

Nadezjda Krupskaja

Lenin

1933

Översättning Progress, Moskva 1976 Tryckår 1976

Innehåll

Inledning.....	1
Petersburg 1893-1898	3
Förvisningen 1898-1901	12
München 1901-1902	23
Livet i London 1902-1903.....	31
Genève 1903.....	39
Andra partikongressen. Juli-augusti 1903	40
Efter andra kongressen. 1903-1904.....	44
År 1905. Emigrationen	50
Åter i Petersburg.....	60
Petersburg och Finland 1905-1907	65
Åter utomlands. Slutet av 1907	73
Andra emigrationen.....	74
Reaktionens år. Genève 1908.....	77
Paris 1909-1910.....	87
Det nya revolutionära uppsvingets år (1911-1914). Paris 1911-1912.....	98
Början av 1912	103
Krakow 1912-1914.....	107
Krigsåren. Krakow 1914	127
Bern 1914-1915.....	130
Zürich 1916	145
De sista emigrationsmånaderna. Februarirevolutionen. Avresan till Ryssland.....	154
I Petrograd	160
Åter under jorden	168
Inför upproret	172
Förord till tredje delen.....	173
Oktoberdagarna	174
Från Oktoberrevolutionen till Brestfreden	189
Flyttningen till Moskva och de första månaderna där.....	204
År 1919.....	226
Förteckning över gamla ortnamn	249

Inledning

Denna minnessamling omfattar tiden från 1894 till 1917 – från mitt första möte med Vladimir Iljitj år 1894 fram till Oktoberrevolutionen 1917. Man säger ofta att mina minnen är mycket summariskt skrivna. Alla vill naturligtvis veta så mycket möjligt om Iljitj och den beskrivna epoken är dessutom av enorm historisk betydelse. Den omfattar utvecklingen av en massrörelse bland arbetarna, uppbygget av ett starkt arbetarklassens parti, principfast och hårdat genom den underjordiska verksamhetens svåra förhållanden. Detta var år av oavbrutet ökande medvetenhet och organisering av arbetarklassen, år av förtvivlad kamp som slutade med den proletära socialistiska revolutionens seger.

Man skulle kunna skriva hela berg av intressanta artiklar och böcker om denna period och om Iljitj. Målet för mina minnen är att ge en bild av de förhållanden under vilka Vladimir Iljitj levde och arbetade.

Jag har bara berättat det jag minns särskilt levande. Dessa minnen är skrivna i två etapper. Den första delen, som omfattar perioden 1894-1907, kom till de första åren efter Vladimir Iljitjs död. Den skildrar hans arbete i Petersburg, förvisningstiden i Sibirien, livet i München och London under den första emigrationen, tiden före partiets andra kongress, själva kongressen och perioden omedelbart efter den fram till år 1905. Därefter följer minnen från år 1905 både i Ryssland och utomlands och, slutligen, från åren 1905-1907.

Till största delen skrev jag dem i Gorki, när jag vandrade på de igenväxta gångarna i parken och gick omkring i det stora folktomma huset, där Vladimir Iljitj hade tillbringat sista året av sitt liv. Perioden 1894-1907 var de år då den unga arbetarrörelsen började utvecklas och ofrivilligt drogs tankarna till dessa år då grunden lades för vårt parti.

Den första delen skrev jag nästan uteslutande ur minnet. Den andra blev till några år senare. Under dessa år var jag tvungen att studera mycket, flitigt läsa Lenins verk, lära mig att intimt sammanbinda det förgångna med nuet och försöka leva med Iljitj utan Iljitj. Därför skiljer sig den andra delen från den första. Den första delen har en mer personlig prägel, den andra beskriver mer hur Vladimir Iljitj levde och vad han tänkte på. Jag tror det är bäst att läsa de båda delarna tillsammans. Den första delen är organiskt bunden till den andra, utan den första delen kan den andra verka mindre ”erinrande” än den i själva verket är.

Den andra delen skrev jag vid en tid då redan många andra minnen och samlingar, liksom andra utgåvan av Lenins verk, kommit i tryck. Detta satte en särskild prägel på mina minnen från den andra emigrationen. Det gav mig möjlighet att bättre kontrollera mig själv. Dessutom är den period som de berör (1908-1917) mycket mer komplicerad än den föregående.

Den första perioden (1893-1907) omfattade arbetarrörelsens första steg, kampen för partibygget, den framflyttande första revolutionen vilken framför allt var riktad mot tsarismen, och denna revolutions krossande.

Den andra perioden – andra emigrationen – var desto mer komplicerad. Det var år då vi summerade första periodens revolutionära kamp, år av kamp mot reaktionen, av ursinnig kamp mot opportunisten i alla dess former, en kamp för nödvändigheten att anpassa arbetet till alla möjliga slags förhållanden utan att reducera dess revolutionära innehåll.

Andra emigrationens år var den tid då världskriget närmade sig, då opportunisten i arbetarpartierna ledde till Andra internationalens krasch, då världsproletariatet ställdes inför helt nya uppgifter, då man var tvungen att bana nya vägar och sten efter sten lägga grunden för Tredje internationalen, då man var tvungen att under de svåraste förhållanden börja kampen för socialismen. Under emigrationen framträdde alla dessa uppgifter i hela sin påtaglighet och skärpa.

Om man inte har en uppfattning om dessa uppgifter kan man inte förstå hur Lenin utvecklades till Otkoberrevolutionens ledare, till världsrevolutionens ledare. Ledarna skapas och utvecklas i kampen och därifrån får de sin styrka. Det går inte att skriva om Lenin under emigrationsåren utan att binda samman varje detalj av hans liv med den kamp han förde.

Den andra emigrationens nio år hade inte förändrat Iljitj. Han arbetade lika mycket och lika organiserat, granskade varje liten detalj med samma intresse som förut, kunde binda samman alla delar till ett helt och hade inte förlorat förmågan att se sanningen i vitögat hur bitter den än var. Liksom förr hatade han varje form av förtryck och exploatering, var lika hängiven proletariats, de arbetandes sak, iakttog lika helhjärtat deras intressen. Hela hans liv var underordnat detta arbete. Det var naturligt för honom, på annat sätt kunde han inte leva. Han kämpade lika häftigt mot opportunism och varje form av undanflykter. Han kunde liksom förr bryta med nära vänner om han såg att de drog rörelsen tillbaka. Han kunde enkelt och kamratligt närma sig gårdagens motståndare om det var nödvändigt för saken, och som förr kunde han säga vad han hade på hjärtat helt öppet, utan omsvep. Liksom förr älskade han naturen, vårskogarna, bergstigarna och sjöarna, storstadens brus och arbetarmassan; han tyckte om kamraterna, rörelsen, kampen, livet i hela dess mångsidighet. Det var samme Iljitj som förr. Endast om man iakttog honom dag för dag kunde man märka att han blivit mer återhållsam och ännu mer omtänksam om människor; han gick långa stunder försjunken i tankar och hans ögon blänkte för en sekund till av sorg när man ryckte honom ifrån dem.

Emigrationsåren var svåra, de tog mycket på Iljitjs krafter, men de smidde av honom den sorts kämpa som massorna behövde för att leda dem mot seger.

Nadezjda Krupskaja

Första delen

Petersburg 1893-1898

Vladimir Iljitj kom till Petersburg hösten 1893, men jag blev inte genast bekant med honom. Jag hade hört av mina kamrater att en mycket kunnig marxist kommit från Volga. Sedan gav de mig det ordentligt genomlästa handskrivna häftet om marknaderna. I häftet framlades å ena sidan vår Petersburgmarxist, teknologen German Krasins* åsikter, å andra sidan nykomlingens. Häftet var böjt på mitten; på ena sidan hade German Krasin lagt fram sina tankar med ovårdad stil och med många rättelser och förklaringar, på andra sidan hade nykomlingen skrivit sina anmärkningar och invändningar tydligt utan rättelser.

Frågan om marknaderna intresserade då alla oss unga marxister.

I Petersburgs marxistiska cirklar började vid den tiden redan en särskild riktning utkristalliseras. Dess grundprincip var: samhällets utvecklingsprocesser var enligt företrädarna för denna riktning något mekaniskt och schematiskt. En sådan uppfattning av samhällsutvecklingen tog helt bort massornas roll, proletariats roll. Marxismens revolutionära dialektik hade kastats överbord, det återstod bara döda ”utvecklingsfaser”. Nuförtiden skulle naturligtvis varje marxist kunna vederlägga denna ”mekanistiska” ståndpunkt, men då föranledde den stor uppståndelse i våra marxistiska cirklar i Petersburg. Vi var ännu mycket dåligt beväpnade teoretiskt, många av oss kunde till exempel ingenting mer av Marx än första bandet av Kapitalet. Kommunistiska manifestet hade vi inte ens sett. Vi kände bara helt instinktivt på oss att denna ”mekanistik” var den direkta motsatsen till den levande marxismen.

Frågan om marknaderna hade ett nära samband med den allmänna frågan om uppfattningen av marxismen.

Anhängarna till ”mekanistiken” behandlade vanligen denna fråga mycket abstrakt.

Sedan dess har det gått mer än trettio år. Häftet som jag talar om har tyvärr inte bevarats.[†] Jag kan bara berätta om det intryck som det gjorde på oss.

Den nye marxisten behandlade frågan högst konkret, band den samman med massornas intressen. I hela hans inställning märkte man just den levande marxismen som tar företeelser i deras konkreta omgivning och i deras utveckling.

Jag ville lära känna denna nykomling närmare, lära känna hans åsikter.

Jag träffade inte Vladimir Iljitj förrän i fastlagsveckan. Man beslöt att ordna ett möte mellan några Petersburgmarxister och mannen från Volga hos ingenjör Klasson, en framstående Petersburgmarxist med vilken jag två år tidigare hade studerat i en marxistisk cirkel. Träffen kamouflerades som en pannkaksfest. Förutom Vladimir Iljitj var på mötet Klasson, J. Korobko, Serebrovskij, S. Radtjenko och andra; Potresov och Struve skulle också ha varit där, men jag tror inte de kom. Jag minns särskilt ett ögonblick. Vi talade om hur vi skulle gå till väga, men vi kunde inte hitta ett gemensamt språk. Någon sade (jag tror det var Sjevljagin) att arbetet i läs- och skrivkunnighetskommittén var mycket viktigt. Vladimir Iljitj skrattade till och det lät på något sätt torrt och elakt (jag har aldrig hört honom skratta på det sättet igen). Han sade: ”Nå, om någon vill rädda fäderneslandet genom att arbeta i läs- och skrivkunnighetskommittén, så låt honom göra det.”

* German Krasin studerade vid Petersburgs teknologiska institut, var bror till Leonid Krasin. – Red.

† Lenins arbete *Med anledning av den s. k. frågan om marknaderna* ansågs förlorat, men år 1937 återfanns häftet om vilket Krupskaja skriver. Nu ingår detta arbete i Lenins Verk, 4:e ryska uppl., b. 1. – Red.

Det måste sägas att vår generation i ungdomen varit vittne till sammandrabbningar mellan Narodnaja Volja-anhängare* och tsarismen. Vi hade sett hur det liberala ”samhället” till en början på alla sätt ”visade sin sympati”, men efter partiet Narodnaja Voljas nederlag blev det uppskrämt, stack svansen mellan benen och började predika de ”små uppgifternas” linje.

Vladimir Iljitjs elaka anmärkning var förståelig. Han hade kommit för att diskutera hur man tillsammans skulle ta upp kampen och var tvungen att i stället lyssna på en appell om att dela ut läs- och skrivkunnighetskommitténs broschyrer.

Senare, då vi hade lärt känna varandra bättre, berättade Vladimir Iljitj en gång för mig hur ”samhället” hade handlat vid arresteringen av hans äldre bror, Aleksandr Uljanov. Alla bekanta tog avstånd från familjen Uljanov. Till och med en gammal lärare som nästan varje kväll brukade titta in för att spela ett parti schack slutade komma. Då gick järnvägen ännu inte fram till Simbirsk,[†] och Vladimir Iljitjs mor hade varit tvungen att färdas med hästskjuts till Syzran för att därifrån ta tåget till Petersburg där hennes son satt fängslad. Vladimir Iljitj skickades att leta efter en följeslagare till henne, men ingen ville bli sedd med den arresterades mor. Denna allmänna feghet gjorde enligt Vladimir Iljitj ett mycket starkt intryck på honom.

Denna ungdomsupplevelse hade utan tvivel satt sin prägel på Vladimir Iljitjs förhållande till det så kallade liberala samhället. Han lärde sig tidigt det rätta värdet på allt möjligt liberalt prat.

På pannkaksfesten kunde vi naturligtvis inte alls enas. Vladimir Iljitj yttrade sig inte mycket, han var mer upptagen av att betrakta publiken. Människor som kallade sig marxister kände sig illa till mods under hans oavvända blickar.

Jag minns att när vi återvände från mötet längs Neva, fick jag för första gången höra berättas om Vladimir Iljitjs bror, en Narodnaja Volja-anhängare som deltagit i attentatet mot Alexander III år 1887 och dödats av tsarbödlarna innan han ännu blivit myndig.

Vladimir Iljitj tyckte mycket om sin bror. De hade många gemensamma intressen. Båda hade behov av att långa stunder få vara ensamma för att kunna koncentrera sig. De bodde vanligen tillsammans. En tid delade de en flygel av huset och när någon av de många ungdomarna tittade in (de hade många kusiner), hälsade pojarna dem med sin favoritfras: ”Lyckliggör oss med din frånvaro.” Båda bröderna kunde arbeta flitigt, båda hade ett revolutionärt sinnelag. Men skillnaden i ålder gjorde dock sitt. Aleksandr berättade inte allt för Vladimir.

Det här berättade Vladimir Iljitj:

Brodern var naturvetare. Sista sommaren han var hemma höll han på att förbereda sin avhandling om ringmaskar och arbetade hela tiden med mikroskop. För att dra nytta av så mycket ljus som möjligt gick han upp med solen och började genast arbeta. ”Nej, av bror min blir det aldrig någon revolutionär, tänkte jag då”, berättade Vladimir Iljitj, ”en revolutionär

---

* *Narodnaja Volja* (Folkviljan) var en illegal organisation som bildades 1879 av revolutionära narodniker (populister). Medlemmarna i denna organisation bekämpade tsarväldet genom individuell terror. Efter mordet på tsar Alexander II (1 mars 1881), som utfördes av Narodnaja Volja-anhängare, krossade tsarregeringen organisationen. På 1880-1890-talen upphörde narodnismen att föra propaganda för revolutionär kamp. Den började uttrycka de rika böndernas (kulakernas) intressen (den liberala narodnismen) och predikade försoning mellan tsarregeringen och godsägarna. Narodnikerna stod i opposition mot marxismen och motarbetade dess spridning i Ryssland. Det första slaget mot narodnismen utdelade Plechanov och dess ideologiska nederlag fullbordades av Lenin. – *Red.*

[†] Simbirsk, nu Uljanovsk. För en förteckning över alla gamla ortnamn och de nuvarande namnen se s. 541 – *Red.*

kan inte avdela så mycket av sin tid till att studera ringmaskar.” Snart fick han se hur han misstagit sig.

Broderns öde hade utan tvivel ett avgörande inflytande på Vladimir Iljitj. En stor roll spelade också det faktum, att Vladimir Iljitj redan vid den tiden hade börjat tänka självständigt i många frågor och själv insett nödvändigheten av revolutionär kamp.

Om det inte varit på det sättet hade broderns öde antagligen bara tillfogat honom djup sorg eller i bästa fall väckt hos honom en beslutsamhet och strävan att gå i sin brors fotspår. Som det nu var skärpte broderns öde hans tankeverksamhet, utvecklade hos honom en ovanlig saklighet, en förmåga att se sanningen i vitögat och inte för en minut låta sig förledas av en fras eller illusion. Det utarbetade hos honom en enorm uppriktighet vid behandling av alla frågor.

Hösten 1894 läste Vladimir Iljitj sitt arbete *Folkvännerna** i vår cirkel. Jag kommer ihåg hur alla fängslades av boken. Kampens mål framställdes utomordentligt klart i den. I hektograferad form gick sedan *Folkvännerna* ur hand i hand under namnet ”de gula häftena”. De var osignerade. De hade en vid läsekrets och hade utan tvivel ett starkt inflytande på den dåvarande marxistiska ungdomen. År 1896 var jag i Poltava och P. Rumjantsev, en då aktiv socialdemokrat som nyligen kommit ur fängelset, karakteriserade *Folkvännerna* som den bästa, starkaste och mest fullständiga formuleringen av den revolutionära socialdemokratins åsikter.

Vintern 1894-1895 hade jag redan blivit nära bekant med Vladimir Iljitj. Han föreläste i arbetarcirklar bortom Nevskaja Zastava och jag undervisade för fjärde året i Smolenskajas söndagskvällsskola för vuxna och kände ganska väl till livet vid Schlüsselburgvägen.† En hel rad arbetare från cirklarna där Vladimir Iljitj undervisade var mina elever i söndagsskolan. Bland dem fanns Babusjkin, Borovkov, Gribakin, Bodrov (Arsenij och Filip) och Zjukov. Genom söndagsskolan kunde man vid den tiden utmärkt lära känna vardagslivet, arbetsförhållandena, arbetarmassans sinnesstämning. Smolenskajaskolan hade 600 elever om man inte räknar med de tekniska kvällsklasserna, kvinnoskolan och Obuchovoskolan som var anslutna till den.

Arbetarna hade ett obegränsat förtroende för lärarinnorna. Den dystre vakten för Gromovs brädgård förklarade med lysande ansikte för sin lärarinna att han hade fått en son; en lungsjuk textilarbetare önskade sin lärarinna en bra fästman som tack för att hon hade lärt honom läsa och skriva; en frireligiös arbetare som hela sitt liv hade sökt Gud skrev belåtet, att han först under påskveckan hade fått veta av Rudakov (en annan elev vid skolan) att det överhuvudtaget inte finns någon Gud, och allt blev så enkelt för honom för det värsta som finns är att vara en Guds slav – då måste man bära sitt ok –, det är lättare att vara en människas slav – då kan man åtminstone kämpa emot. Sedan var det en tobaksarbetare som varje söndag söp sig redlöst full och var så genomdränkt av tobakslukt att det snurrade i huvudet om man stod nära honom. Han skrev – med kråkfötter och nästan inga vokaler alls – att de hade tagit upp en treårig flicka från gatan som nu bodde tillsammans med deras arbetslag, men tyvärr måste de lämna henne till polisen. En enbent soldat kom och berättade, att ”Michail som förra året lärde sig läsa och skriva hos er har jobbat ihjäl sig, men innan han dog kom han ihåg er, bad mig hälsa och önska er ett långt liv.” En textilarbetare som med all kraft försvarade tsaren och prästerna varnade för ”den där mörke – man ser honom jämt och ständigt på

* *Vad är ”folkvännerna” och hur kämpar de mot socialdemokraterna?*, ett arbete av Lenin som spelade en avgörande roll i marxisternas ideologiska kamp mot narodnismen. – Red.

† En arbetarförort till Petersburg, som ligger bortom Nevskaja Zastava. Området har kallats Nevastadsdelen och heter nu Volodarskij distriktet. En stor postväg gick genom förorten längs Neva i riktning mot Schlüsselburg. Vid vägen låg de flesta av detta områdes fabriker och verk. – N. K.

Goročovajagatan”.* En äldre arbetare förklarade att han inte kunde sluta som kyrkoäldste, därför att ”prästerna lurar folket så förbannat och någon måste avslöja deras trick; till kyrkan är jag inte alls anhängare och utvecklingsfaserna förstår jag mycket väl”. Och så vidare.

De arbetare som var medlemmar i organisationen gick i skolan för att se sig omkring bland folk och upptäcka vilka man kunde dra in i cirklarna och i organisationen. För dem var inte alla lärarinnor likadana, de kunde redan urskilja vars och ens politiska medvetenhet. Om de ansåg att en lärarinna var ”en av dem” gav de sig till känna för henne genom någon fras. När de till exempel diskuterade frågan om hantverket, sade någon: ”Hantverkaren kan inte konkurrera med storindustrin”, eller så var det någon som frågade: ”Vilken skillnad är det mellan en Petersburgarbetare och en bonde i Archangelsk?” Därefter brukade han se med en menande blick på lärarinnan och hälsa på henne på ett särskilt sätt, och med det ville han säga: ”Vi vet att ni är en av oss.”

Om det hände något i förorten, berättade de genast det för lärarinnan, de visste att det skulle föras vidare till organisationen. Det var som en tyst överenskommelse. Egentligen kunde vi i skolan tala om nästan allting, trots att det ofta fanns en polisspion i klassen. Bara vi inte använde sådana hemska ord som ”tsar”, ”strejk” och liknande så kunde vi beröra de allra viktigaste frågorna. Men officiellt var det förbjudet att tala om vad det vara månede. En gång stoppades en så kallad repetitionskurs därför att inspektören vid en oväntad visit upptäckt att man där undervisade i decimalbråk. Enligt programmet fick man nämligen endast lära ut de fyra räknesätten.

Vid den tiden bodde jag på Staro-Nevskijprospektet, i ett hus med genomgångsgård. Vladimir Iljitj tittade vanligen in till mig, då han på söndagarna var på väg hem från cirkelstudierna och vi kunde sätta igång med oändliga samtal. Jag var förälskad i skolan och om ingen hejdade mig kunde jag tala i timmar om den, om eleverna, om Semjannikovs fabrik, om Thornton, Maxwell och andra fabriker och verk i området. Vladimir Iljitj intresserade sig för minsta detalj som skildrade arbetarnas liv. Av enskilda karaktärsdrag försökte han fånga arbetarens liv i stort, finna något att ta fasta på, för att bättre kunna närma sig honom med revolutionär propaganda. De flesta intellektuella kände dåligt till arbetarna. Till cirkeln kunde det komma en intellektuell och hålla ett föredrag för arbetarna. Under lång tid gick man i cirklarna igenom en handskrivna översättning av Engels’ bok Familjens, statens och privategendomens ursprung. Vladimir Iljitj läste Kapitalet med arbetarna och förklarade den för dem. Under andra delen av lektionen frågade han ut dem om deras arbete och arbetsmiljö och visade dem sambandet mellan deras liv och hela samhällsstrukturen, talade om hur den rådande ordningen skulle kunna ändras. Att sammanbinda teori och praktik – det var det som var det karakteristiska för Vladimir Iljitjs arbete i cirklarna. Så småningom började också andra medlemmar i vår cirkel använda samma metod.

När den hektograferade Vilniusbroschyren Om agitationen kom ut följande år var jordmånen helt förberedd för flygbladsagitation, det var bara att gå till verket. Den agitationsmetod som grundade sig på arbetarnas vardagsbehov hade slagit djupa rötter i vårt partiarbete. Jag förstod inte till fullo det fruktsamma i denna metod förrän mycket senare, då jag levde i emigrationen i Frankrike och såg hur det franska socialistiska partiet stod helt vid sidan om den stora post-strejken i Paris. De blandade sig inte i den, de ansåg det vara fackföreningarnas sak. Partiets sak var endast politisk kamp. Nödvändigheten av att samordna den ekonomiska och den politiska kampen var för dem helt oklar.

---

* Säkerhetspolisen hade sitt högkvarter där. – Red.

Många av kamraterna i Petersburg blev så entusiastiska när de såg effekten av flygbladsagitationen att de glömde att det inte var den enda formen för arbetet i massan och gick i den beryktade ekonomismens* fotspår.

Vladimir Iljitj glömde aldrig att det fanns andra arbetsformer. År 1895 skrev han broschyren En förklaring av lagen om böter som indrivs från arbetare på fabriker och verk. I denna skrift gav Vladimir Iljitj ett lysande exempel på hur man måste närma sig den tidens medelarbetare och, med utgångspunkt från hans behov, steg för steg föra honom fram till nödvändigheten av politisk kamp. Många intellektuella tyckte broschyren var tråkig och långrandig, men arbetarna fördjupade sig i den; det var ett för dem förstäligt och närstående tema. Broschyren trycktes i Narodnaja Voljas tryckeri och spriddes bland arbetarna. Vid den tiden studerade Vladimir Iljitj uppmärksam fabrikslagarna, då han ansåg att om han förklarade dessa lagar för arbetarna så skulle det bli mycket lättare att göra klart för dem sambandet mellan deras ställning och samhällsordningen. Spåren av denna studie syns i en hel rad artiklar och broschyrer som Vladimir Iljitj skrivit för arbetare: skriften En ny fabrikslag, artiklarna Om strejker, Om industridomstolar och andra.

De flitiga besöken i arbetarcirkelarna hade naturligtvis till resultat att polisen blev mer uppmärksam på oss. Av hela vår grupp var Vladimir Iljitj den som bäst kände till de hemliga arbetsmetoderna: han visste var genomgångsgårdarna låg och var storartad på att lura spioner; han lärde oss att använda osynligt bläck och skriva meddelanden med punkter och tecken i böcker, och tänkte ut alla möjliga täcknamn. Man märkte att han grundligt studerat Narodnaja Voljas underjordiska verksamhet. Det var inte för intet som han med sådan respekt talade om den gamle Narodnaja Volja-medlemmen Michajlov, som för sin skicklighet i hemlig verksamhet fått täcknamnet ”Gårdskarlen”. Skuggningen antog allt större proportioner och Vladimir Iljitj insisterade på att vi skulle utse en ”arvinge”, som inte hade blivit skuggad och som skulle ta över alla kontakter. Eftersom jag var ”renast” av alla utnämndes jag till ”arvtagerska”. Första påskdagen åkte vi en fem, sex man för att ”fira påsk” i Tsarskoje Selo hos en av medlemmarna i vår grupp, Silvin, som bodde där som privatlärare. På tågresan låtsades vi inte känna varandra. Nästan hela dagen satt vi och diskuterade vilka kontakter vi skulle bevara. Vladimir Iljitj lärde oss chiffer och vi chifferade nästan en halv bok. Efteråt kunde jag tyvärr inte tyda denna första kollektiva chifferering. Det fanns dock en tröst: när chiffern skulle tydas hade de flesta kontakterna redan avslöjats.

Vladimir Iljitj byggde omsorgsfullt upp dessa kontakter, sökte överallt efter personer som på något sätt skulle kunna vara lämpliga för revolutionärt arbete. Jag minns ett möte som arrangerats på Vladimir Iljitjs initiativ mellan företrädare för vår grupp (Vladimir Iljitj och antagligen Krzjizjanovskij) och en grupp lärarinnor från söndagsskolan. Nästan alla blev de sedan socialdemokrater. Bland dem fanns Lidia Knipo- vitj, en gammal Narodnaja Volja-medlem som efter en tid gick över till socialdemokraterna. Gamla parti- medlemmar minns henne. Hon var en människa med enorm revolutionär självdisciplin, sträng både mot sig själv och andra, en underbar kamrat, en utomordentlig människokännare, som omgav sina arbetskamrater med kärlek och omsorg. Lidia uppskattade genast revolutionären i Vladimir Iljitj. Hon åtog sig att ordna alla förbindelser med Narodnaja Voljas tryckeri. Hon kom överens med dem om tryckning, överlämnade manuskript, fick färdigtryckta broschyrer, lade dem i korgar som hon sedan fördelade bland sina bekanta, organiserade distribution av litteratur till arbetarna. När hon arresterades, förrådd av en sättare på tryckeriet, beslagtogs

---

* *Ekonomismen* var en opportunistisk riktning inom den ryska socialdemokratien i slutet av 1800- och början av 1900-talet. Dess politiska program förespråkade ekonomisk kamp för arbetarna och politisk kamp för liberalerna. Ekonomisternas ledare var Prokopovitj, Kuskova, Kritjevskij, Martynov och andra. Deras pressorgan var tidningen *Rabotjaja Mysl* (Arbetartanken) och tidskriften *Rabotjeje Delo* (Arbetarsaken). En avgörande roll i ekonomismens nederlag spelade Lenins arbete *Vad bör göras?* som utkom i mars 1902. – Red.

hos olika bekanta till henne tolv korgar med illegala skrifter. Narodnaja Volja tryckte då broschyrer i massupplagor för arbetarna: Arbetsdagen, Vem som lever av vad, Vladimir Iljitjs broschyr Om böter, Tsar Hunger och andra. Två Narodnaja Voljamedlemmar som arbetade på Lahtitryckeriet, Sjapovalov och Katanskaja, är nu medlemmar i Kommunistpartiet.* Lidia Knipovitj finns inte längre i livet. Hon dog 1920 då Krim, där hon levde de sista åren, var under de vita. När hon låg för döden yrade hon om de sina, om kommunisterna, hon dog med Kommunistpartiets namn på sina läppar.

Bland mötesdeltagarna fanns visst också lärarinnorna P. Kudeli, A. Mesjtjerjakova (båda nu partimedlemmar). Bortom Nevskaja Zastava undervisade också Aleksandra Kalmykova, en underbar föreläsare (jag minns hennes föredrag för arbetarna om statsbudgeten) som då hade ett boklager på Litejnyj prospekt. Vladimir Iljitj blev nära bekant med Aleksandra Kalmykova. Struve var hennes elev, och Potresov, en gammal gymnasiekamrat till Struve, brukade också ofta vara hos henne. Senare finansierade Aleksandra Iskra ända till andra partikongressen. Hon följde inte Struve när han gick över till liberalerna, utan slöt sig beslutsamt till Iskra-organisationen. Hennes täcknamn var ”Tanten”. Hon hade ett mycket förtroligt förhållande till Vladimir Iljitj. Nu är hon död efter två års sängliggande på vårdhemmet i Detskoje Selo. Ibland kom barn från angränsande barnhem och hälsade på henne. Hon berättade för dem om Iljitj. Våren 1924 skrev hon till mig att vi borde ge ut en bok med Vladimir Iljitjs artiklar från år 1917 som innehöll appeller, fyllda av brinnande passion, vilka hade sådant inflytande på massorna. Vladimir Iljitj hade 1922 skrivit några rader med varma hälsningar till henne, sådana som bara han kunde skriva.

Aleksandra Kalmykova var intimt bunden till gruppen Arbetets frigörelse.† En gång (troligen 1899) då Vera Zasulitj kom till Ryssland ordnade Aleksandra hennes illegala vistelse i landet och träffade henne ofta. Under inflytande av arbetarrörelsens påbörjade tillväxt, av artiklar och böcker som getts ut av Arbetets frigörelse, och av de petersburgska socialdemokraterna, gick Potresov och för en tid även Struve åt vänster. Efter en rad förberedande möten började vi sondera terrängen för samarbete. Vi tänkte gemensamt ge ut boken Material till karaktistiken av vår ekonomiska utveckling. Från vår grupp gick Vladimir Iljitj, Starkov och Stepan Radtjenko in i redaktionen, från dem Struve, Potresov och Klasson. Bokens öde är känt. Den brändes av den tsaristiska censuren. På våren 1895 innan Vladimir Iljitj skulle resa utomlands gick han ofta till Ozernyjgränd där Potresov bodde och skyndade sig att slutföra arbetet.

Sommaren 1895 tillbringade Vladimir Iljitj utomlands. En tid bodde han i Berlin där han besökte arbetarmöten och en tid i Schweiz där han för första gången träffade Plechanov, Axelrod och Zasulitj. Han kom hem full av intryck och hade med sig en dubbelbottnad resväska med en mängd illegal litteratur instoppad i det hemliga facket.

Genast började polisen ursinnigt söka efter både honom och resväskan. Min kusin tjänstgjorde då i civilregistraturen. Några dagar efter Vladimir Iljitjs hemkomst berättade hon för mig att på natten då hon tjänstgjorde kom en hemlig polis, bläddrade i de alfabetiskt ordnade adresskorterna och skröt: ”Vi har spårat en betydande statsförrädare som heter Uljanov. Hans bror har hängts och själv har han just kommit från utlandet. Nu kan han inte undkomma oss.” Då min kusin visste att jag kände Vladimir Iljitj, skyndade hon sig att meddela mig detta. Jag varnade naturligtvis genast Vladimir Iljitj. Dubbel försiktighet var nödvändig, men arbetet kunde inte vänta, det hade redan kommit igång. Vi införde arbetsfördelning, delade upp verksamheten på olika stadsdelar. Vi började skriva och släppa ut flygblad. Jag minns hur Vladimir Iljitj skrev

* Minnena skrevs 1930. – Red.

† *Arbetets frigörelse* var den första ryska marxistiska gruppen. Den grundades av G. Plechanov i Genève 1883 och betydde mycket för marxismens spridning i Ryssland. – Red.

det första flygbladet till arbetarna på Semjannikovs fabrik.* Då hade vi ingen utrustning alls. Bladet textades för hand och det var Babusjkin som spred det. Av fyra exemplar tog vakterna hand om två och de andra två gick ur hand i hand. Vi spred flygblad även i andra distrikt. Ett riktade sig till arbeterskorna på tobaksfabriken Laferme i Vasiljevskij ostrov. A. Jakubova och S. Nevzorova (Krzjizjanovskaja) spred bladen på det här sättet: de rullade ihop bladen så att det skulle vara lätt att ta dem ett och ett, och ordnade förklädena på ett passande sätt. Så fort de hörde fabriksvislan och arbeterskorna i samlad flock strömmade ut genom fabriksporten, gick de dem snabbt till mötes. De nästan sprang förbi och stoppade flygbladen i händerna på de oförstående arbeterskorna. Flygbladen hade stor framgång och fick arbetarna att röra sig.

Det beslutades – eftersom det fanns ett illegalt tryckeri – att vi skulle ge ut en populär tidskrift som döptes till *Rabotjeje Delo* (Arbetarsaken). Omsorgsfullt förberedde Vladimir Iljitj material till den, varje rad gick genom hans händer. Jag kommer ihåg ett möte hemma hos mig, då Zaporozjets ovanligt entusiastiskt berättade om det material han lyckats samla på skofabriken bortom Moskovskaja Zastava. ”Allt straffas de för”, berättade han, ”om de sätter klackarna snett blir det genast böter.” Vladimir Iljitj skrattade och sade: ”Ja, sätter de klackarna snett, så ber de ju om böter.”

Det var med största noggrannhet som Vladimir Iljitj samlade ihop och kontrollerade materialet. Jag minns hur till exempel materialet om Thorntonfabriken kom till. Vi hade bestämt att jag skulle skicka efter min elev Krolikov, som var sorterare på Thorntonfabriken och som redan tidigare hade varit utvisad från Petersburg. Av honom skulle jag samla alla uppgifter enligt en plan som gjorts upp av Vladimir Iljitj. Krolikov kom i en lånad elegant päls, lämnade mig ett helt häfte med uppgifter, som han dessutom muntligen fyllde på. Uppgifterna var av mycket stort värde. Vladimir Iljitj kastade sig över dem. Sedan gick jag och Apollinaria Jakubova själva till Thorntonfabrikens arbetarhem inlindade i sj alar så att vi såg ut som arbeterskor, och besökte både ogifta och gifta. Miljön var skrämmande. Det var endast på grund av information som samlats på ett sådant grundligt sätt som Vladimir Iljitj skrev sina artiklar och flygblad. Läs hans flygblad till Thorntonfabrikens arbetare och arbeterskor. Vilket detaljkunnande kan man inte märka där och vilken skola var inte detta för alla kamrater som då sysslade med partiarbete. Det var då vi lärde oss ”att uppmärksamma detaljer”, och dessa detaljer inpräglades djupt i medvetandet.

Vår *Rabotjeje Delo* kom aldrig i tryck. Den 8 december hade vi ett möte hemma hos mig där vi läste igenom numret som var färdigt för tryckning. Det var i två exemplar. Det ena tog Vanejev för slutlig granskning, det andra blev kvar hos mig. Nästa morgon gick jag till Vanejev för att hämta det rättade exemplaret, men hans hemhjälp sade att han kvällen innan flyttat från lägenheten. Vladimir Iljitj och jag hade tidigare kommit överens om att ifall något inte klaffade, skulle jag få upplysningar av hans bekant Tjebotarjov, som var kollega till mig på järnvägens huvudadministration där jag arbetade. Vladimir Iljitj åt varje dag middag hos honom. Tjebotarjov var inte i tjänst, så jag tittade in till honom. Vladimir Iljitj inte kommit till middagen, han hade tydligen arresterats. Till kvällen fick vi reda på att många i vår grupp blivit arresterade. Det exemplar av *Rabotjeje Delo* som jag hade lämnade jag till Nina Gerd för förvaring. Hon var en av mina väninnor från gymnasiet och gifte sig senare med Struve. För att undvika fler arresteringar beslöt vi att tills vidare vänta med tryckningen av *Rabotjeje Delo*.

Vladimir Iljitjs arbete var under denna Petersburg-period av mycket stor vikt, trots att det i sig själv var oansenligt och knappast märkbart. Det var så han själv beskrev det. Det hade ingen yttre effekt. Det var inte frågan om hjältebragder, utan om att ordna intima kontakter med massan, att närma sig den, att lära sig uttrycka dess bästa strävanden, lära sig stå nära den, bli

---

* Flygbladet till arbetarna på Semjannikovs fabrik spreds 1894. En del av bladet har bevarats. – *Red.*

förstådd av den och föra den med sig. Men det var just under denna period i Petersburg som Vladimir Iljitj utvecklades till arbetarmassans ledare.

När jag för första gången efter arresterna kom till skolan, kallade Babusjkin mig åt sidan och gav mig ett flygblad som arbetarna hade skrivit med anledning av häktningarna. Flygbladet hade en rent politisk karaktär. Babusjkin bad mig överlämna det för tryckning så att de senare skulle kunna sprida det. Till dess hade ingen av oss två direkt talat om att jag tillhörde organisationen. Jag överlämnade flygbladet till de våra. Jag kommer ihåg det där mötet – det var hemma hos Stepan Radtjenko. Alla som återstod av vår grupp hade samlats där. När Liachovskij läst igenom flygbladet utbrast han: ”Kan vi verkligen trycka det här, det är ju skrivet på ett rent politiskt tema.” Men eftersom flygbladet skrivits av arbetarna på deras eget initiativ och eftersom de insisterat på att det skulle tryckas, så beslöt vi att trycka det.

Vi fick mycket snabbt kontakt med Vladimir Iljitj. På den tiden kunde man överlämna hur många böcker som helst till de anhållna i rannsakningshäktet. Under den ytliga kontroll de underkastades var det naturligtvis omöjligt att upptäcka små punkter mitt i bokstäverna eller en knappt synlig förändring av papperets färg på de boksidor där man skrivit med mjölk. Den hemliga brevväxlingstekniken blev snabbt fulländad. Vladimir Iljitjs omsorg om sina fängslade kamrater var karakteristisk för honom. I varje brev från fängelset gav han en hel rad uppdrag som rörde fångarna: antingen var det någon som inte fick några besök så vi måste skaffa honom en ”fästmö”,* eller skulle vi genom besökande släktingar tala om för någon att han kunde hitta ett meddelande på en viss sida i en viss bok i fängelsebiblioteket, eller också var det någon som behövde varma stövlar, och så vidare. Han brevväxlade med många av de fängslade kamraterna, för vilka denna brevväxling hade enorm betydelse. Vladimir Iljitjs brev handlade om arbetet och hade en uppmuntrande effekt. När någon fick ett brev av honom, glömde han att han satt i fängelse och satte själv igång att arbeta. Jag minns intrycken av dessa brev (i augusti 1896 satt jag själv i fängelse). De kom varje lördag, den dag då vi fick ta emot böcker, och var skrivna med mjölk. En blick på de hemliga tecknen sade en att boken innehöll ett brev. Klockan sex delades hett tevattnen ut och uppsyningsmannen gick med de kriminella till kyrkan. Då hade man redan rivit brevet i långa remsor och gjort i ordning teet, och så snart uppsyningsmannen gått började man doppa bitarna i det heta teet och skriften blev synlig (i fängelset var det svårt att använda ljus till det så Vladimir Iljitj kom på att vi kunde framkalla brevet i hett vatten). Dessa brev var väldigt uppmuntrande och man läste dem med uppslukande intresse. Liksom han stod i centrum för allt arbete innan vi arresterades var Iljitj också i fängelset medelpunkten för kontakter med yttervärlden.

Vladimir Iljitj arbetade mycket i fängelset. Där förberedde han Kapitalismens utveckling i Ryssland. Allt material och alla statistiska böcker han behövde kunde han beställa i sina legala brev. ”Synd att de släpper ut mig redan, jag skulle ha behövt jobba lite mer på boken. I Sibirien är det svårt att få tag i böcker”, skämtade han när han skulle deporteras. Han skrev inte bara Kapitalismens utveckling utan även flygblad, illegala broschyrer och ett programutkast för första partikongressen (den ägde rum först 1898, men hade planerats till ett tidigare datum); han uttalade sig också om frågor som diskuterades i organisationen. För att inte bli upptäckt då han skrev med mjölk gjorde han bläckhorn av brödbitar, som han snabbt stoppade i munnen så fort han hörde att titthålet öppnades. ”Idag har jag ätit sex bläckhorn”, skrev han i slutet av ett brev.

Men trots sin självdisciplin fick han också ”fängelsesjukan”. I ett brev utvecklade han den här planen: när de fördes på promenad fick han för en sekund genom ett fönster i korridoren se en glimt av Sjpaljerna jagatans trottoar. Och så tänkte han att vi – jag och Apollinaria Jakubova

---

* För att upprätthålla kontakten med arresterade som inte hade några släktingar eller bekanta i staden, skaffade den socialdemokratiska organisationen fingerade ”fästmän” och ”fästmö” som besökte fångarna – *Red*.

vid en bestämd tidpunkt skulle stå på den lilla trottoarbiten, så att han fick se oss. Av någon anledning kunde Apollinaria inte gå, men jag var där några gånger och stod länge på trottoaren. Det var emellertid något som gjorde att planen inte fungerade, jag har glömt vad.

Medan Vladimir Iljitj satt i fängelse fortsatte arbetet utanför att utvecklas och arbetarrörelsen växte spontant. Efter arresteringen av Martov, Liachovskij och andra i gruppen började gruppens krafter försvagas ännu mer. Nya kamrater kom visserligen in i gruppen, men de var ideologiskt mindre härdade och utan erfarenheter. Det fanns ingen tid att studera, arbetarrörelsen krävde handling och en mängd energi, allt gick ut på agitation, propaganda hade vi inte ens tid att tänka på. Flygbladsagitationen hade stor framgång. Textilarbetarstrejken i Petersburg, som bröt ut sommaren 1896 och hade 30 000 deltagare, influerades av socialdemokraterna och gjorde många yra i huvudet.

Jag minns när Silvin läste upp ett förslag till ett flygblad en gång på ett möte i en skog vid Pavlovsk (jag tror det var i början av augusti). Det fanns en fras i förslaget som skulle begränsa arbetarrörelsen till enbart ekonomisk kamp. Efter att ha läst den högt stannade Silvin och sade skrattande: ”Där gjorde jag visst en tabbe, vad var det som fick mig att skriva så!” Frasen ströks. Sommaren 1896 upptäcktes vårt tryckeri i Lahti, vi hade inte längre någon möjlighet att trycka broschyrer och var tvungna att lägga utgivningen av tidskriften på is.

Under strejken 1896 utökades vår grupp med Tachtarevs grupp, känd som ”aporna” och Tjernysjevs, känd som ”tupparna”.^{*} Men så länge dekabristerna[†] som satt i fängelse och höll kontakt med yttvärlden, gick arbetet i sina vanliga fåror. När Vladimir Iljitj kom ut ur fängelset[‡] satt jag fortfarande där. Trots det glädjerus man känner efter en fängelsevistelse, skrev Vladimir Iljitj i alla fall ett brev till mig om partiarbetet. Mamma berättade att han till och med hade gått upp i vikt i fängelset och att han var hemskt glad.

Jag släpptes kort efter Vetrovaintermezzot (en kvinnlig fånge som hette Vetrova hade bränt sig till döds i Peters-Paulsfästningen).[§] Gendarmerna släppte ut en hel rad kvinnliga fångar, däribland också mig. Jag fick stanna i Petersburg tills mitt fall var uppklarat och två spioner tillsattes för att skugga mig. Jag fann organisationen i ett bedrövtillstånd. De enda som fanns kvar av de tidigare medlemmarna var Stepan Radtjenko och hans fru. Själv kunde han av säkerhetsskäl inte fortsätta med aktiv verksamhet, men han fungerade ännu som centrum och höll i alla kontakter. Han höll kontakt också med Struve, som inom kort gifte sig med socialdemokraten Nina Gerd. På den tiden var han själv något av en socialdemokrat. Han var helt oduglig till arbete i organisationen, för att inte tala om underjordisk verksamhet, men han var utan tvivel smickrad av att man vände sig till honom för att få råd i olika frågor. Han skrev till och med manifestet till socialdemokratiska arbetarpartiets första kongress. Vintern 1897-1898 var jag ganska ofta hos Struve med uppdrag från Vladimir Iljitj – då gav Struve ut tidskriften *Novoje Slovo* (Det nya ordet) – och så var det mycket som band mig vid Nina Gerd. Jag iakttog Struve. Han var vid den tiden socialdemokrat, men han förvånade mig med sin boklighet och den närapå totala frånvaron av intresse för ”livets levande träd”,^{**} ett intresse som Vladimir Iljitj hade så mycket av. Struve skaffade en översättning åt mig och

^{*} 12 augusti blev det nya motgångar. Nästan alla ”gamlingar” och många av ”tupparna” blev arresterade. Jag häktades också vid samma tid. – *N. K.*

[†] Så kallades skämtsamt de som arresterades i december 1895, efter de ”riktiga” dekabristerna, ryska adliga revolutionärer gick till uppror mot självhärskardömet och livegenskapen i december 1825 (december=dekabr på ry.). – *Red.*

[‡] Vladimir Iljitj släpptes den 26 (14) februari 1897. – *Red.*

[§] *Peter-Paulsfästningen* på andra sidan Neva mittemot Vinterpalatset tjänade på tsartiden som fängelse för politiska brottslingar. – *Red.*

^{**} ”Livets levande träd”, en travestering på Goethes Faust. Där säger Mefistofeles: ”Min dyre vän grå är all teori, men livets gyllne träd är grönt”. – *Red.*

åtog sig att redigera den. Han kände dock tydligen detta som en börda och blev snabbt trött på det (Vladimir Iljitj och jag kunde sitta i timmar med liknande arbete. Han arbetade helt annorlunda, gick helt upp i sin uppgift, till och med en sådan som en översättning). Struve tog igen sig med en bok av Fet. Någon har skrivit i sina memoarer att Vladimir Iljitj tyckte om att läsa Fet. Det är inte sant. Fet var övertygad anhängare till livegenskapen och det fanns inget hos honom som var värt att fästa sig vid. Var det någon som verkligen tyckte om att läsa Fet så var det Struve.

Jag kände också Tugan-Baranovskij. Jag had studerat tillsammans med hans fru, Lidia Davydova (dotter till utgivaren av tidskriften *Mir Bozjy* [Guds värld]), och en tid brukade jag hälsa på dem. Lidia var en mycket klok och god men viljelös kvinna. Hon var klokare än sin man. När man pratade med honom kände man att han inte var en av oss. En gång vände jag mig till honom med en namnlista för att stödja en strejk (jag tror den var i Kostroma). Jag fick pengar – jag minns inte hur mycket – men var tvungen att lyssna på hans resonemang: ”Jag kan inte förstå varför man ska stödja strejker, en strejk är inte ett tillräckligt effektivt medel att bekämpa arbetsgivarna.” Jag tog pengarna och skyndade mig därifrån.

Jag skrev till Vladimir Iljitj i Sibirien om allt jag fick se och höra. Det fanns dock inte mycket jag kunde skriva om organisationen, till första kongressen var vi bara fyra personer: Stepan Radtjenko, hans fru Liubov, Sammer och jag. Vår delegat till kongressen var Radtjenko. Men när han kom tillbaka från kongressen berättade han nästan ingenting om vad som hänt där. Han tog fram det för oss redan bekanta ”manifestet”, som Struve skrivit och som hade antagits av kongressen, och brast i gråt. Nästan alla kongressdeltagarna – de var bara några få – hade häktats.

Jag förvisades till Ufaguvernementet på tre år. Men då jag låtsades vara Vladimir Iljitjs fästmö fick jag byta till byn Sjusjenskoje i Minusinskdistriktet där han bodde.

Förvisningen 1898-1901

Resan till Minusinsk fick jag betala själv och min mor följde med mig. Vi kom till Krasnojarsk den 1 maj 1898. Därifrån skulle vi åka båt uppför Jenisej, men båtarna hade inte börjat gå ännu. I Krasnojarsk blev jag bekant med Narodnoje Pravo-anhängaren* Tiuttjev och hans hustru, som eftersom de hade erfarenhet av liknande saker ordnade ett möte för mig med en grupp deporterade socialdemokrater på genomresa genom Krasnojarsk. Bland dem fanns två kamrater – Lengnik och Silvin – som dömts i samma rättegång som jag. Soldaterna som fört de deporterade till fotografen, satt vid sidan om och tuggade i sig bröd med korb som vi bjudit dem på.

I Minusinsk gick jag till Arkadij Tyrkov, en pervomartovets[†] som hade skickats till Sibirien på livstid, och hälsade honom från hans syster, en av mina väninnor från gymnasiet. Jag gick också till Felix Kohn, en polsk kamrat som 1885 hade dömts till straffarbete i samband med processen mot Proletariatet[‡] och hade haft det mycket svårt i fängelset och i förvisningen; han var för mig en gammal obehaglig revolutionär och jag tyckte hemskt mycket om honom.

Till byn Sjusjenskoje, där Vladimir Iljitj bodde, kom vi i skymningen. Vladimir Iljitj var ute och jagade. Vi lastade av och visades in i stugan. I Minusinskområdet bor bönderna i mycket

* Partiet *Narodnoje Pravo* (Folkets rätt) var en illegal organisation av småborgerliga intellektuella som uppstod 1893. Den grundades av Natanson, Tiuttjev, Aptekman och andra. De förkastade kampen för socialism och satte som sin uppgift att endast ”föreninga oppositionskrafterna till kamp mot tsarväldet för politisk frihet”.

Organisationen krossades våren 1894. – *Red.*

[†] *Pervomartovets* kallades de Narodnaja Volja-anhängare som dömts för mordet på tsar Alexander II den 1 mars 1881 (efter ry. pervoje marta=1 mars). – *Red.*

[‡] *Proletariatet* var det första polska revolutionära arbetarpartiet, som verkade från 1882 till 1886. – *Red.*

rena stugor, golven är täckta av brokiga hemvävda mattor och väggarna vitmenade och silvergransprydda. Vladimir Iljitjs rum var litet men mycket rent. Mamma och jag anvisades resten av stugan. Hela värdfamiljen och grannarna strömmade in i stugan, granskade oss och frågade ut oss med stor nyfikenhet. Till slut kom Vladimir Iljitj tillbaka från jakten. Han var förvånad över att det lyste i hans rum och värden sade att Oskar Engberg (en förvisad arbetare från Petersburg) hade kommit full och kastat omkring alla hans böcker. Iljitj sprang fort uppför trappan. Där kom jag just ut ur stugan och mötte honom. Vi pratade länge den natten.

Av de deporterade i Sjusjenskoje var bara två arbetare. Den ene var socialdemokraten Prominski, en hattmakare från Łódź med fru och sex barn, den andre var Putilovarbetaren Oskar Engberg som var finländare. Båda var mycket bra kamrater. Prominski var en lugn, stadig man med mycket stark karaktär. Han läste inte mycket och var inte bildad men hade en säregt klar klassinstinkt. Mot sin fru, som då fortfarande var troende, var han tolerant med ett stänk av ironi. Han var mycket bra på att sjunga polska revolutionära sånger såsom ”Ludu roboczy, poznaj swoje sily”, ”Pierwszy maj”^{*} och en hel rad andra. Barnen sjöng med honom i korus, det gjorde Vladimir Iljitj också, som i Sibirien sjöng gärna och mycket. Prominski sjöng också ryska revolutionära sånger som Vladimir Iljitj lärt honom. Han planerade att resa tillbaka till Polen och arbeta, och hade skjutit ett oräkneligt antal harar för att skaffa skinn till pälsar åt barnen. Han lyckades dock aldrig återvända till Polen. Han flyttade bara närmare Krasnojarsk med familjen och arbetade vid järnvägen. Barnen växte upp. Självt blev han kommunist, hans fru blev också kommunist, kommunister blev även barnen. Ett av dem dödades i kriget. Det andra klarade med nöd och näppe livet i inbördeskriget, och bor nu i Tjita. Inte förrän 1923 kom Prominski iväg till Polen, men han dog på vägen av tyfus.

Den andre arbetaren, Oskar, var en helt annan typ. Han var ung och deporterades därför att han deltagit i en strejk och varit våldsam. Han läste mycket om allt möjligt, men om socialismen hade han en mycket grumlig föreställning. En gång när han kom från byn berättade han: ”Det har kommit en ny skrivare, han och jag kom fram till att vi hade samma övertygelse.” – ”Vilken då?”, frågade jag, – ”Jo, både han och jag är emot revolutionen.” Vladimir Iljitj och jag bara gapade. Nästa dag satte jag mig med honom vid Kommunistiska manifestet (jag var tvungen att översätta från tyskan) och då vi hade klarat av det gick vi över till att läsa Kapitalet. En gång kom Prominski in till oss under lektionen och satt och sög på sin pipa. Jag gav Oskar en fråga som rörde det vi hade gått igenom men han visste inte vad han skulle säga. Prominski svarade lugnt och leende i stället för honom. Efter det uteblev Oskar från lektionerna en hel vecka. Men han var ändå en bra grabb. Det fanns inga andra deporterade i Sjusjenskoje. Vladimir Iljitj berättade att han hade försökt bli bekant med byläraren, men det blev inget av det. Läraren drogs till den lokala ”aristokratin”, det vill säga prästen och några affärsinnehavare. De satt och spelade kort och drack tillsammans. Läraren hade inget intresse för samhällsfrågor. Med denne lärare munhöggs alltid Prominskis äldste son Leopold, som redan sympatiserade med socialisterna.

Vladimir Iljitj hade en bekant, en bonde som han tyckte mycket om. Han hette Zjuravljov, var lungsjuk och ungefär trettio år gammal. Zjuravljov hade förut varit skrivare. Vladimir Iljitj brukade säga att han var revolutionär och ”protestant” från födseln. Zjuravljov opponerade sig oförskräckt mot de rika och kunde inte tyst gå förbi en enda orättvisa. Han var alltid på väg någonstans och dog snart i lungrot.

En annan av Iljitjs bekanta var en fattigbonde med vilken han ofta gick ut och jagade. Han var den mest okomplicerade människa man kunde tänka sig. Han hette Sosipatyj; han tyckte mycket om Vladimir Iljitj och brukade ge honom alla möjliga underliga presenter: än var det en trana än en cederkotte.

^{*} ”Det arbetande folket” och ”Första maj”. – *Red.*

Genom Sosipatyj och Zjuravljev studerade Vladimir Iljitj den sibiriska landsbygden. Han berättade en gång om ett samtal med en rik bonde som han hade bott hos. En dräng hade stulit läder av honom. Bonden tog honom på bar gärning vid en bäck och slog ihjäl honom. Vladimir Iljitj talade om småägarnas skoningslösa grymhet, om deras skoningslösa exploatering av drängarna. De sibiriska drängarna fick verkligen slita som straffarbetare och vilade ut bara på helgerna.

Iljitj hade också ett annat sätt att studera landsbygden. På söndagarna började han med avgiftsfri juridisk rådgivning hemma hos sig. Hans popularitet som jurist sköt i höjden efter det att han hjälpt en guldgrävare, som blivit avskedad, att vinna mot arbetsgivaren. Nyheten om att han vunnit fallet spred sig snabbt bland bönderna och män och kvinnor kom till Vladimir Iljitj med sina problem. Vladimir Iljitj lyssnade uppmärksamt och fördjupade sig i problemet innan han gav sina råd.

En gång kom en bonde som bodde tjugo verst^{*} därifrån och frågade hur han skulle straffa sin svåger som inte bjudit honom till sitt bröllop där man hade festat om ordentligt. ”Men kommer svågern att bjuda på en sup om ni tittar in till honom nu?” – ”Ja, visst gör han det.” Vladimir Iljitj fick använda en hel timme till att övertala bonden att bli vän med sin svåger. Ibland var det helt omöjligt att få ut något av vad de talade om, och då bad Vladimir Iljitj att de skulle ta med sig en kopia av de papper som fanns i frågan. En gång var det en rik mans tjur som hade stångat en fattig kvinnas ko. Distriktsdomstolen dömde ägaren till tjuren att betala tio rubel till kvinnan. Hon protesterade mot beslutet och ville ha en ”kopia” av handlingarna i målet. ”Vad är det du vill ha, en kopia av en vit ko?” skrattade bisittaren åt henne. Den uppretade kvinnan kom springande till Vladimir Iljitj. Det var ofta tillräckligt att den kränkta parten hotade med att klaga hos Vladimir Iljitj för att få upprättelse i saken.

Vladimir Iljitj lärde känna den sibiriska landsbygden ordentligt. Dessförinnan kände han till byarna vid Volga. En gång berättade han: ”Min mor ville att jag skulle syssla med lantbruk. Jag började med det, men sedan såg jag att det var omöjligt, mitt förhållande till bönderna höll på att bli alldeles snedvridet.”

Egentligen hade Vladimir Iljitj inte rätt att som deporterad syssla med juridiska affärer, men på den tiden var förhållandena liberala i Minusinskområdet. Det existerade praktiskt taget ingen kontroll.

Bisittaren, som var en välmående bonde i byn, brydde sig mer om att få sälja sitt kalvkött till oss än att se till att ”hans” deporterade inte flydde. Det var otroligt billigt att leva i Sjusjenskoje. Vladimir Iljitj fick till exempel för sin ”lön” – ett bidrag på åtta rubel – ett rent rum, kost, tvättning och lappning av sina kläder, och ändå tyckte man att han betalade mycket för det. Det är sant, middagen och kvällsmaten var ganska enkel. En vecka kunde man slakta ett får, som Vladimir Iljitj fick äta av varje dag tills det tog slut. Sedan kunde man köpa kött för en vecka, och flickan som arbetade på gården högg det till kotletter i hon där man gjorde iordning foder till djuren. Men mjölk och fyllda bullar fanns det tillräckligt av både för Vladimir Iljitj och hans hund, en fin gordonsetter som hette Zjenka; den lärde han att bära byte, att göra stånd och alla möjliga andra hundkonster.

Eftersom karlarna hos familjen Zyrjanov ofta söp sig fulla och det av många orsaker var obekvämt att leva familjeliv hos dem, så flyttade vi snart och hyrde ett halvt hus med köksträdgård för fyra rubel. Där ordnade vi det mer hemtrevligt. Det visade sig omöjligt att på sommaren hitta någon hemhjälp, så mamma och jag kämpade tillsammans med den ryska ugnen. I början kunde det hända att jag stjälppte ut klimpsoppa med spiskroken och klimparna bredde ut sig över kolen. Så småningom vande jag mig. I köksträdgården växte allt möjligt,

^{*} Verst, äldre ryskt längdmått=1 067 m. – Red.

det var gurka, morötter, rödbetor, pumpor. Jag var stolt över den. Vladimir Iljitj och jag gjorde också en trädgård av gårdsplanen, till den hämtade vi humle från skogen. I oktober kom vår hjälp, den trettonåriga Pasja, en mager flicka med vassa armbågar, som snabbt tog hand om hela hushållet. Jag lärde henne läsa och skriva och hon prydde väggarna med mammas förmaningar: ”allri, allri hella ut någe te”. Hon förde också dagbok där hon antecknade: ”Oskar Engberg och Prominski var här. De sjöng, det gjorde jag med.”

Jag minns hur vi firade första maj.

På morgonen kom Prominski till oss. Han såg väldigt högtidligt ut. Han hade satt på sig ren krage och lyste hela han som en kopparslant. Vi blev mycketsnart smittade av hans goda humör, och alla tre gick vi till Engberg och tog Zjenka med oss. Zjenka sprang före och gläfsteglatt. Vi måste gå utmed floden Sjusja. Isflaken drev med strömmen. Zjenka tassade ut i det iskalla vattnet ända upp till magen och skällde uppfordrande åt byns vakthundar, som inte kunde bestämma sig för att gå ner i det kalla vattnet.

Oskar blev upprymd av att vi kom. Vi satte oss i hans rum och började sjunga tillsammans:

Glada majdag, nu står du där
undan, ur vägen, skuggor grå!
Hör den djärva sången ljuder
för i dag i strejk vi gå.
Om ochranan svetten rinner
den utför ömkligt vad den hinner
griper oss i lönndom
sätter oss bak lås och bom.
Vad den gör det struntar vi i
oförfärat firar vi
maj tillsammans.
Hoppla! Hoppla! *

Vi sjöng på ryska, sedan sjöng vi samma sång på polska. Vi bestämde att vi efter middagen skulle gå ut och fira första maj ute på fältet. På fältet var vi sex, Prominski hade tagit med sina två söner. Han fortsatte lysa med sitt goda humör. När vi kom upp på en torr kulle stannade han, tog upp en röd näsduk ur fickan, lade ut den på marken och ställde sig på huvudet. Barnen tjöt av förtjusning. På kvällen samlades alla hos oss och sjöng igen. Prominskis fru kom också. Min mor och Pasja stämde också in i sången.

På natten kunde Vladimir Iljitj och jag inte somna. Vi drömde om de väldiga arbetardemonstrationer som vi någon gång i framtiden skulle delta i.

Ett barn dök upp. En lettisk landsförvisad filtstövelmakare bodde på gården. Han hade haft 14 barn, men bara ett hade överlevt, sonen Minka. Fadern var en oförbätterlig suput. Minka var sex år, han hade klara ögon i ett blekt ansikte och en allvarlig läggning. Han kom och hälsade på oss varje dag. Vi hann inte gå upp förrän det smällde i dörren och liten figur kom i stor mössa, sin mors varma kofta och inlindad med en halsduk. Han meddelade glatt: ”Här kommer jag.” Han visste att min mamma tyckte mycket om honom, att Vladimir Iljitj alltid skulle skämta och pyssla om honom. Minkas mamma kunde komma springande och fråga: ”Minka lilla, har du sett min rubel?” – ”Ja, det har jag, jag såg att den låg och skröpade på bordet, så jag lade den i asken.”

Minka var sjuk av sorg när vi reste därifrån. Han är död nu, och hans far skrev och bad om en bit jord på andra sidan Jenisej: ”Jag skulle vilja ha tillräckligt att äta när jag blir gammal.”

---

* Övers. av Ola Palmaer. – *Red.*

Vårt hushåll växte, vi skaffade en kattunge.

På morgnarna satte vi igång med en översättning av Webb, som vi fått av Struve. Efter middagen satt vi ett par timmar och renskrev Kapitalismens utveckling. Sedan fanns det en massa annat att göra. En gång skickade Potresov Kautskys bok mot Bernstein, som vi fick ha bara två veckor. Vi lade allt annat åt sidan och översatte den i tid. Efter arbete gick vi ut på promenader. Vladimir Iljitj var en passionerad jägare, han hade skaffat sig ett par byxor av ett mycket slitstarkt bomullstyg, och i dem kröp han omkring i sumpmarkerna. Där fanns det vildfågel! Då jag kom på våren blev jag mycket förvånad över allt detta. Prominski kunde komma in – han älskade att jaga – och glatt leende säga: ”Anderna har kommit, jag har sett dem.” Sedan kom Oskar och började också prata om änder. De kunde sitta i timmar och prata om dem, och nästa vår kunde jag själv prata om vem som sett änderna, var och när man sett dem.

Efter en kall vinter vaknade naturen häftigt till liv på våren. Dess makt blev stark. Solnedgång. I en enorm vårsjö på fältet simmar vilda svanar. Eller: vi står i skogsbrynet och lyssnar till hur bäcken brusar och hur orrarna spelar. Vladimir Iljitj ber mig hålla Zjenka medan han går in i skogen. Jag står där och håller hunden som darrar av oro, och känner hur naturens häftiga uppvaknande griper tag i mig också.

Vladimir Iljitj var en passionerad jägare, men blev ofta för ivrig. På hösten gick vi långt in i skogen, längs rågatorna. Då sade Vladimir Iljitj: ”Vet du, om jag ser en hare nu kommer jag inte att skjuta. Jag glömde ta med mig jaktväskan, det blir så jobbigt att bära.” Men när en hare kom hoppande sköt Vladimir Iljitj i alla fall.

På senhösten, då Jenisej redan börjat frysa till, åkte vi ut på öarna efter harar. Hararna började redan bli vita och de kunde inte ta sig från ön utan sprang runt, runt som får. Våra jägare brukade ibland skjuta hela roddbåten full med harar.

När vi bodde i Moskva, gick Vladimir Iljitj även de sista åren ut och jagade ibland, men jaktivern hade svalnat betydligt. En gång ordnades rävjakt med vimplar. Hela företaget gjorde Vladimir Iljitj väldigt intresserad. ”Listigt uttänkt”, sade han. Jägarna drev räven rakt på Vladimir Iljitj, men han höjde geväret för sent, när räven efter en blick på Vladimir Iljitj redan vänt och var på väg in i skogen. ”Varför sköt du inte?” frågade jag. ”Den var ju så vacker”, sade han.

På senhösten, då floderna redan var frusna men innan någon snö ännu fallit, gick vi långt utmed floden. Varje liten sten, varje liten fisk kunde man se under isen, det var som ett förtrollat kungarike. På vintern, då kvicksilvret frös i termometern och floderna var bottenfrysta, strömmade vattnet över isen och det bildades snabbt ett tunt istäcke. Man kunde åka skridskor flera kilometer på den sviktande isen. Allt det där älskade Vladimir Iljitj.

På kvällarna läste Vladimir Iljitj vanligen filosofiböcker. Det var Hegel, Kant, franska materialister, och då han var trött läste han Pusjkin, Lermontov, Nekrasov.

När Vladimir Iljitj för första gången kom till Petersburg och jag ännu bara hade hört talas om honom, sade Stepan Radtjenko en gång: ”Vladimir Iljitj läser bara seriösa böcker, han har inte läst en enda roman i hela sitt liv.” Jag var förvånad. Sedan, när Vladimir Iljitj och jag var närmare bekanta, talade vi av någon anledning aldrig om det, och inte förrän i Sibirien fick jag reda på att det bara var påhitt. Vladimir Iljitj hade inte bara läst Turgenev, Tolstoj och Tjernysjevskijs Vad bör göras?, han hade läst om dem flera gånger, tyckte överhuvudtaget mycket om klassikerna och kände dem väl. Sedan, när bolsjevikerna kom till makten, gav han Gosizdat* uppgiften att ge ut klassiker på nytt i billighetsupplagor. I Vladimir Iljitjs album

---

* Förkortning av Gosudarstvennoje izdatelstvo=Statliga förlaget. – Red.

fanns förutom kort av släktingar och gamla politiska fångar också kort av Zola, Herzen och några kort av Tjernysjevskij.*

Två gånger i veckan kom posten. Vår korrespondens var omfattande. Det kom brev och böcker hemifrån. Lenins syster Anna berättade om allt mycket detaljerat, och man skrev också från Petersburg. Nina Struve skrev bland annat om sin son: ”Han kan redan hålla upp huvudet, varje dag visar vi honom porträtt av Darwin och Marx och säger: ‘Hälsa på farbror Darwin, hälsa på farbror Marx’, och han bockar sig så lustigt.” Vi fick brev från avlägsna förvisningsplatser – från Martov i Turuchansk, från Potresov i Orlov, Vjatkaguvernementet. Men de flesta breven kom från kamrater som var spridda runt om i grannbyarna. Från Minusinsk (femtio verst från Sjusjenskoje) skrev Krzjizjanovskij och Starkov; trettio verst från oss, i Jermakovskoje, bodde Lepesjinskij, Vanejev, Silvin och Panin (en kamrat till Oskar); sjuttio verst bort, i Tes, bodde Lengnik, Sjapoval och Baramzin; Kurnatovskij bodde vid ett sockerbruk. Vi skrev alla om allt – om nyheter från Ryssland, om planer för framtiden, om böcker, om nya strömningar, om filosofi. Vi skrev också om schack, särskilt till Lepesjinskij. Vladimir Iljitj spelade med honom per brev. Han kunde ställa upp schackpjäserna på bordet och pröva olika drag. En gång blev han så entusiastisk att han till och med skrek i sömnen: ”Om han går med springaren dit, så flyttar jag tornet dit.”

Både Vladimir och Aleksandr Uljanov var från barndomen entusiastiska schackspelare. Deras far spelade också. ”I början vann far över oss”, berättade Vladimir Iljitj, ”men sedan fick jag och min bror tag på en schackhandbok och började vinna över far. En gång mötte jag min far då han kom ut ur vårt rum som låg på övervåningen, med ett tänd ljus i ena handen och schackhandboken i den andra. Sedan satte han sig och studerade den.”

När Vladimir Iljitj återvände till Ryssland slutade han spela schack: ”Schack är för fångslande, det stör arbetet.” Och eftersom Vladimir Iljitj inte tyckte om att göra något halvt om halvt och alltid gav sig helhjärtat hän åt allt han gjorde, så satte han sig ovilligt vid ett parti schack även då han vilade eller var utomlands.

Vladimir Iljitj kunde redan från sin tidiga ungdom lägga åt sidan det som hindrade honom. ”När jag var i gymnasiet, började jag tycka om att åka skridskor, men jag blev så trött av det att det hindrade mina studier, så jag slutade med det.”

”En tid”, berättade Vladimir Iljitj en annan gång för mig, ”var jag mycket förtjust i latin.” – ”Latin?” frågade jag förvånat. – ”Ja, men det började störa mina andra studier, så jag lämnade det.” Helt nyligen läste jag Lef,[†] där man undersökte Vladimir Iljitjs stil och satsbyggnad och visade på likheter mellan hans fraskonstruktioner och de romerska oratoreernas. Då förstod jag Vladimir Iljitjs intresse för de latinska författarna.

Förutom att vi brevväxlade med förvisningskamrater så träffade vi dem också ibland, fast det var inte ofta.

En gång reste vi till Kurnatovskij. Han var en mycket bra kamrat, en välutbildad marxist, men livet hade varit hårt mot honom. En olycklig barndom med ett odjur till far, sedan förvisning efter förvisning, fängelse efter fängelse. Mellan fängelsevistelserna hann han knappt med något arbete alls. Efter en eller två månader i frihet blev han inburad igen på lång tid, något riktigt liv hade han aldrig. En episod har fastnat i minnet. Vi gick förbi sockerbruket där han arbetade. Två flickor passerade, den ena äldre än den andra. Den äldre bar en tom hink, den

* Tjernysjevskij tyckte Vladimir Iljitj särskilt mycket om. På ett av korten av honom har Vladimir Iljitj skrivit: född då och då, död 1889. – *N. K.*

[†] *Lef*, ry. förkortning som betyder konstens vänsterfront, litterär grupp som uppstod i Moskva 1923. Den gav ut tidskriften *Lef* (1923-1925). – *Red.*

yngre en hink full med betor. ”Att du inte skäms, du som är större låter den där lilla bära”, sade Kurnatovskij till den äldre flickan. Hon tittade bara oförstående på honom.

Vi reste också till Tes. Vi hade fått ett brev från familjen Krzjizjanovskij som skrev: ”Poliskommissarien är ilsken på oss Tesbor för någon protest och vi tillåts inte resa någonstans. I Tes finns en höjd som är intressant i geologiska sammanhang, skriv, att ni vill undersöka den.” Vladimir Iljitj skrev på skämt en ansökan till poliskommissarien om tillåtelse att resa till Tes och ta sin hustru med som assistent. Poliskommissarien skickade sin tillåtelse med bud. Vi hyrde en kärra med häst för tre rubel. Kvinnan som hyrde ut den försäkrade att hästen var stark, att den inte var någon storätare och att den inte behövde så mycket havre. Vi for iväg. Även om hästen inte var någon storätare stannade den hela tiden mitt på vägen, men vi kom i alla fall så småningom till Tes. Vladimir Iljitj talade med Lengnik om Kant, med Baramzin om cirklarna i Kazan. Lengnik, som hade en fin röst, sjöng för oss; överhuvudtaget lämnade den här resan ett särskilt trevligt minne.

Vi reste ett par gånger till Jermakovskoje. Den första gången för att anta en resolution med anledning av Credo.* Vanejev var allvarligt sjuk i tuberkulos, han var döende. Hans säng bars ut i det stora rummet där alla kamrater samlades. Resolutionen antogs enhälligt.

Andra gången vi reste dit var på Vanejevs begravning. Två ”dekabrister” hade lämnat ledet: Zaporozjets, som blev sinnessjuk i fängelset, och Vanejev som också insjuknade i fängelset. Båda dog när arbetarrörelsens flamma ännu bara börjat brinna.

Till nyår reste vi till Minusinsk, där alla förvisade socialdemokrater samlades.

Det fanns också deporterade Narodnaja Voljaanhängare i Minusinsk. Det var Kohn, Tyrkov och andra, men de höll sig för sig själva. De gamla revolutionärerna var misstroagna mot de unga socialdemokraterna, de trodde inte att de var riktiga revolutionärer. På grund av det utspelades en historia i Minusinkdistriktet innan jag ännu kommit till byn Sjusjenskoje. I Minusinsk fanns det en deporterad socialdemokrat vid namn Rajtjin, utomlands bunden till gruppen Arbetets frigörelse. Han ville rymma. Man skaffade honom pengar, men dagen var inte fastställd. Rajtjin blev mycket nervös när han fått pengarna, och utan att säga ett ord till någon flydde han. De gamla Narodnaja Volja-anhängarna anklagade socialdemokraterna för att ha vetat om när Rajtjin skulle rymma, men inte talat om det för de äldre så att dessa kunde ha städad upp ifall det skulle bli polisundersökning. ”Historien” växte som en snöboll. När jag kom berättade Vladimir Iljitj den för mig. ”Det finns inget värre än dessa exilskandaler, de drar så hemskt ut på tiden, de gamla har dåliga nerver efter allt de varit med om, efter allt straffarbete de gått igenom. Vi får inte låta oss sugas upp i sådana historier – allt arbete ligger framför oss, vi får inte slösa tid på de här skandalerna.” Och Vladimir Iljitj insisterade på att bryta med de äldre. Jag minns det möte där brytningen ägde rum. Beslutet om brytningen hade gjorts tidigare, nu var frågan hur man skulle genomföra den så smärtfritt som möjligt. Vi bröt med dem därför att vi måste göra det, men vi gjorde det utan ondska och med beklagan. Efter det levde vi åtskilda.

I det stora hela så var vår exil inte så dålig. Det var år då vi studerade allvarligt. Allt eftersom slutet på förvisningen närmade sig tänkte Vladimir Iljitj mer och mer på det förestående arbetet. Från europeiska Ryssland fick vi snålt med nyheter. Ekonomis-men växte och stärktes, det fanns inget parti att tala om, det fanns inget tryckeri i landet, försöket att genom Bund organisera ett förlag hade misslyckats. Att bara skriva populära broschyrer utan att tala

---

* *Credo* (trosbekännelse), ett manifest som gavs ut 1899 av en grupp ekonomister (Prokopovitj, Kuskova och andra) och som mycket klart uttryckte den ryska ekonomismens opportunistiska syn. Som svar på *Credo* skrev Lenin en skarpt kritisk protest, känd som De ryska socialdemokraternas protest. Den diskuterades och antogs enhälligt på ett möte med sju politiska deporterade i Sibirien och publicerades sedan utomlands av Plechanov. – *Red.*

ut om de grundläggande frågorna rörande vårt arbete var inte längre möjligt. Partiarbetet var helt desorganiserat, de ständiga arresterna gjorde all kontinuitet omöjlig. Man hade gått så långt som till Credo, till idéerna i Rabotjaja Mysl. Denna tidning hade publicerat ett brev från en av ekonomisterna bearbetad arbetare, som skrev: ”Vi arbetare behöver ingen Marx eller Engels.”

Leo Tolstoj har skrivit någonstans, att när man avverkat den första delen av sin resa tänker man oftast på det man lämnat bakom sig, och när man är inne i den andra delen så tänker man på vad som väntar en längre fram. Så var det också i förvisningen. Den första tiden summerade vi mest ihop vad som hänt. Senare tänkte vi mer på vad som låg framför oss. Vladimir Iljitj tänkte mer och mer ihärdigt på vad som måste göras för att leda partiet ut ur det tillstånd det befann sig i, vad som måste göras för att leda arbetet i rätta fåror och för att garantera det en riktig socialdemokratisk ledning. Vad skulle vi börja med? Under det sista förvisningsåret gjorde Vladimir Iljitj den organisationsplan som han sedan utvecklade i Iskra, i boken Vad bör göras? och i Brev till en kamrat. Vi måste börja med att organisera en allrysk tidning. Den måste vi placera utomlands, binda den så nära som möjligt till det ryska partiarbetet, till de ryska organisationerna och ordna transporter så bra som möjligt. Vladimir Iljitj slutade sova och blev hemskt mager. Under de sömnlösa nätterna tänkte han över sin plan i alla detaljer, diskuterade den med Krzjizjanovskij och med mig, brevväxlade om den med Martov och Potresov, kom överens med dem om att resa utomlands. Han blev mer och mer otålig ju mer tiden gick, och mer ivrig att sätta igång med arbetet.

Just då kom polisen oväntat och gjorde en husundersökning. Man hade funnit ett kvitto hos någon på ett brev från Liachovskij till Vladimir Iljitj. I brevet hade han skrivit om en gravsten till Fedosejev, och gendarmerna tog tillfället i akt och genomförde en undersökning. Den inträffade i maj 1899. De fann brevet, som var mycket oskyldigt, de tittade igenom vår korrespondens och hittade inte heller där något av intresse. Av gammal vana från Petersburg förvarade vi all illegal litteratur och korrespondens för sig. Den låg på bokskåpets nedersta hylla. Vladimir Iljitj sköt fram en pall till gendarmerna att stå på, så att de skulle börja undersökningen från översta hyllan med statistiska böcker. De blev snart trötta och brydde sig inte ens om att titta på den nedersta hyllan utan nöjde sig med min förklaring att den bara innehöll mina pedagogiska böcker. Husundersökningen avlöpte lyckligt, men vi var rädda att de skulle ta tillfället i akt och lägga till ytterligare några år till vår förvisning. Att fly var inte så vanligt då som det skulle bli senare, och det skulle i alla händelser ha trasslat till det hela. Innan vi kunde resa utomlands måste vi klara av en hel del organisationsarbete i Ryssland. Allt gick dock bra och förvisningen förlängdes inte.

I februari 1900 var Vladimir Iljitjs exiltid slut, och vi reste till europeiska Ryssland. Pasja, som på två år hade blivit en riktig skönhet, grät hela floder på nätterna. Minka skyndade sig att dra hem papper, pennor, bilder och allt möjligt annat som vi lämnade kvar. Oskar Engberg kom, satte sig på stolskanten märkbart upprörd. Han gav mig en present – en handgjord brosch i form av en bok med inskriften Karl Marx. Det var till minne av att jag hjälpt honom att läsa Kapitalet. Vårdinnan och grannfrun tittade ideligen in i rummet. Vår hund kunde inte förstå vad all denna uppståndelse betydde och öppnade hela tiden dörrarna med nosen för att försäkra sig om att alla var på sina vanliga platser. Mamma höll på med packningen och hostade av allt damm. Vladimir Iljitj var helt upptagen med att slå in böckerna.

Vi kom till Minusinsk, där vi skulle hämta upp Starkov och Olga Silvin. Hela exilsällskapet var samlat där och stämningen var sådan den brukade vara när någon av de deporterade skulle lämna Sibirien. Var och en tänkte på när och vart han själv skulle åka när hans tid kom, och hur han skulle arbeta. Vladimir Iljitj hade redan tidigare kommit överens om samarbete med alla dem som snart skulle åka hem och om att brevväxla med dem som blev kvar. Alla tänkte på hemlandet men pratade bara om bagateller.

Baramzin som skulle överta Zjenka matade henne med smörgåsar, men hon brydde sig inte om honom utan låg vid mammas fötter och tog inte ögonen från henne, följde alla hennes rörelser.

Till slut for vi iväg, klädda i filtstövlar och långa pälsar. Vi reste med häst och vagn 300 verst längs Jenisej dag och natt, månen lyste upp allt. Vladimir Iljitj stoppade omsorgsfullt om oss vid varje skjutshåll, såg efter att vi inte glömde någonting och skämtade med Olga Silvin som frös. Vi åkte snabbt och Vladimir Iljitj – han försäkrade att det var för varmt med päls och satt utan – stoppade händerna i en muff som han lånat av mamma, och i tankarna var han redan i Ryssland, där arbetet väntade.

I Ufa söktes vi upp av kamrater som bodde i staden – A. Tsiurupa, Sviderskij och Krochmal. ”Vi har varit på sex hotell”, sade Krochmal stammande, ”äntligen hittade vi er.”

Vladimir Iljitj stannade ett par dagar i Ufa, och efter att ha talat med kamraterna där och anförtrott mamma och mig till dem, fortsatte han vidare mot Petersburg. Från dessa dagar minns jag bara ett besök av den gamla Narodnaja Volja-anhängaren Tjetvergova, som Vladimir Iljitj kände från Kazan. I Ufa hade hon en bokhandel. Vladimir Iljitj gick genast första dagen till henne. Han hade en särskild mjukhet i rösten och ansiktet när han talade med henne. När jag sedan läste vad Vladimir Iljitj skrev i slutet av Vad bör göras?, så tänkte jag på det besöket. ”Många av dem”, (det handlar om arbetarrörelsens unga socialdemokratiska ledare. – N. K.) skrev han i Vad bör göras?, ”hade börjat tänka revolutionärt som anhängare av Narodnaja Volja. Nästan alla hade i sin tidigaste ungdom svärmiskt beundrat terrorns hjältar. Det krävdes kamp för att frigöra sig från det fascinerande intrycket av denna heroiska tradition, och det betydde brytning med sådana personer, som till varje pris ville förbli lojala mot Narodnaja Volja och som de unga socialdemokraterna högt aktade.” (Verk, b. 5, s. 483-484)* Detta stycke är en bit av Vladimir Iljitj biografi.

Det var synd att vi måste skiljas just som det ”verkliga” arbetet hade börjat, men vi kunde inte ens tänka på att Vladimir Iljitj skulle stanna i Ufa när det fanns en möjlighet att flytta närmare Petersburg.

Vladimir Iljitj bosatte sig i Pskov,[†] där senare också Potresov och L. Radtjenko med sina barn bodde. Vladimir Iljitj berättade en gång skrattande hur barnen – Radtjenkos flickor Zjenja och Liuda – härmat honom och Potresov. De satte händerna på ryggen, gick omkring i rummet, den ena sade ”Bernstein” och den andra svarade ”Kautsky”.

I Pskov satt Vladimir Iljitj och flätade organisationens trådar, vilka intimt måste binda samman den blivande allryska tidningen utomlands med arbetet i Ryssland. Han träffade Babusjkin och en hel rad andra personer.

Jag aklimatiserade mig så smått i Ufa, fick översättningsarbeten och gav lektioner.

En av de där förvisningsskandalerna hade utspelats i Ufa kort innan jag anlände och socialdemokraterna hade splittrats i två läger. I det ena var Krochmal, Tsiurupa, Sviderskij och i det andra bröderna Plaksin, Saltykov, Kvjatkovskij. Tjatjina och Aptekman stod utanför och upprätthöll förbindelserna med båda grupperna. Jag stod närmare den första gruppen och gick snart in i den. Den utförde ett visst arbete och utgjorde överhuvudtaget den mest aktiva delen av socialdemokraterna. Den hade kontakter med järnvägsverkstäderna där man hade en arbetarcirkel med tolv socialdemokrater. Den mest aktive var arbetaren Jakutov. Han kom ofta till mig för att låna böcker och prata. Längre eftersträvade han en ”popularisering” av Marx, men när han fått tag i boken kunde han inte läsa den. ”Jag har inte tid”, klagade han,

* Hänvisningarna till Lenins *Verk* åsyftar den 4:e ry. uppl., såvida inte annan källa anges. – Red.

† Lenin kom till Pskov den 10 mars (26 februari) 1900.– Red.

”ni vet hur det är med alla bönder som kommer till mig med sina problem. Jag måste tala med var och en så att han inte tänker illa om sig själv, och det tar tid.” Han berättade att hans hustru Natasja också sympatiserade med honom, och de var inte rädda för någon förvisning. Han skulle nog klara sig, hans händer skulle alltid föda honom. Han var väl insatt i de hemliga arbetsmetoderna, mest av allt hatade han skrik och skryt och stora ord. Man måste göra allt grundligt men säkert och utan oväsen.

Jakutov blev president i den republik som bildades i Ufa 1905 och sedan hängdes han under reaktionsåren i Ufafängelset. Han dog på fängelsegården, och hela fängelset sjöng – i alla celler sjöng man – och svor på att aldrig glömma hans död, att aldrig förlåta.

Jag hjälpte också andra arbetare i deras studier. En av dem var en ung metallarbetare från ett litet verk, som berättade för mig om hur arbetarna hade det i staden. Han var en mycket nervös och häftig man. Senare berättade man att han hade gått över till socialist-revolutionärerna och blivit sinnessjuk i fängelset.

En av dem som besökte mig var den lungsjuke bokbindaren Krylov som med stor omsorg arrangerade dubbla pärmar, i vilka man kunde lägga illegala manuskript, och gjorde pärm-papp av manuskript. Han berättade om typografernas arbete i området. Senare skrevs artiklar till Iskra baserade på dessa historier. Förutom själva Ufa arbetade socialdemokraterna också i andra fabriksorter. Sjuksköterskan på fabriken Ust-Katavsk var socialdemokrat. Hon arbetade där bland arbetarna och spridde illegal populär litteratur. Denna litteratur led vi en himmelsskriande brist på. Det fanns några socialdemokratiska studenter i fabriksorterna. Vår Ufaorganisation hade en illegal agent i jekaterinburg. Det var arbetaren Mazanov, som återvänt från Turuchansk dit han hade varit förvisad tillsammans med Martov. Det gick emellertid trögt för honom med arbetet.

Ufa var guvernementcentrum och deporterade från Sterlitamak, Birsk och andra distriktsstäder sökte alltid få tillstånd att åka till Ufa.

Men Ufa låg dessutom på vägen från Sibirien till europeiska Ryssland. Kamrater som återvände från förvisningen kom till Ufa för att komma överens om arbete. Bland dem var Martov (han lyckades inte genast ta sig bort från Turuchansk), G. Okulova och Panin. Från Astrachan kom illegalt Lidia Knipovitj (Farbrodern), från Samara kom Rumjantsev och Portugalov.

Martov bosatte sig i Poltava. Han höll i kontakterna, från honom hoppades vi att få litteratur. Litteratur kom en vecka efter min avresa, tror jag. Kvjatkovskij åkte för att hämta den och fick 5 år i Sibirien. – Lådan hade gått sönder på vägen! Han var egentligen ingen aktiv medlem av organisationen och hade bara åtagit sig att hämta paketet därför att det var adresserat till det ölbryggeri, där ägarens dotter var hans elev.

I Ufa fanns också Narodnaja Volja-anhängarna Leonovitj och – senare – Borozditj.

Innan Vladimir Iljitj lämnade landet undkom han fängelse med en hårsån. Han kom till Petersburg samtidigt som Martov, de upptäcktes och arresterades. I västen hade Vladimir Iljitj två tusen rubel, som han fått av ”Tanten” (A. Kalmykova) och en lista med kontakter i utlandet, skrivna med osynligt bläck på en vanlig postblankett. För formens skull hade den fyllts i med vanligt bläck, det var en räkning av något slag. Om gendarmerna hade kommit på att värma upp papperet, så hade inte Vladimir Iljitj kunnat organisera den allryska tidningen utomlands. Men han hade tur och efter en tio dagar släpptes han.

Sedan reste han till mig i Ufa för att säga adjö. Han berättade vad han lyckats uträtta sedan vi sågs sist och om de människor han hade träffat. Naturligtvis blev det en hel rad möten med anledning av Vladimir Iljitjs ankomst. Jag kommer ihåg hur han brusade upp när det

uppdagades att Leonovitj, som räknade sig som Narodnaja Volja-anhängare, inte ens hade hört talas om gruppen Arbetets frigörelse. ”Är det möjligt att en revolutionär inte känner till det, kan han verkligen medvetet välja det parti som han ska arbeta i utan att känna till och studera det som gruppen Arbetets frigörelse har skrivit!”

Ungefär en vecka stannade visst Vladimir Iljitj i Ufa den gången.

Från utlandet skrev han mig huvudsakligen i böcker, som skickades till olika zemstvo-anställda.* Det gick inte så fort som Vladimir Iljitj önskade med tidningen. Han hade svårt att komma överens med Plechanov och hans brev från utlandet var korta och nedslagna. De slutade med: ”Jag berättar när du kommer”, ”jag har antecknat utförligt för dig om konflikten med Plechanov.”

Jag kunde knappt vänta till slutet på min förvisningstid, och till råga på allt upphörde breven från Vladimir Iljitj att komma.

Jag ville åka till Astrachan, till ”Farbrodern” (Lidia Knipovitj), men hade inte tid.

Mamma och jag reste till Moskva och hälsade på Maria Aleksandrovna, Vladimir Iljitjs mor. Hon var ensam i Moskva: dottern Maria satt i fängelse och Anna var utomlands.

Jag tyckte mycket om Maria Aleksandrovna – hon var alltid så finkänslig och uppmärksam. Vladimir Iljitj höll oerhört mycket av sin mor. ”Hon har en ofantlig viljestyrka”, sade han en gång, ”om det som hände min bror hade inträffat medan far levde, vet jag inte hur det hade varit.”

Sin viljestyrka hade Vladimir Iljitj ärvt av sin mor, han ärvde också hennes finkänslighet och hänsynsfullhet.

När vi levde utomlands försökte jag beskriva vårt liv så levande som möjligt för henne, för att hon skulle känna sig lite närmare sin son. År 1897, när Vladimir Iljitj var i Sibirien och jag ännu inte anlänt, publicerades en dödsannons i tidningarna om att Maria Aleksandrovna Uljanova dött i Moskva. Oskar Engberg berättade: ”När jag kom till Vladimir Iljitj var han blek som ett lakan och sade: ‘Min mor har dött.’” Senare visade det sig att dödsannonsen gällde en annan kvinna med samma namn.

Mycket sorg hade fallit på Maria Aleksandrovnas lott. Det var den äldste sonens avrättning, dottern Olgas död och de oändliga arresteringarna av de andra barnen.

Är 1895 blev Vladimir Iljitj sjuk, och genast kom hans mor och tog hand om honom och lagade själv hans mat. När han arresterades var hon på sin post, satt timtals i rannsakningshäktets mörka väntrum, hälsade på honom och lämnade paket till honom. Hennes huvud skakade bara en aning, annars var hon sig lik.

Jag lovade henne att sköta om honom, men jag kunde inte hålla det löftet.

Från Moskva förde jag min mor till Petersburg, ordnade för henne där och åkte själv utomlands. Det hände underliga saker under resan. Jag styrde kosan till Prag, eftersom jag trodde att Vladimir Iljitj bodde där under namnet Modrácek.

Jag skickade ett telegram och åkte iväg till Prag. Ingen kom och mötte mig och jag väntade länge innan jag förvirrad tog en droska – kusken bar hög hatt –, lastade på mina korgar och

---

* *Zemstvo*, en s. k. lokal självstyrelse under adelns ledarskap som upprättades i Tsarrysslands centrala guvernement 1864. Deras makt var begränsad till rent lokala ekonomiska problem (att inrätta sjukhus, bygga vägar, statistik, försäkring etc.). Deras verksamhet kontrollerades av de lokala guvernörerna och inrikesministern, vilka kunde upphäva beslut som misshagade regeringen. – *Red.*

åkte iväg. Vi kom till ett arbetarkvarter och stannade utanför ett enormt hus på en trång gränd. I fönstren hängde en massa fjäderbolster för vädring.

Jag nästan flög upp till fjärde våningen. Dörren öppnades av en ljushårig tjeckiska. Jag upprepade flera gånger: ”Modráček, herr Modráček.” En arbetare kom ut och sade att han var Modráček. Helt förvirrad stammade jag: ”Nej, det är min man.” Modráček förstod till slut. ”Jaha, ni måste vara herr Rittmeyers fru, han bor i München men har skickat böcker och brev till er i Ufa genom mig.” Hela dagen tillbringade Modráček med mig. Jag berättade för honom om den ryska rörelsen, han berättade om den österrikiska och hans fru visade mig mellan-spetsar som hon virkat och bjöd på tjeckiska munkar.

Då jag kom till München,^{*} – jag åkte i en varm päls, och vid den tiden gick alla i München redan omkring i bara klänningar, – lämnade jag vis av erfarenheten in mina korgar för förvaring på stationen och åkte med spårvagn för att söka efter Rittmeyer. Jag fann huset, lägenhet nr 1 visade sig vara ett ölkafé. Jag gick fram till skänken, bakom vilken en fet tysk stod, och frågade blygt efter herr Rittmeyer med en känsla av att det inte var rätt den här gången heller. ”Det är jag”, svarade krögaren. Helt tillintetgjord stammade jag: ”Nej, det är min man.”

Och så stod vi som ett par idioter och tittade på varandra. Till slut kom Rittmeyers fru, betraktade mig och sade: ”Åh, det måste vara herr Meyers fru, han väntar sin fru från Sibirien. Jag ska följa er till honom.”

Jag gick med fru Rittmeyer till det stora husets bakgård, till en lägenhet som såg obebodd ut. Dörren öppnades och vid ett bord satt Vladimir Iljitj, Martov och Anna. Jag glömde till och med att tacka min guide innan jag började skälla: ”Vad tusan skrev du mig inte var jag kunde hitta dig?”

”Vad då inte skrev? Jag har varit och mött dig tre gånger om dagen. Varifrån kommer du?” Det visade sig sedan att zemstvomannen, till vilken han skickat boken med adressen, hade behållit den för att läsa.

Det var många ryssar som senare upplevde samma slags äventyr: Sjljapnikov åkte första gången till Genua i stället för Genève; Babusjkin hamnade nästan i Amerika i stället för London.

München 1901-1902

Fastän Vladimir Iljitj, Martov och Potresov åkte utomlands med legala pass, beslöt de att bo i München med falska pass, utan närmare kontakter med den ryska kolonin, för att inte kompromettera våra bundsförvanter som kom från Ryssland och för att lättare kunna skicka illegal litteratur till Ryssland i resväskor och brev.

När jag kom till München bodde Vladimir Iljitj oregistrerad hos denne Rittmeyer och kallade sig Meyer. Fastän Rittmeyer var ägare till ett ölkafé, var han socialdemokrat och höll Vladimir Iljitj gömd i sin våning. Det lilla rum som Vladimir Iljitj fick använda var rätt dåligt, han levde som en ungarl och åt lunch hos en tyska som gav honom ”Mehlspeise”[†] att äta. På morgnarna och kvällarna drack han te ur ett plåtkrus, som han själv omsorgsfullt diskade och hängde upp på en spik vid kranen.

Han såg bekymrad ut, allt ville inte ordna sig tillräckligt snabbt. Vid den tiden bodde i München förutom Vladimir Iljitj även Martov, Potresov och Zasulitj. Plechanov och Axelrod ville att tidningen skulle ges ut någonstans i Schweiz under deras direkta ledning. De – i

^{*} Ungefär i mitten av april 1901. – Red.

[†] * Mjölkrätter (ty). – Red.

början även Zasulitj – tillmätte inte Iskra någon särskild betydelse, de underskattade helt den organisatoriska roll som tidningen kunde spela och verkligen kom att spela. De var mer intresserade av Zarja.*

”Er Iskra är fånig”, sade i början Vera Zasulitj. Det var naturligtvis ett skämt, men ändå lyste där igenom en viss underskattning av hela företaget. Vladimir Iljitj tänkte att Iskra måste stå vid sidan om emigrantcentret, att utgivningen måste hållas hemlig, vilket hade enorm betydelse för att förenkla kontakterna med Ryssland, korrespondensen och kontaktmännens ankomst. De äldre var beredda att i detta se en ovilja att föra över tidningen till Schweiz, en ovilja att acceptera deras ledning, en önskan att föra en egen linje och de var inte särskilt benägna att hjälpa till. Vladimir Iljitj kände det på sig och blev nervös. För gruppen Arbetets frigörelse hade han en helt särskild känsla och för att nu inte tala om Plechanov så var han nästan förälskad i både Axelrod och Zasulitj. ”Vänta tills du får träffa Zasulitj”, sade Vladimir Iljitj till mig första kvällen jag var i München. ”Hon är en genomhederlig människa.” Det var sant.

Vera Zasulitj var den enda i gruppen Arbetets frigörelse som kom att stå nära Iskra. Hon bodde tillsammans med oss i München och i London. Iskra och dess redaktion var allt för henne. Deras glädjeämnen och sorger var hennes, och hon kunde inte leva utan nyheter från Ryssland.

”Iskra håller ju på att arta sig”, sade hon med anledning av Iskras allt större inflytande.

Vera Zasulitj berättade många gånger om de långa, kalla emigrationsåren. Vi upplevde aldrig en sådan emigration som Arbetets frigörelse. Vi hade hela tiden mycket nära förbindelser med Ryssland, alltid var det någon därifrån som kom till oss. I emigrationen hade vi bättre information om Ryssland än om vi skulle bo i någon rysk provinsstad. Vi hade inget liv utanför intresset för den ryska verksamheten, den var stadd i uppsving och arbetarrörelsen växte. Arbetets frigörelse levde avskilt från Ryssland under de mörka reaktionsåren, då en resande student från Ryssland var en stor händelse och resenärer hemifrån överhuvudtaget var rädda för att hälsa på dem. När Klasson och Korobko kom till dem i början av 1890-talet, blev de genast vid återkomsten kallade till polisen, där man frågade varför de hade åkt till Plechanov. Polisövervakningen var välorganiserad.

Av alla medlemmar i Arbetets frigörelse levde Vera Zasulitj mest isolerad. Plechanov och Axelrod hade i alla fall sina familjer. Vera Zasulitj talade ofta om sin ensamhet: ”Jag har inga närstående”, sade hon och försökte genast med ett skämt dölja sina känslor: ”Nå, jag vet att ni tycker om mig, men det enda ni kommer att göra när jag dör är att ni möjligen dricker en kopp te mindre än vanligt.”

Hon hade dock stort behov av familjeliv – kanske därför att hon växt upp i en främmande familj där hon bott som fosterbarn. Man behövde bara se hur vänligt hon pysslade om Dimkas lilla ljushåriga son. (Dimka var Smidovitjs syster.) Hon kunde till och med sköta ett hushåll och handlade mat med omsorg de dagar det var hennes tur att laga mat i kollektivet. (I London bodde Vera Zasulitj, Martov och Aleksejev i kollektiv.) För övrigt var det få människor som kunde ana att hon hade anlag för hushållsgöromål. Hon levde alltid i nihilistisk stil – klädde sig ovårdat, rökte som en skorsten, i hennes rum rådde en otrolig oordning men hon tillät ingen att städa åt henne. Hon hade fantastiska matvanor. Jag minns hur hon en gång stekte kött på ett fotogenkök, skar det i bitar med en sax och åt.

”När jag bodde i England”, berättade hon, ”ville de engelska damerna konversera mig och frågade: ‘Hur länge brukar ni steka kött?’ – ‘Det är som det faller sig’, sade jag. ‘Om jag är

---

* *Zarja* (Gryningen) var en marxistisk vetenskapligt politisk tidskrift, som utgavs 1901-1902 i Stuttgart av Iskras redaktion. – *Red.*

hungrig steker jag det tio minuter, men är jag inte hungrig kan det bli tre timmar'. Då blev de mållösa och lämnade mig ifred.”

När Vera Zasulitj skrev låste hon in sig i sitt rum och drack endast starkt, svart kaffe.

Hon längtade mycket till Ryssland. År 1899, tror jag, reste hon illegalt till Ryssland – inte för att arbeta, utan ”för att åtminstone få se en bonde och hur hans näsa ser ut numera”. När sedan Iskra började ges ut kände hon att den var en del av det ryska arbetet och hon höll sig krampaktigt fast vid den. Att lämna Iskra betydde för henne detsamma som att åter sjunka ner mot botten av emigrationslivet.

Det var därför som hon fylldes av indignation när frågan om Iskras redaktion kom upp på andra partikongressen. För henne var det inte fråga om egoism, det var en fråga om liv och död.

År 1905 reste hon till Ryssland och stannade där.

På andra kongressen gick Vera Zasulitj för första gången i sitt liv emot Plechanov. Hon var bunden till Plechanov efter många års gemensam kamp. Hon såg vilken enorm roll han spelade när det gällde att föra den revolutionära rörelsen i rätta fåror. Hon uppskattade honom som grundläggare av den ryska socialdemokratin, uppskattade hans förstånd och lysande talang. Den minsta oenighet med Plechanov gjorde henne mycket upprörd, men i det här fallet gick hon emot honom.

Plechanovs öde är tragiskt. På det teoretiska området är hans förtjänster för arbetarrörelsen utomordentligt stora. Men emigrationsåren gick inte obemärkt förbi honom – de isolerade honom från den ryska verkligheten. När den breda massarbetarrörelsen uppstod var han redan utomlands. Han såg företrädare för olika partier, författare, studenter och enskilda arbetare, men han såg inte den ryska arbetarmassan, arbetade inte med den och kände den inte. Ibland kom det brev från Ryssland som lyfte slöjan från rörelsens nya former och som fick oss att känna rörelsens perspektiv. Då läste Vladimir Iljitj, Martov och till och med Vera Zasulitj om dem flera gånger. Sedan gick Vladimir Iljitj länge omkring i rummet och på kvällen kunde han inte somna. När vi flyttade till Genève försökte jag visa korrespondensen och breven för Plechanov. Jag blev förvånad över hans reaktion; det var som om han hade förlorat fotfästet, han såg misstrogen ut och talade aldrig mera om dem.

Särskilt skeptisk blev han inför brev som kom från Ryssland efter andra kongressen. I början blev jag till och med stött av det, men sedan förstod jag att hans skepsis berodde på att han varit borta från Ryssland så lång tid. Han hade förlorat den förmåga, som utvecklas genom erfarenhet och som ger en möjlighet att rätt värdera varje brev och läsa en hel del mellan raderna.

Ofta kom arbetare till Iskra och var och en ville naturligtvis tala med Plechanov. Det var mycket svårare att få träffa Plechanov än oss eller Martov, men även om arbetaren lyckades få en pratstund med Plechanov gick han därifrån med blandade känslor. Plechanovs lysande intelligens, hans kunskaper och skarpsinne förvånade arbetaren, men han kände bara ett enormt avstånd mellan sig och denna stora teoretiker. Det han länge önskat diskutera med Plechanov hade han inte ens kunnat prata med honom om.

Om en arbetare inte var enig med Plechanov och försökte lägga fram sina egna åsikter blev Plechanov irriterad och sade: ”Era mammor och pappor nådde inte ens upp till bordet när jag ...”

Antagligen var han inte sådan under emigrationens första tid, men i början av 1900-talet hade Plechanov redan förlorat den direkta kontakten med Ryssland. År 1905 reste han inte till Ryssland.

Pavel Axelrod var mycket mer organisatör än vad Plechanov och Zasulitj var. Det var han som mest av alla umgicks med dem som kom från Ryssland, det var hos honom de tillbringade sin mesta tid, det var där de fick mat och dryck. Axelrod utfrågade dem om allt i minsta detalj.

Han förde korrespondens med Ryssland och kände till de hemliga kontaktmetoderna. Men hur en rysk revolutionär och organisatör kunde känna sig under de långa emigrationsåren i Schweiz kan man lätt föreställa sig. Axelrod förlorade tre fjärdedelar av sin arbetskapacitet och sov ingenting under flera nätter. Han fick mycket svårt att skriva och det kunde ta flera månader för honom att avsluta en påbörjad artikel. Hans handstil var så nervös att det nästan var omöjligt att tyda den.

Axelrods handstil gjorde alltid ett starkt intryck på Vladimir Iljitj. ”Det är hemskt att tänka sig att hamna i ett sådant tillstånd som Axelrod”, sade Vladimir Iljitj ofta. Han talade också många gånger om Axelrods handstil med doktor Kramer, som behandlade Iljitj under hans sista sjukdom. När Vladimir Iljitj 1895 första gången reste utomlands, var det mest med Axelrod han diskuterade organisationsfrågor. Han berättade mycket om Axelrod för mig när jag kom till München. Då han själv varken kunde skriva eller tala,* pekade han på Axelrods namn i en tidning och frågade mig vad han gjorde.

Axelrod led särskilt av det faktum att Iskra inte gavs ut i Schweiz och att förbindelserna med Ryssland inte gick via honom. Det var därför han så ursinnigt opponerade sig i frågan om en trojka på andra partikongressen. Iskra blev organisationscentrum men han hamnade vid sidan av redaktionen! Och det när man på andra kongressen fick en starkare känning av Ryssland än någonsin tidigare.

När jag kom till München var Zasulitj den enda ur gruppen Arbetets frigörelse som levde där. Hon hade ett bulgariskt pass och kallade sig Velika Dmitrievna.

Alla de övriga skulle också ha skaffat sig bulgariska pass. Innan jag kom dit bodde Vladimir Iljitj utan pass. Då jag kom tog vi ett bulgariskt pass med namnet doktor Iordanov, skrev in hans fru Maritsa och bosatte oss hos en arbetarfamilj i ett rum som vi hyrt per annons. Innan jag kom var Inna Smidovitj-Leman Iskras sekreterare. Hon hade också ett bulgariskt pass och kallade sig Dimka. När jag anlände berättade Vladimir Iljitj att han hade ordnat så att jag skulle få arbeta som Iskras sekreterare. Det betydde naturligtvis att kontakterna med Ryssland skulle komma att föras under Vladimir Iljitjs personliga kontroll. Martov och Potresov hade då ingenting emot detta, gruppen Arbetets frigörelse hade ingen egen kandidat och tillmätte ju inte heller Iskra någon särskild betydelse vid den tiden. Vladimir Iljitj berättade att han tyckte det var obehagligt att göra det, men han ansåg att det var nödvändigt för sakens skull. Det fanns genast massor av arbete för mig. Det hela var organiserat på följande sätt: brev från Ryssland skickades till tyska kamrater i olika städer, och de sände breven vidare till doktor Leman, som i sin tur skickade allt till oss.

Strax innan hade en hel historia utspelats. I Ryssland hade man till slut lyckats ordna ett tryckeri i Kisjnjov. Där trycktes broschyrer och chefen för tryckeriet, Akim (Liebers bror – Leon Goldman), sände till Leman exemplar av en i Ryssland tryckt broschyr insydd i en kudde. Den förvånade Leman vägrade oförstående att ta emot kudden på posten. När de våra fick reda på det och slog larm, fick han dock ut kudden och sade att nu skulle han ta emot allt som kom i hans namn, om det så var ett helt tåg.

---

* Dvs. de sista dagarna i Lenins liv, då han var svårt sjuk. – *Red.*

Vi hade ännu inga större möjligheter att föra över Iskra till Ryssland. Iskra smugglades huvudsakligen över i dubbelbottnade resväskor med olika resenärer som lämnade dessa resväskor på hemliga adresser i Ryssland.

En sådan hemlig adress var hos Lepesjinskij i Pskov, en annan i Kiev och ytterligare en någon annanstans. Kamraterna hemma tog ut litteraturen ur resväskan och överlämnade den till organisationen. Transporten höll just på att ordnas genom letterna Rolau och Skubik.

Allt detta var mycket tidsödande. Det tog också mycket tid att komma överens om olika saker som sedan inte blev av.

Jag kommer ihåg när vi höll på en hel vecka att diskutera med en typ, som ville komma i kontakt med smugglare genom att resa längs gränsen med en kamera. Den ville han att vi skulle köpa åt honom.

Vi brevväxlade med Iskra-agenter i Berlin, Paris, Schweiz och Belgien. De hjälpte till med vad de kunde genom att skaffa pengar och finna villiga resenärer, kontakter, adresser och så vidare.

I oktober 1901 bildades av sympatiserande grupper den ryska revolutionära socialdemokratins utlandsliga.

Kontakterna med Ryssland växte mycket snabbt. En av de aktivaste korrespondenterna i Iskra var arbetaren Babusjkin från Petersburg, vilken Vladimir Iljitj hade träffat före utresan ur Ryssland och med vilken han kommit överens om korrespondens. Babusjkin skickade en mängd rapporter från Orechovo-Zujevo, Vladimir, Gus-Chrustalnyj, Ivanovo-Voznesensk, Kochma och Kinesjma.

Han åkte ständigt omkring till dessa platser och stärkte kontakterna med dem. Det kom brev från Petersburg, Moskva, från Ural och från söder. Vi brevväxlade med Nordryska förbundet.* Snart kom från Ivanovo-Voznesensk en företrädare för förbundet, som hette Noskov. En mer rysk typ var svårt att föreställa sig. Han hade ljusblå ögon och ljus hy, var en aning krokryggig och talade sin hemtrakts dialekt. Han hade kommit till utlandet med ett litet knyte för att göra alla överenskommelser. Hans farbror, en liten fabriksägare i Ivanovo-Voznesensk, hade gett honom pengar till utlandsresan för att bli av med den besvärlige brorsonen som än åkte i fängelse än undersöktes av polisen. Boris Noskov (hans riktiga namn var Vladimir, det här var ett täcknamn) var en bra praktiker. Jag träffade honom redan i Ufa när han passerade på väg till Jekaterinburg. Han kom till utlandet för att upprätta kontakter, det var hans yrke. Jag minns hur han satte sig på spisen i vårt trånga kök i München och med lysande ögon berättade om Nordryska förbundets arbete. Han blev mycket entusiastisk när han berättade och Vladimir Iljitj göt olja på elden genom sina frågor. Boris skaffade sig ett häfte där han omsorgsfullt antecknade alla kontakter medan han bodde utomlands: var den och den bodde, vad han gjorde, hur han kunde vara till nytta. Sedan lämnade han dessa anteckningar till oss. Han var så att säga en poet på organisationsområdet. Han idealiserade dock människorna och arbetet för mycket och saknade förmågan att oförskräckt se verkligheten i vitögat. Efter andra partikongressen blev han "försonare" och sedan försvann han av någon anledning från den politiska arenan. Han dog under reaktionsåren.

Det var också andra som kom till München. Före min ankomst hade redan Struve varit där. Det höll då redan på att bli en brytning med honom. Han gick vid den tiden över från det

---

* *Nordryska arbetarförbundet* eller Nordryska förbundet, en sammanslutning av arbetare i de socialdemokratiska organisationerna i guvernementen Vladimir, Kostroma och Jaroslavl (senare även Tver). Det uppstod år 1900. Varentsova, Noskov, Liubimov, Karpov och andra gick in i förbundet. Sommaren 1902 krossades förbundet av tsarpolisen. – *Red.*

socialdemokratiska lägret till det liberala. Vid hans senaste besök kom det till en konflikt med honom. Vera Zasulitj hade gett honom öknamnet ”den kunnige kalven”. Både Vladimir Iljitj och Plechanov hade gett upp hoppet om honom, men Vera Zasulitj ansåg honom ännu inte hopplös. Henne och Potresov kallade man på skämt ”Struve-freundliche Partei”.^{*} Struve kom andra gången då jag redan var i München. Vladimir Iljitj ville inte träffa honom, så jag gick till honom i Vera Zasulitjs våning. Det var ett svårt möte. Struve kände sig hemskt förödmjukad. Det var något av Dostojevskijstämning över alltihop. Han pratade om att man räknade honom som renegat och ännu något i samma stil och hånade sig själv. Nu minns jag inte längre vad han sade, jag minns bara den där tunga känslan jag hade när jag lämnade honom. Det stod klart, att han nu för tiden var en främling, fientlig mot partiet. Vladimir Iljitj hade rätt. Senare sände Struves fru Nina en hälsning och en ask marmelad med någon, jag kommer inte ihåg med vem. Hon var maktlös och förstod knappast vart hennes man var på väg. Han förstod dock.

Efter min ankomst bosatte vi oss hos en tysk arbetarfamilj. Det var en stor familj på sex personer. Alla bodde i köket och i ett litet rum. Men det var väldigt rent överallt, barnen hade rena kläder på sig och var väluppfostrade. Jag tyckte att Vladimir Iljitj skulle övergå till hemlagad mat, så jag satte igång att laga den själv. Jag fick använda världens kök, men var tvungen att förbereda allt i vårt eget rum. Jag försökte skramla så lite som möjligt, eftersom Vladimir Iljitj vid den tiden redan börjat skriva Vad bör göras? När han höll på att skriva någonting gick han vanligtvis snabbt från hörn till hörn och viskade vad han tänkte skriva. Jag hade redan vant mig vid hans sätt att arbeta, så jag varken pratade med honom eller frågade honom om något. Sedan, under våra promenader, berättade han för mig vad han skrev och vad han tänkte på. Det blev för honom ett lika stort behov som att viska artikeln för sig själv innan han skrev ner den.

Vi gick långa promenader runt München och valde alltid lite avsides ställen där det inte fanns så mycket folk.

Efter en månad flyttade vi till en egen lägenhet i ett av de många nybyggda husen i Schwabing, en förort till München, och skaffade oss lite möbler. (Vi sålde allt för 12 mark när vi reste.) Där blev det riktigt hemtrevligt.

Efter lunchen vid tolvtiden kom Martov och de andra och ett så kallat redaktionsmöte ägde rum. Martov talade oavbrutet varvid han hoppade från ett tema till ett annat. Han hade läst mycket, fick alltid reda på en mängd nyheter, kände allt och alla. ”Martov är en typisk journalist”, sade ofta Vladimir Iljitj, ”han är utomordentligt begåvad och allt får han liksom reda på i förbifarten. Han är enormt emotionell men tar alldeles för lätt på saker och ting.” För Iskra var Martov oersättlig. Vladimir Iljitj blev väldigt trött, nästan sjuk, av dessa 5-6 timmars samtal varje dag, och arbetet blev lidande. En gång bad han mig gå över till Martov och be honom att inte komma till oss. Vi kom överens om att jag skulle gå till Martov och med honom diskutera de brev vi fått. Det blev dock ingenting av med det och efter två dagar var vi tillbaka i det gamla igen. Martov kunde inte leva utan dessa samtal. Efter att ha varit hos oss gick han med Vera Zasulitj, Dimka och Blumenfeld[†] till ett kafé där de kunde sitta i flera timmar och prata.

Senare kom Dan med fru och barn. Martov började tillbringa hela dagarna hos dem.

^{*} Det Struve-vänliga partiet. – *Red.*

[†] Blumenfeld satte *Iskra* i tyska socialdemokratiska tryckerier till en början i Leipzig och sedan i München. Han var en utmärkt sättare och en bra kamrat. Han hade en varm känsla för verksamheten. Han tyckte mycket om Vera Zasulitj och pysslade alltid om henne, men med Plechanov kom han inte överens. – *N. K.*

I oktober reste vi från München till Zürich för att sluta oss samman med Rabotjeje Delo. Det blev dock ingen sammanslutning. Akimov, Kritjevskij och andra pratade bara smörja. Martov var alldeles utom sig när han opponerade sig mot Rabotjeje Delo-anhängarna, han slet till och med av sig slipsen. Det var första gången jag sett honom sådan. Plechanov lyste med sin spiritualitet. Vi avfattade en resolution om att en sammanslutning var omöjlig. Dan läste med träaktig röst upp den på konferensen. ”Påvlig nuntie” skrek opponenterna åt honom.

Denna brytning gick helt smärtfritt. Martov och Lenin arbetade inte tillsammans med Rabotjeje Delo, och egentligen var det ingen brytning eftersom det aldrig funnits något samarbete. Plechanov var i högform, emedan den motståndare han kämpat emot så länge var besegrad. Plechanov var glad och språksam.

Vi bodde på ett hotell, åt tillsammans och allt gick ovanligt bra. Bara ibland kunde man märka en liten dissonans när somliga frågor diskuterades.

Jag minns ett samtal. I det kafé där vi satt fanns en gymnastiksal bredvid vårt rum, och just då försiggick där en övning i fäktning. Det var arbetare som stred beväpnade med pappersvärjor och sköldar. Plechanov skrattade och sade: ”Det är så vi ska kämpa under den nya ordningen.” När vi var på hemväg fortsatte Axelrod som jag gick tillsammans med att utveckla temat som Plechanov börjat på. Han sade: ”I det framtida systemet kommer det att bli dödligt tråkigt, det kommer inte att finnas någon kamp.”

Vid den tiden var jag ännu blyg intill skygghet och sade inget, men jag minns hur förvånad jag blev över ett sådant resonemang.

När Vladimir Iljitj återvänt från Zürich satte han sig att avsluta Vad bör göras? Senare riktade mensjevikerna ursinniga anfall mot Vad bör göras? som vid den tiden grep alla, särskilt dem som stod nära arbetet hemma i Ryssland. Hela boken var en lidelsefull appell om organisering, den skisserade en bred organisationsplan, i vilken alla kunde finna sig en plats och göra sig till en kugge i det revolutionära maskineriet, en kugge utan vilken arbetet inte kunde göras, hur liten den än var. Boken kallade till ihärdigt outtröttligt arbete med att skapa det fundament som var nödvändigt för att partiet under dåvarande förhållanden i Ryssland skulle kunna existera inte bara i teorin utan också i praktiken. En socialdemokrat fick inte vara rädd för långvarigt arbete, han måste oförtrutet arbeta och alltid vara redo ”till allt, för att värna partiets ära, prestige och kontinuitet under perioder av akut revolutionär ‘depression’, till att förbereda, fastställa tiden för och genomföra det *folkomfattande väpnade upproret*”, skrev Vladimir Iljitj i Vad bör göras? (Verk, b. 5, s. 481)

Det har gått tjugosju år sedan den boken skrevs, och vilka tjugosju år det varit – alla partiets arbetsförhållanden har förändrats i grunden, arbetarrörelsen står inför helt nya uppgifter, men ännu idag är den revolutionära passionen i denna broschyr oemotståndlig, och ännu måste vi studera den för att inte bara i teorin vara leninister.

Medan boken Vad är ”folkvännerna” ... hade en enorm betydelse för att bestämma vilken väg den revolutionära rörelsen måste gå, så skisserade Vad bör göras? en omfattande revolutionär arbetsplan och pekade ut en bestämd uppgift.

Det stod klart att det skulle vara för tidigt att genomföra en partikongress, att det ännu inte fanns förutsättningar för att den inte skulle bli hängande i luften som första kongressen. Ett långvarigt förberedande arbete var nödvändigt. Därför var det ingen som tog Bunds* försök att kalla till kongress i Bialystok på allvar. Från Iskra åkte Dan dit och tog med sig en res-

---

* *Bund* – Allmänna judiska arbetarförbundet i Litauen, Polen och Ryssland organiserades 1897 och sammanslöt huvudsakligen judiska hantverkare i Rysslands västra områden. Bund förde in nationalism och separatism i den ryska arbetarrörelsen och stod på mensjevikernas sida. – *Red.*

väska full med Vad bör göras? i det hemliga facket. Bialystokkongressen förvandlades till en konferens.

Vladimir Iljitj var särskilt intresserad av vad arbetarna tyckte om Vad bör göras? Den 16 juli 1902 skrev han till Ivan Radtjenko: ”Jag blev väldigt glad över er rapport om samtalet med arbetarna. Sådana brev, som verkligen inger massvis med nytt mod, får vi alldeles för sällan! Hälsa absolut detta till Era arbetare och be dem att själva skriva till oss *inte bara för att få det tryckt*, utan för att utbyta åsikter, så att vi inte förlorar kontakten och den ömsesidiga förståelsen för varandra. Mig personligen intresserar härvid arbetarnas attityd till Vad bör göras? eftersom jag ännu inte fått några kommentarer från arbetare.” (Verk, b. 36, s. 86)

Iskras verkan märktes överallt och dess inflytande ökade. Vi tog itu med att förbereda partiprogrammet till kongressen. För att diskutera det kom Plechanov och Axelrod till München. Plechanov kritiserade några ställen i Lenins programutkast. Vera Zasulitj var inte överens med Lenin i allt och inte heller med Plechanov. Axelrod var enig med Lenin på en del punkter. Det var ett svårt möte. Vera Zasulitj ville göra invändningar mot Plechanov, men denne tog på sig en sådan otillgänglig min, lade armarna i kors och tittade på henne så att hon alldeles kom av sig. Det gick till röstning. Före röstningen förklarade Axelrod, som i denna fråga var ense med Lenin, att han hade huvudvärk och ville ta en promenad.

Vladimir Iljitj blev mycket upprörd. Så fick det inte gå till. Skulle det här vara en saklig diskussion?

Det blev nu uppenbart att arbetet måste bygga på sakliga grunder, så att inga personliga element kom till hinders, att inga nycker eller personliga förhållanden invercade på besluten.

Vladimir Iljitj plågades av varje tvist med Plechanov, han sov inte på nätterna och var mycket nervös. Plechanov blev bara arg och sur.

Då Plechanov läst igenom Vladimir Iljitjs artikel till Zarjas fjärde nummer lämnade han över den till Vera Zasulitj med anmärkningar i marginalen, där han öste ur sig sin indignation. Vladimir Iljitj blev väldigt upprörd när han såg dem.

Vid den tiden hade det blivit klart att Iskra inte längre kunde tryckas i München, tryckeriägaren ville inte ta risken. Vi var tvungna att ta oss därifrån. Men vart? Plechanov och Axelrod var för Schweiz, de övriga röstade för London efter att ha känt atmosfären på mötet då programmet diskuterades.

Tiden i München mindes vi sedan som en ljus period. De följande emigrationsåren blev mycket svårare. Under Münchenperioden fanns ännu inte den djupa sprickan mellan Vladimir Iljitj, Martov, Potresov och Zasulitj. Alla krafter koncentrerades på ett mål – att grunda en allrysk tidning. Samlingen av krafterna runt Iskra var intensiv. Alla kände att organisationen växte och var medvetna om att vägen till partiets grundande var rätt utstakad.

Därför hade vi helhjärtat kunnat delta i karnevalen och ha det uteslutande livsglada humör, som var allmänt under resan till Zürich, och så vidare.

Livet i München drog inte någon särskild uppmärksamhet till sig. Vi iakttog det bara utifrån. Ibland var vi på möten, men de var för det mesta rätt ointressanta. Jag minns 1 maj-festligheterna. Det året tilläts den tyska socialdemokratin för första gången anordna ett demonstrationståg, men under förutsättning att man samlades utanför staden.

Där gick, i ganska stora kolonner, tyska socialdemokrater med sina hustrur och barn och med rättikor i fickorna. De gick tyst och mycket snabbt genom staden – för att dricka öl i en

restaurang utanför staden. De hade inga fanor eller plakat. Denna ”Maifeier”^{*} påminde inte alls om en demonstration för arbetarklassens seger över hela världen.

Vi följde inte med demonstranterna till restaurangen utan började av gammal vana flanera på Münchens gator för att döva känslan av besvikelse som ofrivilligt smugit sig över oss. Vi hade velat delta i en kampdemonstration och inte en demonstration med polisens tillåtelse.

Eftersom vi av säkerhetsskäl arbetade mycket hemligt träffade vi inte alls de tyska kamraterna. Den enda vi träffade var Parvus, som bodde i närheten av oss i Schwabing med sin fru och son. En gång kom Rosa Luxemburg till honom och Vladimir Iljitj gick då för att träffa henne. Parvus hörde då till den yttersta vänstern, medarbetade i Iskra och var intresserad av den ryska verksamheten.

Till London reste vi genom Liége. Där bodde då Nikolaj Mesjtjerjakov med sin fru. De var gamla vänner till mig från söndagsskolan. På den tiden var han ännu Narodnaja Volja-anhängare, men han var den som först förde in mig i illegalt arbete, den som lärde mig att arbeta hemligt och hjälpte mig att bli socialdemokrat genom att skaffa mig de böcker som gruppen Arbetets frigörelse gav ut utomlands.

Nu var han socialdemokrat, hade sedan länge bott i Belgien, kände utomordentligt väl till den lokala rörelsen. Vi bestämde oss för att på vägen hälsa på honom.

Vid den tiden var läget i Liége mycket spänt. Några dagar innan hade trupperna skjutit på strejkande arbetare. På arbetarnas ansikten och på folket som stod i klungor märkte vi att känslorna var i svallning i arbetarkvarteren. Vi gick för att titta på Folkets hus. Det stod på en mycket oläglig plats, det skulle vara lätt att som i en fälla stänga in människohopen på torget utanför huset. Arbetarna drog sig mot Folkets hus. För att undvika folkskockning där, anordnade partitopparna möten i alla arbetarkvarter. Man kunde skymta en misstro till de belgiska socialdemokratiska ledarna. Det blev en slags arbetsfördelning: en del sköt på människohopen och en annan sökte en förevändning att lugnaden ...

Livet i London 1902-1903

Vi kom till London i april 1902.

London överraskade oss med sin storslagenhet. Fastän vädret var dystert då vi kom levde Vladimir Iljitjs ansikte upp och han började nyfiket betrakta kapitalismens fäste. Han glömde för en tid både Plechanov och konflikterna med redaktionen.

På stationen möttes vi av Nikolaj Aleksejev – en kamrat som levde i emigration i London och lärt sig engelska utmärkt. Han var i början vår guide, eftersom vi hamnat i en ganska hjälplös situation. Vi trodde att vi kunde engelska, eftersom vi i Sibirien hade översatt en tjock bok av Webb till ryska. Jag hade lärt mig engelska själv i fängelset och hade aldrig hört ett engelskt ord uttalas. När vi började översätta Webbs bok i Sjusjenskoje blev Vladimir Iljitj alldeles förskräckt över mitt uttal. Han sade att hans syster haft en lärarinna i engelska och hon hade uttalat orden på ett helt annat sätt. Jag ville inte bråka utan lärde om. När vi kom till London visade det sig att vi inte kunde förstå något och att ingen begrep vad vi sade. I början hamnade vi i väldigt komiska situationer. Det roade Vladimir Iljitj men träffade samtidigt en öm punkt. Han satte ivrigt igång att studera språket. Vi började gå på alla möjliga möten, satte oss längst fram och tittade uppmärksamt på talarens mun. Vi gick i början rätt ofta till Hyde Park. Där framträdde talare med olika ämnen inför dem som hade lust att lyssna. En gång var det en ateist som försökte bevisa för en hop nyfikna att det inte finns någon gud. Det var en sådan talare som vi särskilt gärna lyssnade på, han talade med irländsk accent och det var den vi

---

* Majfest – Red.

förstod bäst. Bredvid försökte en officer ur Frälsningsarmén med hysteriska ord få lyssnarna att vända sig till den allsmäktige guden. Lite längre bort stod en expedit och berättade om expediternas slavarbete i de stora affärerna. Att lyssna på engelskt tal gav mycket. Senare fann Vladimir Iljitj genom en annons två engelsmän som ville utbyta lektioner. Han arbetade ivrigt med dem och lärde sig språket ganska bra.

Vladimir Iljitj studerade också London. Han besökte inte engelska museer, bortsett från British Museum där han tillbringade halva dagarna. Där var det inte museet som intresserade honom utan det rikaste biblioteket i världen, där han bekvämt kunde syssla med vetenskapligt arbete. I forntidsmuseet började Vladimir Iljitj känna en påfallande trötthet redan efter tio minuter. Då tog vi oss snabbt ut ur salarna där det hängde ryttarrustningar och de oändliga rummen med egyptiska och andra forntida vaser. Jag minns endast ett litet museum som Vladimir Iljitj inte kunde slita sig ifrån. Det var 1848 års revolutionsmuseum i Paris som bestod av ett enda litet rum. Jag tror det låg på Rue des Cordilières. Där granskade han varje teckning, varje småsak.

Iljitj studerade det levande London. Han älskade att ta sig upp på de dubbeldäckade bussarna och länge resa omkring i staden. Han tyckte om denna stora handelsstads trafik. Tysta parker, ensamma paradhus med stora fönster, alla omgivna av grönska, dit bara glänsande droskor åkte fram. Vid sidan om låg smutsiga gränder befolkade med Londons arbetare. Där hängde tvätt mellan husen och på trappan lekte bleka barn. Dit tog vi oss till fots och då vi såg dessa skriande kontraster mellan rikedom och fattigdom, muttrade Vladimir Iljitj sammanbitet: ”Två nationer!” Men från bussen kunde man också iaktta många karakteristiska scener. Vid pubarna stod svullna trasproletärer, bland vilka man ofta kunde se någon drucken kvinna med blåslaget öga, i sammetsklänning med sönderriven ärm och liknande. Från bussen såg vi en gång hur en stor ”bobby” i sin karakteristiska kask med hakrem brutalt knuffade en klen pojke framför sig, tydligen en tjuv. De följdes av en ropande och visslande hop människor. En del av busspassagerarna hoppade upp från sina platser och började också ropa. ”Ja, ja”, muttrade Vladimir Iljitj sorgset. Två gånger åkte vi dubbeldäckad buss på arbetarnas avlöningsdag till arbetarkvarteren. Längs den breda gatans trottoarer stod en oändlig rad salustånd, vart och ett upplyst med en brinnande fackla. Trottoarerna var fulla av en mängd kvinnliga och manliga arbetare, en sorlande massa som köpte allt möjligt och stillade sin hunger på stående fot.

Vladimir Iljitj drogs alltid till platser där arbetare samlades. Han promenerade utanför staden där trötta arbetare i timtals låg på gräsmattorna eller också styrde han stegen till en pub eller ett lärum. I London finns det många läsrum som består av ett enda rum, dit man kommer in direkt från gatan och där det inte finns några sittplatser utan bara läsbord och tidningar fastsatta på papp. Den som kommer in tar en tidning och hänger den på sin plats när han läst klart. Sådana läsrum ville Iljitj sedan införa överallt hos oss. Han gick till folkrestauranger och till kyrkor. I engelska kyrkor brukar man efter gudstjänsten hålla något kort föredrag och sedan diskussion. Just dessa diskussioner tyckte Vladimir Iljitj särskilt mycket om, därför att vanliga arbetare deltog i dem. Han letade i tidningarna efter annonser om arbetarmöten i avsides kvarter, där paraden och partipamparna lyste med sin frånvaro och där det bara fanns arbetare från fabrikena. Man diskuterade vanligen en enda fråga eller projekt, som till exempel parkstäderna. Iljitj lyssnade uppmärksamt och sade sedan glatt: ”Det är ju rena rama socialismen de för till torgs. Om talaren pratar strunt ställer sig en arbetare upp, tar genast tjuren vid hornen och avslöjar själva kapitalismens kärna.” Iljitj hoppades alltid på den vanliga engelska arbetaren, som vad som än hände bevarade sin klassinstinkt. De som besöker England ser vanligen bara den av bourgeoisin demoraliserade och förborgerligade arbetararistokratin. Iljitj studerade naturligtvis även denna topp, de konkreta formerna för bourgeoisins inflytande över den och glömde inte för en minut detta faktum. Men han försökte också utforska de drivande krafterna i en kommande revolution i England.

Det fanns väl knappt ett möte som vi inte var på. En gång råkade vi komma till en socialdemokratisk kyrka. I England finns det sådana. En betrodd socialdemokrat läste i näsan ur bibeln, och sedan predikade han om judarnas utvandring ur Egypten som förebild för arbetarnas utvandring ur kapitalismens kungarike till socialismens. Alla reste sig och sjöng enligt socialdemokratiska bönböcker: ”Herre, för oss ut ur kapitalismens kungarike till socialismens.” Senare gick vi ännu en gång till denna kyrka, ”Sju systrar”, på ett ungdomsmöte. En ung man höll ett föredrag om kommunal socialism och försökte bevisa att en revolution var onödig. Men den socialdemokrat som talat vid vårt första besök i kyrkan förklarade, att han i tolv år varit medlem i partiet och i lika många år bekämpat opportunisten, och kommunal socialism var just rena opportunisten.

Vi känner dåligt till engelska socialister i deras hemmiljö – det är ett reserverat folk. De betraktade den ryska emigrantbohemien med naiv förvåning. Jag minns hur en engelsk socialdemokrat, som vi träffade en gång hos familjen Tachtarev, frågade mig: ”Har ni verkligen suttit i fängelse? Om man satte min fru i fängelse vet jag inte vad jag skulle göra. Min fru!” Den alltuppslukande småborgerlighetens makt kunde vi iaktta i vår värdinnas familj – det var en arbetarfamilj – men även på engelsmännen som utbytte lektioner med oss. Där kunde vi av hjärtans lust studera det engelska kälkborgerliga levnadssättets hela bottenlösa lumpenhet. Den ena engelsmannen som kom till vår lektion i ryska var chef för ett stort boklager. Han påstod att han ansåg socialismen var en teori som satte rätt värde på saker och ting. ”Jag är en övertygad socialist”, sade han, ”en gång började jag till och med hålla socialistiska tal. Då kallade min arbetsgivare på mig och sade att han inte behövde några socialister och om jag ville arbeta kvar hos honom så måste jag hålla tand för tunga. Då tänkte jag att socialismen kommer oavsett om jag håller tal eller inte och jag har ju fru och barn att försörja. Nu talar jag inte längre om för någon att jag är socialist, men till er kan jag nog säga det.”

Denne mr Raymond, som rest runt nästan hela Europa, levte i Australien och ännu någonstans, som tillbringat långa år i London, hade inte sett hälften av vad Vladimir Iljitj hunnit iaktta under det år han var där. Iljitj drog honom med sig en gång till något möte i Whitechapel. Mr Raymond, liksom de allra flesta engelsmän, hade aldrig varit i denna del av staden där ryska judar bodde och levde sitt eget liv, inte alls likt livet i resten av staden. Han var förvånad över allt han såg där.

Vår vana trogen gick vi omkring även i stadens utkanter. Oftast reste vi till det så kallade Prime Rose Hill. Det var den billigaste resan – den kostade bara sex pence. Från höjden kunde man se ut över nästan hela London, en rykande koloss. Därifrån gick vi vidare till fots i naturens sköte – in i parkerna och på de gröna vägarna. Vi tyckte om att resa till Prime Rose Hill också därför att den kyrkogård där Marx var begravd låg i närheten. Dit gick vi ofta.

I London träffade vi en medlem av vår Petersburg-grupp, Apollinaria Jakubova. I Petersburg var hon en mycket aktiv partiarbetare, alla tyckte mycket om henne och satte stort värde på henne. Jag var dessutom bunden till henne genom att vi hade arbetat tillsammans i söndags-skolan bortom Nevskaja Zastava och hade en gemensam kamrat i Lidia Knipovitj. Efter deportationen, varifrån hon flydde, gifte hon sig med Tachtarev, före detta redaktör för Rabotjaja Mysl. De levde nu i emigration i London och deltog inte i det revolutionära arbetet. Apollinaria blev mycket glad över att vi kom. Familjen Tachtarev tog hand om oss och hjälpte oss att få tag i en förhållandevis billig och trevlig bostad. Vi träffade dem ofta, men eftersom vi undvek att tala om Rabotjaja Mysl kunde en viss spänning förmärkas. Ett par gånger exploderade det och vi talade ut. I januari 1903, tror jag, deklarerade de officiellt sin sympati för Iskras riktning.

Inom kort skulle min mor komma och vi bestämde oss för att hyra två rum och äta mat hemma. Ryska magar tålde inte alla dessa kakor, ”oxsvansar” och rotkor stekta i fett. På den tiden levde vi dessutom på partiets bekostnad och var tvungna att vända på varje slant. Att sköta ett eget hushåll skulle bli billigare.

Vad hemlighetsmakeriet beträffar hade vi ordnat det på bästa möjliga sätt. I London frågade man då inte efter några dokument, vi kunde skriva in oss under vilket namn som helst.

Vi kallade oss Richter. Det faktum att alla utlänningar såg likadana ut för engelsmännen var också till stor hjälp. Vår värdinna trodde verkligen hela tiden att vi var tyskar.

Snart kom Martov och Vera Zasulitj. De flyttade ihop med Aleksejev till ett kollektiv i ett hus i närheten av oss, vilket mer påminde om ett europeiskt hus. Vladimir Iljitj började genast arbeta i British Museum.

Han gick vanligen dit på morgonen och till mig kom då Martov och vi diskuterade igenom posten. På det sättet blev Vladimir Iljitj avlastad en stor del av det tröttande jaktet.

Konflikten med Plechanov gick på något sätt över. Vladimir Iljitj reste på en månad över till Bretagne för att träffa sin mor och sin syster Anna och bo ett tag med dem vid havet. Han älskade havet med dess ständiga rörelse och oändliga vidd. Han brukade vila upp sig vid havet.

I London började genast folk komma resande till oss. Inna Smidovitj – Dimka – kom, men reste inom kort till Ryssland. Hennes bror Pjotr, som på Vladimir Iljitjs förslag döpts till Matrjona, kom också. Innan dess hade han suttit länge i fängelse. När han släpptes blev han en ivrig Iskra-anhängare. Han ansåg sig vara en stor specialist på att avlägsna de namn som var inskrivna i pass. Det skulle göras med svett, och en tid stod alla bord upp och ner i kollektivet och tjänstgjorde som press för de behandlade passen. Hela denna teknik var helt primitiv, liksom allt vårt dåvarande hemlighetsmakeri. När jag nu läser igenom korrespondensen med Ryssland blir jag förvånad över hur naiva de dåtida hemliga arbetsmetoderna var. Alla dessa brev om näsdukar (pass), ölbryggning, varma pälsverk (illegal litteratur), alla dessa täcknamn för städer som började på samma bokstav som det riktiga namnet (Osip för Odessa, Terentij för Tver, Petia för Poltava, Pasja för Pskov osv.), alla dessa kvinnliga namn som ersatte manliga och tvärtom – allt detta var ytterst genomskinligt, som vävt med vit tråd. Då för tiden verkade det inte så naivt och det sopade i alla fall i någon mån igen våra spår. I början fanns det inte så många provokatörer i våra led som senare. Allt vårt folk var pålitligt och kände varandra väl. I Ryssland arbetade Iskras kontaktmän. De fick litteratur från utlandet, såsom Iskra, Zarja och broschyrer. De skötte om så att Iskralitteraturen trycktes om i illegala tryckerier och att den distribuerades till kommittéerna. De ordnade korrespondens för Iskra och höll tidningen informerad om allt illegalt arbete i Ryssland samt samlade pengar till den.

I Samara (hos Sonja) bodde familjen Krzjizjanovskij (Gnagarna). Det var Gleb (Clair) och Zinaida (Snigel). Där bodde också Lenins syster Maria (Björnungen). I Samara bildades genast ett slags centrum. Familjen Krzjizjanovskij hade en särskild förmåga att samla folk omkring sig. Lengnik (Kurz) bosatte sig i söder, bodde en tid i Poltava (hos Petia) och sedan i Kiev. I Astrachan bodde Lidia Knipovitj (Farbrodern). I Pskov bodde Lepesjinskij (Bastskon) och Liubov Radtjenko (Pasja). Stepan Radtjenko hade vid den tiden blivit alltför nervös och slutat med illegal verksamhet, men hans bror Ivan (alias Arkadij, alias Kasian) arbetade oförtrutet vidare för Iskra. Han var en kringresande kontaktman. En annan kontaktman som reste omkring med Iskra i Ryssland var Silvin (Vagabonden). I Moskva arbetade Bauman (alias Viktor, Trädet, Råkan) och intimt bunden med honom var Ivan Babusjkin (alias Bogdan). Bland kontaktmännen fanns Jelena Stasova (Mäskan, alias Absolut) som var knuten

till Petersburgorganisationen och även Glafira Okulova, som efter Baumans arrestering slog sig ner i Moskva (hos Gumman) under namnet Harungen. Med alla dessa förde Iskra en aktiv brevväxling. Vladimir Iljitj läste igenom varje brev. Vi visste mycket detaljerat vad varje kontaktman sysslade med och diskuterade deras arbete med dem. När kontakterna bröts dem emellan återknöt vi dem och gav information om arresteringar och annat.

Iskra hade ett tryckeri i Baku. Arbetet fördes under strängaste sekretess. Där arbetade bröderna Jenukidze ledda av Krasin (Hästen). Tryckeriet kallades Nina. Sedan försökte man organisera ett annat tryckeri, Akulina, i norr, men det upptäcktes snabbt.

Det förra illegala tryckeriet i Kisjijov, som leddes av Akim (Leon Goldman), hade redan upptäckts före Londonperioden.

Transporten gick via Vilnius (genom Grunja).

Petersburgkamraterna försökte organisera transporten via Stockholm. Vi förde en oändlig korrespondens om denna transport som gick under namnet Öl. Vi skickade litteratur till Stockholm och fick bekräftat att ölet kommit fram. Vi var säkra på att sändningarna kommit fram till Petersburg och fortsatte att skicka litteratur till Stockholm. Sedan, år 1905, då vi återvände till Ryssland genom Sverige, fick vi veta att ölet fortfarande befann sig i bryggeriet, det vill säga i Stockholms Folkets hus där vår litteratur fyllde en hel källare.

De ”små tunnorna” skickades via Vardö.* Jag tror att det bara kom fram ett paket, sedan stakade det sig på något sätt. Matrjona sändes till Marseille där hon skulle organisera transporten genom kockarna på båtar som gick till Batumi. I Batumi ordnade Baku-kamraterna, ”hästarna”, mottagningen av litteraturleveranserna. Den största delen hamnade dock i havet. (Litteraturen lindades in i presenning och kastades överbord på ett överenskommet ställe, där de våra sedan fiskade upp den.) Michail Kalinin, som då arbetade på en fabrik i Petersburg och var medlem i organisationen, överlämnade en adress genom Mäskan till en matros i Toulon. Litteratur skickades också genom Alexandria i Egypten och transporten ordnades via Persien och vidare genom Kamenets-Podolsk och Lvov. Alla dessa transporter fordrade en massa pengar och energi och arbetet var förenat med stor risk. Antagligen kom inte mer än en tiondel fram av allt som skickades. Vi använde också dubbelbottnade resväskor och bokpärmar för att skicka litteratur.

Efterfrågan var stor, och litteraturen blev aldrig liggande. Särskild framgång hade Vad bör göras? Den gav svar på en rad aktuella och trängande frågor. Alla kände mycket starkt nödvändigheten av en hemlig, planmässigt arbetande organisation.

I juni 1902 ägde en konferens rum i Bialystok, organiserad av Bund (Boris). Alla delegater utom den från Petersburg arresterades. I samband med den arresterades också Bauman och Silvin. På konferensen beslutades att bilda en organisationskommitté för att sammankalla en partikongress. Det fördröjdes dock. De lokala organisationerna som måste vara representerade hade ännu en ytterst oorganiserad och heterogen karaktär. I Petersburg till exempel var organisationen delad i en arbetarkommitté (Manja) och en intellektuell (Vanja). Arbetarkommittén skulle i huvudsak föra en ekonomisk kamp och den intellektuella skulle syssla med den höga politiken. Denna höga politik var för övrigt rätt småskuren och påminde mer om liberal politik än om revolutionär. Denna struktur hade vuxit upp på ekonomismens grogrund. Trots att ekonomismen i princip hade krossats hade den fortfarande fotfäste i grundorganisationerna. Iskra värderade en sådan struktur efter förtjänst. En viktig roll i kampen för organisationernas riktiga struktur spelade Vladimir Iljitj. Hans Brev till Jerjoma, bättre känt som Brev till en kamrat (det skall jag berätta om senare), spelade en särskild roll

---

* En stad i Norge. – Red.

när det gällde att organisera partiet. Det hjälpte till att stärka arbetarelementet i partiet, dra in arbetarna för att lösa alla brännande politiska frågor och slå sönder den mur som Rabotjeje Delo hade uppfört mellan arbetaren och den intellektuelle. Under vintern 1902-1903 pågick en hård kamp mellan olika riktningar. Iskraiteerna vann stadigt terräng men ibland blev de ”utkastade”.

Vladimir Iljitj ledde iskraiteernas kamp, varnade dem för att uppfatta centralismen alltför förenklat och kämpade mot tendensen att betrakta varje levande självständigt arbete som amatörmässighet. Detta arbete av Vladimir Iljitj, vilket i hög grad inverkar på kommittéernas kvalitativa sammansättning, känner ungdomen dåligt till. Men det var just detta arbete som präglade vårt partis karaktär och lagt grunden för dess nuvarande organisation.

Ekonomisterna i Rabotjeje Delo var särskilt emot denna kamp, vilken tog deras inflytande ifrån dem, och var uppretade över ”kommenderingen” från utlandet. För att överlägga om organisationsfrågor kom Krasnucha den 6 augusti från Petersburg. Hans lösenord var: ”Har ni läst tidningen Medborgaren nr 47?” Sedan dess fick han alltid heta Medborgaren. Vladimir Iljitj talade mycket med honom om Petersburgorganisationen och dess struktur. I mötet deltog P. Krasikov (alias Musikanten, Hårnålen, Ignat och Pankrat) och Boris Noskov. Från London skickade vi Medborgaren till Genève för att tala med Plechanov och definitivt bli ”iskraitiserad”. Ett par veckor senare kom det ett brev från Jerjoma i Petersburg där han framförde sina åsikter om hur arbetet måste organiseras lokalt. Man kunde inte få ut av brevet om Jerjoma var en enskild propagandist eller en grupp propagandister. Men det var inte så viktigt. Vladimir Iljitj började tänka över svaret, som utvecklades till broschyren Brev till en kamrat om våra organisationsuppgifter. Den mångfaldigades först på hektograf. Senare, i juni 1903, gavs den illegalt ut av den sibiriska kommittén.

I början av september 1902 kom Babusjkin som hade flytt ur fängelset i Jekaterinoslav. Han och Gorovits hade fått hjälp att fly från fängelset och komma över gränsen av några gymnasister. De färgade hans hår som snart blev högrött och drog allas uppmärksamhet till sig. När han kom till oss var han fortfarande rödhårig. I Tyskland var det nära att han blev sjanghajad till Amerika. Vi ordnade så att han fick bo i kollektivet tillsammans med Zasulitj, Martov och Aleksejev och där stannade han hela tiden han var i London. Babusjkin växte under denna tid enormt i politiskt hänseende. Han var redan en härdad revolutionär med självständiga åsikter, som kände väl till arbetarorganisationerna, som själv var arbetare och därför inte hade något att lära sig om hur man närmar sig en arbetare. När han några år tidigare kom till söndagsskolan var han en helt oerfaren ung man. Jag minns en episod. I början var han i Lidia Knipovitjs grupp. Det var lektion i modersmålet och man förklarade några grammatiska exempel. Babusjkin skrev på tavlan: ”På vår fabrik blir det snart strejk.” Efter lektionen kallade Lidia honom åt sidan och skällde ut honom: ”Om man vill vara revolutionär, så får man inte skrika ut att man är det, man måste kunna kontrollera sig själv” osv. Babusjkin blev röd i ansiktet, men sedan dess betraktade han Lidia som sin bästa vän, frågade henne ofta om råd i olika saker och pratade på ett särskilt sätt med henne.

Vid den tiden kom Plechanov till London. Ett möte ordnades tillsammans med Babusjkin. De talade om arbetet i Ryssland. Babusjkin hade sin egen åsikt som han försvarade så orubbligt att Plechanov blev imponerad och började betrakta honom mer uppmärksam. Om sitt framtida arbete i Ryssland talade Babusjkin för övrigt bara med Vladimir Iljitj, med vilken han var särskilt nära förtrogen. Jag kommer ihåg ännu en liten men karakteristisk episod. Ett par dagar efter Babusjkins ankomst blev vi överraskade när vi kom till kollektivet över den renhet som rådde där – allt skräp var borta, borden hade täckts med tidningar och golvet var sopat. Det visade sig att det var Babusjkin som städade. ”En rysk intellektuell har alltid smuts omkring sig, han behöver en hemhjälp, för själv kan han inte städa efter sig”, sade Babusjkin.

Snart reste han till Ryssland och sedan såg vi honom inte mer. 1906 greps han i Sibirien med en vapentransport och blev skjuten tillsammans med sina kamrater vid en öppen grav.

Innan Babusjkin rest iväg kom iskraiter till London som flytt ur fängelset i Kiev: Bauman, Krochmal, Blumenfeld (som fört med sig en resväska med litteratur till Ryssland, gripits vid gränsen med resväskan och adresser och sedan skickats till fängelset i Kiev), Vallach (Litvinov, Pappa) och Tarsis (alias Fredag).

Vi visste att en flykt ur fängelset i Kiev förbereddes. Deutsch, som nyligen visat sig vid horisonten, var specialist på flykter och kände till Kievfängelset, försäkrade att det var en omöjlighet. Men flykten lyckades i alla fall. Utifrån fick de rep, dragg och pass. Under promenaden övermannade man vakten och övervakaren och klättrade över muren. Den siste som höll fast övervakaren hann dock inte fly. Det var Silvin.

Några hektiska dagar följde.

I mitten på augusti kom ett brev från Juzjnyj Rabotjij,* en populär illegal arbetartidning, som informerade om arresteringar i söder och förklarade att redaktionen önskade skapa nära kontakter med Iskra och Zarja vilkas åsikter den delade. Detta var naturligtvis ett stort steg framåt mot en förening av krafterna. Men i nästa brev uttalade Juzjnyj Rabotjij sitt missnöje med Iskras skarpa ton i polemiken med liberalerna. Sedan började man tala om att skribenterna vid Juzjnyj Rabotjij även i framtiden måste behålla sin självständighet osv. Det märktes att det var en del man höll inne med.

Samarakamraterna hade under överläggningar kommit fram till att Juzjnyj Rabotjij 1) undervärderade bonderörelsen, 2) var missnöjd med den skarpa polemiken med liberalerna och 3) önskade förbli en självständig grupp och ge ut ett eget populärt organ.

I början av oktober kom Trotskij till London efter att ha flytt från Sibirien. Han räknade sig då som iskrait. Vladimir Iljitj iakttog honom och utfrågade honom mycket om hans intryck från arbetet hemma. Trotskij blev kallad till Ryssland för att arbeta, men Vladimir Iljitj ansåg att han måste stanna utomlands för att lära sig en del och för att hjälpa till i Iskras arbete. Trotskij bosatte sig i Paris.

Från förvisningen i Oljokma kom Jekaterina Aleksandrova (Jacques). Hon hade förut varit en framträdande Narodnaja Volja-anhängare, och det hade lämnat sina speciella spår hos henne. Hon var inte lik våra obehärskade, entusiastiska flickor, som till exempel Dimka, utan var mycket disciplinerad. Nu var hon iskrait och det hon sade var klokt.

Vladimir Iljitj hade stor respekt för de gamla revolutionärerna från Narodnaja Volja.

När Jekaterina Aleksandrova kom var Vladimir Iljitjs attityd mot henne inte opåverkad av det faktum att hon hade tillhört Narodnaja Volja och nu gått över till Iskra. Jag såg mycket upp till henne. Innan jag blev socialdemokrat gick jag till familjen Aleksandrov (Olminskij) och bad att få leda en studiecirkel för arbetare. Jag blev mycket imponerad av de enkla möblerna, de statistiska handböckerna som låg överallt, Michail som satt tyst i andra ändan av rummet och Jekaterinas passionerade ord till mig om att ansluta mig till Narodnaja Volja. Jag berättade detta för Vladimir Iljitj innan Jekaterina kom. Hon tog oss med storm. Vladimir Iljitj hade ständigt perioder då han var förtjust i olika människor. Han upptäckte något värdefullt drag hos en människa och blev entusiastisk över det. Jekaterina Aleksandrova åkte från London till Paris. Hon visade sig senare vara en inte alltför ståndaktig iskrait. Oppositionens intrigspel mot Lenins ”maktlystna” avsikter på andra partikongressen var inte utan hennes

---

* *Juzjnyj Rabotjij* (Söderns arbetare) var en socialdemokratisk grupp, som gav ut en tidning med samma namn. Tidningen utkom från januari 1900 till april 1903 och spreds huvudsakligen bland södra Rysslands socialdemokratiska organisationer. Gruppen existerade fram till RSDAP:s andra kongress. – Red.

medverkan. Senare var hon i den ”försonande” centralkommittén, och sedan försvann hon från den politiska arenan.

Bland kamrater som kom till London från Ryssland minns jag också Boris Goldman (Adéle) och Dolivo-Dobrovolskij (Botten).

Boris Goldman kände jag redan i Petersburg, där han hörde till ”teknikerna” och tryckte flygblad för Kampförbundet. Han var en ytterligt osäker människa och på den tiden var han iskrait. Botten var överraskande fåordig och brukade sitta tyst som en mus. Han återvände till Petersburg, där han snart blev sinnessjuk och sköt sig när han blivit till hälften frisk. Livet för dem som arbetade illegalt var svårt och det var inte alla som stod ut med det.

Hela vintern arbetade vi intensivt med att förbereda kongressen. I december 1902 upprättades en organisationskommitté som skulle förbereda den. I kommittén fanns företrädare för Juzjnyj Rabotjij och Nordryska Förbundet, Krasnucha, Ivan Radtjenko, Krasikov, Lengnik, Krzjizjanovskij. Bund höll sig till en början utanför.

Ordet organisation var mycket passande. Utan organisationskommittén skulle det ha varit omöjligt att någonsin sammankalla kongressen. Det gällde att under mycket svåra polisiära förhållanden genomföra den komplicerade organisatoriska och ideologiska samordningen av kollektiv, som ännu var nyformade eller höll på att formars samt mellan dem och kamraterna utomlands. Praktiskt taget allt arbete på att upprätthålla förbindelserna med kommittén låg på Vladimir Iljitj. Potresov var sjuk, hans lungor tålde inte Londondimman och han var någonstans för behandling. Martov som led av det instängda livet i London hade rest till Paris. Deutsch, en gammal medlem i gruppen Arbetets frigörelse, som flytt från förvisningen skulle också ha slagit sig ner i London. Gruppen Arbetets frigörelse satte sitt hopp till honom som på en stor organisatör. ”Vänta tills Zjenka (Deutschs täcknamn) kommer”, sade Vera Zasulitj, ”han kommer att ordna alla kontakter med Ryssland på bästa sätt.” Plechanov och Axelrod hoppades också på honom som sin representant i Iskras redaktion, vilken skulle hålla ett öga på saker och ting. Men när Deutsch kom visade det sig att de långa åren borta från ryska förhållanden hade satt sin prägel på honom. Han visade sig vara helt oduglig till att ta hand om kontakterna med Ryssland, han kände inte till de nya förhållandena. Han drogs till människor, gick in i de ryska socialdemokraternas utländska,* upprättade breda kontakter med emigrationsgrupper utomlands och reste snart till Paris han också.

Vera Zasulitj levde ständigt i London, lyssnade gärna på berättelser om arbetet i Ryssland, men hade inte förmågan att själv upprätthålla kontakterna. Allt låg alltså på Vladimir Iljitj. Brevväxlingen med Ryssland tärde hemskt på hans nerver. Att vänta i veckor, i månader på att få svar på ett brev, att hela tiden vänta sig att allt skulle gå i stöpet, att alltid vara ovetande om hur det gick – detta var det som minst av allt motsvarade Vladimir Iljitjs karaktär. Hans brev till Ryssland var fulla med böner om att skriva noggrant: ”Ännu en gång ber vi er enträget att skriva oss oftare och mer detaljerat, i synnerhet ber vi att ni genast, samma dag ni får brevet, åtminstone skriver oss ett par rader om att ni fått det ...” Breven var fyllda med uppmaningar att handla snabbt. Vladimir Iljitj sov inte på nätterna varje gång han fick ett brev från Ryssland, där man berättade om att ”Sonja tiger som muren” eller att ”Zarin kom inte i tid till kommittén” eller att ”vi har ingen kontakt med Gumman”. Dessa sömnlösa nätter har stannat kvar i mitt minne. Vladimir Iljitj såg ivrigt fram mot ett enat och starkt parti som i sig skulle uppta de isolerade cirkelarna, vilkas syn på partiet var grundad på personliga sympatier eller antipatier. Där skulle det inte finnas några konstgjorda barriärer, inte heller nationella.

---

* *De ryska revolutionära socialdemokraternas utländska* bildades 1901 som resultat av det misslyckade försöket att förena sig med Rabotjeje Delo. Ligan förenade alla revolutionära element i den ryska socialdemokratin utomlands. I ligan ingick gruppen Arbetets frigörelse och redaktionerna för tidskrifterna *Zarja* och *Iskra*. – Red.

Därav kampen med Bund. Bund stod vid den tiden till största delen på samma ståndpunkt som Rabotjeje Delo. Vladimir Iljitj tvivlade inte på att om Bund gick in i partiet och behöll sin autonomi bara i rent nationella angelägenheter skulle det oundvikligen komma att gå i takt med partiet. Men Bund ville bevara hela sin självständighet i alla frågor, och talade om att det skulle utgöra ett politiskt parti utan några band med RSDAP. Bund ville bara gå med på att förena sig på federativ grund. En sådan taktik var mördande för det judiska proletariatet. Ensamt kunde det judiska proletariatet aldrig segra. Bara genom att förena sig med hela Rysslands proletariat kunde det bli en faktor att räkna med. Bundanhängarna förstod inte det. Och därför förde Iskreredaktionen en rasande kamp med Bund. Det var en kamp för en enad stark arbetarrörelse. Kampen fördes av hela redaktionen, men Bundanhängarna visste att den som var mest engagerad i kampen för enhet var Vladimir Iljitj.

Inom kort ställde gruppen Arbetets frigörelse åter frågan om att flytta till Genève, och denna gång var det bara Vladimir Iljitj som röstade emot. Vi gjorde oss i ordning för resan. Vladimir Iljitjs nerver var så dåliga att han snart insjuknade i en svår nervsjukdom som orsakas av att bröst- och ryggnerverna blir inflammerade.

När Vladimir Iljitj fick utslag, började jag slå i en medicinsk handbok. Jag fick ut att det var revorm. Tachtarev, som var medicine studerande på sitt fjärde eller femte år, bekräftade min hypotes och jag smorde in Vladimir Iljitj med jod, vilket vållade honom olidlig smärta. Det föll oss inte in att skicka efter en engelsk läkare, eftersom det hade kostat en guinea. I England är arbetarna för det mesta sina egna läkare, eftersom läkarhjälpen är så dyr. Under vägen till Genève kastade sig Vladimir Iljitj fram och tillbaka, och när vi kom fram föll han ihop och låg i två veckor.

Ett arbete, som inte gjorde Vladimir Iljitj nervös i London utan i stället tillfredsställde honom, var att skriva broschyren Till de fattiga på landsbygden. Bondeupproren 1902 förde Vladimir Iljitjs tankar till att han borde skriva en broschyr för bönder. I den förklarade han vad arbetarpartiet ville, varför fattigbönderna måste gå tillsammans med arbetarna. Det var den första broschyr som Vladimir Iljitj riktade till bönderna.

Genève 1903

I april 1903 flyttade vi till Genève.

Där bosatte vi oss i arbetarförorten Séchéron och fick ett helt hus till förfogande. På första våningen fanns ett stort kök med stengolv, på övervåningen tre små rum. Köket använde vi också som vardagsrum. Bristen på möbler kompensades med lådor för böcker och husgeråd. Ignat (Krasikov) kallade en gång skämtsamt vårt kök ett ”tillhåll för kontrabandister”. Det var en hemsk trängsel. När vi ville tala i enrum med någon gick vi ut i den närbelägna parken eller till sjöstranden.

Så småningom började delegaterna anlända. Familjen Dementiev kom. Kostia (Dementievs fru) förvånade Vladimir Iljitj med sina kunskaper i transportaffärer. ”Hon är ju en riktig specialist”, sade han, ”det är affärer och inte struntprat.” Liubov Radtjenko kom, som vi var nära vän med. Vi kunde ha oändliga samtal. Sedan kom Gusev och Lokerman från Rostov, därefter Zemljatjka, Schotmann (Berg), Farbrodern och Ynglingen (Dmitrij, Vladimir Iljitjs bror). Varje dag var det någon som anlände. Vi talade med delegaterna om programfrågorna, om Bund och lyssnade på deras berättelser. Martov, som aldrig tröttnade på att prata med delegaterna, satt alltid hos oss.

Vi informerade delegaterna om Juzjnyj Rabotjij, vilken under skylten av populär tidning ville bevara sin rätt till självständig tillvaro. Vi måste förklara att en populär tidskrift inte kunde räkna med massspridning så länge den var illegal.

I Iskras redaktion uppstod olika slags missförstånd och situationen blev outhärdlig. I vanliga fall delades redaktionen i två ”trojkor”: å ena sidan Plechanov, Axelrod och Zasulitj, å andra sidan Lenin, Martov och Potresov. Vladimir Iljitj upprepade åter det förslag som han redan i mars kommit med – om att uppta en sjunde medlem i redaktionen. Temporärt, fram till kongressen, anslöt vi Krasikov. Vladimir Iljitj började alltmer tänka på en redaktionstrojka. Det var en mycket smärtsam fråga som inte diskuterades med delegaterna. Det var alltför svårt att tala om att Iskras redaktion inte var arbetsduglig i sin dåvarande sammansättning.

Delegaterna klagade på organisationskommitténs medlemmar – en var aggressiv och vårdslös, en annan passiv. Ett visst missnöje lyste fram över att Iskra skulle ha anslagit en alltför kommenderande ton. Men i stort verkade det som om det inte fanns några meningsskiljaktigheter alls och att allt skulle gå bra efter kongressen.

Delegaterna hade samlats, det var bara Glair (Krzjizjanovskij) och Kurz (Lengnik) som inte infunnit sig.

Andra partikongressen. Juli-augusti 1903

Från början var det meningen att kongressen skulle hållas i Bryssel och där hölls också de första mötena. I Bryssel bodde vid den tiden Koltsov – en gammal Plechanov-anhängare. Han åtog sig att ordna allt. Att arrangera kongressen i Bryssel visade sig dock inte vara så lätt. Mötet skulle äga rum hos Koltsov. Men efter att han haft besök av fyra ryssar, förklarade värdinnan att hon inte kunde finna sig i det längre och att om så bara en enda person till kom dit, så måste de genast flytta. Koltsovs fru stod en hel dag i gathörnet, hejdade delegaterna och förde dem till det socialistiska hotellet Gyllene tuppen, som jag tror det hette. Delegaterna fyllde hotellet med sitt livliga gäng och Gusev brukade efter ett glas konjak sjunga operaarior med sådan mäktig röst, att en hel hop åhörare samlades under hotellets fönster. (Vladimir Iljitj tyckte mycket om Gusevs sång, särskilt ”Vi gifte oss inte i kyrkan”.)

Kamoufleringen av kongressen överdrevs. Det belgiska partiet kom på att för sekretessens skull ordna kongressen i ett enormt mjölmagasin. Med vår invasion förvånade vi inte bara råttorna utan också poliserna. Rykten började spridas om att ryska revolutionärer höll hemliga möten.

På kongressen fanns 43 delegater med rösträtt och 14 med yttrande- och förslagsrätt. Om man jämför denna kongress med de nuvarande, där hundratusentals partimedlemmar är representerade genom mångtaliga delegater, verkar den liten, men då tyckte vi den var stor. På första kongressen 1898 fanns bara nio man ... Det kändes att vi på fem år hade gått framåt ordentligt. Det huvudsakliga var att de organisationer delegaterna kom från inte längre var delvis fiktiva utan redan formade och bundna till arbetarrörelsen som kraftigt började utvecklas.

Vad Vladimir Iljitj drömt om denna kongress! Hela sitt liv – ända till slutet – betraktade han partikongresser som någonting oerhört betydelsefullt. Han ansåg att partikongressen var den högsta instansen, där allt personligt måste kastas överbord, där inget fick döljas och där allt måste sägas öppet. Iljitj förberedde sig särskilt omsorgsfullt till partikongresserna, tänkte särskilt noggrant igenom sina tal till dem.

Lika passionerat som Iljitj, väntade också Plechanov på kongressen. Det var han som öppnade den. Det stora fönstret i mjölmagasinet vid den improviserade talarstolen var förhängt med ett rött skynke. Alla var entusiastiska. Plechanov talade högtidligt, med äkta känsla. Och hur kunde det vara annorlunda! De långa emigrationsåren hörde så att säga till det förflutna, han öppnade Rysslands socialdemokratiska arbetarpartis kongress.

Andra partikongressen var i egentlig mening konstituerande. Där ställdes teorins grundfrågor, lades fundamentet för partiideologin. På första kongressen antogs bara partinamnet och

manifestet om dess bildande. Fram till andra kongressen hade partiet inget program. Iskras redaktion utarbetade detta program. Det diskuterades länge i redaktionen. Varje ord, varje fras motiverades och övervägdes och man hade ordentliga tvister. Mellan redaktionens München- och Schweizavdelningar fördes i månader en brevväxling om programmet. Många av dem som utförde praktiskt arbete tyckte att dessa tvister var alltför abstrakta och att det inte alls kunde vara så viktigt om det stod något ”mer eller mindre” i programmet eller inte.

Vladimir Iljitj och jag kom vid ett tillfälle ihåg en jämförelse som Leo Tolstoj använde någonstans. Han promenerade och fick långt borta se en man som satt hukad och viftade löjligt med handen. Han trodde det var en galning, gick närmare och såg att mannen höll på att slipa en kniv mot trottoarstenen. Så brukar det vara också i teoretiska tvister. Om man lyssnar på håll, verkar det som om folk tvistar utan anledning, om man tränger in i kärnan ser man att det handlar om det mest väsentliga. Så var det också med programmet.

När delegaterna började samlas i Genève diskuterades mest detaljerat frågan om programmet. På kongressen var det den frågan som gick smidigast.

En annan mycket viktig sak som diskuterades på andra partikongressen var frågan om Bund. På första kongressen blev det fastställt att Bund var en del av partiet, om än en autonom del. Under de fem år som gått sedan dess hade partiet inte existerat som något enhetligt helt och Bund hade fört en självständig tillvaro. Nu ville Bund stärka denna självständighet och upprätta enbart federativa förhållanden med RSDAP.

Anledningen var att Bund, som speglade stämningarna hos de judiska hantverkarna, intresserade sig mer för ekonomisk kamp än för politisk och därför sympatiserade mer med ekonomisterna än med Iskra. Frågan var om vi skulle ha ett starkt sammanhållet arbetarparti som kring sig enade arbetare av alla nationaliteter i Ryssland, eller om vi skulle ha flera nationellt självständiga partier i landet. Frågan handlade om internationell solidaritet inom landet. Iskrareaktionen stod för arbetarklassens internationella enande, Bund för nationell självständighet och endast för kamratliga överenskommelser mellan nationella arbetarpartier i Ryssland.

Frågan om Bund hade också diskuterats igenom med de anländande delegaterna och beslut fattades med stor majoritet i Iskras anda.

Senare skymde brytningen för många de principiella frågor av enorm betydelse som ställdes och beslutades på andra kongressen. Under diskussionen av dessa frågor kände Vladimir Iljitj en särskild närhet till Plechanov. Plechanovs tal om att tesen ”revolutionens bästa är den högsta lagen” borde betraktas som den grundläggande demokratiska principen och att också idén om allmän rösträtt måste ses utifrån denna grundprincip gjorde starkt intryck på Vladimir Iljitj. Han mindes det, när han 14 år senare inför bolsjevikerna ställde frågan om att upplösa konstituerande församlingen. Även Plechanovs andra tal – om betydelsen av folkutbildningen, om att den var en ”garanti för proletariatets rätt” – stod i harmoni med Vladimir Iljitjs tankar.

Även Plechanov kände på kongressen en närhet till Lenin. Då han svarade Akimov, denna häftiga Rabotjeje Delo-anhängare som längtade efter att så oenighet mellan Plechanov och Lenin, sade Plechanov skämtsamt: ”Napoleon hade en mani att skilja sina marskalkar från deras fruar. En del marskalkar gjorde som han ville, trots att de älskade sina fruar. Kamrat Akimov är i det fallet lik Napoleon – han vill vad som än händer skilja mig från Lenin. Men jag vill visa att jag har starkare karaktär än Napoleons marskalkar. Jag ska inte skilja mig från Lenin och jag hoppas att inte heller han tänker skilja sig från mig.” Vladimir Iljitj skakade skrattande på huvudet.

Vid diskussionen av första punkten på dagordningen (om kongressens konstituerande), utspelades en oväntad händelse i frågan om att inbjuda representanter för gruppen Borba,

nämligen Rjazanov, Nevzorov och Gurevitj. Organisationskommittén ville framträda på kongressen med en egen mening. Saken hade inte alls med gruppen Borba att göra, utan med att kommittén försökte binda sina medlemmar med en särskild disciplin inför kongressen. Organisationskommittén ville på kongressen uppträda som en grupp, vilken i förväg beslöt hur dess medlemmar skulle rösta. På så sätt skulle den högsta instansen för en kongressledamot vara gruppen och inte själva kongressen. Vladimir Iljitj riktigt kokade av indignation. Och han var inte den ende som stödde Pavlovitj (Krasikov), vilken protesterade mot ett sådant försök. Även Martov och andra stödde honom.

Fastän organisationskommittén upplöstes av kongressen var dock händelsen betydelsefull och förutsade alla möjliga komplikationer. Händelsen förflyttades för övrigt tillfälligt i bakgrunden genom att frågor av sådan kolossal principiell betydelse som om Bunds plats i partiet och om partiprogrammet togs upp. I frågan om Bund var både Iskrareaktionen, organisationskommittén och delegaterna eniga. Jegorov (Levin), representant för Juzjnij Rabotijj och OK-medlem, yttrade sig också beslutsamt mot Bund. Plechanov smickrade honom under pausen med att hans tal borde ”skickas ut till alla kommuner”. Bund var i grunden besekrat. Tesen om att nationella särdrag inte skulle få hindra enheten i partiarbetet och i den socialdemokratiska rörelsen, fick fast fot.

Vid den tiden måste vi flytta till London. Bryssel-polisen började skugga delegaterna och förvisade till och med Zemljatjka och ännu en person. Då gav vi oss alla iväg. I London hjälpte familjen Tachtarev på alla sätt till med att arrangera kongressen. Londonpolisen lade inget hinder i vägen för den.

Frågan om Bund fortsatte att diskuteras. Senare, medan frågan om programmet utarbetades i utskottet, gick vi över till fjärde punkten på dagordningen, till frågan om att utse partiets centralorgan. Som sådant erkändes enhälligt Iskra – med invändningar från Rabotjeje Delo-anhängarnas sida. Iskra hyllades entusiastiskt. Till och med representanten för organisationskommittén Popov (Rozanov) sade att ”här på kongressen ser vi ett enigt parti, som grundats i betydande grad genom Iskras verksamhet”. Detta var det tionde av de allt som allt trettiosju sammanträdena.

Över kongressen började molnen hopa sig så smått. Det förestod att välja tre personer till centralkommittén. Det fanns ännu ingen grundkärna i CK. En säker kandidat var Glebov (Noskov) som visat sig vara en outtröttlig organisatör. En annan skulle Clair (Krzjizjanovskij) ha varit om han varit närvarande. Men han var inte med på kongressen. Vi måste rösta både för honom och Kurz (Lengnik) i deras frånvaro, ”på förtroende”, vilket var mycket obehagligt. För övrigt fanns det alldeles för många ”generaler” på kongressen som låg väl till för en plats i centralkommittén. Det var Jacques (Stein–Aleksandrova), Fomin (Krochmal), Stern (Kostia – Rosa Galberstadt), Popov (Rozanov), Jegorov (Levin). Alla dessa var kandidater till två platser i CK-trojkan. Alla kände dessutom varandra inte bara som partiarbetare, utan även personligen. Här fanns ett helt nät av personliga sympatier och antipatier.

Ju närmare valet kom desto mer ansträngd blev atmosfären. Bunds och Rabotjeje Delos anklagelser om att utlandscentret dikterade sin vilja och liknande, mötte till en början ett samfällt motstånd, men det oaktat hade de gjort sitt för att påverka mittengruppen och de tveksamma, fastän de kanske var omedvetna om det. De var rädda att bli kommenderade, men av vem? Naturligtvis inte av Martov, Zasilitj, Starover (Potresov) eller Axelrod. De var rädda att bli kommenderade av Lenin och Plechanov. Men de visste också att det var Lenin som skulle avgöra frågorna om personsammansättningen, om det ryska arbetet, och inte Plechanov som stod vid sidan om det praktiska arbetet.

Kongressen hade godkänt Iskras riktning, men det förestod ännu att utse Iskras redaktion.

Vladimir Iljitj lade fram projektet om att Iskraredaktionen skulle bestå av tre personer. Om detta projekt hade Vladimir Iljitj tidigare talat med Martov och Potresov. I samtal med ombuden när de anlände till kongressen hade Martov försvarat idén om en redaktionstrojka som det mest effektiva. Då förstod han att trojkan var riktad huvudsakligen mot Plechanov. När Vladimir Iljitj gav Plechanov projektet om redaktionstrojkan, sade denne inte ett ord. Han stoppade tiggande ner det i fickan när han läst igenom det. Han förstod vad det var frågan om men gick med på det. Partiet behövde praktiskt arbete.

Bland redaktionsmedlemmarna var det Martov som mest umgicks med organisationskommitté-medlemmarna. Det tog inte lång tid att övertyga honom om att trojkan var riktad mot honom och att om han gick in i den skulle han förråda Zaslutj, Potresov och Axelrod. Axelrod och Zaslutj var mycket upprörda.

I en sådan atmosfär fick tvisten om paragraf 1 i stadgarna en särskild skarp karaktär. Lenin och Martov gick politiskt och organisatoriskt isär i denna fråga. De hade även tidigare haft olika åsikter, men då hade dessa oenigheter hållit sig inom en snäv ram och de hade oftast gått snabbt över. Nu framträdde meningsmotsättningen på kongressen och alla som hade något emot Iskra, emot Plechanov och Lenin, försökte blåsa upp denna tvist till en stor principiell fråga. Lenin började man angripa för artikeln Varmed skall man börja?, för boken Vad bör göras? och framställde honom som äregirig och liknande. Vladimir Iljitj framträdde på kongressen. I sin skrift Ett steg framåt, två steg tillbaka skrev han: ” Jag kan av denna anledning inte låta bli att erinra om ett samtal, som jag hade på kongressen med en av delegaterna från ‘centern’. ‘Vilken tryckt stämning, som härskar på vår kongress!’ beklagade han sig för mig. ‘Denna bittra kamp, denna agitation mot varandra, denna skarpa polemik, denna okamratliga inställning! ...’ ‘Vilken utmärkt sak vår kongress är!’ svarade jag honom. ‘En öppen och fri kamp. Åsikterna har sagts ut. Schatteringarna har avtecknat sig. Grupperna har tagit form. Händerna har höjts. Ett beslut har antagits. En etapp har tillryggalagts. Framåt! Det är min musik! Detta är livet. Detta är inte ändlösa, långtråkiga, intellektuella orddispyter, som slutar inte därför att folk löst frågan utan helt enkelt därför att de är för trötta för att tala ...’

Kamraten från ‘centern’ såg förvånat på mig och ryckte på axlarna. Vi talade skilda språk.” (Verk, b. 7, s. 320, Noter)

I detta citat har vi hela Iljitj.

Från kongressens första början var hans nerver ytterst spända. Den belgiska arbeterska, hos vilken vi bosatte oss i Bryssel, var mycket bekymrad över att Vladimir Iljitj inte åt de underbara rädisor och den holländska ost som hon gav honom varje morgon, men han hade redan då tappat matlusten. I London var han så orolig att han alldeles slutade sova.

Hur lidelsefullt Vladimir Iljitj än framträdde i dispyterna så var han i högsta grad opartisk som ordförande, han tillät sig inte den minsta orättvisa gentemot sin motståndare. Det var annat med Plechanov. När han var ordförande tyckte han om att lysa med sina kvickheter och reta sin motståndare.

Trots att det inte förekom någon oenighet mellan de allra flesta delegaterna i frågan om Bunds plats i partiet, i programfrågan, om erkännandet av Iskras riktning som partiets fana, märktes redan mot mitten av kongressen en spricka som blev allt djupare. Egentligen hade ännu inga allvarigare oenigheter, som kunde störa eller omöjliggöra samarbetet, dykt upp på andra kongressen. De var fortfarande så att säga latent, potentiella. Trots detta sönderföll kongressen uppenbart i två delar. Många var beredda att skylla på Plechanovs otaktiska uppträdande, Lenins ”ursinnighet” och ”äregirighet”, Pavlovitjs insinuationer och den orättvisa attityden mot Zaslutj och Axelrod – och de förenade sig med de förorättade. De upptäckte inte det väsentliga eftersom de såg till personligheterna. Bland dem var även

Trotsky, som blivit en ursinnig motståndare till Lenin. Och det väsentliga var att kamraterna kring Lenin hade en mer allvarlig attityd till de principer vilka de ville förverkliga vad som än hände och med vilka de ville genomföra hela det praktiska arbetet; den andra gruppen var mer småborgerligt betonad, den var böjd för kompromisser, för eftergifter i principiella frågor och tog större hänsyn till personligheterna.

Kampen under valet blev ytterst skarp. Ett par scener före valet har fastnat i minnet. Axelrod anklagade Bauman (Sorokin) för bristande moral och drog fram en skvallerhistoria om något som skulle ha hänt i förvisningen i Sibirien. Bauman sade inget, men han hade tårar i ögonen.

En annan scen: Deutsch tillrättavisade argt Glebov (Noskov), denne höjde huvudet och sade harmset med lysande ögon: ”Jag skulle hålla mun om jag vore ni, gamle man.”

Kongressen var över. Glebov, Clair och Kurz hade valts till centralkommittén, men av 44 ombud med rösträtt hade 20 avstått från att rösta. Till centralorganet valdes Plechanov, Lenin och Martov. Martov vägrade delta i redaktionen. En splittring var för handen.

Efter andra kongressen. 1903-1904

I Genève, dit vi återvänt från kongressen, började en svår tid. Först och främst hopade sig där emigranter från andra ryska kolonier utomlands. Medlemmar av utlandsligan frågade: ”Vad hände på kongressen? Vad tvistade ni om? Varför splittrades ni?” Plechanov som var utled på dessa förhör berättade en gång: ”NN anlände. Han frågade ut mig och upprepade hela tiden: ‘Jag känner mig som Buridans åsna.’ Och jag frågade: ‘Varför just Buridans?’”

Det började komma folk också från Ryssland. Bland andra kom Jerjoma från Petersburg, till vilken Vladimir Iljitj för ett år sedan adresserat ett brev till Petersburgorganisationen. Han ställde sig genast på mensjevikernas sida, men kom och hälsade på oss. Han tog på sig en djupt tragisk min då vi träffades och utropade i det han vände sig till Vladimir Iljitj: ”Jag är Jerjoma!” Sedan började han prata om att mensjevikerna hade rätt. Jag minns också en medlem i Kiev-kommittén, som hela tiden upprepade frågan om vilka tekniska förändringar som betingade splittringen på kongressen. Jag bara stirrade på honom – en sådan primitiv uppfattning av sambandet mellan ”basen” och ”överbyggnaden” hade jag aldrig varit med om. Jag trodde inte den kunde finnas.

De som hade hjälpt organisationen med pengar eller genom att upplåta sin lägenhet för hemliga möten drog in hjälpen under inflytande av mensjevikerna. Jag minns när en av mina gamla bekanta besökte sin syster i Genève med sin gamla mor. I barndomen lekte hon och jag upptäcktsresande och vildar som bodde i träden, och jag blev hemskt glad då jag fick reda på att hon skulle komma. Nu var hon inte längre en ung flicka och helt främmande. Samtalet kom in på den hjälp som deras familj alltid hade gett socialdemokraterna. ”Vi kan inte ställa vår lägenhet till ert förfogande”, förklarade hon, ”vi ser mycket negativt på splittringen mellan bolsjeviker och mensjeviker. Dessa personliga tvister har en mycket dålig inverkan på saken.” Lenin och jag hade en hel del att säga om alla dessa ”sympatisörer”. De gick aldrig in i några organisationer och trodde att de med sina pengar och bostäder kunde ha inflytande på sakernas gång i vårt proletära parti!

Vladimir Iljitj skrev genast till Clair och Kurz i Ryssland om vad som hänt. De ojade sig, men ge något bra råd kunde de inte. De föreslog till exempel på allvar att kalla Martov till Ryssland och gömma honom i någon kråkvinkel för att skriva populära broschyrer. Man bestämde att hämta Kurz från Ryssland.

Efter kongressen opponerade sig inte Vladimir Iljitj, när Glebov föreslog att den gamla redaktionen skulle börja arbeta på nytt – bättre att plågas som förr än att ha en splittring. Mensjevikerna vägrade samarbeta. I Genève försökte Vladimir Iljitj komma överens med

Martov och skrev till Potresov om att det inte fanns orsak till gräl. Vladimir Iljitj skrev också till Kalmykova (Tanten) om splittringen och berättade hur det låg till. Han trodde fortfarande att man kunde finna en utväg. Att riva upp kongressens beslut, riskera arbetet i Ryssland och det nybildade partiets aktionsförmåga tyckte Vladimir Iljitj var vansinnigt och helt orimligt. Det fanns minuter, då han klart såg att en splittring var oundviklig. En gång började han skriva till Clair om att denne inte helt föreställde sig den nuvarande situationen, att han måste göra klart för sig att förhållandena hade förändrats i grunden, att den gamla vänskapen med Martov nu var slut; man måste glömma bort gammal vänskap, kampen hade börjat! Vladimir Iljitj avslutade aldrig och skickade inte iväg detta brev. Det var mycket svårt för honom att bryta med Martov. Petersburgarbetet, arbetet i gamla Iskra band dem intimt samman. Martov kunde på den tiden lyhört fånga Vladimir Iljitjs tankar och utveckla dem. Efteråt kämpade Vladimir Iljitj ursinnigt mot mensjevikerna, men varje gång Martovs linje bättrades en aning, vaknade hans gamla attityd till honom. Så var det till exempel 1910 i Paris, då Martov och Vladimir Iljitj arbetade tillsammans på Sotsial-Demokrat. Han berättade ofta förnöjt när han kom hem från redaktionen, att Martov var inne på rätt linje, han hade till och med opponerat sig mot Dan. Senare i Ryssland var Vladimir Iljitj mycket nöjd med Martovs ställning under julidagarna, * inte för att det var till bolsjevikernas nytta utan därför att Martov uppträdde värdigt – så som det tillstod en revolutionär. Vladimir Iljitj var redan allvarligt sjuk, då han nedslaget sade till mig en gång: ” Jag har hört att Martov också är döende.”

De flesta kongressdelegaterna (bolsjevikerna) reste till Ryssland för att arbeta. En del mensjeviker stannade dock, och till och med Dan kom från Ryssland. Mensjevikernas anhängare utomlands växte till antalet.

De bolsjeviker som stannat i Genève samlades regelbundet. Plechanov var den mest oförsonlige på dessa möten. Han skämtade och muntrade upp folk.

Till slut kom centralkommittémedlemmen Kurz, alias Vasiljev (Lengnik), som kände sig helt nedtryckt av den missämja som rådde i Genève. På honom hopades en massa arbete med att lösa konflikter, att skicka folk till Ryssland och så vidare.

Mensjevikerna som märkte sin framgång hos emigranterna beslöt att utmana bolsjevikerna genom att inkalla en kongress med de ryska socialdemokraternas utländska, för att få höra Lenins rapport som ligans ombud på partikongressen. Vid den tiden ingick Deutsch, Litvinov och jag i ligans ledning. Deutsch insisterade på att inkalla kongressen, men Litvinov och jag var emot det. Vi tvivlade inte på att kongressen under rådande omständigheter skulle urarta i en skandal. Då kom Deutsch ihåg att det fanns två medlemmar till i ledningen, nämligen Vetjeslov som bodde i Berlin och Leiteisen i Paris. De hade inte deltagit direkt i ligaledningens arbete den sista tiden, men hade officiellt inte gått ur den. De röstade för en kongress.

Vladimir Iljitj cyklade försjunken i tankar och krockade alldeles före ligakongressen med en spårvagn. Det var nära att han fick ena ögat utslaget. Han kom med bandage och blek i ansiktet till kongressen. Mensjevikerna angrep honom hatfullt. Jag minns en chockerande scen: när Dan, Krochmal och andra med ursinniga ansikten hoppade upp och slog våldsamt i bänkarna.

Mensjevikerna var i majoritet på ligans kongress. Dessutom fanns bland mensjevikerna fler ”generaler”. Mensjevikerna antog nya stadgar som gjorde ligan till mensjevismens bålverk,

---

* Den 3-4 (16-17) juli 1917 demonstrerade arbetare och soldater i Petrograd spontant mot den borgerliga provisoriska regeringen. Demonstrationen gick under parollen All makt åt sovjeterna! På order av provisoriska regeringen besköt demonstrationen 4 (17) juli. Massrepressalier startade mot bolsjeviker och soldater som deltagit i demonstrationen. Bolsjevikpartiet gick under jorden och började förbereda sig för väpnat uppror. – *Red.*

garanterade mensjevikerna ett förlag och gjorde ligan oberoende av centralkommittén. Då krävde Kurz (Vasiljev) å CK:s vägnar att stadgarna skulle ändras, och eftersom ligan motsatte sig det förklarade han den upplöst.

Det bråk som mensjevikerna ställt till med blev för mycket för Plechanovs nerver. Han sade: ”Jag kan inte skjuta på mina egna.”

På bolsjevikernas möte förklarade Plechanov att ti den var mogen för en kompromiss. ”Det finns ögonblick”, sade han, ”då även tsarväldet måste kompromissa.” ”Men då säger man att det vacklar”, replikerade Liza Knunians. Plechanov kastade en ilsken blick på henne.

För att, som han sade, rädda freden i partiet, beslöt Plechanov att inlemma den gamla Iskreredaktionen.

Vladimir Iljitj förklarade att han inte längre kunde samarbeta och att han inte ens insisterade på att meddelandet om att han utträtt ur redaktionen skulle publiceras. Låt Plechanov göra ett försök att enas. Han, Lenin, skulle inte ställa sig i vägen för fred i partiet. Kort dessförinnan skrev Vladimir Iljitj i ett brev till Kalmykova: ”Det finns ingen värre återvändsgränd än att lämna arbetet.” Genom att gå ut ur redaktionen var det där han skulle hamna, och han insåg det. Oppositionen krävde att få utse ytterligare företrädare till centralkommittén, att de skulle få två platser i rådet och att ligakongressens beslut skulle erkännas. CK gick med på att ta in två oppositionsföreträdare, ge oppositionen en plats i rådet och att så småningom reorganisera ligan.

Det blev inte någon fred. Plechanovs kompromiss uppmuntrade oppositionen. Plechanov insisterade på att den andra företrädaren för centralkommittén – Rou (Hästen, vars verkliga efternamn var Galperin) skulle gå ut ur CK för att lämna sin plats till mensjevikerna. Vladimir Iljitj tvekade länge inför denna nya eftergift. Jag minns hur vi tre – Vladimir Iljitj, Rou och jag – en kväll stod vid stranden av den brusande Genève sjön. Rou försökte övertala Vladimir Iljitj att gå med på hans utträde. Till slut bestämde sig Vladimir Iljitj och gick till Plechanov för att tala om att Rou skulle utgå ur rådet.

Martov gav ut broschyren Belägringstillståndet som var full av de mest chockerande beskyllningar. Trotskij gav också ut broschyren Rapport från den sibiriska delegationen, där händelserna belystes helt i Martovs anda. Plechanov framställdes som bricka i Lenins händer osv.

Vladimir Iljitj satte sig att skriva svar till Martov – broschyren Ett steg framåt, två steg tillbaka, där han ingående analyserade händelserna på kongressen.

Under tiden fördes krig även i Ryssland. Bolsjevikdelegaterna höll föredrag om partikongressen. Programmet som antagits på kongressen och de flesta kongressresolutionerna möttes med stor tillfredsställelse av de lokala organisationerna. Desto mer oförståelig syntes dem mensjevikernas ståndpunkt. Resolutioner med krav om att underkasta sig kongressens beslut antogs. Av våra delegater var Farbrodern en av dem som under denna period arbetade mest energiskt. Eftersom hon var en gammal revolutionär, kunde hon inte förstå hur man på ett sådant sätt underlät att följa kongressens beslut. Hon och andra kamrater skrev uppmuntrande brev från Ryssland. Kommittéerna ställde sig en efter en på bolsjevikernas sida.

Clair kom. Han hade ingen föreställning om den mur, som redan hade rest sig mellan bolsjevikerna och mensjevikerna och trodde att man skulle kunna försona dem. Han gick för att tala med Plechanov bara för att se att det var helt omöjligt att enas. Han var nedslagen när han reste iväg. Vladimir Iljitj var dystrare än någonsin.

I början av 1904 kom Celia Zelikson, Baron (Essen), en representant för Petersburgorganisationen, och arbetaren Makar till Genève. Alla dessa var

bolsjevikanhängare. Vladimir Iljitj träffade dem ofta. Samtalen berörde inte bara splittringen med mensjevikerna utan också arbetet hemma i Ryssland. Baron, då ännu en ung man, var mycket intresserad av Petersburgarbetet. ”Vår organisation”, sade han, ”byggs nu på kollektiva grunder. Olika kollektiv arbetar – en propagandistgrupp, en agitatorgrupp och en organisatör-grupp.” Vladimir Iljitj lyssnade och frågade sedan: ”Hur många personer finns i ert propagandistkollektiv?” Baron svarade lite förvirrad: ”Än så länge är jag ensam.” – ”Det var lite”, anmärkte Iljitj. ”Men i agitatorkollektivet?” Baron rodnade upp till öronen och svarade: ”Än så länge är jag ensam.” Vladimir Iljitj skrattade våldsamt. Baron skrattade han också. Iljitj satte alltid med sådana frågor fingret på den ömmaste punkten, och han hade förmågan att få verkligheten befriad från ett tjockt skal av vackra scheman och effektfulla rapporter.

Sedan kom Olminskij (Michail Aleksandrov), som ställt sig på bolsjevikernas sida, och Vilddjuret* som rymt från en avlägsen exil.

Vilddjuret var full av munter energi efter flykten, och denna energi smittade av sig på alla i hennes närhet. Det fanns inte ett spår av tvivel eller obeslutsamhet hos henne. Hon retade alla som tappade sugen och var dystra på grund av splittringen. Hon roades inte av allt skvaller utomlands. Vid den tiden kom vi på att ordna en ”mottagningsdag” i veckan hos oss i Séchéron, för att ena bolsjevikerna. Det blev dock inga ”verkliga” samtal under dessa mottagningsdagar, men de skingrade det svårmod som splittringen med mensjevikerna förorsakat, och det var roligt att höra hur käckt Vilddjuret stämde upp sången Vanka och hur även den långa flintskalliga arbetaren Jegor började sjunga med. Han hade gått för att prata ut med Plechanov och hade av den anledningen till och med tagit på sig krage. Men han lämnade Plechanov med en känsla av besvikelse. ”Var inte ledsen, Jegor, sätt igång med Vanka, vi tar över”, tröstade honom Vilddjuret. Iljitj blev gladare till sinnes, denna käckhet skingrade hans dystra humör.

Bogdanov dök upp på scenen. Då kände Vladimir Iljitj ännu dåligt till hans filosofiska arbeten, och personligen var han inte alls bekant med honom. Det märktes dock, att han var en man med stor arbetsförmåga. Han var tillfälligt utomlands och hade många kontakter i Ryssland. Den hopplösa grälperioden gick mot sitt slut.

Det svåraste av allt för Iljitj var att definitivt bryta med Plechanov.

På våren blev Iljitj bekant med den gamla revolutionären och Narodnoje Pravo-anhängaren Natanson och hans fru. Natanson var en storartad organisatör av den gamla typen. Han kände en massa människor, visste en persons värde för organisationen, förstod vad var och en kunde göra och vilka uppgifter var och en passade bäst för. Vad som särskilt slog Vladimir Iljitj var att Natanson kände till sammansättningen inte bara i sin egen organisation utan även i våra socialdemokratiska organisationer, och det bättre än många av våra dåvarande medlemmar i centralkommittén. Natanson hade bott i Baku och var bekant med Krasin, Postolovskij o. a. Vladimir Iljitj trodde att det skulle gå att övertyga Natanson att bli socialdemokrat. Han stod mycket nära den socialdemokratiska ståndpunkten. Senare fick vi höra att denne gamle revolutionär hade brustit i gråt när han för första gången i sitt liv fått se en stor demonstration i Baku. Det fanns en sak som Vladimir Iljitj inte kunde komma överens med honom om: Natanson ogillade den socialdemokratiska inställningen till bönderna.

Romansen med Natanson höll på ett par veckor. Natanson kände Plechanov och var till och med du med honom. Vladimir Iljitj började en gång tala med Natanson om våra partiangelägenheter, om splittringen med mensjevikerna. Denne föreslog att han skulle tala

---

* M. Essen. – Red.

med Plechanov. Han återvände från Plechanov helt förvirrad: endast en kompromiss är möjlig...

Kontakten med Natanson avbröts. Vladimir Iljitj var arg över att han hade börjat prata om socialdemokratins angelägenheter med en person från ett annat parti och att denne hade blivit ett slags medlare. Han var arg på sig själv och på Natanson.

Under tiden förde centralkommittén i Ryssland en dubbelbottnad försoningspolitik. Kommittéerna var för bolsjevikerna. Det var nödvändigt att inkalla en ny kongress som stödde sig på Ryssland.

Som protest mot centralkommitténs julideklaration* vilken hindrade honom att försvara sin ståndpunkt och att ha förbindelser med Ryssland, gick Vladimir Iljitj ur CK, och bolsjevikgruppen på 22 man antog en resolution om att en tredje partikongress måste sammankallas.

Vladimir Iljitj och jag tog våra ryggsäckar och begav oss på en månad till bergen. Från början var det meningen att Vildjuret skulle ha följt med men hon ändrade sig snart. Hon sade: ”Ni tycker om att gå där det inte finns en enda levande katt, men jag står inte ut utan människor.” Vi valde verkligen alltid ut de mest ödsliga stigar, vi gömde oss i ödemarken så långt från människor som möjligt. Vi vandrade omkring i en månad och tog dagen som den kom. På kvällen kastade vi oss alldeles uttröttade i bädden och somnade ögonblickligen.

Vi hade inte mycket pengar så vi åt mest kallmat, såsom ost och ägg, drack vin eller källvatten. Det var sällan vi åt middag. I ett socialdemokratiskt värdshus var det en arbetare som rådde oss: ”Ät inte med turisterna, utan med kuskar, chaufförer och arbetare. Där är det dubbelt så billigt och ändå blir ni mätta.” Vi följde hans råd. En tjänsteman, affärsinnehavare och liknande som drogs till bourgeoisin skulle hellre ha avstått från vandringen än att sitta vid samma bord som tjänarna. Denna småborgerlighet blommar överallt i Europa. Där talar man mycket om demokrati, men att sitta vid samma bord som en tjänare, inte hemma hos sig utan i ett fint hotell – det är mer än varje småborgare, som vill klara sig bra i världen, kan tåla. Vladimir Iljitj gick med särskilt nöje att äta middag i matsalen. Han åt där med god aptit och berömde ivrigt den rikliga men billiga maten. Sedan tog vi våra ryggsäckar och gick vidare. De var ganska tunga. I Vladimir Iljitjs säck fanns en stor fransk ordbok, i min – en lika stor fransk bok, som jag nyss hade fått att översätta. Vi öppnade ingendera under hela vandringen. Vi tittade inte i ordboken utan på de ständigt snöklädda bergen, de blåa sjöarna och de skummande vattenfallen.

Efter en sådan månad återvände Vladimir Iljitjs nerver till det normala. Det var som om han hade badat i en bergsbäck och tvättat av sig spindelväven av allt smågräl. Augusti tillbringade vi tillsammans med Bogdanov, Olminskij och Pervuchin i en ödlig liten by vid sjön Lac de Bré. Vi kom överens med Bogdanov om en arbetsplan. Han ville samarbeta med sådana skribenter som Lunatjarskij, Stepanov och Bazarov. Vi planerade att ge ut en tidning utomlands medan vi i Ryssland skulle agitera för en kongress.

---

* Så kallades en resolution som antogs av försoningsanhängarna i CK, vilka vid den tiden förde en mensjevikisk politik, och av mensjevikerna i Lenins frånvaro. Resolutionen innehöll 26 punkter, men bara 10 av dem publicerades i nr 72 av *Iskra* den 25 augusti 1904. Lenin var upprörd över att partiledningens beslut hemlighölls för partiet. I *Iskra*redaktionens svar till Lenin försvarade Plechanov tanken att de lokala kommittéerna inte behövde få veta alla detaljer om ledarnas dispyter. ”Att försöka göra proletariatet till domare i oräknliga dispyter mellan grupperna skulle betyda att glida ner till den värsta formen av pseudodemokrati.” (*Iskra*, nr 53, 25 november 1903).

En av punkterna i denna resolution ljöd: ”CK uttalar sig beslutsamt mot ett inkallande av en extra kongress i nuvarande läge och mot agitation för en sådan kongress.” – N. K.

Iljitj blev på riktigt gott humör, och på kvällarna när han kom hem från familjen Bogdanov, ljöd ett ursinnigt skall från den kedjade hunden utanför som Iljitj retade när han gick förbi.

Vi återvände till Genève på hösten och flyttade från förorten lite närmare centrum. Vladimir Iljitj skrev in sig i Société de lecture, där de hade ett enormt bibliotek med underbara möjligheter att arbeta. Där fanns tillgång till en massa tidningar och tidskrifter på franska, tyska och engelska. Det var mycket bekvämt att arbeta där eftersom förbundets medlemmar – till största delen gamla professorer – sällan besökte biblioteket. Iljitj hade ett helt rum till sitt förfogande, där han kunde skriva, gå från hörn till hörn, tänka igenom artiklar och ta vilken bok som helst från hyllorna. Han kunde vara lugn att inte en enda rysk kamrat skulle komma dit och berätta vad mensjevikerna sagt och vilket fult spratt de spelat den här gången. Han kunde tänka utan att bli distraherad. Och det fanns mycket att tänka på.

Ryssland började det japanska kriget, vilket klart och tydligt visade sj  lvh  rskard  mets ruttonhet. I japanska kriget var inte endast bolsjevikerna utan även mensjevikerna och till och med liberalerna anhängare av ett nederlag för den ryska regeringen. En v  g av folkets protest växte. Arbetarrörelsen inträdde i en ny fas. Allt oftare kom nyheter om allmänna massmöten som arrangerats trots polisen, om direkta sammandrabbningar mellan arbetare och poliser.

Då man såg massans revolutionära rörelse växa upp, blev man inte lika orolig över obetydliga fraktionsgr  l som tidigare. Dessa gräl antog dock ibland en chockerande form. Till exempel då bolsjeviken Vasiljev kom från Kaukasien och ville hålla ett föredrag om läget i Ryssland. I början av mötet krävde mensjevikerna emellertid val av presidium, fastän detta var ett enkelt föredrag som varje partimedlem kunde komma och lyssna på, och inte ett möte.

Mensjevikerna försökte göra varje föredrag till någon sorts valdrabbning och ville ”med demokratiska medel” täppa till munnen på bolsjevikerna. Den här gången var det nära att det blev slagsmål, en strid för kassans skull. I förvirringen var det till och med någon som rev sönder Natalja Bogdanovas kappa och en annan blev nedslagen. Men nu var vi mycket mindre oroade av allt detta.

Nu var våra tankar i Ryssland. Vi kände ett enormt ansvar för arbetarrörelsen som utvecklades där – i Petersburg, Moskva, Odessa.

Alla partier – liberalerna och socialistrevolutionärerna – började visa sitt verkliga väsen. Även mensjevikerna visade sitt rätta ansikte. Nu var det redan klart, vad som skilde bolsjeviker och mensjeviker åt.

Vladimir Iljitj hade den djupaste tilltro till proletariatets klassinstinkt, till dess skapande krafter, dess historiska mission. Denna tro uppstod inte plötsligt hos Vladimir Iljitj, den utvecklades under de   r då han studerade och tänkte igenom Marx’ teori om klasskampen, då han studerade den ryska verkligheten, då han i kampen mot de gamla revolutionärernas världsåskådning lärde sig att mot den ensamma k  mpens heroism ställa klasskampens kraft och heroism. Det var inte någon blind tro på en obekant kraft, utan en djup övertygelse om proletariatets styrka, om dess enorma roll i befrielsen av de arbetande. Det var en övertygelse som vilade på djup sakkunskap och ett minutiöst studium av verkligheten. Hans arbete bland Petersburgproletariatet klädde denna tro på arbetarklassens styrka i levande bilder.

I slutet av december började bolsjeviktidningen Vperjod komma ut. Förutom Iljitj fanns Olminskij och Orlovskij* i redaktionen. Snart kom Lunatjarskij till hjälp. Hans passionerade artiklar och tal harmonierade med bolsjevikernas sinnesstämning vid den tiden.

Den revolutionära rörelsen växte i Ryssland och tillsammans med den ökade vår korrespondens med Ryssland. Den var snart uppe i 300 brev i månaden, som på den tiden var

---

* V. Vorovskij. – Red.

en enorm siffra. Hur mycket material gav den inte Iljitj! Han hade förmågan att läsa arbetarnas brev. Jag minns ett brev från stenbrytare i Odessa. Det var ett kollektivt brev, skrivet med flera primitiva handstilar utan subjekt, predikat, komman och punkter, men det andades en outtömlig energi, en beredskap att kämpa ända till segern. Det var ett brev som var färgrikt i varje ord, naivt men orubbligt i sin övertygelse. Jag kommer inte ihåg vad brevet handlade om, men minns hur det såg ut – papperet, det bruna bläcket. Vladimir Iljitj läste om brevet många gånger och gick omkring i rummet djup försjunken i tankar. Arbetarna vid stenbrotten i Odessa hade inte förgäves skrivit brevet till Iljitj. De hade skrivit till rätt man, en som förstod dem bäst av alla.

Några dagar senare kom ett brev från Tanja, en ung propagandist i Odessa som samvetsgrant och detaljerat beskrev ett möte med hantverkare i staden. Även detta brev läste Iljitj och satte sig genast att besvara det. ”Tack för brevet. Skriv oftare. Brev som beskriver vardagsarbetet är utomordentligt viktiga för oss. Sådana brev får vi förbannat sällan.”

I nästan varje brev bad Iljitj kamraterna hemma att ge oss fler kontakter. ”En revolutionär organisations styrka ligger i dess kontakter”, skrev han till Gusev. Han bad Gusev att upprätta förbindelser mellan bolsjevikernas utlandscentrum och ungdomar. ”Bland oss finns”, skrev han, ”en sorts idiotisk och kälkborgerlig Oblomovrädsla för ungdomen.” (Verk, b. 34, s. 254) Iljitj skrev till Aleksej Preobrazjenskij, en gammal bekant från Samara som då bodde på landet och bad honom förmedla kontakter med bönderna. Han bad Petersburgkamraterna skicka arbetarnas brev i original och inte förkortade eller i sammandrag. Dessa brev berättade klarare än allt för Iljitj om att revolutionen närmade sig. År 1905 stod redan för dörren.

År 1905. Emigrationen

Redan i november 1904 skrev Iljitj i broschyren Zemstvokampanjen och Iskras plan, och därefter i december i artiklarna i Vperjod nr 1-3, om att tiden närmade sig för massornas verkliga, öppna kamp för frihet. Han kände klart och tydligt att revolutionsutbrottet var nära förestående. Men det var en sak att känna revolutionen närma sig och en annan att få reda på att den redan hade börjat. När nyheten om 9 januari,* om den konkreta formen för revolutionens början nådde Genève, då förändrades allt runtomkring, som om allt som varit innan försvann i ett avlägset fjärran. Nyheten om den 9 januari nådde oss dagen därefter. Vladimir Iljitj och jag gick till biblioteket då vi mötte familjen Lunatjarskij som var på väg till oss. Jag minns Lunatjarskij's fru Anna som inte kunde tala av upprördhet, utan bara viftade hjälplöst med muffen. Vi begav oss dit andra bolsjeviker som hört nyheten instinktivt drogs – till Lepesjinskijs matställe för emigranter. Vi ville vara tillsammans. Men vi talade nästan inte med varandra, vi var alldeles för upprörda. Med koncentrerade ansiktsuttryck sjöng vi den revolutionära sorgmarschen ”Som offer ni fallit ...” Alla var gripna av det faktum att revolutionen redan hade börjat, att tron på tsaren hade slitits sönder, att den tid nu var alldeles nära då ”vår segrande klass störtar våldstaten ned och bygger ett arbetets rike”.

För alla oss emigranter i Genève gick nu livet från det ena numret av tidningen Tribune[†] till nästa. Alla Iljitjs tankar kretsade kring Ryssland.

Inom kort kom Gapon till Genève. Han hamnade till en början hos socialistrevolutionärerna, och dessa försökte få det till att Gapon var ”deras” man och att hela arbetarrörelsen i

* Den 9 januari 1905 befallde tsaren att beskjuta en fredlig demonstration av Petersburgarbetare med prästen Gapon i spetsen, som marscherade till Vinterpalatset för att överlämna en petition till tsaren. Över ettusen människor dödades och mer än femtusen skadades denna dag. Som svar startade politiska massstrejker och demonstrationer under parollen ”bort med enväldet” över hela Ryssland. Händelserna den 9 januari var början till revolutionen 1905-1907. – Red.

† Tidningen *La Tribune de Genève* utkom i Genève på franska. – Red.

Petersburg var deras verk. De slog på trumman för Gapon och höjde honom till skyarna. Vid den tiden stod Gapon i centrum för den allmänna uppmärksamheten och den engelska tidningen Times betalade honom otroliga penningssummor för varje rad han skrev.

En tid efter Gapons ankomst till Genève kom en dam till oss, en socialistrevolutionär, och sade till Vladimir Iljitj att Gapon ville träffa honom. De kom överens om mötesplats på neutral mark, i ett kafé. Den kvällen gick Iljitj från hörn till hörn utan att tända lyset i sitt rum. Gapon var en levande del av den framväxande revolutionen i Ryssland, han var nära bunden till arbetarmassorna som oreserverat trodde på honom. Iljitj var nervös inför detta möte. En kamrat blev nyligen upprörd över att Vladimir Iljitj hade haft att göra med Gapon.

Naturligtvis kunde man helt enkelt förbigå Gapon och i förväg bestämma att man aldrig kunde vänta sig något gott av en präst. Så gjorde till exempel Plechanov, som mottog Gapon ytterst kyligt. Men Iljitjs styrka låg i att revolutionen var levande för honom, att han kunde se och gripa den i hela dess mångsidighet, eftersom han visste och förstod vad massorna ville. Men kunskap om massan fick man endast genom kontakt med den. Iljitj var intresserad av vad Gapons inflytande på massan byggde på.

När Vladimir Iljitj kom från mötet med Gapon berättade han om sina intryck. Då förde Gapon ännu en fläkt av revolutionen med sig. Då han talade om Petersburgs arbetare, flammade han upp och kokade av indignation över tsaren och hans hantlangare. Fastän hans upprördhet var litet naiv, så var den desto uppriktigare. Den var i samklang med arbetarmassornas sinnesstämning. ”Han behöver studera en del”, sade Vladimir Iljitj. ”Jag sade till honom: ‘Ni ska inte lyssna på smicker, far lilla, studera, annars hamnar ni där’, och jag pekade under bordet.”

Den 8 februari skrev Vladimir Iljitj i nr 7 av Vperjod: ”Vi hoppas att Gapon, som personligen så starkt upplevde övergången från åsikterna hos ett politiskt omedvetet folk till revolutionära åsikter, ska lyckas komma fram till den klarhet i den revolutionära världsåskådningen som är nödvändig för en politisk ledare.” (Verk, b. 8, s. 143)

Gapon kom aldrig fram till en sådan klarhet. Han var son till en rik ukrainsk bonde, och uppehöll hela tiden kontakten med sin familj och sin by. Han kände väl till böndernas behov. Hans språk var enkelt och förstäeligt för den grå arbetarmassan. Hans ursprung och hans kontakt med landsbygden var kanske en av hemligheterna i framgången. Men det var sällan man träffade en människa, så helt uppfylld av prästpsykologi, som Gapon. Han hade tidigare aldrig haft kontakt med någon revolutionär miljö, och var till sin natur inte revolutionär utan en listig präst som gick med på vilka kompromisser som helst. En gång berättade han: ”En tid började jag tvivla och tron vacklade inom mig. Jag blev sjuk och reste till Krim. Vid den tiden bodde en gammal man där som man sade levte ett heligt liv. Jag begav mig till honom för att stärka mig i min tro. Jag fann honom vid en bäck där folk hade samlats för en gudstjänst. Det fanns en grop i bäcken där S:t Görans häst skulle ha trampat. Det var naturligtvis nonsens, men det viktiga var mannens djupa tro. Efter gudstjänsten gick jag fram till honom för att bli välsignad, men han tog av sig mässkruden och sade: ‘Vi har öppnat en ljusaffär här och gjort fina affärer!’ Där har du tron! Jag kom hem mer död än levande. Jag hade då en vän, konstnären Veresjtjagin som sade: ‘Varför ger du inte prästyrket på båten?’ Men, tänkte jag, nu respekterar man mina föräldrar i byn, min far är byäldste och vördas av alla. Jag kunde inte lägga av mig ämbetet för då skulle alla börja kasta dem i ansikte att deras son var avsatt.”

I denna berättelse har vi hela Gapon.

Studera kunde han inte. Han använde mycket tid till att lära sig skjuta och rida, men böcker klarade han dåligt. På Iljitjs råd satte han sig emellertid att läsa Plechanovs verk, men läste dem mest därför att han kände sig skyldig att göra det. Gapon kunde inte lära sig något genom

böcker. Han kunde inte heller lära sig något ur livet. Prästmentaliteten hade gjort honom blind. Då han återvände till Ryssland gled han ner i polisspioneriets bottenlösa dy.

Från revolutionens första dagar fick Iljitj hela perspektivet klart för sig. Han förstod att rörelsen skulle växa fram som en lavin, att det revolutionära folket inte skulle stanna halvvägs, att arbetarna skulle gå till storms mot enväldet. Om arbetarna skulle segra eller bli besegrade skulle sammandrabbningen visa. Men för att segra måste de vara så väl beväpnade som möjligt.

Iljitj hade alltid haft en särskild förmåga att förstå vad arbetarklassen i varje ögonblick upplevde.

Mensjevikerna orienterade sig mot den liberala bourgeoisin, som ännu inte kommit i rörelse, och pratade om att ”provocera fram” revolutionen. Iljitj visste att arbetarna redan bestämt sig för att kämpa ända till slutet. Och han var med dem. Han visste att det inte gick att stanna på halva vägen, att det skulle göra arbetarklassen så demoraliserad, sänka kampviljan och föra med sig sådan skada för saken, att man på inga villkor kunde tänka sig det. Och historien har visat, att arbetarklassen led ett nederlag i revolutionen 1905 utan att bli besegrad. Dess kampanberedskap hade inte slagits sönder. Detta förstod inte de som anföll Lenin för hans ”rätlinjighet”, de som efter nederlaget inte hade annat att säga än att ”det var onödigt att ta till vapen”. Om man ville förbli trogen sin klass, kunde man inte låta bli att ta till vapen och förtruppen kunde omöjligt lämna sin kämpande klass i sticket.

Iljitj kallade ständigt arbetarklassens förtrupp – partiet – till kamp, till organisering, till att beväpna massorna. Han skrev om detta i Vperjod och i breven till Ryssland.

”Den 9 januari 1905 uppenbarades proletariats hela förråd av revolutionär energi och hela den socialdemokratiska organisationens otillräcklighet”, skrev Vladimir Iljitj i början av februari i artikeln Skall vi organisera revolutionen? (Verk, b. 8, s. 144), där varje rad är en maning att övergå från ord till handling.

Iljitj hade inte bara läst om och noggrant tänkt genom allt som Marx och Engels hade skrivit om revolution och uppror. Han hade dessutom läst en hel del böcker om krigskonst och tänkte från alla vinklar igenom det beväpnade upprorets teknik och organisering. Han hade sysslat med det mycket mer än man tror. Hans samtal om slagtrupper under partisankriget, om ”fem- och tiomannagrupper” var inte lekmanprat utan en från alla håll genomtänkt plan.

Bibliotekstjänstemannen på Société de lecture var tidigt varje morgon vittne till hur en rysk revolutionär kom klädd i billiga byxor med benen uppvikta på schweiziskt vis – dem glömde han ofta att vika ner –, tog fram boken han lämnat dagen innan om barrikadkamp eller anfallsteknik och satte sig på sin vanliga plats vid ett litet bord vid fönstret, str k med en van hand det glesa håret på det kala huvudet och försjönk i l sning. Ibland reste han sig för att ta ett stort lexikon från hyllan och slå upp förklaringen till någon obekant term, sedan gick han fram och tillbaka en stund, satte sig vid bordet och skrev koncentrerat och snabbt ner något med liten stil på ett litet papper.

Bolsjevikerna utforskade alla möjligheter att föra över vapen till Ryssland, men vad som gjordes var bara en droppe i havet. En kampkommitt  bildades i Ryssland (i Petersburg) men den arbetade långsamt. Lenin skrev till Petersburg: ”I ett sådant fall behöver vi minst av allt scheman eller diskussioner och samtal om kampkommitt ns funktioner och rättigheter. Vad vi behöver  r energi och ännu mer energi. Jag ser med förfäran att man i över ett halvår talat om bomber men ännu inte gjort en enda en! Och de som pratar  r lärda människor! Gå till ungdomen, mina herrar! Det är det enda som kan rädda allt. Annars kommer ni, sanna mina ord, för sent (jag kan se alla tecken på det) och kommer att stå med en mängd ’vetenskapliga’ anteckningar, planer, skisser, scheman och underbara recept, men utan organisation, utan

levande arbete ... Kräv för guds skull inga som helst formaliteter, spotta på alla scheman och sänd alla 'funktioner, rättigheter och privilegier' åt helvete." (Verk, b. 9, s. 315, 316)

Och bolsjevikerna gjorde mycket för att förbereda ett väpnat uppror. De gav ofta prov på kolossal heroism och riskerade varje minut sina liv. Förberedelse för ett väpnat uppror var bolsjevikernas paroll.

Även Gapon pratade om ett väpnat uppror. Kort efter sin ankomst lade han fram ett projekt för de revolutionära partiernas kampöverenskommelse. I nr 7 av Vperjod (den 8 februari 1905) granskade Vladimir Iljitj Gapons förslag och belyste detaljerat hela frågan om kampöverenskommelser.

Gapon åtog sig att förse Petersburgs arbetare med vapen. Han tog hand om alla möjliga penninggåvor och köpte upp vapen i England. Till slut hade allt arrangerats. Man hade funnit ett fartyg – John Grafton – vars kapten gick med på att forsla vapen och lossa dem på en ö inte långt från ryska gränsen. Gapon hade ingen uppfattning om hur illegala transportaffärer skulle göras och hade föreställt sig allt mycket enklare än det i verkligheten var. Han fick ett falskt pass och hemliga adresser av oss och begav sig till Petersburg för att organisera det hela. Vladimir Iljitj såg i hela företaget en övergång från ord till handling. Arbetarna behövde vapen till vilket pris som helst. Av hela företaget blev det dock ingenting. Fartyget stötte på grund och det visade sig för övrigt helt omöjligt att komma fram till ön. Inte heller i Petersburg kunde Gapon göra något. Han var tvungen att gömma sig i arbetarnas fattigkvarter och leva under falskt namn. Det var enormt svårt att få kontakt med folk.

Socialistrevolutionärernas adresser, där han skulle komma överens om lossningen av vapnen, visade sig vara uppdiktade. Det var bara bolsjevikerna som skickade sitt folk till ön. Allt detta gjorde ett bedövande intryck på Gapon. Att leva illegalt, att alltid vara hungrig och inte få visa sig för någon – det var inte detsamma som att framträda på välbesökta möten där han inte behövde riskera något. Att ordna hemliga vapentransporter kunde endast människor av en helt annan revolutionär sort än Gapon, människor som var beredda att offra vad som helst...

En annan paroll som Iljitj förde fram var att stödja böndernas kamp för jord. Därigenom skulle arbetarklassen kunna stödja sig på bönderna i sin kamp. Vladimir Iljitj ägnade alltid bondefrågan stor uppmärksamhet. Under diskussionerna om partiprogrammet före andra partikongressen lanserade Vladimir Iljitj parollen om att bönderna skulle få tillbaka de "avstyckade" jordbitar* som de förlorade vid reformen 1861. Denna paroll försvarade han energiskt.

Han menade att för att dra till sig bönderna var det nödvändigt att ställa konkreta krav som stod så nära böndernas behov som möjligt. Liksom socialdemokraterna började med agitation bland arbetarna för kamp för varmvatten, kortare arbetsdag och löneutbetalning i rätt tid så måste man också samla bönder kring en konkret paroll.

År 1905 tvingade Iljitj att se över denna fråga. Samtalen med Gapon som var bonde till ursprunget och bevarat kontakten med landet, samtalen med Potiomkinmatrosen Matiusjenko och en rad arbetare, som kommit från Ryssland och kände väl till vad som hände på landsbygden, visade Iljitj, att parollen om de "avstyckade" jordbitarna redan var otillräcklig, att man måste föra fram en bredare paroll – konfiskering av den jord som tillhörde godsägarna, tsarfamiljen och kyrkan. Det var inte för intet som Iljitj på sin tid så ihärdigt hade rotat i statistiska uppslagsböcker och så detaljerat studerat de ekonomiska banden mellan stad och land, mellan stor- och småindustri, mellan arbetarklassen och bönderna. Han såg att ögonblicket hade kommit då dessa band skulle tjänstgöra som en bas för proletariats

---

* *Avstyckade jordbitar*, den jord som godsägarna frantog bönderna vid livegenskapens upphävande i Ryssland 1861. Godsägarna lade beslag på de bästa jordbitarna. – *Red.*

mäktiga politiska inflytande över bönderna. Han räknade proletariatet som den enda konsekvent revolutionära klassen.

Jag minns att Gapon en gång bad Vladimir Iljitj lyssna på en appell som han skrivit. Han började läsa upp den med stor patos. Appellen var full av förbannelser över tsaren. ”Vi behöver ingen tsar”, stod det i appellen, ”må all jord endast ha en herre, Gud, och ni alla ska vara hans arrendatorer!” (Vid den tiden gick bonderörelsen mest ut på att försöka minska arrendepriiset.) Vladimir Iljitj skrattade – bilden var så väldigt naiv och å andra sidan framstod det mycket klart vad som gjorde att Gapon stod så nära massan: själv bonde ville han nu underblåsa den urgamla, hemligt närda lusten till jorden hos arbetarna som delvis ännu uppehöll kontakterna med landsbygden.

Vladimir Iljitjs skratt gjorde Gapon förvirrad. ”Kanske det inte är riktigt”, sade han, ”rätta mig om jag har fel.” Vladimir Iljitj blev genast allvarlig. ”Nej, det skulle inte vara någon mening med det”, sade han. ”Jag har en helt annan tankegång, skriv på ert eget språk, som ni själv vill ha det.”

Jag minns också en annan scen. Det var efter tredje partikongressen, efter Potiomkinupproret. Potiomkinmännen hade internerats i Rumänien och hade det mycket svårt. Gapon hade vid den tiden fått mycket pengar för sina memoarer och olika penninggåvor för revolutionens sak. Han sysslade nu i flera dagar med att köpa kläder åt Potiomkinmännen. Matrosen Matiusjenko, en av de mest kända deltagarna i upproret på Potiomkin, kom till Genève. Han kom genast mycket väl överens med Gapon och de blev oskiljaktiga vänner. En ung moskvabo kom till oss vid den tiden. (Jag kommer inte ihåg hans täcknamn.) Det var en ung, rödkindad försäljare i en boklåda, som nyligen blivit socialdemokrat. Han kom på ett partiuppdrag från Moskva. Bokhandelsbiträdet berättade hur och varför han blev socialdemokrat och sedan bredde han med den nybakade socialdemokratens iver ut sig om varför det socialdemokratiska partiprogrammet var riktigt och lade fram det punkt för punkt. Vladimir Iljitj tyckte det var tråkigt, gick till biblioteket och lämnade mig att bjuda pojken på te och försöka få ut vad jag kunde ur honom. Biträdet fortsatte utveckla programmet. Då kom Gapon och Matiusjenko. Jag skulle just till att bjuda även dem på te, när biträdet kom fram till de avstyckade jordbitarna och började bevisa att bönderna inte skulle gå längre än till kamp för dessa jordbitar. Då blev Matiusjenko rasande och skrek: ”All jord till folket!”

Jag vet inte vad som hade hänt om inte Iljitj hade kommit. Han förstod snabbt vad grälet gällde, men lade sig inte i det utan tog med sig Gapon och Matiusjenko till sitt rum. Jag försökte så snabbt som möjligt bli av med pojken.

Bland bönderna växte en bred revolutionär rörelse fram. På decemberkonferensen i Tammerfors kom Vladimir Iljitj med förslaget att stryka punkten om de avstyckade jordbitarna ur programmet. I stället infördes en punkt om att stödja böndernas revolutionära åtgärder ända till konfiskation av all jord tillhörig godsägarna, staten, kyrkan och tsarfamiljen.

Den tyska socialdemokraten Kautsky, som vid den tiden hade stort inflytande, hade en annan synpunkt. Han skrev i *Neue Zeit** att den revolutionära rörelsen i de ryska städerna måste förbli neutral i frågan om förhållandet mellan bönderna och godsägarna.

Nu är Kautsky en av de mest kända förrädarna av arbetarsaken, men då betraktades han som revolutionär socialdemokrat. När Bernstein, en annan tysk socialdemokrat, i slutet av 1890-talet gick till kamp mot marxismen och försökte bevisa att Marx' lära måste revideras, att mycket i den hade föråldrats, att rörelsen var allt och slutmålet (socialismen) var intet, så opponerade sig Kautsky mot honom och försvarade Marx' lära. Tack vare det var Kautsky på

* *Die Neue Zeit*, de tyska socialdemokraternas teoretiska tidskrift, som utkom 1883-1923. Från dess grundande fram till 1917 var Kautsky dess huvudredaktör. – *Red.*

den tiden känd som Marx' mest revolutionära och konsekventa lärjunge. Kautskys påstående skakade dock inte Vladimir Iljitjs övertygelse att den ryska revolutionen kunde segra endast genom att stödja sig på bönderna.

Kautskys uttalande fick Vladimir Iljitj att se efter om denne hade framställt Marx' och Engels' åsikter korrekt. Vladimir Iljitj började studera Marx' förhållande till bonderörelsen i Amerika 1848 och Engels' åsikter 1885 om Henry George.* I april skrev Vladimir Iljitj artikeln Marx om den amerikanska "jordreformen".

Han avslutar artikeln med orden: "Man kan knappast uppleta ett enda land i världen, där bönderna får utstå så mycket lidande, ett sådant förtryck och sådan förödmjukelse som i Ryssland. Ju hopplösare detta förtryck varit, desto mäktigare blir nu böndernas uppvaknande, desto oemotståndligare blir deras revolutionära anstormning. Det är det medvetet revolutionära proletarietets uppgift att av alla krafter understödja denna anstormning, så att inte sten på sten blir kvar av det gamla, av alla förbannade livegenskapens och självhärskardömetts Slavryssland, för att skapa en ny generation av fria och glada människor, grunda en ny republikansk stat, i vilken det finns utvecklingsmöjligheter för vår proletära kamp för socialismen." (Verk, b. 8, s. 300)

Bolsjevikernas centrum i Genève låg i hörnet av den kända Rue de Carouge – en gata där ryska emigranter bodde – och strandvägen vid floden Arves. Där placerades redaktionen och expeditionen för Vperjod och Lepesjinskijs matställe för bolsjeviker. Där bodde Bontj-Brujevitj, Liadov (Mandelstam) och Iljin. Bontj-Brujevitj hade ständigt besök av Orlovskij, Olminskij och andra. Bogdanov som återvänt till Ryssland hade kommit överens med Lunatjarskij, som kom till Genève och gick in i Vperjods redaktion.

Lunatjarskij visade sig vara en lysande talare och gjorde mycket för att stärka bolsjevikernas positioner. Från den tiden blev Vladimir Iljitj god vän med honom och var glad över hans sällskap. Han var mycket fäst vid honom, även under splittringen med Vperjodgruppen. Lunatjarskij var också upplivad och skärpt i Iljitjs sällskap. Jag minns en gång – 1919 eller 1920 – när Lunatjarskij kom tillbaka från ett besök vid fronten och beskrev sina intryck för Vladimir Iljitj och hur Vladimir Iljitjs ögon lyste när han lyssnade.

Lunatjarskij, Vorovskij och Olminskij var en bra förstärkning för Vperjod. Vladimir Bontj-Brujevitj, som skötte det ekonomiska, strålade dagarna i ända, gjorde upp grandiosa planer och sysslade med tryckeriet.

Nästan varje kväll samlades bolsjevikerna på kafé Landolt, satt där en lång stund över ett glas öl, diskuterade händelserna i Ryssland och gjorde upp planer.

Många kamrater hade åkt iväg till Ryssland och andra förberedde sin avresa.

I Ryssland agiterade man för en tredje partikongress, livet hade där fört fram så många nya frågor att en ny kongress var alldeles nödvändig. De flesta kommittéerna uttalade sig för en kongress. En byrå för majoritetskommittéerna[†] bildades. Centralkommittén hade inlemmat

---

* *Henry George* (1839-1897), en amerikansk ekonom, författare till boken *Framåtskridandet och fattigdomen*. Han såg nationaliseringen av jorden och utarrenderingen av den till de arbetande som ett medel att bli kvitt alla sociala olyckor. – *Red.*

[†] Eftersom centralkommittén, där mensjeviker och försonare dominerade, envist motsatte sig att inkalla kongressen och överhuvudtaget inte speglade partiets vilja där majoriteten stod på bolsjevikernas sida, så beslutades på "de tjugotvåas möte" i Genève i augusti 1904 att man skulle upprätta ett bolsjevikiskt organ för kamp för en tredje partikongress. Kandidaterna som nominerats på detta möte (Gusev, Bogdanov, Zemljatjka, Litvinov, Liadov) godkändes sedan på tre illegala konferenser i Ryssland – Norra, Södra och Kaukasiska. Så bildades majoritetskommittéernas byrå. Vid sidan av agitation för kongressens inkallande ledde byrån faktiskt bolsjevikorganisationernas praktiska arbete i Ryssland. – *N. K.*

många nya medlemmar, däribland mensjeviker. De flesta CK-medlemmarna var så kallade försonare och bromsade på alla sätt inkallandet av tredje kongressen. Efter en polisrazzia i författaren Leonid Andrejevs våning i Moskva, där flera CK-medlemmar hade samlats, kom de som ännu var på fri fot överens om att inkalla kongressen.

Kongressen hölls i London. Bolsjevikerna var i uppenbar majoritet och därför höll sig mensjeviker borta. De samlade i stället sina delegater till en konferens i Genève.

CK-delegaterna från Ryssland var Sommer (alias Mark–Liubimov) och Winter (Krasin). Mark hade en mycket dyster uppsyn. Krasin såg ut som om ingenting hade hänt. Delegaterna anföll ursinnigt centralkommittén för dess försonande ståndpunkt. Mark satt mörkare än ett åskmoln och teg. Även Krasin teg och stödde hakan i handen, men han såg så lugn ut att det verkade som om alla dessa giftiga ord inte hade det minsta med honom att göra. När det blev hans tur, höll han ett föredrag med lugn röst, utan att ens opponera sig mot anklagelserna. Det stod klart att allt var över, han hade varit försonare, men från och med nu skulle han finnas bland bolsjevikerna och dem skulle han följa vad som än hände.

Partimedlemmarna känner nu till det stora och ansvarsfulla arbete som Krasin gjorde under 1905 års revolution då han hjälpte till att beväpna stridsgrupperna, ledde deras träning och annat. Allt detta gjordes i hemlighet men det var en enorm massa energi som lades ner på det. Vladimir Iljitj kände mer än alla andra till detta arbete, och sedan dess hade han mycket höga tankar om Krasin.

Från Kaukasien kom fyra män – Micha Tschakaja, Aljosja Dzjaparidze, Leman och Kamenev. Det fanns bara tre mandat. Vladimir Iljitj undrade hur det kom sig att fyra män hade kommit fast det fanns bara tre mandat. Vem hade fått de flesta rösterna? Micha svarade upprörd: ”Har någon hört talas om att man röstar hos oss i Kaukasien? Vi löser alla problem som kamrater. Man skickade oss fyra, hur många mandat det finns är inte viktigt.” Micha visade sig vara den äldste delegaten på kongressen och han fick också i uppdrag att öppna den.

Polesienkommittén representerades av Liova Vladimirov. Vi hade skrivit till honom många gånger om splittringen men han reagerade aldrig. När vi berättade om Martov-anhängarnas trick, fick vi brev om hur många och vilka flygblad som spritts, var det hade varit strejker och demonstrationer i Polesien. På kongressen hörde Liova till de ståndaktiga bolsjevikerna.

Ytterligare ombud från Ryssland var Bogdanov, Postolovskij (Vadim), Rumjantsev (P.P.), Rykov, Sammer, Zemljatjka, Litvinov, Skrypnik, Bur (A. Essen), Sjklovskij, Kramolnikov och andra.

Det märktes att man i Ryssland upplevde arbetarrörelsens höjdpunkt. Resolutioner antogs om väpnat uppror, om en provisorisk revolutionär regering, om attityden till regeringens taktik före omvälvningen, om ett öppet framträdande av RSDAP, om förhållandet till bonderörelsen, om förhållandet till liberalerna och de nationella socialdemokratiska organisationerna, om propagandan och agitationen, om den avsöndrade delen av partiet och så vidare.

På förslag av Vladimir Iljitj som hade hållit ett föredrag om bondefrågan, flyttades punkten om de avstyckade jordbitarna till kommentarerna och i förgrunden ställdes frågan om konfiskering av godsägarnas, tsarfamiljens och kyrkans jord.

Två frågor till var karakteristiska för tredje kongressen – frågan om två centra och frågan om förhållandet mellan arbetare och intellektuella.

Andra partikongressen hade dominerats av skribenter och praktiska partiarbetare, som på ett eller annat sätt hade gjort mycket för partiet men hade ganska svaga bindningar till de ryska organisationer som ännu höll på att ta form.

Tredje kongressen hade en helt annan karaktär. Organisationerna i Ryssland hade vid den tiden redan tagit form av illegala kommittéer som arbetade under jorden under de svåraste förhållanden. Kommittéerna inlemmade därför nästan aldrig några arbetare, men hade stort inflytande på arbetarrörelsen. Kommittéernas flygblad, deras ”order” stod i samklang med arbetarmassornas sinnesstämning. Dessa kände nu att de hade en ledning. Kommittéerna var därför mycket populära bland arbetarna, men samtidigt var deras verksamhet för de flesta inhöljd i dimmig mystik. Arbetarna samlades ofta skilt från de intellektuella för att diskutera rörelsens grundfrågor. Till tredje kongressen hade femtio Odessa-arbetare skickat en rapport om de viktigaste grundfrågorna i konflikten mellan mensjeviker och bolsjeviker, och de meddelade att det inte fanns en enda intellektuell på det möte där denna fråga diskuterades.

En ”kommittéman” var vanligen en ganska självsäker man. Han såg vilket enormt inflytande kommitténs arbete hade på massorna. ”Kommittémannen” erkände som regel ingen demokrati inom partiet. ”Demokrati leder bara till häktningar. Vi är ju ändå bundna till rörelsen”, brukade ”kommittémännen” säga. De föraktade alltid i hemlighet partiarbetare utomlands, som enligt dem ingenting hade att göra och bara grälade sinsemellan. ”De skulle sättas i arbete under ryska förhållanden”, menade ”kommittémännen”. De ville inte domineras av utlandscentret. De ville heller inte veta av några nymodigheter. De varken ville eller kunde anpassa sig till de snabbt förändrade förhållandena.

Under perioden 1904-1905 utförde ”kommittémännen” ett enormt arbete, men många hade stora svårigheter att anpassa sig till förhållanden som innebar växande legala möjligheter och öppna kampmetoder.

På tredje partikongressen fanns ingen arbetare – i alla fall ingen som på något sätt märktes. Babusjkin på kongressen var inte arbetaren Babusjkin, som vid den tiden var i Sibirien, utan såvitt jag minns var det Sjklovskijs täcknamn. Däremot fanns det många ”kommittémän” på kongressen. Den som inte håller tredje kongressens sammansättning i minnet kan inte förstå mycket av kongressprotokollen.

Frågan om att ”tygla utlandscentret” ställdes inte bara av ”kommittémännen” utan även av andra framstående funktionärer. I ledningen för oppositionen mot partiexilen stod Bogdanov. Mycket av det som sades här var förhastat, men Vladimir Iljitj brydde sig inte särskilt mycket om det. Han ansåg att i och med revolutionens utveckling skulle utlandscentrets betydelse minska för varje timme, han visste att han inte skulle bo länge kvar utomlands och han brydde sig mest om att centralkommittén snabbt skulle informera centralorganet (som härefter skulle kallas Proletarij och tills vidare ges ut utomlands). Han insisterade också på att regelbundna möten skulle äga rum mellan den utländska och den ryska delen av centralkommittén.

Frågan om att dra in arbetare i kommittéerna var hårdare. Vladimir Iljitj stödde energiskt denna idé. ”För” var även Bogdanov, utlandscentrets medlemmar och skribenterna, ”mot” var ”kommittémännen”. Både Vladimir Iljitj och ”kommittémännen” var upphetsade. De sistnämnda genomdrev att inget beslut fattades i denna fråga. Det gick ju i själva verket inte att anta en resolution om att inga arbetare skulle delta i kommittéerna!

Vladimir Iljitj sade på mötet: ”Jag tror att vi måste se bredare på saken. Att dra in arbetare i kommittéerna är inte bara en pedagogisk utan också en politisk uppgift. Arbetarna har en klassinstinkt, och efter att ha fått lite politisk erfarenhet blir de ganska snabbt orubbliga socialdemokrater. Enligt min mening borde det finnas åtta arbetare på varannan intellektuell i våra kommittéer. Eftersom det råd som getts i pressen och broschyrer – att så många arbetare som möjligt måste dras in i kommittéerna – har visat sig vara otillräckligt, så skulle det vara lämpligt att ett sådant råd gavs i kongressens namn. Om ni har kongressens klara och bestämda direktiv, så kommer ni att ha ett radikalt medel i kampen mot demagogin: sådan är kongressens klara vilja.” (Verk, b. 8, s. 376)

Vladimir Iljitj hade även tidigare upprepade gånger framhållit nödvändigheten av att föra in så många arbetare som möjligt i kommittéerna. Han hade skrivit om detta redan 1903 i sitt Brev till en kamrat. Och nu, då han försvarade samma ståndpunkt på kongressen, blev han väldigt upphetsad och använde ofta Zwischenruf.* När Michajlov (Postolovskij) sade: ”I praktiken ställs mycket låga krav på de intellektuella, men på arbetarna omåttligt höga”, så ropade Vladimir Iljitj: ”Alldeles riktigt!” Hans utrop överröstades, av ”kommittémännens” kör: ”Det är inte sant!”

När Rumjantsev sade: ”I Petersburgkommittén finns bara en arbetare, trots att arbetet i Petersburg har förts i cirka femton år”, så ropade Vladimir Iljitj: ”Vilken skandal!”

Och sedan, vid debattens avslutande, sade Iljitj: ”Jag kunde inte sitta still och lyssna på när de sade att det inte fanns några arbetare som passade som kommittémedlemmar. Frågan drar ut på tiden, det märks att en sjukdom härjar i partiet. Vi måste dra in arbetare i kommittéerna!” Att Iljitj inte var så besviken över att hans åsikt inte gått igenom på kongressen, berodde på att han visste att den annalkande revolutionen radikalt skulle komma att läka partiet från oförmågan att dra in arbetare i kommittéerna.

En annan stor fråga som ställdes på kongressen var den om propaganda och agitation.

Jag minns att det kom en flicka från Odessa till oss i Genève och klagade över att ”arbetarna ställer omöjliga krav på de lokala kommittéerna – de vill att vi ska ge dem propaganda. Hur ska vi kunna det? Vi kan bara ge dem agitation!” Flickans meddelande gjorde ett ganska starkt intryck på Iljitj. Det blev inledningen till en diskussion om propagandan. Det visade sig – vilket både Zemljatjka, Micha Tschakaja och Desnitskij sade – att de gamla propagandaformerna hade dött och att propagandan hade förändrats till agitation. Med arbetarrörelsens kolossala tillväxt kunde inte muntlig propaganda och inte heller agitation tillfredsställa rörelsens behov. Populär litteratur behövdes, en populär tidning, litteratur för bönderna och för folk av andra nationaliteter.

Livet hade dragit fram hundratals nya frågor som inte kunde lösas inom ramen för den gamla illegala organisationen. Dem kunde man lösa endast genom att organisera en dagstidning i Ryssland, genom att bredda möjligheterna för ett legalt förlag. Tryckfriheten hade dock ännu inte vunnits. Man beslöt att ge ut en illegal tidning i Ryssland, att bilda en skribentgrupp som skulle ta hand om utgivningen av en populär tidning. Men det stod klart att allt detta bara var tillfällig hjälp.

På kongressen talade man en hel del om den uppblussande revolutionära kampen. Resolutioner om händelserna i Polen och Kaukasien antogs. ”Rörelsen sprider sig allt mer”, berättade en delegat från Ural, ”det är hög tid att vi slutar se på Ural som på ett efterblivet, sovande område, som inte förmår röra sig. Den politiska strejken i Lysva, de mångtaliga strejkerna vid olika verk, de olika symtomen på revolutionär sinnesstämning, ända till terror bland bönder och i fabriker i form av alla möjliga små spontana demonstrationer – allt detta är symptom på att Ural står på tröskeln till en stor revolutionär rörelse. Det är helt troligt att denna rörelse i Ural tar formen av väpnat uppror. Ural var det första område, där arbetarna kastade bomber och till och med tog fram kanoner (på Votkinskijverket). Kamrater, glöm inte Ural!”

Det var naturligt att Vladimir Iljitj hade ett långt samtal med delegaten från Ural.

I det stora hela angav tredje partikongressen linjerna för kampen på ett korrekt sätt. Mensjevikerna hade löst samma frågor på ett helt annat sätt. Vladimir Iljitj belyste den principiella skillnaden mellan tredje kongressens resolutioner och den mensjevikiska konferensens i broschyren Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen.

---

* Zwischenruf=avbrytande rop, inkast. – Red.

Vi återvände till Genève. Jag hamnade i kommissionen för redigering av kongressprotokollen tillsammans med Kamskij och Orlovskij. Kamskij reste bort och Orlovskij visade sig vara mycket upptagen. I Genève, dit ett stort antal delegater kom efter kongressen, organiserades en granskning av protokollen. På den tiden hade vi varken stenografister eller speciella sekreterare, protokollen skrevs i tur och ordning av två kongressmedlemmar, som sedan lämnade dem till mig. Alla kongressmedlemmar var inte bra sekreterare. Det gick självklart inte att läsa upp protokollen på kongressen. Vi gick igenom dem tillsammans med delegaterna i Lepesjinskijs matsal i Genève.

Varje delegat fann naturligtvis att hans tanke hade skrivits ner fel och ville göra ändringar. Det tilläts dock inte. Rättelser fick endast föras in om de övriga delegaterna gick med på dem. Arbetet var mycket svårt. Vi klarade oss inte heller ifrån kontroverser. Skrypnik (Sjtjenskij) krävde att han skulle få ta med sig protokollen hem, och när jag invände att man då var tvungen att ge protokollen åt alla andra och att risken då fanns att de skulle försvinna, blev han arg och skrev en textad protest till centralkommittén.

När detta knaggliga arbete hade avslutats, tog det också lång tid för Orlovskij att redigera protokollen.

I juli fick vi de första protokollen från den nya centralkommitténs möte. I dem noterades det att mensjevikerna i Ryssland inte var eniga med Iskra och också skulle delta i bojkotten,* att trots att centralkommittén diskuterat frågan om stöd till bonderörelsen så hade den ännu inte gjort någonting eftersom den först ville rådgöra med agronomerna.

Brevet föreföll oss vara väldigt kortfattat. Det följande brevet om centralkommitténs arbete var ännu torftigare. Iljitj blev hemskt nervös. Efter att på kongressen ha andats rysk atmosfär, kändes det ännu svårare att vara avskuren från arbetet i Ryssland. I ett brev, skrivet i mitten av augusti, uppmanade Iljitj centralkommittén ”att sluta vara stum”, att inte begränsa sig till inbördes diskussion. ”Centralkommittén har någon defekt inom sig”, skrev han till CK-medlemmarna i Ryssland.

I de följande breven kritiserade han skarpt att beslutet om regelbunden information till centralorganet inte efterlevdes.

I septemberbrevet, som var riktat till August, skrev Iljitj: ”Det är en utopi att vänta sig full solidaritet i CK eller bland dess kontaktmän. ‘Det här är inte en cirkel utan ett parti’, min käre vän!”

I ett brev till Gusev den 13 oktober 1905 visade han på nödvändigheten av att föra en facklig kamp samtidigt som man förberedde det väpnade upproret. Denna kamp måste föras i bolsjevikisk anda och mensjevikerna måste besegras här också.

På Genèvehorisonten började förebud till tryckfriheten skymta fram. Förläggare dök upp, som tävlade om att föreslå legal utgivning av broschyrer som utomlands utkommit illegalt. Burevestnik i Odessa, Malych och andra förlag erbjöd sina tjänster.

---

* Det handlar om socialdemokraternas förhållande till senator Sjidlovskijs kommission som bildades av tsarregeringen efter den 9 januari ”för att utan dröjsmål utreda orsakerna till arbetarnas missnöje i staden Petersburg med förorter och att söka metoder att eliminera dylika”. Mensjevikerna ville delta i denna kommissions arbete. Bolsjevikerna i sin tur ansåg det nödvändigt att delta i elektorvalet och föra in klassmedvetna arbetare som elektor. Dessa skulle lägga fram sådana krav för kommissionen som den inte skulle uppfylla för att på så sätt avslöja tsarregeringens lögnaktiga och hypokritiska politik inför den breda arbetarmassan. Bland dessa krav fanns: offentliga kommissionsmöten, samlings- och tryckfrihet, befrielse av arresterade och liknande. Kampanjen fördes med stor framgång av partiets Petersburgkommitté. Sjidlovskijs kommission gjorde ett dundrande fiasko. – Red.

Centralkommittén uppmanade oss att inte skriva på några avtal, eftersom den hade för avsikt att organisera ett eget förlag.

I början av oktober uppkom frågan om Iljitjs resa till Finland, där han hade tänkt träffa centralkommittén, men händelseutvecklingen ändrade planerna. Vladimir Iljitj tänkte resa till Ryssland. Jag var tvungen att stanna ett par veckor till i Genève för att ordna upp allt. Iljitj och jag plockade tillsammans i hans papper och brev och lade allt i olika kuvert och Iljitj skrev på dem vad de innehöll. Allt packades ner i en resväska och lämnades till förvaring hos Karpinskij, tror jag. Denna resväska bevarades och sändes efter Iljitjs död till Lenininstitutet. I den fanns en massa dokument och brev, som kastade ett klart ljus över partiets historia.

I september skrev Iljitj till centralkommittén:

”Beträffande Plechanov skall jag informera er om de rykten som går här. Han blev tydligen arg på oss för att vi avslöjade honom inför internationella byrån. Han skäller som en kusk i nr 2 av En socialdemokrats dagbok. En del rykten säger att han planerar att ge ut en egen tidning, andra att han skall komma tillbaka till Iskra. Slutledningen blir att vår misstänksamhet mot honom måste förstärkas.” (Leninskij sbornik V, s. 507)

Den 8 oktober fortsatte Vladimir Iljitj: ”Jag ber er enträget att lämna tanken på Plechanov och utse en egen majoritetsdelegat.* Det vore bra att utse Orlovskij.” (Verk, b. 34, s. 302)

Men när Iljitj redan gjort sig i ordning att resa och nyheterna kom att det fanns en möjlighet att grunda en daglig tidning i Ryssland skrev han ett hjärtligt brev till Plechanov, där han uppmanade honom att samarbeta i tidningen. ”Vår revolution sopar själv bort de taktiska oenigheterna med slående snabbhet” ... ”Allt detta skapar en *ny jordmån*, på vilken det kommer att bli allt lättare att glömma det gamla och ta itu med nya saker.” (Verk, b. 34, s. 316) I slutet av brevet till Plechanov bad Iljitj att få träffa honom. Jag minns inte om mötet ägde rum eller inte. Antagligen gjorde det inte det, annars hade jag knappast glömt det.

Plechanov kom inte till Ryssland 1905.

Den 26 oktober skrev Iljitj detaljerat om återresan till Ryssland. ”Vi har en bra revolution i Ryssland, det ska gudarna veta!”, skrev han i det brevet. Och som svar på frågan om hur länge det skulle dröja till ett uppror, sade han: ”*Jag skulle vilja vänta med upproret till våren. Men oss frågar man ju ändå inte.*”

Åter i Petersburg

En man skulle träffa Vladimir Iljitj i Stockholm och ha med sig dokument, utställda på en annan person, så att han skulle kunna resa över gränsen och bosätta sig i Petersburg. Mannen lät dock vänta på sig. Vladimir Iljitj var tvungen att sitta och vänta medan de revolutionära händelserna i Ryssland antog allt större räckvidd. I två veckor satt han i Stockholm och kom till Ryssland i början av november. Ungefär tio dagar senare kom jag till Stockholm efter att ha ordnat allt i Genève. En spion gick ombord på samma fartyg som jag och släppte inte ögonen från mig på tåget mellan Hangö och Helsingfors. I Finland hade redan revolutionen brutit ut för fullt. Jag ville skicka ett telegram till Petersburg, men en glad finska svarade leende att hon inte kunde ta emot några telegram: det pågick en post- och telegrafstrejk. I vagnarna pratade alla högt med varandra, jag slog mig i samspråk med en finsk aktivist,[†] som av någon anledning pratade tyska. Han beskrev revolutionens framsteg. ”Spionerna har vi

* Till Andra internationalens Internationella socialistiska byrå. – Red.

† *Aktivist* var beteckningen på borgerliga radikala i Finland, som eftersträvade autonomi för landet och till och med dess avskiljande från Ryssland genom ”aktivt motstånd”. Vad kampmetoderna beträffar stod aktivisterna nära socialistrevolutionärerna, med vilka de hade en formell överenskommelse. Efter revolutionen 1905 försvann aktivisterna från scenen och 1917 stod de på de vitas sida. – Red.

arresterat och satt i fängelse”, sade han. Min blick föll på spionen som följde mig. ”Men det kan komma nya”, sade jag skrattande och tittade menande på spionen. Finnen fattade genast. ”Oj”, utbrast han, ”säg bara till om ni upptäcker någon så arresterar vi honom omedelbart.” Vi kom fram till en liten station. Min spion reste sig och gick av, fastän tåget bara stannade någon minut. Sedan såg jag inte till honom mera.

I nära fyra år hade jag varit utomlands och längtade nu hejdlöst till Petersburg. Hela staden kokade nu, det visste jag, men tystnaden vid Finländska järnvägsstationen där jag gick av tåget stod i sådan motsats till mina tankar om Petersburg och om revolutionen, att jag plötsligt blev rädd att jag gått av tåget i Pargolovo och inte i Petersburg. Jag vände mig förvirrat till en hyrkusk och frågade: ”Vad är det här för station?” Denna backade förvånat, men granskade mig, satte händerna i sidorna och svarade hånfullt: ”Det är inte en station, utan staden Petersburg.”

På stationstrappan möttes jag av Pjotr Rumjantsev. Han talade om att Vladimir Iljitj bodde hos dem någonstans i närheten av Peski, och vi åkte dit tillsammans. Jag hade träffat Pjotr Rumjantsev första gången på Sjelgunovs begravning (1891 – *Red.*). Då var det en ganska ung man med krulligt hår som gick framför demonstrationståget och sjöng. År 1896 träffade jag honom i Poltava, där han tillhörde ledningen för socialdemokraterna. Han hade nyss kommit ut ur fängelse och var blek och nervös. Det var en intelligent man som hade stort inflytande och verkade vara en bra kamrat.

År 1900 träffade jag honom i Ufa dit han kommit från Samara, och han såg besviken och trött ut.

Han visade sig ånyo vid horisonten 1905. Då var han redan skribent, en man med en viss social ställning och något av en goddagspilt, men en klok och skicklig talare. Han hade genomfört en utmärkt bojkottkampanj mot Sjidlovskijs kommission, och uppförde sig som en orubblig bolsjevik. Strax efter tredje partikongressen inlemmades han i centralkommittén.

Han hade en trevlig lägenhet, och Vladimir Iljitj bodde där den första tiden utan att registrera sig.

Vladimir Iljitj kände sig alltid förlägen att bo i andras hem. Det gjorde att han inte kunde arbeta så bra. Vid min ankomst skyndade sig Vladimir Iljitj att ordna så att vi kunde bo tillsammans, och vi bosatte oss i några möblerade rum på Nevskij prospekt utan att registrera oss. Jag minns att jag talade med tjänsteflickorna, som berättade för mig om vad som hände i Petersburg med en massa levande och talande detaljer. Jag berättade naturligtvis genast allt för Iljitj. Iljitj smickrade mig för min forskningsbegåvning, och sedan dess blev jag hans ihärdiga rapporter. Då vi bodde i Ryssland, kunde jag vanligtvis röra mig mycket mer obehindrat än Vladimir Iljitj och prata med många fler människor. Han behövde bara ställa ett par frågor, så visste jag redan vad han ville veta och höll ögonen öppna överallt. Jag har ännu inte vant mig av med att i tankarna formulera alla mina intryck för Iljitj.

Nästa dag hade jag stor tur. Jag gick omkring och sökte en bostad och när jag tittade på en tom lägenhet på Troitskajagatan kom jag i samspråk med gårdskarlen. Han berättade länge för mig om landsbygden, om godsherren, om att jorden måste övergå från herrarna till bönderna.

Vid den tiden hade vi bestämt att bosätta oss legalt. Maria, Lenins syster, ordnade så att vi fick bo hos några vänner på Gretjeskij prospekt. Vi hann knappt registrera oss förrän huset var omringat av spioner. Den uppskrämda värden kunde inte sova på hela natten och gick med en revolver i fickan, eftersom han hade ställt in sig på att möta polisen med vapen i handen. ”Strunt i honom, han kommer bara dra in oss i bekymmer”, sa Iljitj. Vi bosatte oss åter illegalt, men på olika håll. Jag fick ett pass med namnet Praskovja Onegina, och hade det hela tiden. Vladimir Iljitj bytte pass några gånger.

När Vladimir Iljitj kom till Ryssland, trycktes där redan den legala dagliga tidningen Novaja Zjizn (Det nya livet). Utgivare var Marja Andrejeva (Maksim Gorkijs fru), redaktör var poeten Minskij, medarbetare var Maksim Gorkij, Leonid Andrejev, Tjirikov, Balmont, Teffi och andra. Bland de bolsjeviker som medarbetade kan nämnas Bogdanov, Rumjantsev, Rozjkov, Goldenberg, Orlovskij, Lunatjarskij, Bazarov och Kamenev. Redaktionssekreterare på Novaja Zjizn och alla följande bolsjeviktidningar vid den tiden var Dmitrij Lesjtjenko, som också ledde krönikan, var dumareporter och redaktionens representant på tryckeriet.

Vladimir Iljitjs första artikel publicerades den 10 november. Den började med orden: ”Betingelserna för vårt partis verksamhet undergår en grundlig förändring. Vi har erövrat församlings-, förenings- och tryckfrihet.” (Verk, b. 10, s. 12) Iljitj skyndade sig att använda dessa nya villkor för verksamheten, för att genast med djärva streck skissera den ”nya kursens” grundlinjer. Partiets underjordiska apparat måste bevaras. Samtidigt måste man ovillkorligen skapa allt fler legala och halvlegala partiorganisationer och organisationer anslutna till partiet. Vi måste ta in allt fler arbetarkadrer i partiet. Arbetarklassen är instinktivt och spontant socialdemokratisk, och socialdemokraternas redan mer än tioåriga arbete har gjort mycket för att förvandla denna spontanitet till medvetenhet. Vladimir Iljitj skrev i en fotnot till denna artikel: ”Jag uttalade på tredje partikongressen önskemålet, att det i partikommittéerna borde finnas ungefär åtta arbetare på två intellektuella. Hur föråldrad är inte denna önskan!

Nu får man önska att det på en socialdemokratisk intellektuell går några hundra socialdemokratiska arbetare, i de nya partiorganisationerna.” (Ibid., s. 19)

Och, då han vände sig till ”kommittémännen” som var rädda för att partiet skulle lösas upp i massan, skrev Vladimir Iljitj: ”Måla inte fan på väggen, kamrater!” (Ibid., s. 15)

Den socialdemokratiska intelligentsian måste nu ”gå ut till folket”. ”Nu kommer arbetarnas eget initiativ att bryta fram i en omfattning, som vi, konspiratörerna och ’cirkelmännen’ av i går, inte ens vågat drömma om.” (Ibid., s. 18) ”Nu består vår uppgift inte så mycket i att tänka ut normer för organisationen enligt de nya grundsatserna, som i att utveckla ett så brett upplagt och så djärvt arbete som möjligt.” (Ibid., s. 19) ”För att ställa organisationen på en ny grundval är det nödvändigt att inkalla en ny partikongress.” (Ibid., s. 12)

Sådant var innehållet i Iljitjs första ”legala” artikel. Vi måste kämpa emot det gamla cirkelväsendet, det visade sig i allt.

Någon av de första dagarna efter min ankomst åkte jag naturligtvis bortom Nevskaja Zastava till den gamla söndagsskolan. Där undervisades inte längre i ”geografi”, eller naturvetenskap. I klassrummen, som var fullpackade av manliga och kvinnliga arbetare, pågick propagandistiskt arbete. Partipropagandisterna höll föredrag. Jag minns ett av dem. Det var en ung propagandist som förklarade Engels’ Socialismens utveckling från utopi till vetenskap. Arbetarna satt tysta och orörliga och försökte samvetsgrant tillgodogöra sig det som talaren sade. Ingen ställde några frågor. I undervåningen arrangerade våra flickor en arbetarklubb och ställde upp glas som de tagit med sig från staden.

När jag berättade för Iljitj om mina intryck teg han eftertänksamt. Det var inte det han ville se, utan arbetarnas egen aktivitet. Inte för att sådan aktivitet inte fanns, det gjorde den, men den syntes inte på partimötena. De strömmar som partiarbetet och arbetarnas verksamhet följde, förenades av någon anledning inte. Arbetarnas medvetenhet hade växt enormt på dessa år. Jag märkte det påtagligt varje gång jag träffade mina gamla söndagsskole-”elever”. En gång stoppades jag av en bageriarbetare. Det visade sig vara en före detta elev till mig, ”socialisten Bakin”, som för tio år sedan deporterats till sin hemstad för en naiv diskussion med direktören på Maxwellfabriken om att vid övergång från två maskiner till tre skulle ”arbetsintensivite-

ten” öka. Nu var han en helt medveten socialdemokrat och vi diskuterade länge den växande revolutionen och arbetarmassornas organisering. Han berättade för mig om bageriarbetarstrejken.

Iljitjs första artikel, där han skrev öppet om partikongressen, om partiets hemliga organisation, förvandlade Novaja Zjizn till ett öppet partiorgan. Det var självklart inte möjligt att nu ha sådana medarbetare som Minskij, Balmont och andra. En gränsdragning ägde rum och tidningen övergick helt i händerna på bolsjevikerna. Den blev också organisatoriskt partiets och började arbeta under dess kontroll och ledning.

Sin nästa artikel i Novaja Zjizn ägnade Iljitj den ryska revolutionens grundfråga – förhållandet mellan proletariatet och bönderna. Det var inte bara mensjevikerna som missförstått detta förhållande, även bland bolsjevikerna fanns några kamrater som fortfarande hade en ”avstyckningsavvikelse”. I stället för att vara en utgångspunkt för agitationen blev de avstyckade jordbitarna ett självändamål för dem. De fortsatte att stödja den gamla ståndpunkten även när verkligheten gjorde det möjligt och nödvändigt att föra agitation och kamp på en helt annan basis.

Iljitjs artikel Proletariatet och bönderna var en vägvisande artikel, som innehöll en klar parti-paroll: proletariatet i Ryssland kämpar tillsammans med bönderna för jord och frihet, tillsammans med det internationella proletariatet och jordbruksarbetarna kämpar det för socialismen.

Denna ståndpunkt började bolsjevikerna försvara även i arbetardeputerades råd (ry. sovjet). Denna sovjet uppstod då Vladimir Iljitj ännu var utomlands. Det uppkom den 13 oktober som ett kamporgan för det kämpande proletariatet. Jag minns inte Vladimir Iljitjs framträdande i arbetardeputeradesovjet. * Jag minns däremot ett möte i Fria ekonomiska förbundet, † där en stor del av partifolket hade samlats i väntan på Vladimir Iljitjs framträdande. Iljitj höll ett föredrag om agrarfrågan. Där träffade han för första gången Aleksinskij. Nästan allt som har med detta möte att göra har utplånats ur mitt minne. Jag kan se framför mig en grå dörr, genom vilken Vladimir Iljitj tog sig mot utgången genom massan. Andra kamrater kommer antagligen ihåg bättre. Jag minns bara att detta möte hölls i november och att Vladimir Nevskij var där.

Att arbetardeputeradesovjeter var kamporganisationer för det revolterande folket, det påvisade Vladimir Iljitj med detsamma i sina novemberartiklar. Han förde fram idén om att en provisorisk regering bara kunde smidas i den revolutionära kampelden och att det socialdemokratiska partiet på alla sätt måste sträva efter att stärka sitt inflytande i de arbetardeputerades sovjeter.

Iljitj och jag bodde på olika ställen för att inte bli upptäckta. Han arbetade hela dagarna i redaktionen, som samlades inte bara på Novaja Zjizn utan också i en hemlig lägenhet eller i Dmitrij Lesjtjenkos våning på Glazovskajagatan. Av säkerhetsskäl var det inte särskilt bra för mig att gå dit, och vi träffades oftast på redaktionen för Novaja Zjizn. Men Vladimir Iljitj var dock alltid upptagen där. Först när Vladimir Iljitj fick ett mycket bra pass och flyttade till ett

---

* Vladimir Iljitj talade på sovjetens sjuttonde sammanträde den 26 (13) november med anledning av den lockout som kapitalisterna tillgripit som svar på införandet av 8-timmars arbetsdag för arbetarna i fabriker och verk. Den resolution, som Lenin föreslagit, antogs följande dag på ett möte med exekutivkommittén i arbetardeputerades sovjet. (*Verk*, b. 10, s. 32)

† *Fria ekonomiska förbundet* – en vetenskaplig sammanslutning som grundades 1765, som det sades i stadgarna, för att ”sprida upplysningar, användbara för jordbruk och industri i riket”. Förbundet förenade vetenskapsmän bland de liberala godsherrarna och bourgeoisin. Det sände ut frågeformulär och anordnade expeditioner för att studera olika näringsbranscher och regioner i landet. Det gav periodiskt ut Fria ekonomiska förbundets arbeten. – *Red.*

rum vid hörnet av Bassejnaja- och Nadjezdinskajagatan, kunde jag besöka honom hemma. Jag måste gå bakvägen och viska, men vi kunde i alla fall diskutera allt.

Därifrån reste han en gång till Moskva. Jag gick genast till honom när han hade kommit tillbaka. Jag var förvånad över alla spioner som tittade fram bakom hörnen. ”Varför har de börjat skugga dig så här”, frågade jag Vladimir Iljitj. Han hade ännu inte varit ute sedan han kom dit, så han visste inte om det. Jag började packa upp hans resväska och upptäckte där ett par stora runda blå glasögon. ”Vad är det här?”, frågade jag. Det visade sig att man hade försett Vladimir Iljitj med dessa glasögon i Moskva, skaffat honom en gul finsk koffert och i sista minuten satt honom på expresståget. Naturligtvis tog alla polisspioner upp jakten på honom då de tydligen tog honom för en expropriatör. Vi måste försvinna så fort som möjligt. Vi gick arm i arm som om inget hade hänt och i motsatt riktning mot vad vi skulle, bytte hyrvagn tre gånger, gick över genomgångsgårdar och kom till Rumjantsev när vi hade skakat av oss spionerna. Jag tror vi stannade över natten hos familjen Witmer, gamla vänner till mig. Vi åkte i hyrvagn förbi huset där Vladimir Iljitj hade bott. Spionerna stod fortfarande där. Iljitj återvände aldrig till den våningen. Efter ett par veckor skickade vi en flicka som hämtade hans saker och betalade värdinnan.

Vid den tiden var jag sekreterare i centralkommittén och gick genast helt och hållet in för detta arbete. Den andre sekreteraren var Michail (M. Weinstein). Vera Menzjinskaja var min assistent. Det var hela sekretariatet. Michail sysslade mer med stridsorganisationen, var alltid upptagen med att utföra Nikititjs (L. Krasin) order. Jag hade hand om hemliga mötesplatser, kontakter med lokala kommittéer och människor. Nu är det svårt att föreställa sig vilka enkla metoder som sekretariatet då använde. Vi var inte på centralkommitténs möten kommer jag ihåg, det var ingen som hade uppsikt över oss, det fördes inga som helst protokoll, chiffererade adresser förvarade vi i tändsticksaskar, i pärmar och liknande ställen. Vi litade till minnet. Det var en hel massa människor som kom till oss, vi tog hand om dem på alla sätt, skaffade dem vad de behövde – litteratur, pass, instruktioner och råd. Nu kan man inte alls föreställa sig hur vi klarade detta, hur vi skötte allt utan kontroll. Vanligen berättade jag allt för Iljitj när jag träffade honom. De mest intressanta kamraterna i de mest intressanta angelägenheterna sände vi direkt till CK-medlemmarna.

Sammandrabbningen med regeringen närmade sig. Iljitj skrev öppet i *Novaja Zjizn* om att armén inte fick vara neutral och om en allmän beväpning av folket. Den 26 november arresterades Chrustalev-Nosar.* Han efterträddes av Trotskij. Den 2 december gav arbetardeputerades sovjet ut ett manifest där man uppmanade befolkningen att inte betala in några skatter. Den 3 december förbjöds åtta tidningar därför att de tryckt detta manifest, däribland fanns *Novaja Zjizn*. När jag den dagen som vanligt begav mig till redaktionen för ett hemligt sammanträffande fullpackad med illegal litteratur, blev jag stoppad vid ingången av en tidningsförsäljare. ”Tidningen *Novoje Vremja!*”† skrek han och mellan två rop varnade han viskande: ”Polisen är på redaktionen!” ”Folket är med oss”, noterade Vladimir Iljitj.

I mitten av december ägde Tammerforskonferensen rum. Synd att protokollen från denna konferens inte har bevarats! Där fanns sådan entusiasm! Detta var revolutionens höjdpunkt, varje kamrat var gripen av entusiasm och redo för kamp. I pauserna mellan sammanträdena lärde man sig skjuta. En gång på kvällen var vi på ett finskt massmöte som hölls i fackelljus, och den högtidliga stämningen överensstämde helt med delegaternas sinnesstämning. Det

* *Chrustalev-Nosar*, ordförande i arbetardeputerades sovjet i Petersburg 1905, medlem i socialdemokratiska partiet (mensjevik). Efter Oktoberrevolutionen gick han över till kontrarevolutionärerna. – *Red.*

† *Novoje Vremja* (Den nya tiden), dagstidning, organ för den reaktionära adeln och byråkratiska tjänstemannakretsar. Den utkom i Petersburg från 1868. Sedan 1905 organ för ultrareaktionärerna. Efter februarirevolutionen stödde NV helt den borgerliga provisoriska regeringens kontrarevolutionära politik och förföljde ursinnigt bolsjevikerna. – *Red.*

fanns nog ingen av de närvarande på denna konferens som kunde glömma den. Där fanns Lozovskij, Baranskij, Jaroslavskij och många andra. Jag minns dessa kamrater därför att deras ”lokalrapporter” var så intressanta.

På Tammerforskonferensen, där bara bolsjeviker samlats, antogs en resolution om nödvändigheten av att utan dröjsmål förbereda och organisera ett väpnat uppror.

I Moskva var upprорот redan igång, och därför blev konferensen mycket kort. Om minnet inte sviker mig, återvände vi just dagen innan Semjonovskijregementet skulle ge sig iväg till Moskva. I varje fall har den här scenen fastnat i minnet. Inte långt från Treenighets-kyrkan gick en soldat i Semjonovskijregementet med dystert ansiktsuttryck, och bredvid honom en ung arbetare som tagit av sig mössan och ivrigt försökte övertyga honom om något. Ansiktena var så uttrycksfulla att det var klart vad arbetaren bad soldaten om – att inte uppträda mot arbetarna – och det var klart att soldaten inte gick med på detta.

Centralkommittén uppmanade Petersburgproletariatet att stödja de revolterande Moskvaarbetarna, men det blev ingen enig aktion. Uppmaningen följdes till exempel av en sådan förhållandevis outvecklad stadsdel som Moskovskij men inte av ett sådant ledande distrikt som Nevskij. Jag minns hur upprörd Stanislaw Wolski var, som hade agiterat just i den senare stadsdelen. Han kom genast i en mycket dyster sinnesstämning och tappade nästan tron på proletariatets revolutionära anda. Han glömde hur trötta Petersburgs arbetare var av de föregående strejkerna och framförallt att de insåg hur dåligt organiserade och dåligtbeväpnade de var för en slutgiltig sammandrabbning med tsarismen. Att det handlade om en kamp på liv och död, det hade de sett redan av Moskva.

Petersburg och Finland 1905-1907

Decemberupprоротet krossades och regeringen slog skoningslöst ner på de revolterande.

Vladimir Iljitj skrev i en artikel den 4 januari 1906 (Arbetarpartiet och dess uppgifter under det nuvarande läget) och bedömde den uppkomna situationen så här: ”Inbördeskriget rasar. Den politiska strejken som sådan börjar ebba ut, börjar tillhöra gårdagen och blir en förlegad form för rörelsen. I Petersburg t. ex. visade sig de utmattade och all kraft berövade arbetarna ur stånd att genomföra decemberstrejken. Fastän rörelsen i nuvarande ögonblick undertryckts av reaktionen, har den å andra sidan i sin helhet utan tvivel höjt sig till ett betydligt högre stadium ... Dubasovs kanoner har revolutionerat nya folkmassor i hittills osedd omfattning ... Vad skall nu ske? Låt oss se verkligheten i vitögat. Framför oss ligger nu det nya arbetet att tillägna oss och bearbeta erfarenheten av de senaste kampformerna, arbetet att förbereda och organisera krafterna i *rörelsens huvudcentra*.” (Min kurs. – N. K.) (Verk, b. 10, s. 75-76)

Lenin sörjde mycket över nederlaget i Moskva. Det var uppenbart att arbetarna var dåligt beväpnade, att organisationen var svag, att till och med förbindelserna mellan Petersburg och Moskva var dåliga. Jag minns, när Iljitj hörde sin syster Anna berätta om en Moskva-arbeterska som hon träffade på Moskvastationen. Denna sade bittert: ”Tack ska ni ha, Petersburgare, för att ni stödde oss och skickade soldater från Semjonovskijregementet.” Som svar på denna förebråelse skrev Iljitj: ”För regeringen skulle det vara ytterst fördelaktigt, om den liksom förut kunde slå ned spridda aktioner av proletäerna. Regeringen skulle gärna vilja utmana också arbetarna i Petersburg till kamp under omständigheter, som vore de mest ofördelaktiga för dessa. Men arbetarna kommer inte att låta sig provoceras av denna utmaning och skall förstå att självständigt gå vidare i förberedelserna till sin nästa aktion, som kommer att omfatta hela Ryssland.” (Ibid., s. 76)

Iljitj trodde att bönderna skulle resa sig våren 1906 och att det skulle återspegla sig också på trupperna. Och han sade: ”Man måste bestämdare och praktiskt ställa de kolossala uppgifter,

som den nya aktiva resningen kräver, och förbereda sig till denna uthålligare, mera systematiskt, ihärdigare, samt *i största möjliga mån spara det genom strejkkampen utmattade proletariats krafter.*” (Min kurs. – N. K.) (Ibid., s. 77)

”Måtte arbetarpartiet klart se sina uppgifter. Ned med författningsillusionerna! *Man måste samla de nya krafterna, som ansluter sig till proletariats.* (Min kurs. – N. K.) Man måste ‘samla erfarenhet’ av de två väldiga revolutionsmånaderna (november och december). Man måste ånyo anpassa sig till det återupprättade självhärskardömet, måste förstå att överallt där det är nödvändigt åter försvinna i illegalitet.” (Ibid., s. 77)

Vi gick under jorden. Vi knöt på nytt ett hemligt organisationsnät. Från Rysslands alla hörn kom kamrater, med vilka vi kom överens om arbete, om en linje som måste genomföras. I början kom folk till den hemliga mötesplatsen där antingen jag och Vera eller Michail tog emot dem. För mer närstående och viktiga personer ordnade jag möten med Iljitj och för dem med militärärenden ordnade Michail möten med Nikitij (Krasin). Mötena ägde rum på olika ställen: än hos tandläkaren Dora Dvojres (någonstans på Nevskij prospekt), än hos tandläkaren Lavrentieva (på Nikolajevskajagatan) än i boklagret Vperjod* eller hos olika sympatisörer.

Jag minns två episoder. En gång satte jag och Vera Menzjinskaja oss att ta emot ankommande i boklagret Vperjod, där vi disponerade ett enskilt rum. En lokal partiarbetare kom med ett proklamationspaket, en annan satt och väntade på sin tur då plötsligt dörren öppnades, en poliskommissarie stack in huvudet och sade: ”Aha” och låste in oss. Vad skulle vi göra? Att krypa ut genom fönstret var omöjligt så vi satt och tittade oförstående på varandra. Sedan beslöt vi att bränna upp proklamationerna och all den andra illegala litteraturen, vilket vi också gjorde, och vi kom överens om att säga att vi plockade ut populär litteratur för landsbygden. Så gjorde vi. Poliskommissarien tittade småskrattande på oss men anhöll oss inte. Han antecknade våra namn och adresser. Vi gav honom naturligtvis påhittade adresser och namn.

En annan gång det var nära att jag råkade illa ut var då jag för första gången begav mig till en träff hos Lavrentieva. Jag hade fått fel husnummer, 33 i stället för 32. Jag gick fram till dörren och blev förvånad över att namnkortet av någon anledning var bortrivet. Konstiga hemliga metoder, tänkte jag. Dörrarna öppnades av en soldat. Jag frågade ingenting utan gick rakt in i korridoren fullastad med olika chiffererade adresser och litteratur. Soldaten rusade efter mig, blek och darrande. Jag hejdade mig och frågade: ”Har doktorn inte mottagning i dag? Jag har tandvärk.” Stammande svarade soldaten: ”Översten är inte hemma.” ”Vilken överste?” – ”Överste Riman.” Det visade sig att jag hade hamnat hemma hos Riman, en överste i Semjonovskijregementet, som hade krossat Moskvaupproret och hade tagit till hårda repressalietexter på Moskva–Kazanjärnvägen.

Han var tydligen rädd för attentat, och därför var kortet på dörren bortslitet, och jag hade trängt mig in i hans lägenhet, rusat längs korridoren utan att anmäla mig. ”Jag har visst gått fel, jag söker en tandläkare”, sade jag och vände om.

Iljitj kinesade hos olika personer, vilket gjorde honom mycket trött. Han var överhuvudtaget mycket besvärad och förvirrad av de trevliga värdarnas omtänksamhet, han tyckte om att arbeta i biblioteket eller hemma, men här måste han varje gång anpassa sig till nya förhållanden.

Vi brukade träffas ute på restaurangen Wien, men eftersom det inte var så värst lämpligt att samtala där bland alla människor så satt vi där bara en kort stund och tog en droska och åkte till ett hotell mitt emot Nikolajevskijstationen. Där hyrde vi ett eget rum och beställde kvällsmat. Jag minns att vi en gång träffade Juzef (Dzerzjinskij) på gatan, stannade droskan och

---

* Boklagret och förlaget Vperjod tillhörde partiets centralkommitté. – Red.

bjöd honom att åka med oss. Han satte sig på kuskbocken. Iljitj var hela tiden orolig över att han satt obekvämt, men han skrattade och berättade att han hade växt upp på landet och kunde åka på slädens kuskbock.

Till slut var Iljitj trött på detta oroliga liv, och vi bosatte oss tillsammans på Pantelejmonovskajagatan (ett stort hus mittemot Pantelejmonovskajakyrkan). Vårdinnan var reaktionär av svarta hundradetyp.

Av Iljitjs tal som hänför sig till den tiden, minns jag ett om landsbygden på ett möte med propagandister från olika områden hos familjen Knipovitj. En viss Nikolaj som bodde bortom Nevskaja Zastava gav honom en fråga. Jag minns att jag ogillade den schablonmässiga frågeställningen och Nikolajs sätt att tala. Efter mötet frågade jag Farbrodern, som var partiorganisatör i denna stadsdel, vad hon visste om Nikolaj. Hon talade om honom som en begåvad pojke, hårt knuten till landsbygden, men klagade på att han inte kunde arbeta systematiskt i massorna utan umgicks endast med en liten grupp arbetare. År 1906 var Nikolaj i alla fall en aktiv partiarbetare. Under reaktionsåren blev han provokatör men klarade inte av det och begick självmord. Nikolaj tillhörde den grupp av kamrater som strävade efter att tränga in i alla lager av den fattiga befolkningen. Jag minns att han gick till natthärbärgen för att föra agitation.

Krylenko, som då var ung och något av en stridstupp, hamnade en gång på ett möte med religiösa sekterister som närapå pryglade upp honom. Sergej Vojtinskij var också en som hela tiden hamnade i olika historier.

Polisen var Iljitj på spåren. En gång var han på ett möte (jag tror det var hos advokaten Tjerekul-Kusj) där han höll ett föredrag. Han hade skuggats dit och bestämde sig för att inte återvända hem. Så satt jag vid fönstret hela natten och trodde att han hade blivit arresterad någonstans. Iljitj lyckades med en hårsman undkomma förföljarna och med hjälp av Bask (då en framstående medlem av Spilka*) att komma över till Finland, där han bodde fram till kongressen i Stockholm.

Där skrev Iljitj i april broschyren Kadeternas seger och arbetarpartiets uppgifter samt utkastet till enhetskongressens resolutioner. De diskuterades i Petersburg dit Iljitj anlände. Diskussionen hölls i ett klassrum i Witmers gymnasium.

Det var första gången bolsjeviker och mensjeviker hade samlats tillsammans sedan andra partikongressen. Fastän mensjevikerna de sista månaderna redan hade bekant färg hoppades Iljitj ännu på att en ny uppgång för revolutionen, vilken han inte tvivlade på, skulle dra dem med sig och försona dem med den bolsjevikiska linjen.

Jag blev lite försenad till kongressen. Jag åkte dit tillsammans med Tutjapskij, som jag kände sedan arbetet på att förbereda första kongressen, och Klavdia Sverdlova. Hennes man skulle också till kongressen. Han hade ett enormt inflytande i Ural, och arbetarna hade mycket svårt att låta honom resa. Jag hade ett mandat från Kazan men det fattades några röster. Mandatkommissionen gav mig därför bara yttrande- och förslagsröst. Det korta besöket i mandatkommissionen fördjupade mig genast i kongressatmosfären som var avgjort fraktionistisk.

Bolsjevikerna höll sig mycket eniga. De enades av övertygelsen att revolutionen, trots det tillfälliga nederlaget, skulle gå mot en uppgång. Jag minns Farbroderns bekymmer. Hon kunde svenska och därför fick hon på sin lott allt bråk med inlogeringen av delegaterna. Jag

---

* *Spilka*, en ukrainsk socialdemokratisk organisation som bildades i slutet av 1904 och ingick i RSDAP som autonom regional organisation. I den inre partistriden stod den på mensjevikernas sida. Under reaktionsåren föll Spilka sönder, och 1912 fanns endast några små grupper av Spilka kvar. Vid den tiden hade de flesta av dess medlemmar blivit borgerliga nationalister. – *Red.*

minns Ivan Skvortsov och Vladimir Bazarov, vars ögon alltid blänkte till när han var på stridshumör. Vladimir Iljitj sade i samband med detta att Bazarov hade en stark politisk ådra, att han var road av kamp. Jag minns en promenad i naturen tillsammans med Rykov, Strojev och Aleksinskij. Vi talade om arbetarnas sinnesstämning. På kongressen var också Vorosjilov (Volodja Antimekov^{*}) och K. Samojlova (Natasja Bolsjevikova). Redan dessa två sista täcknamn, präglade av ung käckhet, var karakteristiska för sinnesstämningen hos bolsjevik-delegaterna på enhetskongressen. Efter kongressen var de bolsjevikiska delegaterna ännu mer eniga än tidigare.

Den 27 april öppnades första riksduman. En demonstration av arbetslösa bland vilka Vojtinskij arbetade ägde rum. Första maj firades med stor entusiasm. I slutet av april började tidningen Volna (Vågen) ges ut i stället för Novaja Zjizn, och den lilla bolsjeviktidningen Vestnik Zjizni (Livets budbärare) började komma ut. Rörelsen gick åter mot en uppgång.

Då vi återvände från Stockholmskongressen bosatte vi oss på Zabalkanskij, jag under namnet Praskovja Onegina och Iljitj under namnet Tjcheidze. Där fanns en genomgångsgård, bostaden passade oss mycket bra. Men där fanns en granne, en militär som slog sin fru sönder och samman och släpade henne i korridoren i håret, och den älskvärda värdinnan frågade ivrigt ut Iljitj om hans släktingar och påstod att hon hade känt honom som fyraårig pojke, det var bara det att han hade varit svarthårig då ...

Iljitj skrev en rapport till Petersburgs arbetare om enhetskongressen, där han klart belyste alla oenigheter i de viktigaste frågorna. ”Frihet att diskutera och aktionsenhet är vad vi måste sträva efter”, skrev han i rapporten. ”Alla socialdemokrater är eniga i att understödja böndernas revolutionära aktioner och i kritiken av småborgerliga utopier ...” ”Vid val (till duman – N.K.) är full aktionsenhet *nödvändig*. Kongressen har beslutat att vi alla ska rösta när det är val. Under valet får det inte finnas någon som helst kritik mot valdeltagandet. Proletariatets *handling* måste vara enig.” (Verk, b. 10, s. 348, 349)

Rapporten publicerades i maj på Vperjod.

Den 9 maj framträdde Vladimir Iljitj för första gången öppet i Ryssland på ett stort massmöte i Paninas Folkets hus under namnet Karpov. Arbetare från alla stadsdelar fyllde salen. Frånvaron av poliser var slående. De två poliskommissarier, som hade visat sig i början av mötet, försvann snabbt. ”Man skulle kunna tro att någon sprutat insektsmedel på dem”, var det någon som sade. Efter att Ogorodnikov, en konstitutionell demokrat (kadet), hade talat, kallades Karpov fram av ordföranden. Jag stod bland åhörarna. Iljitj var mycket nervös. Alldeles blek stod han tyst i en minut. Allt blod hade strömmat till hjärtat. Man kunde se att talarens upphetsning smittade av sig på åhörarna. Sedan svepte plötsligt en applådåska genom salen – partikamraterna hade känt igen Iljitj. Jag minns det förbryllade ansiktsuttrycket hos en arbetare som stod bredvid mig. ”Vem är det? Vem är det?”, frågade han. Ingen som svarade honom. Tystnaden sänkte sig över salen. En enorm våg av entusiasm svepte över åhörarna efter Iljitjs tal. Vid det ögonblicket tänkte alla på den kommande kampen.

Röda skjortor revs sönder för att göra fanor, och massan skingrade sig till respektive stadsdelar med revolutionära sånger. Det var en majnatt, en av de stimulerande vita nätterna i Petersburg. Vi hade väntat oss att polisen skulle stå utanför Folkets hus, men den var inte där. Efter mötet övernattade Vladimir Iljitj hos Dmitrij Lesjtjenko.

Iljitj fick ingen mer chans att tala inför någon stor publik under den revolutionen.

Den 24 maj förbjöds Volna. Den 26 kom tidningen ut på nytt under namnet Vperjod, och det fick den heta fram till den 14 juni.

---

* Antimekov, av antimensjevik. – Red.

Först den 22 juni lyckades vi börja trycka en ny bolsjeviktidning, Echo (Ekot), vilken kom ut till den 7 juli. Riksduman upplöstes den 8 juli.

I slutet av juni kom Rosa Luxemburg till Petersburg. Hon hade just frigivits från Warszawa-fängelset. Vladimir Iljitj och våra ledande bolsjeviker mötte henne. Gamla Pappa Rode, en husägare vars dotter hade varit kollega till mig i söndagsskolan och senare satt i fängelse tillsammans med mig, ordnade en våning som vi kunde använda vid mötet. Den gamla mannen var mån om att hjälpa oss med vad han kunde. Våningen han gav oss för mötet var stor och tom, och av säkerhetsskäl hade han målat alla fönster vita, vilket i stället drog gårdskarlnas uppmärksamhet till sig. På konferensen diskuterade vi situationen och vilken taktik vi måste använda. Från Petersburg reste Rosa till Finland och därifrån till utlandet.

I maj, när rörelsen samlade kraft, drogs en stor del av Iljitjs uppmärksamhet till duman, som hade börjat avspegla böndernas sinnesstämning. Under den perioden skrev han följande artiklar: Arbetargruppen i riksduman, Bonde- eller trudovikgruppen och RSDAP, Jordfrågan i duman, Varken jord eller frihet, Regeringen, duman och folket, Kadeterna hindrar duman att vända sig till folket, De olyckliga, oktiabristerna och kadeterna, Dåliga råd, Kadeterna, trudovikerna* och arbetarpartiet. Alla dessa artiklar hade en sak i sikte, nämligen förbundet mellan arbetarklassen och bönderna, nödvändigheten att resa bönderna till kamp för jord och frihet, nödvändigheten att inte låta kadeterna sluta ett avtal med regeringen.

Vid den tiden höll Iljitj ofta föredrag i denna fråga.

Ett föredrag höll han för representanter för Viborgska stadsdelen i Petersburg i Ingenjörsförbundets lokaler på Zagorodnyj prospekt. Vi fick vänta länge, eftersom en sal var full av arbetslösa och en annan av sjåare, vars organisatör var Sergej Malysjev. De hade gjort ett sista försök att komma överens med arbetsköparna, men misslyckats även denna gång. Inte förrän de gått kunde vi komma in.

Jag kommer också ihåg Iljitjs framträdande inför en grupp lärare. Bland lärarna dominerade då socialistrevolutionära åsikter, och man lät inga bolsjeviker komma till lärarkongressen. Ett samtal med en grupp lärare ordnades i en skola. Jag minns ansiktet på en skolföreståndarinna som var liten till växten och kutryggig – det var socialistrevolutionären Kondratieva. Rjazanov höll ett föredrag om fackföreningarna, medan Vladimir Iljitj talade om bondefrågan. Socialistrevolutionären Bunakov svarade genom att anklaga honom för att motsäga sig själv och citerade Iljin mot honom (Iljin var Iljitjs pseudonym vid den tiden). Vladimir Iljitj lyssnade intensivt med pennan i handen, skrev ner anmärkningar och vederlade förargat denna socialistrevolutionära demagogi.

När frågan om jorden kom upp och det öppet visade sig att ”liberalerna och ämbetsmännen ljerat sig mot bönderna” som Iljitj uttryckte sig, så gick den vacklande trudovikgruppen över på arbetarnas sida. Regeringen insåg att duman inte var något säkert stöd och gick till angrepp. Fredliga demonstrationer slogs ner, hus som användes för allmänna möten brändes ner och judepogromer startades. Den 20 juni framträdde regeringen med en deklaration i bondefrågan med skarpa anfall mot riksduman.

Den 8 juli upplöstes slutligen riksduman, socialdemokratiska tidningar drogs in, repressalier och arresteringar inleddes. I Kronstadt och Sveaborg bröt ett uppror ut. De våra deltog aktivt. Innokentij (Dubrovinskij) lyckades med knapp nöd ta sig ut ur Kronstadt och lurade polisen

---

* *Oktiabrister* – storborgerlighetens och storgodsägarnas kontrarevolutionära parti i Ryssland.

Kadeter – medlemmar av det kontrarevolutionära konstitutionellt demokratiska partiet, som bildades i oktober 1905, den imperialistiska bourgeoisins viktigaste parti i Ryssland.

Trudoviker – en gruppering av småborgerliga demokrater i riksdumorna i det förrevolutionära Ryssland; i den ingick bönder och intellektuella med populistisk inriktning. – *Red.*

genom att låtsas att han var redlöst berusad. Inom kort häktades vår militära organisation, i vilken en angivare hade listat sig in. Detta hände just under upproret i Sveaborg. Denna dag väntade vi utan hopp på telegram om hur upproret utvecklades.

Vi satt hemma hos systrarna Menzjinskij. Vera och Liudmila bodde då i en mycket bekväm lägenhet. Kamraterna kom ofta till dem. Rozjkov, Juzef och Goldenberg var ständigt där. Denna gång hade även en del andra kamrater samlats, bland dem Iljitj. Iljitj sände Vera till Schlichter för att meddela honom att han genast måste resa till Sveaborg. En av oss kom att tänka på att bolsjeviken Harrik arbetade på kadettidningen Retj (Tal). Jag gick till honom för att få reda på om det kommit något telegram. Han var inte där, men jag fick telegrammen av en annan korrekturläsare. Han rådde mig att komma överens med Harrik, som bodde inte långt därifrån – på Gusevgränden. Han skrev till och med ner adressen på korrekturspalterna med telegrammen. Jag gick till Gusevgränden. Vid huset gick två kvinnor arm i arm. De hejade mig och sade: ”Om ni ska till det numret, så gå inte dit, där är ett bakhåll, de arresterar alla.” Jag skyndade mig att varna vårt folk. Som det senare visade sig hade man där arresterat vår militärorganisation, däribland Vjatjeslav Menzjinskij. Upproret slogs ner.

Reaktionen blev allt fräckare. Bolsjevikerna återupptog utgivningen av den illegala Proletarij och gick under jorden. Mensjevikererna signalerade återtag och började skriva i den borgerliga pressen. De lanserade den demagogiska parollen om en partilös arbetarkongress, som under dåvarande förhållanden skulle betyda likvidering av partiet. Bolsjevikerna krävde en extra kongress.

Iljitj var tvungen att flytta till Finland och bli ”halvvägsemigrant”. Han bosatte sig hos familjen Leiteisen i Kuokkala, inte långt från järnvägsstationen. Den stora och obekväma villan ”Vasa” hade sedan länge använts av revolutionärer som tillflyktsort. Tidigare hade socialistrevolutionärer bott i huset där de hade tillverkat bomber, och sedan bosatte sig bolsjeviken Leiteisen (Lindov) där med sin familj. Iljitj fick ett rum vid sidan om, där han skrev ner sina artiklar och broschyrer och träffade medlemmar av både centralkommittén och Petersburgkommittén och besökare från landet i övrigt. Iljitj ledde i praktiken bolsjevikernas hela arbete från Kuokkala. Efter en tid flyttade jag också dit. Jag tog tåget tidigt varje morgon till Petersburg och återvände sent på kvällen. Sedan reste Leiteisen, och vi kunde använda hela bottenvåningen. Min mor kom och sedan bodde Lenins syster Maria hos oss en tid. På övervåningen bosatte sig familjen Bogdanov och 1907 även Dubrovinskij (Innokentij). På den tiden vågade polisen inte tränga in i Finland, så vi levde mycket fritt. Dörren till huset låstes aldrig, i matsalen ställde vi på kvällen ut ett krus mjölk och bröd och bäddade soffan ifall någon skulle komma med nattåget, så att han kunde äta lite utan att väcka någon och lägga sig att sova. På morgonen fann vi ofta kamrater som kommit på natten.

Till Iljitj kom varje dag en man med material, tidningar och brev. Iljitj tittade igenom det och satte sig genast att skriva en artikel som skickades med samme man. Nästan varje dag kom Dmitrij Lesjtjenko till ”Vasa”. Varje kväll hade jag med mig alla möjliga nyheter och uppdrag från Petersburg.

Naturligtvis ville Iljitj iväg till Petersburg, och hur väl förbindelserna än var ordnade så blev han ibland på sådant humör att vi måste göra vårt bästa för att få honom på andra tankar. Och så blev det så att alla invånare i ”Vasa” satte sig att spela ... durak.* Bogdanov spelade eftertänksamt, Iljitj med beräkning och iver och Leiteisen gick helt upp i spelet. Ibland kom någon distriktsman med ett uppdrag. Han blev förvirrad och trodde inte sina ögon när han såg CK-medlemmar ivrigt spela durak. Men det var bara ett litet mellanspel.

---

* Durak, ett ryskt kortspel. – Red.

Det var inte mycket jag såg Iljitj under den här tiden eftersom jag tillbringade hela dagarna i Petersburg. Jag kom hem sent varje kväll och fann Iljitj nedslagen, och jag frågade honom inte om någonting, utan berättade för honom vad jag fått se och veta.

Denna vinter träffades Vera Menzjinskaja och jag ständigt i Teknologiska institutets matsal. Det var ett mycket lämpligt ställe eftersom en massa människor passerade genom matsalen varje dag. Ibland kunde det vara upp till tio av oss som möttes där. Ingen uppmärksammade oss. En gång kom dock Kamo i kaukasisk folkdräkt och med ett runt föremål i en servett. Alla slutade äta och granskade den ovanliga besökaren. ”Han bär på en bomb”, tänkte antagligen de flesta. Men det visade sig vara en vattenmelon. Kamo hade tagit med sig vattenmelon och lite söta nötter att bjuda oss på. ”Min tant har skickat mig det”, förklarade han blygt. Han var en oförvägen och orädd kämpe med osviklig viljekraft och var samtidigt en harmonisk person, en lite naiv och känslös kamrat. Han var lidelsefullt bunden till Iljitj, Krasin och Bogdanov. Han brukade besöka oss i Kuokkala. Han blev vän med min mor, berättade för henne om sin tant och sina systrar. Kamo reste ofta från Finland till Petersburg och tog alltid en liten vapenlast med sig. Mamma band varje gång omsorgsfullt fast revolverarna på hans rygg.

På hösten började den illegala Proletarij* att tryckas i Viborg, Iljitj ägnade den mycken tid och uppmärksamhet. Kontakterna skötte Schlichter om. Proletarij fördes över till Petersburg och spreds i stadsdelarna. Transporten ordnades av Irina (Lidia Gobi). Fastän transporten och distributionen redan fungerade – litteraturen gick genom det legala bolsjevikiska tryckeriet Delo – så måste vi ändå skaffa adresser dit man kunde skicka litteraturen. Vera och jag behövde en medhjälpare. En av kamraterna i området, Komissarov, föreslog sin fru Katia. Det var en anspråkslös kvinna med kortklippt hår, Jag hade en underlig känsla från första stund jag såg henne, en känsla av skarp misstro. Varifrån den känslan kom var jag inte medveten om och snart försvann den. Katia visade sig vara en mycket duglig medhjälpare, allt gjorde hon ordentligt och snabbt. Hon var mycket skicklig i den hemliga tekniken, visade ingen som helst nyfikenhet och frågade inte ut oss om någonting. Men en gång, när jag frågade henne vart hon skulle åka på sommaren, blev hon på något sätt förändrad och kastade en elak blick på mig. Sedan visade det sig att Katia och hennes man var betalda av polisen. Katia skaffade vapen i Petersburg och förde dem till Ural. Polisen dök upp så snart Katia kom fram, beslagtog vapnen och arresterade alla. Vi fick reda på detta långt efteråt. Och hennes man, Komissarov, blev förvaltare hos Simonov, husägaren till hus nr 9 vid Zagorodnyj prospekt. Simonov hjälpte socialdemokraterna. Hos honom bodde en tid Vladimir Iljitj, sedan bildades i detta hus en bolsjevikisk klubb och efter en tid bosatte sig Aleksinskij där. Ännu senare – under reaktionsåren – lät Komissarov illegala män bo i huset och skaffade pass åt dem, och sedan anhölls dessa ”av en händelse” när de passerade gränsen. I denna fälla hamnade en gång Innokentij, då han kom tillbaka från utlandet för att arbeta i Ryssland.

Det är naturligtvis svårt att bestämma det ögonblick då Komissarov och hans fru blev polispiöner. I alla fall så var det en hel del som polisen inte visste, till exempel Vladimir Iljitjs adress. Polisen var 1905 och hela 1906 ännu helt desorganiserad.

Den 20 februari 1907 skulle andra riksduman sammankallas. På novemberkonferensen uttalade sig fjorton delegater, däribland ombuden från Polen och Litauen, med Vladimir Iljitj i spetsen för att delta i valen till riksduman men mot blockbildning med kadeterna (vilket mensjevikerna förespråkade). Under denna paroll förde också bolsjevikerna sin valpropaganda. Kadeterna led ett nederlag i valen. De fick bara hälften så många platser som i första duman. Valet blev mycket försenat. Det verkade som om en ny revolutionär våg var på väg. I början av 1907 skrev Iljitj:

---

* *Proletarijs* första nummer kom ut den 21 augusti 1906. – Red.

”Hur ynkliga har inte våra ‘teoretiska’ tvister plötsligt blivit i ljuset av den nu frambrutande klara strålen av den uppgående revolutionära solen!”

Andra dumans bolsjevikdeputerade kom ganska ofta till Kuokkala för att tala med Iljitj. Bolsjevikgruppens arbete leddes av Aleksandr Bogdanov. Han bodde i Kuokkala i samma hus som vi och rådgjorde om allt med Iljitj.

Jag minns att när jag en gång återvände hem till Kuokkala från Petersburg sent på kvällen så träffade jag Pavel Axelrod på tåget. Han sade att bolsjevikerna och särskilt Aleksinskij höll bra tal i duman. Han började tala om arbetarkongressen. Mensjevikerna förde en energisk agitation för en arbetarkongress, och hoppades på att en sådan kongress på bred basis skulle hjälpa dem att hejda bolsjevikernas växande inflytande. Bolsjevikerna ville i sin tur sammankalla en partikongress så snabbt som möjligt. Den bestämdes slutligen till april. Kongressen blev mycket välbesökt. Delegaterna reste till den i flock, en efter en kom de till den hemliga mötesplatsen. Bolsjevikerna representerades där av Michail (Weinstein) och mig, och mensjevikerna av Krochmal och Chintjuks fru M. Schick. Polisen skuggade oss. På Finländska stationen arresterades Marat (Schanzer) och andra delegater. Vi måste vidta dubbla försiktighetsåtgärder. Iljitj och Bogdanov hade redan rest till kongressen, så jag hade inte bråttom tillbaka till Kuokkala. Jag kom först på söndagskvällen, och vad fick jag se där om inte sjutton delegater som satt hos oss, frusna och hungriga. Vårt hembitråde var finska och socialdemokrat, och hon var ledig hela söndagarna för att gå till Folkets hus där det fanns en teatergrupp och annat. Det tog lång tid att laga mat åt alla.

Jag var själv inte på kongressen. Jag hade ingen att lämna över mitt sekreterarjobb till, och tiderna var svåra. Polisen blev fräckare och fräckare, folk började bli rädda att låta bolsjevikerna träffas och övernatta hos sig. Jag träffade ibland vårt folk på Vestnik Zjizni. Pjotr Rumjantsev, tidskriftens redaktör, tordes inte själv säga till mig att jag inte skulle ordna fler hemliga möten där, och bussade en vakt på mig. Det var en arbetare som jag ofta talade med om partiarbetet. Jag blev arg på Rumjantsev därför att han inte hade talat om det själv.

Från kongressen kom Iljitj sist av alla.* Han såg konstig ut med kortklippta mustascher, avrakat skägg och med en stor halmhatt på huvudet.

Den 3 juni upplöstes andra duman. Hela bolsjevikgruppen kom sent på kvällen till Kuokkala, satt hela natten hos oss och diskuterade den uppkomna situationen. Iljitj var mycket trött och nervös efter kongressen och åt ingenting. Jag packade hans saker och sände honom till Styrusudd långt in i Finland, där Farbroderns familj bodde. Själv började jag skyndsamt ordna upp alla våra angelägenheter. När jag kom till Styrusudd hade Iljitj redan återhämtat sig lite. Man berättade att han de första dagarna hela tiden sov. Han satte sig under en gran och somnade på en minut. Barnen kallade honom ”sömmtuta”. I Styrusudd hade vi en härlig tid – skogen, havet, den orörda naturen. Det fanns bara ett hus till i närheten som tillhörde ingenjör Ziabitskij. Där bodde Lesjtjenko med sin fru och Aleksinskij. Iljitj ville vila och smet ifrån samtal med Aleksinskij. Denne blev dock stött. Vi samlades ibland hos Lesjtjenko och lyssnade på musik. Ksenija – en släkting till Knipovitj – hade en underbar röst. Hon var sångerska, och Iljitj njöt av hennes sång.

Iljitj och jag använde en stor del av dagen till att sitta vid havet eller åka cykel. Cyklarna var gamla, vi måste ständigt laga dem än med Lesjtjenkos hjälp, än utan. Vi lagade dem med gamla galoscher och egentligen lagade vi mer än vi åkte. Men det var härligt att cykla. Farbrodern bjöd Iljitj på omelett och renbog. Han återhämtade sig så småningom.

---

* Alldeles efter kongressen höll Iljitj ett föredrag i finnen Kakkos hotell i Terijoki (detta hotell brann sedan ner) inför arbetare som kom från Petersburg. – *Red.*

Från Styrusudd reste vi till konferensen i Terijoki. Iljitj, som under sin ledighet tänkt igenom läget från alla håll, gick emot en bojkott av tredje riksduman. Ännu ett krig inleddes, kriget mot bojkottanhängarna, som inte ville räkna med den bittra verkligheten utan berusade sig med klingande fraser. I det lilla huset försvarade Iljitj häftigt sin åsikt. Krasin kom åkande på sin cykel och stod vid fönstret och lyssnade uppmärksamt på Iljitj. Sedan fortsatte han grubblande bortåt. Ja det fanns saker att tänka över.

Stuttgartkongressen* kom. Iljitj var mycket nöjd med den. Han var nöjd med resolutionerna om fackföreningarna och om inställningen till kriget.

Åter utomlands. Slutet av 1907

Iljitj var tvungen att ta sig till det inre av Finland. Familjen Bogdanov, Innokentij (Dubrovinskij) och jag var fortfarande kvar i Kuokkala. Polisen hade redan varit framme i Terijoki och man väntade att den nu skulle sätta igång med husundersökningar i Kuokkala. Natalja Bogdanova och jag ”gjorde rent”. Vi gick igenom arkiven, tog bort allt av värde som vi gav till finska kamrater som skulle gömma det, men resten brände vi upp. Vi gjorde det så noggrant att jag en gång förvånat såg att snön runt ”Vasa” var täckt av aska. Om poliserna hade kommit skulle de troligen i alla fall ha funnit något matnyttigt, så mycket papper som hade samlats i ”Vasa”. Vi måste vidta speciella säkerhetsåtgärder. En morgon kom värdinnan springande och berättade att gendarmerna hade kommit till Kuokkala. Hon tog så mycket hon kunde bära av all möjlig illegal litteratur för att gömma undan hemma hos sig. Aleksandr Bogdanov och Innokentij sände vi ut på en promenad i skogen och själva började vi vänta på polisen. Denna gång blev det ingen undersökning i ”Vasa”, det var medlemmar av stridsgrupper de var ute efter.

Kamraterna hade sänt Iljitj till det inre av Finland. Han bodde vid den tiden hos två finska systrar i Åggelby, en liten station nära Helsingfors. Han kände sig främmande i det glänsande rena och kalla rummet, som var bekvämt på finskt vis, med spetsgardiner och allt på sin plats. Från andra sidan väggen hördes hela tiden skratt, pianospel och prat på finska. Iljitj skrev hela dagarna på sitt arbete om bondefrågan, och tänkte omsorgsfullt igenom erfarenheterna från den föregående revolutionen. Han gick i timmar från hörn till hörn i rummet på tå, för att inte störa värdinnorna. Jag var en gång hos honom i Åggelby.

Polisen letade redan efter Iljitj i hela Finland, vi måste åka utomlands. Det stod klart att reaktionen skulle fortsätta i flera år. Vi måste åter dra oss tillbaka till Schweiz. Vi hade inte alls någon lust med det men det fanns ingen annan utväg. Och det var nödvändigt att ordna utgivningen av Proletarij utomlands, eftersom det var omöjligt att ge ut den i Finland. Iljitj måste så fort som möjligt ge sig av till Stockholm och vänta på mig där. Jag skulle först till Petersburg för att ta hand om min sjuka mor, sköta en rad andra saker och arrangera kontakter. Därefter kunde jag följa efter Iljitj.

Medan jag sprang omkring i Petersburg, höll Iljitj nästan på att gå under vid överresan till Stockholm. Saken var den att polisen hade kommit honom på spåren och han skulle antagligen ha arresterats om han rest den vanliga vägen med båten från Åbo. Det hade redan hänt att folk häktats då de steg på båten. En kamrat rådde Iljitj att gå ombord på en närbelägen ö. Det var ofarligt så till vida att den ryska polisen inte kunde arresteras honom där. Men till ön måste man gå tre verst över isen, vilken var svag trots att det var december. Ingen ville visa vägen med risk för livet. Till slut åtog sig två spritpåverkade finska bönder att följa Iljitj. Och så tog de sig över isen på natten men det var nära att de tillsammans med Iljitj hade gått under. På ett ställe började isen ge vika, och det var knappt att de tog sig ut till ön.

---

* Andra internationalens internationella Stuttgartkongress hölls den 18 (5) – 24 (11) augusti 1907. – Red.

Sedan fick jag höra av den finske kamraten Borgo med vars hjälp jag tog mig över till Stockholm (han sköts senare av de vita), hur farlig den utvalda vägen var och att det bara var en tillfällighet som hade räddat Iljitj från döden. Iljitj berättade att han tänkt när isen började röra sig under fötterna på honom: ”Å, vilket dumt sätt att dö.”

En ny utvandring av ryssar hade börjat. Bolsjeviker, mensjeviker och socialistrevolutionärer flyttade på nytt utomlands. Med samma båt som jag åkte Dan, Lidia Zederbaum och ett par socialistrevolutionärer.

Efter några dagar i Stockholm fortsatte Iljitj och jag till Genève genom Berlin. I Berlin hade dagen före vår ankomst polisrazzior och arresteringar ägt rum. Därför rådde oss Avramov, en medlem i Berlingruppen som mötte oss, att inte gå hem till någon utan förde oss hela dagen från kafé till kafé. Kvällen tillbringade vi hos Rosa Luxemburg. Stuttgartkongressen, där Vladimir Iljitj och Rosa Luxemburg framträdde solidariskt i frågan om kriget, närmade dem en hel del till varandra. Det var ännu 1907, men de talade på kongressen redan om att kampen mot kriget inte bara fick vara en kamp för fred utan måste ha till mål att byta ut kapitalismen mot socialismen. Krisen, som uppstått ur kriget, måste utnyttjas för att påskynda bourgeoisins nederlag. ”Stuttgartkongressen”, skrev Vladimir Iljitj, ”ställde åskådligt den opportunistiska och den revolutionära flygeln av den internationella socialdemokratien mot varandra i en hel rad stora frågor och gav lösningen av dessa frågor i den revolutionära marxismens anda.” (Verk, b. 13, s. 65) På Stuttgartkongressen var Rosa Luxemburg och Iljitj överens. Och därför hade deras samtal den kvällen en särskilt kamratlig karaktär.

När vi kom till vårt hotell på kvällen var vi sjuka. Båda hade lödder i munnen och vi kände oss helt kraftlösa. Som det senare visade sig hade vi blivit fiskförgiftade någonstans då vi gick från restaurang till restaurang. Vi måste skicka efter läkare på natten. Vladimir Iljitj hade skrivit sig som finsk kock och jag som amerikansk medborgare, och därför skickade portieren efter en amerikansk läkare. Denne undersökte Vladimir Iljitj och sade att det var mycket allvarligt, tittade på mig och sade: ”Ja ni kommer att överleva”, gav oss en hög medicin och eftersom han anade ugglor i mossen pressade han oss på ett vansinnigt pris för besöket. Vi låg ett par dagar och halvsjuka begav vi oss till Genève, dit vi kom den 7 januari 1908 (25 december 1907). Iljitj skrev senare till Gorkij att vi hade förkylt oss på vägen.

Genève såg otrevligt ut. Det fanns inte en snöflinga, men en kall skarp vind ven. Det såldes vykort över Genève sjöns strand med fruset vatten vid ett staket. Staden såg död och tom ut. Av kamraterna bodde i Genève vid den tiden Micha Tschakaja, V. Karpinskij och Olga Ravitj. Micha Tschakaja bodde i ett litet rum och tog sig med svårighet ur sängen när vi kom. Vi kunde på något sätt inte tala med varandra. Familjen Karpinskij bodde vid den tiden i ryska biblioteket, f. d. Kuklins, vilket Karpinskij förestod. När vi kom hade han ett starkt anfall av huvudvärk och plirade därför hela tiden med ögonen. Alla fönsterluckor var stängda eftersom ljuset besvärade honom. När vi gick från Karpinskij på de folktomma Genèvegatorna som blivit oss så främmande så slapp det ur Iljitj: ”Jag känner mig som om jag har kommit hit för att lägga mig i graven.”

Vår andra emigrationsperiod hade börjat. Den skulle bli mycket svårare än den första.

Andra delen

Andra emigrationen

Den andra emigrationen kan uppdelas i tre perioder.

Den första perioden – (1908-1911) – rymmer åren av den mest ursinniga reaktion i Ryssland. Tsarregeringen gjorde skoningslöst upp med revolutionärerna. Fångelserna var fullpackade, fångarna utsattes för mycket hård behandling och dödsdomarna följde en efter en. De illegala

organisationerna var tvungna att gå djupt under jorden, vilket inte alltid lyckades. Under revolutionen hade partiets sammansättning förändrats och de nya medlemmarna hade ingen erfarenhet av den förrevolutionära hemliga, underjordiska verksamheten. Å andra sidan snålade inte tsarregeringen med pengarna när det gällde att bygga upp en spion- och angivarorganisation. Hela systemet var genomtänkt i detalj, förgrenat och omfattade partiets centrala organ som ett nät. Regeringens underrättelsetjänst var exemplariskt organiserad.

Samtidigt därmed utsattes även alla slags legala sällskap, fackföreningar och pressen systematiskt för förföljelser. Regeringen gjorde sitt bästa för att beröva arbetarmassorna de rättigheter dessa erövat under revolutionsåren. Men en återgång till det gamla var inte längre möjlig; revolutionen hade inte gått massorna spårlöst förbi, och arbetarnas initiativ gav sig tillkänna varhelst det fanns en spricka.

Dessa år kännetecknades också av den största ideologiska förvirring bland socialdemokraterna. Försök gjordes att revidera själva grundvalarna för marxismen, det uppstod filosofiska strömningar som sökte rubba den materialistiska världsåskådningen som hela marxismen vilar på. Det var mycket svåra dagar. Och man började försöka finna en utväg genom att uppfinna en ny, raffinerad religion som skulle förse med en filosofisk grundval. I spetsen för den nya filosofiska skolan, som gav klartecken för allt slags gudasökande och gudabyggande,* stod Bogdanov kring vilken Lunatjarskij, Bazarov med flera fylkade sig. Marx kom fram till marxismen genom filosofin, genom kampen mot idealismen. Plechanov hade på sin tid ägnat stor uppmärksamhet åt argumentationen för en materialistisk världsåskådning. Lenin hade läst deras arbeten och ägnat en stor del av sin tid i förvisningen åt filosofiska studier. För honom stod det fullt klart vilken betydelse en filosofisk revidering av marxismen och denna revisionisms utbredning kunde ha under reaktionens år. Och han framträdde med en skarp kritik av Bogdanov och hans skola.

Bogdanov var inte bara en motståndare på det filosofiska planet. Han samlade kring sig så kallade otzovister och ultimatumanhängare. Otzovisterna sade att riksduman hade blivit så reaktionär att den socialdemokratiska dumagruppen borde återkallas[†] från duman. Ultimatum-anhängarna menade att man borde rikta ett ultimatum till duman, att socialdemokraterna borde hålla sådana tal där att gruppen utvisades från duman. Strängt taget fanns det ingen skillnad mellan otzovisterna och anhängarna av ett ultimatum. Till de senare hörde Aleksinskij, Marat med flera. De båda grupperna var också mot att bolsjevikerna skulle delta i fackföreningar och legala sällskap. Bolsjevikerna måste vara järnhårda och oböjliga, ansåg de. Lenin menade att detta var fel. En sådan synpunkt skulle leda till att man avstod från allt praktiskt arbete och isolerade sig från massorna i stället för att organisera dem med hjälp av aktuella uppgifter i det levande livet. Inför revolutionen 1905 utnyttjade bolsjevikerna varje legal möjlighet för att slå sig fram och leda massorna under de mest svåra förhållanden. Med början från kampen för tevatten och ventilation ledde de steg för steg massorna mot ett väpnat folkuppror. Förmåga att anpassa sig till de svåraste förhållanden och samtidigt förbli principerna trogen och inte uppge de revolutionära positionerna – detta var leninismens traditioner. Otzovisterna bröt med bolsjeviktraditionerna. Kampen mot otzovisterna var en kamp för den beprövade bolsjevikiska, leninska taktiken.

Och slutligen kännetecknades dessa år – 1908-1911 – av häftig kamp för partiet, för dess illegala organisation.

---

* *Gudasökande* och *gudabyggande* var reaktionära religiöst filosofiska strömningar som uppstod i Ryssland när revolutionen 1905-1907 hade lidit nederlag. Deras reaktionära innebörd belystes av Lenin i boken *Materialismen och empiriokriticismen*. – Red.

[†] Återkallande = ry. otzyv, därav otzovister. – Red.

De första att hemfalla åt pessimistiska stämningar under reaktionen var fullt naturligt mensjeviker sysselsatta med praktiskt arbete, vilka även tidigare alltid varit böjda att driva med strömmen och vingklippa de revolutionära parollerna och vilka intimt var lierade med den liberala borgerligheten. Dyliga undergångsstämningar fick ett synnerligen slående uttryck i de strävanden att avskaffa, likvidera partiet som spreds i breda mensjevikkretsar. Dessa likvidatorer hävdade att ett illegalt parti endast medförde arrester och bromsade arbetarrörelsens utbredning. I själva verket skulle det illegala partiets likvidering innebära att man gav avkall på proletariats självständiga politik, att den revolutionära andan i proletariats kamp avtog, att proletariats organisationsstyrka och aktionsenhet försvagades. Att likvidera partiet skulle innebära att man avstod från Marx' lära, från alla dess grundsatser.

Mensjeviker som Plechanov, vilken på sin tid gjort så mycket för propagandan av marxismen och kampen mot opportunisten, kunde självfallet inte undgå att se hur reaktionära likvidatorstämningarna var, och när pläderingarna för partiets avskaffande började gå över i pläderingar för avskaffande av marxismens grunder, tog han på allt sätt avstånd från dem och bildade en grupp som kallades partitrogna mensjeviker.

Kampen för partiet bringade klarhet i en hel rad organisationsfrågor. De djupa partileden fick en exaktare och bättre föreställning om partiets roll och medlemmarnas plikter.

Kampen för en materialistisk världsåskådning, för kontakt med massorna, för den leninska taktiken, kampen för partiet utspelades i exilen.

Under reaktionens år ökade antalet emigranter starkt. Folk flydde utomlands för att rädda sig undan tsarregeringens skoningslösa förföljelser. Det var människor med förstörda nerver, utan perspektiv, utan pengar och utan varje hjälp från Ryssland. Allt detta medförde att kampen antog en särskilt svår karaktär. Vi hade mer än nog av gräl och käbbel.

Idag, efter så många år, är det alldeles kristallklart vad kampen gällde. Idag, när livet så åskådligt visat den leninska linjens riktighet, tycker många att denna kamp är föga intressant. Emellertid skulle partiet utan denna kamp inte ha kunnat utveckla sitt arbete så snabbt under uppsvingets år, dess väg mot segern skulle ha varit svårare. Kampen satte in när de ovannämnda strömningarna bara höll på att utformas, och människorna som drogs in i den hade helt nyligen kämpat sida vid sida. Många ansåg att det hela berodde på att Lenin skulle vara grälsjuk, häftig och lättretlig. I själva verket var det fråga om en kamp för partiets existens, för en konsekvent linje och en riktig taktik. En annan anledning till den skarpa tonen i polemiken var frågornas komplicerade natur, och Iljitj tillspetsade dem ofta därför att frågans själva kärnpunkt annars skulle stanna i skymundan.

Åren 1908-1911 var inte bara år då vi bodde utomlands. Det var år av intensiv kamp på en av de viktigaste fronterna, den ideologiska.

Den andra perioden av den andra emigrationen – 1911-1914 – var år av uppsving för rörelsen i Ryssland. Den växande strejkkampen, händelserna vid Lena,* som satte hela arbetarklassen i rörelse, utvecklingen av arbetarpressen, valen till riksduman och den socialdemokratiska deputeradegruppens verksamhet där – allt detta gav upphov till nya former för partiarbetet som fick en ny omfattning och medförde att antalet arbetare i partiet ökade och att det kom närmare massorna.

Kontakterna med Ryssland började snabbt stärkas, och inflytandet på arbetet i Ryssland blev allt större. På Pragkonferensen i januari 1912 uteslöts likvidatorerna ur partiet och det

---

* Under en strejk på guldfälten vid Sibirienfloden Lena i april 1912 beskötts de strejkande av trupper. 270 strejkande dödades och 250 sårades. Arbetarna i Ryssland svarade med politiska strejker och protestdemonstrationer. – *Red.*

byggdes upp en illegal partiorganisation. Plechanov anslöt sig emellertid inte till bolsjevikerna.

År 1912 flyttade vi till Krakow. Kampen för partiet och dess konsolidering var inte längre begränsad till enbart små grupper utomlands. Under Krakowperioden sattes den leninska taktiken på praktikens prov i Ryssland, ett prov som den bestod helt och fullt. Iljitj fördjupade sig helt i det praktiska arbetets frågor.

Men medan arbetarrörelsen bredde ut sig i Ryssland kunde man redan höra åskan mullra på den internationella fronten. Krigsmolnen började dra sig samman. Och Iljitj tänkte redan på de nya inbördesförhållanden som skulle uppstå mellan olika nationaliteter när kriget, som var att vänta, hade förvandlats till ett inbördeskrig. I Krakow kunde Iljitj närmare lära känna de polska socialdemokraterna och deras synpunkter på den nationella frågan. Energiskt gick han till kamp mot deras fel och förtydligade och preciserade sina egna formuleringar. Under Krakowperioden antog bolsjevikerna flera resolutioner i den nationella frågan, vilka hade mycket stor betydelse.

Den tredje perioden av den andra emigrationen –1914-1917 – omfattar krigsperioden, då hela vårt emigrantlivs karaktär återigen tvärt förändrades. Under denna period fick de internationella frågorna utslagsgivande betydelse, och våra ryska angelägenheter kunde betraktas endast från den internationella rörelsens synpunkt.

Oundvikligen måste dessa frågor nu ställas på mycket bredare grundval, en internationell grundval. Vi gjorde allt som bara kunde göras i ett neutralt land för att propagera för kamp mot det imperialistiska kriget och för dess förvandling till ett inbördeskrig, för att grundstenen skulle läggas till en ny international. Detta arbete tog Lenins alla krafter i anspråk under den första krigstiden (slutet av 1914 och hela 1915).

Samtidigt förde händelseutvecklingen Lenin in på nya tankebanor. Han kände sig dragen till ett djupare studium av sådana frågor som imperialismen, krigets natur, statsmaktens nya former dagen efter proletariats seger, den dialektiska metodens tillämpning i arbetarklassens politik och taktik. Vi flyttade från Bern till Zürich, där vi fick bättre arbetsförhållanden. Iljitj tog nu på allvar itu med att skriva och satt dagarna i ända på bibliotek tills vi fick höra om Februarirevolutionen och började göra oss i ordning för hemresan.

Reaktionens år. Genève 1908

På kvällen efter ankomsten till Genève skrev Iljitj ett brev till Aleksinskij, en bolsjevik-deputerad i andra riksduman som tillsammans med sina partikamrater i duman hade dömts till straffarbete, men som emigrerat och var bosatt i Österrike. Det var ett svar på ett brev från honom som Lenin hade fått i Berlin. Några dagar senare svarade Iljitj Maksim Gorkij som ivrigt bad Iljitj att komma och hälsa på honom på Capri i Italien.

Att resa till Capri var omöjligt. Det gällde att sätta igång utgivningen av partiets illegala huvudorgan, Proletarij. Det måste göras så snabbt som möjligt för att under dessa svåra tider av reaktion få till stånd en systematisk ledning genom tidningen. Att resa till Capri gick som sagt inte för sig, men i sitt svar till Gorkij skrev Iljitj längtansfullt: ”Det skulle verkligen vara skönt med en tripp till Capri!” Och vidare: ”Bäst skulle det väl vara att komma över när Ni inte hade så mycket att stå i, så att vi kunde ströva omkring och prata.” (Verk, b. 34, s. 323) Det var mycket som Iljitj hade upplevt och tänkt över på sista tiden, och han såg med längtan fram emot en pratstund med Gorkij, men resan måste uppskjutas.

Ännu hade det inte beslutats var Proletarij skulle ges ut: i Genève eller någon annanstans. Vi skrev till den österrikiske socialdemokraten Adler och till Juzef (Dzerzjinskij) som då också var i Österrike. Österrike låg närmare den ryska gränsen, där var det i vissa avseenden

bekvämare att trycka tidningen och lättare att arrangera transporten av den till Ryssland. Men Iljitj hade föga hopp om att det skulle gå att ge ut tidningen någon annanstans än i Genève och träffade anstalter för att få igång utgivningen just där. Till vår förvåning upptäckte vi att den sättmaskin vi hade använt förr i tiden fanns kvar i Genève. Detta minskade kostnaderna och förenklade saken.

Vi fick också fatt på Vladimirov, den sättare som hade varit med om att ge ut den gamla bolsjeviktidningen Vperjod i Genève före revolutionen 1905. De allmänna administrationsuppgifterna pålades D. Kotljarenko.

Fram till februari hade de kamrater som sänts från Ryssland för att starta Proletarij – det vill säga Vladimir Iljitj, Bogdanov och Innokentij (Dubrovinskij) – redan samlats i Genève.

Vladimir Iljitj skrev till Maksim Gorkij den 2 februari: ”Allt är klart, och i dagarna skall vi annonsera om utgivningen. Bland medarbetarna nämner vi Er. Skriv några ord om Ni kan ge någonting till de första numren (i samma anda som anteckningar om kälkborgerligheten i Novaja Zjizn eller brottstycken ur den roman Ni nu skriver osv.)” (Ibid., s. 328) Redan så tidigt som 1894, i boken Vad är ”folkvännerna” och hur kämpar de mot socialdemokraterna, skrev Iljitj om den borgerliga kulturen och kälkborgerligheten, som han djupt hatade och föraktade. Gorkijs anteckningar om kälkborgerligheten föll honom därför särskilt i smaken.

I ett brev till Lunatjarskij, som var tillsammans med Gorkij hette det: ”Skriv några ord om Ni är nöjd med hur Ni har inrättat det för Er och om Ni är istånd att börja arbeta igen.” (Leninskij sbornik I, s. 152)

Redaktionstrojkan Lenin, Bogdanov och Innokentij sände ett brev till Trotskij i Wien, som inbjöds att medarbeta i Proletarij. Han avböjde. Trotskij ville inte arbeta tillsammans med bolsjevikerna men sade det inte rent ut utan skylld på att han var upptagen.

Ett problem som måste lösas var hur tidningen skulle föras över till Ryssland. Vi började leta efter gamla kontakter. En gång i tiden skeppades vår tidning till Ryssland via Marseille. Iljitj antog att det nu kanske skulle gå att ordna transporten via Capri där Gorkij bodde. Han skrev till Maria Andrejeva, Gorkijs hustru, om hur man med hjälp av arbetare och besättningsmän kunde sända litteratur över till Odessa. Han kontaktade Aleksinskij beträffande möjligheterna att utnyttja Wien i samma syfte, dock utan större hopp om framgång. Aleksinskij var helt oduglig för sådana uppdrag. Vi kallade på vår ”expert” i litteratursmuggling, Pjatnitskij – som nu är i Komintern –, vilken på sin tid utmärkt hade ordnat transporten över den tysk-ryska gränsen. Men det tog Pjatnitskij, som var i Ryssland, nära åtta månader att föra polisen på villospår, gäcka ansträngningarna att arrestera honom och ta sig över gränsen. Utomlands försökte Pjatnitskij att organisera tidningstransporten över gränsen från Lvov men misslyckades. Hösten 1908 kom han till Genève. Vi kom överens om att han skulle bosätta sig i Leipzig, där han hade varit förra gången, leta reda på gamla kontakter och igen försöka få tidningen över den tyskryska gränsen.

Aleksinskij beslöt flytta över till Genève. Vi räknade med att hans fru Tatiana skulle hjälpa mig med brevväxlingen med Ryssland. Men det var bara planer. Det var inte många brev vi fick, för det mesta väntade vi på dem.

Kort efter vår ankomst till Genève inträffade historien med växlingen av 500-rubelssedlarna. I juli 1907 hade en exproprieringsaktion ägt rum på Erivantorget i Tiflis. Mitt under revolutionen, då kampen mot självhärskardömet pågick på bred front, ansåg bolsjevikerna det möjligt att sätta sig i besittning av kronans medel genom exproprieringsaktioner. De pengar som beslagtogs i Tiflis överlämnades till bolsjevikerna för revolutionära ändamål. Men de kunde inte användas. Det var nämligen 500-rubelssedlar, och det var omöjligt att växla dem i Ryssland där bankerna hade sedelnumren antecknade. Under den tygellösa reaktion som

rådde nu måste vi hjälpa vårt folk att rymma från fängelserna där tsarregeringen pinade revolutionärerna, upprätta illegala tryckerier för att hålla rörelsen vid liv och så vidare. Allt detta krävde pengar. Och då företog en grupp kamrater ett försök att växla 500-rubelssedlarna i flera utlandsstäder samtidigt, precis några dagar efter vår ankomst. Bland dem som organiserade aktionen fanns Zjitomirskij, en polisspion och angivare. Att han var det visste ingen då, och han åtnjöt fullständigt förtroende trots att han redan angivit Kamo som hade häktats i Berlin med en hel kappsäck dynamit. Kamo satt länge i ett tyskt fängelse och utlämnades sedan till de ryska myndigheterna. Nu hade Zjitomirskij varskott polisen, och de personer som ville växla 500-rubelssedlarna anhölls. I Stockholm arresterades en lett som var med i partigruppen i Zürich, i München häktades Olga Ravitj, en medlem av gruppen i Genève som nyss hade anlänt från Ryssland, samt Bogdassarjan och Chodzjamirjan. Och i Genève arresterades N. Semasjko som hade fått ett kort till en av de häktade på sin adress.

Den schweiziske småborgaren blev dödsförskräckt. De ”ryska expropriatorerna” var i allas mun. Det fasansfulla ämnet blöttes och stöttes även vid bordet i det pensionat där Iljitj och jag åt middag. Micha Tshakaja, en kamrat från Kaukasien som var ordförande på tredje partikongressen 1905, var då bosatt i Genève, och första gången han kom för att hälsa på oss blev vår värdinna så skrämmd av hans kaukasiska utseende att hon gallskrikande slog igen dörren mitt för näsan på honom, absolut övertygad om att hon hade en livslevande ”expropriator” framför sig.

Stämningen i det schweiziska socialdemokratiska partiet var då ultraopportunistisk. Beträffande N. Semasjkos arrestering sade socialdemokraterna att deras land var det mest demokratiska i världen, att rättsväsendet var utan minsta skavank och att de inte kunde tolerera egendomsbrott i sitt land.

Den ryska regeringen krävde att de arresterade skulle utlämnas. De svenska socialdemokraterna var redo att ingripa, på villkor att partigruppen i Zürich som den i Stockholm anhållne kamraten ingick i bekräftade att han var socialdemokrat och hade varit bosatt i Zürich. Men det ville inte Zürichgruppen, där mensjevikerna var i majoritet, göra. Mensjevikerna skyndade sig också att ta avstånd från Semasjko i den lokala Bernpressen. De lät påskina att han inte skulle vara socialdemokrat och inte hade representerat Genèvegruppen på kongressen i Stuttgart.

Mensjevikerna fördömde upproret i Moskva 1905, de ogillade allt som kunde skrämma den liberala borgerligheten. Att de borgerliga intellektuella vände sig bort från revolutionen när den led nederlag var enligt dem inte en följd av den liberala borgerlighetens klasskaraktär utan hade skett därför att den chockerats av bolsjevikernas kampmetoder. De fördömde skarpt bolsjevikernas åsikt om att det var fullt möjligt att hos expropriatorerna expropriera medel för revolutionära ändamål under perioder av uppsving för den revolutionära kampen. Bolsjevikerna hade skrämt bort den liberala bourgeoisin, sade de. För mensjevikerna var kampen mot bolsjevikerna nödvändig, och i den kampen var alla medel tillåtna.

I ett brev till Plechanov av den 26 februari 1908 utvecklade P. Axelrod en plan på hur hela denna historia skulle utnyttjas för att diskreditera bolsjevikerna i utlänningarnas ögon. Han föreslog att en rapport skulle skrivas, översättas till tyska och franska och skickas till den tyska partiledningen (Vorstand), till Kautsky, Adler och Internationella socialistiska byrån, till London och så vidare.

Axelrods brev, som offentliggjordes först många år senare, 1926, visar åskådligt hur starkt bolsjevikernas och mensjevikernas vägar hade gått isär redan vid den tidpunkten.

Med anledning av arresteringen av Semasjko skickade Vladimir Iljitj, i egenskap av representant för RSDAP, en officiell förklaring till internationella byrån. Han skrev också till

Gorkij, att om denne hade känt Semasjko personligen i Nizjnij Novgorod så borde han uttala sig till dennes försvar i den schweiziska pressen. Semasjko försattes inom kort på fri fot.

Anpassningen till emigrantlivet efter revolutionen var ingen lätt sak för oss. Dagarna i ända satt Vladimir Iljitj på bibliotek, men när kvällen kom visste vi inte vad vi skulle ta oss före. Att sitta i det dystra och kalla rum som vi hyrt hade vi ingen lust till, vi ville se folk omkring oss. Nästan varje kväll gick vi på bio eller på teater, även om vi sällan satt kvar till slutet. Vanligen gick vi efter halva föreställningen för att ta en promenad, och då styrde vi oftast stegen till sjön.

I februari utkom äntligen det första i Genève tryckta numret av Proletarij (nr 21). Vladimir Iljitjs första artikel i tidningen var betecknande. Han skrev:

”Vi visste hur vi skulle arbeta under de långa åren före revolutionen. Det var inte för ro skull man kallade oss de klippfasta. Socialdemokraterna har byggt upp ett proletärt parti, som inte kommer att förlora modet därför att den första väpnade anstormen misslyckades, inte tappa huvudet och inte låta sig förledas till äventyr. Detta parti går mot socialismen utan att binda sig självt eller sitt öde vid resultatet av den ena eller andra perioden i borgerliga revolutioner. Just därför är det också fritt från de borgerliga revolutionernas svaga sidor. Och detta proletära parti går segern tillmötes.” (Verk, b. 13, s. 409)

Dessa ord av Vladimir Iljitj uttrycker de tankar som vid den tidpunkten dominerade hela hans liv. I nederlagets stund tänkte han på de kommande storslagna segrarna för proletariatet. Det var vad han talade om när vi promenerade vid Genève sjön på kvällarna.

Adoratskij, som hade utvisats från Ryssland 1906 och återvände hem i början av 1908, var ännu i Genève när vi anlände. Han minns samtalen med Iljitj om den kommande revolutionens karaktär och att den utan tvivel skulle leda till proletariatets maktövertagande. Adoratskijns minnen överensstämmer helt och fullt med andan i ovannämnda artikel och allt det som Iljitj sade vid den tiden. Att det endast var ett temporärt nederlag som proletariatet lidit var något som Iljitj inte ifrågasatte ens för ett ögonblick.

Adoratskij berättar också att Vladimir Iljitj fick honom att ”skriva ner detaljerade hågkomster om år 1905 och oktoberdagarna, varvid jag särskilt skulle dröja vid sådana lärdomar som hade att göra med arbetarnas beväpning, kampgrupper, upprorets organisation och maktövertagandet”.

Vladimir Iljitj menade att erfarenheterna från revolutionen måste studeras på det noggrannaste, att de skulle bli till nytta i fortsättningen. Varje deltagare i den nyligen timade kampen intresserade honom, och han pratade länge och väl med honom. Han ansåg att det fallit på den ryska arbetarklassens lott att ”föra vidare traditionerna från den revolutionära kampen, som de intellektuella och småborgarna nu skyndar att ta avstånd från, att utveckla och stärka dessa traditioner, inplanta dem i de breda folkmassornas medvetande och bevara dem fram till nästa uppsving i den demokratiska rörelsen, vilket kommer att följa med nödvändighet”. (Verk, b. 15, s. 37)

”Arbetarna själva”, skrev han, ”följer instinktivt just denna linje, så passionerat som de upplevde den stora kampen i oktober och december 1905 och så påtagligt som det framstod för dem att det enda som kunde förändra deras situation var denna direkta revolutionära kamp. De säger nu, eller åtminstone har de alla samma känsla som den vävare som i en insändare i sin fackföreningstidning förklarade: ‘Fabrikanterna har tagit tillbaka våra erövringar, förmännen trakasserar oss igen som förr, *men vänta ni bara – det skall komma ett nytt 1905.*’

Vänta ni bara – det skall komma ett nytt 1905. Det är arbetarnas syn på saken. Kampåret 1905 är för dem ett exempel på *vad som bör göras*. För intellektuella och småborgerliga renegater

är det ett 'vansinnigt år', ett exempel på *vad som inte bör göras*. Proletariatet däremot bör studera och kritiskt tillgodogöra sig erfarenheterna från revolutionen, för att lära sig tillämpa de *dåvarande* kampmetoderna *effektivare* och göra den kommande oktoberstrejkrörelsen och väpnade decemberkampen mer omfattande, mer koncentrerad, mer medveten." (Ibid., s. 38)

De förestående åren var för Iljitj en tid av förberedelse till en ny offensiv.

Det gällde att utnyttja "andhämtningspausen" i den revolutionära kampen för fortsatt fördjupande av dess innehåll.

Först av allt måste man utarbeta en kamplinje anpassad till de rådande reaktionära förhållandena. Problemet var att, samtidigt som partiet gick över till illegal verksamhet, bevara de legala aktionsmöjligheterna, möjligheten att genom riksduman vända sig till de breda arbetar- och bondemassorna. Iljitj såg att det hos många bolsjeviker, de så kallade otzovisterna, fanns en tendens att ytterligt förenkla problemet. I sin strävan att till varje pris bevara de kampformer som hade visat sig vara lämpliga under revolutionens höjdpunkt, avstod de i grund och botten från kampen under reaktionens svåra förhållanden, från det svåra arbetet att anpassa verksamheten till de nya förhållandena. Iljitj betraktade otzovismen som ett slags likvidator-strömning från vänster. En av de mest utpräglade otzovisterna var Aleksinskij, och efter hans ankomst till Genève försämrades relationerna mellan honom och Iljitj snabbt. Iljitj hade att göra med honom i en hel rad frågor, och mannens självbelåtna begränsning verkade mer fränstötande än någonsin på Iljitj. Aleksinskij struntade blankt i att dumatribunen även under reaktionen borde tjäna som ett medel att kontakta de breda arbetar- och bondemassorna. Han, Aleksinskij, kunde ju inte längre utnyttja denna tribun sedan andra riksduman hade upplösts. I Genève framträdde mannens busaktiga egenkärlek särskilt klart och tydligt, fast han fortfarande räknades som bolsjevik då. Jag minns följande scen. En gång gick jag på Rue Carouge – emigranterna från Ryssland brukade sedan gammalt hålla till på "Karuzjka", som vi sade – och såg två Bundmedlemmar stå alldeles handfallna mitt på gatan. Tillsammans med Aleksinskij ingick de i redaktionskommittén för Londonkongressens protokoll (de utgavs först i Genève 1908). Efter en tvist om en formulering började Aleksinskij skrikande plocka åt sig alla protokoll från bordet och gick sin väg. Jag såg mig omkring och upptäckte den småväxte Aleksinskij snabbt rundande ett hus längre bort på gatan. Han gick med stolt höjt huvud och en mängd papper under armen. Det var inte ens skrattretande.

Men det var inte bara Aleksinskij det var fråga om. Uppenbarligen bestod inte längre den tidigare enigheten i bolsjevikgruppen och en splittring var under uppsegling, i första hand med A. Bogdanov.

I Ryssland hade det kommit ut en bok med titeln Studier i marxismens filosofi, innehållande artiklar av Bogdanov, Lunatjarskij, Bazarov, Berman, Jusjkevitj och Gelfond. Det var ett försök att revidera den materialistiska världsåskådningen, den materialistiska, marxistiska synen på mänsklighetens utveckling och klasskampen.

Den nya filosofin öppnade ett kryphål för all slags mysticism. Dekadansstämningar bland intellektuella skulle på allt sätt främja en spridning av revisionismen under reaktionen. En gränsdragning var oundviklig.

Iljitj hade alltid varit intresserad av filosofiska frågor. Han hade studerat filosofi en hel del under förvisningen, kände mycket väl till allt som skrivits av Marx, Engels och Plechanov på det området, hade läst Hegel, Feuerbach och Kant. Redan i Sibirien hade han haft häftiga diskussioner med kamrater som drogs till Kant, följde med allt som skrevs i denna fråga i Neue Zeit och var överhuvudtaget rätt väl bevandrad i filosofin.

Historien om meningsskiljaktigheterna med Bogdanov utvecklade Iljitj i ett brev till Gorkij den 25 februari (den 12 mars). Bogdanovs bok Huvudelementen i den historiska synen på naturen hade Iljitj läst redan i Sibirien, men Bogdanovs dåtida position var endast ett skede i hans utveckling mot de senare filosofiska ståndpunkterna. När Iljitj 1903 arbetade tillsammans med Plechanov, kritiserade den senare ofta Bogdanov för dennes filosofiska uttalanden. År 1904 gav Bogdanov ut boken Empiriomonismen, och Iljitj sade honom rakt ut att det var Plechanovs åsikter och inte Bogdanovs som han bedömde som riktiga.

”Det var sommaren och hösten 1904 som Bogdanov och jag började samarbeta som *bolsjeviker*”, skrev Iljitj till Gorkij, ”och ingick det tysta block som i all stillhet gjorde filosofin till ett neutralt område. Blocket hölls vid liv under hela revolutionen och gjorde det möjligt för oss att tillsammans genomdriva den revolutionära socialdemokratiska taktik (= bolsjevismen) som enligt min djupa uppfattning var den enda rätta.

I revolutionens hetta hade vi inte mycket tid över för filosofin. I början av 1906 skrev Bogdanov i fängelset ännu en bok, del 3 av Empiriomonismen, om jag inte misstar mig. Han presenterade mig ett exemplar sommaren samma år, och jag satte mig ner för att grundligt gå igenom den. När jag hade läst den var jag förbannad. Det stod ännu klarare för mig att Bogdanov slagit in på en helt felaktig väg, en icke marxistisk väg. Jag skrev honom då en ’kärleksförklaring’, ett litet brev om filosofi i tre häften. Där förklarade jag för honom, att jag självfallet är en *vanlig marxist* i filosofin, men att just hans klart, populärt och utmärkt skrivna arbeten fått mig att definitivt inse att han i grunden hade fel och att Plechanov hade rätt. Dessa häften visade jag några vänner (även Lunatjarskij), och funderade också på att publicera dem med titeln En vanlig marxist om filosofin, men det blev inte av. Idag tycker jag att det var synd att det inte blev gjort då.

Nu har Studier i marxismens filosofi kommit ut. Jag har läst alla artiklarna förutom Suvorovs (som jag håller på med), och varje artikel gjorde mig förbannad och indignerad ... Hellre låter jag mig slitas i stycken än jag deltar i en tidning eller redaktion som predikar sådana synpunkter.

Jag kände mig frestad att återuppta skrivandet av En vanlig marxist om filosofin, vilket jag också har gjort. Bogdanov fick naturligtvis höra mina intryck under läsningen av Studier direkt och rakt på sak.” (Verk, b. 13, s. 412-415)

Det var alltså vad Vladimir Iljitj berättade för Gorkij.

När det första utlandsnumret av Proletarij kom ut (den 13 februari 1908) var relationerna mellan Iljitj och Bogdanov redan ytterst ansträngda.

I slutet av mars ansåg Iljitj fortfarande att man kunde och borde skilja mellan filosofiska tvister och politisk gruppbildning bland bolsjevikerna. Han menade att filosofiska diskussioner inom bolsjeviksektionen bäst av allt skulle visa, att det var omöjligt att sätta likhetstecken mellan bolsjevismen och Bogdanovs filosofi.

För varje dag blev det emellertid allt klarare att bolsjeviksektionen höll på att splittras.

Det var under dessa svåra dagar som Iljitj blev särskilt god vän med Innokentij (Dubrovinskij).

Före 1905 hade vi bara hört talas om Innokentij. Goda ord hade lagts för honom av Farbrodern (Lidia Knipovitj) som kände honom från förvisningen till Astrachan och av samarabor (Krzjizjanovskijs), men vi hade aldrig träffat honom personligen. Inte heller hade vi brevväxlat. Bara en gång, när stridigheterna med mensjevikerna blossade upp efter andra partikongressen, kom det ett brev där han framhöll vikten av att bevara partienheten. Han

hörde senare till försonarnas centralkommitté och blev häktad tillsammans med andra CK-medlemmar hemma hos Leonid Andrejev.

År 1905 såg Iljitj Innokentij i arbetet. Han såg hur ytterligt hängiven revolutionens sak Innokentij var, att han alltid åtog sig de svåraste och farligaste uppdragen – vilket medförde att han aldrig lyckades närvara på en enda partikongress eftersom han ständigt arresterades när kongressen skulle börja. Iljitj såg hur energiskt Innokentij deltog i kampen: han var med i upproren i Moskva och i Kronstadt. Han var ingen skribent, men han talade på arbetarmöten och på fabriker, hans ord inspirerade arbetarna till kamp, men självfallet var det ingen som skrev upp hans tal. Iljitj skattade Innokentij's gränslösa hängivenhet mycket högt, och dennes ankomst till Genève glädde honom verkligen. Det var mycket som drog dem till varandra. Båda fäste de stor vikt vid partiet och ansåg att den mest energiska kamp var av nöden mot likvidatorerna, vilka menade att man inte behövde ett illegalt parti eftersom detta endast var till hinder i arbetet. Båda hade de en mycket hög tanke om Plechanov och glädde sig åt att denne inte hade gått samman med likvidatorerna. Båda ansåg de att Plechanov hade rätt på det filosofiska området, att det gällde att beslutsamt ta avstånd från Bogdanov i filosofin och att den filosofiska kampen nu fått mycket stor betydelse. Iljitj såg att ingen förstod honom så snabbt som Innokentij. Innokentij brukade komma och äta lunch hos oss, och de satt länge därefter och planerade arbetet och dryftade det uppkomna läget. På kvällarna brukade de träffas i kafé Landolt för att fortsätta diskussionen. Iljitj var så ”berusad av filosofi”, som han uttryckte sig, att det påverkade även Innokentij. Allt detta gjorde att de kom allt närmare varandra. Iljitj blev mycket fästad vid Innokentij vid den tiden.

Och det var en mycket svår tid. I Ryssland höll partiorganisationerna på att ramla sönder. Med hjälp av angivare försäkrade sig polisen om de ledande partifunktionärerna. Att hålla större möten och konferenser var omöjligt. Det var inte lätt att gå under jorden för folk som till helt nyligen hade verkat i allas åsyn. På våren (april–maj) arresterades på gatan Kamenev och Warski – en polsk socialdemokrat och nära vän till Dzerzjinskij, Tyszka och Rosa Luxemburg. Några dagar senare kom turen till Zinovjev och därefter N. Rozjkov (bolsjevik och CK-medlem), vilka också anhölls på gatan. Massorna slöt sig inom sitt skal, de ville tänka igenom och fatta vad som skett; den allmänt hållna agitationen var man trött på, den tillfredsställde redan ingen. Man deltog gärna i studiecirklar, men det fanns inte folk att leda dem. Allt detta utgjorde en viss grogrund för otzovismen. Utan en partiorganisations ledning och verkande vid sidan av masskampen, för sig själva, urartade kampgrupperna. Innokentij fick utreda flera svåra fall som uppstått av den anledningen.

Gorkij uppmanade Iljitj att komma till Capri, där Bogdanov, Bazarov och flera andra då bodde, för att få till stånd en allmän överenskommelse. Men Iljitj ville inte resa, han hade en förkänsla av att en överenskommelse var omöjlig. Han skrev till Gorkij den 16 april:

”Att komma över nu skulle vara meningslöst och skadligt. Jag kan inte och kommer inte att resonera med folk som predikar den vetenskapliga socialismens förening med religionen. Skrivbokstvisternas dagar är förbi. Att diskutera går inte, att i onödan väcka ont blod är dumt.” (Verk, b. 34, s. 343)

Trots allt gav Iljitj efter för Gorkij och reste i maj till Capri. Han var där bara ett par dagar. Någon förlikning med Bogdanovs filosofiska åsikter kom självfallet inte till stånd. Iljitj berättade senare att han hade sagt Bogdanov och Bazarov: ”Jag är rädd att vi får separera för två, tre år”, varvid Gorkijs fru Maria ingrep och skrattande kallade honom till ordningen.

Det var mycket folk där, det stöjades och pratades, man spelade schack och rodde båt. Det var inte mycket Iljitj berättade om resan. För det mesta var det om det vackra havet och ortens vin han pratade, men när det gällde samtalen om de infekterade frågorna på Capri var det inte mycket han sade. Det var alltför smärtsamt för honom.

Iljitj återupptog de filosofiska studierna.

Situationen beskrevs på följande sätt i ett brev sommaren 1908 till Vorovskij, som han hade arbetat tillsammans med på Vperjod och under revolutionen 1905. Vorovskij bodde då i Odessa.

”Käre vän! Tack för brevet. Båda Era ‘misstankar’ är felaktiga. Jag var inte upphetsad, men läget är svårt, en brytning med Bogdanov är under uppsegling. Den verkliga orsaken är att han tagit illa vid sig av den skarpa kritiken (ingalunda i redaktionen) av hans filosofiska åsikter. Bogdanov letar nu reda på alla möjliga tvistefrågor. Bland annat har han dragit fram bojkottfrågan tillsammans med Aleksinskij, som ställt till med ett herrans oväsen och som jag måst bryta alla förbindelser med.

De bygger upp en splittring på ett empiriomonistiskt bojkottfundament. Det kommer att gå mycket snabbt. Ett slagsmål blir oundvikligt på första bästa konferens. Och en splittring är mycket sannolik. Så snart ‘vänster’-linjen och den sanna ‘bojkottismen’ tar överhand kommer jag att lämna gruppen. Jag bad Er komma, i förhoppning om att Ni skulle kunna gjuta olja på vågorna om Ni kom snabbt. I varje fall väntar vi Er absolut till konferensen i augusti ny stil. Ni måste ordna det så att Ni kan resa utomlands. Vi skall skicka respengar till alla bolsjeviker. Vidarebefordra till lokalorganisationerna parollen att de skall ge mandat endast åt dem som verkligen arbetar i de lokala organisationerna. En enträgen bön till Er att skriva i tidningen. Vi är nu istånd att betala och kommer att betala punktligt.

Ett fast handslag!

Känner Ni någon bokförläggare som skulle kunna ge ut den filosofi som jag nu håller på att skriva?” (Ibid., s. 345)

Vid den tidpunkten hade bolsjevikerna fått sitt på det torra ekonomiskt sett.

Nikolaj Schmidt, 23 år, brorson till Morozov* och ägare till en möbelfabrik i Presnja-stadsdelen i Moskva; hade helt gått över på arbetarnas sida och blivit bolsjevik 1905. Han skaffade pengar till Novaja Zjizn och för vapenköp, blev en nära vän till arbetarna. Schmidts fabrik kallades ”djävulsnäset” av polisen. Den spelade en stor roll under upproret i Moskva. Schmidt arresterades och torterades i fängelset. De tog honom med sig för att visa vad de hade gjort med hans fabrik, de visade honom mördade arbetare. Sist och slutligen dödade de honom i fängelset. Men innan dess lyckades han få ut ett meddelande om att han testamenterade hela sin egendom åt bolsjevikerna.

Hans yngre syster, Jelizaveta Schmidt, beslöt att ge sin del av arvet åt bolsjevikerna. Men hon var ännu inte myndig, varför hon måste ingå ett fiktivt äktenskap för att kunna bestämma över sina tillgångar. Hon gifte sig med Ignatiev, som var med i en kamporganisation men ännu inte spårats upp av polisen. Med sin mans tillstånd kunde hon nu bestämma över arvet – men äktenskapet var fiktivt. I själva verket var det en annan bolsjevik, Viktor Taratuta, som var hennes man. Men tack vare det fiktiva äktenskapet kunde pengarna nu utan dröjsmål överlämnas till bolsjevikerna. Det var därför som Iljitj var så säker på att Proletarij skulle betala för artiklarna och att delegaterna skulle få respengar.

Viktor Taratuta kom till Genève på sommaren. Han hjälpte till med administrativa angelägenheter och brevväxlade med andra utlandscentra i egenskap av sekreterare för centralkommitténs utlandsbyrå.

Efterhand blev kontakterna med Ryssland allt bättre, brevväxlingen kom igång. Men jag hade fortfarande fullt upp med fritid. Uppenbart var att vi skulle få stanna länge utomlands, och jag

---

* Familjen Morozov ägde stora textilföretag i Ryssland före revolutionen. – Red.

beslöt att börja studera franska på allvar eftersom jag ville delta i det schweiziska socialdemokratiska partiets arbete. Vid Genèveuniversitetet anordnades sommarkurser i franska för utländska lärare i franska. Där kunde jag lära känna lärare från andra länder, och jag studerade inte bara franska språket utan också schweizisk effektivitet i arbetet.

När Iljitj blev trött av att skriva på sin filosofiska bok, tog han min franska grammatik och språkhistoriska böcker med mera och låg och läste dem i timmar tills hans nerver, upprivna av filosofiska tvister, åter hade slappnat av.

Jag började också studera skolväsendet i Genève. För första gången insåg jag vad den borgerliga ”folk”skolan verkligen utgjorde. Jag såg utmärkta byggnader med stora ljusa fönster där arbetarbarn fostrades till lydiga slavar. Jag såg lärare i en och samma klass örfila upp arbetarbarn och aldrig röra barn till rika föräldrar. Varje självständig tanke kvävdes hos barnen, allt var bara mekanisk inläring, och hela tiden fick barnen lära sig att vörda styrka och rikedom. Jag hade aldrig kunnat tänka mig något sådant i ett demokratiskt land. Jag delade med mig av mina intryck åt Iljitj, och han lyssnade uppmärksam.

Under den första emigrationen – före 1905 – var det i första hand arbetarrörelsen som tilldrog sig Iljitjs uppmärksamhet utomlands. Det som intresserade honom var arbetarmöten, demonstrationer och dylikt, vilket inte fanns i Ryssland då Iljitj reste utomlands 1901. Numera, efter revolutionen 1905, efter det enastående uppsvinget för arbetarrörelsen i Ryssland, kampen mellan partierna, erfarenheterna från riksduman och särskilt efter bildandet av arbetardeputerades sovjeter, intresserade han sig naturligtvis fortfarande för arbetarrörelsens former, men det som han framförallt ville förstå var vad den borgerliga demokratiska republiken egentligen var för någonting, vilken roll som arbetarna spelade i den, hur stort inflytande de och även andra partier hade.

Jag minns den ton av dels förvåning och dels förakt med vilken Iljitj berättade om en schweizisk parlamentsledamot, som i samband med arresteringen av Semasjko sade att deras republik existerat i sekler och att den inte kunde tolerera brott mot egendomsrätten.

”Kampen för en demokratisk republik” var då en av punkterna i vårt program. För Iljitj framstod nu den borgerligt demokratiska republiken allt klarare som ett jämfört med tsarismen mer förfinat, men dock utan tvivel instrument för förslavande av de arbetande massorna. Hela den politiska strukturen i en demokratisk republik bidrog på allt sätt till att genomsyra det sociala livet med en borgerlig anda.

Utan att ha upplevt revolutionen 1905 och den andra emigrationen tror jag inte Iljitj hade kunnat skriva sin bok *Staten och revolutionen*.

Den pågående filosofiska diskussionen fordrade att Iljitj snarast möjligt blev färdig med sin filosofiska bok.* Iljitj behövde en del material som inte fanns i Genève, och dessutom hindrades han i sitt arbete av de slitningar som var utmärkande för emigrantlivet. Därför reste han till London för att arbeta i British museum och avsluta sin bok där.

I hans frånvaro blev det känt att Lunatjarskij skulle hålla en föreläsning. Innokentij beslöt att delta i debatten. Iljitj hade sänt honom teserna som Innokentij gjorde vissa korrigeringar i. Han var mycket nervös, satt hemma hos oss dagarna i ända och skrev upp citat ur en massa böcker. Han gjorde ett lyckat inlägg i debatten och förklarade i sitt och Lenins namn att bolsjevismen inte hade någonting gemensamt med Bogdanovs filosofi (empiriomonismen), att Lenin och han var anhängare av den dialektiska materialismen och solidariserade sig med Plechanov.

---

* *Materialismen och empiriokriticismen.* – Red.

Även om det var Lunatjarskij som höll föreläsningen, så var det Bogdanov som i debatten framträdde som huvudförsvarare av empiriokriticismen. Han angrep Innokentij särskilt skarpt. Bogdanov kände Innokentij mycket väl, han visste att Innokentij ivrade för en ärlig och öppen kamp på den filosofiska fronten och att han hade en mycket hög känsla för revolutionär heder och angrep honom därför känslomässigt. Anspelande på föreläsaren sade han till exempel: ”Riddaren red ut i en krans av rosor men fick ett hugg i ryggen.” Innokentij fäste sig naturligtvis inte vid sådana sting. När Iljitj inom kort återvände från London gav han honom en detaljerad redogörelse för föreläsningen och debatten.

Iljitj var nöjd med resan. Han hade fått tag på det material han behövde och arbetat med det.

Den 24 augusti, kort efter det att Lenin hade kommit tillbaka, samlades centralkommittén till ett plenarsammanträde. Man beslöt att påskynda sammankallandet av en partikonferens. Innokentij reste till Ryssland för att förbereda konferensen där. Vid den tidpunkten hade likvidatorlinjen redan kommit att omfatta breda mensjevikkretsar. Likvidatorerna ville likvidera partiet och dess illegala organisation, som enligt deras mening endast medförde misslyckanden och arresteringar. Deras linje var legal och endast legal verksamhet i fackföreningar, olika slags sällskap och så vidare. Med hänsyn till den rådande reaktionen innebar detta att man avstod från all revolutionär verksamhet och från ledarskapet, det innebar fullständig kapitulation. Å andra sidan gick ultimatumhängarna och otzovisterna bland bolsjeviker till en annan ytterlighet. De motsatte sig all verksamhet inte bara i duman utan också i kulturella upplysningssällskap, klubbar, skolor, legala fackföreningar och försäkringskassor. De drog sig helt bort från brett upplagt arbete bland massorna, från ledningen av dem.

Innokentij och Iljitj diskuterade ofta nödvändigheten av att kombinera partiets ledning (i vilket syfte den illegala apparaten måste bevaras till varje pris) med omfattande arbete bland massorna. Under valen till partikonferensen, som nu stod på dagordningen, gällde det att föra en omfattande agitation mot likvidationstendenserna från både höger och vänster.

Det var just i detta syfte som Innokentij begav sig till Ryssland. Han slog sig ner i Petersburg, där han organiserade verksamheten för centralkommitténs femmannagrupp, i vilken förutom honom ingick Mesjkovskij (Goldenberg), mensjeviken M. Brojdo och en representant för vardera Bund och letterna. Han organiserade också en CK-byrå, i vilken bland andra ingick Golubkov som senare representerade byrån på partikonferensen. Innokentij själv var inte med på konferensen när den samlades i december 1908. När ungefär två veckor var kvar till konferensen häktades han på Warszawastationen i Petersburg just när han stod i begrepp att resa utomlands, och förvisades till Vologdaguvernementet.

Polisen visade sig vara mycket välunderrättad om Innokentij's resa till Ryssland. Utan tvivel var det Zjitomirskij's verk. För att hjälpa den av Innokentij organiserade CK-byrån i dess arbete anlätades dessutom en viss Liusia, hustru till en deputerad i andra riksduman vid namn Serov. Denna Liusia visade sig inom kort vara polisspion.

Iljitj avslutade sin filosofiska bok i september, efter Innokentij's avresa till Ryssland. Boken kom emellertid ut mycket senare, i maj 1909.

Vi hade tydligen slagit oss ner för gott i Genève.

Min mor kom, och vi började inrätta oss litet mer hemtrevligt i den lilla lägenhet som vi hyrde. Livet började gå normalt, ytligt sett. Lenins syster Maria kom från Ryssland, och även andra kamrater började anlända. Jag minns till exempel Skrypnik som på den tiden studerade Kooperationen. Jag följde med honom som tolk till den schweiziske parlamentsledamoten Sigg (en förfärlig opportunist). Skrypnik och han pratade om Kooperation, men det var inte mycket samtalet gav eftersom Sigg och Skrypnik hade en helt olika inställning till denna

fråga. Skrypniks ståndpunkt var revolutionärens, medan den kooperativa rörelsen för Sigg endast var en välorganiserad "handelsbod".

Zinovjev och Lilina kom från Ryssland. De hade en nyfödd son och gick helt upp i familjebestyr. Även Kamenev kom med familj. Efter Petersburg fann alla livet trist och långtråkigt i en sådan småborgerlig kråkvinkel som Genève. Alla skulle gärna slå sig ner i någon större stad. Mensjevikerna och socialistrevolutionärerna hade redan flyttat till Paris. Iljitj tvekade: i Genève var det billigare att leva och lättare att studera. Men så kom Liadov och Zjtomirskij från Paris och började övertala oss att flytta dit. Argumenten var olika. Dels kunde man delta i den franska rörelsen och dels skulle det bli svårare för polisen att hålla oss under uppsikt i en storstad. Det sista argumentet avgjorde saken för Iljitj. Sent på hösten flyttade vi till Paris.

Åren i Paris blev de svåraste i exilen. Iljitj mindes dem alltid med bitterhet. Han upprepade ofta senare: "Vad fan var det som fick oss att flytta till Paris!" Men det som fick oss att resa till Paris var naturligtvis behovet att utveckla kampen för marxismen, för leninismen och för partiet i det centrum för den ryska emigrationen som Paris var på den tiden.

Paris 1909-1910

Det var i mitten av december som vi reste till Paris. Den 21 skulle nämligen en partikonferens hållas där tillsammans med mensjevikerna. Vladimir Iljitjs alla tankar kretsade kring denna konferens. Situationen måste ges en riktig värdering, partilinjen rätas ut. Partiet måste förbli ett klassparti, ett avantgarde som inte ens i de svåraste tider lösryckte sig från de breda lagren, från massan, utan hjälpte den att övervinna alla svårigheter och organisera sig för kommande strider. Likvidatorerna måste slåss tillbaka. Förbindelserna med organisationerna i Ryssland var svaga, konferensen kunde inte räkna med något särskilt stöd från det hållet. Från Ryssland kom endast två delegater med rötterna i Moskva: Baturin från Ural och dagen efter konferensens öppnande dumaledamoten Poletajev från Petersburg. Otvovisterna hade sin egen grupp och befann sig i en uppjagad stämning. Mensjevikerna hade före konferensen haft en kongress med sina utlandsgrupper i Basel, där en rad splittringsresolutioner antogs. Atmosfären var laddad.

Vladimir Iljitj betraktade frånvarande våra ansträngningar att skapa ett hem i den nya lägenheten. Vi hade hyrt en lägenhet alldeles i utkanten av staden, på Rue Bonier som mynnade ut i Avenue d'Orléans inte långt från Parc Montsouris. Det var en ljus och rymlig lägenhet som till och med hade spegel över kaminen som vanligt var i nya hus på den tiden. Där fanns ett rum för min mor och ett för Iljitjs syster Maria som också hade kommit till Paris. Vladimir Iljitj och jag hade ett rum för oss och så fanns det också ett vardagsrum. Men denna rätt så flotta lägenhet motsvarade inte alls vår livsstil och vårt "bohag" som vi hade med från Genève. Det var med största förakt portvaksfrun betraktade våra vitmålade bord och enkla stolar och pallar. I vardagsrummet hade vi bara ett par stolar och ett litet bord. Det var allt annat än hemtrevligt.

Jag fick med detsamma händerna fulla med hushållsarbete. Det var saker som det hade varit mycket lättare att sköta i Genève. Här var allt mycket krångligare. För att få gasen påkopplad måste jag tre gånger resa in till staden innan jag fick det papper som behövdes. Det råder en oerhörd byråkrati i Frankrike. För att låna böcker på biblioteket måste husvärden gå i borgen för en. Och det vågade inte vår värd göra – när han hade sett vårt eländiga bohag. Till en början var det mycket att stå i med hemma, och jag var en dålig husfru. Vladimir Iljitj och Innokentij var av annan mening, men folk som var vana vid ett välskött hem hade en mycket kritisk inställning till mitt förenklade tillvägagångssätt.

Livet i Paris var hektiskt. Där samlades vid den tiden ryska emigranter från alla håll och kanter. Det var inte mycket Iljitj satt hemma det året. Vårt folk brukade sitta på kafé till sent

på natten. Den värsta kaféälskaren var Taratuta, och så småningom fick även andra samma vana.

På partikonferensen i december lyckades vi emellertid efter en het debatt utstaka en gemensam linje. Sotsial-Demokrat skulle bli hela partiets organ. På ett plenarsammanträde efter konferensen valdes en ny redaktion: Lenin, Zinovjev, Kamenev, Martov och Marchlewski. Under ett år utgavs nio nummer. Martov hade inga anhängare i den nya redaktionen och glömde ofta sin mensjevism. Jag minns att Vladimir Iljitj en gång med tillfredsställelse sade, att det gick mycket bra att arbeta med Martov, att han var en sällsynt begåvad journalist. Men det var innan Dan hade anlänt.

Vad beträffar läget inom bolsjevikgruppen, så blev relationerna med otzovisterna alltmer ansträngda. Otzovisterna var mycket framfusiga av sig. I slutet av februari bröts förbindelserna med dem.

Under ungefär tre år dessförinnan hade vi arbetat hand i hand med Bogdanov och hans anhängare – och inte bara arbetat utan kämpat sida vid sida. Den gemensamma kampen närmar folk till varandra mer än någonting annat. Iljitj hade också den egenskapen att han som ingen annan kunde tända folk med sina idéer, sporra dem med sin entusiasm och samtidigt få fram det bästa hos dem, ta hos dem vad ingen annan kunde ta. Alla kamrater som arbetat tillsammans med Iljitj hade liksom övertagit en del av honom. Det var kanske därför som han stod dem så nära.

Fraktionskampen inom bolsjevikgruppen slet på nerverna. Jag minns en gång att Iljitj kom hem efter ett samtal med otzovisterna. Han såg alldeles förstörd ut, och till och med tungan föreföll att ha blivit färglös. Vi kom överens om att han skulle resa till Nizza för att komma bort från jäktet och ta det lugnt en vecka i solen. Det hjälpte verkligen.

Det var mycket obekvämt med studierna i Paris. Nationalbiblioteket låg långt borta från oss. Iljitj åkte vanligen cykel dit, men att cykla i Paris är inte precis detsamma som att cykla i omgivningarna av Genève. Det var mycket ansträngande, och cykelturerna tröttade snart ut Iljitj. Under lunchrasten stängdes biblioteket. Och det var också en hel del byråkratiska formaliteter förbundna med beställningen av böcker. Iljitj svor över biblioteket, och Paris fick också sin beskärda del i samma veva. Jag skrev ett brev till en fransk professor som hade föreläst på sommarkurserna i franska i Genève och bad honom anvisa några bra bibliotek. Svaret kom omgående, och Iljitj gick runt till de anvisade biblioteken men var inte tillfreds med något av dem. Till råga på allt blev hans cykel stulen. Han brukade ställa cykeln i en trappuppgång i grannhuset till nationalbiblioteket och betalade portvaktsfrun 10 centimes. Men en vacker dag var cykeln försvunnen, och portvaktsfrun förklarade att hon inte hade åtagit sig att vakta den utan endast hade gett Iljitj lov att ställa cykeln i trappuppgången.

Att cykla krävde som sagt stor försiktighet i Paris med omnejd. En gång när Iljitj var på väg till Juvisy blev han närapå påkörd av en bil. Det var med knapp nöd han hann hoppa av cykeln, som helt ramponerades.

Innokentij, som hade flytt från Solvytjegodsk, kom till Paris. Zjitomirskij erbjöd honom gästfritt att bo hemma hos sig. Innokentij var illa därän när han anlände. Under marschen till förvisningsorten skavde bojorna så svårt att han fick sår på benen. Några kamrater som var läkare undersökte honom och sade en hel del oroväckande saker. Iljitj gick då till den franske professorn Dubouché, en utmärkt kirurg som hade arbetat i Odessa under revolutionen 1905 i Ryssland. Han fick sällskap med Natasja Gopner, som kände Dubouché från Odessa. När Dubouché hörde de förfärliga saker som våra läkare hade sagt Innokentij, brast han i skratt. ”Era läkare är bra revolutionärer, men som läkare är de åsnor!” Iljitj skrattade tills tårarna

rann och upprepade sedan ofta denna historia. Behandlingen av Innokentij's ben tog dock lång tid.

Iljitj blev mycket glad åt Innokentij's ankomst. Båda var de belåtna med att Plechanov energiskt hade börjat ta avstånd från likvidatorerna. Han hade redan tillkännagett att han ämnade utträda ur redaktionen för Golos Sotsial-Demokrata (Socialdemokratens röst), där likvidatorerna var i majoritet sedan december 1908. Även om han ångrade sig senare så blev hans relationer till likvidatorerna alltmer ansträngda. Och när det första bandet av mensjevikernas samlingsverk Samhällsrörelsen i Ryssland i början av 1900-talet kom ut år 1909 med en artikel av Potresov som förnekade proletariats ledande roll i den borgerligt demokratiska revolutionen, så utträdde Plechanov definitivt ur redaktionen för Golos Sotsial-Demokrata den 26 maj. Både Iljitj och Innokentij hoppades att det fortfarande skulle vara möjligt att samarbeta med Plechanov. Den yngre generationen marxister hade inte samma känslor för Plechanov som de äldre, i vilkas liv Plechanov hade spelat en avgörande roll.

Kampen på den filosofiska fronten var en viktig angelägenhet för Iljitj och Innokentij. Filosofin var för dem ett kampmedel, organiskt förenat med en värdering av alla företeelser från den dialektiska materialismens synpunkt, med den praktiska kampen över hela linjen. Iljitj skrev till sin syster Anna i Ryssland och bad henne påskynda tryckningen av hans bok. Man planerade ett utvidgat sammanträde med redaktionen för Proletarij för att definitivt bryta även med otzovisterna. Vladimir Iljitj skrev till Anna den 26 maj: ”Här står det dåligt till. Av allt att döma blir det en Spaltung (splittring). Om en eller halvannan månad hoppas jag att kunna ge dig exakta upplysningar.” (Pisma k rodnym,* Partizdat 1934, s. 344)

Iljitj's bok Materialismen och empiriokriticismen kom ut i maj. Därmed hade allt ställts på rätt plats. För Iljitj var de filosofiska frågorna nära knutna till den antireligiösa kampen. Därför höll Iljitj en föreläsning om religionen och arbetarpartiet i Proletarij's klubb i maj, skrev en artikel om arbetarpartiets inställning till religionen för Proletarij nr 45 och en artikel om klasserna och partiet i deras inställning till religionen och kyrkan för Sotsial-Demokrat nr 6. Artiklarna, särskilt den i Proletarij, har fortfarande bevarat sin betydelse. I dem understryks med all kraft religionens klasskaraktär och påvisas att religionen för borgerligheten är ett medel att avleda massorna från klasskampen och förvillra dem. Denna kampfront får inte nonchaleras eller underskattas. Men man får inte heller förenkla frågan, utan man måste blotta religionens sociala rötter, ta den invecklade frågan i dess helhet.

Religionens skadlighet insåg Iljitj redan som femtonåring. Han slutade bära ett kors i snöre runt halsen och gick inte mer till kyrkan. På den tiden var detta inte lika lätt som det är idag.

Särskilt skadlig var enligt Lenin den raffinerade gudstro som rensats från alla de uppenbara orimligheterna och från de yttre slavformerna. En sådan förfinad religion kunde få ett mycket större inflytande. Och som en sådan religion betraktade han ”gudabyggandet”, försöken att hitta på en ny religion, en ny tro.

I juni började delegaterna efterhand anlända till det utvidgade redaktionssammanträdet på Proletarij. Denna så kallade utvidgade redaktion var i själva verket bolsjevikernas centrum, till vilket då även Vperjodanhängarna[†] hörde.

Från Moskva kom Golubkov (Davydov), en partifunktionär som hade arbetat under Innokentij's ledning i centralkommitténs byrå i Ryssland. Han hade deltagit i partikonferensen

---

* Brev till släktingar. – Red.

[†] Vperjod var en partifientlig grupp av otzovister, ultimatumhängare och ”gudabyggare” som bildades i december 1909 på initiativ av Bogdanov och Aleksinskij. Gruppen gav ut en tidning med samma namn. Eftersom den saknade stöd bland arbetarna sönderföll den i praktiken 1913. Gruppen upplöstes definitivt efter Februarirevolutionen 1917. – Red.

i Paris 1908. Dessutom kom Sjuljatiev (Donat) och dumaledamoten Sjurkanov (som senare visade sig vara polisspion). Sjurkanov hade förresten inte kommit för att delta i sammanträdet. Som det brukas i Frankrike gick vi alla till ett kafé. Sjurkanov tog den ena sejdeln öl efter den andra. Sjuljatiev drack också trots att han inte fick det, han led nämligen av ärftlig alkoholism. Ölet framkallade ett nervöst sammanbrott hos honom. När vi lämnade kaféet kastade han sig plötsligt över Sjurkanov med promenadkappen. Det var knappt Innokentij och Golubkov lyckades lugna ner honom. Vi tog honom hem till oss, och jag satt med honom medan de andra gick efter en läkare och letade efter ett rum åt honom utanför staden. De fann ett rum på Fontenay-aux-Roses, där Semasjko och Vladimirskij bodde.

Omkring två timmar var jag tillsammans med Sjuljatiev i vårt tomma vardagsrum. Han kunde inte sitta still, rusade oroligt runt i rummet och såg hela tiden bilden av sin hängda syster framför sig. Jag måste lugna honom, prata om någonting annat och hålla honom i handen. Så snart jag släppte handen började han nervöst röra sig i rummet igen. Det var en stor lättnad när Innokentij och Golubkov kom för att hämta honom.

I det utvidgade redaktionssammanträdet deltog redaktionsmedlemmarna – Lenin, Zinovjev, Kamenev och Bogdanov – representanter för bolsjevikorganisationer i Ryssland – Tomskij från Petersburg, Sjuljatiev från Moskva och Nakorjakov från Ural – samt centralkommittémedlemmarna Innokentij, Rykov, Goldenberg, Taratuta och Marat (Schanzer). Dessutom närvar Skrypnik (Sjtjur), Liubimov (Mark Sommer), Poletajev (deputerad i tredje duman) och Golubkov (Davydov). Sammanträdena hölls från den 4 till den 13 juli.

Det antogs flera resolutioner: om otzovisterna och ultimatumhängarna, för partiets enhet, mot en särskild bolsjevikkongress. En fråga för sig var Capri-skolan. Bogdanov hade klart insett att bolsjevikgruppen skulle splittras, och han organiserade i god tid en egen fraktion. Bogdanov, Aleksinskij, Gorkij och Lunatjarskij öppnade på Capri en socialdemokratisk propagandistskola för arbetare. Eleverna valdes ut i Ryssland av en arbetare vid namn Vilonov. Det var bra och pålitliga män som kom för att studera. Efter revolutionen kände arbetarna ett starkt behov av teoretisk skolning, och förresten hade den direkta kampen mattats av i dessa tider. De hade kommit för att studera, men för var och en som hade någon erfarenhet av partiarbete stod det klart att skolan på Capri skulle lägga grunden till en ny fraktion. Och det utvidgade sammanträdet med Proletarijs redaktion fördömde fraktionsorganiserandet. Bogdanov förklarade att han vägrade respektera de beslut som fattades av sammanträdet och uteslöts ur bolsjevikgruppen. Krasin ingrep till hans försvar. Bolsjevikgruppen höll på att falla sönder.

Iljitjs syster Maria hade blivit allvarligt sjuk på våren, redan före det utvidgade redaktionssammanträdet. Iljitj var mycket orolig. Man hann emellertid få grepp om sjukdomen i tid, och en operation utfördes av Dubouché. Tillfrisknandet gick emellertid långsamt. Maria behövde komma ut i naturen för att kunna repa sig i lugn och ro.

Efter konferensen, som nött på Iljitjs krafter, behövde även han komma ut på landet, bort från jäktet och emigrantgrälen.

Iljitj bläddrade igenom de franska tidningarna för att hitta något billigt pensionat. I byn Bombon i departementet Saône-et-Loire fanns det ett pensionat där priset för fyra personer var endast 10 franc om dagen. Vi fann det mycket bekvämt och stannade där omkring en månad.

Iljitj arbetade inte i Bombon och vi sökte undvika att prata partipolitik. Vi promenerade, och nästan varje dag cyklade vi till Clamartskogen dit det var nära 15 kilometer. Vi studerade också franska seder och bruk. Gästerna i pensionatet var lägre tjänstemän, en expedit på ett stort varuhus med man och dotter, en kammartjänare hos en greve osv. Det var rätt intressant

att iaktta denna samling, genomsyrad av småborgerlig mentalitet. Å ena sidan var det genompraktiskt folk som ville ha god mat och att allt skulle vara bekvämt. Å andra sidan märktes en strävan att likna överklassen. Särskilt typisk i det avseendet var madame Lagourette, expediten. Hon hade uppenbart gått igenom ekluten och tyckte om att berätta ekivoka historier, men samtidigt drömde hon om att föra sin dotter Martha till nattvarden, hur rörande det skulle bli och så vidare. I stora doser var naturligtvis denna källborgerlighet tröttande. Som tur var kunde vi hålla oss skilt från de andra och leva vårt eget liv. På det hela taget fick Iljitj vila ut ordentligt i Bombon.

På hösten bytte vi lägenhet. Vår nya bostad låg i samma trakt som den gamla, på den tysta gatan Rue Marie Rose. Det var en tvårummare med kök, fönstren vette mot en trädgård. Nu blev köket vårt "vardagsrum", där vi samlades och pratade. Iljitj var nu full av arbetslust. Han införde en "hård regim", som han uttryckte sig. Han steg upp klockan 8, reste till nationalbiblioteket och var hemma igen klockan 2. Han arbetade också mycket hemma. Jag gjorde mitt bästa för att ingen skulle störa honom. Vi hade alltid många gäster, det riktigt myllrade av folk, särskilt just på den tiden när reaktionen och de svåra arbetsförhållandena i Ryssland gjorde att antalet emigranter bara ökade. Folk som kom från Ryssland berättade först med entusiasm om vad som skedde där, men tynade sedan på något vis snabbt av. Det var emigrantlivet med dess penningbekymmer och besvärligheter som tog överhand.

På hösten fick Iljitj en inbjudan från eleverna vid skolan på Capri att komma över och hålla föreläsningar. Iljitj vägrade kategoriskt. Han klargjorde skolans fraktionskaraktär för eleverna och kallade dem till Paris. En fraktionskamp började i Capriskolan. I början av november hade fem av de tolv eleverna där definitivt tagit ståndpunkt för leninismen och uteslutits ur skolan. Till dem anslöt sig också Vilonov, skolans organisatör. Ingenting kunde bättre ha visat hur rätt Iljitj hade när han påpekade skolans fraktionskaraktär. De uteslutna eleverna kom till Paris. Jag minns första gången vi träffade Vilonov. Han började berätta om sitt arbete i Jekaterinoslav. Vi hade tidigare fått brev därifrån av en arbetare som kallade sig Misja Zavodskij. Brevet var mycket bra, tog upp de mest aktuella frågorna rörande parti- och arbetarlivet. "Känner ni möjligen Misja Zavodskij?", frågade jag. "Det är jag", svarade Vilonov. Det gjorde genast Iljitj vänskapligt stämd mot honom, och de hade ett långt samtal den dagen. På kvällen skrev Iljitj till Gorkij: "Kära Aleksej Maksimovitj! Jag har hela tiden varit fullkomligt övertygad om att Ni och kamrat Misja var de orubbligaste anhängarna av den nya fraktionen och att ett försök från min sida att få till stånd ett vänskapligt samtal med Er skulle vara en absurditet. Idag träffade jag kamrat Misja för första gången och hade ett uppriktigt samtal med honom om partiets angelägenheter och om Er, och insåg att jag hade totalt fel. Filosofen Hegel hade minsann rätt när han sade att livet går framåt genom motsättningar, och de levande motsättningarna är mångdubbelt rikare, mångsidigare och mer innehållsmättade än vad det mänskliga förståndet till en början kan fatta. Jag betraktade skolan endast som ett centrum för den nya fraktionen. Det var emellertid fel – inte i den meningen att den inte skulle vara det (skolan var ett sådant centrum och är det fortfarande) utan i den meningen att det är ensidigt, att det inte utgör hela sanningen. Subjektivt fanns det människor som gjorde ett sådant centrum av skolan, och objektivt var det vad den var, men förutom detta hade den plockat ut genuina avancerade arbetare ur det genuina arbetarlivet."

Slutet på brevet, där Iljitj skriver om att arbetarklassen är tvungen att smida partiet av olikartade och blandade element, andas en enastående tro på arbetarklassens krafter. "Den kommer att smida det till varje pris, den kommer att smida en utomordentlig revolutionär socialdemokrati i Ryssland, och det snarare än vad man stundom föreställer sig här i den förbannade exilen och säkrare än vad som kan förefalla troligt av vissa yttre tecken och enskilda episoder att döma. Det borgar sådana människor som Misja för." (Verk, b. 34, s. 353, 354)

Tillsammans med Misja kom fem elever från Capriskolan till Paris. Bland dem gjorde sig Vanja Kazanets (Pankratov) särskilt bemärkt genom sin aktivitet och rätlinjighet. Han var den som argast uttalade sig mot Capriskolan. De andra var Liusjvin (Pachom), Kozyrev (Foma), Ustinov (Vasilij) och Romanov (Alja Aleksinskij). Iljitj tog energiskt itu med att hålla föreläsningar för dem. De återvände sedan till Ryssland, förutom Misja som hade fått tbc när han var på tvångsarbete, där han utsattes för misshandel. Vi såg till att han fick möjlighet att resa till Davos. Det hjälpte honom tyvärr inte länge, och han dog den 1 maj 1910.

De övriga Caprieleverna kom också till Paris efter att ha gått ut kursen. Det var i slutet av december, och Iljitj föreläste även för dem. Han belyste det aktuella läget, talade om Stolypinreformen* och dess satsning på den ”välsliterade bonden”, om proletariats ledande roll och bolsjevikgruppen i duman. Kozyrev berättade att en av Caprieleverna i början försökte överbevisa Iljitj om att han fäste större vikt vid arbetet i duman än vid agitationen i trupperna. Iljitj log och började tala om dumaarbetets betydelse. Självfallet ansåg han inte alls att arbetet i armén skulle avmattas, han menade bara att det borde göras så hemligt som möjligt. Det var något som man borde göra men inte prata om. Just då hade vi fått ett brev från Toulon. En socialdemokratisk matrosgrupp på den ryska kryssaren Slava bad att vi skulle skicka litteratur och skrev att de särskilt var i behov av någon person som kunde hjälpa till i det revolutionära arbetet bland matroserna. Iljitj hade valt ut en kamrat som var väl insatt i hur hemlig verksamhet skulle bedrivas, och denne man hade bosatt sig i Toulon. Iljitj sade naturligtvis inte ett ord om detta till Caprieleverna.

Iljitjs tankar kretsade kring Ryssland, men samtidigt studerade han uppmärksamt den franska arbetarrörelsen. Det franska socialistpartiet var då heltigenom opportunistiskt. Våren 1909 ägde till exempel en stor poststrejk rum. Hela staden hade kommit i rörelse, men partiet höll sig avsides. Det är inte vår sak, det får fackföreningarna sköta, hette det. En sådan arbetsfördelning, att partiet självt avhöll sig från att delta i den ekonomiska kampen, var för oss ryssar helt enkelt någonting vidunderligt.

Särskilt uppmärksamt följde Iljitj valkampanjen. Alla politiska frågor drunknade där i ett trask av personliga tvister och ömsesidiga beskyllningar. Aktuella politiska frågor diskuterades nästan inte alls. Det var bara några få möten som var intressanta. På ett av dem såg jag Jaurès. Hans inflytande på folkmängden var enormt, men jag tyckte inte om hans tal – varje ord föreföll strikt avvägt och överlagt. Då tyckte jag mer om Vaillants tal. Den gamle kommunarden var särskilt populär bland arbetarna. Jag minns en kraftig arbetare som hade kommit direkt från jobbet, han hade fortfarande skjortärmarna uppkavlade. Han lyssnade med spänd uppmärksamhet till Vaillant. ”Snacka kan han, gubben!” utropade han. Samma beundran lyste i ögonen på två pojkar, arbetarens söner.

Men det var inte alla möten som hade en Jaurès eller en Vaillant bland talarna. Och i allmänhet anpassade sig talarna till mötespubliken. På ett arbetarmöte sade de en sak och på ett möte med intellektuella en annan. De franska valmötena gav en slående bild av valen i en ”demokratisk republik”. För den som såg det hela från sidan var det rent av frapperande. Det var därför som Iljitj var så förtjust i de revolutionära chansonerna som förlöjligade valkampanjen. Jag minns en där det beskrevs hur en kandidat värvade röster på landsbygden, tog sig en sup tillsammans med bönderna och pratade en massa svammel. De omtöcknade bönderna röstade på honom och sjöng: ”T’as ben dit, mon ga!” (Du har alldeles rätt, grabben!) När han blev invald fick han sina 15 000 franc i deputeradelön och förrådde böndernas intressen i deputeradekammaren.

---

* *Stolypinreformen* kallades några agrarlagar som hade stiftats av sarministern Stolypin 1906-1907. Bönderna fick rätt att utträda ur byalaget och bosätta sig på gårdar. Sin jordandel tog de i privat ägo. Reformen syftade till att stärka kulakerna (storbönderna) som självhärskardörets stöd på landsbygden. – *Red.*

En gång hade vi besök av en deputerad i den franska nationalförsamlingen, socialisten Dumas. Han berättade hur han hade rest runt i byarna före valet, och chansen dök opåkallat upp i minnet. Den mest kända av chansonsångarna var Montegus, son till en kommunard och mycket populär i arbetarstadsdelarna. Hans visor var på något sätt en blandning av småborgerlig sentimentalitet och genuin revolutionsanda.

Iljitj tyckte om att gå till förstadsteatrarna och titta på arbetarpubliken. Jag minns att vi en gång såg en pjäs som beskrev misshandeln av straffade soldater i Marocko. Publiken var mycket intressant. Det var till största delen arbetare som satt i salongen, och de reagerade impulsivt på allt som hände. Föreställningen hade ännu inte börjat, när hela publiken började ropa i korus: ”Hatten! Hatten!” En dam hade kommit in i hög hatt med fjädrar, som då var på modet, och meningen var att hon skulle ta av sig den. Och det måste hon göra. Föreställningen började. I pjäsen sändes en soldat till Marocko, och hans mor och syster blev ensamma hemma och levde i fattigdom. Värden sade att de inte behövde betala hyra om soldatens syster blev hans älskarinna. ”Svin! Kanalje!” hördes publiken ropa. Jag minns inte längre detaljerna, men pjäsen handlade om hur soldater som straffats för subordinationsbrott fick lida i Marocko. Den slutade med uppror och Internationalen sjöngs. Pjäsen fick inte spelas i stadens centrum, men i utkanterna visades den och fick alltid stormande applåder.

År 1910 framkallade äventyret i Marocko en protestdemonstration med hundratusen deltagare. Vi gick ut för att titta på den. Demonstrationen hade tillåtits av polisen, och i spetsen för den gick socialistiska deputerade i röda halsdukar. Arbetarna var aggressivt stämde och hötte med knytnävarna när de gick förbi de rika bostadskvarteren, där fönsterluckorna skyndsamt stängdes här och var. Men demonstrationen förlöpte hur fredligt som helst. Den liknade inte en protestdemonstration.

Via Charles Rappoport kontaktade Vladimir Iljitj Marx' svärson Paul Lafargue, en gammal beprövad kämpe vars mening Iljitj satte stort värde på. Tillsammans med sin fru, Marx' dotter Laura, bodde Lafargue i Draveil, omkring 25 kilometer från Paris. De hade redan dragit sig tillbaka från aktivt arbete. En dag cyklade Iljitj och jag dit för att träffa dem. De mötte oss mycket vänligt. Vladimir Iljitj diskuterade sin filosofiska bok med Lafargue, medan Laura Lafargue tog mig ut på en promenad i parken. Jag var mycket nervös – det var ju Marx' dotter jag promenerade tillsammans med! Jag sökte ivrigt finna faderns drag i dotterns ansikte och började i min förvirring berätta någonting alldeles obegripligt om kvinnornas deltagande i den revolutionära rörelsen i Ryssland. Hon svarade mig, men något riktigt samtal blev det på något vis inte av. När vi återvände, pratade Lafargue och Iljitj filosofi. ”Snart kommer han att visa hur uppriktig hans filosofiska åskådning är”, sade Laura om sin man, och de utbytte en egendomlig blick. Jag förstod vad det var fråga om 1911, när jag fick höra om deras död. De slutade sina dagar som ateister. Båda tog de sitt liv, eftersom de hade blivit gamla och inte längre orkade delta i kampen.

År 1910 inleddes med ett utvidgat centralkommittéplenum. Resolutioner för partiets enhet och mot en särskild bolsjevikkongress hade redan antagits på det utvidgade sammanträdet med tidningen Proletarijs redaktion. Samma linje drev Iljitj och den grupp kamrater som samlats kring honom på centralkommitténs plenarsammanträde. Under en tid av reaktion var det särskilt viktigt att det fanns ett parti som sade hela sanningen, även om det skedde illegalt. Reaktionen sökte krossa partiet som dessutom översvämmades av opportunism, och det gällde att till varje pris hålla partiets fana högt. Likvidatorerna hade ett starkt legalt opportunistiskt centrum i Ryssland. Partiet behövdes för att motstå detta centrum.

Erfarenheterna från Capriskolan visade att arbetarnas fraktionshållning ofta var relativ och säregen. Det var viktigt att det fanns ett enhetligt particentrum, kring vilket hela den socialdemokratiska arbetarmassan kunde samlas. Kampen 1910 gällde partiets existens, inflytandet

på arbetarna genom partiet. Vladimir Iljitj var övertygad om att bolsjevikerna skulle vara i majoritet i partiet, att partiet sist och slutligen skulle följa den bolsjevikiska vägen. Men det måste vara ett parti, inte en fraktionsgrupp. Samma linje följde Iljitj också 1911, när en partiskola organiserades nära Paris. Där mottogs både Vperjodanhängare och partitrogna mensjeviker. Samma linje drevs också på partikonferensen i Prag 1912. Inte en fraktion, utan ett parti som följde den bolsjevikiska linjen. Naturligtvis fanns det inte plats i detta parti för likvidatorerna, mot vilka krafterna just samlades. Och naturligtvis kunde det inte finnas plats i partiet för dem som i förväg visste att de inte tänkte underordna sig partiets beslut. Hos en rad kamrater antog emellertid kampen för partiet formen av en strävan efter försoning till varje pris. De glömde syftet med samgåendet och förföll till den småborgerliga strävan att förena alla och envar, oavsett kampmålet. Till och med Innokentij, som helt stödde Iljitjs ståndpunkt och ansåg att det viktigaste var att gå samman med Plechanovs partitrogna mensjeviker, drevs av sin lidelsefulla önskan att bevara partiet över till en försoningsattityd. Iljitj rättade honom naturligtvis.

Allt nog, resolutionerna antogs enhälligt. Det vore löjligt att tro att Iljitj helt enkelt skulle ha röstats ner av försonarna och att han gav upp. Plenarsammanträdena pågick under tre veckor. Iljitjs åsikt var att utan att ge efter det minsta i principiella frågor göra maximala eftergifter på organisationsområdet. Bolsjevikgruppens tidning Proletarij lades ner. De femhundra rubelsedlar som fanns kvar brändes upp. Bolsjevikgruppens pengar överlämnades till tre så kallade goda män – de tyska kamraterna Kautsky, Mehring och Zetkin –, att användas endast för behov som gällde hela partiet. I händelse av splittring skulle de medel som fanns kvar gå tillbaka till bolsjevikerna. Kamenev skickades till Wien för att representera bolsjevikerna i Trotskijs tidning Pravda. ”Vi har haft det mycket ’stormigt’ här på sistone, men det hela utmynnade i ett försök att sluta fred med mensjeviker”, skrev Vladimir Iljitj till sin syster Anna. ”Just det, hur egendomligt det än låter; vi har lagt ner vår grupptidning och försöker nu sätta fart på samgåendet.”

Innokentij och Nogin begav sig till Ryssland för att organisera ett kollegium av centralkommittén för arbetet hemma. Nogin var försonare som ville ena alla och envar, och hans tal stötte på motstånd bland bolsjevikerna. Innokentij följde en annan linje, men Ryssland var inte detsamma som utlandet där varje ord yttrades offentligt, till allas kännedom. Alla icke-bolsjeviker gjorde sitt bästa för att hans yttranden skulle tolkas i Nogins anda. Lindov och V. Miljutin koopterades i centralkommittén. Innokentij arresterades inom kort. Lindov delade Nogins ståndpunkt och var inte särskilt aktiv av sig. Det stod mycket dåligt till med centralkommittén hemma i Ryssland 1910.

Det var förresten inte mycket bättre utomlands heller. Mark (Liubimov) och Liova (Vladimirov) var ”försonare i allmänhet” och tog ofta intryck av pratet om bolsjevikernas grälsjuka och illojalitet. Mark hörde särskilt många sådana historier, eftersom han ingick i centralkommitténs förenade utlandsbyrå* där alla grupper var representerade.

Vperjodanhängarna fortsatte att organisera sig. Aleksinskijs grupp trängde sig en gång in på ett sammanträde med bolsjevikgruppen i ett kafé på Avenue d’Orléan. Aleksinskij slog sig helt fräckt ner vid bordet och krävde att få ordet. När han inte fick tala gav han till en vissling, och Vperjodanhängarna som hade kommit tillsammans med honom kastade sig över vårt folk. Två medlemmar av vår grupp, Abram Skovno och Isaak Krivoj, ville ta upp striden, men

---

* Centralkommitténs utlandsbyrå bildades på ett plenarsammanträde med RSDAP:s centralkommitté i augusti 1908 för att representera partiet utomlands. Den var underordnad centralkommitténs ryska kollegium. Kort efter centralkommitténs plenum i januari 1910 kom likvidatorerna i majoritet i byrån som därmed blev centrum för de partifientliga krafterna. Byråns likvidatoriska taktik tvingade bolsjevikerna att i maj 1911 återkalla sin representant i den. I januari 1912 fattade byrån beslut om sin upplösning. – Red.

Nikolaj Sapozjkov (Kuznetsov), en man med fenomenala kropps krafter, tog Abram under ena armen och Isaak under den andra, medan kaféinnehavaren som hade erfarenhet av slagsmål helt enkelt släckte lyset. Någon batalj blev det inte av. Iljitj strövade nästan hela natten runt på gatorna i Paris efter den händelsen, och när han kom hem fick han inte en blund i ögonen förrän på morgonen.

”Det har alltså blivit så”, skrev Iljitj till Gorkij den 11 april 1910, ”att det ‘anekdotiska’ för tillfället dominerar i samgåendet, skjuts fram, ger anledning till gyckel, löje m. m.

Att sitta mitt uppe i dessa ‘anekdotiska’ situationer, gräl och skandaler, detta jäkt och ‘avskum’ är beklämmande, att iaktta allt detta är också beklämmande. Men man får inte låta stämningen ta överhand. Emigrationslivet är nu hundrafalt svårare än före revolutionen. Emigrationsliv och osämja hör ihop.

Men missämjan kan man bortse från; till nio tiondelar förblir den utomlands; den är en bisak. Och partiet, den socialdemokratiska rörelsen utvecklas och går framåt trots alla förbannade svårigheter i dagens situation. Rensningen av det socialdemokratiska partiet från dess farliga ‘avvikelser’, från likvidatorsträvandena och otzovismen, *går oavlatligt framåt*; inom ramen för samgåendet har rensningen *gjort mycket större framsteg* än vad som förr var fallet.”

Och vidare: ”Jag kan föreställa mig hur svårt det måste vara att iaktta detta smärtsamma framväxande av den nya socialdemokratiska rörelsen för dem som inte såg och inte upplevde den plågsamma utvecklingen i slutet av 1880- och början av 1890-talen. Då fanns det bara några få eller några tiotal sådana socialdemokrater, medan de nu räknas i hundratal och tusental.

Därav följer dessa kriser och kriser. Men som helhet *betraktad* gör sig socialdemokratin kvitt dem öppet och hederligt.” (Verk, b. 34, s. 369, 370)

Osämjan och grälen framkallade en strävan att dra sig tillbaka från allt detta. Lozovskij gick till exempel helt upp i den franska fackföreningsrörelsen. Vi kände oss också dragna till den franska rörelsen. Vi trodde att det skulle bli lättare att närma sig den om vi bodde ett tag i den franska partikolonin. Den låg vid havet, nära byn Pornic i det berömda Vendée. Till en början reste jag dit med min mor. Men vårt försök misslyckades. Fransmännen levde isolerat, varje familj höll sig för sig själv, och attityden till oss ryssar var på något sätt ovänkskaplig, särskilt vad gällde föreståndarinnan för kolonin. Närmare bekant blev jag endast med en fransk lärarinna. Arbetare fanns där knappt. Inom kort kom Kostitsyn och Savvusjka, båda Vperjod-anhängare, och ställde genast till med ett uppträdande med föreståndarinnan. Då beslöt vi att flytta till Pornic och ha gemensam mathållning. Min mor och jag hyrde två små rum hos en tullvakt. Iljitj förenade sig snart med oss. Han badade mycket och cyklade en hel del – han älskade havet och havsluften –, pratade muntert om ditt och datt med Kostitsyn och åt med nöje de krabbor som värden fångade åt oss. Vårt värdpar fattade han överhuvudtaget sympati för. Vårdinnan, en fyllig och högröstad tvätterska, berättade om sitt krig med de katolska prästerna. Hon hade en pojke som gick i en vanlig skola, och eftersom han hade goda vitsord och var en gladlynt och begåvad pojke så försökte prästerna få modern att sända honom till klosterekolan. De lovade till och med att betala för skolgången. Vårdinnan berättade upprörd hur hon hade visat prästen på dörren; hon hade sannerligen inte skaffat sig en son för att han skulle bli en nedrig jesuit. Iljitj berömde krabborna desto mer.

Det var den 1 augusti Iljitj kom till Pornic, och den 26 var han redan i Köpenhamn där han skulle delta i ett sammanträde med Internationella socialistiska byrån och en internationell kongress. Om kongressen skrev Iljitj: ”Meningsskiljaktigheterna med revisionisterna är under uppsegling, men ännu återstår det mycket innan de framträder med ett självständigt program.

Kampen mot revisionismen har ställts på framtiden, men den kommer oundvikligen.” (Verk, b. 16, s. 257)

Den ryska delegationen på kongressen var talrik. Av 20 man var 10 socialdemokrater, 7 socialistrevolutionärer och 3 från fackföreningarna. I den socialdemokratiska gruppen fanns representanter för alla riktningar: Lenin, Zinovjev, Kamenev, Plechanov, Warski, Martov och Martynov; Trotskij, Lunatjarskij och Kollontay hade yttrande- och förslagsrätt. Det var också många gäster med. Under kongressen hölls ett sammanträde, i vilket deltog Lenin, Plechanov, Zinovjev, Kamenev och ledamöterna av tredje riksduman Poletajev och I. Pokrovskij. Man beslöt att utomlands ge ut en populärt hållen tidning, Rabotjaja Gazeta (Arbetartidningen). Efter en del undanflykter bidrog Plechanov till första numret med artikeln Vår ställning.

Efter kongressen i Köpenhamn reste Iljitj till Stockholm för att träffa sin mor och systemen Maria. Tio dagar stannade han där. Han hade en förkänsla av att det var sista gången han såg sin mor, och det var med sorgsna ögon han följde båten som ångade ut från kajen. När han sju år senare kom hem till Ryssland – 1917 – var hon inte längre i livet.

Åter i Paris berättade Iljitj att han hade haft ett bra samtal med Lunatjarskij på kongressen. Iljitj hade alltid haft ett gott öga till den rikt begåvade Lunatjarskij. Men inom kort trycktes i *Le Peuple** en artikel av Lunatjarskij med rubriken De taktiska strömningarna i vårt parti, där alla frågor fick en otzovistisk belysning. Iljitj sade ingenting när han läste artikeln men svarade sedan i pressen. Andra kongressdeltagare återgav också sina intryck. Före kongressen hade Trotskij i Vorwärts tryckt en anonym artikel, där han angrep bolsjevikerna och prisade sin egen tidning Pravda i Wien. Mot att Vorwärts hade tryckt artikeln protesterade kongressdeltagarna Plechanov, Lenin och Warski. Plechanov var fientligt stämd mot Trotskij alltsedan denne dök upp utomlands 1903, inför andra partikongressen. De hade då haft en häftig kontrovers beträffande utgivningen av en populär tidning. På Köpenhamnkongressen undertecknade Plechanov utan vidare protesten mot Trotskijs artikel, medan Trotskij svarade med en kampanj mot Rabotjaja Gazeta som bolsjevikerna började ge ut. Han förklarade att den var ett fraktionsorgan och höll ett föredrag därom i Wienklubben, varefter Kamenev utträdde ur redaktionen för trotskisttidningen Pravda dit han hade skickats att arbeta efter centralkommitténs plenarsammanträde i januari. Under inflytande av Trotskijs anklagelser satte också försonarna i Paris med Mark i spetsen igång en kampanj mot Rabotjaja Gazeta, då de fruktade en fraktionsbildning. Iljitj avskydde de dimmiga, principiösa försoningssträvandena, en försoning med alla, vem som helst. Detta var detsamma som att helt uppge positionerna mitt under kampen.

Neue Zeit nr 50 1910 innehöll en artikel av Trotskij med rubriken Utvecklingstendenserna i den ryska socialdemokratin, och i nr 51 publicerades en artikel av Martov Den preussiska diskussionen och den ryska erfarenheten. Vladimir Iljitj svarade med artikeln Den historiska meningen med partikampen i Ryssland, men Neue Zeitredaktörerna Kautsky och Wurm vägrade att publicera den. Det blev Marchlewski (Karskij) som svarade Trotskij och Martov, efter att först ha rådgjort med Lenin.

År 1911 kom Kamo till Paris. Han hade häktats i Berlin 1908 med en hel kappsäck dynamit och satt ett och ett halvt år i tyskt fängelse där han började simulera sinnessjuk. I oktober 1909 överlämnades han till de ryska myndigheterna, satt ett år och fyra månader i Metechifästningen i Tiflis. Han kom så småningom att betraktas som hopplöst sinnessjuk och överfördes till mentalsjukhuset i Michajlovskoje, varifrån han flydde. Illegalt, i lastrummet på ett fartyg tog han sig till Frankrike och kom till oss i Paris för att rådgöra med Iljitj. Splittringen mellan Iljitj å den ena sidan och Bogdanov och Krasin å den andra plågade

* Organ för det belgiska socialdemokratiska partiet som leddes av Vandervelde. – Red.

honom oerhört. Han var mycket fäst vid dem alla tre. Dessutom hade han svårt att orientera sig eftersom allt hade förändrats under den tid han satt i fängelse. Iljitj berättade om sakernas läge.

Kamo bad mig köpa honom mandel. Han satt i vårt kök i Paris, åt mandel som han brukade göra hemma i Georgien och berättade om häktningen i Berlin, om hur åren gick då han spelade sinnessjuk, om sparven som han hade blivit god vän med i fängelset. Iljitj lyssnade och tyckte oerhört synd om denne oförskräckte, varmhjärtade och barnligt naive man som var kapabel till verkliga stordåd men som efter fängelset inte visste vad han skulle ta sig för. Hans förslag var fantastiska. Iljitj sade inte emot, men för att få honom ner på jorden igen pratade han försiktigt med honom om organisation av tidningstransport och så vidare. Sist och slutligen beslöts det att Kamo skulle resa till Belgien för att undergå en ögonoperation där (han var vindögad, vilket genast avslöjade honom för polisspionerna). Därefter skulle han ta sig söderut och vidare till Kaukasien. Iljitj granskade Kamos överrock och undrade om han inte hade en varmare, så att han kunde promenera på båtdäcket. Själv brukade Iljitj alltid promenera fram och tillbaka på däcket när han reste någonstans sjöledes. Men Kamo hade ingen annan, och Iljitj gav honom sin varma överrock som han hade fått av sin mor i Stockholm och som han var mycket förtjust i. Samtalet med Iljitj och dennes omtanke om honom lugnade Kamo något. Senare, under inbördeskriget, kände han sig åter som fisken i vattnet och gav prov på rena under av heroism. Men efter övergången till den nya ekonomiska politiken började han vantrivas igen, han pratade hela tiden om nödvändigheten att studera men drömde om äventyr. Han förolyckades under Iljitjs sista sjukdomstid. Han cyklade utför en brant gata i Tiflis och körde rakt in i en mötande bil.

Inessa Armand kom till Paris från Bryssel 1910 och blev meddetsamma en av de mest aktiva medlemmarna av vår grupp i Paris. Tillsammans med Semasjko och Britman (Kazakov) ingick hon i gruppens presidium och började bedriva en omfattande korrespondens med andra utlandsgrupper. Hennes familj bestod av två döttrar och en son. Hon var ivrig bolsjevik, och det dröjde inte länge innan hon blev medelpunkten för vårt folk i Paris.

Vår grupp i Paris började överhuvudtaget samla krafter så småningom och svetsas samman ideologiskt. Men många av oss hade det mycket dåligt ställt ekonomiskt. Arbetarna hade det något lättare att inrätta sig, men för de intellektuella var läget ytterst svårt. Det var inte alltid de var i stånd att börja som arbetare. Och att leva på understöd från emigranthjälpkassan och äta på kredit i emigrantmatsalen var outhärdligt. Jag minns flera svåra fall. En kamrat började arbeta som lackerare, men det tog tid att lära sig yrket och han bytte flera arbetsplatser. Han bodde i en arbetarstadsdel som låg avsides från de platser där emigranterna vanligtvis bosatte sig. Sist och slutligen blev han så svag av hunger att han inte längre kunde stiga upp. I ett brev bad han att vi skulle komma med en smula pengar, men vi fick inte komma upp till honom med dem, utan de skulle överlämnas till portvaktsfrun.

En annan som också hade det svårt var Nikolaj Sapozjkov (Kuznetsov). Han och hans fru målade något slags lergods men förtjänsten var ynklig. Denne atletiskt byggda och sunda mans ansikte fårades med tiden av hunger, men man hörde aldrig en enda klagan av honom. Det förekom många sådana fall. Mest tragiskt var fallet med Prigara, som hade varit med i Moskvaupproret. Han bodde någonstans i en arbetarförstad, och det var inte mycket kamraterna hörde av honom. En gång kom han hem till oss och började upphetsat berätta orimliga historier om vagnar med sädeskärvor och en vacker flicka på en av dem och så vidare. Han var uppenbarligen sjuk, och det slog oss med ens att det måste vara av hunger. Mamma tog genast itu med att laga mat, jag rusade efter en bekant psykiater medan Iljitj som hade blivit alldeles blek av sinnesrörelsen stannade kvar tillsammans med Prigara. När läkaren kom förklarade han efter ett samtal med Prigara att det var ett mycket svårt fall av sinnesförvirring på grund av hunger. Just för tillfället var det inte så farligt, men när det gick

över i förföljelsemani så kunde det gå så långt som till självmordsförsök, och då gällde det att vaka över honom. Vi visste inte ens var han bodde. Britman skulle följa honom hem men under vägen försvann han på något sätt. Hela vår grupp satte igång med att leta efter honom men utan framgång. Senare fann man hans kropp i Seine med stenar fastbundna vid halsen och fötterna. Han hade tagit sitt liv.

Ett eller två år till av emigrantliv och gräl, och det skulle ha kunnat få svåra följder. Men åren av reaktion följdes av år av uppsving.

Leo Tolstojs död utlöste demonstrationer i Ryssland, det första numret av tidningen Zvezda (Stjärnan) kom ut och bolsjeviktidningen Mysl (Tanken) började ges ut i Moskva. Iljitj kom meddetsamma på bättre humör. Hans artikel Demonstrationerna har börjat, som skrevs den 31 december 1910, andas en outtömlig energi och livskraft. Artikeln slutar med uppmaningen: ”Arbetet väntar, kamrater! Ta överallt itu med att bygga upp organisationer, att bilda och stärka socialdemokratiska partier bland arbetarna, att utveckla ekonomisk och politisk agitation. Under den första ryska revolutionen lärde proletariatet folkmassorna att kämpa för friheten. Under den andra revolutionen måste proletariatet leda dem till segern!” (Verk, b. 16, s. 328)

Det nya revolutionära uppsvingets år (1911-1914). Paris 1911-1912

Redan slutet av 1910 gick i det revolutionära uppsvingets tecken. Under 1911-1914 dök nya symtom på arbetarrörelsens tillväxt upp varje månad ända fram till krigsutbrottet i augusti 1914. Denna tillväxt skedde emellertid under andra förhållanden än vad fallet var inför 1905. Utvecklingen gick nu vidare med erfarenheterna från revolutionen 1905 som bakgrund. Proletariatet hade förändrats. Det hade bakom sig en hel rad av strejker, flera väpnade uppror, en enorm massrörelse och år av nederlag. Det var den springande punkten som satte sin prägel på allt, och Iljitj, som ivrigt sög i sig alla yttringar av det levande livet och kunde tyda meningen och betydelsen av varje fras som yttrats av en arbetare, förnam denna proletariatets växt med varje fiber av sin varelse. Å andra sidan stod det klart för honom att inte bara proletariatet utan situationen i sin helhet hade förändrats. Intelligentian hade också förändrats. År 1905 stöddes arbetarna av breda skikt av intellektuella. Nu var förhållandet annorlunda. Det stod redan klart att proletariatet skulle föra en hård och oförsonlig kamp och sopa undan allt som stod i dess väg. Och det skulle inte längre gå att få proletariatet att kämpa för en rumphuggen författning, som den liberala borgerligheten tänkte sig. Arbetarklassen skulle inte gå med på det. Den skulle inte längre låta sig ledas av andra, den skulle själv gå i spetsen. Och även kampförhållandena hade förändrats. Tsarregeringen hade också dragit lärdom av revolutionen 1905. Den snärjde nu in hela arbetarorganisationen i ett nät av polisspioner och angivare. Det var inte längre den gamla typen av spioner, vilka stod och hängde vid gatukorsningarna och från vilka det inte var någon större konst att smita undan. Numera hette de Malinovskij, Romanov, Brendinskij, Tjernomazov och beklädde höga poster i partiet. Spioneriet och häktningarna var inte längre någonting som sköttes slumpmässigt, på en höft. Allt var genomtänkt och planerat.

En sådan situation var en förträfflig grogrund för opportunisterna av renaste vatten. Likvidatorernas linje att upplösa partiet – arbetarklassens avantgarde och ledande trupp – stöddes av breda intellektuella kretsar. Likvidatorerna växte som svampar ur jorden både till höger och till vänster. Varje kadet gjorde sitt bästa för att bespotta det illegala partiet. En hård kamp mot dem var oundviklig. Kampen var emellertid ojämn. Likvidatorerna hade ett starkt legalt centrum i Ryssland och kunde föra en omfattande verksamhet bland massorna, medan

bolsjevikerna fick kämpa för varje fotsbredd mark under den illegala verksamhetens mycket svåra förhållanden vid den tiden.

Är 1911 inleddes dels med ett genombrott genom censurspärrens och dels med energisk kamp för den illegala partiorganisationens befastande. Kampen började inom den förenade utlandsorganisation som hade upprättats på centralkommitténs plenarsammanträde i januari 1910 men bröt snart sönder denna ram och gick inte längre att kontrolleras.

Iljitj var mycket glad över att Zvezda hade börjat komma ut i Petersburg och Mysl i Moskva. Det stod mycket dåligt till med insmugglingen av illegala tidningar till Ryssland, sämre än under perioden före 1905. Polisen hade många agenter både hemma och utomlands, varför allting misslyckades. Därför glädde sig Iljitj så starkt över utgivningen i Ryssland av legala tidningar och tidskrifter, som bolsjevikerna kunde medarbeta i.

Till Zvezdas redaktion hörde V. Bontj-Brujevitj (bolsjevik), N. Iordanskij (då Plechanov-anhängare) och I. Pokrovskij (dumadeputerad som sympatiserade med bolsjevikerna). Tidningen betraktades som organ för dumagrupper. I det första numret trycktes en artikel av Plechanov. Iljitj var inte särskilt nöjd med första numret, som föreföll honom rätt ointressant. I gengäld var han desto nöjdare med första numret av Moskvatidningen Mysl.

”Den tidningen är helt och hållet vår och gläder mig gränslöst”, skrev Iljitj till Gorkij. (Verk, b. 34, s. 385) Iljitj skrev flitigt i båda tidningarna. Att ge ut legala tidningar var faktiskt ingen lätt sak på den tiden. I februari arresterades Skvortsov-Stepanov i Moskva och Bontj-Brujevitj, Lidia Knipovitj (som arbetade tillsammans med Poletajev) och andra i Petersburg. Mysl förbjöds i april, och även Zvezda upphörde att komma ut som dumagrupperns organ i och med nummer 25 i juni. Nummer 26 kom ut först den 5 november, och tidningen var då redan heltigenom bolsjevikisk. Även i Baku började en bolsjeviktidning komma ut. Den hette *Sovremennaja Zjizn* (Det nutida livet).

I juli började vi diskutera utgivningen av en legal tidskrift i Petersburg med Saveljev. Tidskriften som hette *Prosvesjtjenije* (Upplysning) kunde komma ut först i slutet av 1911.

Vladimir Iljitj följde uppmärksamt alla dessa tidningar och medarbetade i dem.

Vad beträffar förbindelserna med arbetarna, så företogs först ett försök att upprepa Capri-experimentet med eleverna från Bolognaskolan, men det misslyckades.

Otzovisterna hade i november 1910 upprättat en skola i Bologna, Italien. Eleverna hade inbjudit flera föreläsare, bland dem Dan, Plechanov och Lenin. Vladimir Iljitj avböjde och inbjöd i stället eleverna att komma till Paris. Vperjodanhängarna hade emellertid tagit lärdom av det som hade hänt med Capriskolans elever och började slingra sig. De fordrade en officiell inbjudan från centralkommitténs utlandsbyrå, där mensjevikerna var i majoritet vid den tidpunkten. När de sedan kom till Paris tillsammans med studenter som skulle motstå Lenins inflytande, så krävde de autonomi. Sist och slutligen blev det ingenting av med föreläsningarna, och utlandsbyrån skickade eleverna tillbaka till Ryssland.

Våren 1911 upprättade vi äntligen en egen partiskola invid Paris. Den var öppen för arbetare, partitrogna mensjeviker och arbetare som var anhängare av Vperjod (otzovister), men de båda sistnämnda grupperna var mycket fåtaligt representerade.

De första som anlände kom från Petersburg. Det var två metallarbetare – den ene hette Belostotskij (Vladimir) och den andre var en Vperjodanhängare vid namn Georgij (efternamnet minns jag inte) – samt en arbeterska, Vera Vasiljeva. Det var intelligent, avancerade människor. Redan första kvällen tog Iljitj dem med sig för att äta en bit mat på ett kafé, och jag minns hur de satt och pratade kvällen igenom. Iljitj utfrågade dem om Petersburg och deras arbete och lyssnade ivrigt efter tecken på arbetarrörelsens uppsving.

Nikolaj Semasjko hade skaffat dem en provisorisk bostad i förstaden Fontenay-aux-Roses, inte långt från sitt eget hem. Där tillbringade de tiden med läsning tills de övriga eleverna anlände. Efter dem följde två moskvabor: en garveriarbetare vid namn Prisiagin och en textilarbetare, vars namn jag inte minns. Petersburgarbetarna blev snart goda vänner med Prisiagin. Det var en begåvad man, hemma hade han redan redigerat läderarbetarnas illegala tidning. Han skrev bra men var så blyg att händerna skakade av nervositet när han började tala. Belostotskij retade honom godmodigt.

Under inbördeskriget arkebuserades Prisiagin av Koltjak. Han var ordförande för fackföreningarnas guvernementsråd i Barnaul.

Belostotskij retade också den andre moskvabon, textilarbetaren, men inte alls godmodigt. Denne saknade bildning men var mycket självsäker, skrev dikter och tyckte om att använda ord som han inte förstod. Jag minns en gång när jag kom till internatet och moskvabon kom mig till mötes. Han kallade genast på de andra: ”Mister Krupskaja har kommit!” ”Mister Krupskaja” såg Belostotskij till att han fick äta upp. De låg ständigt i luven på varandra. Sist och slutligen krävde kamraterna från Petersburg att moskvabon skulle uteslutas från skolan. ”Han förstår inte ett dugg, se bara vilka dumheter han pratar om prostitutionen”, sade de. Vi försökte säga att han egentligen bara behövde studera litet, men kamraterna från Petersburg insisterade på att han skulle skickas tillbaka till Ryssland. Vi skaffade honom ett provisoriskt arbete i Tyskland.

Skolan hade vi beslutat förlägga till byn Longjumeau, femton kilometer från Paris, i en trakt där det inte fanns en enda ryss eller sommargäst. Byn sträckte sig längs den väg på vilken varje natt foror med livsmedel för hallarna i Paris rullade. I Longjumeau fanns det ett litet lädergarveri, annars breddde åkrar och trädgårdar ut sig runtomkring. Vi hade tänkt oss att eleverna skulle hyra egna rum medan Inessa Armand skulle hyra ett helt hus som skolmatsal. Zinovjevs och vi skulle också flytta till Longjumeau. Så blev det också. Hushållet sköttes av Katia Mazanova. Hon var gift med en arbetare som hade varit förvisad till Turuchansk tillsammans med Martov och som sedan illegalt hade arbetat i Uralområdet. Katia var en utomordentlig husföreståndarinna och en utmärkt kamrat. Allt gick förträffligt. En del av de studerande bosatte sig i det hus som Inessa hade hyrt. Det var Sergo (Ordzjonikidze), Semjon (Schwartz) och Zachar (Breslav). Sergo hade nyss anlänt till Paris. Intill dess hade han bott i Persien, och jag minns den långa brevväxlingen med honom när han ville få veta vilken inställning Iljitj hade till Plechanovanhängarna, likvidatorerna och Vperjodanhängarna. Vi hade hela tiden en livlig brevväxling med den kaukasiska bolsjevikgruppen. Under lång tid hade vi inte fått svar på vårt brev om händelseutvecklingen utomlands när portvaktsfrun en vacker dag kom upp till oss och sade: ”Det står en man där nere som inte kan ett ord franska. Jag tror att det är er han vill träffa.” Jag gick ner, och där stod en man med kaukasiskt utseende och log. Det var Sergo. Sedan dess blev han en av de kamrater som stod oss närmast. Semjon Schwartz, en arbetare från Nikolajev, hade vi känt länge. Han var min mors ögonsten. Han hade en gång i hennes närvaro berättat om att han spelade berusad när han som nittonåring för första gången delade ut flygblad på en verkstad. Breslav kände vi sedan 1905, då han hade arbetat i Moskvastadsdelen i Petersburg.

De inneboende i Inessas hus var alltså vårt folk. Vi bodde i andra ändan av byn men intog våra måltider i den allmänna matsalen. Där kunde vi prata med eleverna, fråga dem om ditt och datt och regelbundet diskutera de löpande angelägenheterna.

Vi hyrde två rum i ett litet tegelhus i två våningar – i Longjumeau var alla hus av tegel. Värden var garveriarbetare och vi kunde således se hur en arbetare på ett litet företag hade det. Tidigt på morgonen gick han till arbetet och kom hem på kvällen helt utpumpad. Inte den minsta trädgårdstäppa fanns det vid huset. Ibland bar man ut ett bord och en stol, och han satt

länge och vilade det tunga huvudet i sina uttröttade händer. Aldrig kom någon av hans arbetskamrater och hälsade på honom. På söndagarna gick han till den katolska kyrkan tvärs över vägen. Han fängslades helt av musiken. I kyrkan sjöng nunnor med förträffliga operaröster. De sjöng Beethoven och annat och det var inte förvånande att det gjorde intryck på garveriarbetaren, vars liv var så tungt och innehållslöst. Ofrivilligt gjorde man en jämförelse med Prisiagin som också var garveriarbetare. Hans liv var inte lättare, men han var en klassmedveten kämpe, allmänt omtyckt av kamraterna. Den franske garveriarbetarens fru tog varje morgon på sig sina träskor, grep en kvast och gick till slottet i närheten där hon var anställd som hjälpfru. Hemma var en flicka i tonåren som dagen i ända stökade i det dunkla och fuktiga köket och såg efter sina yngre bröder och systrar. Inte heller hon hade några lekkamrater som kom hem till henne. På vardagarna slet hon med hushållet och på söndagarna gick hon också till kyrkan – det var hela hennes liv. Ingen i familjen tänkte någon gång på att det verkligen inte skulle vara så dumt att företa en del förändringar i det rådande sociala skicket. Gud har skapat både rika och fattiga och därmed basta, resonerade garveriarbetaren.

Den franska barnsköterska som Zinovjevs anställde för att ta hand om deras treåriga son hade samma uppfattning. När pojken ville gå in i slottsparken i närheten av Longjumeau sade hon: ”Det är inte för oss, det är för herrskapet.” Vi hade mycket roligt när han sedan med en djupsinnig min upprepade barnsköterskans ord.

Snart hade alla eleverna kommit. De övriga var: Andrejev, en arbetare från Nikolajev som redan hade gått ut ett slags skola i förvisningen, jag tror det var i Vologda (Iljitj kallade honom skämtsamt sin bästa elev), Dogadov (Pavel) från Baku och Sioma (Semkov). Från Kiev kom Andrej Malinovskij och Tjugurin. Andrej Malinovskij visade sig senare vara polisspion. Han utmärkte sig inte genom någonting speciellt förutom sin vackra röst. Det var en ung pojke, utan någon större iakttagelseförmåga. Han berättade en gång hur han hade lurat polisen på vägen till Paris, och jag tyckte att berättelsen föreföll föga trovärdig.

Men några särskilda misstankar väckte han inte. Den andre, Tjugurin, betraktade sig som Plechanovanhängare. Det var en ung arbetare, ursprungligen från Sormovo. Han hade länge suttit i fängelse, var intelligent men också mycket nervös. Han blev snart bolsjevik. En annan Plechanovanhängare kom från Jekaterinoslav och hette Savva (Zevin). När vi hyrde logi åt våra elever sade vi att det var ryska lärare från landsbygden. Savva insjuknade i tyfus i Longjumeau, och läkaren som behandlade honom sade sedan med ett leende: ”Vilka underliga lärare ni har.” Det som framförallt förvånade fransmännen var att våra ”lärare” gick barfota på sommaren (det var en oerhört varm sommar). Zevin deltog ett halvår senare i partikonferensen i Prag och kämpade sedan i bolsjevikernas led tills han mördades av de vita som en av de tjugosex Bakukommissarierna.

Från Ivanovo-Voznesensk kom Vasilij (S. Iskrjanistov). Han studerade flitigt men föreföll en smula egendomlig, drog sig undan från de övriga, låste in sig på rummet och vägrade absolut att ta emot några uppdrag när han skulle resa hem. Han var en utmärkt partiarbetare och beklädde ansvariga poster under flera år. I egenskap av ”opålitlig” vägrades han anställning på fabriker och verkstäder, varför han inte hade något arbete. Familjen – han, hans fru och två barn – levde därför länge på fruns knappa lön – hon var väverska. Senare skulle det visa sig att Iskrjanistov inte klarade pressen och blev polisspion. Han började dricka. I Longjumeau drack han inte, men när han kom tillbaka till Ryssland från Longjumeau tog han sitt liv. En kväll körde han ut frun och barnen, eldade upp ugnen, sköt för spjället och på morgonen fann man honom död. Det var inte mycket han fick betalt för sitt ”arbete”, en tia eller så under knappt ett år som han var anställd som spion.

Från polackerna kom Oleg (Próchniak). När halva studietiden var över kom sist och slutligen Mantsev till Longjumeau.

Lektionerna hölls regelbundet. Vladimir Iljitj föreläste i politisk ekonomi (trettio föreläsningar), i agrarfrågan (tio föreläsningar) och i socialismens teori och praktik (fem föreläsningar). Seminarierna i politisk ekonomi leddes av Inessa. Zinovjev och Kamenev höll föreläsningar om partihistorien, och ett par föreläsningar hölls av Semasjko. Andra lärare var Rjazanov – den västeuropeiska arbetarrörelsens historia –, Charles Rappoport – den franska rörelsen –, Steklov och Finn-Jenotajevskij – statsrätt och finanser –, Lunatjarskij – litteratur – och Stanislaw Wolski – tidningstryckandet.

Studenterna var flitiga och studerade hårt. Om kvällarna gick de ibland ut på fälten där de låg vid höstackarna och sjöng eller pratade om allt möjligt. Några gånger följde också Iljitj med.

Kamenev bodde inte i Longjumeau, han kom bara för att hålla sina föreläsningar. Han var vid den tiden upptagen med att skriva sin bok *Två partier*. Han diskuterade den med Iljitj. Jag minns hur de låg i gräset på en äng och Iljitj utvecklade sina tankar för Kamenev. Han skrev förordet till boken.

Jag reste rätt ofta till Paris för att träffa folk i affärsfrågor. Det var nödvändigt för att inga besökare skulle komma till Longjumeau. Elevernas vistelse i Paris borde nämligen hemlighållas så gott det gick, eftersom de efter skolan alla genast ville resa hem för att arbeta. Iljitj var mycket nöjd med skolan. På lediga stunder brukade vi cykla tillsammans. Vi tog oss upp för en backe och åkte femton kilometer till ett flygfält. Det låg litet avsides och var inte så ofta besökt som Juvisy. Många gånger var Iljitj och jag de enda åskådarna, och Iljitj kunde titta på flygplansmanövrerna så länge han bara ville.

I mitten av augusti flyttade vi tillbaka till Paris.

Den enhet mellan fraktionerna som hade åstadkommit med så stor möda i januari 1910 började snabbt falla sönder. Allteftersom problemen rörande det praktiska arbetet i Ryssland reste sig blev det allt klarare att ett gemensamt arbete var omöjligt. Det praktiska arbetets krav ryckte av den partimask som en del mensjeviker hade anlagt. Innebörden i Trotskij's "lojalitet" – under denna täckmantel ville Trotskij förena likvidatorerna och Vperjodanhängarna – kröp också fram. När det blev uppenbart att arbetet i Ryssland fordrade bättre organisation så gav sig genast samgåendets artificiella natur tillkänna. Lenin, Zinovjev och Kamenev hade redan i slutet av december 1910 vänt sig till centralkommitténs utlandsbyrå med förslaget att centralkommittén borde sammankallas utomlands. Svar fick de först om en dryg månad: den mensjevikiska byrån avvisade deras förslag. Diskussionen i denna fråga drog ut på tiden till maj 1911. Det stod alltså klart att det var bortkastad tid att prata med byrån. Bolsjevikerens representant Semasjko utträdde ur utlandsbyrån, och bolsjevikererna sammankallade en konferens med centralkommittémedlemmar som var utomlands vid den tidpunkten. Det fanns nio sådana i juni 1911. Bundisten Ionov var sjuk. De andra samlades den 10 juni, men mensjeviken Gorev och bundisten Lieber lämnade konferensen. De övriga dryftade de mest aktuella frågorna, bland annat sammankallandet av en partikonferens, och beslöt att i Ryssland bilda en organisationskommission för partikonferensens sammankallande. I augusti reste några kamrater till Ryssland: Breslav (Zachar) till Petersburg och Moskva, Semjon Schwartz till Ural och Jekaterinoslav och Sergo Ordzjonikidze till södra Ryssland. Även Rykov åkte iväg, men han blev anhållen på gatan omedelbart efter ankomsten. Tidningarna skrev att man hade hittat en mängd adresser hos Rykov, men det var fel. Samtidigt med Rykov häktades verkligen flera bolsjeviker, men senare fick vi erfara att det i Leipzig, där Pjatnitskij då organiserade insmugglingen av litteratur till Ryssland och dit Rykov tittade in på vägen hem, fanns en man vid namn Brendinskij som också sysslade med litteraturtransporter men som var polisspion. Det var han som chiffrerade adresserna åt Rykov. Därför kände polisen till alla adresser även om de inte hade hittat någonting hos Rykov.

En konferens sammankallades i Baku. Det var rena turen att deltagarna inte arresterades, eftersom en av deltagarna, den framstående Bakufunktionären Stepan Sjaumjan, och flera andra partiarbetare i Baku hade häktats. Konferensen flyttades till Tiflis. Fem organisationer var representerade; närvarande var Schwartz, Sergo Ordzjonikidze och andra. Deltagarna var bolsjeviker och Plechanovanhängare. Närvarande var också Tjernomazov, vilken senare visade sig vara polisspion. Den ryska organisationskommissionen hade emellertid haft åsyftad verkan. Partikonferensen sammankallades i januari 1912.

Bolsjevikgruppen i Paris utgjorde 1911 en rätt stark organisation. Bland medlemmarna märktes Semasjko, Vladimirskij, Antonov (Britman), Kuznetsov (Sapozjko), Belenkij (Abram och senare även hans bror Grisja), Inessa Armand, Stad, Natasja Gopner, Kotljarenko, Tjernov (hans riktiga namn minns jag inte), Lenin, Zinovjev, Kamenev, Lilina, Taratuta, Mark (Liubimov) och Liova (Vladimirov). Allt som allt var det fyrtio man. I det stora hela hade gruppen omfattande kontakter med Ryssland och stor revolutionär erfarenhet. Kampen mot likvidatorerna, trotskisterna och de andra stålsatte gruppen. Den gjorde en hel del för att bidra till arbetet hemma och gjorde också en insats bland fransmännen och bland breda emigrantkretsar av arbetare. Det fanns ganska många sådana emigranter i Paris. En tid försökte Staël och jag att verka bland kvinnliga arbetaremigranter, sådana som modister, sömmerskor osv. Vi höll en del möten, men detta arbete undervärderades. På varje möte var det någon som började bråka och ställde frågan: ”Varför skall det egentligen hållas just kvinnomöten?” Det hela rann ut i sanden, fast någon nytta hade det kanske gjort. Iljitj ansåg att det var ett nyttigt arbete.

I slutet av september reste Iljitj till Zürich, där Internationella socialistiska byrån sammanträdde. Man dryftade Molkenburgs brev till det tyska socialdemokratiska partiets centralkommitté. Molkenburg menade att man inför de kommande valen inte borde kritisera kolonialpolitiken alltför häftigt i samband med händelserna i Marocko. Brevet hade offentliggjorts av Rosa Luxemburg, vilket gjorde Bebel upprörd. Vladimir Iljitj tog Rosa i försvar. Den tyska socialdemokratins opportunistiska linje framträdde markant redan på detta sammanträde. Under denna resa höll Iljitj en rad föreläsningar i Schweiz.

I oktober begick Laura och Paul Lafargue självmord. Det gjorde ett mycket starkt intryck på Iljitj. Vi mindes vårt besök hos dem. Iljitj sade: ”Kan man inte arbeta längre för partiet så måste man kunna se sanningen i ansiktet och dö som paret Lafargue.” Han ville gärna vid deras bår säga några ord om att de inte hade arbetat förgäves, att den sak som de hade startat, Marx' sak som både Paul och Laura Lafargue hade varit så nära förbundna med växte, vidgades och höll på att sprida sig till Asien. Just vid det tillfället reste sig en massomfattande revolutionsvåg i Kina. Vladimir Iljitj skrev ett tal och Inessa Armand översatte det. Jag minns med vilken djup känsla han höll talet i det ryska socialdemokratiska partiets namn vid begravningen.

Inför nyåret samlades en konferens med bolsjevikernas utlandsgrupper. Stämningen var god, även om emigrantlivet hade gått alla på nerverna.

Början av 1912

Förberedelserna till konferensen var i full gång. Vladimir Iljitj hade brevlades kontaktat den tjeckiske representanten i Internationella socialistiska byrån, Nemeč, beträffande möjligheten att anordna konferensen i Prag. Fördelen med Prag var att det inte fanns någon rysk koloni där, och dessutom kände Iljitj Prag från sin första emigration, då han bodde där en tid hos Modráček.

Av de händelser som var förknippade med Prag-konferensen har två stannat i minnet (på själva konferensen var jag inte med). En av dem var en diskussion mellan Savva (Zevin), före

detta elev vid Longjumeauskolan och nu ombud för Jekaterinoslav, å ena sidan och å andra sidan David (Schwartzman) som var ombud för Kiev och, vill jag minnas, Sergo. Jag minns tydligt Savvas upprörda ansikte. Jag kommer inte exakt ihåg diskussionens förlopp, men Savva var Plechanovanhängare. Plechanov kom inte till konferensen. Som svar på inbjudan skrev han: ”Sammansättningen av er konferens är så ensidig att det är bäst för mig, dvs. till gagn för partienheten, att inte delta i den.” Savva hade han emellertid bearbetat på sitt sätt, så att denne under konferensen inlämnade den ena protesten efter den andra i Plechanovs anda. Senare blev Savva som sagt bolsjevik. Den andre Plechanovanhängaren, David, ställde sig på bolsjevikernas sida. Det samtal som etsat sig in i mitt minne handlade om Savva skulle resa till konferensen eller inte. I Longjumeau var Savva alltid glad och lugn, och därför gjorde hans häftiga sinnesrörelse den här gången så starkt intryck på mig.

Den andra händelsen inträffade när Vladimir Iljitj redan hade avrest till Prag. Till Paris anlände Filip (Golostjokin) tillsammans med Brendinskij för att fortsätta till konferensen. Brendinskij kände jag endast till namnet som en av dem som hade hand om insmugglingen av förbjuden litteratur till Ryssland. Han bodde i Dvinsk. Litteraturen skulle han skicka till olika organisationer, huvudsakligen i Moskva. Filip hade börjat få vissa misstankar beträffande Brendinskij. Filips far och syster bodde också i Dvinsk, och före utlandsresan hade han hälsat på dem. Brendinskij hyrde ett rum hos Filips syster, och fadern sade Filip att han inte skulle lita på Brendinskij som uppförde sig konstigt, levde över sina tillgångar, gav ut pengar till höger och till vänster. Två veckor före konferensen blev Brendinskij anhållen men släpptes efter några dagar. Medan han satt inne blev några personer häktade som hade kommit för att besöka honom; deras namn var inte kända. En annan omständighet som väckte Filips misstankar var den gemensamma övergången över gränsen. Filip kom hem till oss tillsammans med Brendinskij, och jag blev mycket glad över att se dem. Men Filips handslag var så talande och blicken han gav mig så uttrycksfull att jag förstod att han hade någonting på hjärtat om Brendinskij. I enrum berättade han om sina misstankar. Vi kom överens om att han skulle gå sin väg och att vi skulle träffas senare och bestämma vårt handlingsätt, medan jag tillsvidare skulle prata med Brendinskij och sondera terrängen.

Samtalet med Brendinskij var mycket egendomligt. Från Pjatsnitskij hade vi fått ett meddelande om att litteraturen hade skickats iväg och nått Moskva, medan Moskva klagade över att de inte fått någonting alls. Jag började utfråga Brendinskij till vem han hade sänt litteraturen, på vilken adress. Förvirrad svarade han att han inte längre överlämnade litteraturen till organisationen, eftersom det var farligt, utan till bekanta arbetare. Jag frågade vad de hette. Han nämnde några uppenbart påhittade namn och adresserna kom han inte ihåg. Utan tvekan ljög han. Jag intresserade mig för hans rundresor till olika städer och frågade någonting om Jaroslavl, tror jag det var. Han svarade att det var omöjligt för honom att resa till den staden eftersom han en gång varit anhållen där. ”Av vilken anledning?” ”Ett kriminalfall”. Förbluffad fortsatte jag att fråga, och svaren blev allt virrigare. Jag sade honom att konferensen skulle hållas i Bretagne, att Iljitj och Zinovjev redan var där. Efteråt kom jag överens med Filip om att Grigorij och han på natten skulle ge sig iväg till Prag och lämna ett brev till Brendinskij om att de hade rest till Bretagne. Därefter begav jag mig till Burtsev som på den tiden var vår specialist på att avslöja polisspioner. ”Det är alldeles klart att han är spion”, sade jag åt honom. Burtsev lyssnade på min berättelse och föreslog att jag skulle skicka Brendinskij till honom. Men det behövdes inte. Vi fick ett telegram från Pjatsnitskij, vars misstankar också hade väckts, om att Brendinskij inte fick resa till konferensen. Telegrammet följdes av ett detaljerat brev. Brendinskij kom alltså aldrig till konferensen. Han återvände inte till Ryssland utan bosatte sig i en villa som tsarregeringen köpte åt honom för fyrtiotusen franc i närheten av Paris.

Jag var mycket stolt över att jag hade skyddat konferensen mot en polisspion. Jag anade inte att två andra spioner redan var där: Roman Malinovskij och Romanov (Alja Aleksinskij), en tidigare Capri-elev.

Pragkonferensen var den första partikonferens med deltagande av partifunktionärer från Ryssland efter 1908. Det gällde att sakligt diskutera arbetet hemma och dra upp en exakt linje för detta arbete. Resolutioner antogs om den aktuella situationen och partiets uppgifter, valen till fjärde riksduman, den socialdemokratiska dumagruppen, partiarbetets karaktär och organisationsformer, socialdemokratins uppgifter i kampen mot hungersnöden, inställningen till lagförslaget i duman om statlig försäkring av arbetare och den s. k. petitionskampanjen.*

Det som Pragkonferensen gav var en klar och tydlig partilinje ifråga om arbetet i Ryssland, en verklig ledning av den *praktiska* verksamheten. Däri låg dess stora betydelse.

I den på konferensen valda centralkommittén ingick Lenin, Zinovjev, Ordzjonikidze (Sergo), Schwartzman (David), Golosjtjokin (Filip), Spandarjan[†] och Malinovskij. Suppleanter valdes i händelse att någon skulle bli arresterad. Kort efter konferensen koopterades Stalin och Belostotskij (före detta elev vid skolan i Longjumeau). I centralkommittén skapades den enhet utan vilken det var omöjligt att arbeta under denna svåra tid. Konferensen var utan tvivel ett stort steg framåt i och med att den gjorde slut på delorganisationen av arbetet i Ryssland. Likvidatorernas och Trotskij's illvilliga anfall, Plechanovs och Bundisternas diplomati – allt detta måste självfallet skarpt bemötas och avslöjas, men dessa tvister hade inte längre samma betydelse, uppmärksamheten flyttades nu över till arbetet i Ryssland. Och att Malinovskij ingick i centralkommittén, att mötet i Leipzig efter konferensen med representanterna för tredje duman Poletajev och Sjurkanov också i detalj kom till polisens kännedom (Sjurkanov visade sig också vara spion) var trots allt inte så farligt. Naturligtvis arresterades våra funktionärer och försvagades organisationen, men polisen stod maktlös inför arbetarrörelsens uppsving. Den rätta linjen ledde rörelsen in i den rätta fåran och fostrade allt fler nya krafter.

Från Leipzig, där Iljitj hade träffat Poletajev och Sjurkanov, gav han sig iväg till Berlin för att komma överens med de tyska kamrater som var goda män om att återfå de pengar som de förvarade och som vi verkligen behövde just då för arbetet. Under tiden kom Schotmann till Paris. Han hade på sista tiden arbetat i Finland. Pragkonferensen kritiserade skarpt i en resolution tsarismens och tredje riksdumans politik gentemot Finland och framhöll att arbetarna i Finland och i Ryssland hade samma uppgifter i kampen mot tsarväldet och den ryska kontrarevolutionära borgerligheten. I Finland hade vi då en illegal organisation som

---

* Likvidatorerna och Trotskij gjorde ett stort nummer av en petition som hade sammanställts av likvidatorerna i Petersburg i december 1910. Petitionen, som förespråkade förenings-, församlings- och strejkrätt, skulle å arbetarnas vägnar överlämnas till tredje riksduman. Men petitionskampanjen hade ingen framgång bland arbetarna. – *Red.*

[†] *Suren Spandarjan* var ombud för Baku. Efter konferensen var Iljitj i Berlin, och Suren gjorde honom då bekant med Voski-Ioanisian, en gammal vän till hans familj som gjorde partiet en hel del tjänster. Man hade för avsikt att föra brevväxlingen med Ryssland via henne. Men Suren klarade sig inte länge undan polisen. Redan i slutet av april fick vi höra att han hade arresterats. Suren's far bodde i Paris. Iljitj och jag gick och hälsade på honom för att få veta litet mer om hur sonen hade anhöllits.

Suren's far var sjuk och ensam, han hade inte ens pengar för att betala hyran. Hans minne svek honom, han kunde skriva ett brev och glömma att skriva adressen. Iljitj tyckte mycket synd om den gamle. Meddelandena från Baku var inte heller glädjande. Suren hade det mycket svårt i fängelset, det fanns ingen som kunde komma och ge honom en hjälpare hand. När vi kom hem skrev Iljitj genast ett brev till Voski och bad henne göra någonting, för de båda Spandarjan. Han skrev om den gamle att "situationen är mycket dålig, till och med förtvivlad för den gamle. Vi gav honom ett handlån. Men jag beslöt trots allt att tillskriva er. Antagligen känner ni bekanta och släktingar till Spandarjan i Baku och Paris. Vet ni någon i Baku som man kunde skriva till om Suren och be hjälpa honom? Och om ni har gemensamma bekanta så vore det synnerligen nödvändigt att någon hjälpte fadern också ... Jag hoppas att ni gör vad ni kan för de båda Spandarjan och skriver några ord om det till mig". – *N. K.*

arbetade bland matroserna i Östersjöflottan. Schotmann hade kommit för att meddela att allt var klart för uppror i Finland, att den illegala organisationen i trupperna var redo till strid – planen gick ut på att erövra fästningarna Sveaborg och Kronstadt. När Iljitj kom hem började han ivrigt utfråga Schotmann om organisationen, vilken i och för sig var en intressant sak. (I organisationen arbetade Rahja, S. Vorobjov och Kokko.) Iljitj ansåg emellertid att dylika aktioner inte var ändamålsenliga vid den tidpunkten. Arbetarna i Petersburg skulle knappast stödja ett uppror. Något uppror blev det inte heller. Organisationen avslöjades inomkort, masshåktningar inleddes och 52 personer ställdes inför rätta för anstiftande av uppror. Till ett uppror var det självfallet långt kvar, men händelserna vid Lena i mitten av april och proteststrejkerna över hela landet visade klart och tydligt att proletariet vuxit under dessa år och att det ingenting glömt, att rörelsen utvecklats till en högre nivå, att helt nya arbetsförhållanden höll på att uppstå.

Iljitj förändrades också. Nervositeten släppte, han blev mer koncentrerad och tänkte mer på de uppgifter som den ryska arbetarrörelsen nu stod inför. Hans sinnesstämning återspeglades nog bäst i artikeln om Herzen i början av maj. Artikeln är mycket representativ för Iljitj, för den passion som grep och fånglade läsaren så starkt. Han skrev: ”Då vi hyllar Herzen, ser vi klart de tre generationer, de tre klasser som verkade i den ryska revolutionen. Först – adelsmän och godsägare, dekabristerna och Herzen. Kretsen av dessa revolutionärer var trång. De stod skrämmande fjärran från folket. Men deras verk var inte förgäves. Dekabristerna väckte Herzen. Herzen utvecklade den revolutionära agitationen.

Denna agitation togs upp av revolutionärerna från raznotjintsy, börjande med Tjernysjevskij och slutande med hjältarna från Narodnaja Volja, vilka utvidgade, stärkte och stålsatte den. Kämparnas krets vidgades och deras förbindelser med folket blev fastare. ‘Unga rorgångare i den kommande stormen’ kallade Herzen dem. Men det var ännu inte den verkliga stormen.

Stormen, det är massornas egen rörelse. Proletariatet, den enda konsekvent revolutionära klassen, framträdde i spetsen för massorna och reste för första gången böndernas miljoner till öppen revolutionär kamp. Den första stormbyn satte in 1905. Den nästa börjar växa inför våra blickar.” (Verk, b. 18, s. 14-15)

Bara för några månader sedan hade Iljitj med vemod i rösten sagt till sin syster Anna som var på tillfälligt besök i Paris: ”Jag undrar om jag kommer att uppleva nästa uppsving.” Och nu förnam han själv detta uppsving, att massorna kommit i rörelse.

När det första numret av Pravda kom ut gjorde vi oss i ordning för att flytta till Krakow, som i flera avseenden var bekvämare än Paris, också vad beträffade polisen. Den franska polisen samarbetade på allt sätt med den ryska. Den polska polisen hade tvärtom en fientlig inställning till den ryska – som till hela den ryska regeringen. I Krakow behövde vi inte frukta att breven skulle öppnas eller att våra besökare skulle skuggas. Och dessutom låg gränsen till Ryssland inom bekvämt räckhåll och besökare kunde oftare komma hemifrån. Brev och korsband skulle snabbt komma fram till Ryssland. Vi gjorde oss i ordning till flyttningen utan dröjsmål. Vladimir Iljitj var på gott humör och tog sig mer än vanligt an de kamrater som stannade kvar i Paris. Lägenheten var ständigt full med folk som kom och gick i en ström.

Jag minns att även Kurnatovskij hälsade på. Vi lärde känna honom under förvisningen i Sjusjenskoje. För honom var det då hans tredje förvisning; han hade studerat vid universitetet i Zürich, var kemiingenjör och arbetade på ett sockerbruk vid Minusinsk. Efter frigivningen arresterades han snart igen i Tiflis och satt i två år inspärrad i Metechiborgen innan han skickades till Jakutsk. Under färden dit blev han inblandad i det så kallade Romanov-

intermezzot* och dömdes 1904 till 12 års straffarbete. Efter amnestin 1905 organiserade han ”Republiken i Tjita”,† togs tillfånga av Meller-Zakomelskij‡ och hamnade sedan hos Rennenkampf. Han dömdes till döden och sattes på ett tåg för att han skulle se hur revolutionärerna arkebuserades. Senare ersattes dödsdomen med livstids förvisning. År 1906 lyckades Kurnatovskij fly från Nertjinsk till Japan. Därifrån tog han sig över till Australien där han hade det mycket dåligt ställt. En tid var han skogshuggare, förkylde sig, fick inflammation eller något liknande i örat och undergrävde helt sin hälsa. Det var med knapp nöd han kom till Paris.

Han var totalt slut. När han kom hösten 1910 gick Iljitj och jag och hälsade på honom i sjukhuset. Han plågades av en mycket svår huvudvärk. Jekaterina Okulova besökte honom med sin lilla dotter Irina som med barnsligt stora bokstäver skrev brevlappar till honom eftersom han hörde dåligt. Han blev bättre med tiden och hamnade bland försonarna. Under ett samtal fick vi höra någonting i försonarstil av honom också. Förbindelserna avbröts, vi hade alla dåliga nerver på den tiden. Hösten 1911 tittade jag emellertid in till honom en gång – han hyrde ett rum på Boulevard Montparnasse. Jag hade med mig våra tidningar, berättade om skolan i Longjumeau, och vi pratade både länge och väl med varandra. Han var redan helt överens med centralkommitténs linje. Det gladdes Iljitj, som före avresan ofta hälsade på honom. Kurnatovskij tittade på hur vi packade våra saker och hur mamma glatt stoppade ner någonting i kappsäcken, och sade: ”En del folk har verkligen ork.” Kurnatovskij dog hösten 1912, när vi redan var i Krakow.

Lägenheten övertogs med möbler och allt av en polack, en kantor från Krakow. Han frågade hela tiden Iljitj om priser och sådant: ”Hur mycket kostar gässen?” ”Hur mycket kostar kalvköttet?” Iljitj var alldeles villrådig, han hade inte mycket att göra med hushållet. Men inte heller jag kunde säga någonting, eftersom varken gäss eller kalvkött hörde till det som vi åt i Paris. Och kantorn frågade inte om priserna på hästkött och sallad.

Bland vårt folk i Paris var det då många som reste hem till Ryssland: Inessa Armand, Safarov och andra. För vår del tog vi oss tills vidare endast litet närmare Ryssland.

Krakow 1912-1914

Krakowemigrationen liknade inte exilen i Paris eller i Schweiz. Egentligen var det ett slags halvemigration. I Krakow kunde vi nästan odelat ägna oss åt arbetet i Ryssland. Mycket snabbt upprättades utmärkta kontakter med Ryssland. Petersburgtidningarna kom fram på två eller tre dagar. Och under tiden hade Pravda börjat komma ut hemma. ”I Ryssland råder ett revolutionärt uppsving, inte något annat uppsving utan just ett revolutionärt”, skrev Vladimir Iljij till Gorkij. ”Vi lyckades i alla fall börja ge ut en daglig Pravda – förresten just tack vare den konferens (i januari) som skälls ut av dumskallarna.” (Verk, b. 35, s. 26) Förbindelserna med Pravda var de bästa tänkbara. Nästan dagligen skrev Iljitj artiklar för Pravda, skickade brev dit, följde tidningens verksamhet och rekryterade medarbetare. Han insisterade på allt

* År 1904 protesterade en grupp förvisade i Jakutskområdet mot administrationens brutalitet och godtycke gentemot de politiska deporterade. Den 18 februari låste de in sig i jakuten Romanovs stuga (därav namnet). Under skottväxlingen dödades en förvisad, Matlachov, och sårades tre; bland soldaterna dödades två. Den 7 mars gav ”romanovarna” upp. De ställdes inför rätta i Jakutsk. Alla de femtiofem åtalade dömdes var och en till tolv års straffarbete. – *N. K.*

† *Republiken i Tjita eller Transbajkalrepubliken* kallades en period i slutet av 1905 då makten i Tjita i praktiken innehades av arbetarna vid järnvägsverkstäderna, till vilka soldater på väg hem från Manchuriet efter det rysk-japanska krigets slut hade anslutit sig. Rörelsen dränktes i blod när en straffexpedition under befäl av general Rennenkampf anlände till Tjita den 21 januari. – *N. K.*

‡ *General Meller-Zakomelskij* var känd för de straffexpeditioner han ledde i Balticum och Sibirien 1905-1906. – *N. K.*

sätt att även Gorkij skulle skriva i Pravda. Regelbundet medarbetade Zinovjev och Lilina, vilken samlade intressant utlandsmaterial för tidningen. Ett sådant välordnat samarbete skulle ha varit otänkbart från Paris eller Schweiz. Även brevväxlingen med Ryssland kom snabbt igång. Kamraterna i Krakow lärde oss hur viskulle gå tillväga för att inte avslöja oss. Huvudsaken var att det inte fanns utländska stämplars på kuverten, då skulle den ryska polisen inte fästa någon större uppmärksamhet vid dem. Bondkvinnor som kom till marknaden från Ryssland åtog sig gärna att för en ringa penning stoppa breven i brevlådan på den ryska sidan av gränsen.

I Krakow fanns det omkring fyratusen polska emigranter från Ryssland.

När vi kom till Krakow möttes vi av kamrat Bagocki, en polsk politisk emigrant som varit dömd till straffarbete i Ryssland. Han tog hand om oss från första början och hjälpte oss i allt som rörde vardagslivet och vår underjordiska verksamhet. Han lärde oss hur vi skulle utnyttja de specialpass som gränsbefolkningen skaffade sig när de ville passera över gränsen. Dessa övergångskort kostade inte mycket, och det viktigaste var att de oerhört underlättade gränsövergången för våra illegala kamrater. Med hjälp av dem sände vi många kamrater över gränsen. Till exempel Varvara Jakovleva, som hade flytt från förvisningen i Sibirien, där hon insjuknat i tbc, för att få behandling utomlands och träffa sin bror som bodde i Tyskland. Tillbaka hem tog hon vägen via Krakow, och anstalter måste träffas för brevväxling och arbete. Hon passerade gränsen välbehållen. Först helt nyligen fick jag veta, att gendarmerna på gränsstationen hade lagt märke till hennes stora handväska och ville ta reda på om hon verkligen skulle åka till den plats som hon hade tagit biljett till. Hon varskoddes emellertid av konduktören som erbjöd sig att för skälig ersättning skaffa henne en biljett till Warszawa. Med den biljetten fortsatte hon sedan resan utan missöden. En gång skaffade vi också övergångskort åt Stalin.

Vid gränsen gällde det för övergångskortets innehavare att svara med det polska ordet jestem (här!) vid namnuppropet. Jag minns hur jag lärde kamraterna detta trick. Även den illegala övergången över gränsen var snart organiserad. På den ryska sidan av gränsen hade vi Krylenko som hemlig kontaktman. Han bodde då i närheten av gränsen, närmare bestämt i Lublin. På det sättet kunde vi också smuggla över illegal litteratur. Polisen i Krakow beredde oss inga svårigheter, den skuggade oss inte och öppnade inte våra brev. Den hade överhuvudtaget inga kontakter med den ryska polisen. Det fick vi klart för oss efter en händelse. Sjumkin, en arbetare från Moskva, hade kommit för att hämta litteratur som han tänkte ta över gränsen i en specialsydd väst. Han höll styvt på allt hemlighetsmakeri. På gatan gick han med mössan dragen över ögonen. Vi skulle till ett möte och tog honom med oss. Han ville emellertid inte gå tillsammans med oss utan följde oss för säkerhets skull på avstånd. Han var till den grad lik en konspiratör att polisen genast lade märke till honom. Dagen efter fick vi besök av en polisofficer som undrade hur bra vi kände mannen och om vi kunde ansvara för honom. Det sade vi att vi kunde. Sjumkin insisterade på att han skulle ta den illegala litteraturen med sig trots att vi försökte avråda honom. Han kom emellertid välbehållen fram med sin litteratur.

Det var sommar när vi anlände till Krakow, och kamrat Bagocki rådde oss att slå oss ner i en förstad som hette Zweizynce. Vi hyrde rum i samma hus som familjen Zinovjev. Det var en otroligt smutsig plats, men alldeles i närheten flöt Wisla med utmärkta badmöjligheter, och på cirka fem kilometers avstånd hade vi Las Wolski, en stor och vacker skog dit Iljitj och jag ofta gav oss iväg på cykel. På hösten flyttade vi tillsammans med Bagocki och Zinovjev till ett nybyggt kvarter i en annan stadsdel.

Iljitj tyckte mycket om Krakow, som påminde om Ryssland. Den nya omgivningen och frånvaron av emigrantkiv lugnade ner de upprivna nerverna. Iljitj iakttog uppmärksamt

vardagslivet i Krakow, intresserade sig för hur arbetarbefolkningen och de fattiga hade det i staden. Jag trivdes också i Krakow. Jag hade bott i Polen som barn, när jag var två–fem år, och något hade stannat kvar i minnet från den tiden. Jag var förtjust i de öppna trädgallerierna på gårdarna, de påminde om de trappor där jag en gång hade lekt med polska och judiska barn; jag var förtjust i de små trädgårdarna – ogródki – där man sålde kwasne mleko z ziemniakami (surmjölk med potatis). Allt detta påminde också min mor om hennes ungdom, och Iljitj gladdes åt att han äntligen kommit bort från Paris; han skämtade glatt och berömde både kwasne mleko och den polska mocna starka (starka vodka).

Den som bäst kunde polska bland oss var Zinovjevs fru Lilina. Jag var dålig i polska, jag mindes några ord från barndomen och så hade jag studerat litet i Sibirien och i Ufa. Men nu fick jag genast börja prata hushållspolska. Hushållet var det mycket svårare att sköta än i Paris. Det fanns ingen gas, spisen eldades med ved. I köttaffären försökte jag fråga efter benfritt kött, som i Paris. Slaktaren stirrade på mig och sade: ”Gud har skapat kon med ben, inte kan väl jag då sälja kött utan ben?” Brödet för måndagen måste köpas i förväg, eftersom bagarna hade det stängt på måndagarna på grund av baksmälla. Man fick också lära sig köpslå. Det fanns polska affärer och judiska. I de judiska kunde man köpa allt till halva priset, men då måste man pruta, gå ut och komma tillbaka igen och så vidare, vilket krävde en massa tid.

Judarna bodde i ett särskilt kvarter och hade särskilda kläder. I väntrummet till läkaren på ett sjukhus diskuterade man på allvar om ett judiskt barn kunde vara likadant som ett polskt eller inte, om det vilade en förbannelse över de judiska barnen eller inte. Och i kön satt en liten judisk pojke och lyssnade på allt detta. De katolska prästernas makt var gränslös i Krakow. De hade hand om hjälpen till dem som råkat ut för eldsvåda, till gamlingar och föräldralösa barn, nunneklostren hjälpte kvinnligt tjänstefolk att få anställning och försvarade deras rättigheter inför herrskapet. De religiösa ceremonierna var det enda slag av underhållning som var tillgängligt för den förtryckta och okunniga befolkningen. I Galizien rådde fortfarande feudala förhållanden som åtnjöt den katolska kyrkans stöd. Till exempel. En fru i hatt har kommit till marknaden för att anställa en hemhjälp. Det står en tio bondkvinnor som erbjuder sina tjänster och alla kysser de henne på handen. Drickspengar skall ges för allt. En snickare eller hyrkusk som får dricks faller på knä och bugar sig till marken. Men så fanns det också ett sunt hat mot herrskapet bland massorna. Zinovjev och Lilina hade anställt en kvinna som tog hand om deras lilla pojke. Hon gick varje morgon till kyrkan och var nästan genomskinlig av fasta och böner. Och dock berättade hon, när jag en gång pratade med henne, om hur bittert hon hatade allt vad herrskap hette. Hon hade i tre år arbetat hos en officersfru, vilken som fint folk överhuvudtaget sov till klockan elva och drack kaffe på sängen; tjänsteflickan skulle hjälpa henne att klä på sig och dra på henne strumporna. Den fanatiskt religiösa barnjungfrun sade att blev det revolution så skulle hon vara bland de första som tog högaffeln och gick mot herrskapsfolket. Böndernas och de fattigas armod och förtryckta tillstånd framträdde överallt och var till och med större än i Ryssland på den tiden.

I Krakow träffade Vladimir Iljitj Hanecki som hade representerat Polens och Litauens socialdemokrater på vårt partis andra kongress och kongresserna i Stockholm och London; han hade utsetts av huvudstyrelsen.* Från Hanecki och andra polska kamrater fick Vladimir Iljitj höra detaljerna rörande den polska socialdemokratins splittring. Huvudstyrelsen hade satt igång en kampanj mot kommittén i Warszawa som hade hela stadsorganisationens stöd. Warszawakommittén krävde av huvudstyrelsen en principfastare linje, ett bestämt ståndpunktstagande i förhållande till de inre partiangelägenheterna i det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet. Huvudstyrelsen upplöste Warszawakommittén och spred rykten om att

---

* Det polska socialdemokratiska partiets centralkommitté. – Red

kommittén hade förbindelser med hemliga polisen. Vladimir Iljitj tog parti för Warszawa-kommittén (de s. k. rozlamowcy). Han skrev en artikel till deras försvar och protesterade i Internationella socialistiska byrån mot huvudstyrelsens agerande. Warszawakommittén hade nära kontakter med massorna i Warszawa och andra arbetarcentra (Łódź och andra). Vladimir Iljitj tyckte inte att det var fråga om en främmande angelägenhet. Denna kamp var förbunden med hela den då akuta kampen inom partiet, och därför kunde inte Vladimir Iljitj förbli en passiv åskådare. Men naturligtvis var det huvudsakligen de ryska angelägenheterna som tilldrog sig hans uppmärksamhet.

Två kamrater som stod Vladimir Iljitj mycket nära – Safarov och Inessa Armand – reste till Petersburg från Paris för att förbereda valkampanjen till fjärde riksduman. De hade falska pass. Inessa hälsade på hos oss i Krakow medan vi ännu bodde i Zwiezynce och stannade i ett par dagar. Vi kom överens om alla detaljer, hon fick alla möjliga adresser och hon och Iljitj diskuterade planen för vår verksamhet. På vägen skulle Inessa titta in till Nikolaj Krylenko som bodde i Lublin, inte långt från den galiziska gränsen till Ryssland. Det gällde att via honom organisera gränsövergången för besökare till Krakow.

Genom Inessa och Safarov var vi rätt väl informerade om vad som tilldrog sig i Petersburg. De tog upp kontakterna där och inledde ett omfattande arbete för att bekantgöra arbetarna med Pragkonferensens resolutioner och de uppgifter som partiet då stod inför. Sitt högkvarter hade de i Narvastadsdelen. Petersburgkommittén återupprättades, och därefter bildades Norra regionbyrån med – förutom Inessa och Safarov – Schotmann och hans kamrater Rahja och Pravdin som medlemmar. I Petersburg utvecklade sig en häftig kamp mot likvidatorerna. Norra regionbyråns verksamhet banade mark för valet av järnvägsmannen och bolsjeviken Badajev från Petersburg. Likvidatorerna förlorade sitt inflytande bland arbetarmassorna i Petersburg. Arbetarna såg att likvidatorerna inte förde någon revolutionär kamp utan slog in på reformvägen, att de i grund och botten bedrev en liberal arbetarpolitik. Mot likvidatorerna var en oförsonlig kamp av nöden. Därför blev Vladimir Iljitj så upprörd över att Pravda till en början envist strök all polemik med likvidatorerna i hans artiklar. Han skrev arga brev till Pravda. Det var först efterhand som Pravda började delta i den kampen.

I Petersburg hade valen av elektorerna inom arbetarkurien* utsatts till söndagen den 16 september. Polisen förberedde sig också till valen. Den 14 arresterades Inessa och Safarov. Men polisen visste inte att Stalin, som rymt från Sibirien, hade anlänt den 12. Valen i arbetarkurien blev en stor framgång. Inte en enda högerkandidat valdes, och överallt antogs politiska resolutioner. Under hela oktober var uppmärksamheten fäst vid valen. Av tradition och okunnighet förhöll sig arbetarmassan på en hel rad platser fortfarande passiv till valen, den tillmätte dem ingen större betydelse och därför behövdes en omfattande agitation. Inte desto mindre röstade arbetarna överallt på socialdemokraterna. I arbetarkuriorna i alla större industristäder gick segern till bolsjevikerna. Det var partianslutna arbetare med stor auktoritet som valdes. Sex bolsjeviker och sju mensjeviker kom in i fjärde riksduman, men de sex bolsjevikdeputeraderna representerade en miljon arbetare medan de sju mensjeviker knappt företrädde ens en kvarts miljon. Dessutom visade sig bolsjevikgruppen från första början vara bättre organiserad och gav prov på större sammanhållning. Riksdumans öppnande den 18 oktober åtföljdes av arbetardemonstrationer och strejker. Bolsjevikdeputeraderna hade att arbeta tillsammans med mensjeviker i duman, även om förhållandet mellan de båda grupperna i partiet hade tillspetsats på sista tiden.

Pragkonferensen, som spelade en så stor roll för samlingen av de bolsjevikiska krafterna, hölls i januari 1912.

---

* Befolkningen delades upp efter egendomsförhållanden och klasstillhörighet i godsägar-, stadsborgar-, bonde- och arbetarkurior. – *Red.*

I slutet av augusti samma år samlades en s. k. partikonferens i Wien på initiativ och med aktivt deltagande av Trotskij. Mottot för konferensen var enande av alla socialdemokratiska krafter; man bortsåg helt från den klyfta som uppstått mellan likvidatorerna och bolsjevikerna, från att likvidatorernas kurs genomgående stred mot partilinjen. Även Vperjodanhängarna hade inbjudits till konferensen. Som väntat fick konferensen en skarpt markerad likvidatorisk slagsida. Bolsjevikerna, som var samlade kring centralkommittén, deltog inte, och till och med Prechanovmensjevikerna och försonarna bland bolsjevikerna, vilka var samlade kring Plechanovs tidskrift *Za partiju* (För partiet) som kom ut utomlands, vägrade att närvara. Polackerna var också frånvarande, och Aleksinskij som anlände som företrädare för Vperjodgruppen drog fram konferensens svaga sammansättning i ljuset. Konferensdeltagarna var till allra största delen personer bosatta utomlands, två delegater hade skickats från Kaukasiska regionbyrån, och överhuvudtaget hade alla ombuden valts av mycket snäva kollektiv. Resolutionerna som antogs av konferensen var heltigenom likvidatoriskt präglade. Parollen om en demokratisk republik ströks ur valplattformen, och parollen om konfiskering av godsägarjorden ersattes med en paroll om ”revidering av tredje riksdumans agrarlagstiftning”.

En av huvudtalarna var Boris Goldman (Gorev), och han förklarade att det gamla partiet inte längre fanns till och att konferensen borde få karaktären av ”konstituerande”. Till och med Aleksinskij protesterade mot detta. Denna augustisammanslutning, augustiblocket som den började kallas, ställde sig i opposition mot centralkommittén och strävade efter att diskreditera Pragkonferensens beslut. Under skylten av förening av alla socialdemokratiska krafter var det ett antibolsjevikiskt förbund som upprättades.

Under tiden var arbetarrörelsen stadd på tillväxt i Ryssland. Det visade valen.

Omedelbart efter valen fick vi besök av Muranov. Han hade gått över gränsen illegalt. Iljitj var bestört. ”Tänk vilken skandal det skulle ha blivit om ni hade ertappats”, sade han. ”Som dumadeputerad besitter ni parlamentarisk immunitet, och ingen skada skulle vara skedd om ni kom hit legalt. Men nu kunde det ha blivit en riktig skandal.” Muranov berättade mycket intressant om valen i Charkov, om sitt partiarbete, hur han spred flygblad med sin frus hjälp, hur hon gick med dem till salutorget och mycket annat. Muranov var så van vid hemliga arbetsmetoder att han inte kunde fatta vad som menades med parlamentarisk immunitet. Efter att ha diskuterat den förestående verksamheten i duman med Muranov insisterade Iljitj på att han skulle resa hem så snart som möjligt. I fortsättningen reste dumadeputerade redan öppet över gränsen.

Den första träffen med dumadeputerade hölls vid årsskiftet.

Först kom Malinovskij. Han var upprymd, och jag fick en stark aversion mot honom vid första anblicken. Jag tyckte inte om hans blick och hans på ett konstlat sätt frigjorda manér, men det intrycket försvann så snart vi började prata affärer. Därefter kom Petrovskij och Badajev. De berättade om den första månaden i duman och arbetet med massorna. Jag minns att Badajev stod i dörröppningen med skärmmössan i handen och sade: ”Massorna har förstår ni vuxit under de här åren.” Malinovskij gjorde intryck av en kunnig och inflytelserik arbetare. Badajev och Petrovskij kände sig tydligen en smula generade, men man såg genast att det var genuina och pålitliga proletärer. På konferensen kom man överens om en arbetsplan, man diskuterade vilka tal som skulle hållas, hur arbetet med massorna skulle bedrivas och nödvändigheten av de mest intima band med partiarbetet, partiets illegala verksamhet. Badajev fick i uppdrag att ta hand om Pravda. Medvedev som hade kommit tillsammans med dumadeputeraderna berättade om sitt arbete i anknytning till flygbladstryckning och så vidare. Iljitj var mycket nöjd. Han skrev till Gorkij den 1 januari 1913: ”De varmaste hälsningar och välgångsönskningar från Malinovskij, Petrovskij och Badajev.” Och

vidare: ”Att vi upprättade vår bas i Krakow visade sig vara till nytta; det lönade sig att flytta hit (från sakens synpunkt).” (Verk, b. 35, s. 42f)

På hösten, då stormakterna blandade sig i affärerna på Balkan, började krigsmolnen hopa sig. Internationella socialistiska byrån organiserade överallt protestmöten. Ett sådant möte hölls också i Krakow. Men det var ett egendomligt möte. Det var mer ett hatmöte mot Ryssland än ett protestmöte mot krigshotet.

Internationella socialistiska byrån sammankallade en extra kongress med socialistiska internationalen till den 11-12 november i Basel. Rysslands socialdemokratiska arbetarpartis centralkommitté representerades av Kamenev.

Vladimir Iljitj var upprörd över en artikel av Kautsky i Neue Zeit. Det var en heltigenom opportunistisk artikel, där det förklarades att det vore fel av arbetarna att organisera uppror och strejker mot kriget. Vladimir Iljitj hade då redan skrivit rätt mycket om strejkernas organiserande roll i revolutionen 1905. Efter Kautskys framträdande belyste han ännu mer detaljerat denna fråga i flera artiklar. Han tillmätte strejkerna enorm betydelse liksom överhuvudtaget varje aktiv och direkt arbetaraktion.

Krigsfrågan hade redan tagits upp på Stuttgartkongressen 1907, fem år före Baselkongressen, och då hade den behandlats i den revolutionära marxismens anda. Under dessa fem år hade opportunisten emellertid gjort kolossala framsteg, vilket tydligt illustrerades av Kautskys artikel. Baselkongressen antog dock fortfarande enhälligt ett manifest mot kriget, och en stor antikrigsdemonstration hölls. Först 1914 blev det klart hur sönderfränt av opportunist Andra internationalen var.

Under Krakowperioden – åren inför det imperialistiska krigets utbrott – ägnade Vladimir Iljitj stor uppmärksamhet åt den nationella frågan. Ända sedan sin ungdom hatade han nationellt förtryck i varje form. Marx' sats om att den största olycka en nation kan råka ut för var att undertrycka en annan nation var ord som han förstod och som låg honom nära.

Kriget kom allt närmare, och nationalistiska stämningar bredde ut sig bland borgerligheten som på allt sätt underblåste nationellt split. Kriget skulle medföra förtryck mot svaga nationaliteter, undertryckande av deras självständighet. Men för Iljitj var det en självklarhet att kriget oundvikligen skulle gå över i uppror, att de förtryckta folken skulle kämpa för sin oavhängighet. Det var deras rätt. Den hade bekräftats så sent som 1896 av internationella socialistkongressen i London. All undervärdering av nationernas självbestämmanderätt i slutet av 1912 och början av 1913 väckte Iljitjs indignation med hänsyn till det annalkande kriget. Augustiblocket var inte situationen vuxen. I stället för att ge frågan tillbörlig belysning antog det en resolution om att den kulturella nationella autonomin,^{*} som hade diskuterats redan på andra partikongressen 1903 och då röstats ner, mycket väl var förenlig med programpunkten om nationernas rätt till självbestämmande. Det innebar att ge upp ställningarna i den nationella frågan, att begränsa kampen till enbart kulturen, som om det inte stod klart att kulturen och hela det politiska systemet var sammanbundna genom tusentals trådar. För Iljitj var det toppen av opportunist. Men de viktigaste tvisterna om folkens självbestämmanderätt utspann sig med polackerna. De hävdade – både Rosa Luxemburg och rozlamowcy – att självbestämmanderätten inte innebar rätt till utbrytning. Iljitj förstod mycket väl orsaken till de polska farhågorna i frågan om självbestämmanderätten. Det polska folket hatade tsarismen, det kunde man iaktta dagligen i Krakow. En berättade vad hans far hade upplevt när han med

---

* Kravet på kulturell nationell autonomi ställdes av Bund 1905 och formulerades på följande sätt: De funktioner som var förknippade med kulturfrågor (folkundervisningen och så vidare) skulle undandras statens samt den lokala och regionala självstyrelsens jurisdiktion och överlåtas åt nationen företrädd av lokala och centrala institutioner, valda av alla dess medlemmar i allmänna, lika, direkta och hemliga val. – N. K.

knapp nöd klarade sig undan galgen under det polska upproret, en annan mindes hur tsar-myndigheterna hade vanhelgat hans släkts gravar genom att släppa ut svin på kyrkogården och så vidare. Den ryska tsarismen inte bara förtryckte folk – det fanns ingen gräns för den förnedring den utsatte folk för.

Kriget stod för dörren, och det var inte bara den ultrareaktionära nationalismen och borgarklassens chauvinism i de härskande länderna som vann terräng. Även de förtryckta folkens förhoppningar om befrielse ökade. Polska socialistiska partiet (PPS) upptändes allt mer och mer av drömmar om ett självständigt Polen. De växande separatistiska strävandena i PPS, ett heltigenom småborgerligt parti, väckte den polska socialdemokratins farhågor. Därför invände de senare mot en avsöndring. Iljitj hade träffat PPS-medlemmar, flera gånger samtalat med en av deras ledare, Iodko, och hört Daszynski tala. Därför förstod han polackernas attityd. ”Men man kan ju inte betrakta frågan om nationernas självbestämmanderätt endast från polsk synpunkt”, sade han.

Tvisterna i den nationella frågan, som hade inletts redan under andra partikongressen, slog ut i full låga inför kriget – 1913-1914 – och fortsatte sedan mitt under kriget – 1916. Iljitj spelade en ledande roll i dessa tvister. Hans frågeställning var klar och tydlig, och diskussionen blev till nytta. Tack vare den kunde partiet senare finna den rätta lösningen på den nationella frågan inom sovjetstatens ram genom att bilda de socialistiska sovjetrepublikernas union, Sovjetunionen, som inte känner till några olikställda nationer, någon begränsning av folkens rättigheter. Vi iakttar i vårt land en snabb kulturell utveckling av folkslag som förr levde under ett olidligt förtryck, vi ser att banden blir allt starkare mellan alla nationaliteter i Sovjetunionen som går samman i det socialistiska uppbygget.

Det vore emellertid fel att tro att den nationella frågan under Krakowperioden för Iljitj skymde sådana frågor som bondefrågan, vilken han alltid tillmätt största vikt. I denna fråga skrev Vladimir Iljitj mer än fyrtio artiklar i Krakow. För deputeraden Sjagov skrev han en utförlig rapport med titeln Till frågan om den nuvarande regeringens (allmänna) agrarpolitik, och för G. Petrovskij skrev han talet Till frågan om jordbruksministeriets budget. I Krakow började han skriva ett stort arbete som byggde på studier av amerikanska siffror, nämligen Nya uppgifter om utvecklingslagarna för kapitalismen inom jordbruket. Amerika är känt för sin exakta och rika statistik. I detta arbete ville Iljitj vederlägga Himmers synpunkter. (Himmer är den numera för sin skadegörande verksamhet så beryktade Suchanovs namn.)

”Herr Himmer”, skrev Vladimir Iljitj, ”är inte vem som helst, inte en tillfällig artikelförfattare i en tillfällig tidskrift. Han är en av de mest framträdande ekonomisterna som representerar den mest demokratiska och extremt vänstervridna borgerliga riktningen i det ryska och det europeiska sociala tänkandet. Just därför kan herr Himmers åsikter ha – och har också delvis bland icke-proletära befolkningsskikt – särskild utbredning och auktoritet. Ty det är inte fråga om hans privata åsikter, hans personliga fel. De är endast ett uttryck för allmänt borgerliga åsikter – speciellt demokratiserade, speciellt färgsatta med pseudosocialistisk fraseologi –, åsikter som lättare än andra i det kapitalistiska samhällets förhållanden accepteras av både officiella professorer som följer upptrampade stigar och småbrukare som bland miljoner likar utmärker sig för särskild klarsynhet.

Den teori om jordbrukets icke-kapitalistiska evolution i det kapitalistiska samhället som försvaras av herr Himmer är egentligen samma teori som omfattas av det stora flertalet borgerliga professorer, borgerliga demokrater och opportunisterna inom arbetarrörelsen i hela världen.” (Verk, b. 22, s. 6)

Detta arbete om det amerikanska jordbruket, som hade påbörjats i Krakow, avslutades 1915 och publicerades först 1917.

Åtta år senare, 1923, då Iljitj redan var sjuk, bläddrade han igenom Suchanovs anteckningar om revolutionen och dikterade en artikel (Om vår revolution, blev rubriken i Pravda). Han skrev: ”... för närvarande råder det inte längre några tvivel om att vi i stort sett segrat”. (Verk, b. 33, s. 439) Detta hade Suchanov inte förstått. Iljitj fortsatte:

”Jag har under dessa dagar bläddrat igenom Suchanovs anteckningar om revolutionen. Vad som särskilt faller i ögonen är det pedanteri som utmärker alla våra småborgerliga demokrater liksom alla Andra internationalens hjältar. Även oavsett att de är utomordentligt fega ... så är deras slaviska efterapande av det förgångna särskilt påfallande.

Alla kallar de sig marxister men de uppfattar marxismen i högsta grad pedantiskt. Det avgörande i marxismen, nämligen dess revolutionära dialektik, har de inte alls begripit.

I hela sitt uppträdande avslöjar de sig som fega reformister, vilka fruktar att ta avstånd från bourgeoisin för att nu inte tala om att bryta med den ...” (Ibid., s. 436)

Iljitj förklarade vidare att det imperialistiska världskriget hade skapat sådana betingelser ”att vi kunde förverkliga just det förbund mellan ‘bondekriget’ och arbetarrörelsen som en sådan ‘marxist’ som Marx beskrev år 1856 som ett möjligt perspektiv för Preussen”. (Ibid., s. 438)

Sedan dess har ytterligare åtta år gått. Iljitj finns inte längre bland oss. Fortfarande begriper inte Suchanov vilka förutsättningar för det socialistiska uppbygget som Oktoberrevolutionen har skapat. Han strävar aktivt efter att hindra oss att riva upp de sista kapitalistiska rötterna och ser inte hur vårt lands ansikte har förändrats. Kolchoserna och sovchoserna konsolideras, skördetröskor bärgar den första skörden på nyplöjd mark, de gamla oplöjda jordremorna har försvunnit, arbetet organiseras på nytt sätt, jordbruket erbjuder numera en helt annan anblick.

I de talrika artiklar som Iljitj skrev under Krakowperioden behandlade han en hel rad viktiga problem. Han gav en slående bild av situationen i bonde- och godsägarjordbruket, beskrev olika partiers agrarprogram, avslöjade regeringsåtgärdernas innebörd och riktade uppmärksamheten på en hel rad högst betydelsefulla frågor som till exempel nybyggarna, lönearbetet i jordbruket, barnarbetet, markaffärerna, och så vidare. Iljitj hade verkligen satt sig in i landsbygdens och böndernas problem och behov, och det insåg alltid både arbetare och jordbrukare.

Den revolutionära arbetarrörelsens uppsving i slutet av 1912 och den roll som Pravda spelade därvidlag var uppenbara för alla, även Vperjodanhängarna.

I november 1912 vände sig Aleksinskij till Pravda-redaktionen och föreslog å Parisvperjodisternas vägnar samarbete med Pravda. Aleksinskij skrev flera artiklar i Pravda, och i Vperjodanhängarnas samlingsband Na temu dnja (Dagsaktuella frågor) nr 3 skrev han till och med att den inbördes kampen mellan bolsjevikerna måste läggas ner och ett bolsjevikkblock upprättas för kamp mot likvidatorerna. I förteckningen över sina medarbetare nämnde Pravda inte bara medlemmarna av Parisgruppen med Aleksinskij utan också Bogdanov. Det fick Iljitj veta först genom pressen. Utmärkande för Iljitj var att han kunde särskilja principiella meningsskiljaktigheter från vanliga stridigheter och personliga irritationsmoment och att han ställde saken över allt annat. Plechanov kunde skälla ut honom hur mycket han ville, men om det låg i sakens intresse att samarbeta med honom så gjorde Iljitj det. Aleksinskij kunde sätta igång slagsmål på ett gruppmöte och uppträda hur ohyfsat som helst, men om han insåg att det var nödvändigt att kavla upp rockärmarna och medarbeta i Pravda för att bekämpa likvidatorerna och försvara partiet, så glädde det uppriktigt Iljitj. Det finns tiotals sådana exempel. Iljitj brusade upp och gav igen om han blev angripen och försvarade sin synpunkt, men om nya problem reste sig och det framgick att samarbete var möjligt med gårdagens motståndare, så kunde Iljitj betrakta denna motståndare som kamrat. Och han behövde inte göra några särskilda ansträngningar för det. Denna egenskap var en stor

tillgång för Iljitj. Oavsett sin principfasthet var han en stor optimist när det gällde människor. Naturligtvis tog han fel ibland, men i det stora hela var denna optimism till nytta i arbetet. Men utan principiell samstämmighet blev det heller ingen försoning.

I ett brev till Gorkij skrev Iljitj: ”Av hela mitt hjärta är jag redo att dela Er glädje över att Vperjodgruppen vänt tillbaka – *om* ni har rätt i Ert antagande att ‘machismen, gudabyggandet och allt sådant har försvunnit för evigt’, som Ni skriver. Om det är så, om Vperjodanhängarna har insett detta så ansluter jag mig helhjärtat till Er glädje över deras återvändande. Men jag understryker *om*, eftersom det tillsvidare mer är en önskan än ett faktum ... Jag vet inte om Bogdanov, Bazarov, Wolski (halvanarkisten), Lunatjarskij och Aleksinskij *kan ta lärdom* av de svåra erfarenheterna 1908-1911. Har de insett att *marxismen* är en allvarigare och djupare sak än vad de antog, att det inte går att driva gyckel med den som Aleksinskij gjorde eller rådbråka den som ett dött ting som de övriga gjorde? Om de har insett det så är de tusen gånger välkomna och allt personligt (vilket oundvikligen tillkommit under den hårda kampen) kommer ögonblickligen att skjutas åt sidan. Men om de inte har förstått det, inte lärt sig något, så är det ingenting att göra: vänskap är en sak, affärer en annan. Varje försök att smutskasta marxismen eller bringa oreda i arbetarpartiets politik kommer att få oss att slåss på liv och död.

Jag är *mycket* glad att *vägen* för Vperjodanhängarnas successiva återvändande kom att gå just genom Pravda, som aldrig direkt gått till angrepp mot dem. Mycket glad. Men just för att detta närmande skall bli varaktigt måste man nu ta itu med det sakta och försiktigt. Det har jag också skrivit i Pravda. Det är just vad de som stöder Vperjodgruppens återförening med oss måste eftersträva: deras försiktiga, genom erfarenheten prövade *återkomst från* machismen, otzovismen och gudabyggandet kan ge förbannat mycket. Men den minsta obetänksamhet och ‘ett återfall i den machistiska, otzovistiska med mera sjukan’ kommer att få kampen att flamma upp ännu häftigare ... Jag har inte läst Bogdanovs Den levande erfarenhetens filosofi; troligen är det samma machism i nya kläder.” (Verk, b. 35, s. 43f)

Dessa rader får hela kampen mot Vperjodgruppen under den djupa förfallsperioden 1908-1911 att återuppstå i minnet. När denna period var över och Iljitj helt gick upp i verksamheten hemma och hade ryckts med av uppsvinget där så kunde han tala lugnare om Vperjodanhängarna. Men han trodde knappast – eller rättare sagt trodde inte alls – att Aleksinskij skulle vara i stånd att lära av livet eller att Bogdanov skulle överge sin machism. Så blev det också. Det dröjde inte länge förrän en häftig konflikt utbröt med Bogdanov, som under förevändningen av en populär förklaring av ordet ideologi försökte smugla in sin filosofi i Pravda. Det slutade med att Bogdanov ströks i förteckningen över medarbetarna i Pravda.

Under Krakowperioden hade Vladimir Iljitj redan det socialistiska uppbygget i tankarna. Det kan naturligtvis sägas endast högst villkorligt, eftersom man på den tiden inte hade någon klar föreställning ens om vilken riktning den socialistiska revolutionen skulle ta i Ryssland. Men utan halvemigrationen i Krakow, då ledningen av dumagruppens politiska verksamhet konfronterade med helt konkreta problem i det ekonomiska och det kulturella livet, skulle det ha blivit svårt att under den första tiden efter Oktoberrevolutionen genast ge sig i kast med alla de nödvändiga uppgifterna i det sovjetiska uppbygget. Krakowperioden var ett slags preparandkurs för det socialistiska uppbygget. Problemen ställdes självfallet endast i mycket grova drag, men de var så reella att de inte förlorat betydelse än idag.

Kulturen var också ett område som Vladimir Iljitj fäste stor uppmärksamhet vid på den tiden. I slutet av december företogs husundersökningar och arrester bland eleverna i Vitmers gymnasium i Petersburg. Det var ett gymnasium som klart skilde sig från andra liknande läroanstalter i staden. Föreståndarinnan och hennes man deltog aktivt i de första marxistiska cirklarna på 1890-talet och gjorde bolsjevikerna en hel del tjänster 1905-1907. I Vitmers

gymnasium var det ingen som förbjöd eleverna att syssla med politik, bilda cirklar och så vidare. Och detta gymnasium utsatte polisen för en razzia. I duman framställdes en interpellation om arresteringen av gymnasieelever. Utbildningsminister Kassos svar förkastades av de flesta deputeraderna som otillfredsställande.

I artikeln *Växande oförenlighet*, som publicerades i Pravda nr 3 och 4 1913, påpekade Vladimir Iljitj i tionde avsnittet att det inte räckte med att man meddelade folket att riksduman uttryckt utbildningsminister Kasso sitt misstroendevotum. ”Folket och demokratin måste också få veta *motiven* till detta missnöje för att *kunna förstå* orsakerna till de företeelser som betraktas som icke normala i politiken och för att kunna finna *ett sätt att gå över* till normala förhållanden.” (Verk, b. 18, s. 537) Iljitj analyserade de olika partiernas formel för övergången till de nya uppgifterna. Han granskade socialdemokraternas övergångsformel och skrev:

”Inte heller denna formel kan anses vara felfri. Man kan inte annat än önska den en mer populär och detaljerad utläggning och beklaga frånvaron av ett påpekande om att politisk verksamhet är fullt legitim med mera och så vidare.

Vår kritik av *alla formler* riktar sig emellertid inte alls mot redigeringsdetaljer utan endast och allenast mot upphovsmännens *grundläggande politiska idéer*. En demokrat borde ha sagt det viktigaste: att cirklar och samtal är *naturliga och glädjande* företeelser. Det är huvudsaken. Att fördöma politisk aktivitet, även på grund av ‘tidig ålder’, är hyckleri och obskurantism. En demokrat borde i sin frågeställning ha gått över från ‘ett förenat ministerium’ *till* statskicket. En demokrat borde ha noterat ‘den oupplösliga anknytningen’ till för det första ‘den hemliga polisens välde’ och för det andra de stora feodal godsägarnas välde i det ekonomiska livet.” (Ibid., s. 541) Vladimir Iljitj visade här hur man skall förbinda konkreta kulturfrågor med betydelsefulla politiska uppgifter.

Vladimir Iljitj underströk alltid banden mellan kulturen och det allmänna politiska och ekonomiska systemet. Han kritiserade skarpt parollen om kulturell nationell autonomi och skrev: ”Så länge olika nationer lever i en och samma stat förenas de av miljoner och miljarder band inom ekonomin, rättsväsendet och vardagslivet. Hur kan man då rycka loss skolan ur detta sammanhang? Kan man ‘undandra den statens uppsikt’ som Bunds formulering lyder, vilken blivit klassisk vad den åskådligt framträdande meningslösheten beträffar? Eftersom ekonomin sammansluter de nationer som lever i samma stat så är ett försök att skilja dem åt en gång för alla i ‘kultur’- och särskilt skolfrågor orimligt och reaktionärt. Man måste tvärtom eftersträva en förening av nationerna i skolan, för att där förbereda det som blir verklighet i livet. I vår tid förekommer nationell diskriminering och skillnader i utvecklingsnivå; under sådana förhållanden kommer en nationell segregering av skolan oundvikligen att *i verkligheten* medföra en *försämring* för nationer som ligger efter i utvecklingen. I Amerika finns det fortfarande särskilda skolor för negerbarn i sydstaterna, det vill säga de tidigare slavstaterna, medan vita och negrer går i samma skola i norr.” (Verk, b. 19, s. 455-456)

I februari 1913 skrev Vladimir Iljitj artikeln *Ryssar och negrer*, i vilken han ville visa hur okunnighet och kulturell efterblivenhet hos en nation smittar av sig på en annan nationalitets kultur, hur kulturell efterblivenhet hos en klass sätter sin prägel på hela landets kultur.

Mycket intressant är vad Vladimir Iljitj på den tiden skrev om den proletära skolpolitiken. Han invände mot den kulturella nationella autonomin, mot att skolundervisningen skulle ”undandras” staten och framhöll: ”Demokratin intressen i allmänhet och arbetarklassens intressen i synnerhet kräver emellertid det motsatta. Man måste eftersträva att barn av *alla* nationaliteter *samlas* i lokala *enhetliga* skolor. Arbetare av alla nationaliteter måste *tillsammans* föra den proletära skolpolitik som så förträffligt uttryckts av Vladimirarbetarnas deputerad i riksduman Samojlov å den ryska socialdemokratiska arbetargruppens vägnar.”

(Verk, b. 19, s. 482) Samojlov krävde att kyrkan skulle skiljas från staten och skolan från kyrkan, han krävde skolans fullständiga sekularisering. Vladimir Iljitj sade också att det skulle bli lätt att göra det möjligt för de nationella minoriteternas barn att studera sin egen kultur när byråkratin och "Peredonovandan"* helt fördrivits ur skolan.

Sommaren 1913 skrev Iljitj utkastet till ett dumainlägg för Badajev: Till frågan om folkundervisningsministeriets politik. Talmannen lät emellertid inte Badajev avsluta talet.

I utkastet anförde Iljitj en hel rad siffror som gav en skakande bild av den kulturella efterblivenheten i landet. De visade hur snålt tilltagna de medel var som anslogs till folkundervisningen och hur tsarregeringens politik spärrade vägen till utbildning för nio tiondelar av landets befolkning. Iljitj skrev om "regeringens lumpna, skamlösa och nedriga godtycke i förhållande till lärarna". Och åter jämförde han med Amerika. I Amerika fanns det 11 procent analfabeter medan motsvarande siffra för negrerna var hela 44 procent. "Och ändå är negrernas läge vad beträffar 'folkundervisningen' *mer än dubbelt så bra* som de ryska böndernas." (Verk, b. 19, s. 115) Att det stod bättre till med läs- och skrivkunnigheten bland de amerikanska negrerna år 1900 än bland de ryska bönderna, hade sin orsak i att det amerikanska folket för ett halvsekel sedan hade slagit ner sina slavägare. Och även det ryska folket måste sparka sin regering för att göra landet bildat och kulturellt.

I ett tal skrivet för Sjagov framhöll Iljitj att det enda som kunde hjälpa Ryssland att avskaffa analfabetismen var godsägarjordens överlämnande till bönderna. I en artikel som skrevs vid samma tidpunkt, Vad som kan göras för folkundervisningen, beskrev Iljitj detaljerat biblioteksväsendets organisation i Amerika och betonade nödvändigheten av att göra detsamma i Ryssland. I juni följde artikeln Arbetarklassen och nymalthusianismen där han slog fast: "Vi kämpar bättre än våra fäder. Våra barn kommer att kämpa ännu bättre, och *de kommer att segra*."

Arbetarklassen går inte under, den växer, samlar styrka och stadga, blir allt mer enig, bildad och stålsatt i kampen. Vi är pessimister vad beträffar livegenskapen, kapitalismen och småproduktionen. Men vi är glödande optimister när det gäller arbetarklassen och dess mål. Redan håller vi att lägga grunden till den nya byggnaden, som skall ställas färdig av våra barn." (Verk, b. 19, s. 206)

Lenin intresserade sig också för en hel rad andra frågor av praktisk betydelse för det socialistiska uppbygget.

Betecknande för Krakowperioden var artiklar i stil med En stor seger för tekniken, där Vladimir Iljitj jämförde de stora uppfinningarnas roll under kapitalismen och socialismen. Under kapitalismen leder uppfinningarna till att en handfull miljonärer berikar sig medan arbetarnas allmänna läge blir sämre och arbetslösheten ökar. "Under socialismen kommer tillämpningen av Ramseys metod att 'befria' miljoner gruvarbetare från slitet och så vidare och därmed göra det möjligt att med en gång skära ner arbetsdagen för alla från till exempel åtta timmar till sju eller ännu mindre. 'Elektrifieringen' av alla företag och järnvägar kommer att göra arbetsförhållandena mer hygieniska, rädda miljoner arbetare från rök, damm och smuts och påskynda de smutsiga och vedervärdiga verkstädernas förvandling till rena, ljusa och människovärdiga laboratorier. Elektriskt ljus och elektrisk värme i alla hem kommer att befria miljoner 'hemslavinnor' från nödvändigheten att förbruka tre fjärdedelar av sitt liv i ett osande kök.

Kapitalismens tekniska förhållanden håller med varje dag allt mer på att distansera de samhällsbetingelser som dömer det arbetande folket till slaveri." (Ibid., s. 42) För aderton år

---

* Gymnasieläraren Peredonov är en av personerna i Fjodor Sologubs roman *En liten djävul*, en vulgär och tarvlig byråkrat, småtyrann och kälkborgare, servil, ondskefull och skadelysten. – N. K.

sedan tänkte Iljitj på ”elektrifiering”, sju timmars arbetsdag, så kallade fabrikskök* och kvinnornas frigörelse.

Av artikeln En ung industrigren framgår det att Iljitj redan för aderton år sedan begrundade betydelsen av bilismens utveckling under socialismen. I artikeln Järnet i jordbruket kallade Iljitj järnet ”järngrunden för ett lands kultur”. ”Vi är alltid glada att prata om kulturen, utvecklingen av produktivkrafterna och höjandet av bondehushållets nivå och så vidare. Här kan vi alltid visa oss på styva linan. Men så snart det blir fråga om att röja undan hindret för ett ’höjande’ av förhållandena för de fattiga, förslöade, hungriga, i trasor klädda och barbariska bondemiljonerna så är det som tungan skulle täppa till strupen på våra miljonärer.

Våra industrimiljonärer föredrar att dela de medeltida privilegierna med Purisjkevitj och andra storgodsägare och suckande tala om ’fosterlandets’ frälsning från den medeltida kulturfientligheten ...” (Verk, b. 19, s. 276f)

Särskilt intressant är Iljitjs artikel Det avancerade kapitalets idéer. Han granskar där idéer som förts fram av den amerikanske affärsmannen och miljonären Filene, vilken ville få massorna att acceptera företagen som sina ledare eftersom industriidkarna allt bättre börjat förstå att deras egna intressen och massornas intressen sammanfaller. Demokratin breder ut sig, massornas styrka ökar, levnadskostnaderna skjuter i höjden. Parlamentarismen och dagspressen med sina miljonupplagor gör folkmassorna allt mer välinformerade. Att vilseleda massorna, bedyra dem att det inte finns några intressekonflikter mellan arbetet och kapitalet, att i detta syfte gå med på vissa utgifter (göra tjänstemännen och de högkvalificerade arbetarna delaktiga av profiterna) – detta är det avancerade kapitalets idéer. Efter en analys av dessa idéer utropar Iljitj: ”Årade mr Filene! Är ni verkligen säkra på att all världens arbetare är så enkelt funtade som ni tror?” (Ibid., s. 246)

Dessa artiklar, som skrevs för aderton år sedan, visar vilka uppbyggnadsproblem som vid den tiden intresserade Iljitj. Senare, under sovjetmakten, skulle detta redan vara kända problem; det gällde endast att i praktiken omsätta vad som redan genomtänkts.

Hösten 1912 blev vi bekanta med Nikolaj Bucharin. Förutom Bagocki, som vi träffade ofta, tittade till en början in till oss polacken Kazimierz Czapinski som arbetade vid Krakow-tidningen Napród (Framåt). Han berättade allt emellanåt om den berömda kurorten Zakopane i närheten av Krakow, vilka fina berg som fanns där och hur vackert det var där överhuvudtaget. Bland annat sade han att det fanns en socialdemokrat som hette Orlov i Zakopane, som målade utmärkta tavlor med bergen som motiv. Kort efter det att vi hade flyttat in till staden från Zwiezyńce, såg vi en gång i fönstret en ung man komma kånkande på en stor säck. Det var Orlov, alias Bucharin. Han och Iljitj hade ett rätt omständligt samtal den dagen. Bucharin var bosatt i Wien, och sedan dess hade vi mycket goda kontakter med Wien. Där bodde också Trojanovskijs. När vi började utfråga Bucharin om hans målningar, plockade han fram en hel packe utmärkta reproduktioner av tyska konstnärer ur sin säck. Vi betraktade dem med stort intresse. Där fanns Böcklin och flera andra målare. Vladimir Iljitj tyckte mycket om konst. Jag minns att jag en gång blev överraskad när Vladimir Iljitj kom hem med en hel bunt illustrerade presentationer av konstnärer från Vorovskij och började studera dem långt in på kvällstimmarna.

Numera kom det mycket folk till Krakow. Kamrater på väg till Ryssland tittade in till oss för att komma överens om arbetet hemma. Två veckor bodde hos oss Nikolaj Jakovlev, Varvaras bror. Han skulle till Moskva för att ordna med utgivningen av den bolsjevikiska tidningen Nasj Put (Vår väg). Han var en orubblig och pålitlig bolsjevik. Iljitj hade långa samtal med

---

* *Fabrikskök* kallades stora mekaniserade kök som upprättades på 1920-talet för lagning av maträtter och halvfabrikat för vidarebefordran till andra matställen. – *Red.*

honom. Jakovlev fick igång utgivningen av tidningen, men den förbjöds snart och Jakovlev själv arresterades. Det var egentligen inte förvånande, eftersom det var dumadeputeraden från Moskva Malinovskij som hade ”hjälpt” honom med tidningen. Malinovskij berättade mycket om hur han reste runt i Moskvaguvernementet och om de arbetarmöten som han höll. Jag minns att han en gång skrattande berättade om hur en polis var närvarande på ett av mötena; han var mycket uppmärksam och tjänstvillig. Malinovskij berättade mycket om sig själv. En av hans historier handlade om hur det kom sig att han deltog som frivillig i det rysk-japanska kriget. Under inkallelsen, sade han, inträffade en demonstration och han lutade sig ut i fönstret och höll ett tal. Han arresterades, och polisöversten sade åt honom att han skulle få ruttna i fängelset eller i ett strafförband om han inte tog värvning som frivillig. Han hade inget annat val, sade Malinovskij. Han berättade också att hans fru var troende, och när hon fick veta att han var ateist så var det nära att hon tog sitt liv. Det hände fortfarande att hon fick nervattacker. Hans historier gjorde ett egendomligt intryck. Utan tvivel fanns det en del sanning i dem, han berättade om det som han upplevt, men tydligen inte allt, han utelämnade betydelsefulla saker och gav ofta en felaktig belysning.

Senare undrade jag: kanske den där värvningshistorien var sann, kanske det var orsaken till att han efter hemkomsten ställdes inför ett ultimatum – antingen fängelse eller jobb som polisspion. Hans fru tycktes verkligen ha tagit hårt åt sig av någonting och ett självmordsförsök hade ägt rum. Men orsaken var kanske en helt annan, kanske var det att hon misstänkte att mannen var angivare. Hur som helst med den saken, i Malinovskij s berättelser sammanflätades sanning med lögn, vilket gjorde dem rätt trovärdiga. På den tiden var det ingen som kunde tro att Malinovskij var polisagent.

Förutom Malinovskij hade regeringen vinnlagt sig om att ha en agent direkt i Pravda. Det var Tjernomazov. Han bodde i Paris, och på vägen till Ryssland där han skulle arbeta på Pravda gjorde han en avstickare till oss i Krakow. Vi gillade honom inte, och jag skaffade honom inte ens logi utan han fick gå brandvakt i Krakow hela natten.

Iljitj tillmätte Pravda mycket stor betydelse. Nästan varje dag skickade han dit artiklar, räknade omsorgsfullt hur mycket som hade skramlats ihop till tidningen och var, hur många artiklar som hade skrivits och i vilket ämne och så vidare. När Pravda tryckte en lyckad artikel och följde den rätta linjen gladdede det honom mycket. En gång, det var i slutet av 1913, bad Iljitj redaktionen att sända honom en förteckning över prenumeranterna, och tillsammans med min mamma satt jag under två veckor kvällarna igenom och klippte och sorterade efter städer och samhällen. Till nio tiondelar var prenumeranterna arbetare. Det hände att vi upptäckte ett samhälle med många prenumeranter, och vid en förfrågan visade det sig att det fanns en stor verkstad där som vi inte hade hört talas om. Det blev en mycket intressant karta över spridningen av Pravda. Den kom dock aldrig att publiceras, Tjernomazov måste ha slängt den i papperskorgen. Iljitj tyckte emellertid mycket om den. Det inträffade också värre saker. Ibland, fast det var sällan, försvann spårlöst även artiklar av Iljitj. Det hände att hans artiklar fick ligga och trycktes först efter en tid. Det gjorde Iljitj irriterad. Han skrev arga brev till Pravda, fast det hjälpte inte mycket.

Det var inte bara folk på väg till Ryssland som hälsade på oss i Krakow. Det kom också besökare hemifrån för att prata affärer. Jag minns ankomsten av Nikolaj Krylenko kort efter det att Inessa Armand hade varit hos honom; han kom för att etablera närmare kontakter. Iljitj gladdede sig åt att få träffa honom. Sommaren 1913 kom Gnevitj och Danskij för att rådgöra om utgivningen av tidskriften Voprosy strachovanija (Försäkringsfrågor) på förlaget Priboj. Iljitj fäste stor vikt vid försäkringskampanjen, han menade att den skulle stärka förbindelserna med massorna.

En konferens med centralkommittémedlemmar hölls i Krakow i mitten av februari. Närvarande var också våra dumadeputerade och Stalin. Iljitj hade träffat Stalin på partikonferensen i Tammerfors samt på kongresserna i Stockholm och London. Den här gången hade Iljitj långa samtal med Stalin om den nationella frågan. Han var glad att han hade träffat en person som på allvar intresserade sig för denna fråga och som var insatt i den.

Före detta hade Stalin bott ett par månader i Wien där han studerade den nationella frågan. Han hade blivit nära bekant med våra kamrater där, isynnerhet Bucharin och Trojanovskij. Efter konferensen skrev Iljitj till Gorkij om Stalin: ”Vi har en underbar georgier som sitter och skriver en stor artikel för Prosvesjtjenie. Han har samlat allt österrikiskt och annat material i frågan.” (Verk, b. 35, s. 58) Iljitj oroade sig för Pravda, och det gjorde Stalin också. De diskuterade hur det hela skulle rättas till. Om jag inte missminner mig så hade också Trojanovskij kallats dit. De pratade om Prosvesjtjenije (Folkupplysning). Vladimir Iljitj fäste stora förhoppningar vid paret Trojanovskij. Jelena Trojanovskaja (Rozmirovitj) gjorde sig i ordning för att resa till Ryssland. Man ansåg att en hel serie broschyrer skulle ges ut av Pravda. Det var stora planer vi umgicks med.

Vi hade just fått ett paket hemifrån med fisk: lax, kaviar och rökt störrygg. Jag lånade mammas kokbok och gräddade blinier. Vladimir Iljitj tyckte om att bjuda sina kamrater på god och närande mat, och han var mycket nöjd med att en sådan struntsak hade lyckats.

Efter hemkomsten till Ryssland arresterades Stalin i Petersburg den 22 februari.

När vi inte hade besök var livet i Krakow rätt enformigt. ”Vi lever här som i Sjusjenskoje – från den ena posten till den andra”, skrev jag till Vladimir Iljitjs mor. ”Först gör vi någonting för att få tiden att gå fram till klockan 11 f. m. Då kommer den första brevbäraren. Och sedan väntar vi igen sex långa timmar.” Biblioteken i Krakow hade Vladimir Iljitj svårt att vänja sig vid. Han började åka skridskor, men så kom våren. Lördagen före påsk företog vi en promenad till Wolskiskogen. Våren är ljuv i Krakow och det var så skönt i skogen denna tidiga vårdag. Gula blommor hade spruckit ut på buskarna, träden hade gått i knopp. Vår luften gjorde en liksom berusad. Men vägen tillbaka hem tycktes oss lång. Först måste vi ta oss till staden och sedan genom hela staden eftersom spårvagnarna inte gick på grund av påskhelgen. Mina krafter hade med ens försvunnit. Vintern 1913 hade jag känt mig krasslig, hjärtat gjorde sig påmint, händerna darrade och sist men inte minst kände jag mig så ytterligt svag. Iljitj insisterade på att jag skulle gå till läkare. Doktorn sade att det var allvarligt: nerverna och hjärtat var i dåligt skick på grund av struma. Han rekommenderade en vistelse i bergen, i Zakopane. Hemma berättade jag vad doktorn hade sagt. Skomakarfrun som hjälpte till med att elda ugnarna och gå och handla utbrast: ”Inte har väl ni dåliga nerver? Det är herrskapsfröknar som är nervösa och slänger tallrikar ikring sig.” Den ovanan hade jag inte, men jag var inte så värst arbetsduglig i detta tillstånd.

När sommaren kom flyttade vi ut till Poronin, sju kilometer från Zakopane, tillsammans med Zinovjevs och Bagoockis med deras beryktade hund Zjulik. I Zakopane var det för mycket folk och alltför dyrt, Poronin var enklare och billigare. Vi hyrde en stor sommarstuga tillsammans. Platsen var rätt högt belägen, sjuhundra meter över havet i utlöparna till Tatraberget. Luften var underbar, även om allt för det mesta var insvept i dimma och det vanligen duggregnade. Men när det klarnade öppnades en vacker utsikt över bergen. Vi tog oss upp på en platå som började vid vår stuga och njöt av anblicken av Tatrarnas snövita bergstoppar. Ibland reste Iljitj tillsammans med Bagoocki till Zakopane och företog långa promenader i bergen tillsammans med kamrater som bodde där (Vigelev). Att vandra i bergen var något som Iljitj var mycket förtjust i. Mig var bergsluften inte till någon hjälp, och jag blev alltmer lik en invalid. Efter att ha rådgjort med Bagoocki (han var nervläkare) insisterade Iljitj på att vi skulle resa till Bern för en operation hos Kocher. Vi avreste i mitten av juni och tog vägen över Wien för att hälsa på

hos Bucharins. Nikolaj Bucharins fru Nadezjda var sänslig, och han skötte själv hushållet. Han lade socker i soppan i stället för salt medan han var inbegripen i ett livligt samtal med Iljitj om saker som intresserade den senare och om kamrater som bodde i Wien. Vi träffade också några andra bekanta i Wien och strövade omkring i den charmfulla storstaden som utgjorde en mycket trevlig kontrast till Krakow.

I Bern var det familjen Sjklovskij som tog hand om oss och gjorde allt för att vara oss till lags. De bodde i ett litet hus med trädgård. Iljitj skojade med småflickorna och retade Zjenja. Jag låg omkring tre veckor i sjukhuset. Halva dagen satt Iljitj hos mig, och den övriga tiden tillbringade han på bibliotek. Han läste mycket, gjorde anteckningar och plöjde till och med igenom en hel rad medicinska böcker om struma. Medan jag låg på sjukhuset reste han med föredrag i den nationella frågan till Zürich, Genève och Lausanne, och ett likadant föredrag höll han i Bern. Senare, efter det att jag hade skrivits ut från sjukhuset, hölls en konferens med partiets utlandsgrupper i Bern, där man diskuterade läget i partiet. Egentligen skulle jag efter operationen ha tillbringat ett par veckor som konvalescent i bergskurorten Beatenberg om vi hade följt Kochers råd, men en mängd brådskande angelägenheter väntade i Poronin och ett telegram kom från Zinovjev, så vi gav oss iväg hem.

På hemvägen reste vi via München. Där bodde Boris Knipovitj, en släkting till Lydia Knipovitj. Jag kände honom sedan han var barn då jag brukade berätta sagor för honom. Den fyraårige blåögde pojken klättrade upp i knäet på mig och sade: ”Krupa, jag vill höra sagan om tennsoldaten.” Åren 1905-1907 organiserade Boris socialdemokratiska grupper i gymnasier. År 1907, efter partikongressen i London, bodde Iljitj hos familjen Knipovitj i Styrstudd i Finland. Boris var redan som gymnasist intresserad av marxism och lyssnade uppmärksamt på vad Iljitj hade att säga då han visste hur högt hans tant Lydia satte Iljitj.

Boris häktades 1911 och utvisades. Han började studera vid universitetet i München. Hans första bok, Differentieringen bland de ryska bönderna, kom ut 1912 och han skickade ett exemplar till Iljitj. Iljitjs tackbrev till Boris har bevarats. Det andas en särskild uppmärksamhet och omtanke om den unge författaren. ”Det var med stort nöje jag läste Er bok, och jag noterade med glädje att Ni tagit itu med ett allvarligt och betydelsefullt problem. Ett sådant arbete kommer troligen att hjälpa Er att granska, fördjupa och befästa Era marxistiska uppfattningar.” Och så följde några mycket taktfulla anmärkningar och metodiska anvisningar.

När jag nu läser brevet tänker jag på hur Iljitj förhöll sig till oerfarna skribenter. Han såg alltid till själva kärnpunkten och tänkte på hur han kunde hjälpa till att rätta de fel som fanns. Och det gjorde han mycket varsamt, så att skribenten ibland inte ens märkte att det var fråga om en rättelse. Iljitj var enastående när det gällde att hjälpa till i arbetet. Han ville till exempel ge någon i uppdrag att skriva en artikel men var osäker på om personen ifråga kunde klara uppgiften. Då satte han först igång ett ingående samtal, utvecklade sina egna idéer och gjorde den andre intresserad. Först sedan han sonderat honom grundligt lade han fram sitt förslag: ”Varför inte skriva en artikel i den frågan?” Och skribenten märkte inte ens vilken stor hjälp han hade av samtalet med Iljitj, att han i artikeln satte in ord och uttryck som han hörde Iljitj använda.

Vi hade tänkt stanna i München ett par dagar för att se hur staden förändrats sedan vi bodde där 1902. Men vi hade bråttom och gjorde endast ett uppehåll på några timmar och fortsatte med nästa tåg. Boris var och mötte oss tillsammans med sin hustru, och vi slog oss ner på restaurang Hof Bräu som var känd för sitt goda öl. På väggarna och ölstoppen fanns överallt initialerna H. B., vilka på ryska kunde tydas som begynnelsebokstäverna för Folkviljan. I denna ”Folkviljekrog” satt vi hela kvällen tillsammans med Boris. Iljitj berömde ölet med kännarmin, Boris och han diskuterade uppspaltningen av bönderna och alla tillsammans

pratade vi om Lydia Knipovitj, som led av samma sjukdom som jag. Iljitj skrev på rak arm ett brev och rådde henne att resa utomlands för en operation hos Kocher.

Till Poronin kom vi början av augusti, om jag inte misstar mig var det den 6. Där välkomnades vi av det evinnerliga duggregnet. Lev Kamenev hade en hel hop nyheter från Ryssland.

En konferens med centralkommittémedlemmar hade utsatts till den 9. Pravda hade indragits. I stället utkom Rabotjaja Pravda (Arbetarsanning), men nästan varje nummer konfiskerades. En strejkvåg höll på att resa sig.

Man strejkade i Petersburg, Riga, Nikolajev och Baku.

Kamenev flyttade in i rummet ovanför oss, och efter kvällsmaten satt han och Iljitj länge i vårt stora kök och diskuterade nyheterna från Ryssland.

Förberedelser pågick för en partikonferens, den så kallade sommarkonferensen. Den hölls i Poronin den 22 september – 1 oktober. Till konferensen anlände alla dumadeputerade förutom Samojlov, två elektorer från Moskva – Novozjilov och Balasjov –, Rozmirovitj från Kiev, Sima Derjabina från Ural, Schotmann från Petersburg med flera andra. Prosvesjtjenije var representerat av Trojanovskij och polackerna av Hanecki och Donski och ytterligare två rozlamowcy (de senares inflytande gjorde sig då gällande i fyra stora industriområden: Warszawa, Łódz, Dabrowa och Kalisz).

Bland de närvarande deputeraderna minns jag endast Malinovskij. Diskussionen gällde Rabotjaja Pravda, tidningen i Moskva, Prosvesjtjenije, förlaget Priboj, taktiken på de förestående kongresserna med kooperatörer och med affärsbiträden samt andra aktuella problem.

Mitt under konferensen kom Inessa Armand. Hon hade arresterats under falskt namn och suttit i fängelse under mycket svåra förhållanden som allvarligt undergrävt hennes hälsa (man hade upptäckt tbc-symtom). Men hon var energisk och aktiv som vanligt och tog med om möjligt ännu större entusiasm än förr itu med partiangelägenheterna. Alla vi som bodde i Krakow var hemskt glada över att träffa henne.

Allt som allt deltog 22 personer i konferensen. Man beslöt att ta upp frågan om en partikongress. Sex år hade gått sedan kongressen i London och mycket hade förändrats. Arbetarrörelsens utveckling gjorde en ny kongress nödvändig. Konferensen diskuterade sådana frågor som strejkrörelsen, förberedelserna till en politisk generalstrejk, agitationen, utgivningen av en rad populära broschyrer, nödvändigheten av att i agitationen behålla parollerna om en demokratisk republik, om konfiskering av godsägarjorden och om åttatimmarsdag. En annan fråga som dryftades var verksamheten i de legala sällskapen och det socialdemokratiska arbetet i duman. Särskild betydelse hade besluten om att eftersträva jämställdhet mellan bolsjeviker och mensjeviker i den socialdemokratiska dumagruppen, om det otillbörliga i att ”de sju” med en rösts majoritet röstade ner bolsjevikerna eftersom ”de sju” representerade en obetydlig åsiktsminoritet bland arbetarna.* En annan viktig resolution handlade om den nationella frågan och återspeglade helt och hållet Vladimir Iljitjs åsikter. Jag

---

* I fjärde riksduman fanns det tretton socialdemokrater (frånsett en representant för polska socialistpartiet Jagiello som saknade voteringsrätt). Av dem var sex bolsjeviker (”de sex”) och sju mensjeviker (”de sju”). Bolsjevikerna var alla arbetare och representerade proletariatets breda massor i Ryssland, medan ”de sju” till största delen företrädde småborgerlighetens och radikala intellektuellas intressen. Mensjevikerna utnyttjade sin formella övervikt för att i alla principiella frågor genomdriva sina egna resolutioner i den socialdemokratiska gruppens namn. ”De sex” krävde jämställdhet med ”de sju” vid avgörandet av alla dumaförslag. Mensjevikerna vägrade. Då bröt sig bolsjevikerna ut ur den enhetliga socialdemokratiska gruppen och bildade en självständig grupp som benämndes ryska socialdemokratiska duma-gruppen. – *N. K.*

minns den lidelsefulla diskussionen av denna fråga i vårt kök. Malinovskij var mycket nervös den här gången. Han drack sig full på nätterna, grät och förklarade att man betraktade honom med misstänksamhet. Jag minns Moskvaelektorerna Balasjovs och Novozjilovs indignation. De kände på sig att det var någonting falskt, någonting sjukt i Malinovskijs uppträden.

Efter konferensen stannade vi i Poronin ungefär två veckor. Vi promenerade mycket och företog utflykter till Czarny Staw, en underbart vacker sjö i bergen, och till andra platser.

Denna höst blev vi alla – hela vår grupp i Krakow – mycket goda vänner med Inessa. Hon var så levnadsglad och entusiastisk. Vi hade känt henne i Paris, men där hade det varit en stor koloni medan vi i Krakow bildade en liten sluten kamratlig cirkel. Inessa hade hyrt ett rum i samma hus som Kamenev bodde i. Min mor kände sig mycket fäst vid Inessa som ofta tittade in till henne för att få sig en pratstund eller ta sig en rök. Det blev alltid gladare och trevligare när Inessa hälsade på.

Vi gick helt upp i partiets angelägenheter och bekymmer. Vårt levnadssätt påminde mest om studentliv, och vi var mycket glada över att Inessa anslöt sig till oss. Under den här vistelsen i Krakow berättade hon för mig en hel del om sitt liv och om barnen och visade mig breven från dem. Hennes berättelser omgavs av stor värme. Iljitj, Inessa och jag var mycket ute och promenerade. Zinovjev och Kamenev kallade oss ”strykarpartiet”. Vi brukade gå till utkanten av staden, till en äng, blon på polska. Det var då Inessa tog sig pseudonymen Blonina.

Inessa tyckte om musik och lockade oss alla med på Beethovenkonserter. Hon spelade förresten själv mycket bra flera saker av Beethoven. Iljitj tyckte särskilt om Sonate pathétique och bad alltid Inessa spela den. Han tyckte om musik. (Senare, när sovjetmakten redan hade upprättats, gick han till Tsiurupa för att höra en berömd musiker spela sonaten.) Vi talade mycket om skönlitteratur. Jag skrev till Vladimir Iljitjs mor: ”Vad vi verkligen längtar efter här är skönlitteratur. Vladimir kan nu Nadson och Nekrasov nästan utantill, och det udda band av Anna Karenina som vi har här har han läst ut nära hundra gånger. Den skönlitteratur vi hade lämnade vi i Paris (en försvinnande liten del av vårt bibliotek i Petersburg), och här är det helt omöjligt att få tag på en rysk bok. Det är med avundsjuka vi ibland läser antikvariatsannonser om Uspenskij i tjugoåtta band, Pusjkin i tio och så vidare. Och självklart skulle Vladimir nu gå och bli förtjust i skönlitteratur.

Dessutom har han blivit en tvättäkta nationalist. Ingenting kan få honom att gå på en polsk konstutställning, men hos några bekanta plockade han upp en gammal katalog över Tretiakovgalleriet i Moskva som han flera gånger studerat flitigt.” (Pisma k rodnym [Brev till släktingar], s. 396-397)

Först hade vi tänkt att Inessa skulle stanna kvar i Krakow och ta över sina barn från Ryssland; jag hade till och med följt med henne för att söka en passande lägenhet. Livet i Krakow var emellertid mycket isolerat, det påminde något om förvisning. Inessas energi, som hon hade ett övermått av på den tiden, fick inget utlopp här. Hon beslöt därför att göra en rundresa till alla våra utlandsgrupper och hålla en rad föreläsningar och sedan slå sig ner i Paris där hon skulle ta hand om arbetet i kommittén för våra utlandsorganisationer. Före avresan pratade vi en hel del om kvinnoarbetet. Inessa förfäktade ivrigt en brett upplagd propaganda bland kvinnliga arbetare och att en tidskrift för arbeterskor borde ges ut i Petersburg. Iljitj skrev till sin syster Anna om att det var nödvändigt att ge ut en sådan tidskrift, som också började komma ut inom kort. Senare gjorde Inessa en stor insats för utvecklingen av arbetet bland kvinnliga arbetare. Hon offrade en hel del krafter på denna sak.

I januari 1914 kom Malinovskij till Krakow. Tillsammans med Vladimir Iljitj reste han till Paris och vidare till Bryssel, där de lettiska socialdemokraternas fjärde kongress öppnades den 13 januari.

I Paris höll Malinovskij en enligt Iljitj mycket bra föreläsning om dumagruppens verksamhet, medan Iljitj höll ett stort öppet föredrag om den nationella frågan och talade på ett minnesmöte ägnat den 9 januari. Han talade också på ett möte med bolsjevikgruppen i Paris med anledning av Internationella socialistiska byråns försök att blanda sig i de ryska partiangelägenheterna i syfte att åstadkomma förlikning och beträffande Kautskys tal på internationella byråns konferens i december, där denne sade att Rysslands socialdemokratiska parti var dött. Denna inblandning i de ryska angelägenheterna oroade Iljitj. Han fruktade att den endast kunde verka som en broms på det växande bolsjevikiska inflytandet i Ryssland. Iljitj sände en rapport om läget i partiet till Huysmans.

De lettiska socialdemokraternas fjärde kongress blev en seger för bolsjevikerna. Närvarande var Bèrzins, Lācis, Hermans och en rad andra lettiska bolsjevik. Iljitj uppmanade i sitt tal på kongressen letterna att stödja centralkommittén. I ett brev till sin mor skrev Iljitj att resan till Paris hade haft en uppfriskande verkan på honom.

”Paris är en mycket obekväm stad att leva i, om man har det knappt med medlen, och mycket tröttsam. Men för ett kort besök eller en nöjesresa finns det ingen bättre eller gladare stad. Det blev en ordentlig omruskning för mig.” (Pisma k rodnym, s. 400-401)

På vintern, kort efter det att Vladimir Iljitj hade kommit tillbaka från Paris, beslöts det att Kamenev skulle resa till Ryssland för att leda Pravda och arbeta med dumagruppen. Både tidningen och gruppen behövde hjälp. Kamenevs fru kom för att hämta honom tillsammans med deras lilla son.

Kamenevs lille son och Zinovjevs Stiopa diskuterade allvarligt vad Petersburg var för någonting, en stad eller detsamma som Ryssland. Hemresenärerna gjorde sig i ordning för resan. Vi var alla på stationen och vinkade av dem. Det var en kall vinterkväll. Det var inte mycket vi sade varandra, den enda som pratade var Kamenevs lilla son. Var och en var försjunken i sina egna tankar. Hur länge skulle Kamenev klara sig där, undrade vi. När skulle vi träffas nästa gång? När blev det vår tur att resa till Ryssland? Alla tänkte vi på Ryssland, hemlängtan var oemotståndlig. Själv brukade jag drömma om Nevskaja Zastava. Vi undvek att prata med varandra om det, men det var alltid närvarande i våra innersta tankar.

Den 8 mars 1914 utkom det första numret av den populära tidskriften Rabotnitsa (Arbeterskan). Priset var fyra kopek. Partikommittén i Petersburg tryckte flygblad i samband med kvinnodagen den 8 mars. Inessa och Staël sände in artiklar till tidskriften från Paris och Lilina och jag från Krakow. Det kom ut sju nummer. I nummer åtta tänkte vi ge artiklar i samband med den förestående socialistiska kvinnokongressen i Wien, men kriget kom emellan.

I anslutning till den internationella socialistkongressen i Wien i augusti ville vi hålla en partikongress. Vi hoppades att en del av delegaterna skulle kunna komma legalt. För de övriga planerade vi att med hjälp av typograferna i Krakow organisera en massövergång över gränsen under sken av en exkursion.

I maj flyttade vi åter till Poronin.

I Petersburg utsågs tre män för att leda förberedelserna till partikongressen. Det var Kiseljov, Glebov-Avilov och Anja Nikiforova. De kom till Poronin för att diskutera med Iljitj om hur kampanjen skulle bedrivas. Första dagen satt vi länge på en backe nära vår sommarstuga, och de berättade om verksamheten i Ryssland. De var unga och energiska, och Iljitj blev förtjust i dem. Glebov-Avilov gick på sin tid i Bolognaskolan och var nu en konsekvent leninist. Iljitj rådde dem att göra en utflykt i bergen. Själv kände han sig litet krasslig och kunde inte följa med, och de tre gav sig av ensamma. De gav oss sedan en humoristisk skildring av sin vandring (de hade klättrat upp på en brant topp), hur ryggsäckarna hade hindrat dem och de

hade burit dem i tur och ordning. När det var Anjas tur så hade alla mötande skrattande sagt åt henne att också ta sina följeslagare på ryggen.

Vi kom överens om hur kongressagitationen skulle bedrivas, och efter att ha fått alla nödvändiga råd och anvisningar reste Kiseljov till Balticum och Glebov-Avilov och Anja Nikiforova till Ukraina.

Från Moskva kom Romanov, en före detta elev vid Capriskolan som hade blivit polisspion. Jag minns inte längre vilket svepskäl han anförde för sitt besök men samtalet rörde sig om den förestående kongressen. Hemliga polisen behövde ju så exakta informationer som möjligt om den.

Inessa Armand hade hämtat över sina barn från Ryssland för sommaren och var nu i Trieste, vid havet. Hon skrev på en rapport som hon skulle avlägga på internationella kvinno-kongressen som skulle hållas samtidigt med internationalens kongress i Wien. Men hon hade också annat att syssla med. I juni planerade Internationella socialistiska byrån att i Bryssel samla representanter för elva organisationer av alla riktningar i det ryska socialdemokratiska partiet för åsiktsutbyte i syfte att stifta enhet. Det stod emellertid utom allt tvivel att likvidatorerna, trotskisterna, Bundanhängarna och alla andra skulle försöka utnyttja detta tillfälle för att begränsa bolsjevikernas verksamhet, binda deras händer genom en rad beslut. Bolsjevikernas inflytande i Ryssland bara växte. Badajev påpekar i sin bok *Bolsjevikerna i riksduman*, att bolsjevikerna hade majoriteten i fjorton fackföreningar av aderton i Petersburg sommaren 1914. De största fackföreningarna, däribland metallarbetarnas som var det starkaste i Petersburg, stödde bolsjevikerna. Detsamma var förhållandet i arbetargrupperna i försäkringsorganisationerna. Bland ombuden i huvudstadens försäkringsorgan var trettiosju bolsjevik och endast sju mensjeviker, och i riksorganen var förhållandet fyrtiosju respektive tio.

Valen till internationella socialistkongressen i Wien hade fått en bred uppläggnig. De flesta mandaten från arbetarorganisationerna tillföll bolsjevikerna.

Förberedelserna till partikongressen gick också framgångsrikt. Från och med våren fick kampanjen allt mer vind i seglen. Badajev skriver: ”Uppgiften att under kongressförberedelserna konsolidera och bygga ut de lokala partiogrupperna löstes i hög grad tack vare det enorma uppsvinget i den revolutionära rörelsen i landet vid den tiden. Arbetarna kände sig allt starkare dragna till partiet, allt fler revolutionärt stämnda arbetare inträdde i partiorganisationerna, och de ledande partiinstansernas verksamhet aktiverades allt mer. Därmed hade kongressen och de frågor den skulle diskutera säkrats största uppmärksamhet från arbetar-massans sida i partiet.” (A. Badajev. *Bolsjevikerna i riksduman*, Gosudarstvennoje izdatelstvo 1932, s. 293294)

Badajev erhöll rätt stora penningssummor som hade insamlats för kongressen. Han hade redan fått en hel rad mandat, resolutionsförslag, instruktioner och så vidare. Han ger en slående bild av hur den legala verksamheten sammanflätades med den illegala. Han skriver: ”På sommaren var det lättare att samla illegala möten i skogarna utanför staden, där vi befann oss i relativ säkerhet beträffande polisens razzior. Behövdes ett större möte sammankallas så gjordes det under skylten av en utflykt som organiserades av något upplysningssällskap. Efter att ha rest ett tjugotal verst från staden startade vi en ‘promenad’ in i skogen, satte ut vakter som visade vägen om den rätta parollen nämndes och höll vårt möte ... Det myllrade av polisspioner kring varje arbetarorganisation, och särskilt intresse visade de för sådana kända centra för vår partiverksamhet som Pravdareaktionen och dumagruppernas lokaler. Men även vi förbättrade våra hemliga arbetsmetoder. Naturligtvis förekom häktningar, men några större misslyckanden hade vi inte på den tiden.” (Ibid., s. 294-295)

Centralkommitténs linje på att förena illegalt arbete med legalt, att ge ut legala tidningar som skulle bidra till att utveckla dumagruppens arbete både inom och utom duman och ta upp alla frågor klart och tydligt – allt detta hade således visat sig vara en alldeles korrekt taktik.

De försök som företogs via Internationella socialistiska byrån att torpedera denna kurs och bromsa verksamheten gjorde Iljitj ursinnig. Själv beslöt han att inte delta i enhetskonferensen i Bryssel, dit istället Inessa skulle resa. Hon talade franska utmärkt (det var hennes modersmål), kunde hålla huvudet kallt och hade en fast karaktär. Man kunde lita på henne. Inessa bodde då i Trieste, och Iljitj skickade henne den centralkommittérapport han hade skrivit och råd om vad hon skulle göra under olika omständigheter. Han hade tänkt igenom alla detaljer. I centralkommitténs delegation ingick förutom Inessa Armand, M. Vladimirskej och N. Popov. Centralkommitténs rapport lästes upp av Inessa på franska. Som väntat var det inte bara fråga om ett meningsutbyte. På byråns vägnar lade Kautsky fram ett resolutionsförslag som fördömde splittringen och hävdade att det inte fanns några allvarliga meningsmotsättningar. Förslaget stöddes av alla förutom CK-delegationen och letterna. De senare vägrade delta i omröstningen trots att Internationella byråns sekreterare Huysmans hotade rapportera för kongressen i Wien att de som avhöll sig från voteringen påtog sig ansvaret för eningsförsökets misslyckande.

På ett enskilt möte i Bryssel bildade likvidatorerna, trotskisterna, Vperjodgruppen, Plechanov-anhängarna och den kaukasiska regionorganisationen ett ”block” mot bolsjevikerna och skyndade sig att ta tillfället i akt för att utöva press på de senare.

En annan sak som tilldrog sig Iljitjs uppmärksamhet på sommaren 1914 var den mycket pinsamma affären Malinovskij.

När general Dzjunktovskij, som nyss utnämnts till biträdande inrikesminister, fick reda på Malinovskijs verkliga roll vände han sig till riksdumans talman Rodzianko. Han menade att saken måste skaffas ur världen för att undvika en politisk jätteskandal.

Den 8 maj inlämnade Malinovskij sin avskedsansökan till Rodzianko och reste utomlands. De lokala och centrala partiinstanserna fördömde Malinovskijs anarkistiska och desorganiserande uppförande och uteslöt honom ur partiet. Men vad beträffar beskyllningen för att vara polisspion, så föreföll den då vara så oerhörd att centralkommittén utsåg en kommission under ordförandeskap av Hanecki att utreda saken. I kommissionen ingick Lenin och Zinovjev.

Det hade redan länge gått rykten om att Malinovskij skulle vara polisspion. Källan till dessa rykten var mensjevikkretsar. Allvarliga misstankar hade också Jelena Rozmirovitj. När hon häktades under sitt arbete för dumagruppen var gendarmerna orienterade även om sådana saker som de endast hade kunnat ta reda på genom en spion. Även Bucharin hade hört någonting om honom. Vladimir Iljitj ansåg det vara helt otroligt att Malinovskij skulle vara spion. Bara en enda gång ansattes han av tvivel. Det var när vi var på hemväg från Zinovjevs i Poronin och pratade om de rykten som var i omlopp. Iljitj stannade plötsligt på den lilla bro vi var på väg över och utbrast: ”Tänk om det är sant!” Ett uttryck av stark oro präglade hans ansikte. ”Det är helt otroligt!”, svarade jag. Det lugnade Iljitj som började skälla på mensjevikererna för att de inte skydde några medel i kampen mot bolsjevikererna. Sedan dess hade han inga tvivel i den frågan.

Kommissionen granskade alla rykten om Malinovskij, erhöll en förklaring av Burtsev som menade att Malinovskij omöjligt kunde vara polisspion och åhörde Bucharin och Rozmirovitj. Den ansåg sig emellertid inte kunna bekräfta beskyllningarna mot Malinovskij.

Malinovskij höll under tiden till i Poronin. Han var ytterligt förvirrad och översiggiven. Gud vete vad han upplevde på den tiden. Vart han tog vägen senare visste vi inte. Februarirevolutionen avslöjade honom.

Efter Oktoberrevolutionen återvände han frivilligt till Ryssland och överlämnade sig till sovjetmakten. Högsta domstolen dömde honom till döden och han arkebuserades.

Under tiden skärptes kampen i Ryssland. Strejkrörelsen växte, särskilt i Baku, och arbetarklassen stödde de strejkande Bakuarbetarna. Polisen öppnade eld mot tolv tusen Putilovarbetare som samlats till ett möte i Petersburg. Sammandrabbningarna med polisen blev allt mer förbittrade. Dumadeputeraderna ställde sig i spetsen för det kämpande proletarietet. En massstrejk bredde ut sig.

Den 7 juli strejkade etthundratrettio tusen arbetare i Petersburg. Proletarietet gjorde sig stridsberett. Strejken vann terräng, och barrikader började resas på gatorna i det röda Petersburg.

Men kriget bröt ut.

Den 1 augusti förklarade Tyskland krig mot Ryssland, den 3 augusti mot Frankrike och den 4 augusti mot Belgien. Samma dag förklarade Storbritannien krig mot Tyskland, den 6 augusti gick Österrike-Ungern i krig mot Ryssland och den 11 augusti förklarade Frankrike och Storbritannien krig mot Österrike-Ungern.

Därmed hade världskriget börjat. Det hejdade för en tid den växande revolutionära rörelsen i Ryssland, vände upp och ner på hela världen, framkallade en rad djupgående kriser, betonade på ett nytt och mycket skarpare sätt viktiga frågor i den revolutionära kampen, framhöll proletarietets roll som ledare för hela det arbetande folket, reste nya befolkningslager till kamp och gjorde proletarietets seger till en fråga på liv och död för Ryssland.

Krigsåren. Krakow 1914

Även om kriget så att säga låg i luften så kom krigsutbrottet som en överraskning för alla. Vi kunde inte stanna i Poronin, men vart vi skulle ta vägen var alldeles oklart. Lilina var svårt sjuk och Zinovjev kunde hur som helst inte resa någonstans. De bodde för tillfället i Zakopane där det fanns läkare. Vi beslöt därför att tills vidare stanna i Poronin. Iljitj skrev till Kobetskij i Köpenhamn och bad honom hålla oss informerade, skaffa kontakter i Stockholm och så vidare.

Invånarna i den höglandstrakt där vi bodde var helt deprimerade när mobiliseringen började. De förstod inte alls varför det skulle vara krig och mot vem det fördes, och några spår av entusiasm kunde inte förmärkas. Männen drevs iväg som slaktboskap. Den bondkvinna som vi hyrde rum hos var alldeles förtvivlad när hennes man inkallades. Den katolske prästen försökte i kyrkan underblåsa den patriotiska känslan. Rykten kom i omlopp, och en sexårig pojke från en fattig familj i närheten, vilken brukade leka på vår gård, berättade hemlighetsfullt att prästen hade sagt att ryssarna hällde gift i brunnarna.

Den 7 augusti fick vi besök av gendarmeriofficeren i Poronin, som kom tillsammans med ett vittne – en bonde med bössa – för att företa husundersökning hos oss. Han tycktes inte vara riktigt på det klara med vad han egentligen skulle söka efter. Han grävde litet i skåpet där han hittade en oladdad browning, tog några skrivböcker med jordbruksstatistik och gjorde ovidkommande frågor. Vittnet hade generat satt sig på ett stolshörn och såg sig oförstående omkring, medan officern drev gäck med honom. Han pekade till exempel på klisterburken och sade att det var en bomb. Därefter berättade han att de hade fått en angivelse mot Vladimir Iljitj och att han egentligen borde anhålla honom. Men eftersom han i varje fall måste föra honom till Nowy Targ (den närmaste orten med militära myndigheter) i morgon bitti, så kunde ju Vladimir Iljitj själv komma till morgontåget som avgick klockan sex. En sak var säker: risken var stor för att Iljitj skulle bli häktad, och i krigstid, särskilt under de första krigsdagarna, behövdes det inte mycket för att i förbigående skaffa en misshaglig person ur

vägen. Vladimir Iljitj begav sig till Hanecki, som då bodde i Poronin, och berättade vad som hade inträffat. Hanecki telegraferade omedelbart till den socialdemokratiska parlamentsledamoten Marek, och Vladimir Iljitj telegraferade i sin tur till polisen i Krakow där han var känd som emigrant. Tanken på att mor och jag skulle bli ensamma i det stora huset oroade Iljitj, och han kom överens med Tichomirnov om att denne tills vidare skulle flytta in i rummet en trappa upp. Tichomirnov hade nyss kommit tillbaka från en förvisning i Olonets, och Pravdaredaktionen hade skickat honom till Poronin för att koppla av och lugna de i förvisningen uppslitna nerverna och för den delen också hjälpa Iljitj att sammanställa översikter över vad som skrevs i Pravda om kampanjerna för en arbetarpress med mera.

Iljitj och jag satt uppe hela natten. Vi var så uppskärade att vi inte kunde få en blund i ögonen. På morgonen följde jag med till stationen och kom tillbaka till ett tomt rum. Samma dag tog sig Hanecki till Nowy Targ i en hyrd kärra och rörde upp himmel och jord för att träffa den kejsarligkunglige distriktschefen, berättade att Iljitj var medlem av Internationella socialistiska byrån, en offentlig person för vars liv officern var ansvarig och som många intresserade sig för. Hanecki träffade också undersökningsdomaren, berättade än en gång vem Iljitj var och fick tillstånd för mig att besöka Iljitj redan följande dag. När Hanecki kom tillbaka till Poronin skrev vi tillsammans ett brev till den österrikiske socialdemokratiska parlamentsledamoten och medlemmen av internationella byrån Victor Adler i Wien.

Nästa dag träffade jag Iljitj i Nowy Targ. Vi fick sitta ensamma, men det var inte mycket Iljitj sade situationen var ännu fullständigt oklar. Polisen i Krakow hade i ett telegram förklarat att det inte fanns någon anledning att misstänka Uljanov för spioneri. Ett liknande telegram hade anlänt från Marek i Zakopane. Dessutom hade en välkänd polsk författare kommit till Nowy Targ för att lägga ett gott ord för Iljitj.

När Zinovjev i Zakopane fick höra om att Iljitj var arresterad, cyklade han genast mitt i ösregnet till doktor Dlusski, en gammal polsk folkviljeman som bodde tio verst från Zakopane. Dlusski hyrde omedelbart en vagn och åkte till Zakopane, där han sände telegram, skrev brev och träffade folk.

Jag fick se Iljitj varje dag. Klockan sex på morgonen tog jag tåget till Nowy Targ – resan tog en timme – och sedan drev jag omkring mellan stationen, torget och posten till klockan elva, då jag hade mitt entimmesbesök hos Iljitj. Han berättade om sina fängelsekamrater. Flera fångar var bönder som inte hade förlängt sina pass eller betalat skatt i tid eller också hade de inte lytt de lokala myndigheterna. Där fanns dessutom en fransman, en polsk ämbetsman som för att spara en slant hade begagnat en annan persons gränsövergångskort och en zigenare som ropande konverserade med sin fru över fängelsemuren när han var ute på gården. Iljitj erinrade sig sin juridiska verksamhet i Sjusjenskoje, då han hjälpte bönder som råkat i olika slags svårigheter, och öppnade en improviserad advokatbyrå i fängelset, skrev ansökningar och så vidare. Fängelsekamraterna kallade honom byczy chiop som betyder ”skarp kille”. Den ”skarpe killen” acklimatiserade sig så småningom i fängelset och var nu lugnare och livligare när han träffade mig. På nätterna, när fängelsekamraterna sov, låg han och planerade vad partiet borde göra, vilka mått och steg som måste vidtas för att förvandla världskriget till en världsomspännande kamp mellan proletariatet och bourgeoisin. Jag meddelade Iljitj alla krigsnyheter som jag kunde skaffa.

Det som jag däremot inte berättade var följande. När jag en gång promenerade hem från järnvägsstationen, hörde jag några bondkvinnor på väg från kyrkan högt prata – tydligen för att jag skulle höra det – om vad de skulle göra med en spion ifall de fick tag i en. Om myndigheterna av misstag skulle släppa lös en spion så skulle de skära tungan av honom, sticka ut ögonen och mera sådant. Det stod klart att det skulle vara omöjligt att stanna i Poronin när Vladimir Iljitj släpptes fri. Jag började packa och sortera ut vad som vi måste ta

med oss och vad som vi kunde lämna kvar. Hushållet var det ingen ordning på. Den hemhjälp som vi måste ta för sommaren på grund av att mor var sjuk och som pratade strunt om oss hos grannarna skickade jag så snart jag kunde till Krakow dit hon ville komma. Hon fick respengar och lön för en tid framåt. En grannflicka hjälpte oss att elda och handla. Min mor hade fyllt sjuttiofyra och var mycket dålig. Hon såg att någonting hade hänt men kunde inte förstå vad. Fast jag hade sagt henne att Vladimir Iljitj var arresterad så pratade hon ibland om att han hade mobiliserats. Hon oroade sig när jag lämnade huset: hon var rädd att jag skulle försvinna som Vladimir Iljitj. Vår inneboende Tichomirnov rökte tankfullt och hjälpte till att packa böcker. En gång skulle jag få något slags papper av den bonde som hade varit vittne under husundersökningen och som gendarmeriofficern hade drivit gäck med. Han bodde i andra ändan av byn, och jag satt länge och pratade med honom i stugan, en vanlig fattig-bondestuga, om kriget, varför folken deltar i det och vem som drar fördel av kriget. När vi sade adjö åt varandra hade vi blivit goda vänner.

Äntligen verkade påtryckningarna från parlamentsledamöterna Victor Adler i Wien och Diamand i Lvov, vilka hade gått i borgen för Vladimir Iljitj. Den 19 augusti fick han lämna fängelset. Jag var som vanligt i Nowy Targ på morgonen, och den här gången släppte de till och med in mig i fängelset för att hjälpa till att packa. Vi hyrde en vagn och åkte till Poronin. Där fick vi stanna omkring en vecka innan vi erhöll tillstånd att flytta till Krakow. I Krakow gick vi till samma värdinna som Kamenev och Inessa hade hyrt rum hos tidigare. Nu upptogs halva lägenheten av en sjukvårdsstation, men värdinnan hittade dock en plats åt oss också. Hon hade förresten annat att tänka på. Den första drabbningen vid Krasnik hade just avslutats, och hon visste inte vad som hade hänt med hennes två söner som frivilligt gått in i armén och som hade deltagit i slaget.

Dagen därefter iakttog vi en hemsk scen från fönstret i det hotell som vi flyttat över till. Ett tåg med döda och skadade hade just anlänt från Krasnik. Släktingar till dem som deltagit i striden sprang efter bårarna och tittade de sårade och döende i ansiktet. De sökte efter sina närmaste och fruktade samtidigt att känna igen dem. De som hade lindrigare skador gick sakta sin väg från stationen med förbundna huvuden och armar. De mötande hjälpte dem att bära deras saker, bjöd dem på öl i sejdlar från närmaste restaurang eller på en bit mat. ”Detta är kriget!”, var den ofrivilliga tanken. Och det var dock det första slaget.

I Krakow fick vi rätt snabbt tillstånd att lämna landet och resa till det neutrala Schweiz. Först måste emellertid ett par angelägenheter ordnas. Min mor hade nämligen blivit ”kapitalist”. Hennes syster som var skollärarinna i Novotjerkassk hade nyss avlidit och testamenterat henne sina ägodelar: silverskedar, ikoner, kläder och fyratusen rubel – allt som hon sparat under trettio år i skolan. Pengarna hade satts in på bank i Krakow, och för att få ut dem måste vi anlita en agent i Wien som lade beslag på halva summan för egen räkning. Det var de pengar som var kvar som vi huvudsakligen levde på under kriget. Och det gjorde vi så sparsamt att vi hade en liten del över när vi åkte hem till Ryssland 1917. Och det var det intyg som utfärdats om dessa pengar som togs under en husundersökning i Petersburg under julidagarna 1917 som bevis på att Vladimir Iljitj fått betalt av tyska regeringen för spionage.

Vägen från Krakow till den schweiziska gränsen tog en hel vecka i anspråk. Tåget stod länge på stationerna och väntade på att militärtågen skulle passera. Vi iakttog den chauvinistiska agitation som fördes av nunnor och kvinnor som grupperade sig kring dem. På stationerna delade de ut helgonbilder, psalmböcker och dylikt till soldaterna. Eleganta militärer promenerade på perrongerna. På järnvägsvagnarna fanns paroller om vad som skulle göras med fransmännen, engelsmännen och ryssarna. ”Jedem Russ ein Schuss!”, det vill säga ett skott för varje ryss. På ett stickspår stod några vagnar med medel mot ohyra, som skulle vidare till fronten.

Vi stannade en dag i Wien för att skaffa de papper som behövdes, ordna våra penningaffärer och telegrafera till Schweiz för att någon skulle gå i borgen för oss – annars slapp vi inte in i landet. Det var Greulich, en gammal medlem av det schweiziska socialdemokratiska partiet, som gick i god för oss. I Wien ordnade Rjazanov en träff mellan Vladimir Iljitj och Victor Adler, som hade hjälpt till vid Iljitjs frigivning från fängelset. Adler berättade om sitt samtal med ministern. ”Är ni säkra på att Uljanov är fiende till tsarregeringen?”, frågade ministern. ”Utan tvekan”, svarade Adler. ”Till och med en mer oförsonlig fiende än ert excellens är.”

Resan från Wien till den schweiziska gränsen gick rätt snabbt.

Bern 1914-1915

Den 5 september var vi äntligen i Schweiz och reste till Bern.

Vi hade ännu inte definitivt beslutat var vi skulle bosätta oss, i Genève eller i Bern. Iljitj kände sig dragen till Genève, där han hade trivts och arbetat så bra i Société de Lecture och där det fanns ett utmärkt ryskt bibliotek. Men våra kamrater i Bern påstod att G n ve hade förändrats en hel del, att det hade kommit dit en mängd emigranter från andra st der och från Frankrike och att staden hade blivit en riktig emigrantmyrstack. Utan att avgöra frågan hyrde vi tillsvidare ett rum i Bern.

Iljitj började utan dröjsmål brevväxla med G n ve för att ta reda på om det fanns några där som stod i begrepp att resa hem till Ryssland (med deras hjälp kunde kontakter knytas med Ryssland), om det ryska tryckeriet fanns kvar och om det i så fall gick för sig att trycka ryska flygblad där och så vidare.

Dagen efter vår ankomst samlades alla bolsjeviker som då fanns i Bern: Sjklovskij, paret Safarov, duma-deputeraden Samojlov, Goberman med flera. I skogen h ll vi ett möte där Iljitj utvecklade sin synpunkt på händelseutvecklingen. En resolution antogs, i vilken kriget karakteriserades som ett imperialistiskt r varkrig och Andra internationals ledares företag att rösta på krigsbevillningarna betecknades som förräderi mot proletariats sak. Det hette i resolutionen: ”Med tanke på arbetarklassen och de arbetande massorna av alla folk i Ryssland vore ett nederlag för tsarväldet och dess trupper, som förtrycker Polen, Ukraina och en hel rad folk i Ryssland, det minst onda.” (Verk, b. 21, s. 3) I resolutionen lanserades parollen om propaganda för socialistisk revolution, inbördeskrig och skoningslös kamp mot chauvinismen och patriotismen i alla länder utan undantag. Samtidigt utstakades ett aktionsprogram för Ryssland: kamp mot monarkin, revolutionspropaganda, kamp för en republik, f r de av strorryssarna förtryckta folkens frigörelse, f r konfiskering av godsägarjorden och f r åttatimmars arbetsdag.

Bernresolutionen var egentligen en utmaning mot hela den kapitalistiska världen. Den hade självfallet inte skrivits för att bara läggas på hyllan. Till en början skickades resolutionen till bolsjevikernas utlandssektioner. Därefter tog Samojlov teserna med sig för att diskutera dem med centralkommitténs hemlandssektion i Ryssland och med dumagruppen. Vi visste ännu inte vilken ståndpunkt man hade intagit där eftersom förbindelserna med Ryssland hade avbrutits. Först senare blev det känt att centralkommitténs Rysslandssektion och bolsjevikerna i dumagruppen från första början hade anslagit den rätta tonen. För avancerade arbetare i Ryssland och f r vårt parti var de resolutioner om kriget som antogs på internationella kongresser inte några betydelselösa papperslappar. De var för dem en vägledning till handling.

Redan under de första krigsdagarna, då mobilisering just hade utlysts, utgav centralkommittén ett flygblad med parollen ”Ned med kriget! Krig mot kriget!” I Petersburg strejkade flera företag samma dag, reservisterna mobiliserades, det företogs till och med ett försök att sätta

igång en demonstration. Men kriget hade framkallat en sådan våg av tygellös reaktionär patriotism och till den grad stärkt den militära reaktionen att det inte var mycket man kunde göra. Vår dumagrupp höll fast vid linjen att bekämpa kriget och fortsätta kampen mot tsarväldet. Denna orubblighet gjorde intryck även på mensjevikerna, och den socialdemokratiska dumagruppen i sin helhet antog en resolution som offentliggjordes från duma-tribunen. Resolutionen var hållen i mycket försiktiga ordalag och det var inte allt som utsades i den, men det var i alla fall en protestresolution som väckte indignation bland de övriga duma-deputeraderna. Känslorna kom ännu mer i svallning när den socialdemokratiska gruppen (fortfarande i sin helhet) inte deltog i voteringen om krigsbevillningarna utan lämnade sammanträdessalen som protest. Bolsjevikorganisationen gick snabbt under jorden. Den gav ut flygblad med råd om hur kriget skulle utnyttjas för att utveckla och fördjupa den revolutionära kampen. Antikrigspropagandan tog vid även i provinsen, och enligt vad som meddelades stöddes den av de revolutionärt stämde arbetarna. Men allt detta fick vi i exilen veta först långt senare.

Våra utlandsgrupper, som var utleda på livet i landsförvisning vilket de flesta till varje pris ville slippa och som inte hade upplevt de senaste månadernas revolutionära uppsving i Ryssland, uppvisade inte samma fasthet som våra deputerade och bolsjevikorganisationerna hemma i Ryssland. Man var inte riktigt på det klara med vad frågan gällde, och det som man för det mesta diskuterade var vilken sida som var den anfallande.

I Paris uttalade sig sist och slutligen majoriteten i gruppen mot kriget och mot att man skulle anmäla sig som frivillig i den franska armén. Men en del kamrater

– Sapozjkov (Kuznetsov), Kazakov (Britman, Svijagin), Misja Edisjerov (Davydov), Moisejev (Ilja, Zefir) och andra – anmälde sig som frivilliga. De frivilliga

– mensjeviker, socialistrevolutionärer och några bolsjeviker, allt som allt ett åttiotal personer – publicerade i den franska pressen en deklaration som de undertecknade ”Ryska republikaner”. Plechanov höll ett avskedstal till de frivilliga innan de lämnade Paris.

Majoriteten av Parisgruppen fördömde frivillig-strävandena. Men inte heller i de andra grupperna hade man gått till botten med frågan. Vladimir Iljitj var medveten om hur viktigt det var att varje bolsjevik i detta allvarliga ögonblick klart skulle inse händelsernas betydelse. Det som behövdes var ett kamratligt åsiktsutbyte, det lönade sig inte att fixera varje meningsskiftning innan frågan hade retts ut ordentligt. Därför skrev Iljitj i ett svar till Karpinskij, som i sitt brev framlade Genèvegruppens syn på saken, följande: ”Vore det inte bättre att ta upp ‘kritiken’ och min ‘antikritik’ i en diskussion?”

Iljitj visste att man lättare kan uppnå samförstånd under en kamratlig diskussion än under en brevväxling. Men tiden tillät inte att man länge begränsade sig till kamratliga samtal inom en snäv krets bolsjeviker.

I början av oktober fick vi veta att Plechanov, som hade kommit tillbaka från Paris, redan hade framträtt i Genève och nu tänkte hålla en föreläsning i Lausanne.

Plechanovs position oroade starkt Vladimir Iljitj. Han kunde inte fatta att Plechanov hade blivit försvarsvän. ”Det är helt enkelt otroligt”, sade han. ”Antagligen är det hans militära förflutna som spelat in”, tillade han eftertänksamt. När det kom ett telegram från Lausanne den 10 oktober om att Plechanov skulle hålla sin föreläsning följande dag, den 11, så satte sig Iljitj ner och började skriva ett eget inlägg. Jag befriade honom från alla andra ärenden, kom överens med kamraterna om vem som skulle följa med från Bern och så vidare. Vid den tidpunkten hade vi redan bestämt oss för att slå ner våra bopålar i Bern. Där bodde också Zinovjev med familj, som hade kommit två veckor efter oss, och Inessa.

Jag kunde inte följa med till Lausanne, utan fick senare höra allt detaljerat från våra kamrater. Och när jag nu läste F. Iljins berättelse om föreläsningen i Lenininstitutets skrifter och jämförde med vad jag visste om Iljitjs dåvarande tillstånd så såg jag honom som levande framför mig. Inessa gav mig också en ingående skildring av föreläsningen. Den hade lockat våra kamrater från alla håll och kanter. Zinovjev, Inessa och Sjklovskij kom från Bern, Rozmirovitj, Krylenko och Bucharin kom från Baugy vid Clarens och så kom våra kamrater i Lausanne.

Iljitj var rädd att mensjevikerna inte skulle släppa in så många bolsjeviker på föreläsningen, att han inte skulle få tillfälle att säga sin mening. Jag kan mycket väl föreställa mig att han inte var upplagd för prat med de övriga och jag förstår hans naiva knep för att man skulle lämna honom i ro. Jag ser klart för mig hur han mitt under stojet vid matbordet hos Movsjovitj var så koncentrerad och nervös att han inte kunde få i sig en enda matbit. Jag förstår också den en aning ansträngda lustighet han halvhögt yttrade till kamraterna i närheten när Plechanov inledningsvis sade att han inte hade varit inställd på att tala till ett så stort auditorium. ”Den spjuvern”, muttrade Iljitj, och sedan var han idel öra för vad Plechanov hade att säga. Den första delen av talet, där Plechanov skällde ut tyskarna, hade han inga invändningar mot och applåderade Plechanov. I den andra delen utvecklade Plechanov sina försvarsvänliga synpunkter. Det fanns inte plats för några tvivel längre. Iljitj bad om ordet – han var den ende som gjorde det. Med en mugg öl i handen gick han fram till bordet. Han var samlad och lugn när han talade, endast ansiktets blekhet avslöjade nervositeten. Iljitj sade att kriget inte hade brutit ut av en tillfällighet, att det hade förberetts av hela det borgerliga samhällets utveckling. På internationella kongresser i Stuttgart, Köpenhamn och Basel hade man fastställt socialisternas inställning till det hotande kriget. Endast genom att bekämpa det chauvinistiska giftet i sitt eget land kunde socialdemokraterna göra sin plikt. Kriget, som just börjat, måste förvandlas till en avgörande drabbning mellan proletariatet och de styrande klasserna.

Iljitj hade endast tio minuter på sig. Han kunde bara säga det allra viktigaste. Plechanov invände på sitt vanliga slagfärdiga sätt. Mensjevikerna applåderade honom ursinnigt, och eftersom de var i övervägande majoritet fick man intrycket att Plechanov hade segrat.

Iljitj höll sin föreläsning tre dagar senare, den 14 oktober, i samma lokal i Folkets hus. Salongen var proppfull. Föreläsningen blev en succé. Iljitj var på stridshumör. Han utvecklade helt och fullt sin syn på kriget som ett imperialistiskt krig. Han påpekade att centralkommittén i Ryssland redan gett ut ett flygblad mot kriget och att liknande flygblad tryckts av den kaukasiska och några andra organisationer. Som den bästa socialistiska tidningen i Europa vid den tidpunkten nämnde Iljitj Golos (Rösten), där Martov medarbetade. ”Ju oftare och allvarligare mina meningar gått isär med Martov”, sade Iljitj, ”desto bestämdare måste jag säga att denne skribent nu gör just vad en social-demokrat bör göra. Han kritiserar sin regering, han avslöjar sin bourgeois, han skäller ut sina ministrar.”

Privat sade Iljitj flera gånger att det skulle vara utmärkt om Martov helt gick över på vår sida. Men han tvivlade på att Martov någon längre tid skulle hålla fast vid sin nuvarande ståndpunkt. Han visste hur lättpåverkad Martov var. ”Så här skriver han så länge han är ensam”, tillade Iljitj.

Föreläsningen blev en stor succé. Iljitj upprepade samma föreläsning – Proletariatet och kriget – i Genève.

Åter hemma fann Iljitj ett brev från Sjljapnikov, som skrev från Stockholm om arbetet hemma i Ryssland, Vanderveldes telegram till dumagruppen och svaret från de mensjevikiska och bolsjevikiska deputeraderna. Émile Vandervelde, den belgiske representanten i Internationella socialistiska byrån, blev minister i den belgiska regeringen efter krigsutbrottet. Kort före

kriget var han i Ryssland och såg de ryska arbetarnas kamp mot självhärskardömet, men han förstod inte dess omfattning. I sitt telegram till de båda socialdemokratiska grupperna i riksduman uppmanade han dem att hjälpa den ryska regeringen att föra ett beslutsamt krig mot Tyskland på ententens sida.

De mensjevikiska deputeraderna, som till en början vägrade rösta på krigsbevilningarna, började svikta när de fick reda på de flesta socialistiska partiernas position. Deras svar till Vandervelde vittnade därför om en kovändning. De förklarade att de inte ämnade motarbeta kriget. Bolsjevikgruppen förkastade däremot i sitt svar varje möjlighet att stödja kriget och lägga ner kampen mot tsarregeringen. En hel del hade ännu lämnats osagt i detta svar, men själva huvudlinjen var korrekt. Det visade vikten av ostörda kontakter mellan utlandsgrupperna och Ryssland, och Iljitj insisterade energiskt på att Sjljapnikov skulle stanna kvar i Stockholm och befästa förbindelserna med dumagrupperna och kamraterna hemma i Ryssland överhuvudtaget. Detta kunde bäst arrangeras genom Stockholm.

När Iljitj kom till Bern från Krakow skrev han meddetsamma till Karpinskij och frågade om möjligheterna att utnyttja tryckeriet i Genève. De teser som antogs under de första dagarna i Bern beslöt man en månad senare att omarbeta och publicera som ett manifest. Iljitj skrev återigen till Karpinskij och sände brevet med bud, eftersom han för säkerhets skull inte ville lita på posten. Det var nämligen ännu oklart vilken attityd de schweiziska myndigheterna skulle inta till en antimilitaristisk propaganda.

Dagen efter det första brevet från Sjljapnikov skrev Iljitj till Karpinskij: ”Käre K. Precis när jag var i Genève kom det *glädjande* nyheter från Ryssland. De ryska socialdemokraternas svar till Vandervelde var också med. Vi har därför beslutat att i stället för ett enskilt manifest ge ut en tidning, Sotsial-Demokrat (Socialdemokraten), som centralorgan ... Fram till måndagen skall vi skicka Er smärre rättelser till manifestet och en *annan* underskrift (eftersom vi efter kontakterna med Ryssland redan kan framträda *mer officiellt*).” (Verk, b. 35, s. 119)

I slutet av oktober höll Iljitj åter föreläsningar, först i Montreux och sedan i Zürich. Trotskij gjorde ett inlägg i Zürich och var indignerad över att Iljitj hade kallat Kautsky för förrädare. Iljitj spetsade emellertid medvetet till alla frågor för att inga oklarheter skulle finnas kvar beträffande envars ställningstagande. Kampen mot försvarsanhängarna var i full gång.

Denna kamp var inte en intern partiangelägenhet som berörde bara de ryska sakförhållandena. Den hade en internationell karaktär.

”Andra internationalen är död, besegrad av opportunismen”, hävdade Vladimir Iljitj. Det gällde att samla krafter för en ny international utan opportunisterna, Tredje internationalen.

Vilka krafter fanns då att stödja sig på?

Förutom de ryska socialdemokraterna var det endast de serbiska som inte hade röstat på krigsbevilningarna. Och i det serbiska parlamentet fanns det bara två socialdemokrater. I Tyskland hade i början av kriget alla röstat på krigskrediterna, men redan den 10 september skrev Karl Liebknecht, Franz Mehring, Rosa Luxemburg och Clara Zetkin en deklaration, i vilken de protesterade mot den position som intagits av flertalet tyska socialdemokrater. Att publicera deklarationen i den tyska pressen visade sig vara omöjligt, och den offentliggjordes först i slutet av oktober i Schweiz. Den mest vänsterorienterade bland de tyska tidningarna var Bremen Bürgerzeitung som den 23 augusti förklarade att den ”proletära internationalen” hade fallit sönder. I Frankrike hade det socialistiska partiet med Guesde och Vaillant i spetsen förfallit till chauvinism. Men bland medlemsmassan var stämningen mot kriget rätt utbredd. Kännetecknande för det belgiska partiet var Vanderveldes ställningstagande. I Storbritannien var det MacDonald och Keir Hardie i det opportunistiska Independent Labour Party som

motstod Hyndmans och hela det brittiska socialistpartiets chauvinism. I de neutrala länderna förekom antikrigsstämningar men huvudsakligen av pacifistisk karaktär. Mest revolutionärt var det italienska socialistiska partiet med tidningen Avanti, som bekämpade chauvinismen och avslöjade de krassa motiven bakom krigsappellerna. Partiet stöddes av det stora flertalet avancerade arbetare. Den 27 september hölls en italiensk-schweizisk socialistisk konferens i Lugano. Vi skickade dit våra teser om kriget. Konferensen betecknade kriget som imperialistiskt och kallade det internationella proletariatet till kamp för fred.

I det stora hela var rösterna mot chauvinismen, internationalisternas röster ännu mycket svaga, splittrade och tveksamma, men Iljitj var säker på att de skulle bli allt starkare. Han var på utmärkt stridshumör hela hösten.

Denna höst associeras i mitt minne med bilden av höstskogen vid Bern. Det var en mycket vacker höst det året. Vi bodde på Distelweg, en liten snygg och tyst gata som mynnade ut mot skogen som sträckte sig flera kilometer. Inessa bodde på andra sidan gatan, Zinovjevs på fem minuters väg från oss och Sjklovskijs på tio minuters. I timmar kunde vi vandra på skogsstigarna som var beströdda med gula höstlöv. Oftast var det Vladimir Iljitj, Inessa och jag som promenerade tillsammans. Vladimir Iljitj utvecklade sina planer på en kamp enligt internationella linjer. Inessa var mycket entusiastisk. Hon deltog aktivt i den kamp som började utveckla sig. Hon skrev brev, översatte våra dokument till franska och engelska, valde ut material, pratade med folk och gjorde mycket annat. Ibland satt vi i timmar på en solig buskbevuxen bergssluttning. Iljitj skrev koncept till sina tal och artiklar och slipade formuleringarna, jag läste Toussaints lärobok i italienska, Inessa sydde en kjol och njöt av höstsolen – hon hade ännu inte helt återställts efter fängelsejouren. På kvällen samlades vi alla i Zinovjevs lilla rum (de bodde alla tre – Grigorij, Lilina och sonen Stiopa – i ett rum), och efter att ha skojat litet med Stiopa som redan låg i sängen brukade Iljitj lägga fram några konkreta förslag.

Huvudpunkterna i kampen formulerade Iljitj koncist i ett brev till Sjljapnikov den 17 oktober.

Kautsky ”är nu *skadligast av alla*. Så pass farlig och nedrig är hans sofisteri, som med slät-slickade fraser skyler över opportunisternas nedrigheter (i Neue Zeit). Opportunisterna är en öppen fiende. Den tyska ‘centern’ med Kautsky i spetsen är en maskerad fiende, diplomatiskt uppsnyggad, som fördunklar arbetarnas ögon, förslöar deras fattningsförmåga och avtrubbar deras samvete. Den är det farligaste som finns. Vår uppgift är nu att föra en öppen och villkorlös kamp mot den internationella opportunisten och dess kamouflerare (Kautsky). Det är vad vi kommer att göra i vårt centralorgan som vi snart skall ge ut (på två sidor antagligen). Det gäller nu att med alla krafter understödja de klassmedvetna arbetarnas berättigade hat gentemot tyskarnas nedriga beteende och på grundvalen av detta hat dra den politiska slutsatsen mot opportunisten och varje undfallenhet för den. Det är en internationell uppgift som det åvilar oss och endast oss att lösa. Vi kan inte avsvärja oss den. Parollen om att ‘helt enkelt’ blåsa nytt liv i internationalen är felaktig, eftersom risken för en ruten försoningsresolution enligt linjen Kautsky – Vandervelde är alltför stor. Inte heller parollen om ‘fred’ är korrekt. Vår paroll måste vara det nationella krigets förvandling till ett inbördeskrig. (Denna förvandling kan ta lång tid, den kan kräva och kommer att kräva en rad förhandsvillkor, men hela vårt arbete måste ligga just *i linje med en sådan* förvandling, med dess anda och riktning.) Inte sabotage mot kriget, inte enskilda, individuella aktioner i denna anda utan masspropaganda (och inte bara bland ‘civilister’) som leder till krigets förvandling till inbördeskrig.

I Ryssland gömmer sig chauvinismen bakom frasen om la belle France och det olyckliga Belgien (men Ukraina och övriga?) eller bakom ‘folkhatet’ mot tyskarna (och ‘Kaiserismen’). Det är därför vår ovillkorliga plikt att bekämpa dessa sofismer. Och för att kampen skall följa

en exakt och klar linje behövs en sammanfattande paroll. Denna paroll är: För oss ryssar kan det inte råda det minsta tvivel, kan det inte råda något tvivel överhuvudtaget om att det minst onda – med tanke på de arbetande massornas och arbetarklassens intressen i *Ryssland* – skulle vara ett omedelbart *nederlag* för tsarismen i detta krig. Ty tsarismen är hundrafalt värre än Kaiserismen. Inte sabotage mot kriget, utan kamp mot chauvinismen och inriktning av hela propagandan och agitationen på internationell samling (närmande, solidarisering, överenskommelse selon les circonstances, efter omständigheterna) av proletariatet för inbördeskrig. Det skulle också vara fel att mana till individuella aktioner i stil med beskjutning av officerare etc. och tillåta sig argument som att vi inte skulle vilja stödja Kaiserismen. Det förstnämnda innebär en avvikelse i riktning mot anarkismen och det andra i riktning mot opportunisten. Vi bör emellertid förbereda en massaktion (eller åtminstone en kollektiv aktion) i armén, och inte bara i *en* nations armé, och vi måste inrikta *hela* vårt propaganda- och agitationsarbete på detta. Inriktningen av arbetet (ett envist, systematiskt och eventuellt långvarigt arbete) skall gå i andan av det nationella krigets förvandling till ett inbördeskrig – det är kärnpunkten. När denna förvandling kommer att äga rum är en annan fråga, som för närvarande ännu är oklar. Tidpunkten måste få mogna, och vi måste 'tvinga den att mogna' systematiskt ...

Parollen om fred är enligt min mening felaktig just nu. Det är en kälkborgerlig, en prästerlig paroll. Den proletära parollen måste vara inbördeskrig.

Objektivt sett, så härflyter denna paroll för masskrigens epok ur den genomgripande situationsförändringen i Europa. Samma paroll följer ur Baselresolutionen.

Vi kan varken 'lova' ett inbördeskrig eller 'dekretera' det. Men det är vår plikt att arbeta – även under mycket lång tid om det skulle behövas – i denna riktning. Detaljerna kommer ni att finna i artikeln i centralorganet." (Verk, b. 35, s. 120-122)

Två och en halv månad efter krigets början hade Iljitj redan utarbetat en klar och distinkt linje för kampen. Denna linje var utslagsgivande för hela hans fortsatta verksamhet. Det internationella perspektivet satte också en ny prägel på hela hans arbete i anslutning till Ryssland, gav det nya färger och ingöt nya krafter. Utan de långa åren av hårt förarbete för att bygga upp partiet och organisera arbetarklassen i Ryssland skulle inte Iljitj så snabbt och träffsäkert kunnat finna den rätta linjen beträffande de problem som ställdes av det imperialistiska kriget. Utan att ha varit engagerad i den internationella kampen skulle inte Iljitj så beslutsamt kunnat föra det ryska proletariatet till segern i oktober 1917.

Sotsial-Demokrat nr 33 kom ut den 1 november 1914. Först trycktes endast femhundra exemplar, men senare måste ytterligare tusen tryckas. Den 14 november meddelade Iljitj förtjust Karpinskij att tidningen hade förts till en ort nära gränsen och snart skulle skickas vidare.

Med Naines och Grabers hjälp trycktes en resumé av manifestet den 13 november i den schweiziska tidningen La Sentinelle, som kom ut på franska i arbetarstaden Chaux-de-Fond i Neufchâtel. Iljitj triumferade. Vi sände översättningar av manifestet till franska, engelska och tyska tidningar.

För att få igång propagandan bland fransmännen föreslog Vladimir Iljitj i ett brev till Karpinskij att Inessa skulle hålla en föreläsning på franska i Genève. Till Sjljapnikov skrev han om dennes hälsningstal på den svenska kongressen. * Sjljapnikov gjorde ett lyckat uttalande där. Såsmåningom kom bolsjevikernas "internationella aktion" igång.

Med förbindelserna med Ryssland stod det sämre till. Sjljapnikov sände ett intressant material från Petersburg för nr 34 av centralorganet. Men i samma nummer fick vi också publicera ett

---

* Sveriges socialdemokratiska arbetarpartis nionde kongress 1914. – *Red.*

meddelande om att fem bolsjevikdeputerade arresterats. Kontakterna med Ryssland hade återigen försvagats.

Samtidigt som Iljitj satte igång en lidelsefull kamp mot Andra internationalens förräderi mot proletariatet, började han genast efter ankomsten till Bern skriva en artikel om Karl Marx för bröderna Granats uppslagsverk. Beskrivningen av Marx' världsåskådning inledde han med avsnitten Den filosofiska materialismen och Dialektiken, varefter han framlade den ekonomiska teorin och belyste den marxiska synen på socialismen och proletariatets taktik i klasskampen. Det var ett nytt sätt att presentera den marxiska läran.

När Iljitj skrev kapitlen om den filosofiska materialismen och dialektiken började han på nytt ivrigt läsa Hegel och andra filosofer, vilket han fortsatte med även sedan han avslutat artikeln om Marx. Syftet med dessa filosofiska studier var att lära sig metoden att förvandla filosofin till en konkret vägledning till handling. De kortfattade påpekanden beträffande den dialektiska inställningen till alla företeelser som han gjorde under diskussionen med Trotskij och Bucharin om fackföreningarna 1921, är det bästa vittnesbördet om den nytta Iljitj haft av sina filosofiska studier som han tog upp efter ankomsten till Bern och som var en fortsättning på studierna under kampen mot machisterna 1908-1909.

Kamp och studier, studier och forskning var hos Iljitj alltid stadigt och direkt sammanlänkade med varandra, även om man vid första anblicken kunde tycka att de helt enkelt löpte parallellt.

Den energiska verksamheten för att samla bolsjevikgrupperna utomlands fortsatte i början av 1915. En viss överenskommelse var redan för handen, men tiden var sådan att sammanhållning behövdes mer än någonsin tidigare. Före kriget befann sig bolsjevikgruppernas centrum, utlandsorganisationernas kommitté, i Paris. Nu måste kommittén flyttas till det neutrala Schweiz, till Bern, där centralorganets redaktion redan var. Det gällde att definitivt komma överens om allt: värderingen av kriget, de nya problem som partiet stod inför och på vilket sätt de skulle lösas; det gällde också att precisera gruppernas arbete. Gruppen i Baugy till exempel (Krylenko, Bucharin och Rozmirovitj), hade fattat beslut om att ge ut ett eget utlandsorgan som de döpte till Zvezda (Stjärnan). De skred med sådan hast till verket att de inte ens hann komma överens med centralorganet. Vi fick först höra om det av Inessa. Idén var emellertid knappast lämplig. Pengarna räckte inte för utgivningen av centralorganet, och även om det tills vidare inte fanns några meningsskiljaktigheter så kunde dylika lätt uppstå. Motståndarna kunde lätt kasta sig över en oförsiktig fras och blåsa upp den på allt sätt. För oss gällde det att gå i takt. Det krävde tiden.

I slutet av februari sammankallades i Bern en konferens med utlandsgrupperna. Förutom grupperna i Schweiz var också Parisgruppen representerad. Därifrån kom Grisja Belenkij som detaljerat berättade om de försvarsvänliga stämningar som fått fast fot i Parisgruppen vid krigets utbrott. Från London kunde ingen komma; gruppen där hade överlåtit sitt mandat. Gruppen i Baugy tvekade länge om de skulle delta och anlände först mot slutet av konferensen. Tillsammans med dem kom också "japanerna", Kievkamraterna Pjatakov och Bosch (J. Rozmirovitjs syster) som hade flytt från Sibirien via Japan och Amerika. På den tiden grep vi förtvivlat efter varje ny meningsfrände. Vi tyckte om "japanerna". De förstärkte utan tvekan våra styrkor utomlands.

Konferensen antog en tydlig och klar resolution om kriget. Vi diskuterade parollen om Europas förenta stater (mot vilken särskilt Inessa protesterade), utstakade linjen för utlandsgruppernas arbete, beslöt att inte ge ut Baugygruppens tidning och valde en ny kommitté för utlandsorganisationerna, i vilken ingick Bernkamraterna Sjklovskij, Kasparov, Inessa Armand, Lilina och Krupskaja.

Kasparov bodde i Berlin före kriget, närmare bestämt 1913. Iljitj hade hört talas om honom från våra Bakukamrater Jenukidze, Sjaumjan med flera. Vid den tidpunkten var det den nationella frågan som särskilt tilldrog sig Iljitjs uppmärksamhet, och han strävade efter att knyta nära kontakter med alla som intresserade sig för denna fråga och hade en riktig inställning till den.

Sommaren 1913 skrev Kasparov en artikel i den nationella frågan för Prosvesjtjenije. Iljitj skrev till honom: ”Er artikel har jag fått och läst. Temat har såvitt jag förstår valts rätt och behandlats rätt, det som saknas är emellertid en litterär finslipning. Där finns ett övermått av – ja, vad skall jag säga – ‘agitation’ som inte passar i en teoretisk artikel. Jag tycker att antingen bör ni själv skriva om den, eller också kan vi göra det.” (Verk, b. 29, s. 93) Valet av ett tema i den nationella frågan och en riktig belysning betydde en hel del, och Iljitj gav genast Kasparov i uppdrag att samla en hel rad material i den nationella frågan, med konkreta anvisningar om vad som intresserade honom. Han var övertygad om att Kasparov inte skulle förbise något viktigt och betydelsefullt. När Iljitj i januari 1914 tänkte göra ett kort besök i Berlin skrev han till honom att de måste träffas och hur det skulle gå till.

Människor kommer närmare varandra under stunder av hård kamp och entusiasm. När arbetarrörelsen i Petersburg började utvecklas snabbt i juli 1914 fick vi ett brev om den revolutionsvåg som höll på att resa sig. Förr brukade Iljitj vända sig till Kasparov med orden Käre kamrat, men denna gång då han visste att Kasparov upplevde revolutionsuppsvinget med samma entusiasm som vi skrev han: ”Käre vän! Kan jag besvara Er med en begäran att informera oss under loppet av de revolutionära dagarna i Ryssland. Vi får inga tidningar alls. Jag ber Er ...” (Leninskij sbornik XIII, s. 241) Och därefter följde ett helt program för de fortsatta kontakterna.

Efter krigsutbrottet måste Kasparov lämna Tyskland. Han kom till Bern och vi möttes som gamla vänner. I Bern träffades vi varje dag, och snart var Kasparov en av våra närmaste kamrater i gruppen. Det var förhistorien till hur han kom in i utlandsorganisationernas kommitté.

En kraftsamling i internationell måttstock var nu den dagsaktuella uppgiften. Svårighetsgraden demonstrerades åskådligt på Londonkonferensen med ententens socialistiska partier (från Storbritannien, Belgien, Frankrike och Ryssland) den 14 februari 1915. Konferensen hade sammankallats av Vandervelde, men värd var det brittiska Independent Labour Party (ILP) med Keir Hardie och MacDonald i spetsen. De hade före konferensen varit mot kriget, för en internationell samling. ILP hade först velat inbjuda delegater från Tyskland och Österrike, men fransmännen förklarade att de i så fall inte skulle delta i konferensen. Närvarande var elva brittiska delegater, sexton franska och tre belgiska. Ryssland var representerat av tre socialistrevolutionärer och en delegat från mensjevnikernas organisationskommitté. Vi skulle representeras av Litvinov, och eftersom det från början var klart vad det skulle bli för konferens och vilka resultaten kunde bli så hade vi kommit överens om att Litvinov endast skulle läsa upp en deklARATION från centralkommittén. Iljitj skrev konceptet åt Litvinov. Där ställdes kravet att Vandervelde, Guesde och Sembat ofördröjligen skulle utträda ur de borgerliga regeringarna i Belgien och Frankrike och att alla socialistiska partier skulle stödja de ryska arbetarna i deras kamp mot tsarismen. Det konstaterades vidare att socialdemokraterna i Tyskland och Österrike hade gjort sig skyldiga till ett oerhört svek gentemot socialismen och internationalen genom att rösta på krigsbevillningarna och sluta en ”borgfred” med junkrarna, prästerskapet och borgerligheten, men att de belgiska och franska socialisterna inte var ett dugg bättre. Arbetarna i Ryssland räckte en kamratlig hand till de socialister som handlade som Karl Liebknecht, som socialisterna i Serbien och Italien, som de brittiska kamraterna i ILP och en del medlemmar av det brittiska socialistpartiet, som våra arresterade kamrater i Rysslands socialdemokratiska arbetarparti.

”Det är denna väg, vägen mot socialismen, som vi uppmanar er att slå in på. Ned med chauvinismen som skadar proletarietets sak! Leve den internationella socialismen!” (Verk, b. 18, s. 123) Det var slutorden i deklarationen, som förutom centralkommittén också hade undertecknats av de lettiska socialdemokraternas representant Bèrzins. Konferensordföranden lät inte Litvinov läsa upp hela deklarationen. Litvinov överlämnade deklarationen till ordföranden, förklarade att Rysslands socialdemokratiska arbetarparti inte deltog i konferensen och lämnade själv sammanträdet. Konferensen antog därefter en resolution om ”befrielsekrig” tills seger vunnits över Tyskland. För denna resolution röstade också Keir Hardie och MacDonald.

Under tiden pågick förberedelser för en internationell kvinnokonferens. Det avgörande var givetvis inte bara att en sådan konferens skulle äga rum, utan att den inte skulle få en pacifistisk karaktär, att den skulle inta en klart revolutionär ståndpunkt. Det fordrades därför ett omfattande förarbete som till största delen föll på Inessas lott. Hon passade bäst för denna uppgift eftersom hon hjälpte centralorganets redaktion med olika slags översättningar och från första början hade varit engagerad i kampen mot fosterlandsförsvaret. Dessutom kunde hon flera språk, brevväxlade med Clara Zetkin, Balabanova, Kollontay och engelska kvinnor och upprättade de första internationella kontakterna. Dessa kontakter var oerhört svaga, de bröts ideligen men Inessa lät sig inte avskräckas. Hon brevväxlade med franska kamrater via Stal som bodde i Paris. Enklarest var det att sätta sig i förbindelse med Balabanova; hon arbetade i Italien och medarbetade i Avanti. Vid den tiden var de revolutionära stämningarna som starkast i det italienska socialistpartiet. Antiförsvarsstämningar bredde ut sig även i Tyskland. Den 2 december röstade Karl Liebknecht mot krigskrediterna.

Den internationella kvinnokonferensen sammankallades av Clara Zetkin, som var sekreterare i internationella socialistiska kvinnobyrå. Tillsammans med Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg och Franz Mehring kämpade hon mot den chauvinistiska majoriteten i Tysklands socialdemokratiska parti. Med henne brevväxlade alltså Inessa. Vad beträffar Kollontay så hade hon vid den tidpunkten lämnat mensjevikerna. Hon skrev i januari till Vladimir Iljitj och mig och skickade ett flygblad. ”Kära och värderade kamrat”, svarade Vladimir Iljitj. ”Tack för flygbladet (jag kan tills vidare endast överlämna det till de närvarande redaktionsmedlemmarna på Rabotnitsa – de har redan skickat ett brev till Zetkin, tydligen av samma innehåll som Ert).” (Leninskij sbornik II, s. 221) Därefter gick Vladimir Iljitj över till att förklara bolsjevikerens ståndpunkt. ”Tydligen accepterar Ni inte helt parollen om inbördeskrig, som Ni placerar på en underordnad (och till och med möjligen en villkorlig) plats efter parollen om fred. Och Ni understryker att ‘vi bör föra fram en paroll som skulle ena alla’.

Uppriktigt sagt är det just ett sådant urskillningslöst enande som jag idag fruktar mest av allt, eftersom det enligt min mening är farligast och skadligast för proletarietet.” (Ibid.) Det var mot bakgrunden av Iljitjs ståndpunkt som Inessa brevväxlade med Kollontay om konferensen. Kollontay fick emellertid inte tillfälle att komma till den.

Den internationella Bernkonferensen hölls den 26-28 mars. Den största och bäst organiserade delegationen kom från Tyskland med Clara Zetkin i spetsen. Den ryska centralkommittén representerades av Armand, Lilina, Ravitj, Krupskaja och Rozmirovitj. Den polska rozlamowiecgruppens delegat Kamenska (Domszkaja) höll sig till centralkommitténs delegation. Det fanns två ryssar till, de representerade organisationskommittén. Balabanova kom från Italien. Louise Simanot, Frankrike, stod under starkt inflytande av Balabanova. Holländskorna var rent pacifistiskt stämde. Roland-Holst som då hörde till vänsterflygeln kunde inte komma, medan Troelstras genomchauvinistiska parti hade skickat en delegat. De brittiska ombuden kom från det opportunistiska ILP, och även de schweiziska delegaterna visade en chauvinistisk tendens. Och det var denna tendens som dominerade. Jämfört med Londonkonferensen halvannan månad tidigare var naturligtvis ett betydande steg framåt

förhanden; redan den omständigheten att delegater från mot varandra krigförande länder hade samlats hade stor betydelse.

De tyska delegaterna hörde till största delen till gruppen kring Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg. Denna grupp hade redan börjat avgränsa sig från chauvinisterna i partiet och bekämpa regeringen; Rosa Luxemburg hade redan arresterats. Men det var hemma i Tyskland. På en internationell träff menade de att de måste ge prov på största möjliga undfallenhet – de kom ju från ett land som vid den tidpunkten vann drabbningarna vid fronterna. Skulle den med sådan svårighet sammankallade konferensen falla sönder så skulle ansvaret helt och hållet pådyvlas dem. Konferensens misslyckande skulle glädja chauvinisterna i alla länder och framför allt socialpatrioterna i Tyskland. Därför gick Clara Zetkin med på eftergifter för pacifisterna, vilket innebar att resolutionens revolutionära innehåll urvattnades. Vår delegation, delegationen från Rysslands socialdemokratiska arbetarpartis centralkommitté, pläderade för den ståndpunkt som Iljitj hade lagt fram i brevet till Kollontay. Det var inte fråga om en urskillningslös samling, det gällde att samlas för revolutionär kamp mot chauvinismen, för proletariats oförsonliga kamp mot den härskande klassen. Den resolution som hade utarbetats av en kommission bestående av tyska, brittiska och holländska delegater innehöll ingen kritik av chauvinismen. Vi lade fram en egen deklaration som försvarades av Inessa och den polska delegaten Kamenska. Vi förblev ensamma på konferensen, alla de övriga kritiserade vår ”splittrings”-politik. Livet bekräftade emellertid snart vår linje. Engelskornas och holländskornas tama pacifism kom inte att på minsta sätt bidra till en internationell aktion. Den revolutionära kampen och avgränsandet från chauvinisterna spelade en större roll när det gällde att påskynda ett slut på kriget.

Iljitj gick med själ och hjärta upp i uppgiften att samla krafter för kamp på den internationella fronten. ”Att vi är så få är inte farligt”, sade han en gång. ”Miljonerna kommer att stå på vår sida.” Han hade skrivit vår resolution för Bernkonferensen och följde hela dess arbete. Men man såg hur svårt det var för honom att spela rollen av ett slags ledare i det fördolda när det var fråga om sådana viktiga händelser som utspelades i hans omedelbara närhet och som han av hela sitt hjärta önskade delta i direkt.

Jag minns följande episod. Inessa och jag hade gått för att hälsa på Abram Skovno som låg på sjukhus för operation. Iljitj kom också dit och började övertala Inessa att huvudstupa bege sig till Clara Zetkin och bevisa för henne att vår ståndpunkt var den rätta. Hon måste ju förstå, kan inte annat än förstå, menade han, att tiden inte är sådan att man kan förfalla till pacifism, att alla frågor tvärtom måste tillspetsas. Han kom med allt fler nya argument som skulle kunna påverka Zetkin. Inessa ville inte gå, hon ansåg ett sådant samtal meningslöst. Iljitj insisterade och talade bevekande till Inessa. Men något samtal blev det inte av då.

Den 17 april hölls en annan internationell rådplägning i Bern, en socialistisk ungdomskonferens. En mängd ungdomar från olika krigförande länder, som inte ville gå till fronten och delta i det imperialistiska kriget, hade emigrerat till det neutrala Schweiz. Dessa ungdomar var självfallet revolutionärt stämnda. Så det var ingen tillfällighet att den internationella kvinnokonferensen omedelbart följdes av en socialistisk ungdomskonferens.

Från vårt partis centralkommitté talade på konferensen Inessa och Safarov.

I mars avled min mor. Hon var en nära kamrat som hade hjälpt oss i hela vårt arbete. I Ryssland gömde hon undan förbjuden litteratur under husundersökningarna, vidarebefordrade paket och meddelanden till kamrater i fängelse, bodde tillsammans med oss i Sibirien och utomlands, skötte hushållet, tog hand om kamrater som kom resande för att träffa oss, sydde västar med illegal litteratur innanför fodret, skrev ”skelett” för brev som sedan fylldes i med osynligt bläck och gjorde mycket annat. Hon var omtyckt av kamraterna. Den sista vintern var mycket svår för henne. Hennes krafter tog slut. Hon längtade till Ryssland, men vi hade ingen

där som kunde ta hand om henne. Hon och Iljitj hade ofta meningsutbyten med varandra, men han var alltid föremål för hennes omsorg liksom hon för Vladimirs. En gång minns jag att mor satt mycket nedslagen hemma. Hon var en oförbätterlig rökare men hade glömt att köpa cigaretter; det var söndag och allt var stängt. Iljitj fick se det och sade: ”Ingen fara på färde, cigaretter skall jag väl skaffa.” Han tittade in i några kaféer och fick slutligen tag på cigaretter. Kort före sin död sade mor: ”Nej, ensam reser jag inte till Ryssland, jag väntar tills ni ger er iväg.” En annan gång började hon tala om religionen. Hon betraktade sig som troende fast det kunde gå flera år mellan kyrkobesöken, hon höll ingen fasta, bad inga böner och överhuvudtaget så spelade religionen ingen roll i hennes liv, men hon tyckte inte om att prata om det. Och nu så sade hon: ”När jag var ung så trodde jag på gud, men sedan jag lärt känna livet så insåg jag att allt det där var strunt.” Hon hade flera gånger sagt till om att hon ville bli kremerad efter döden.

Det lilla hus vi bodde i stod vid själva skogsbrynet. Och när vårsolen började värma ville mor så gärna gå ut i skogen. Jag ledde henne ut och vi satt en halvtimme på en parksoffa. Det var knappt hon orkade gå hem från skogen, och nästa dag började redan dödskampen. Vi gjorde som hon hade önskat – brände henne i krematoriet i Bern.

Vladimir Iljitj och jag satt och väntade på kyrkogården, efter ett par timmar kom ett biträde med en plåtbehållare där askan fortfarande var varm. Han visade oss var vi kunde begrava askan i jorden.

Vårt familjeliv blev ännu mer studentaktigt än förr. Vårdinnan, en äldre troende kvinna som arbetade som strykerska, bad oss flytta eftersom hon föredrog religiösa hyresgäster. Vi flyttade till ett annat ställe.

Den 10 februari ägde rättegången mot de fem dumadeputeraderna rum. Alla de bolsjevikiska deputeraderna – Petrovskij, Muranov, Badajev, Samojlov och Sjagov – samt L. Kamenev dömdes till förvisning.

I artikeln Vad rättegången mot Rysslands socialdemokratiska arbetarpartis dumagrupp har visat skrev Iljitj den 29 mars 1915: ”Fakta vittnar om att de ryska arbetarnas klassmedvetna avantgarde redan under de första krigsmånaderna *i realiteten* hade samlats kring centralkommittén och centralorganet. Även om en eller annan ‘fraktion’ inte skulle gilla detta faktum så är det obestridligt. De ord som anförs i anklagelseakten – ‘Vapnen måste riktas inte mot våra bröder, löneslavar i andra länder, utan mot de reaktionära och borgerliga regeringarna och partierna i alla länder’ – dessa ord kommer att över Ryssland sprida och har redan tack vare rättegången spridit en appell om proletär internationalism, en maning till proletär revolution. Den ryska arbetarförtruppens klassparoll har nu nått de breda massorna tack vare rättegången.

Allmän chauvinism inom bourgeoisin och en del av småbourgeoisin, vacklanden inom den andra delen och en dylik appell från arbetarklassen – sådan är den faktiska, objektiva bilden av vår politiska splittring. Och det är till denna faktiska bild vi måste knyta våra ‘intentioner’, förhoppningar och paroller, inte till intellektuellas och smågruppledares önsketänkande.

Pravdatidningarna och arbetet av ‘Muranovtyp’* skapade enhet bland fyra femtedelar av de klassmedvetna arbetarna i Ryssland. Pravda köptes av fyrtiotusen arbetare och lästes av många fler. Må vara att kriget, fängelserna, Sibirien och förvisningen kan nedbringa deras antal till en femtedel eller en tiondedel – detta skikt kan inte utrotas. Skiktet lever och är genomsyrat av revolutionär anda och antichauvinism. Endast detta skikt förkunnar i folkmassornas djup de arbetandes, utsagnas och förtrycktas internationalism. Endast detta

---

* Muranov förklarade under rättegången att han samlade arbetarna kring partiet med centralkommitténs paroller och beskrev hur parlamentariska metoder kunde utnyttjas för revolutionära syftemål. – *Red.*

skikt har kunnat motstå det allmänna förfallet. Endast detta skikt leder de halv-proletära lagren bort från kadeternas, trudovikernas, Plechanovs och Nasja Zarjas socialchauvinism till socialismen. Det var dess existens, dess idéer, dess arbete, dess maning till 'broderskap med löneslavarna i andra länder' som rättegången mot den socialdemokratiska dumagruppen visade hela Ryssland.

Det är med detta skikt som vi måste arbeta och försvara dess enhet mot socialchauvinisterna, det är den enda vägen för den ryska arbetarrörelsens utveckling i riktning mot en social revolution och inte mot en nationalliberalism av 'europeisk' typ." (Verk, b. 21, s. 153-154)

Livet visade mycket snart att Lenin hade rätt. Han verkade outtröttligt för spridning av internationalismens idéer, för att avslöja socialchauvinismen i alla dess skiftande former.

Efter mors bortgång fick jag ett återfall i min gamla sjukdom. Läkarna ordinerade mig vistelse i bergen. Iljitj sökte igenom tidningsannonserna och hittade ett billigt ställe i en trakt som inte hörde till de fashionabla, Sörenberg vid foten av Rothorn. Vi bodde där hela sommaren på hotell Marienthal.

Just innan vi skulle resa dit kom "japanerna" (Bosch och Pjatakov) till Bern med förslaget att börja ge ut en tjock illegal tidskrift utomlands, där man grundligt kunde ventilera alla viktiga frågor. Den skulle heta Kommunist och redaktionen skulle bestå av centralorganets redaktion jämte P. och N. Kievskij (Bosch och Pjatakov). Det kom man överens om. På sommaren skrev Iljitj en stor artikel under rubriken Andra internationalens sammanbrott för Kommunist. I samband med förberedelserna till en internationalist-konferens skrev Iljitj tillsammans med Zinovjev samma sommar broschyren Socialismen och kriget.

I Sörenberg hade vi det riktigt trevligt. Runtomkring hade vi skog och höga berg, uppe på Rothorn fanns det till och med snö. Posten kom med schweizisk punktlighet. Det visade sig att man i en sådan avlägset liggande by som Sörenberg avgiftsfritt kunde beställa vilken bok som helst från biblioteken i Bern och Zürich. Det enda man behövde göra var att skicka ett kort till biblioteket, nämna boken man ville ha och ge adressen. Inga frågor ställdes, inga intyg och ingen borgen behövdes. En fullständig kontrast till det byråkratiska Frankrike! Efter två dagar kom boken i pappomslag med en lapp fastbunden med läsarens adress på den ena sidan och bibliotekets på den andra. Det gjorde det möjligt för Iljitj att arbeta till och med på en sådan gudsförgäten plats som denna. Iljitj lovprisade på allt sätt den schweiziska kulturen. Han fann att det gick utmärkt att arbeta i Sörenberg.

Efter en tid anslöt sig Inessa till oss. Vi gick upp tidigt, och före lunchen som över hela Schweiz serverades klockan tolv sysslade var och en av oss med sitt i något hörn av trädgården. Inessa spelade ofta piano före lunch, och det var så skönt att arbeta till musiken som hördes även i trädgården. Efter lunchen gick vi ibland upp i bergen för resten av dagen. Iljitj var förälskad i bergen, och han tyckte om att klättra upp på Rothorns utlöpare på kvällen, då en underbar anblick öppnade sig med rosafärgad dimma nedanför, eller vandra på Schrattenfluh, ett berg ett par kilometer från oss. "De förbannade stegen" översatte vi bergsnamnet. Att komma upp på dess platta topp var omöjligt, hela berget var täckt av stenar som på något sätt sönderfräts av vårvattnet. Rothorn tog vi oss sällan upp på fast en underbar utsikt öppnade sig därifrån över Alperna. Vi gick och lade oss med tuppen, kom hem med hela fång av alpina rosor och bär, och alla var vi ivriga svampplockare. Det fanns massor av karljohanssvamp men det var också många andra svampar som förekom. Vi tvistade så hetsigt om vilka sorter det var att man kunde tro att det var fråga om en principiell resolution.

I Tyskland blossade kampen upp. International hette en tidskrift som hade grundats av Rosa Luxemburg och Franz Mehring. Det första numret kom ut i april och tidskriften förbjöds omgående. Det gavs ut en broschyr skriven av Junius (Rosa Luxemburg) som hette Den tyska

socialdemokratins kris. Vänstersocialdemokraterna publicerade ett upprop, Huvudfienden finns i det egna landet, skrivet av Karl Liebknecht. Och i början av juni skrev Karl Liebknecht och Duncker ett öppet brev till den socialdemokratiska partistyrelsen och riksdagsgruppen med protest mot den socialdemokratiska majoritetens inställning till kriget. Detta öppna brev undertecknades av ettusen partifunktionärer.

Inför vänstersocialdemokraternas växande inflytande gick den socialdemokratiska centralkommittén till motaktion. Å ena sidan gav den ut ett manifest, undertecknat av Kautsky, Haase och Bernstein, mot annexioner och med uppmaning om att slå vakt om partiets enhet. Å andra sidan gick den i sitt eget och i riksdagsgruppens namn till anfall mot vänsteroppositionen.

I Schweiz utlyste Robert Grimm ett förberedande sammanträde till den 11 juli i Bern för att diskutera förberedelserna till en internationell vänsterkonferens. Närvarande var sju personer (Grimm, Zinovjev, P. Axelrod, Warski, Valetsky, Balabanova och Morgari). Egentligen fanns det ingen riktig vänsterman på sammanträdet förutom Zinovjev, och intrycket av samtalen var att ingen av deltagarna verkligen var intresserad av en vänsterkonferens.

Vladimir Iljitj var mycket bekymrad och skrev flitigt överallt – till Zinovjev, Radek, Bèrzins, Kollontay och kamraterna i Lausanne – för att säkra en representation för den riktiga vänstern på konferensen och trygga största möjliga sammanhållning mellan vänsteranhängarna. I mitten av augusti hade bolsjevikerna redan skrivit utkast till ett manifest, en resolution och en deklaration, vilka remitterades till kamraterna i den yttersta vänstern. Fram till oktober hade också Lenins och Zinovjevs broschyr *Socialismen och kriget* översatts till tyska.

Konferensen hölls i Zimmerwald den 5-8 september. Närvarande var delegater från elva länder (allt som allt trettioåtta man). Den så kallade Zimmerwaldvänstern bestod av endast nio personer: Lenin, Zinovjev, Bèrzins, Zeth Höglund, Ture Nerman, Radek, Borchardt, Platten och Roland-Holst, som anslöt sig senare. Andra ryska representanter var Trotskij, Axelrod, Martov, Natanson, Tjernov och en från Bund. Trotskij hörde inte till Zimmerwaldvänstern.

Vladimir Iljitj reste iväg redan innan konferensen skulle börja och på ett privat möte den 4 höll han en föreläsning om krigets natur och om den taktik som den internationella konferensen borde tillgripa. Diskussionen på konferensen gällde manifestet. Vänstern hade lagt fram förslag till ett manifest och en resolution om kriget och socialdemokraternas uppgifter. Majoriteten förkastade vänsterns förslag och antog ett manifest som var mycket mer vagt och mycket mindre militant formulerat. Vänstern signerade det. I artikeln *Det första steget* gav Vladimir Iljitj Zimmerwaldkonferensen följande värdering: ”Gjorde vår centralkommitté rätt när den undertecknade manifestet som var behäftat med inkonsekvens och rädsla? Vi anser att vi gjorde rätt. Att inte bara vår centralkommitté utan hela vänstern, hela den *internationella, revolutionärt marxistiska delen* av konferensen hade en egen mening, om detta sägs det öppnet både i en särskild resolution, i ett särskilt manifestutkast och i en särskild förklaring till voteringen om kompromissmanifestet. Vi har inte det minsta stuckit under stol med våra egna åsikter, paroller och vår taktik. Den tyska utgåvan av *Socialismen och kriget* delades ut på konferensen. Vi har spridit och kommer att sprida våra åsikter i inte mindre utsträckning än vad manifestet kommer att spridas. Faktum är att manifestet utgör ett steg framåt i riktning mot verklig kamp mot opportunisten, brytning och splittring med den. Det skulle vara sekterism att vägra ta detta steg framåt tillsammans med den tyska, franska, svenska, norska och schweiziska minoriteten samtidigt som vi har full frihet och full möjlighet att kritisera inkonsekvensen och eftersträva någonting bättre.” (Verk, b. 21, s. 353-354) I Zimmerwald upprättade vänstern en egen byrå och konstituerade sig överhuvudtaget som grupp.

Före Zimmerwaldkonferensen skrev Vladimir Iljitj att vårt resolutionsförslag skulle föreläggas kautskyisterna – ”Holländerna plus vi plus tyska vänstern plus noll; det är faktiskt ingenting att oro sig för, senare blir det inte noll utan alla!” – men framryckningen gick väldigt sakta, och det var något som Iljitj hade svårt att finna sig i. Artikeln Det första steget inleds just med orden: ”Det är sakta det går framåt för den internationella socialistiska rörelsen under den ytterligt svåra kris som framkallats genom kriget.” (Ibid., s. 350) Därför befann sig Iljitj i en rätt så nervös sinnesstämning när han kom hem från konferensen.

Dagen efter Iljitjs hemkomst klättrade vi upp på Rothorn. Det gjorde vi ”av hjärtans lust”, men när vi väl kommit upp lade sig Iljitj plötsligt ner på marken närapå mitt i snön och föll i sömn i en mycket obekväm ställning. Molnen hopade sig och skingrade sig igen, en förtjusande utsikt öppnade sig från Rothorn över Alperna men Iljitj sov som en stock i mer än en timme. Zimmerwald hade uppenbarligen tagit på krafterna.

Det krävdes flera dagar av bergsklättring och avkoppling i Sörenberg innan Iljitj kände sig i form igen. Kollontay skulle resa till Amerika, och Iljitj skrev att hon måste göra sitt bästa för att samla de internationalistiska vänsterelementen där. I början av oktober kom vi tillbaka till Bern. Iljitj reste till Genève för att hålla en föreläsning om Zimmerwaldkonferensen, fortsatte att brevväxla med Kollontay om de amerikanska angelägenheterna och så vidare.

Hösten var kvav. Bern är framförallt en administrations- och studentstad. Där finns det en hel del bra bibliotek och många forskare, men hela levnadsstilen är genomsyrad av en småborgerlig anda. Staden är väldigt ”demokratisk” – hustrun till republikens högste ämbetsman skakar varje dag mattorna på balkongen, men mattorna, hemtrevligheten och komforten är som ett trask som kvinnan håller på att drunkna i. Vi hyrde ett rum med elektricitet på hösten och flyttade dit våra väskor och böcker, och när Sjklovskijs tittade in till oss samma dag började jag demonstrera det elektriska ljuset för dem. Men när de hade gått kom värdinnan instörtande och krävde att vi skulle flytta dagen därefter eftersom hon inte ville ha folk som tände elektriciteten mitt på ljusan dag. Vi antog att hon var en smula vrickad och hyrde ett annat rum, enklare och utan ström, dit vi också flyttade följande dag. Denna småborgerliga prägel fanns överallt i Schweiz. En rysk teatertrupp som spelade på tyska kom till Bern. Den gav Leo Tolstojs Det levande liket. Vi var och såg föreställningen. De spelade mycket bra. Iljitj, som av hela sitt hjärta hatade allt vad brackighet och konvens hette, blev gripen. Han ville senare gå och se den ännu en gång. Överhuvudtaget tyckte ryssarna mycket om pjäsen. Det gjorde schweizarna också, av en helt annan anledning. De tyckte så synd om Protasovs hustru, det var hennes öde de lade på hjärtat: ”Vilken utsvävande odugling till man hon hade. De var rika och hade gott anseende, tänk bara så lyckliga de kunde ha varit. Stackars Lisa!”

Hösten 1915 var vi flitigare än någonsin tidigare i biblioteken och gick som vanligt och promenerade, men ingenting kunde förta intrycket av att vi var instängda i denna småborgerliga demokratiska bur. Revolutionskampen växer sig stark, livet sjuder – men det är någonstans långt borta.

Det var inte mycket man kunde uträtta i Bern för att knyta direkta kontakter med vänstern. Jag minns att Inessa reste till franska Schweiz för att komma i kontakt med de schweiziska vänstermännen Naine och Graber. Men hur hon än försökte så var det alltid någonting som stod hindrande i vägen. Än var Naine ute och fiskade eller också var Graber upptagen med att hjälpa till hemma. ”Pappa är upptagen idag. Vi tvättar, och pappa hänger upp tvätten”, förklarade Grabers lilla dotter artigt. Fiske och tvättupphängning i all ära – Iljitj vaktade också ofta mjölkkastrullen för att den inte skulle koka över – men när fiske och tvätt lade hinder i vägen för en sådan allvarlig sak som en diskussion om vänsterns organisation, så måste någonting vara på tok. Inessa skaffade sig ett pass i en annan persons namn och reste till Paris.

Där hade Merrheim och Bourderon efter hemkomsten från Zimmerwald bildat en kommitté för återupprättande av de internationella förbindelserna, i vilken Inessa representerade bolsjevikerna. Hon fick kämpa hårt för vänsterlinjen, som dock sist och slutligen segrade. Inessa beskrev detaljerat sin verksamhet i brev till Vladimir Iljitj. I ett postkort den 25 januari 1916 skrev hon:

”Kära Vladimir Iljitj, tack för Ert brev – det lugnade och uppmuntrade mig högeligen. Jag var just nedstämd genom misslyckandet med Merrheim. När Ni nu skriver om att Trotskij vägrat medarbeta i den holländska tidskriften så förstår jag bättre Merrheims vägran att delta i den. Uppenbarligen hänger det ena ihop med det andra. Ert brev kom också därför i rätt tid att det stärkte mig definitivt i min uppfattning om arbetets karaktär som jag var något tveksam om. I det stora hela har jag det bra här, även om det är väldigt tröttsamt. Idag fick jag till exempel vänta fyra timmar för att träffa en person. Men i gengäld har jag äntligen ordnat ett kort till nationalbiblioteket och fått en mängd upplysningar om hur jag skall söka i katalogen och om mycket annat nyttigt. Hälsning och handslag.”

Samtidigt skickade Inessa en detaljerad beskrivning av sitt arbete, som var gömd i en bokpärm.

”Kära vänner, jag skriver bara några få ord eftersom jag har ont om tid. Sedan jag senast skrev till er har ‘aktionskommittén’ haft två sammanträden. På det ena dryftades appellen (om att ‘minoriteten’ i det franska partiet går tillsammans med ‘minoriteten’ och inte med ‘majoriteten’ i det tyska och om ett återupprättande av internationalen). Trotskij’s förslag förkastades och ersattes med Merrheims, i vilket det ingenting sägs om ett återupprättande, bara att ‘Internationalen bör bygga på klasskamp, på kamp mot imperialismen, på kamp för fred. En sådan international ansluter vi oss till.’ Därefter heter det att en international som inte baserade sig på denna grundval skulle vara ett bedrägeri mot proletariatet. Jag lade fram några ändringsförslag: om kamp mot socialchauvinisterna (det skulle sättas in i slutet, fick jag höra), om att internationalen bekämpar imperialismen (vilket accepterades) och slutligen uttalade jag mig mot orden ‘en sådan international ansluter vi oss till’, i stället för vilket jag föreslog ‘vi bygger om internationalen på denna grundval och så vidare’. Merrheim och Bourderon kastade sig över mig för detta ‘bygga om’. Merrheim sade att vi var guesdister (gamla knep), att vi tänker abstrakt och inte tar hänsyn till omständigheterna, att socialisterna i Frankrike inte vill höra talas om splittring och så vidare. Jag svarade att den gamla guesdistypen inte alls var så dålig, att vår nuvarande taktik är reell och vital eftersom man kan samla de proletära krafterna endast genom att klart och otvetydigt ställa vår synpunkt mot den chauvinistiska, att ledarnas svek väckt misstro och besvikelse, att många fabriksarbetare sade efter att ha läst vår broschyr: ‘Det låter nog bra det där, men det finns inga socialister längre’, att vi måste föra den goda nyheten att det finns socialister till massorna och att vi kan göra detta endast genom att definitivt bryta med chauvinisterna.”

Vidare berättade Inessa om arbetet med ungdomen, planen för utgivning av flygblad, kontakterna med mekanikerna, skraddarna, schaktningsarbetarna och andra sektioner av fackförbunden och så vidare. Inessa utträttade också en hel del i vår grupp i Paris. Hon träffade Sapozykov, en medlem av gruppen som först gick till fronten som frivillig men numera delade bolsjevikernas åsikter och hade börjat bedriva propaganda bland de franska soldaterna.

Sjklovskij upprättade ett litet kemiskt laboratorium, och våra kamrater – Kasparov, Zinovjev – arbetade där för brödfödans skull. Zinovjev betraktade tankfullt de retorter och rör som nu fanns hemma hos alla.

I Bern var det framförallt teoretiskt arbete som kunde utföras. Kriget hade ställt mycket i ett klarare ljus. Betecknande var till exempel frågeställningen om Europas förenta stater. I centralkommitténs deklaration som publicerades i centralorganet den 1 november 1914 hette

det: ”Europas socialdemokrater måste såsom sin närmaste politiska paroll ställa upprättande av Europas republikanska förenta stater. Härvid kommer socialdemokraterna, i motsats till bourgeoisin som är redo att ‘lova’ vad som helst bara den kan rycka proletariatet med i chauvinismens allmänna ström, att klargöra att denna paroll är fullständig lögnaktig och meningslös utan att den tyska, den österrikiska och den ryska monarkin störtas genom revolution.” (Verk, b. 21, s. 16-17) Under konferensen med utlandssektionerna i mars väckte redan parollen en livlig diskussion. I rapporten om konferensen konstaterades det:

”Vi tillfogar, att diskussionen om parollen ‘Europas förenta stater’ antog en ensidigt politisk karaktär och att det beslöts att uppskjuta frågans avgörande till dess sakens *ekonomiska* sida blivit behandlad i pressen.” (Ibid., s. 137)

Frågan om imperialismen, dess ekonomiska väsen, de mäktiga kapitaliststaternas utsugning av svagare länder och utsugningen av kolonierna kom i förgrunden. Därför drog centralorganet slutsatsen: ”Med hänsyn till imperialismens ekonomiska betingelser, dvs. kapital-exporten och världens uppdelning mellan de ‘framskridna’ och ‘civiliserade’ kolonialmakterna, är Europas förenta stater under kapitalismen antingen omöjliga eller reaktionära ... Europas förenta stater är under kapitalismen detsamma som en överenskommelse om koloniernas fördelning.” (Ibid., s. 309, 310)

Men kanske det var möjligt att föra fram en annan paroll nämligen om Världens förenta stater? Iljitj skrev: ”Världens (och inte Europas) förenta stater är den statsform för nationernas förening och frihet som vi förknippar med socialismen – till dess kommunismens fullständiga seger lett till att varje stat, även den demokratiska, försvunnit. Som en självständig paroll vore dock parollen om Världens förenta stater knappast riktig, för det första för att den sammanfaller med socialismen och för det andra för att den kunde medföra en felaktig uppfattning om omöjlighet av socialismens seger i ett land och om ett sådant lands förhållande till de övriga.” (Ibid., s. 311)

Denna artikel illustrerar utmärkt vad Iljitj hade sina tankar riktade på i slutet av 1915. Det framgår klart, att det å ena sidan var på ett allt djupare studium av världskrigets ekonomiska rötter, det vill säga imperialismen, och å andra sidan på att klarlägga vilka vägar som den världsomfattande kampen för socialismen skulle komma att följa.

Det var dessa frågor som Vladimir Iljitj arbetade med i slutet av 1915 och under 1916, då han samlade material för boken Imperialismen som kapitalismens högsta stadium och åter och åter läste Marx och Engels för att bilda sig en klarare föreställning om den socialistiska revolutionens epok, om revolutionens vägar och utveckling.

Zürich 1916

I januari 1916 började Vladimir Iljitj skriva en broschyr om imperialismen för bokförlaget Parus. Iljitj tillmätte denna fråga enorm betydelse, eftersom han ansåg att det var omöjligt att ge det pågående kriget en verkligt djuplodande bedömning utan att först gå till botten med imperialismens väsen både från dess ekonomiska och dess politiska sida. Därför åtog han sig gärna detta arbete.

I mitten av februari reste vi till Zürich, där Iljitj måste arbeta i biblioteken ett par veckor. Vi sköt emellertid hela tiden på hemresan till Bern och stannade sist och slutligen för gott i Zürich, som var en livligare stad än Bern. Där fanns det ett stort antal revolutionärt sinnade ungdomar från andra länder, där fanns det arbetare, vänstertendensen bland socialdemokraterna var starkare och den småborgerliga andan gav sig på något sätt svagare tillkänna.

Vi hyrde rum hos en fru Prelog som mer påminde om en wienbo än en schweiziska, vilket förklarades av att hon under långt tid varit köksa i ett hotell i Wien. Dagen efter att vi hade

flyttat in fick vi emellertid veta att den gamla hyresgästen skulle komma tillbaka. Han hade legat på sjukhus efter ett slag i skallen. Fru Prelog bad oss söka ett annat rum men sade att vi kunde få äta hos henne för en ringa penning. Det gjorde vi under närmare två månader; maten var enkel men närande. Det som Iljitj tyckte om var att allt var så enkelt där, att vi kunde få kaffe i en kopp utan öra, att vi satt i köket, att samtalet var enkelt och okonstlat – inte om maten, inte om hur många potatisar man skulle lägga i den och den soppan, utan om saker som intresserade fru Prelogs matgäster. Hon hade visserligen inte många sådana och ofta var det någon som försvann men i stället kom det en ny. Mycket snart började vi begripa att vi hade hamnat mitt i den ”undre världen” i Zürich. En av middagsgästerna var en prostituerad som öppet talade om sitt yrke men som var mycket mer intresserad av hur hennes mor mådde och om hennes syster skulle få tag på något arbete. Några dagar satt en sjuksköterska vid bordet tillsammans med oss, och även andra middagsgäster började dyka upp. Fru Prelogs hyresgäst var för det mesta tyst, men av några enstaka fraser framgick det att han i det närmaste var en kriminell typ. Oss var det ingen som brydde sig om, och jag måste säga att de samtal de förde var mycket mer ”mänskliga” och livliga än konversationen i matsalen på ett anständigt hotell med välsituerade gäster.

Jag sade åt Iljitj att vi snarast möjligt borde börja äta hemma eftersom vi kunde råka illa ut en vacker dag på grund av ett sådant sällskap. Den ”undre världen” hade dock vissa drag som inte var utan intresse.

När jag längre fram i tiden läste John Reeds Revolutionens dotter, gillade jag särskilt att författaren såg de prostituerade från en annan synpunkt än yrket och kärleken, att han beskrev deras andra intressen. Vanligen bryr man sig inte så mycket om vardagslivet när den ”undre världen” framställs.

Senare, i Ryssland, var Iljitj och jag och såg Gorkijs Natthärberget på Konstnärliga teatern – det var en pjäs som Iljitj gärna ville se –, och han tyckte inte alls om det ”teatraliska” i uppsättningen, att de små vardagsdetaljer vilka som det heter ”gör susen”, gör miljön konkret och autentisk, lyste med sin frånvaro.

Iljitj hälsade alltid med nöje på fru Prelog när vi senare träffades på gatan. Och det gjorde vi ofta. Vi hade flyttat in i ett rum i en liten gränd alldeles i närheten, hos en skomakare som hette Kammerer. Rummet var inte så värst trivsamt. Det var ett gammalt och dystert hus, kanske till och med från 1500-talet, med en stinkande gård. För samma hyra hade vi kunnat få ett mycket bättre rum, men vi tyckte om värdfolket. Det var en revolutionärt sinnad arbetarfamilj som fördömde det imperialistiska kriget. Miljön kunde med rätta kallas ”international”. Värdfolket bodde i två rum, i de övriga fyra bodde frun och barnen till en tysk bagare som var i armén, en italienare, ett österrikiskt skådespelarpar med en underbar röd katt och så vi, från Ryssland. Det fanns inte den minsta antydning till chauvinism, och när en gång en hel kvinnointernational samlats vid gasspisen i köket så utropade fru Kammerer indignerat: ”Soldaterna måste vända vapnen mot sina regeringar!” Efter de orden ville Iljitj inte höra talas om att flytta.

Fru Kammerer lärde mig mycket nyttigt, till exempel hur man snabbt skulle laga en billig och närande måltid. Det var också annat jag lärde mig. En dag läste vi tidningarna att det stod dåligt till med köttimporten till Schweiz och att regeringen uppmanade medborgarna att avstå från kött två dagar i veckan. Köttaffärerna var emellertid öppna på ”fastedagarna” och jag köpte som vanligt kött till middagen. När jag stod vid gasspisen frågade jag fru Kammerer hur man såg efter att folk följde regeringens uppmaning, om det var några inspektörer som gick och hälsade på i hemmen. ”Inte behöver man se efter det inte”, sa fru Kammerer förvånad. ”Står det i tidningen att det är svårt med köttet så kommer väl ingen arbetare att äta kött på en ’köttlös’ dag. Det skulle väl i så fall vara en borgare.” När hon observerade min förlägenhet

tillade hon vänligt: ”Det gäller naturligtvis inte utlänningar.” Denna förnuftiga proletära inställning gillade Iljitj definitivt.

När jag bläddrade igenom mina brev till Sjljapnikov från den tiden hittade jag ett som var karakteristiskt för vår sinnesstämning då. Det är daterat den 8 april 1915 och jag skrev: ”Käre vän, Ert brev av den 3 april gjorde mig genast lättare till sinnes. Det var annars tungt att läsa Era irriterade brev med hotelserna att resa till Amerika och med obegripliga beskyllningar. Brevväxling är en avskyvärd sak, missförstånden bara tornar upp sig ... I brevet som inte kom fram motiverade jag ingående varför Grigorij* varken kunde överflyttas till Ryssland eller till Era trakter. Era förebråelser att han inte flyttade till Stockholm tog han mycket hårt. Men vi kan inte ödelägga centralorganets redaktion och utlandshögkvarteret överhuvudtaget. Centralorganet har nu bättre än någonsin sedan krigets början lyckats återvinna den ena positionen efter den andra. Redaktionen har spelat en rätt betydande roll i internationalen. Det måste vi säga öppet, utan varje onödig anspråkslöshet. Kommunist skulle inte heller ha kommit ut utan centralorganets redaktionsstab. Och den tidskriften har kostat oss en hel del prat, bekymmer och nerver, vilket i ännu högre grad gäller Vorbote, Zimmerwaldvänsterns organ. Vem skall arbeta om vi avfolkar redaktionen? Att samla en ny redaktion blir inte lätt. Nikolaj† ville man också skicka än hit och än dit, det var tal om att han skulle till Krakow och sedan till Bern. Men det gick naturligtvis inte för sig. Inte ens två man räcker till, och Ni vill lägga beslag på en av dem. Avfolkar ni utlandsbasen så blir det ingenting att skicka över. Grigorij blir ibland så förbannat trött på livet utomlands att han inte vet vad han skall ta sig för. Och Ni gjuter olja på elden genom Era förebråelser. Med tanke på vad som bäst gagnar arbetet i dess helhet så får Grigorij inte röras. Frågan ställdes om att hela redaktionen skulle flyttas, men då inställde sig i sin tur frågan om pengarna, det internationella inflytandet och säkerheten. Vi hörde efter hos ‘japanerna’ rakt på sak om de hade pengar, och de svarade att de inte hade några. I Stockholm är det mycket dyrare att leva. Här har Grigorij sitt jobb i laboratoriet och det finns bibliotek; alltså är det också möjligt att förtjäna en slant genom att skriva. Utkomstmöjligheterna kommer snart att bli ett akut problem även för oss här.

Vad beträffar den saken att Iljitj skulle gräva ner sig i emigrationens angelägenheter, så är den förebråelsen omotiverad. Dem engagerar han sig inte alls i. Han får befatta sig mer än tidigare med internationella angelägenheter, men det är oundvikligt. Det finns dock en fråga som fångat hans intresse, och det är ‘nationernas självbestämmanderätt’. Vill Ni ‘utnyttja’ honom på allvar så tycker jag att Ni skall få honom att skriva en populär broschyr i det ämnet. Det är nu minst av allt akademiskt, och det har trasslats till ordentligt i den internationella socialdemokratin, men av den anledningen kan man ju inte skjuta på det. Vi hade en diskussion med Radek i denna fråga i vintras, och den var mycket nyttig för mig.” Och så fortsatte jag med att på flera sidor utlägga innehållet i diskussionen och Iljitjs synpunkter.

I Zürich levde vi ”utan att göra väsen av oss”, som Iljitj uttryckte sig i ett brev hem, något vid sidan av emigrantkolonin, och tillbringade regelbundet en stor del av tiden på bibliotek. På eftermiddagen tittade den unge Grisja Usievitj – han stupade under inbördeskriget 1919 – in till oss för en halvtimme på vägen hem från emigrantmatsalen. Zemljatjkas släkting, som senare blev sinnessjuk på grund av hunger, besökte oss en tid på förmiddagarna. Han var så smutsigt och trasigt klädd att han inte längre fick komma in på de schweiziska biblioteken. Han försökte få tag på Iljitj innan denne gått till biblioteket och påstod att han hade några principiella frågor att diskutera med honom. Han gick Iljitj på nerverna.

Vi började gå hemifrån tidigare för att hinna promenera vid sjön och prata litet. Iljitj berättade om boken som han höll på att skriva och om olika funderingar.

---

* Grigorij Zinovjev. – *Red.*

† Nikolaj Bucharin. – *Red.*

I Zürichgruppen umgicks vi mest med Usievitj och Charitonov. Jag minns också Onkel Vanja (Avdejev), en metallarbetare, Turkin, en arbetare från Ural, och Bojtsov som senare arbetade i Centralstyrelsen för politisk skolning. Jag minns även en bulgarisk arbetare vars namn jag glömt. De flesta kamraterna i Zürich-gruppen jobbade på fabriker, alla var mycket upptagna och det var relativt sällan gruppmöten inkallades. I gengäld hade våra kamrater goda kontakter med arbetarna i Zürich; de stod närmare de schweiziska arbetarna och deras liv än vad fallet var i andra städer (med undantag av Chaux-de-Fonds, där vår grupp hade ännu närmare förbindelser med arbetarmassan).

I spetsen för den schweiziska rörelsen i Zürich stod Fritz Platten. Han var sekreterare i partiet och hörde till Zimmerwaldvänstern. Han var son till en arbetare, en enkel och entusiastisk man som hade stort inflytande på massan. Till Zimmerwaldvänstern anslöt sig också redaktören för partitidningen Volksrecht i Zürich Nobs. Vänstern stöddes av unga emigrantarbetare; det fanns många sådana i Zürich, de leddes av Willi Münzenberg och var mycket aktiva. Allt detta bidrog till att rätt nära kontakter upprättades med den schweiziska arbetarrörelsen.

Det finns kamrater som inte varit i landsförvisningen och som nu tror att Lenin fäste särskilda förhoppningar vid den schweiziska rörelsen och ansåg att Schweiz närapå skulle kunna bli centrum för den kommande sociala revolutionen. Det stämmer givetvis inte. Schweiz hade ingen stark arbetarklass, det är företrädesvis ett kurortsland, ett litet land som får några smulor från de stora kapitalistländernas bord. I det stora hela var arbetarna i Schweiz föga revolutionärt stämde. Demokrati och en lyckad lösning av den nationella frågan var i och för sig inte tillräckligt för att göra Schweiz till en härd för den sociala revolutionen.

Härav följde självfallet inte att en internationell propaganda ej var önskvärd i Schweiz eller att man inte borde bidra till att revolutionera arbetarrörelsen eller partiet i landet. Om Schweiz hade dragits in i kriget kunde situationen snabbt ha förändrats.

Iljitj höll föreläsningar för schweiziska arbetare och hade nära kontakter med Platten, Nobs och Münzenberg. Vår Zürichgrupp jämte några polacker (Bronski bodde i Zürich vid den tidpunkten) planerade gemensamma sammanträden med den schweiziska organisationen i staden. Vi började träffas i ett litet kafé, Zum Adler, som låg i närheten av vårt hus. Till det första mötet kom omkring fyrtio man. Iljitj tog upp dagsaktuella frågor som han ställde med all skärpa. Fast det bara var internationalister som hade samlats så förvånades schweizarna över den skarpa frågeställningen. Jag minns en representant för den schweiziska ungdomen som höll ett inlägg om att man inte kan uppnå någonting genom att stöta huvudet mot väggen. Faktum var att allt mindre folk började komma till våra möten. Till det fjärde mötet kom bara ryssarna och polackerna; efter några skämtsamma ord gick vi alla hem.

De första månaderna i Zürich arbetade Vladimir Iljitj huvudsakligen med skriften om imperialismen. Han gick helt upp i arbetet och gjorde en hel del utdrag ur böcker. Särskilt var det kolonierna som intresserade honom, och han hade samlat ett mycket stort material. Jag minns att han också bad mig att översätta någonting om afrikanska kolonier från engelska. Han berättade många intressanta saker. När jag senare läste igenom hans Imperialismen så tyckte jag att boken var mycket torrare än hans berättelser. Det ekonomiska livet i Europa, Amerika och så vidare var något som han kunde på sina fem fingrar, som det heter. Men det var naturligtvis inte bara det ekonomiska systemet som intresserade honom, utan också de politiska former som motsvarade detta system och deras inflytande på massorna. Boken blev han färdig med till juli månad.

Den andra Zimmerwaldkonferensen (den så kallade Kienthalkonferensen) hölls den 24-30 april 1916. Sedan den första konferensen hade åtta månader gått, under vilka det imperialistiska kriget bara allt mer bredd ut sig, men Kienthalkonferensen skilde sig faktiskt inte så

mycket från den första Zimmerwaldkonferensen. Deltagarna hade blivit en smula radikalare. Zimmerwaldvänstern omfattade inte åtta utan tolv delegater, och resolutionerna kunde betraktas som ett visst steg framåt. Konferensen fördömde beslutsamt den Internationella socialistiska byrån och fattade en resolution om freden där det hette: ”På det kapitalistiska samhällets grundval är en varaktig fred omöjlig; de nödvändiga förutsättningarna för fredens upprättande skapas av socialismen. Genom att avskaffa den kapitalistiska privatäganderätten och därmed också de ägande klassernas exploatering av folkmassorna samt det nationella förtrycket, kommer socialismen även att undanröja krigsorsakerna. *Kampen för varaktig fred kan därför endast bestå i kamp för socialismen.*” (Verk, b. 19, bilaga, s. 434) För spridningen av detta manifest i löpgravarna i maj månad arkebuserades tre officerare och trettiofå meniga i Tyskland. Det som den tyska regeringen fruktade mest av allt var en revolutionering av massorna.

I sina förslag till Kienthalkonferensen riktade det ryska socialdemokratiska arbetarpartiets centralkommitté uppmärksamheten just på nödvändigheten att revolutionera massorna. Det hette där: ”Det är inte tillräckligt, att Zimmerwaldmanifestet gör en antydning om revolutionen, då det säger, att arbetarna måste bringa offer för sin egen och inte för en främmande saks skull. Man måste klart och tydligt visa massorna deras väg. Massorna måste veta, varhän och varför de skall gå. Att revolutionära massaktioner under kriget, ifall de genomföres med framgång, endast kan leda till att det imperialistiska kriget förvandlas till inbördeskrig för socialismen, är självklart, och det är skadligt att dölja detta för massorna. Man måste tvärtom klart påvisa detta mål, hur svårt det än förefaller att nå det, när vi bara befinner oss vid början av vägen. Det är inte tillräckligt att, som man gör i Zimmerwaldmanifestet, säga att ‘kapitalisterna ljuger, när de talar om fosterlandsförsvaret’ i det nuvarande kriget, och att arbetarna i sin revolutionära kamp inte får ta hänsyn till sitt lands militära läge. Man måste klart uttala det, som här sägs endast antydningssvis, nämligen att inte bara kapitalisterna, utan även socialchauvinisterna och kautskyisterna ljuger, då de tillåter användningen av begreppet fosterlandsförsvaret i det nuvarande imperialistiska kriget; att revolutionära aktioner under kriget är omöjliga, utan att hota den ‘egna’ regeringen med nederlag och att varje nederlag för regeringen i ett reaktionärt krig underlättar revolutionen, som ensam är i stånd att bringa en varaktig och demokratisk fred. Slutligen är det nödvändigt att säga massorna, att utan att de själva bildar illegala organisationer och en press, som inte underkastas krigscensuren, det vill säga en illegal press, är det otänkbart att allvarligt stödja den börjande revolutionära kampen och föra den vidare, att kritisera enskilda åtgärder av den, rätta dess misstag och systematiskt utvidga och skärpa den.” (Verk, b. 22, s. 164-165)

Centralkommitténs förslag utgör en tydlig illustration till bolsjevikernas och Iljitjs inställning till massorna: de måste alltid få veta hela den osminkade sanningen, utan fruktan för att den skall skrämja dem.

Det var massorna som bolsjevikerna fäste alla sina förhoppningar vid, massorna och endast massorna skulle uppnå socialismen.

I ett brev till Sjljapnikov den 1 juni skrev jag: ”Beträffande Kienthal är Grigorij* överdrivet entusiastisk. Jag kan naturligtvis endast döma av vad jag hört berättas, men det förekom alltför mycket munväder och saknades inre enighet, den enighet som skulle borga för stabilitet. Uppenbarligen förekommer det inget ‘tryck nerifrån’, som Badajev uttryckte sig, med undantag måhända i någon mån för tyskarna.”

Studiet av den imperialistiska ekonomin, analysen av alla beståndsdelarna i denna ”växellåda” och den internationella överblicken över av den mot sin undergång gående imperialismen,

---

* Grigorij Zinovjev. – Red.

detta kapitalismens sista stadium, gjorde det möjligt för Iljitj att kasta nytt ljus över en rad politiska frågor och ännu djupare tränga in i frågan om formerna för den socialistiska kampen överhuvudtaget och särskilt då i Ryssland. Iljitj ville låta sina tankar mogna och arbeta vidare på dem, och vi beslöt att flytta upp i bergen igen. Det skulle förresten vara nyttigt för mig också eftersom min sjukdom fortsatte att besvära mig. Det var endast bergen som kunde göra någonting åt den. Vi reste för sex veckor till Tschudiwiese, ett ställe högt uppe i bergen, alldeles nära snögränsen, i kantonen St. Gallen inte långt från Zürich. Det var ett mycket billigt ställe, bara två och en halv franc per dag. Men så fick vi också hålla mjölkdiet: till frukost fick vi kaffe med mjölk och bröd, smör och ost men inget socker, till middag en mjölksoppa och någonting av ostmassa eller mjölk till efterrätt, klockan fyra återigen mjölk och på kvällen på nytt någonting av mjölk. Denna mjölkkur fick oss först att klaga och stöna, men sedan lärde vi oss komplettera den med hallon och blåbär som förekom i stora mängder. Vi hade ett rent och kallt rum med elektriskt lyse, städa måste vi göra själva och likaså putsa skorna. Med schweizarna som förebild åtog sig Iljitj att sköta skoputsningen. Varje morgon tog Vladimir Iljitj våra pjäxor till skoputsningsplatsen där han utbytte leenden med de övriga skoputsarna och skred till verket med sådan iver att han en gång stälpte en flätad korg med tomma ölfaskor, vilket väckte allmänt skratt.

Det var en demokratisk publik som hade samlats på gästhemmet. Inget ”respektabelt” folk kom till ett ställe där man bara tog två och en halv franc per person. I vissa avseenden påminde Tschudiwiese om det franska Bombon, men gästerna var enklare, mindre bemedlade och hade en schweizisk demokratisk anstrykning. På kvällarna spelade världens son dragspel, och gästerna dansade allt vad tygen höll. Stampandet hördes ända till elvatiden.

Tschudiwiese låg ungefär åtta kilometer från stationen, och dit kunde man ta sig endast med hjälp av åsnor eller längs slingrande bergsstigar. Alla gick till fots. Nästan varje morgon började en klocka ringa vid sextiden, folk samlades för att säga adjö till dem som skulle resa hem och man sjöng en avskedsvisa om en gök. Varje vers slutade med orden: ”Ajöken, göken!” Vladimir Iljitj som var mån om morgonsönnen drog muttrande täcket över huvudet.

Gästerna var allt annat än politiska intresserade. Man pratade inte ens om kriget. Det fanns en soldat som hade svaga lungor och som därför fick en mjölkkur på statens bekostnad. I Schweiz, där man inte har en reguljär armé utan en folkmilis, drar militärmyndigheterna försorg om soldaterna. Det var en rätt präktig grabb. Vladimir Iljitj gick som katten kring het gröt och slog sig flera gånger i samspråk med honom om krigets rövarkaraktär. Pojken hade ingenting att invända, men något napp blev det inte. Man såg att han var mycket mer intresserad av hur han skulle fördriva tiden i Tschudiwiese än av politik.

I Tschudiwiese fick vi inga besök och inte heller fanns det några ryssar boende i grannskapet, så att vi kopplade helt av från omvärlden och tillbringade dagarna i ända uppe i bergen. Iljitj arbetade inte alls. Under promenaderna i bergen talade han mycket om de frågor som sysselsatte hans tankar, om demokratins roll, de positiva och negativa dragen hos den schweiziska demokratin, och upprepade ofta samma tanke klädd i nya ord. Det var utan tvivel frågor som verkligen engagerade honom.

Vi tillbringade senare hälften av juli och augusti i bergen. När vi skulle anträda hemfärden sjöng de kvarvarande gästerna samma avskedsvisa om göken för oss. Under vandringen genom skogen fick Iljitj plötsligt syn på en mängd karljohanssvampar, och trots att det regnade började han plocka dem lika ivrigt som om han skulle ha värvat vänsterzimmerwald-anhängare. Vi blev våta inpå bara skinnet men fick en hel säck svamp med oss. Självfallet kom vi för sent till vårt tåg och måste vänta ett par timmar på nästa.

Tillbaka i Zürich flyttade vi in i vårt gamla rum på Spiegelgasse.

Under vistelsen i Tschudiwiese hade Vladimir Iljitj tänkt över en arbetsplan för den närmaste tiden. Det allra viktigaste för närvarande var att komma överens på det teoretiska området, att dra upp en klar och tydlig teoretisk linje. Meningsskiljaktigheter förekom med Rosa Luxemburg, Radek, holländarna, Bucharin, Pjatakov och delvis Kollontay. Skarpast var meningssmotsättningarna med Pjatakov (P. Kievskij), som i augusti hade skrivit artikeln Proletariatet och nationernas självbestämmanderätt. Iljitj läste manuskriptet och satte sig genast ner för att skriva ett svar. Det blev en hel liten skrift: Om en karikatyr på marxismen och om "imperialistisk ekonomism". Skriften var hållen i en mycket arg ton och det därför att Iljitj vid den tidpunkten redan hade en mycket klar och bestämd syn på det inbördes förhållandet mellan ekonomin och politiken under epoken av kamp för socialismen. Nedvärdering av den politiska kampen under denna period betecknade han som imperialistisk ekonomism. Han skrev: "Kapitalismen har segrat och *därför* behöver man inte tänka på politiska frågor, resonerade de gamla ekonomisterna 1894-1901. De gick så långt att de förnekade den politiska kampen i Ryssland. Imperialismen har segrat och *därför* behöver man inte tänka på den politiska demokratin, resonerar de nutida 'imperialistiska ekonomisterna'." (Verk, b. 23, s. 17)

Demokratis roll i kampen för socialismen fick inte ignoreras. "Socialismen är omöjlig utan demokrati från två synpunkter", skrev Vladimir Iljitj i samma skrift. "För det första kan proletariatet inte genomföra den socialistiska revolutionen utan en förberedande skolning i kampen för demokrati. För det andra kan socialismen när den segrat inte vidmakthålla sin seger och leda mänskligheten till statens bortdöende utan en heltigenom genomförd demokrati." (Ibid., s. 62-63)

Dessa ord bekräftades inom kort fullständigt genom händelseutvecklingen i Ryssland. Februarirevolutionen och den kamp för demokrati som följde därefter förberedde Oktoberomvälvningen. Sovjeternas och sovjetsystemets outtröttliga stärkande och utbyggande bidrar till att reorganisera demokratin i sig själv och fördjupar oupphörligen detta begrepps innebörd.

Åren 1915 och 1916 hade Vladimir Iljitj grundligt satt sig in i frågan om demokratin, vilken han betraktade i ljuset av socialismens uppbygge. Redan i oktober 1915 skrev Iljitj i ett svar på en artikel av Radek (Parabellum) i Berner Tagewacht: "Parabellum kommer till det resultatet, att han *för* den socialistiska revolutionens *skull* med förakt förkastar ett konsekvent revolutionärt program på det demokratiska området. Detta är oriktigt. Proletariatet kan inte segra på annat sätt än genom demokratin, dvs. genom att det fullständigt förverkligar demokratin och med varje steg av sin kamp förenar de demokratiska kraven i deras mest bestämda formulering. Det är meningslöst att sätta den socialistiska revolutionen och den revolutionära kampen mot kapitalismen *i motsättning* till *en* av demokratis frågor, i detta fall den nationella frågan. Vi måste *före*na den revolutionära kampen mot kapitalismen med ett revolutionärt program och en revolutionär taktik beträffande *alla* demokratiska krav: både i fråga om republiken, milisen, folkvalda ämbetsmän, kvinnornas likaberättigande och nationernas självbestämmanderätt osv. Så länge kapitalismen består kan alla dessa krav endast i undantagsfall och dessutom i ofullständig och förvrängd form förverkligas. Vi stöder oss på den demokrati som redan förverkligats och avslöjar dess ofullständighet under kapitalismen, vi kräver kapitalismens störtande och bourgeoisins expropriering som en nödvändig grundval för att avskaffa massornas elände och för att *fullständigt* och *allsidigt* genomföra alla demokratiska omgestaltningar. En del av dessa omgestaltningar kommer att påbörjas redan före bourgeoisins störtande, andra *under loppet* av denna omstörtning och andra åter efter den. Den sociala revolutionen är inte en enda drabbning utan en hel epok av drabbningar i alla frågor rörande de ekonomiska och demokratiska omgestaltningarna, vilka kan fullbordas endast genom bourgeoisins expropriering. Det är just i detta slutmåls namn som vi måste ge

vart och ett av våra demokratiska krav en konsekvent revolutionär formulering. Det är fullkomligt tänkbart att arbetarna i ett visst land störtar bourgeoisin *innan* ens en enda av de viktigaste demokratiska omgestaltningarna blivit fullständigt genomförd. Men det är fullkomligt otänkbart att proletariatet som historisk klass kan besegra bourgeoisin, om det inte skolats här, till genom fostran i den mest konsekventa och avgjort revolutionära demokratiska anda.” (Verk, b. 21, s. 372-373)

Jag anför dessa långa citat därför att de så träffande uttrycker de tankar som Iljitj helt gick upp i slutet av 1915 och under 1916 och som satte sin prägel på hans efterföljande uttalanden. De flesta artiklar som behandlade demokratins roll i kampen för socialismen publicerades långt senare: artikeln mot Parabellum 1927 och skriften Om en karikatyr på marxismen 1924. De är föga kända eftersom de trycktes i samlingsverk som inte hade några större upplagor. Men utan dessa artiklar förstår man inte den lidelse med vilken Vladimir Iljitj ingrep i tvisterna om nationernas självbestämmanderätt. I ljust av Iljitjs allmänna värdering av demokratin förstår man bättre denna lidelsefullhet. Man bör hålla i minnet att inställningen till självbestämmanderätten för Vladimir Iljitj var en probersten på förmågan att på rätt sätt närma sig de demokratiska kraven överhuvudtaget. Alla diskussioner på den linjen med Rosa Luxemburg, Radek, holländarna, Kievskij och en rad andra kamrater fördes från den synpunkten. I skriften mot Kievskij framhöll han: ”Alla nationer kommer till socialismen, detta är oundvikligt, men alla kommer inte att nå den på alldeles samma sätt, var och en kommer att sätta sin speciella prägel på den ena eller andra formen av demokrati, den ena eller andra varianten av proletariatets diktatur, det ena eller andra tempot i de socialistiska omdaningarna av samhällslivets olika sidor. Det finns ingenting mer primitivt i teoretiskt avseende och ingenting mer löjligt i praktiskt avseende än att ‘i den historiska materialismens namn’ måla sig *denna* framtidsaspekt i en monotont gråaktig färg: det skulle vara detsamma som kluderi från Suzdal, ingenting mera.” (Verk, b. 23, s. 58)

Det socialistiska uppbygget är inte bara ett ekonomiskt uppbygge, ekonomin är endast grundvalen för socialismens uppbygge, dess basis och förutsättning, medan själva kärnpunkten i det socialistiska uppbygget är att hela samhällsvävnaden skall formas om på nytt, rekonstrueras på den socialistiska revolutionära demokratisens grundval.

Detta är nog vad som alltid och mest av allt har skilt Lenin och Trotskij åt. Trotskij kunde inte förstå den demokratiska andan i, de demokratiska grundvalarna för det socialistiska uppbygget, reorganisationen av massornas hela levnadssätt. Samma år, 1916, fanns redan fröet till de senare meningsmotsättningarna mellan Iljitj och Bucharin. Dennes undervärdering av statens och den proletära diktaturens roll kom till synes i en artikel som han under rubriken *Nota Bene* publicerade i nr 6 av *Jugend-Internationale*. I artikeln *Ungdomsinternationalen* påvisade Iljitj detta fel av Bucharin. Proletariatets diktatur som skulle säkra proletariatet den ledande rollen vid omläggningen av hela samhällsvävnaden – det var vad som särskilt intresserade Vladimir Iljitj under senare hälften av 1916.

De demokratiska kraven ingick i minimiprogrammet, och i sitt första brev till Sjljapnikov efter hemkomsten från Tschudiwiese kritiserade Vladimir Iljitj skarpt Bazarov för en artikel i *Letopis* (Annaler) där denne uttalade sig för minimiprogrammets avskaffande. Iljitj diskuterade med Bucharin som undervärderade statens och den proletära diktaturens roll och så vidare. Han var förargad på Kievskij för att denne inte insåg proletariatets ledande roll. ”Underskatta inte den teoretiska samstämmigheten”, skrev Iljitj till Sjljapnikov. ”Den är minsann nödvändig för att vi skall kunna arbeta under denna svåra tid.” (Verk, b. 35, s. 185)

Vladimir Iljitj började ivrigt läsa igenom och anteckna allt som Marx och Engels hade skrivit om staten. Detta arbete väpnade honom med en djuplodande insikt om den kommande

revolutionens karaktär, var en grundlig förberedelse för insikt om denna revolutions konkreta uppgifter.

Den 30 november höll den schweiziska vänstern en konferens för att diskutera inställningen till kriget. A. Schmidt från Winterthur förklarade att den demokratiska mekanismen i Schweiz borde utnyttjas i antimilitaristiska syftemål. Dagen därefter skrev Lenin ett brev till A. Schmidt och föreslog ”ett referendum om denna fråga på följande sätt: för expropriering av kapitalistiska storföretag inom industrin och jordbruket, som det enda sättet att helt undanröja militarismen, eller mot en expropriering?

I detta fall kommer vi att i vår praktiska politik”, skrev Iljitj till A. Schmidt, ”säga detsamma som vi alla erkänner teoretiskt, nämligen att ett fullständigt avskaffande av militarismen är tänkbart och genomförbart endast i samband med kapitalismens avskaffande.” (Ibid., s. 206) I ett brev skrivet i december 1916 och publicerat först femton år senare framhåller Lenin: ”Ni tänker kanske att jag är så naiv att jag tror att man kan lösa sådana frågor som frågan om den socialistiska revolutionen ‘genom övertalning’?

Nej, det är jag inte. Vad jag vill är endast att ge en *illustration* och det endast till en *enskild fråga*: hur bör hela partipropagandan *förändras* om vi verkligen på allvar vill befatta oss med *tillbakavisandet av fosterlandsförsvaret!* Det är *endast* en illustration till *endast* en enskild fråga – mer gör jag inte anspråk på.” (Leninskij sbornik XVII, s. 123)

Något som också särskilt intresserade Iljitj vid den tidpunkten var den dialektiska inställningen till allt som tilldrog sig. Han formligen kastade sig över Engels’ kritik av utkastet till Erfurtprogrammet: ”En sådan politik kan i längden bara vilseleda det egna partiet. Man skjuter allmänna, abstrakta politiska frågor i förgrunden och överskyler därigenom de närmaste konkreta frågorna, de frågor som själva ställer sig på dagordningen vid första större händelse, vid första politiska kris.” Efter att ha skrivit av stycket textade Iljitj med orden inom dubbelparentes: ”((det abstrakta i förgrunden, det konkreta i skymundan!!)) Nota bene! Ypperligt! Den springande punkten! NB”

”Den marxiska dialektiken kräver en konkret analys av varje enskild historisk situation”, skrev Vladimir Iljitj i sin recension av Junius’ broschyr. (Verk, b. 22, s. 303) Just då strävade Iljitj särskilt efter att behandla tingen i alla deras inbördes förhållanden och sammanhang. Från den synpunkten granskade han också frågan om demokratin och om nationernas självbestämmanderätt.

Hösten 1916 och i början av 1917 gick Iljitj helt upp i teoretiskt arbete. Han försökte utnyttja varje minut som biblioteket var öppet. Han var där precis klockan 9 på morgonen, klockan 12 gick han hem och var hemma 12.10 (biblioteket var stängt från 12 till 13), efter lunchen var han tillbaka och stannade kvar i biblioteket till klockan 18. Att arbeta hemma var inte så värst trevligt. Det var visserligen ett ljust rum vi hade, men fönstret vette mot gården där det kom en vidunderlig stank från en korvfabrik. Fönstret öppnade vi först sent på natten. På torsdag eftermiddag var biblioteket stängt, och vi brukade styra kosan mot Zürichberg. På väg hem från biblioteket köpte Iljitj två nötchokladkakor för 15 centimes per styck, och efter lunchen tog vi chokladen och böckerna och vandrade upp på berget. Vi hade vår älsklingsplats mitt i skogen där det var folktomt, och Iljitj lade sig ner på gräset och läste.

Vi levde sparsamt på den tiden. Iljitj sökte ivrigt efter varje möjlighet att förtjäna litet pengar. Han skrev till Granat, Gorkij och släktingar. En gång utvecklade han till och med i ett brev till sin syster Annas man Mark Jelizarov en helt fantastisk plan på att ge ut en pedagogisk uppslagsbok som jag skulle arbeta med. Jag höll då på och studerade pedagogik och den praktiska skolundervisningen i Zürich. Iljitj blev så förtjust i den fantastiska planen att han till och med skrev att man måste vara försiktig så att ingen annan skulle stjäla idén.

Utsikterna att förtjäna något genom att skriva var inte stora, och jag beslöt därför att söka arbete i Zürich. Där fanns en emigrantkassebyrå med Felix Kohn som föreståndare. Jag blev sekreterare i byrån och började hjälpa Felix i hans verksamhet.

Den lön jag fick var visserligen inte mycket att tala om, men arbetet var nödvändigt. Det gällde att hjälpa kamraterna att finna något arbete, att ordna alla möjliga angelägenheter och ombesörja medicinsk hjälp. Det var inte mycket pengar i kassan på den tiden, så att det var mest projektmakeri vi sysslade med och inte reell hjälp. Ett projekt gick som jag minns ut på att vi skulle upprätta ett självbärande sanatorium. I Schweiz fanns det sanatorier där patienterna några timmar om dagen arbetade i grönsakslandet eller i trädgården eller tillverkade korgstolar ute i friska luften, varigenom de i hög grad bidrog till att minska underhållskostnaderna. Antalet tbc-sjuka bland emigranterna var mycket stort.

Livet i Zürich gick alltså sin gilla gång, och under tiden blev situationen allt mer revolutionär. Förutom det teoretiska arbetet tillmätte Iljitj även utarbetandet av en riktig taktisk linje mycket stor vikt. Han ansåg att tiden hade mognat för en splittring i internationell måttstock, att man måste bryta med Andra internationalen och Internationella socialistiska byrån, att tiden var inne för att för alltid göra upp med Kautsky & Co. och att Zimmerwaldvästern borde börja bygga upp Tredje internationalen. I Ryssland borde man utan dröjsmål bryta med Tjcheidze och Skobelev, med OK-interna* och alla dem som likt Trotskij ej insåg att det för närvarande inte fanns plats för någon försoning eller förening. Det gällde tvärtom att föra en revolutionär kamp för socialism och skoningslöst avslöja opportunisterna, hos vilka ord och gärning inte gick ihop, som i sak tjänade bourgeoisie och svek proletariatet. Iljitj hade nog aldrig tidigare varit så oförsonligt stämd som vid årsskiftet 1916-1917. Han var djupt övertygad om att revolutionen var på väg.

Den 22 januari 1917 talade Vladimir Iljitj på ett ungdomsmöte i Folkets hus i Zürich. Han berättade om revolutionen 1905. I Zürich fanns vid den tidpunkten ett stort antal revolutionärt sinnade ungdomar från andra länder – Tyskland, Italien och andra –, som inte ville delta i det imperialistiska kriget. För denna ungdom ville Vladimir Iljitj så uttömmande som möjligt belysa erfarenheterna av arbetarnas revolutionära kamp och påvisa Moskvaupprorets betydelse. Revolutionen 1905 betraktade han som en prolog till den kommande europeiska revolutionen. ”Det är otvivelaktigt”, sade han, ”att denna kommande revolution endast kan bli en proletär revolution, och detta i än djupare betydelse: proletär, socialistisk också till sitt innehåll! Denna revolution, som närmar sig, kommer att i ännu större utsträckning visa, å ena sidan att endast hårda strider, nämligen inbördeskrig, kan befria mänskligheten från kapitalets ok, och å andra sidan att blott de klassmedvetna proletärerna kan uppträda och kommer att uppträda som ledare för de exploaterades överväldigande flertal.” (Verk, b. 23, s. 245) Iljitj betvivlade inte för ett ögonblick att detta var framtidsutsikterna, men han kunde naturligtvis inte veta hur snart denna revolution skulle komma. ”Vi gamla kommer kanske ej att uppleva de avgörande striderna för denna kommande revolution”, skrev han vemodigt avslutningsvis. Och dock var det endast denna revolution som Iljitj tänkte på och arbetade för.

De sista emigrationsmånaderna. Februarirevolutionen. Avresan till Ryssland

En vacker dag när Iljitj redan tänkte gå tillbaka till biblioteket efter lunchen och jag just hade dukat av, kom Bronski och sade: ”Har ni inte hört vad som har hänt? Revolution i Ryssland!” Han berättade om nyheterna i tidningarnas extrablad. När Bronski hade gått skyndade vi oss till sjöstranden där alla tidningar sattes upp under ett skyddstak meddetsamma som de kom ut.

---

* *OK-ister* – anhängare av den organisationskommitté som hade utsetts av augustiblocket. – *Red.*

Om och om igen läste vi telegrammen. Revolutionen hade verkligen utbrutit i Ryssland. Iljitjs tankar kom genast i rörelse. Slutet av dagen och natten minns jag ingenting av. Nästa dag kom nya regeringsmeddelanden om Februarirevolutionen, och Iljitj skrev till Kollontay i Stockholm: ”*Aldrig mer* på Andra internationalens linje! Aldrig mer tillsammans med Kautsky! Program och taktik måste ovillkorligen vara *mer revolutionära*.” Och vidare: ”... *fortsatt* revolutionär propaganda, agitation och kamp för en *internationell* proletär revolution och maktens övergång till arbetardeputerades sovjeter (och inte till kadetskurkarna)”. (Verk, b. 35, s. 239)

Iljitj valde meddetsamma genast en klar och oförsonlig linje, men revolutionens omfattning hade han ännu inte klar för sig. Han använde 1905 års revolution som måttstock när han sade att den viktigaste uppgiften vid den tidpunkten var att förena det legala och det illegala arbetet.

Dagen därefter var han redan konkretare i sitt svar på Kollontays telegram med anhållan om direktiv. Han talade inte längre om arbetardeputeradesovjeternas maktövertagande på sikt utan om konkreta förberedelser för ett maktövertagande, om beväpning av massorna, om kampen för bröd, fred och frihet. ”Bredda underlaget! Res nya skikt! Väck nytt initiativ, bilda nya organisationer i alla skikt och *bevisa* för dem att endast en beväpnad arbetardeputeradesovjet kan bringa *fred* om den har tagit makten.” (Ibid., s. 241) Tillsammans med Zinovjev började Iljitj skriva en resolution om Februarirevolutionen.

Meddetsamma efter nyheten om Februarirevolutionen började Iljitj otåligt tänka på att vända tillbaka till Ryssland.

Att England och Frankrike absolut inte skulle släppa igenom några bolsjeviker till Ryssland var Iljitj på det klara med. Han skrev till Kollontay: ”Vi är rädda att det kommer att dröja innan vi kan lämna detta förbannade Schweiz.” (Ibid.) Därför kom han i breven av den 16 och 17 mars överens med Kollontay om hur kontakterna med Petrograd bäst skulle ordnas.

Om det inte fanns några legala möjligheter att komma till Ryssland måste illegala prövas. Men vilka? Iljitj kunde inte få en blund i ögonen sedan han hade fått veta om revolutionen, och på nätterna gjordes de mest fantastiska planer upp. Till exempel att ta sig över med flyg. Men det var endast en drömsyn i den nattliga dvalan. Idén behövde bara uttalas i ord för att det skulle stå klart hur orimlig och verklighetsfrämmande den var. En annan idé var att skaffa ett neutralt pass, allra helst ett svenskt eftersom en svensk inte skulle väcka så stora misstankar. Ett svenskt pass skulle vi kunna få genom svenska kamrater. Men att han inte kunde tala svenska var ett hinder. Kanske spela dövstum? Men om han började prata i sömnen? ”Tänk om du började drömma om mensjevikerna, vilka svordomar skulle man inte då få höra! Allt hemlighetsmakeri skulle vara förgäves”, sade jag skrattande.

Iljitj sände dock en förfrågan till Hanecki huruvida det inte fanns en möjlighet att smugglas genom Tyskland.

Den 18 mars, Pariskommunens dag, reste Iljitj till Chaux-de-Fonds, ett stort schweiziskt arbetarcentrum. Det var med nöje Iljitj gav sig av, han skulle där träffa Abramovitj, en ung kamrat som arbetade på en fabrik och deltog aktivt i den schweiziska arbetarrörelsen. Under de senaste dagarna hade Iljitj tänkt mycket på Pariskommunen, hur erfarenheterna från den skulle kunna tillämpas på den påbörjade ryska revolutionen, hur man skulle kunna undvika dess misstag. Hans föreläsning lyckades därför utmärkt, och han var själv nöjd. Talet gjorde ett starkt intryck på våra kamrater, medan de schweiziska mötesdeltagarna tyckte att det var rätt verklighetsfrämmande. Inte ens i schweiziska arbetarcentra hade man en klar uppfattning om vad som höll på att ske i Ryssland.

Den 19 mars samlades olika schweiziska grupper av ryska emigranter-internationalister för att diskutera möjligheterna att återvända till Ryssland. Martov lade fram en plan som gick ut på att emigranterna skulle skaffa sig tillstånd att resa genom Tyskland i utbyte mot tyska och österrikiska fångar som internrats i Ryssland. Men det var ingen som accepterade planen. Endast Lenin kastade sig över den. Den måste genomföras mycket försiktigt. Det bästa vore om förhandlingarna inleddes på den schweiziska regeringens initiativ. Grimm fick i uppdrag att sondera terrängen, men det gav inget resultat. På telegram som skickats till Ryssland kom inga svar. Iljitj var mycket nervös. ”Vilken plåga är det inte för oss alla att sitta här nu!” skrev han till Hanecki i Stockholm. Men han var redan herre över sig själv.

Den 18 mars hade Pravda börjat komma ut i Petrograd, och den 20 satte Iljitj igång med att för tidningen skriva Brev från fjärran. Allt som allt var det fem brev (Den första revolutionens första etapp, Den nya regeringen och proletariatet, Om den proletära milisen, Hur uppnå fred och Uppgifterna för proletariatets revolutionära statsystem.) Det var endast det första brevet som trycktes, och det samma dag som Lenin anlände till Petrograd, tre blev liggande på redaktionen och det femte hade inte ens sänts över till Pravda. Iljitj hade börjat skriva det just före avresan till Ryssland.

Dessa brev återspeglade klart och tydligt Iljitjs tankar den sista tiden före hemresan. Jag minns särskilt vad Iljitj sade om milisen. Denna fråga togs upp i det tredje brevet – Om den proletära milisen. Det publicerades först efter Iljitjs död, år 1924. Han framlade där sina tankar om den proletära staten. Den som verkligen vill förstå Lenins bok Staten och revolutionen måste också läsa detta Brev från fjärran. Frågan behandlas ytterst konkret. Iljitj skriver där om en milis av ny typ, en milis som består av alla beväpnade medborgare, av alla vuxna medborgare oavsett kön. Förutom sina militära åligganden skulle en sådan milis rättvist och snabbt beslagta och fördela spannmål och andra reserver, verka som sanitetspolis, se efter att varje familj hade bröd och varje barn en flaska bra mjölk, att ingen vuxen i en välbärgad familj vågade ta en extra flaska mjölk innan alla barn hade fått sin del, och att palatsen och de rikas lägenheter inte stod tomma utan inhyste hemlösa och obemedlade. ”Vem skulle väl kunna verkställa allt detta förutom en folkmilis, vilken kvinnor absolut måste delta i jämtes med männen.

Dyliga åtgärder är *ännu inte* socialism. De berör endast fördelningen av konsumtionsvaror och inte reorganisationen av produktionen”, skrev Lenin i artikeln. ”Det viktigaste idag är inte hur dessa åtgärder skall klassificeras teoretiskt. Det vore ett stort fel att försöka lägga revolutionens invecklade, aktuella och i snabb utveckling stadda praktiska uppgifter i den snävt uppfattade ‘teorins’ prokrustesbädd, i stället för att i teorin framförallt och mest av allt se en *vägledning till handling*.” (Verk, b. 23, s. 321) Den proletära milisen skulle verkligen *fostra massorna* för deltagande i *alla* statsangelägenheter. ”En sådan milis skulle dra med tonåringarna i det politiska livet, den skulle lära dem inte bara med ord utan genom handling, genom *arbete*.” (Ibid., s. 320) ”Nu är det *organisationsfrågan* som står på dagordningen, men ingalunda i den stereotypa meningen av arbete enbart med stereotypa organisationer. Det gäller nu att organisera exempelvis breda massor ur de förtryckta klasserna för att denna organisation själv skall överta de militära, statliga och nationalekonomiska funktionerna.” (Ibid., s. 322)

När jag läser Iljitjs artikel idag, efter så många år, ser jag honom framför mig som levande: å ena sidan den enastående nyktra tanken, den klara insikten om nödvändigheten av en oförsonlig väpnad kamp och att inga eftergifter, inga vacklanden kunde tolereras vid den tidpunkten. Å andra sidan hans väldiga uppmärksamhet gentemot massrörelsen, de breda massornas organisation på nytt sätt, deras konkreta behov och en omedelbar förbättring av deras situation. Alla dessa frågor diskuterade Iljitj flitigt vintern 1916-1917, särskilt tiden omedelbart före Februarirevolutionen.

Förhandlingarna drog ut på tiden. Provisoriska regeringen hade uppenbarligen ingen önskan att släppa in internationalister i Ryssland, och meddelandena hemifrån vittnade om vissa vacklanden bland kamraterna. Allt detta tvingade oss att skynda på med avresan. Iljitj skickade ett telegram till Hanecki som denne fick först den 25 mars. ”Förstår ej anledningen till dröjsmålet. Mensjevikererna kräver arbetardeputeradesovjetens sanktion. Skicka omgående någon till Finland eller Petrograd att så långt möjligt komma överens med Tjcheidze. Belenins åsikt önskvärd.” (Verk, tredje ry. uppl., b. 29, s. 350) Med Belenin avsågs centralkommitténs byrå.

Kollontay kom till Ryssland den 18 mars och berättade hur det stod till med Lenins avresa. Brev kom från Hanecki. Genom honom sände centralkommitténs byrå direktiv: Uljanov måste komma omedelbart. (Leninskij sbornik XIII, s. 270) Telegrammet vidarebefordrades av Hanecki till Lenin, som insisterade på förhandlingar genom Fritz Platten, en schweizisk socialist-internationalist. Platten uppnådde en noggrann skriftlig överenskommelse med den tyske ambassadören i Schweiz. De viktigaste punkterna var: 1) Att alla emigranter fick följa med oavsett vad de ansåg om kriget. 2) Att ingen fick komma in i vagnen med emigranterna utan tillstånd av Platten. Ingen kontroll av vare sig pass eller reseffekter skulle förekomma. 3) Att resenärerna lovade att i Ryssland agitera för att ett motsvarande antal österrikiska och tyska internerade skulle repatrieras i utbyte.

Iljitj satte igång med energiska förberedelser för avresan. Han skrev till kamrater i Bern och Genève. Vperjodanhängare som Iljitj kontaktade vägrade att resa. Karl och Kasparov, två sjuka kamrater som låg döende i Davos, kunde vi inte ta med. Iljitj skrev ett avskedsbrev till dem. Rättare sagt ett postskriptum till ett långt brev som jag hade skrivit. Jag berättade detaljerat vem som skulle resa, vilka förberedelser som var igång och vilka planer vi hade. Av de ord som Iljitj lade till framgick hur väl han förstod känslorna hos dem som blev kvar. Han sade det viktigaste:

”Käre Kasparov! De hjärtligaste hälsningar till Er och Karl. Må så gott. Ni måste ha tålmod. Jag hoppas vi snart träffas i Petrograd. Ännu en gång ett fast handslag. Er Lenin.” (Leninskij sbornik XIII, s. 272)

”... Må så gott ... ha tålmod.” Ja, det var den springande punkten. Vi träffades aldrig mer. Båda Kasparov och Karl dog inom kort.

För Zürichtidningen Volksrecht skrev Iljitj artikeln Om Rysslands socialdemokratiska partis uppgifter i den ryska revolutionen. Han skrev också Avskedsbrev till schweiziska arbetare som avslutades med orden: ”Leve den proletära revolutionen som börjat i Europa!” (Verk, b. 23, s. 364) Han skrev också ett brev Till kamrater som försmäktar i fångenskap, där han berättade om revolutionen och den förestående kampen. Det brevet måste han skriva. Redan när vi bodde i Bern hade vi inlett en rätt omfattande brevväxling med ryska krigsfångar i tyska läger. Rent finansiellt var det naturligtvis inte mycket vi kunde göra, men vi hjälpte dem så gott vi kunde, skrev brev och skickade böcker. Flera rätt nära kontakter upprättades, och när vi lämnade Bern så fortsattes arbetet av Safarov. Till krigsfångarna skickade vi illegal litteratur, Kollontays skrift om kriget, som hade stor framgång, flygblad med mera.

Några månader före vår hemresa dök två krigsfångar upp i Zürich. En av dem var en bonde vid namn Michaljov från Voronezjguvernementet och den andre en arbetare från Odessa. De hade flytt genom att simma över Bodensjön och kom till vår grupp. Iljitj hade långa samtal med dem. Michaljovs berättelser om fångenskapen var mycket intressanta. Han berättade att fångar från Ukraina till en början skickades till Galizien där de bearbetades i en nationalistisk proukrainsk och antirysk anda. Sedan hade han förts över till Tyskland, där han arbetade hos rika bönder. ”Vilken ordning, inte en brödmula går förlorad! När jag kommer hem ska jag sköta gården på samma sätt!”, utropade Michaljov. Han kom från en gammaltroende familj,

och hans farfar och farmor hade förbjudit honom att lära sig läsa och skriva – alla böcker var djävulens verk. Först som krigsfånge hade han lärt sig alfabetet. Hans farfar och farmor skickade honom hirs och ister, och tyskarna såg med förvåning honom koka och äta hirsgröt. I Zürich hade Michaljov tänkt börja studera vid ett folkuniversitet, men fick indignerad höra att det inte fanns några sådana i staden.

Michaljov internerades och fick börja med något slags schaktarbete. Han förvånade sig hela tiden över hur kuschade de schweiziska arbetarna var. ”Jag gick till kontoret för att få löning”, berättade han, ”och så såg jag de schweiziska jobbarna stå där vid kontoret. De vågade inte gå in, stod där vid väggen och tittade in i fönstret. Att dom kan vara så skrämda! Jag slog upp dörren och gick in. Det var ju pengar som jag jobbat för som jag skulle hämta!” Bonden från centrala svartjordsbältet som just lärt sig läsa och skriva och som pratade om de kuschade schweiziska arbetarna väckte Iljitjs intresse. Michaljov berättade också att en rysk präst en gång kommit till fånglägret när han var där. Men soldaterna ville inte höra på honom, de började skrika och svära. En krigsfånge gick fram till prästen, kysste honom på handen och sade: ”Bäst att ni ger er iväg, fader. Det här är inte rätta platsen för er.”

Michaljov och hans kamrater ville följa med oss till Ryssland, men vi visste inte vad vi kunde råka ut för – vi kunde ju alla bli häktade för den delen. Efter vår avresa tog sig Michaljov över till Frankrike. Först bodde han i Paris, sedan arbetade han på ett traktorverk och därefter någonstans i östra Frankrike, där det fanns många polska emigranter. År 1918 eller 1919 – jag minns inte så säkert – kom Michaljov tillbaka till Ryssland. Iljitj träffade honom. Michaljov berättade att han och andra ryska krigsfångar som flytt från Tyskland hade blivit kallade till ryska ambassaden. Där uppmanades de att underteckna ett upprop om krig till ett segerrikt slut. Men fastän det var ordensprydda högdjur som pratade med soldaterna så vägrade de att sätta sina namn under uppropet. ”Jag reste mig upp och sa att kriget måste stoppas och gick ut. Efterhand följde de övriga med.” Michaljov beskrev den kampanj mot kriget som ungdomen hade startat i den lilla franska stad som han hade bott i. Han liknade numera inte alls en bonde från Voronezjtrakten: han hade en fransk skärmössa, benlindor i khaki och ansiktet var noggrant rakat. Iljitj skaffade Michaljov arbete på en verkstad, men alla hans tankar kretsade kring hembyn. Byn var än intagen av de vita och än av de röda, och dess centrala del hade bränts upp av de vita. Stugan hans fanns emellertid kvar, och farfar och farmor var fortfarande i livet. Allt det här fick jag veta av Michaljov som tittade in till mig på överstyrelsen för politisk utbildning. Han sade att han tänkte åka hem. ”Varför gör du det inte då?”, frågade jag. ”Jag väntar bara på att skägget skall växa – farmor och farfar får dändimpen om de ser mig rakad.”

I år fick jag ett brev från Michaljov. Han arbetar på järnvägen i Centralasien och skrev att han under Lenindagarna hade berättat i arbetarklubben om att han hade träffat Iljitj i Zürich 1917 och hur vi hade haft det utomlands. Alla hade de lyssnat med spänd uppmärksamhet, men sedan började de tvivla på historiens sanningsenlighet. Och nu bad mig Michaljov bekräfta att han hade träffat Iljitj i Zürich.

Michaljov var en del av det levande livet. Detsamma gällde de brev från krigsfångarna som vi fick i kommissionen för hjälp åt krigsfångar. Iljitj kunde inte resa hem till Ryssland utan att ha skrivit till dem om det som upptog hans tankar vid den tidpunkten.

När brevet från Bern kom om att Plattens förhandlingar lyckligt förts i hamn och att vi kunde resa till Ryssland så snart protokollet undertecknats, hoppade Iljitj ögonblickligen upp: ”Vi tar det första tåget till Bern!” Det avgick om två timmar, och på denna korta tid måste vi avveckla vårt ”hushåll”, betala hyran till värdinnan, lämna tillbaka böckerna till biblioteket, packa och så vidare. ”Res du idag, jag kommer i morron”, sade jag. Men Iljitj insisterade på att vi skulle ge oss av tillsammans. Och vi klarade det på två timmar: packade böckerna,

förstörde breven, valde ut kläder och saker som vi inte kunde klara oss utan och avvecklade alla våra affärer. Vi hann med det första tåget till Bern.

Alla kamrater som skulle följa med till Ryssland började samlas i Folkets hus i Bern. Bland dem var familjerna Zinovjev, Usijevitj, Safarov och Marienhoff samt Inessa Armand, Olga Ravitj, Abramovitj från Chauv-de-Fonds, Grebelskaja, Charitonov, Linda Rosenblum, Bojtsov, Micha Tschakaja och Sokolnikov. Radek följde också med, han gällde för att vara ryss. Sällskapet omfattade allt som allt 30 personer, den fyraårige krullhåriga Robert, sonen till en kvinnlig Bundmedlem, ej medräknad. Med på resan följde Fritz Platten.

Fosterlandsförsvararna ställde till med ett väldigt ståhej kring den omständigheten att bolsjevikerna skulle resa genom Tyskland. När den tyska regeringen gav sitt tillstånd utgick den givetvis från att revolutionen var till största skada för landet och att de emigranter-internationalister den släppte igenom just skulle bidra till att utveckla revolutionen i Ryssland. Bolsjevikerna ansåg i sin tur att det var deras plikt att sätta igång med revolutionär agitation i Ryssland, och det i syfte att bidra till en segerrik proletär revolution. Vad den borgerliga tyska regeringen hade för funderingar i detta sammanhang brydde de sig inte om. De visste att försvarsanhängarna skulle smutskasta dem men att de sist och slutligen skulle vinna massorna på sin sida. Den gången, den 27 mars, var det endast bolsjevikerna som vågade resa. En månad senare var det redan mer än tvåhundra emigranter, däribland L. Martov och andra mensjeviker, som reste samma väg genom Tyskland:

När vi steg på vagnen var det ingen som intresserade sig för våra saker eller pass. Iljitj var helt försjunken i sig själv, i tankarna var han redan i Ryssland. Under färden rörde sig samtalen mestadels om triviala saker. Roberts muntra röst klingade över hela vagnen. Han hade blivit god vän med Sokolnikov och hade ingen lust att prata med kvinnor. Tyskarna ville visa att det inte rådde någon bristsituation i landet, och kocken serverade sådana mättande mål som man i våra exilkretsar inte var van vid. När vi tittade ut i vagnsfönstren slog det oss att vi knappt såg några vuxna män: bara kvinnor, tonåringar och barn fanns det på stationer, åkrar och gator. Den bilden dök sedan ofta upp i minnet under de första dagarna i Petrograd, där spårvagnarna var fullpackade av soldater.

I Berlin kördes tåget in på ett reservspår. Kort före hade några tyska socialdemokrater tagit plats i en speciell kupé. Det var ingen av oss som pratade med dem, förutom Robert som tittade in i deras kupé och började utfråga dem på franska: "Vad gör en konduktör?" Jag vet inte om tyskarna förklarade vad en konduktör gör, men de fick aldrig tillfälle att ställa några frågor till bolsjevikerna.

Den 31 mars anlände vi till Sverige. De socialdemokratiska riksdagsmännen Lindhagen, Carleson, Ström, Ture Nerman och andra var och mötte oss i Stockholm. Man hade hängt upp en röd fana och ett möte hölls. Stockholm minns jag mycket dåligt, i tankarna var jag redan i Ryssland.

Provisoriska regeringen släppte inte in Fritz Platten och Radek, men vågade inte göra detsamma med bolsjevikerna. Så åkte vi över från Sverige till Finland. Där var redan allt kärt och hemvant: slitna tredjeklassvagnar och ryska soldater. Det var skönt. Om en stund hade Robert redan hamnat på armen hos en äldre soldat och satt med sin lilla arm runt soldatens hals, pratade franska och åt av påskkakan som soldaten bjöd på. Vi satt 'alla som fastklistrade vid fönstren. På perrongerna som vi körde förbi stod hopar av soldater. Usijevitj lutade sig ut genom fönstret och ropade: "Leve världsrevolutionen!" Soldaterna stirrade oförstående på honom. En mycket blek löjtnant gick förbi oss flera gånger, och när Iljitj och jag gick över till nästa vagn, som var tom, så slog sig löjtnanten ner bredvid Iljitj och började prata med honom. Han var försvarsanhängare. Iljitj förfäktade sin ståndpunkt och var också mycket blek. Såsmåningom började soldaterna fylla vagnen som snart var alldeles fullpackad.

Soldaterna ställde sig på bänkarna för att bättre kunna se och lyssna på den man som så lättfattligt argumenterade mot rövarkriget. För varje minut växte deras uppmärksamhet, och deras ansikten blev allt spändare.

I Beloostrov kom Iljitjs syster Maria, Sjljapnikov, Stad och andra kamrater och mötte oss. Det var också kvinnliga arbetare där. Staél ville att jag skulle säga dem några ord, men jag kunde ingenting säga, alla ord hade plötsligt försvunnit. Kamraterna satte sig i tåget tillsammans med oss. Iljitj undrade om vi skulle bli häktade när vi kom fram. Kamraterna bara log. Snart var vi framme i Petrograd.

I Petrograd

Petrograds massor – arbetare, soldater och matrosar – hade kommit för att välkomna sin ledare. Många närstående kamrater var också där. En av dem var Tjugurin från Longjumeauskolan med ett brett rött band över axeln; tårarna strömmade ner över ansiktet. Vi var mitt i ett människohav.

Den som inte upplevt revolutionen kan inte föreställa sig dess majestätiska och högtidliga skönhet. Röda fanor, en hedersvakt av Kronstadtmatrosar, strålkastare från Peter-Paulsfästningen som upplyste vägen från Finländska stationen till Ksjesinskajas palats*, pansarbilar, arbetare – män och kvinnor – som bildat häck.

Som officiella representanter för arbetar- och soldatdeputerades sovjet i Petrograd hade Tjcheidze och Skobelev anlänt till järnvägsstationen. Kamraterna ledde Iljitj till det kejserliga väntrummet där Tjcheidze och Skobelev befann sig. När Iljitj steg ut på perrongen kom en kapten fram till honom och avgav rapport. Överraskad förde Iljitj handen till huvudbonaden för en militärisk hälsning. På perrongen stod en hedersvakt uppradad, och Iljitj leddes förbi den med hela vår emigrantgrupp i släptåg. Därefter fick vi ta plats i bilar, Iljitj placerades på en pansarbil och vi åkte alla iväg till Ksjesinskajas palats. ”Leve den socialistiska världsrevolutionen!” ropade Iljitj till människomassan.

Att denna revolution hade börjat kände Iljitj med varje fiber av sin varelse.

Vi kom fram till Ksjesinskajas palats, där centralkommittén och Petrogradkommittén då hade sitt säte. Kamraterna bjöd på te och ville hålla hälsningstal, men Iljitj förde över samtalet på vad som framförallt sysselsatte hans tankar, den taktik man borde bedriva. Vid palatset hade arbetare och soldater samlats, och Iljitj fick hålla tal från balkongen. Intrycket av allt detta, av den upphöjda revolutionära entusiasmen överskuggade allt annat.

Därefter åkte vi hem till Iljitjs syster Anna och hennes man Mark Jelizarov på Sjirokajagatan på Petrogradsidan. Iljitjs andra syster Maria bodde hos dem. Vi fick där ett eget rum. Annas fosterson Gora hade hängt upp en paroll över våra bäddar: Proletärer i alla länder, förena er! Iljitj och jag sade knappt ett ord till varandra denna natt. Inga ord kunde uttrycka våra känslor den dagen – och det behövdes förresten inga ord heller.

Tiden var dyrbar. Iljitj hade knappt hunnit stiga upp när det kom några kamrater för att hämta honom till ett sammanträde med bolsjevikgruppen på allryska sovjetkonferensen. Den hölls i Tauriska palatset någonstans däruppe. Lenin framlade sin syn på vad som borde göras i några teser. Han bedömde situationen, skisserade klart och tydligt de mål som borde uppnås och vägarna till dem. Kamraterna blev till en början förvirrade på något sätt. Många tyckte att Iljitj ställde frågan på ett alltför tillspetsat sätt, att det ännu var för tidigt att tala om den socialistiska revolutionen.

---

* Ksjesinskaja var en ballerina, tsar Nikolaus II:s favorit. Efter Februarirevolutionen hade Petrograds bolsjevikledning sitt högkvarter i palatset. – *Red.*

Samtidigt hade mensjeviker samlats därnere. En kamrat kom därifrån och insisterade på att Iljitj skulle hålla ett likadant tal på ett gemensamt sammanträde med mensjevikiska och bolsjevikiska ombud. Bolsjevikmötet beslöt att Iljitj skulle upprepa sitt tal på ett gemensamt sammanträde med alla socialdemokrater. Det gjorde Iljitj. Sammanträdet hölls i Tauriska palatsets stora sal. Jag minns att det första som föll mig i ögonen var att Goldenberg (Mesjkovskij) satt i presidiet. I revolutionen 1905 var han en principfast bolsjevik, en av våra närmaste kamrater i kampen. Nu hade han följt Plechanov och var fosterlandsförsvarare. Lenin talade under närmare två timmar. Efter honom fick Goldenberg ordet. Han höll sitt svarsinlägg i mycket skarp ton och förklarade att Lenin hade höjt inbördeskrigets fana i de revolutionära demokraternas mitt. Det blev uppenbart hur långt våra vägar gått isär. Jag minns också Kollontays entusiastiska tal till de leninska tesernas försvar.

Plechanov kallade Lenins teser ”galenskaper” i sin tidning *Jedinstvo*.*

Tre dagar senare, den 7 april, trycktes Lenins teser i *Pravda*. Dagen därefter tryckte tidningen en artikel av Kamenev, *Våra meningsskiljaktigheter*, där han tog avstånd från teserna. Kamenev hävdade att teserna var Lenins personliga ståndpunkt som inte delades av vare sig *Pravda* eller centralkommitténs byrå. Det var inte Lenins teser som hade antagits av bolsjevik-delegaterna på sammanträdet där Lenin höll sitt tal, utan CK-byråns teser, hävdade Kamenev. Han förklarade att *Pravdas* ståndpunkt var den gamla.

En kamp tog vid inom bolsjevikorganisationen. Den var inte långvarig. En vecka senare höll Petrograds bolsjeviker en stadskonferens, där Iljitjs synpunkt segrade. Konferensen pågick i åtta dagar (från den 14 till den 22 april), och under denna tid ägde en rad betydelsefulla händelser rum som visade hur rätt Lenin hade.

Den 7 april, samma dag som Lenins teser publicerades, röstade Petrogradsovjetens exekutivkommitté ännu för ”frihetslånet”.†

Borgerliga och försvarsvänliga tidningar startade en ursinnig förföljelsekampanj mot Lenin och bolsjevikerna. Kamenevs förklaring var det ingen som brydde sig om, alla förstod att Lenins synpunkt skulle vinna bolsjevikorganisationens stöd. Men kampanjen mot Lenin bidrog till en snabb popularisering av teserna. Lenin betecknade det pågående kriget som imperialistiskt, som ett rövarkrig, och alla såg att han verkligen gick in för fred. Detta förstod matroserna och soldaterna, alla de för vilka kriget var en fråga på liv och död. Den 10 april talade Lenin i *Izmajlovskijregementet*, den 15 kom det första numret av soldattidningen *Soldatskaja Pravda* (Soldatens sanning) ut och den 16 demonstrerade redan soldater och matrosar i Petrograd mot förföljelserna mot Lenin och bolsjevikerna.

Den 18 april (1 maj enligt den nya stilen) hölls storslagna förstamajdemonstrationer över hela landet. Någoting liknande hade aldrig tidigare skådats.

Och samma dag förklarade utrikesminister Miljukov i en not å provisoriska regeringens vägnar att regeringen skulle föra kriget till ett segerrikt slut och att den skulle fullgöra alla sina förpliktelser mot de allierade. Bolsjevikerna redogjorde i pressen för vad det var fråga om. De framhöll att provisoriska regeringen lovade fullgöra de förpliktelser som Nikolaus II:s regering och tsarkamarillan åtagit sig. De påvisade att det var åtaganden för bourgeoisin.

När massorna hade fått detta klart för sig gick de ut på gatan. Den 21 april demonstrerade de på *Nevskij prospekt*. Där höll också anhängarna av provisoriska regeringen en demonstration.

* *Jedinstvo* (Enighet) var en dagstidning som kom ut i Petrograd från mars till november 1917. Chefredaktör var Plechanov. Tidningen var ett språkrör för de mensjevikiska försvarsanhängarnas yttersta högerflygel och stödde reservationslöst den borgerliga provisoriska regeringen. Kämpade ursinnigt mot bolsjevikerna. – *Red.*

† Det så kallade frihetslånet utfärdades av den borgerliga provisoriska regeringen våren 1917 för finansiering av krigsutgifterna. – *Red.*

Dessa händelser enade bolsjevikerna. Petrograds bolsjevikkonferens fattade resolutioner i Lenins anda.

Den 21 och 22 april antog centralkommittén resolutioner som klart påvisade nödvändigheten av att avslöja provisoriska regeringen, fördömde Petrogradsovjetens kompromissande, manade till nyval av arbetar- och soldatdeputerade och till att stärka sovjeterna samt påvisade nödvändigheten av ett brett upplagt upplysningsarbete. Samtidigt framhölls det att försök att omedelbart störta provisoriska regeringen var förhastade.

När allryska konferensen öppnades den 24 april, tre veckor efter det att Lenin hade framlagt sina teser, var enigheten bland bolsjevikerna redan ett faktum.

Efter ankomsten till Petrograd var det inte ofta jag såg Iljitj. Han arbetade i centralkommittén och på Pravda och reste runt på möten. Jag började arbeta i centralkommitténs sekretariat i Ksjesinskajas palats, men det liknade inte mitt sekreterarjobb utomlands och åren 1905-1907, då det i rätt stor omfattning var fråga om självständigt arbete efter Iljitjs direktiv. Sekreterare var Stasova, och hon hade en stab av assistenter som skötte kontorsarbetet. Jag pratade med partifunktionärer som besökte oss, men jag var då dåligt informerad om det lokala arbetet. Ofta tittade CK-medlemmar in, särskilt Sverdlov. Jag var som sagt inte insatt i förhållandena, och det kändes betungande att jag inte hade några bestämda funktioner.

I gengäld insöp jag girigt alla intryck. Gatulivet var mycket spännande under dessa dagar. Vid varje gatuhörn stod folk i grupper och diskuterade ivrigt det aktuella läget och nyheterna. Jag brukade ansluta mig till en grupp och lyssna. Dessa gatumöten var så intressanta att det en gång tog mig tre timmar att gå från Sjirokajagatan till Ksjesinskajas palats. Vårt fönster vette mot en gård, och även här kunde man höra livliga diskussioner när man öppnade fönstret på natten. Det brukade vara en soldat som satt där tillsammans med några andra: köksor, hembiträden och ungdomar. Klockan ett på natten hörde man enskilda brottstycken av samtalet: bolsjeviker, mensjeviker ... Klockan tre: Miljukov ... bolsjeviker ... Klockan fem: samma politiska diskussion i full gång. Sedan dess associeras alltid Petrograds vita nätter för mig med dessa nattliga diskussioner.

Jag träffade massor med folk i CK-sekretariatet. Ksjesinskajas palats var säte för centralkommittén, militärorganisationen och Soldatskaja Pravdas redaktion. Ibland deltog jag i centralkommitténs sammanträden och lärde känna kamraterna bättre, och jag följde också med Petrogradkommitténs verksamhet. En annan sak som intresserade mig var tonåringarna och arbetarungdomen. De drogs med i rörelsen. Bland dem fanns anhängare av olika riktningar: bolsjeviker, mensjeviker, socialistrevolutionärer och anarkister. Organisationen omfattade upp till femtiotusen ungdomar, men till en början drev den så att säga vind för våg. Jag satte igång med en del arbete bland dem. Mot denna arbetarungdom kontrasterade skarpt högstadieeleverna i skolan. De samlades ofta utanför Ksjesinskajapalatset och skrek skällsord mot bolsjevikerna. Det märktes att de grundligt hade indoktrinerats.

Kort efter vår ankomst till Petrograd, jag minns inte den exakta dagen, var jag på en lärarkongress. Det var en massa folk där. Lärarna stod helt och hållet under socialistrevolutionärernas inflytande. Kända fosterlandsförsvarare talade på kongressen. Samma dag som jag var där hade Aleksinskij talat innan jag hade kommit. Där fanns allt som allt femton eller tjugo socialdemokrater, bolsjeviker och mensjevikerinternationalister. De hade samlats i ett litet rum och utbytte åsikter om vilken slags skola man skulle kämpa för. Många av de närvarande var senare med i stadsdelsdumorna. Lärarna var i sin massa chauvinistiskt stämda.

Den 18 april (1 maj) deltog Iljitj i förstamajdemonstrationen. Han talade i Ochtastadsdelen och på Marsfältet. Jag hörde honom inte, var sängliggande. När han kom hem slogs jag av hans entusiastiska ansiktsuttryck. Utomlands deltog vi ofta i förstamajmöten, men ett

förstamajmöte med polisens tillstånd är en sak medan en förstamajmanifestation av det revolutionära folket som besekrat tsarismen är någonting helt annat.

Den 21 skulle jag träffa Iljitj hos Danskoj. Adressen jag fick var Staro-Nevskij 3, och jag vandrade utmed hela Nevskij prospekt. Från Nevskaja Zastava kom en stor arbetardemonstration som hälsades av arbetare bland fotgängarna. ”Kom nu!”, ropade en ung arbetarkvinna till en annan på trottoaren. ”Vi ska hålla på hela natten!” Arbetardemonstrationen till mötes kom en annan folkskara, i plommonstop och hattar, som välkomnades av plommonstop och hattar på trottoaren. Närmare Nevskaja Zastava dominerade arbetarna, medan plommonstoppen var i majoritet vid Morskajagatan och Politsejskijbron. Från mun till mun gick där historien om hur Lenin med tyskt guld hade ”köpt” arbetarna som nu alla stödde honom. ”Vi måste prygla upp den där Lenin!”, skrek en elegant klädd ung kvinna. ”De där uslingarna borde alla halshuggas!”, ropade en man i plommonstop upphetsat. Klass mot klass! Arbetarklassen stödde Lenin.

Allryska partikonferensen, den så kallade aprilkonferensen, hölls den 24-29 april. Närvarande var 151 delegater. Konferensen valde en ny centralkommitté och diskuterade mycket viktiga frågor, nämligen det rådande läget, kriget, bildandet av en tredje international, den nationella frågan, agrarfrågan och partiprogrammet.

Jag minns särskilt väl Iljitjs tal om dagsläget. I det framträdde särskilt åskådligt Iljitjs inställning till massorna, hur uppmärksamt han studerade deras liv och intressen. ”Det är inte det minsta tvivel om att proletariatet och halvproletariatet som klass inte har intresse av kriget. De är påverkade av tradition och bedrägeri. De saknar ännu politisk erfarenhet. Härav vår uppgift att tålmodigt förklara. Vi gör inte de minsta principiella eftergifter för dem men vi får inte betrakta dem som socialchauvinister. Denna befolkningsgrupp har aldrig varit socialistisk och har aldrig haft det minsta begrepp om socialism, den har först helt nyligen vaknat till politiskt liv. Men dess klassmedvetande växer och breddas med utomordentlig snabbhet. Vi måste kunna klargöra våra synpunkter för denna befolkningsgrupp, och det är nu den svåraste uppgiften, i synnerhet för ett parti som så sent som igår arbetade illegalt.” (Verk, b. 24, s. 205-206)

”Många av oss”, sade Lenin i detta tal, ”jag själv inberäknad, har haft tillfälle att tala inför folket, särskilt inför soldaterna, och det förefaller mig att när allting förklaras för dem från klassynpunkt, så är det en sak i vår ståndpunkt som är synnerligen oklar för dem, nämligen, på vilket sätt vi ämnar avsluta kriget, på vilket sätt vi anser det möjligt att stoppa det. Massorna befinner sig i en labyrint av missförstånd, de förstår inte alls vår ståndpunkt och därför måste vi här uttrycka oss med största klarhet.” (Ibid., s. 202)

”När vi vänder oss till massorna måste vi ge konkreta svar på deras frågor.” (Ibid., s. 207)

Det är inte bara bland proletariatet som vi måste kunna förklara vad vi vill, sade Iljitj, utan också bland breda småborgerliga kretsar.

På tal om kontrollen sade Vladimir Iljitj: ”För att kontrollera måste man ha makt. Om detta är oförståeligt för det småborgerliga blockets breda massa, måste man ha tålmod att förklara det för den, men under inga omständigheter ljuga för den.” (Ibid., s. 201) Iljitj tålde ingen demagogi, och det märkte de soldater och bönder som talade med honom. Men förtroende vinner man inte i ett slag. Även i en sådan bråd tid höll Iljitj huvudet kallt: ”Vi är nu i minoritet, massorna tror ännu inte på oss. Vi kan vänta, de kommer att övergå till vår sida när regeringen visar sitt ansikte.” (Ibid., s. 202) Iljitj hade haft många samtal med soldater och bönder, han hade redan då sett många tecken på förtroende, men han gjorde sig inga illusioner: ”Det proletära partiet skulle göra ett farligt misstag ifall det baserade sin taktik på subjektiva önsknings där organisation är nödvändig. Vi kan inte säga att majoriteten är med

oss; vad vi behöver i den nuvarande situationen är försiktighet, försiktighet och försiktighet. Att basera den proletära taktiken på subjektiva önsknings innebär att döma den till undergång.” (Ibid., s. 206-207)

I senare delen av sitt tal om det rådande läget sade Iljitj: ”Den ryska revolutionen har skapat sovjeterna. Inget borgerligt land i världen har eller kan ha sådana statsinstitutioner. Ingen socialistisk revolution kan verka effektivt med någon annan statsmakt än denna. Arbetar- och soldatdeputerades sovjeterna måste ta makten inte för att upprätta en vanlig borgerlig republik eller för omedelbar övergång till socialismen. Så får det inte vara. Vad är då syftet? Sovjeterna måste ta makten för att ta de första konkreta stegen till denna övergång, steg som kan och måste tas. Frukten är huvudfienden i detta hänseende. Massorna måste spurras till att ta dessa steg omedelbart, i annat fall kommer sovjeternas makt att bli meningslös och kommer inte att ge folket någonting.” (Ibid., s. 211)

Iljitj gick vidare in på de direkta uppgifter som sovjeterna stod inför: ”Privat äganderätt till jord måste avskaffas. Det är uppgiften som vi står inför, eftersom majoriteten av folket är för den. För att verkställa den behöver vi sovjeterna. Denna åtgärd kan inte genomföras med hjälp av de gamla statstjänstemännen.” (Ibid., s. 211-212) Och så avslutade Iljitj sitt tal med ett exempel på vad som menades med lokal erövring av makten. ”Jag slutar med syftning på ett tal som gjorde ett synnerligen starkt intryck på mig. Jag hörde en kolgruvearbetare hålla ett beaktansvärt tal. Utan att använda ett enda bokligt ord, berättade han för oss hur de hade gjort revolutionen. Dessa gruvarbetare intresserade sig inte för frågan om de skulle ha en president eller inte. De bemäktigade sig gruvan, och den viktigaste frågan för dem var att hålla linorna intakta så att produktionen inte skulle störas. Sedan kom frågan om bröd, som det var ont om, och gruvarbetarna kom också överens om en metod att förskaffa sig det. Detta är ett verkligt program för revolutionen som inte hämtats från böcker. Detta är en verklig erövring av makten på ort och ställe.” (Ibid., s. 212)

Zinaida Krzjizjanovskaja påminde en gång om att jag hade berättat för henne om gruvarbetarens tal och sagt: ”Vad gruvarbetarna nu framförallt behöver är egna ingenjörer. Vladimir Iljitj tror att det skulle vara bra om Gleb* kunde åka dit.”

På konferensen träffade vi många bekanta. Jag minns bland annat Prisiagin från Longjumeauskolan, hur han med strålade ögon lyssnade på Iljitjs tal. Nu är Prisiagin inte längre vid liv. Han arkebuserades av de vita i Sibirien 1918.

I början av maj 1917 hade Iljitj gjort ett utkast till förändringar i partiprogrammet. Det imperialistiska kriget och revolutionen hade medfört genomgripande förändringar i hela det sociala livet och krävde en hel rad nya värderingar och grepp. Det gamla programmet var helt föråldrat.

Hela utkastet till det nya minimiprogrammet präglades av en strävan att förbättra, att höja massornas levnadsstandard, ge utrymme för deras självverksamhet.

Jag trivdes allt mindre med mitt arbete i partisekretariatet. Vad jag ville ha var ett jobb direkt bland massorna och även möjlighet att oftare se Iljitj. Jag blev alltmer orolig för honom. Hetsen mot honom bara upptrappades. När man gick på en gata på Petrogradsidan kunde man höra kvinnorna prata: ”Vad ska man göra med den där Lenin som kom hit från Tyskland? Kanske bäst att dränka honom i en brunn?” Självklart visste vi vem som stod bakom allt detta prat om mutor och förräderi med mera. Men det är en sak när borgarna kommer med sådant förtal och en helt annan sak när massorna upprepar det. Jag skrev en artikel för Soldatskaja

---

* Gleb Krzjizjanovskij – Red.

Pravda om Lenin under rubriken En sida ur partihistorien. Vladimir Iljitj tittade igenom den och gjorde några ändringar, och artikeln trycktes i nr 21 av tidningen den 13 maj 1917.

Vladimir Iljitj kom hem så trött att jag inte hade hjärta att fråga honom om hur sakerna stod till. Men båda kände vi ett behov av att diskutera händelserna som vi var vana, under en promenad. Och även om det var sällan så tog vi ibland en promenad på folktomma gator på Petrogradsidan. Jag minns en sådan promenad tillsammans med Sjaumjan och Jenukidze. Sjaumjan passade då på att ge Iljitj några röda rockmärken som hans söner hade bett honom överlämna. Iljitj tog leende emot gåvan.

Stepan Sjaumjan hade vi känt länge. Han åtnjöt stor auktoritet bland Bakuproletariatet. Han anslöt sig till bolsjevikerna genast efter andra partikongressen och deltog i kongresserna i Stockholm och i London. På Stockholmskongressen var han med i mandatkommissionen. Denna kongress var mycket större än andra och tredje partikongresserna. Då visste man vad varje ombud gick för, men i Stockholm var det många delegater som vi kände dåligt. I mandatkommissionen var kampen mellan fraktionerna hård om varje delegat. Sjaumjan trivdes inte alls där, det minns jag. Londonkongressen deltog jag inte i. Under andra emigrationen brevväxlade vi ofta med kamraterna i Baku. Jag minns att de frågade mig om orsakerna till splittringen med Vperjodanhängarna och att jag gav dem en detaljerad redogörelse för vad tvisten gällde.

År 1913 brevväxlade Iljitj flitigt med Sjaumjan i den nationella frågan. Ett mycket intressant brev skrev Iljitj i maj 1914. Han utvecklade där tanken att marxister av alla eller flertalet nationaliteter i Ryssland i riksduman skulle lägga fram ett lagförslag om nationernas jämlikhet och skydd av de nationella minoriteternas rättigheter. Iljitj menade att lagförslaget skulle innehålla en fullständig förklaring av vår uppfattning av jämlikheten, däribland sådana frågor som språket, skolan och kulturen i allmänhet, i alla aspekter. Han skrev: ”Jag tror att man på detta sätt populärt skulle kunna förklara hur dum teorin om den nationella kulturella autonomi är och definitivt *ta kål på anhängarna av denna teori.*” (Verk, b. 35, s. 106) Iljitj skrev till och med ett utkast till ett sådant lagförslag.

Iljitj var därför glad att träffa Stepan 1917 och diskuterade med honom alla de tillspetsade frågor som bolsjevikerna då stod inför.

Jag minns också Iljitjs tal på första allryska kongressen med arbetar- och soldatdeputerades sovjet. Kongressen hölls i en krigsskola på Vasiljevskijön. Vi vandrade längs de långa korridorerna, och i klassrummen hade ordnats sovplatser för ombuden. I den proppfulla aulan satt bolsjevikerna längst bak i en liten grupp. Det var bara bolsjevikerna som applåderade Lenins tal, men att det hade gjort starkt intryck stod utom allt tvivel. Kerenskij lär ha legat avdånad i tre timmar efter talet, hur mycket man nu skall lita på den historien.

I juni hölls val till stadsdelsdumorna. Jag begav mig till Vasiljevskijön för att se på hur valkampanjen gick. På gatorna myllrade det av arbetande, framförallt arbetare från Rörverken men också kvinnor från Lafermefabriken. Den fabriken röstade på socialistrevolutionärerna. Överallt gick diskussionens vågor höga, man diskuterade inte kandidaterna personligen utan partierna, vad det ena eller andra partiet eftersträvade. Jag kom att tänka på municipalvalen i Paris när vi var där; det som slog oss var frånvaron av politiska värderingar och att man så ofta gick in på personligheter i valen. Här var bilden den motsatta. En annan sak som föll i ögonen var massornas politiska utveckling jämfört med 1905-1907. Man märkte att alla läste tidningar av olika politisk riktning. I en grupp diskuterade man möjligheten av bonapartism i Ryssland. En skum figur som liknade en polisspion dök upp än här och än där i folkgyttret. Han var på något sätt helt malplacerad i denna arbetarmassa som vuxit så starkt under de senaste åren.

Den revolutionära stämningen bland massorna ökade.

Bolsjevikerna hade utsatt en demonstration till den 10 juni. Sovjetkongressen förbjöd den genom att bestämma att inga demonstrationer fick förekomma under tre dagar. Iljitj insisterade på att den av Petrogradkommittén utlysta demonstrationen skulle inställas. Han menade att eftersom vi erkände sovjeternas makt så måste vi efterfölja kongressens beslut för att inte spela motståndarna i händerna. Men sovjetkongressen gav efter för stämningen bland massorna och utlyste en egen demonstration till den 18 juni. Resultatet blev inte som kongressen hade väntat sig. Närmare 400 000 arbetare och soldater deltog i demonstrationen. 90 procent av fanorna och banderollerna var med den bolsjevikiska centralkommitténs paroller: All makt åt sovjeterna! och Ned med de tio kapitalistiska ministrarna! Endast tre banderoller stödde provisoriska regeringen. (De bars av Bund, Plechanovs Jedinstvo och ett kosackregemente.) Iljitj betecknade den 18 juni som en av de dagar då vändpunkten inträdde. Han skrev: ”Demonstrationen den 18 juni blev en demonstration av det revolutionära proletariats krafter och politik, som visar revolutionen vägen, visar utvägen ur återvändsgränden. Häre ligger den gigantiska historiska betydelsen i söndagens demonstration, häre skiljer den sig principiellt från de demonstrationer, som hölls den dag revolutionsoffret jordades och första maj. Då firades allmänt revolutionens första seger och dess hjältar, det var en blick tillbaka som folket kastade över den första etappen till frihet, som det så ytterst snabbt och ytterst framgångsrikt tillryggalagt. Första maj var en fest, ägnad de önskingar och förhoppningar som är knutna till den internationella arbetarrörelsens historia, till dess ideal av fred och socialism.

Varken den förra eller den senare demonstrationen hade satt sig som mål att utvisa riktningen för revolutionens fortsatta rörelse och kunde inte heller göra det. Varken den förra eller den senare ställde massorna eller i massornas namn konkreta, bestämda, aktuella frågor om vart och hur revolutionen måste fortgå.

I denna mening var den 18 juni den första politiska aktionens demonstration, som inte i en bok eller en tidning utan på gatan, inte genom ledarna utan genom massorna klaggjorde hur olika klasser handlar, hur de vill och kommer att handla för att föra revolutionen vidare. Bourgeoisin höll sig undan.” (Verk, b. 25, s. 91-92)

Valen till stadsdelsdumorna hölls. Jag valdes in i Viborgstadsdelens дума. Där var det nästan uteslutande bolsjevikerna som blev valda samt ett litet antal mensjevikerna-internationalister. De senare deltog inte i arbetet. I dumastyrelsen var det bara bolsjevikerna som arbetade: L. Michajlov, Kutjmenko, Tjugurin, en kamrat till och jag. Styrelsen befann sig först i samma byggnad som stadsdelens partikommitté, vars sekreterare var Zjenja Jegorova och där också Lācis arbetade. Vår styrelse och partikommittén arbetade i nära kontakt med varandra. Verksamheten i Viborgstadsdelen var mycket lärarrik för mig, det var en utmärkt skola i parti- och sovjetarbete. Den var nödvändig för mig som bott så många år utomlands, som inte vågade tala ens på ett litet möte och som hittills inte skrivit en rad i Pravda.

Viborgstadsdelen hade en stark bolsjevikaktivitet. Bolsjevikerna åtnjöt arbetarmassornas förtroende. Kort efter det att jag hade tillträtt min befattning fick jag överta ledningen i stadsdelens kommitté för hjälp åt soldatfruar, som tidigare hade föreståtts av min gamla bekanting och skolkamrat Nina Gerd (Struves fru). Vi hade tillsammans varit lärarinnor i söndagsskolan och hon hade under arbetarrörelsens första år varit socialdemokrat. Nu hade vi helt motsatta politiska åsikter. När hon överlämnade papperen sade hon: ”Soldatfruarna litar inte på oss. De är missnöjda vad vi än gör. De litar endast på bolsjevikerna. Nåväl, ta över här, kanske ni lyckas bättre.” Vi var inte rädda för att ta över, vi ansåg att vi tillsammans med arbetarna och med stöd på deras självverksamhet skulle få igång en omfattande verksamhet.

Arbetarmassorna ådagalade stor aktivitet inte bara på det politiska området utan också på det kulturella fältet. Inom kort hade vi bildat ett folkundervisnings-råd med representanter för alla företag i Viborgstadsdelen. Bland dem minns jag Purysjev, Kajurov, Jurkin och Gordienko. Vi samlades varje vecka och dryftade praktiska åtgärder. När frågan om allmän läs- och skrivkunnighet blev aktuell gjorde arbetarna snabbt upp en förteckning över analfabeter på fabrikerna och verken. Vi krävde att företagen skulle iordningställa skollokaler, och när en av dem vägrade ställde arbetarna till med ett våldans ståhej. Det visade sig att företaget hade upplåtit lokaler åt en grupp soldater från särskilt chauvinistiskt stämda bataljoner. Det slutade med att företagen hyrde skollokaler. Närvarofrekvensen och undervisningens kvalitet togs under kontroll av arbetarna.

Inte långt från dumastyrelsen hade ett kulspruteregemente förlagts. Det ansågs vara högst pålitligt, men denna pålitlighet var snart som bortblåst efter det att förbandet hade förlagts till Viborgska sidan och agitationen kommit igång bland soldaterna. De som först började agitera för bolsjevikerna var försäljerskorna av solrosfrön, kvass med mera. Bland dem fanns flera arbetarkvinnor som jag hade känt på 1890-talet och under revolutionen 1905. De var välklädda, aktiva på mötena och politiskt medvetna. En av dem berättade för mig: "Gubben ligger vid fronten. Vi kom bra överens, men jag vet inte hur det blir när han kommer tillbaka. Jag stöder bolsjevikerna nu, går tillsammans med dem, och jag undrar om han där har förstått att det är den rätta vägen. Ofta är jag orolig på nätterna: tänk om han inte är på det klara med det? Jag vet bara inte om vi någonsin träffas. Han kan ju bli dödad och jag hostar för den delen blod och är nu på väg till sjukhuset." Jag kommer aldrig att glömma hennes ansikte med infallna rödfläckiga kinder, hennes oro över att hon skulle behöva skiljas från sin man på grund av åsikter. Men i kulturarbetet var det då männen och inte kvinnorna som angav tonen. De satte sig in i allt. Gordienko ägnade en hel del av sin tid åt barnstugor till exempel. Kuklin höll ett öga på den arbetande ungdomen.

Jag tog också itu med ungdomsarbetet. Förbundet Ljus och kunskap utarbetade sitt program. Bland ungdomarna där fanns bolsjevik, mensjevik, anarkister och icke partianslutna. Programmet var naivt och primitivt, men diskussionen kring det var mycket intressant. Det fanns till exempel en punkt om att alla skulle lära sig sy. En pojke, han var bolsjevik, anmärkte: "Vad ska det tjäna till att alla lär sig sy? Flickorna ska så klart lära sig, annars kan de inte sy fast en byxknapp åt mannen. Men inte behöver väl alla kunna sy!" De orden framkallade en storm av indignation. Både flickor och pojkar hoppade upp och protesterade. "Ska kvinnan sy fast knappar åt mannen? Stöder du kvinnans hemslaveri? Hustrun är sin mans kamrat, inte hans slavinna!" Förslagsställaren om att bara flickor skulle lära sig sy var tvungen att kapitulera.

Jag minns ett samtal med en annan pojke, Murasjov hette han, som ivrigt försvarade bolsjevikerna. Jag undrade varför han inte var medlem av en bolsjevikorganisation. "Jo," svarade han, "vi var ju några pojkar i organisationen. Men varför tror du att vi hade gått med? Tror du att det var för att vi begrep att bolsjevikerna hade rätt? Nej du, det var för att bolsjevikerna delade ut revolverar åt de sina. Men det duger ju inte, man måste ansluta sig för att man är medveten. Så jag lämnade tillbaka partiboken för att tänka på saken." Det måste emellertid sägas att ungdomarna i Ljus och kunskap var revolutionärt sinnade, de skulle inte ha tålt i sin mitt en enda en med högersynpunkter. Ungdomarna var aktiva, talade på sina möten och på företagen. Men de var förfärligt godtrogna. Det fick vi kämpa emot på alla möjliga sätt.

Jag arbetade också mycket bland kvinnorna. Min tidigare blyghet var som bortblåst och jag talade överallt där det behövdes.

Jag gick helt upp i arbetet. Jag ville att massorna helt och hållet skulle delta i arbetet för det allmänna bästa och förverkliga idén om den ”folkmilis” som Vladimir Iljitj hade skrivit om en gång.

Sedan jag börjat arbeta i Viborgstadsdelen hade jag ännu färre tillfällen att träffa Iljitj. Det var emellertid en spännande tid, och kampen blev bara hårdare. Den 18 juni var inte endast den dag då fyrahundratusen arbetare och soldater demonstrerade under bolsjevikiska paroller. Det var också den dag då provisoriska regeringen efter tre månaders vacklan gav efter för de allierades påtryckningar och inledde en offensiv vid fronten. Bolsjevikerna hade redan startat agitationen i pressen och på möten. Regeringen kände grunden svikta under sina fötter. Den 28 juni började nederlaget för den ryska armén; trupperna råkade i jäsning.

I slutet av juni reste Iljitj tillsammans med sin syster Maria ut på landet för att vila ut några dagar. De hälsade på hos Bontj-Brujevitj och hans familj i byn Neivola i närheten av järnvägsstationen Mustamäki inte långt från Petrograd. Under tiden tilldrog sig följande händelser i Petrograd. Kulspruteregementet på Viborgska sidan fattade beslut om väpnat uppror. Två dagar dessförinnan hade vår utbildningskommitté kommit överens med regementets kultur- och utbildningskommitté att ha ett gemensamt sammanträde på måndagen för att diskutera några kulturfrågor. Självfallet var ingen där från regementet. Det hade mangrant gett sig iväg. Jag begav mig till Ksjesinskajas palats och hade snart kommit ifatt regementet. Soldaterna marscherade i strikt ordning på Sampsonievskij prospekt. Jag minns följande scen. En gammal arbetare klev ner på körbanan och gick soldaterna till mötes. Han bugade sig djupt för dem och sade högt: ”Ge inte vika nu, pojkar, kämpa för det arbetande folket!” I Ksjesinskajas palats minns jag Stalin och Lasjevitj. Kulsprutesoldaterna stannade nedanför balkongen, saluterade och fortsatte vidare. Senare kom två regementen till marscherande till CK:s huvudkvarter och därefter tågade en arbetardemonstration fram. På kvällen skickades en kamrat till Mustamäki för att hämta Iljitj. Centralkommittén beslöt att förvandla demonstrationen till en fredlig manifestation men under tiden hade kulsprutesoldaterna redan börjat resa barrikader. Lasjevitj, som ledde partiarbetet i regementet, låg länge på soffan och stirrade i taket i Viborgstadsdelens dumastyrelse innan han gav sig iväg till soldaterna för att söka få dem att dra sig tillbaka till kasernerna. Han hade det inte lätt, men det var centralkommitténs beslut. Verkstäder och fabriker gick i strejk. Matrosar anlände från Kronstadt. En jättedemonstration av beväpnade arbetare och soldater var på väg mot Tauriska palatset. Iljitj talade från balkongen på Ksjesinskajas palats. Centralkommittén gav ut ett upprop för att stoppa demonstrationen. Provisoriska regeringen kallade på officersaspiranter och kosacker. På Sadovajagatan öppnades eld mot demonstranterna.

Åter under jorden

Denna natt tillbringade Iljitj hos Sulimov på Petrogradsidan. Säkrast var han på Viborgska sidan, och vi beslöt att han skulle logera hos arbetaren Kajurov. Jag tittade in till Sulimov för att hämta Iljitj och vi gav oss iväg till Viborgska sidan. Vi passerade Moskvaregementets kaserner längs en boulevard, där Kajurov satt och väntade på oss. När han fick se oss reste han sig och gav sig iväg. Iljitj följde efter honom och jag gick åt ett annat håll. Officersaspiranterna hade skövlat Pravdas redaktion. På dagen hade Petrogradkommittén haft möte i ett vakthus på Renaultverken och Iljitj hade deltagit. Man dryftade frågan om generalstrejk och beslöt att inte utlysa någon. Därifrån gick Iljitj till Fofanova på Lesnoj prospekt där han träffade några CK-medlemmar. Den dagen undertrycktes arbetarrörelsen. Vperjodanhängaren Aleksinskij, tidigare ledamot av andra riksduman från Petrograds arbetare och en gång i tiden vår arbetskamrat, och socialistrevolutionären Pankratov, en gammal Schlüsselburgfånge,*

---

* Schlüsselburg var en fästning som av tsarregeringen användes som fängelse för politiska motståndare. – Red.

spred det falska ryktet att de hade belägg på att Lenin var tysk spion. De ville därmed neutralisera Lenins inflytande. Provisoriska regeringen fattade den 6 juli beslut om att arrestera Lenin, Zinovjev och Kamenev. Regeringstroga trupper besatte Ksjesinskajas palats. Iljitj flyttade från Kajurov till Allilujev, där även Zinovjev höll sig dold. Kajurovs son var nämligen anarkist och knåpade tillsammans med andra ungdomar med bomber. Lägenheten var därför inte särskilt lämpad som hemlig tillflyktsort.

Den 7 besökte Maria och jag Iljitj hemma hos Allilujev. Det var just när Iljitj inte kunde bestämma sig för om han skulle inställa sig inför domstolen eller inte. Han anförde en hel rad argument för att han skulle göra det. Maria invände energiskt. ”Grigorij och jag tänker inställa oss, var snäll och säg det åt Kamenev”, sade Iljitj till mig. Kamenev befann sig då i en lägenhet i närheten. Jag reste mig. ”Det är bäst att vi säger adjö till varandra”, sade Iljitj. ”Vi kanske aldrig träffas mer.” Vi omfamnade varandra. Jag gick till Kamenev och berättade vad Iljitj hade sagt. På kvällen övertalade Stalin och andra Iljitj att inte inställa sig i rätten. Därmed räddade de hans liv.

På kvällen hade vi husundersökning i lägenheten på Sjirokajagatan. Det var bara vårt rum som undersöktes. Undersökningen utfördes av en överste och en annan militär i kappa med vitt foder. De tog några av mina anteckningar och dokument i skrivbordet. De frågade om jag visste var Iljitj befann sig, varför jag drog slutsatsen att han inte hade inställt sig i rätten. På morgonen gick jag till Smilga som bodde på samma gata. Stalin och Molotov var där. Jag fick veta att Iljitj och Zinovjev hade beslutat gå under jorden.

Två dagar senare, den 9, kom en hop officersaspiranter och undersökte hela lägenheten. De tog Iljitjs sväger Mark Jelizarov för Lenin och anställde förhör med mig om det var Iljitj. Jelizarovs hade då ett hembiträde som hette Annusjka och som hade kommit från en gudsförgäten plats på landsbygden. Hon hade ingen föreställning om vad som höll på att ske i världen. Hon ville gärna lära sig läsa och skriva och tittade i abc-boken varje ledig minut men det gick faktiskt inget vidare för henne. ”Jag är dum som en bondlolla!” utropade hon bekräftande. Jag försökte hjälpa henne att lära sig läsa och berättade också vilka partier som det fanns, varför kriget hade brutit ut och så vidare. Vem Lenin var hade hon ingen föreställning om. Den 8 hade jag inte varit hemma, men Anna och Mark berättade sedan att en bil hade kört fram till huset och en fientlig demonstration hade ägt rum. Plötsligt kom Annusjka inrusande och ropade: ”Det är några som heter Olenin som har kommit.”

Under husundersökningen förhörde officersaspiranterna Annusjka. De pekade på Mark och frågade vad han hette. Det visste hon inte. De trodde att hon inte ville säga det. Sedan kom de ut i köket och tittade under Annusjkas säng. Den upprörda Annusjka anmärkte: ”Kika i spisen också, kanske det sitter nån där.” Officersaspiranterna tog Mark, Annusjka och mig med till generalstaben. Där satte de oss på stolar på avstånd från varandra och en soldat med gevär placerades vid vars och ens sida. Efter en tid rusade en hop ursinniga officerare in i rummet och tänkte kasta sig över oss. Men då kom en överste in – den samme som hade gjort husundersökningen hos oss första gången. Han tittade på oss och sade: ”Nej, det är inte dem som vi vill ha tag i.” Hade Iljitj varit där hade de slitit honom i stycken. Vi fick gå, och Mark krävde att vi skulle köras hem med bil. Översten lovade att säga till om en bil och gick. Men någon bil fick vi naturligtvis inte. Vi tog en hyrkusk. Broarna över Neva hade öppnats och vi kom hem först tidigt på morgonen. Vi knackade på dörren men fick inget svar. Vi började redan frukta att någonting skulle ha hänt när dörren äntligen öppnades.

En tredje undersökning hölls hos Anna och Mark men jag var inte hemma då. När jag kom hem från arbetet såg jag soldater vid ingången och det var fullt med människor på gatan. Jag stod och tittade på en stund men gick sedan tillbaka till dumastyrelsen. Det var ju ingenting jag kunde göra för att hjälpa Anna och Mark. När jag kom till styrelsen hade alla gått, endast

vakterskan var där. Något senare kom Slutskij, en kamrat som nyligen hade kommit från Amerika tillsammans med Volodarskij, Melnitjanskij och andra. Han stupade sedan på sydfronten. Han hade just klarat sig undan en arrestering och började övertala mig att inte gå hem utan först be någon se efter på morgonen vad som hade hänt. Vi gav oss iväg för att leta efter någon plats där vi kunde övernatta, men vi kände inte till våra kamraters adresser. Vi vandrade runt i stadsdelen en lång stund tills vi kom fram till Fofanova som lät oss ligga kvar hos henne. På morgonen fick vi veta att ingen hade blivit anhållen och att undersökningen den här gången inte hade skett under så grova former som tidigare.

Iljitj och Zinovjev höll sig gömda på stationen Razliv inte långt från Sestroretsk, hos en partimedlem vid namn Jemeljanov som sedan gammalt kände till de underjordiska arbetsmetoderna. Då arbetade han på fabriken i Sestroretsk. Iljitj bevarade sedan hela tiden en mycket varm känsla för Jemeljanov och hans familj.

Jag tillbringade all min tid i Viborgstadsdelen. Under julidagarna slogs man av skillnaden mellan stämningen bland småborgarna och bland arbetarna. Den uppretade kälkborgaren kunde man höra på spårvagnarna och vid varje gatuhörn, men gick man över träbron till Viborgska sidan så var det som om man kom till en annan värld. Jag hade mycket att stå i med. Genom Zoff och andra som hade förbindelser med Jemeljanov fick jag brev från Iljitj med instruktioner. Reaktionen stärktes. På ett gemensamt sammanträde med allryska centrala exekutivkommittén och arbetar- och bondedeputeradesovjetens exekutivkommitté den 9 juli benämndes provisoriska regeringen som den regering som skulle "rädda revolutionen". "Räddningsaktionerna" inleddes samma dag. Den dagen arresterades Kamenev. Den 12 juli infördes dödsstraff vid fronten. Den 15 stängdes Pravda och Okopnaja Pravda (Löppgravarnas sanning) och förbjöds möten vid fronten. Bolsjeviker häktades i Helsingfors och bolsjevitidningen Volna (Vågen) indrogs där. Den 18 upplöstes riksdagen i Finland och general Kornilov utnämndes till överbefälhavare. Den 22 arresterades Trotskij och Lunatjarskij.

Kort efter julidagarna hittade Kerenskij på ett sätt att stärka disciplinen i armén. Kulspruteregimentet som hade inlett händelseutvecklingen under julidagarna marscherade utan vapen ut på ett torg där det offentligen brännmärktes. Jag såg de avväpnade soldaterna leda hästarna vid tygeln. Deras ögon var så fulla av hat, hela deras sätt att gå utstrålade så mycket hat, att det stod klart: det var den sämsta idé Kerenskij kunde ha kläckt. Under Oktoberrevolutionen slöt soldaterna helhjärtat upp på bolsjevikernas sida. Det var de som stod på vakt i Smolnyj när Lenin var där.

Bolsjevikpartiet förde en halvlegal existens. Men det växte och blev allt starkare. När sjätte partikongressen öppnades den 26 juli hade det redan 177 000 medlemmar, vilket var dubbelt så många som tre månader tidigare, under aprilkonferensen. Att bolsjevikernas inflytande ökade, och då särskilt bland trupperna, stod utom allt tvivel. Genom sjätte partikongressen svetsades bolsjevikernas led ännu fastare samman. I ett upprop förklarade kongressen att provisoriska regeringen intagit en reaktionär position och att en världsrevolution, en klassernas sammandrabbning stundade. "Vårt parti", hette det, "går till denna drabbning med flygande fanor. Det har alltid hållit dem i ett fast grepp. Det sänkte dem inte för förtryckarna och baktalarna, för revolutionens förrädare och kapitalets lakejer. Det kommer att fortsätta att hålla dem högt i kampen för socialismen, för folkens broderskap. Det vet att en ny rörelse kommer att resa sig och att klockan skall slå för den gamla världen." (Verk, tredje ry. uppl., b. 21, s. 484)

Den 25 augusti satte sig Kornilov i rörelse mot Petrograd. Arbetarna och självfallet framförallt Viborgska sidans arbetare reste sig till stadens försvar. Kornilovs "vilda division" möttes av våra agitatorer. Någon offensiv blev inte av, Kornilovs trupper demoraliserades snabbt. General Krymov som ledde kåren som ryckte fram mot Petrograd sköt sig. Jag minns

en ung arbetare från Viborgstadsdelen som deltog i kampen mot analfabetismen. Han var en av de första som gick till fronten. Och när han kom tillbaka från fronten, störtade han med geväret i rem över axeln till stadsdelsduman. Det fanns nämligen inte tillräckligt med krita i vuxenskolan. Han kom in i rummet, ansiktet speglade fortfarande stridens hetta, geväret ställde han i rumshörnet och började ivrigt prata om krita och svarta taylor. I Viborgstadsdelen hade jag möjlighet att varje dag se hur nära arbetarna sammanband den revolutionära kampen med kampen för att skaffa sig kunskap och kultur.

När hösten kom kunde Iljitj inte längre gömma sig i kojans vid Razlivsjön. Han beslöt att ta sig över till Finland. Där tänkte han sätta igång med att skriva boken Staten och revolutionen. Han hade redan tänkt över boken och gjort en mängd anteckningar. Det var också lättare att följa med tidningarna i Finland.

N. Jemeljanov skaffade ett pass som var utskrivet åt en fiktiv arbetare i Sestroretsk, Iljitj tog på sig en peruk och fick lite make up. Dmitrij Lesjtjenko, en gammal partikamrat från 1905-1907, och före detta redaktionssekreterare i våra bolsjeviktidningar, hos vilken Vladimir Iljitj ofta övernattade på den tiden (nu var han min ställföreträdare i kulturarbetet i Viborgstadsdelen), kom till Razliv för att fotografera Iljitj för passet. Jalava, en finsk kamrat som var lokförare på finländska järnvägen – Schotmann och Rahja kände honom mycket väl – åtog sig att smuggla Iljitj över gränsen i egenskap av eldare. Så skedde också. Jalava tog även hand om posten från och till Iljitj, och jag tittade ofta in till honom för att hämta breven från Iljitj; Jalava bodde också i Viborgstadsdelen. När Iljitj installerat sig i Helsingfors fick jag ett brev från honom, skrivet med osynligt bläck. Han skrev att jag skulle komma till honom, meddelade adressen och hade till och med ritat en karta för att jag skulle kunna hitta rätt utan att fråga någon. En bit av kartan hade emellertid bränts bort när jag värmdes brevet över lampan för att skriften skulle bli synlig. Jemeljanov skaffade även mig ett pass. Jag skulle föreställa en äldre arbeterska från Sestroretsk. Jag tog på mig en huvudduk och reste till Razliv. Jemeljanov förde mig över gränsen – gränsvänarna behövde bara ett pass för att passera gränsen. Det var en officer som granskade passen. Jag skulle gå fem verst genom skogen och sätta mig på ett soldattåg på den lilla stationen 01 lila. Allt gick utmärkt. Det var bara den bortbrända kartbiten som orsakade en del besvär. Jag vandrade länge omkring innan jag hittade den rätta gatan. Iljitj var mycket glad att se mig. Det märktes att det inte var lätt för honom att hålla sig undan vid en tidpunkt när det var så viktigt att befinna sig i händelsernas centrum och leda förberedelserna för upproret. Jag berättade alla nyheter och stannade ett par dagar i Helsingfors. När jag reste insisterade Iljitj på att följa mig till stationen och vi sade adjö till varandra vid den sista gathörnet. Vi kom överens om att jag skulle komma igen.

Andra gången jag hälsade på Iljitj var två veckor senare. Jag var försenad och beslöt att inte titta in till Jemeljanov utan ensam ta mig fram till 01 lila. Det mörknade snabbt i skogen – det var senhöst – och månen gick upp. Fötterna sjönk ner i den djupa sanden. Jag blev rädd att jag skulle gå vilse och satte fart på benen. När jag kom fram till 01 lila fanns det ännu inget tåg där, det kom först om en halvtimme. Vagnen var till bristningsgränsen fylld av soldater och matroser. Jag fick stå hela vägen. Soldaterna talade öppet om ett uppror. Det var bara politik man pratade. Vagnen liknade en möteslokal, där deltagarna var ytterst upphetsade. Inga obehöriga kom in i vagnen. I början var det en civil som tittade in, men han försvann redan på följande station efter att ha hört soldaterna berätta hur de hade kastat sina officerare i floden i Viborg. Mig var det ingen som brydde sig om. När Iljitj fick höra vad soldaterna talade om blev hans blick tankfull, och ansiktet bevarade ett frånvarande uttryck vad han än talade om den kvällen. Jag förstod att han tänkte på något helt annat, på upproret, på hur det bäst skulle förberedas.

Den 13-14 september skrev Iljitj brevet Marxismen och upproret till centralkommittén. I slutet av september flyttade han från Helsingfors till Viborg för att komma närmare Petrograd. I

Viborg skrev han ett brev till Smilga i Helsingfors (Smilga var då ordförande i områdeskommittén för armén, flottan och arbetarna^{*}) om att *all uppmärksamhet* borde riktas på de *militära* förberedelserna av armén och flottan i Finland för det förestående störtandet av Kerenskij. Hans tankar var hela tiden sysselsatta med sådana frågor som hur hela statsapparaten skulle byggas om, hur massorna skulle organiseras på nytt sätt, hur hela ”sammällsvävnaden” skulle vävas om på nytt som han uttryckte sig. Dessa frågor tog han upp i artikeln Kommer bolsjevikerna att kunna behålla statsmakten?, i upprop till bönder och soldater och i ett brev till Petrograds stadskonferens som skulle läsas upp på ett slutet sammanträde och där han redan påvisade konkreta åtgärder för erövring av makten. Samma frågor behandlade han i brev till medlemmar i centralkommittén, Moskvakommittén och Petrogradkommittén samt till bolsjevikledamöter av Petrograds och Moskvas sovjet.

Inför upproret

Den 7 oktober kom Iljitj till Petrograd från Viborg. Allt skulle ske i största hemlighet, man hade beslutat att inte ens CK-medlemmarna skulle få veta hans adress. Han inhyestes hos Margarita Fofanova – i ett stort hus där nästan bara arbetare bodde i hörnet av Lesnoj prospekt på Viborgska sidan. Lägenheten passade precis, alla inklusive hembiträdet var fortfarande borta på landet och Margarita var en övertygad bolsjevik som hade utfört många uppdrag åt Iljitj. Tre dagar senare, den 10 oktober, deltog Iljitj hemma hos Suchanova i ett CK-sammanträde, som fattade beslut om väpnat uppror. Tio CK-medlemmar (Lenin, Sverdlov, Stalin, Dzerzjinskij, Trotskij, Uritskij, Kollontaj, Bubnov, Sokolnikov och Lomov) röstade för väpnat uppror, medan två röstade mot (Zinovjev och Kamenev).

Den 15 oktober samlades Petrogradorganisationen i Smolnyj (vilket i och för sig var signifikativt). Närvarande var ombud för stadsdelarna, däribland åtta från Viborgstadsdelen. Jag minns att Dzerzjinskij uttalade sig för uppror medan Tjudnovskij var emot. Tjudnovskij hade armen i band, han hade blivit sårad vid fronten. Upprörd framhöll han att vi oundvikligen skulle lida nederlag, att vi inte fick ha för bråttom. ”Att dö för revolutionen är lättast av allt, men vi kommer att skada revolutionen om vi låter skjuta oss.” Tjudnovskij dog sedan för revolutionen under inbördeskriget. Han var ingen frasmakare, men hans synpunkt var heltigenom felaktig. Några andra tal minns jag inte. Under röstningen uttalade sig det överväldigande flertalet för omedelbart uppror, bland annat alla delegater från Viborgstadsdelen.

Dagen därefter, den 16, hade centralkommittén samlats i Lesnojstadsdelens дума. Det var ett utvidgat sammanträde tillsammans med medlemmar av exekutivkommittén i Petrogradkommittén, militärorganisationen, Petrograds fackliga råd, Petrograds kretskommitté och representanter för järnvägsmännen. Två linjer dryftades: majoritetens – för omedelbart uppror – och minoritetens – mot omedelbart uppror. Lenins resolutionsförslag fick 19 röster, dvs. det stora flertalet. 2 röstade mot och 4 lade ner sina röster. Saken var avgjord. På ett slutet sammanträde med centralkommittén valdes ett revolutionärt militärcentrum.

Det var inte många som träffade Iljitj då. Det var jag, hans syster Maria och en gång Rahja. Jag minns följande händelse. Iljitj hade skickat Fofanova i något ärende. Man hade kommit överens om att han varken skulle öppna dörren eller svara på ringningar. Jag knackade på dörren enligt ett överenskommet sätt. Fofanova hade en kusin som gick i något slags militärskola. När jag kom på kvällen stod pojken i trappan alldeles förbryllad. Han såg mig och sade: ”Det finns någon i Margaritas lägenhet.” ”Hur så?” ”Jo, jag ringde och en manlig röst svarade. Sen ringde jag flera gånger igen men då var det ingen som svarade.” Jag sade att

^{*} Områdeskommittén för armén, flottan och arbetarna i Finland valdes i Viborg den 19 april 1917 på en allfinländsk områdeskongress med ryska soldater och arbetare som befann sig i trakten. – *Red.*

Margarita hade gått på ett möte idag och att han måste ha inbillat sig den där rösten. Lugn blev jag först när han klev på en spårvagn och åkte sin väg. Jag gick tillbaka, knackade på det överenskomna sättet och skällde ut Iljitj när han öppnade. ”Han kunde ju ha kallat på folk.” ”Men jag var rädd att det var ett brådskanie ärende”, sade Iljitj till sitt försvar.

Jag var också hela tiden ute på hans uppdrag. Den 24 oktober skrev han ett brev till centralkommittén om nödvändigheten av att ta makten samma dag. Han skickade Margarita med brevet men tog sedan på sig peruken och gick till Smolnyj utan att invänta hennes återkomst. Inte en minut fick gå förlorad.

Viborgstadsdelen gjorde sig i ordning för upproret. I dumastyrelsen satt femtio arbetarkvinnor som under nattens lopp instruerades av en kvinnlig läkare i konsten att lägga förband. I stadsdelskommittén delades vapen ut till arbetarna. Grupp efter grupp kom upp och fick vapen. Men i Viborgstadsdelen fanns det ingen att rikta vapnen mot; endast en överste och några officersaspiranter som kommit för att dricka te i en arbetarklubb arresterades. På natten reste Zjenja Jegorova och jag på en lastbil till Smolnyj för att ta reda på hur händelserna utvecklades.

På morgonen den 25 oktober (7 november) hade provisoriska regeringen störtats. Statsmakten övergick till revolutionära militärkommittén, ett organ för Petrogradsovjeten som stod i spetsen för stadens proletariat och garnison. Samma dag bildades på andra allryska sovjetkongressen en arbetar- och bonderegering, folkkommissariernas råd, med Lenin i spetsen.

Tredje delen

Förord till tredje delen

Jag tvekade länge om jag skulle skriva denna tredje del som handlar om tiden efter Oktoberrevolutionen. Innan vi kom till Ryssland 1917 hade jag arbetat sida vid sida med Iljitj. Mitt arbete var en direkt hjälp i hans verksamhet, jag kunde iaktta honom varje dag då han talade med andra människor och jag kände till varje liten detalj som intresserade honom. Efter Oktoberrevolutionen blev det annorlunda. Under de nya, sovjetiska förhållandena ändrade mitt sekreterarbete karaktär, det blev betydligt snävare. Iljitj insisterade på att jag skulle börja arbeta med undervisning. Detta arbete upptog hela min tid. Men det som fångade mig mest var naturligtvis det överallt sjudande livets färgrikedom och mångfald. Allt detta förde oss ännu närmare varandra. När Iljitj var ledig brukade jag lämna folkundervisningskommisariatet för att tillsammans med honom ströva omkring i Kreml, åka ut till någon skog på landet eller bara prata lite. Men han var oftast mycket upptagen. Jag frågade aldrig Iljitj om något när vi träffades och han berättade oftast bara i förbigående om vad som nyligen hänt. Vid ett senare tillfälle kunde han ta upp det mer utförligt. Men vanligtvis började han tala om den tankegång som uppstått hos honom i samband med vad som nyligen hänt.

Än i dag, när jag efter många år åter läser Iljitjs artiklar, minns jag tydligt den intonation med vilken han uttalade någon fras som sedan ingick i en artikel. Men sådant kommer tyvärr inte fram när man skriver. Minnena från sovjetperioden är därför mycket episodiska och osammanhängande och jag hade först bestämt mig för att inte publicera något alls om den tiden. Men sedan tänkte jag att dessa minnen ändå skulle vara av något intresse sedda mot en bakgrund av det allmänna händelseförloppet. Detta får inte vara händelsernas historia utan bara en bakgrund. Jag vet inte om jag kommer att lyckas med det. Men eftersom kamraterna är intresserade av varje liten detalj som rör Iljitj ska jag försöka. De följande kapitlen är ett försök till minnen av den sorten.

Nadezjda Krupskaja

12 december 1933

Oktoberdagarna

Maktövertagandet i oktober var från alla sidor väl genomtänkt och förberett av proletariats parti, bolsjevikpartiet. Upproret under julidagarna hade börjat spontant, men partiet ansåg att tiden ännu inte var mogen. Det bevarade hela tiden sitt nyktra omdöme. Man tvingades se sanningen i vitögat, massorna var ännu inte beredda på ett uppror. Centralkommittén beslöt skjuta upp det. Det var en svår uppgift för bolsjevikerna att hålla tillbaka kampanjen hos dem som brann av stridsiver. Men de gjorde sin plikt då de förstod vilken enorm betydelse det hade att man valde rätt tidpunkt.

Ett par månader förflöt och situationen hade förändrats. Iljitj som var tvungen att hålla sig gömd i Finland skrev mellan den 12 och 14 september brev till centralkommittén och till Petrograd- och Moskvakommittéerna, där han sade: ”Då bolsjevikerna erhållit majoriteten i arbetar- och soldatdeputerades sovjeterna i de båda huvudstäderna kan och måste de ta statsmakten i sina händer.” Och vidare visade han varför det var nödvändigt att ta makten just då. Man ämnade utlämna Petrograd.* Detta skulle ha minskat chanserna till seger. En separatfred mellan engelska och tyska imperialister planerades. ”Att just nu föreslå folken fred betyder seger”, skrev Iljitj.

I sitt brev till centralkommittén skrev han detaljerat hur man skulle bestämma tidpunkt för upproret och hur man skulle förbereda det: ”För att vara framgångsrikt får upproret inte stödja sig på en sammansvärjning, inte på ett parti, utan på den framskridna klassen. Detta för det första. Upproret måste stödja sig på *folkets revolutionära uppsving*. Detta för det andra. Upproret måste stödja sig på en sådan vändpunkt i den framväxande revolutionens historia, då folkets främsta led ådagalägger den största aktivitet, då den starkaste vacklan framträder inom fiendens led och *bland revolutionens svaga, halvhjärtade och obestämda vänner*. Detta för det tredje.”

I slutet av sitt brev visade Iljitj vad som måste göras för att förhålla sig till upproret på ett marxistiskt sätt, dvs. som till en konst: ”Men för att förhålla oss till upproret på marxistiskt sätt, dvs. som till en konst, måste vi samtidigt, utan att förlora en minut, organisera *en stab* för upprorstrupperna, fördela styrkorna, placera pålitliga regementen på de viktigaste punkterna, omringa Alexandrateatern,[†] besätta Peter-Paulsfästningen, häkta generalstaben och regeringen samt mot officersaspiranterna och den vilda divisionen[‡] skicka sådana trupper, som är beredda att offra livet hellre än att låta fienden tränga in i stadens centra; vi måste mobilisera de väpnade arbetarna, kalla dem till den sista förtvivlade striden; vi måste genast besätta telegrafan och telefonen, placera vår upprorsstab vid den centrala telefonstationen och sätta alla fabriker, alla regementen, alla punkter där väpnad kamp pågår osv. i telefonförbindelse med den.

Allt detta är givetvis sagt ungefärligt, endast som illustration till att man i nuvarande ögonblick inte kan förbli marxismen, förbli revolutionen trogen, *om man inte behandlar upproret som en konst.*” (Verk, b. 26, s. 4, 8-9)

* Kerenskijs provisoriska regering förberedde i hemlighet att överlämna Petrograd till de tyska trupperna för att kväva revolutionen, – *Red.*

[†] I Alexandrateatern i Petrograd hade Demokratiska konferensen inkallats av den borgerliga provisoriska regeringen för att försvaga det växande revolutionära uppsvinget. – *Red.*

[‡] Den s. k. vilda divisionen formerades under första världskriget av inkallade från norra Kaukasien bergsfolk. General Kornilov försökte föra divisionen mot det revolutionära Petrograd. Under inflytande av den revolutionära propagandan vägrade divisionen anfälla Petrograd. – *Red.*

Iljitj som då bodde i Finland var mycket orolig att man skulle missa det rätta ögonblicket för upproret. Den 7 oktober skrev han till Petrograds stadskonferens och även till centralkommittén, Moskva- och Petrogradkommittéerna och de bolsjevikiska medlemmarna av Petrograd- och Moskvaskovjeterna. Den 8 oktober skrev han ett brev till bolsjevikdelegaterna i Norra områdets sovjetkongress. Men han var rädd att brevet inte skulle komma fram och den 9 kom han själv till Petrograd, bosatte sig illegalt i Viborgstadsdelen och ledde förberedelserna för upproret därifrån.

Hela denna sista månad tänkte Lenin inte på något annat och levde inte för något annat än upproret. Hans sinnesstämning och övertygelse fördes över på kamraterna.

Iljitjs sista brev från Finland till bolsjevikerna i Norra områdets sovjetkongress är av utomordentligt stor vikt. Så här lyder det?*

”... det väpnade upproret är ett särskilt slag av politisk kamp, underordnat särskilda lagar, vilka det är nödvändigt att noggrant tänka sig in i. Karl Marx gav på ett anmärkningsvärt pregnant sätt uttryck åt denna sanning, då han skrev att det väpnade ‘upproret liksom kriget är en konst’.

Bland huvudreglerna för denna konst ställde Marx följande i förgrunden:

1) *Aldrig leka* med upproret men, sedan man börjat det, vara fast medveten om att man måste *fortsätta det till slut*.

2) Det är nödvändigt att samla en *stor kraftövertikt* på den avgörande platsen och i det avgörande ögonblicket, ty annars kommer fienden, som är bättre förberedd och organiserad, att förinta de upproriska.

3) När väl upproret påbörjats måste man handla med största *beslutsamhet* och absolut, ovillkorligen övergå *till offensiv*. ‘Defensiv betyder döden för ett väpnat uppror.’

4) Man måste sträva efter att överrumpla fienden, fånga tillfället, medan hans trupper är skingrade.

5) Man måste *varje dag* uppnå åtminstone små framgångar (man kan säga: varje timma, om det rör sig om en stad) för att till varje pris upprätthålla ‘den *moraliska övervikten*’.

Marx summerade alla revolutioners lärdomar om det väpnade upproret med de ord som yttrats av ‘den störste mästaren i revolutionär taktik i historien, Danton: djärvhet, djärvhet och åter djärvhet’.

Anpassat till Ryssland och till oktober 1917 betyder detta: en samtidig offensiv, så plötslig och snabb som möjligt mot Petrograd, ovillkorligen såväl utifrån som inifrån, såväl från arbetarkvarteren som från Finland, från Reval och Kronstadt, en offensiv av hela flottan, ett anhopande av en *gigantisk styrkeövertikt* över våra till 15 000-20 000 (och kanske ännu mer) man uppgående ‘borgargarden’ (officersaspiranterna), våra ‘Vendéetrupper’ (en del kosacker) osv.

Vi måste kombinera våra *tre* huvudstyrkor: flottan, arbetarna och truppförbanden, så att: a) telefon, b) telegraf, c) järnvägsstationerna samt d) broarna framför allt ovillkorligen besättes och behålles till priset av *vilka som helst förluster*.

De *beslutsammaste* elementen (våra ‘stötgrupper’ och *arbetarungdom* samt likaså de bästa matroserna) avdelas till smärre avdelningar för att besätta alla viktigare punkter och *för att delta* överallt, i alla viktiga operationer, t. ex.:

---

* Citatet nedan är taget ur Lenins brev *Råd från en utomstående*. – Red.

Omringa och avskära Petrograd, ta staden med en kombinerad attack av flottan, arbetarna och trupperna – sådan är uppgiften, som kräver *konst och tredubbel djärvhet*.

Avdelningar skall sammanställas av de bästa arbetarna med gevär och bomber för anfall och omringning av fiendens 'centra' (officersskolor, telegraf och telefon osv.) under parollen: *alla må stupa, men fienden får inte släppas fram!*

Vi skall hoppas, att ledarna, för den händelse resningen kommer att beslutas, framgångsrikt skall tillämpa Dantons och Marx' stora testamenten.

Framgången för såväl den ryska revolutionen som världsrevolutionen beror på två eller tre dagars kamp." (Verk, b. 26, s. 151-153)

Brevet skrevs den 21 (8) oktober och den 22 (9) var Iljitj redan i Petrograd. Följande dag hölls ett möte med centralkommittén där han lade fram en resolution om ett väpnat uppror.

Zinovjev och Kamenev uttalade sig mot det och krävde att man skulle inkalla ett extraplenum med centralkommittén. Kamenev meddelade demonstrativt sitt utträde ur CK. Lenin krävde att ytterligt stränga disciplinära åtgärder skulle vidtas mot dem inom partiet.

De ivriga förberedelserna för upproret krossade alla opportunistiska strömningar. Den 26 (13) oktober beslöt Petrogradsovjetens exekutivkommitté att en revolutionär militärkommitté skulle bildas. Den 29 (16) hölls ett vidgat sammanträde med centralkommittén tillsammans med representanter för partiorganisationerna. Där valdes ett revolutionärt militärcentrum som skulle sköta den praktiska ledningen av upproret med bl. a. Stalin, Sverdlov och Dzerzjinskij.

Den 30 (17) antogs förslaget om en revolutionär militärkommitté inte bara av Petrogradsovjetens exekutivkommitté, utan av hela sovjeten. Efter ytterligare fem dagar erkände ett möte med regementskommittéerna Petrograds revolutionära militärkommitté som det ledande organet för Petrograds militärförband och beslöt att inte lyda stabens order om de inte bekräftats av den revolutionära militärkommittén.

Den 5 november (23 oktober) hade den revolutionära militärkommittén redan utnämnt kommissarier i truppavdelningarna. Följande dag, den 6 november (24 oktober) beslöt den provisoriska regeringen att dra revolutionära militärkommitténs medlemmar inför domstol och arresteras kommissarierna, som var förordnade till förbanden. Officersaspiranterna kallades till Vinterpalatset. Men det var redan för sent. Truppavdelningarna stödde bolsjevikerna, arbetarna var för en övergång av statsmakten till sovjeterna och den revolutionära militärkommittén arbetade under direkt ledning av centralkommittén. De flesta CK-medlemmarna var också medlemmar av den revolutionära militärkommittén, bl. a. Stalin, Sverdlov, Molotov, Dzerzjinskij och Bubnov. Upproret var under utveckling.

Den 6 november (24 oktober) satt Iljitj fortfarande gömd i vår partikamrat Margarita Fofanovas lägenhet på Viborgska sidan (hus nr 92/1, lägenhet nr 42, vid hörnet av Bolsjoj Sampsonjevskij och Serdobolskajagatan). Han visste att upproret förbereddes och plågades av att vara så långt från händelserna i ett sådant ögonblick. Genom Margarita skickade han meddelanden till mig för vidarebefordran om att upproret inte fick dröja längre. På kvällen kom till slut Eino Rahja, en finsk kamrat, till honom. Eino var nära knuten till fabriker och partiorganisationen och tjänade som Iljitjs kontakt med organisationen. Han berättade för Iljitj att man hade förstärkt vaktpatrulleringen i staden, att provisoriska regeringen gett order om att öppna broarna över Neva för att bryta kommunikationerna mellan arbetarstadsdelarna och att broarna bevakades av soldater. Det var nu uppenbart att upproret höll på att komma igång. Iljitj hade tänkt be Eino sända efter Stalin men av samtalen förstod han att det var nästan omöjligt. Det skulle ta alltför lång tid, eftersom Stalin antagligen befann sig i revolutionära militärkommittén i Smolnyj och spårvagnarna hade troligen slutat att gå. Iljitj bestämde sig

för att själv genast bege sig till Smolnyj. Han skyndade iväg och lämnade Margarita ett meddelande: ” Jag har gått dit ni inte ville att jag skulle gå. På återseende. Iljitj.”

Denna natt beväpnade man sig i Viborgstadsdelen och gjorde sig beredd till upproret. Den ena gruppen arbetare efter den andra kom till distriktskommittén efter vapen och instruktioner. På natten gick jag för att träffa Iljitj i Fofanovas lägenhet men fick där veta att han gett sig av till Smolnyj. Jag och Zjenja Jegorova, sekreterare i kommittén för Viborgstadsdelen, hoppade upp - i en lastbil som de våra sände till Smolnyj. Jag ville få veta om Iljitj hade tagit sig fram dit. Jag minns inte om jag träffade honom i Smolnyj eller bara fick reda på att han var där. Vi pratade i alla fall inte med varandra eftersom Iljitj var helt uppslukad av att leda upproret, och i sitt arbete trängde han som alltid in i alla detaljer.

Smolnyj var starkt upplyst och sjöd av aktivitet. Rödgardister, företrädare för fabriker, soldater kom från alla håll för att få instruktioner. Skrivmaskiner smattrade, telefoner ringde, våra flickor satt böjda över högar av telegram och på andra våningen sammanträdde revolutionära militärkommittén oavbrutet. På torget framför Smolnyj bullrade pansarvagnar, en fältkanon stod uppställd och vedstaplar hade gjorts i ordning för den händelse att barrikader måste resas. Kulsprutor och kanoner fanns vid ingången, vakter stod vid dörrarna.

Klockan 10 på morgonen den 7 november (25 oktober) hade uppropet ”Till Rysslands medborgare!” redan lämnats till tryck. Petrogradsovetens revolutionära militärkommitté meddelade där:

”Den provisoriska regeringen är störtad. Statsmakten har övergått till organet för Petrograds arbetar- och soldatdeputerades sovjeter, revolutionära militärkommittén vilken står i spetsen för Petrograds proletariat och garnison.

Tryggad är den sak, för vilken folket kämpat: omedelbart förslag om demokratisk fred, avskaffande av godsägarnas äganderätt till jord, arbetarkontroll över produktionen och bildandet av en sovjetregering.

Leve arbetarnas, soldaternas och böndernas revolution!” (Verk, b. 26, s. 207)

Fastän det var uppenbart att revolutionen hade segrat fortsatte den revolutionära militärkommittén morgonen den 25 sitt intensiva arbete med att inta den ena regeringsinstitutionen efter den andra, att organisera försvaret av dem och så vidare.

Klockan halv tre på natten öppnades ett sammanträde med Petrograds arbetar- och soldatdeputerades sovjeter. Med stormande jubel mötte sovjeten meddelandet om att den provisoriska regeringen inte längre existerade, att några av dess ministrar hade arresterats och de övriga stod i tur, att förparlamentet* hade upplösts, att järnvägsstationerna, posten, telegrafan och statsbanken hade intagits. Vinterpalatset stormades. Det hade ännu inte intagits men dess tid var räknad och soldaterna visade ett enastående hjältemod. Upproret hade varit oblodigt.

Lenin hälsades med jubel av sovjeten. Han avlade rapport. Det var karakteristiskt för Iljitj att inte använda stora ord med anledning av segern. Han talade i stället om de uppgifter sovjetsmakten stod inför och som man helt och fullt måste gripa sig an med.

Han sade att en ny period i Rysslands historia hade börjat. Sovjetregeringen skulle i fortsättningen arbeta utan bourgeoisin. Ett dekret skulle ges ut om att privat ägande av jord skulle avskaffas. Verklig arbetarkontroll skulle inrättas över produktionen. Kampen för socialismen skulle utvecklas. Den gamla statsapparaten skulle slåss sönder och en ny makt

---

* Förparlamentet kallades republikens provisoriska råd, ett rådgivande organ vid provisoriska regeringen, som utsetts bland ledamöterna på Demokratiska konferensen. Syftet med förparlamentet var att leda landet från den socialistiska revolutionens väg till den borgerliga parlamentarismens. Förparlamentet öppnades den 7 (20) oktober. Bolsjevikpartiet bojkottade det. – *Red.*

skapas, sovjetorganisationernas makt. Vår styrka låg i massorganisationerna som skulle besegra allt. Vår närmaste uppgift var att sluta fred. Men för att kunna göra det måste vi först besegra kapitalet. Det internationella proletariet, där tecken på revolutionär jäsning redan visade sig, skulle hjälpa oss att sluta fred.

Detta tal mötte gensvar bland Petrogradsovjetens medlemmar. Ja, en ny period i vår historia började. Styrkan hos massorganisationerna var oövervinnlig. Massorna hade rest sig och bourgeoisins makt fallit. Vi ska ta jorden från godsägarna, kuva fabrikanterna och, det allra viktigaste, vi ska uppnå fred. Till vår hjälp kommer världsrevolutionen. Iljitj hade rätt. Hans tal fick stormande applåder.

På kvällen skulle andra allryska sovjetkongressen öppnas för att proklamera sovjetmakten och formellt befästa den vunna segern.

Man agiterade bland delegaterna när de samlades. Arbetarnas makt måste stödja sig på bönderna och få dem med sig. Socialistrevolutionärerna ansågs vara det parti som uttryckte böndernas åsikter. De rika bönderna, kulakerna, hade högersocialistrevolutionärerna som sina ideologer. Medelböndernas ideologer, vänster-socialistrevolutionärerna, var typiska företrädare för småbourgeoisin med sin vacklan mellan bourgeoisin och proletariat. I spetsen för socialistrevolutionärernas Petrogradkommitté stod Natanson, Spiridonova och Kamkov. Iljitj hade lärt känna Natanson under första emigrationen. Vid den tiden, 1904, hade han stått nära marxismen förutom att han tyckte att socialdemokraterna underskattade böndernas roll. Spiridonova var mycket populär vid den tiden. Under första revolutionen hade hon som sjuttonåring år 1906 dödat Luzjenovskij som kuvade bonderörelsen i Tambovguvernamentet. Hon utsattes för brutal tortyr och dömdes till straffarbete i Sibirien där hon stannade till Februarirevolutionen.

Petrograds vänstersocialistrevolutionärer befann sig under starkt inflytande av massornas bolsjevikiska stämningar. De lutade mer åt bolsjevikerna än andra grupper. De såg att bolsjevikerna allvarligt kämpade för att konfiskera godsägarjorden och överlämna den till bönderna. Vänstersocialistrevolutionärerna ansåg att man måste införa utjämning jordbesittning. Bolsjevikerna insåg att en socialistisk ombyggnad av hela jordbruket var nödvändig. Iljitj tyckte emellertid att det viktigaste nu var att konfiskera godsägarjorden. Tiden skulle utvisa vilka vägar den fortsatta ombyggnaden skulle gå. Och han började skissera ett dekret om jorden.

I Margarita Fofanovas minnen finns ett mycket intressant ställe. ”Jag minns”, skriver hon, ”att Vladimir Iljitj gav mig i uppdrag att skaffa alla utkomna nummer av Allryska bonde-deputeradesovjetens underrättelser, vilket jag naturligtvis gjorde. Jag kommer inte ihåg exakt hur många nummer det var, men de var många och de utgjorde ett ganska imponerande studiematerial. Vladimir Iljitj höll på i två dagar med det och arbetade till och med på nätterna. På morgonen sade han till mig: ‘Jag tror jag nu har läst allt vad de här socialistrevolutionärerna skrivit, jag har bara deras bönders instruktioner till sina ombud kvar att läsa.’ Efter ett par timmar kallade han på mig och sade glatt medan han slog handen mot en av tidningarna (jag såg att det var Bondeunderrättelser av den 19 augusti): ‘Här är en färdig överenskommelse med vänstersocialistrevolutionärerna. Tänk bara, instruktionerna har undertecknats av 242 lokala delegater. Vi ska använda den som grund för vår jordlag och se om vänstersocialistrevolutionärerna vägar förkasta den.’ Han visade mig tidningen, där han strukit under en del ställen med blåpenna, och tillade: ‘Nu måste vi bara finna en möjlighet att i fortsättningen göra om deras socialiseringsidé på vårt sätt.’”

Margarita var agronom till yrket och i sitt arbete stötte hon på sådana frågor. Därför var det här ett ämne som Iljitj särskilt gärna pratade med henne om:

Skulle vänstersocialistrevolutionärerna lämna sovjetkongressen eller inte?

Kvart i elva på kvällen den 25 oktober öppnades den andra allryska sovjetkongressen. Denna kväll skulle kongressen konstitueras, välja presidium och fastställa sina fullmakter. Av de 670 delegaterna var bara 300 bolsjeviker; 193 var socialistrevolutionärer och 68 mensjeviker. Högersocialistrevolutionärerna, mensjevikerna och Bundanhängarna var utom sig av vrede och skällde av alla krafter på bolsjevikerna. De läste upp en protestdeklaration mot "bolsjevikernas militärkupp och maktövertagande bakom ryggen på andra partier och grupper representerade i sovjeten", och lämnade kongressen. En del av mensjevikerna-internationalisterna gick också. Vänstersocialistrevolutionärerna, vilka var i stor majoritet bland socialistrevolutionärerna – 169 av 193 – stannade kvar. Allt som allt var det 50 delegater som lämnade kongressen. Iljitj var inte närvarande på kongressen den 25 oktober.

Då andra sovjetkongressen öppnades höll Vinterpalatset på att stormas. Kerenskij hade utklädd till matros flytt redan dagen innan och var nu på väg med bil till Pskov. Revolutionära militärkommittén i Pskov arresterade honom inte fastän den hade direkta order undertecknade av Dybenko och Krylenko. Kerenskij begav sig till Moskva för att organisera en marsch mot soldaternas och arbetarnas Petrograd. Övriga ministrar med Kisjkin i spetsen gömde sig i Vinterpalatset som försvarades av officersaspiranter och en kvinnobataljon. Mensjevikerna, högersocialist-revolutionärerna och Bundanhängarna var rasande över belägringen av Vinterpalatset. Erlich förklarade att en del av stadsfullmäktige i stadsduman beslutat gå till torget vid Vinterpalatset utan vapen för att protestera mot beskjutningen. Exekutivkommittén i bondedeputerades sovjet, mensjevikgruppen och socialistrevolutionärgruppen beslöt att följa med. Sedan mensjevikerna och socialistrevolutionärerna gått tog man en paus. När sammanträdet återupptogs tio över tre meddelades det att Vinterpalatset intagits, att ministrarna arresterats, att officerarna och officersaspiranterna avväpnats och att tredje cykelbataljonen som Kerenskij sändt mot Petrograd hade gått över till det revolutionära folkets sida.

Iljitj hade nästan inte sovit natten innan utan hela tiden tagit aktiv del i upprorets ledning. När det inte längre fanns några tvivel om att segern var vunnen och att vänstersocialistrevolutionärerna ej skulle lämna kongressen gick Iljitj till Bontj-Brujevitj som bodde i Peski inte långt från Smolnyj. Han fick ett eget rum men kunde inte somna, så han steg tyst upp och började författa dekretet om jorden som han sedan länge hade tänkt igenom i alla detaljer.

I sitt tal om jorddekretet som Iljitj höll på kongressen kvällen 26 oktober (den 8 november) sade han: "Det sägs här att själva dekretet och instruktionen är skrivna av socialistrevolutionärerna. Låt så vara. Är det inte likgiltigt vem som har författat dem? Som en demokratisk regering kan vi likväl inte kringgå ett beslut av folkmassorna, även om vi inte är ense med det. Då bönderna börjar att i praktiken tillämpa detta beslut, att genomföra det hemma hos sig, skall de själva i den levande verkligheten inse var sanningen finns ... Livet är den bästa läromästaren och det kommer att visa vem som har rätt. Låt vara att bönderna löser denna fråga från den ena sidan, medan vi löser den från andra sidan. Livet skall föra oss samman i en gemensam ström av revolutionärt skapande arbete, vid utarbetandet av nya statsformer ... Bönderna har lärt ett och annat under de åtta månader vår revolution pågått, de vill själva avgöra hela frågan om jorden. Därför uttalar vi oss mot alla rättelser i detta lagförslag, vi vill ej gå in på detaljer, ty vi skriver ett dekret och inte ett aktionsprogram." (Verk, b. 26, s. 228-229)

Vi har hela Iljitj i dessa ord, en Iljitj i avsaknad av småaktig egenkärlek (det spelade ingen roll vem som sade det, bara det var riktigt), som tog hänsyn tillmassans åsikter, som uppskattade det revolutionära skapande arbetet, som klart förstod att massorna bäst övertygades genom egen erfarenhet och som var djupt övertygad om att verkligheten skulle visa dem att

bolsjevikernas åsikter var riktiga. Dekretet om jorden, som Lenin talat för, antogs. 16 år har gått sedan dess. Godsägarnas äganderätt till jorden har avskaffats och i kampen mot de gamla småägartraditionerna och åsikterna har det steg för steg skapats nya former för jordbruket – kollektivjordbruket som idag omfattar den största delen av bondehushållen. Det gamla småbruket, den gamla småägarmentaliteten håller på att försvinna i det förgångna. En stabil och mäktig grund för det socialistiska jordbruket har skapats.

På sammanträdet kvällen den 26 oktober (den 8 november) antogs dekretet om fred och om jorden. Här kom man överens med socialistrevolutionärerna. Frågan om att bilda en regering var värre. Vänstersocialist-revolutionärerna lämnade inte kongressen då de för- stod att det skulle leda till att de förlorade allt inflytande bland bondemassorna, men att högersocialist-revolutionärerna och mensjevikerna hade lämnat sammanträdet den 25 oktober, deras skrik om bolsjevikernas äventyrspolitik och maktövertagande osv. hade gjort dem djupt upprörda. Kamkov, en av vänster-socialistrevolutionärernas ledare, förklarade att de var för en enig demokratisk regering, att vänstersocialistrevolutionärerna skulle göra allt de kunde för att få en sådan regering. Vänstersocialistrevolutionärerna sade att de ville medla mellan bolsjevikerna och de partier som gått ifrån kongressen. Bolsjevikerna vägrade inte under-handla, men Iljitj förstod mycket väl att det inte skulle bli något av dessa samtal. Bolsjevikerna hade inte tagit makten och gjort revolution för att spänna en svan, en gädda och en kräfte* för den sovjetiska kärran, för att bilda en regering som inte kunde komma överens och få något gjort. Ett samarbete med vänstersocialistrevolutionärerna ansåg Iljitj möjligt.

Ett par timmar innan kongressen öppnades den 26 oktober ägde ett sammanträde rum med företrädare för vänstersocialistrevolutionärerna. Jag minns att det hölls i ett rum i Smolnyj med små mjuka mörkröda soffor. På en av dem satt Spiridonova och bredvid henne stod Iljitj som mjukt och lidelsefullt försökte övertala henne om något. Det blev ingen överenskommelse med vänstersocialistrevolutionärerna. De ville inte ingå i regeringen. Iljitj föreslog att man skulle utnämna endast bolsjevik till socialistiska ministrar.

Sammanträdet den 26 oktober (8 november) började klockan nio på kvällen. Jag var närvarande. Jag minns Iljitjs föredrag där han motiverade sitt dekret om jorden. Han talade lugnt. Man lyssnade spánt. När dekretet lästes upp föll min blick på en av delegaterna som satt i närheten av mig. Det var en äldre man som såg ut som en bonde. Hans ansikte var nästan genomskinligt och vaxartat av upprördhet och hans ögon lyste.

Dödsstraffet, som Kerenskij hade infört vid fronten, avskaffades, dekretet om fred, om jorden och om arbetarkontroll antogs. Ett bolsjevikiskt folkkommisariernas råd, det vill säga regeringen, bildades med följande personer:

rådets ordförande – Vladimir Uljanov (Lenin); folkkommisarie för inrikesfrågor – A. I. Rykov; för jordbruk – V. P. Miljutin; för arbete – A. G. Sjljapnikov; för armén och flottan – en kommitté bestående av V. A. Ovsejenko (Antonov), N. V. Krylenko och P. J. Dybenko; för handel och industri – V. P. Nogin; för folkundervisning – A. V. Lunatjarskij; för finanser – I. I. Skvortsov (Stepanov); för utrikesfrågor – L. D. Bronstein (Trotskij); för justitiefrågor – G. I. Oppokov (Lomov); för livsmedel – I. A. Teodorovitj; för post och telegraf – N. P. Avilov (Glebov); ordförande för nationalitetsfrågor – J. V. Dzjugasjvili (Stalin). Posten som folkkommisarie för järnvägarna blev vakant.

Eino Rahja berättade att när listan på de första folkkommisarierna diskuterades i bolsjevik-gruppen satt han i ett hörn och lyssnade. Någon av de nominerade sade ifrån sig uppdraget med motiveringen att han inte hade erfarenhet av sådant arbete. Vladimir Iljitj sade

---

* I en fabel av Ivan Krylov har en svan, en gädda och en kräfte spänts för en kärra. De drar åt var sitt håll, och lasset kommer inte ur fläcken. – *Red.*

skrattande: ”Tror ni att någon av oss har det då?” Det hade ingen, naturligtvis. Men Vladimir Iljitj såg framför sig folkkommissarierna som en ny typ av minister, en organisatör och ledare på det statliga arbetets olika områden, vilken skulle vara nära bunden till massorna.

Vladimir Iljitj funderade hela tiden outtröttligt på nya styrelseformer. Han tänkte på hur man skulle organisera en statsapparat främmande för byråkrati och som skulle stödja sig på massorna, organisera dem till hjälp i sitt arbete och fostra en funktionär av ny typ. I den andra sovjetkongressens beslut om bildandet av en arbetar- och bonderegering uttrycks detta med orden: ”Förvaltningen av det statliga livets enskilda branscher anförtros kommissioner, vilkas medlemmar måste säkerställa fullföljandet av det program som proklamerats av kongressen i nära kontakt med massorganisationerna av arbetare, arbeterskor, matroser, soldater, bönder och tjänstemän. Regeringsmakten utövas av ett kollegium av ordförandena i dessa kommissioner, dvs. folkkommissariernas råd.” (Verk, b. 26, s. 230)

Jag minns samtalen med Iljitj i denna fråga under de veckor han bodde hos Fofanova. Jag arbetade vid den tiden med väldig entusiasm i Viborgstadsdelen, betraktade ivrigt massornas revolutionära skapande och hur hela livet byggdes om från grunden. Då jag träffade Vladimir Iljitj berättade jag om livet i distriktet. Jag minns att jag en gång berättade om ett intressant sammanträde med folkdomstolen där jag var med. Sådana domstolar hade införts på en del platser redan under revolutionen 1905, t. ex. i Sormovo. Arbetaren Tjugurin, som jag kände väl från partiskolan i Longjumeau nära Paris och som jag nu arbetade tillsammans med i Viborgstadsdelens dumastyrelse, var från Sormovo. Det var han som föreslog att vi skulle organisera sådana domstolar även i Viborgstadsdelen. Domstolens första sammanträde hölls i Folkets hus. Det kom en massa folk, de stod packade som sillar på bänkarna och i fönstren. Jag minns inte exakt de fall som togs upp. De var egentligen inga brott i snäv bemärkelse utan händelser i vardagslivet. Två misstänkta typer dömdes för att ha försökt arrestera Tjugurin. En lång mörk vakt ”dömdes” för att ha slagit sin tonårige son, exploaterat honom och inte låtit honom gå i skolan. Många arbetande män och kvinnor från publiken höll tal. Den ”anklagade” torkade hela tiden svetten från pannan, sedan började tårarna rulla på hans kinder och han lovade att inte behandla sonen illa. Det var egentligen ingen domstol utan allmänhetens kontroll över medborgarnas uppträdande; det var den proletära etiken som smiddes.

Vladimir Iljitj var mycket intresserad av denna ”domstol” och frågade ut mig om den i detalj.

Men oftast berättade jag om de nya formerna för det kulturella arbetet. Jag förestod utbildningsavdelningen i dumastyrelsen. På sommaren var skolan stängd och jag måste syssla mer med politiskt upplysningsarbete. Här hade jag stor hjälp av min femåriga erfarenhet från arbetet i söndagsskolan bortom Nevskaja Zastava på 1890-talet. Nu var tiderna naturligtvis helt annorlunda och man kunde obehindrat utveckla arbetet överallt.

Varje vecka samlades vi tillsammans med representanter för ungefär fyrtio fabriker och diskuterade vad vi måste göra och vilka åtgärder som måste vidtas. Vad vi då bestämde satte vi genast i verket. Vi beslöt t. ex. att utrota analfabetismen och fabriksrepresentanterna gjorde upp listor över analfabeterna på sina arbetsplatser, fick tag på skollokaler och erhöll medel till undervisningen genom att trycka på hos fabriksledningen. En representant för arbetarna knöts till varje skola för att se till att allt nödvändigt fanns där: svarta tavlor, krita och abc-böcker. Man utsåg representanter som skulle se efter att man använde riktiga undervisningsmetoder och ta reda på vad arbetarna tyckte om undervisningen. Vi instruerade representanterna och lyssnade till deras redogörelser. Vi samlade delegater från soldathustrurna och diskuterade med dem förhållandena i barnhemmen, organiserade deras kontroll över barnhemmen och förde ett omfattande upplysningsarbete. Vi samlade stadsdelens bibliotekarier och tillsammans med dem och arbetarna diskuterade vi arbetsformerna för massbiblioteken.

Arbetarnas initiativ välldes fram och utbildningsavdelningen samlade betydande krafter omkring sig. Iljitj sade då att det var just efter ett sådant mönster vi borde organisera arbetet i vår statsapparat, våra blivande ministrars arbete; efter ett mönster med kommissioner av arbetare som stod i livets centrum och kände till levnadssättet, arbetsförhållandena och det som för ögonblicket mest av allt upptog massorna. Eftersom Vladimir Iljitj tyckte att jag förstod hur man skulle dra med massorna i statens ledning pratade han särskilt gärna och ofta med mig om dessa saker. Han skällde sedan speciellt på den ”nedriga” byråkratin som hade trängt in överallt. Senare, då det blev aktuellt att öka ansvaret för folkkommissarierna och cheferna för kommissariatets avdelningar, vilka ofta skyfflade över ansvaret på kollegier och kommissioner, ställdes frågan om enmansledning. Iljitj drog oväntat in mig som medlem av den kommission vid folkkommissariernas råd som hade fått i uppdrag att granska denna fråga. Han sade att vi måste vara försiktiga så att enmansledningen inte i något fall skulle hålla tillbaka initiativet och den självständiga verksamheten i kommissionerna eller försvaga kontakterna med massorna, man måste förena enmansledning med förmåga att arbeta med massan. Iljitj försökte utnyttja vars och ens erfarenheter för att bygga upp en stat av ny typ. Sovjetmakten som Iljitj nu stod i spetsen för måste börja bygga upp en typ av statsapparat som världen ännu inte sett, en apparat som stödde sig på de breda arbetarmassorna. Uppgiften innebar att omorganisera hela samhället och alla mänskliga förhållanden på ett nytt, socialistiskt sätt.

Men först av allt måste sovjetmakten skyddas mot fiendens försök att störta den och upplösa den inifrån. Vi måste stärka våra led.

Den 9-15 november kämpade vi för själva sovjetmaktens existens.

Då Iljitj uppmärksamt studerade erfarenheterna från Pariskommunen, den första proletära staten i världen, lade han märke till hur ödesdiger arbetarmassornas och arbetarregeringens mildhet mot sina öppna fiender blev för Pariskommunen. Och han lade alltid på ”ett extra kol” när han talade om kampen mot fienderna, eftersom han var rädd för överdriven mildhet från sin egen och massornas sida.

I början av Oktoberrevolutionen hade det funnits mycket av överdriven mildhet. Man lät Kerenskij och en hel rad ministrar gå, officersaspiranterna som försvarat Vinterpalatset släpptes på sitt hedersord, general Krasnov som hade kommenderat den anfallande Kerenskij's trupper lämnades under husarrest. En gång då jag satt på en hög soldatkappor och väntade på någon i ett av genomgångsrummen i Smolnyj, hörde jag ett samtal mellan Krylenko och den arresterade general Krasnov som hämtats till Petrograd. De gick in tillsammans, satte sig vid ett litet bord som stod ensamt i mitten av det stora rummet, och började samtala lugnt. Jag minns hur förvånad jag var över den fredliga karaktären på deras samtal. Den 17 (4) november sade Iljitj på centrala exekutivkommitténs sammanträde: ”Vi har behandlat Krasnov mildt. Han sattes bara i husarrest. Vi är emot inbördeskrig. Om det inte desto mindre fortsätter, så vad ska vi göra?” (Verk, b. 26, s. 252)

Kerenskij, som Pskovkamraterna låtit gå, organiserade en marsch mot Petrograd; officersaspiranterna som släppts på hedersord organiserade ett uppror den 11 november; Krasnov begav sig till Don och med hjälp av den tyska regeringen organiserade han en vit armé på nästan 100 000 man.

Folket hade tröttnat på det imperialistiska blodbadet och ville ha en oblodig revolution, men fienden tvingade det till kamp. Iljitj som framförallt tänkte på en socialistisk ombyggnad av hela samhällssystemet, var nu tvungen att först och främst ta sig an försvaret av revolutionen.

Den 9 november hade Kerenskij redan lyckats ta Gattjina. Podvojskij har i sin artikel Lenin under omvälvningens dagar (Krasnaja gazeta [Röda tidningen] den 6 november 1927) mycket

uttrycksfullt beskrivit det enorma arbete som Lenin gjorde under Petrograds försvar. Han berättar hur Lenin kom till distriktsstaben och krävde att man skulle förklara läget för honom. Antonov-Ovsejenko började lägga fram den allmänna planen för operationen och visade på kartan våra styrkors ställningar och fiendens troliga position och storlek. ”Lenin studerade noggrant kartan. Med en djupsinnig och uppmärksam strateg och fältherres skärpa krävde han en förklaring på varför inte den och den punkten försvarades, varför ett steg föredrogs i stället för ett annat, varför inte undsättning hade sänts från Kronstadt, Viborg, Helsingfors och så vidare ... Av meningsutbytet blev det klart att vi verkligen hade försummat en hel del och inte hade varit så aktiva som Petrograds hotade ställning krävde i fråga om organiseringen av styrkor och medel för dess försvar.” Den 9 på kvällen talade Iljitj med Helsingfors på direktlinjen och ordnade så att två jagare och slagskeppet Respublika skulle skickas till Petrograd för att försvara tillfartsvägarna.

Iljitj reste tillsammans med Antonov-Ovsejenko till Putilovverken för att kontrollera att pansartåget, som så väl behövdes, byggdes tillräckligt snabbt. Han pratade lite med arbetarna. Staben flyttades från distriktsstaben till Smolnyj och Lenin följde med intresse hela dess arbete och hjälpte till att aktivera massorna. Podvojskij skriver att han särskilt satte värde på Lenins arbete under ett möte inkallat av Lenin med representanter för arbetarorganisationer, stadsdelssovjeter, fabrikskommittéer, fackförbund och krigsförband: ”Där såg jag vad Lenins styrka låg i. I en exceptionell situation koncentrerade han våra krafter och medel till det yttersta. Vi slösade vår energi, samlade krafter och utnyttjade dem planlöst, vilket gjorde verksamheten splittrad och därmed också splittrade stämningen bland massorna och försvagade deras aktivitet, initiativ och beslutsamhet. Massorna hade ingen känning av en järnhård vilja och plan som höll samman alla delar som i en maskin. Lenin försökte göra alla medvetna om att allt måste koncentreras på försvaret. Ur denna tanke utvecklade Lenin inför mötet en plan, som nu var begriplig för mötet och i vilken var och en som i en fullständig maskin kunde finna en plats för sig själv, sin fabrik eller sin enhet. På mötet kunde också var och en bilda sig en föreställning om planen för den fortsatta verksamheten och känna sambandet mellan sitt eget arbete och hela republikens kollektiva arbete. Följden blev att han kände det ansvar som proletariats diktatur från denna stund lade på honom. Att dra med massorna och stärka deras insikt om att inga ledare skulle göra deras jobb utan att de med egna händer måste kämpa sig fram till att få ordna sitt liv och försvara sin stat – det var vad Lenin alltid strävade efter, det var med detta han visade att han var en riktig folkledare, en ledare som kunde ställa massan inför det viktiga steget och få den att själv medvetet ta detta steg och inte blint följa sin ledare.”

Detta hade Podvojskij alldeles rätt i. Iljitj kunde aktivisera massan, han kunde alltid ställa den inför konkreta mål.

Petrograds arbetare reste sig till försvar av sin stad, både gamla och unga begav sig till fronten för att möta Kerenskijs trupper. Kosackerna och de förband som hade kallats till fronten från landsorten ville minst av allt strida, och Petrogradarbetarna agiterade bland dem och diskuterade med dem. De kosacker och soldater som mobiliserats av Kerenskij lämnade helt enkelt fronten och tog med sig kanoner och gevär. Kerenskijs front ramlade sönder, men det var ändå många Petrogradbor som stupade i försvaret av staden. Bland dem fanns Vera Slutskaja som aktivt hade arbetat i stadsdelen Vasiljevskijön. Hon hade åkt till fronten i en lastbil och en granat slet av henne huvudet. Det var också ganska många av våra kamrater från Viborgstadsdelen som stupade. Hela distriktet var med på deras begravning.

Den 11 november (29 oktober), då Kerenskijs offensiv mot staden fortfarande var i full gång, beslöt officersaspiranterna, som på sitt hedersord släppts ut ur Vinterpalatset, att hjälpa Kerenskij och organiserade en revolt. Jag hade ännu inte flyttat till Smolnyj utan bodde vid den tiden hos Iljitjs släktingar på Petrogradsidan. Tidigt på morgonen började striderna vid

Pavlovkrigsskolan inte långt från oss. Rödgardister och arbetare från Viborgstadsdelen kom för att undertrycka kuppförsoket. Man sköt med kanoner och hela vårt hus skakade. Människor som bodde där var livrädda. Då jag tidigt på morgonen var på väg till duma-styrelsen möttes jag av ett hembitråde från grannhuset som skrek: ”Ni skulle bara se vad de gör! Nyss såg jag hur de spetsade en officersaspirant som en skalbagge på en bajonett!” På vägen mötte jag ett nytt kompani rödgardister från Viborgstadsdelen som förde med sig ännu en kanon. Revolten slogs snabbt ner.

Samma dag talade Lenin på ett möte med Petrogradgarnisonens regementsrepresentanter. ”Kerenskijns försök var ett lika sorgligt äventyr som Kornilovs”,^{*} sade Lenin på mötet. ”Men det är nu en svår tid. Energiska åtgärder måste vidtas för att ordna livsmedelsfördelningen och göra slut på krigets umbäranden. Vi kan inte vänta och inte tolerera Kerenskijns revolt en enda dag. Om Kornilovanhängarna organiserar ett nytt anfall får de samma svar som officersaspiranterna fick idag. Aspiranterna får skylla sig själva. Vi har tagit makten nästan utan blodsutgjutelser. Om det har varit några offer så är det bara från vår sida ... Regeringen som bildats av arbetar-, soldat- och bondedeputerade kommer inte att tolerera förolämpningar från Kornilovanhängarnas sida.” (Verk, b. 26, s. 236)

Den 14 november slogs Kerenskijns revolt ner och Gattjina togs tillbaka. Kerenskij flydde. Segern hade vunnits i Petrograd. Men i det övriga landet flammade inbördeskriget upp. Den 8 november (26 oktober) hade general Kaledin förklarat undantagstillstånd i Donområdet och börjat organisera kosackerna mot sovjetmakten. Den 9 november hade kosackledaren Dutov intagit Orenburg. I Moskva drog det hela ut på tiden. De vita hade intagit Kreml och striderna var våldsammare än i Petrograd.

Högersocialistrevolutionärerna, mensjeviker och andra partier som den 8 november (26 oktober) hade lämnat andra sovjetkongressen, organiserade kommittén för fosterlandets och revolutionens räddning. De ville samla alla motståndare till sovjetmakten runt denna. Där ingick nio representanter för centrala stadsduman, förparlamentets hela presidium, tre representanter vardera från exekutivkommittéerna i allryska arbetar- och soldatdeputerades sovjet och i bondedeputerades sovjet, socialistrevolutionärernas och mensjevikers partigrupper, representanter för mensjeviker på enhetslinjen, centroflot[†] och två representanter för Plechanovs grupp Jedinstvo. De ville rädda fosterlandet och revolutionen från de bolsjevickiska ”äventyrarna” som tagit makten bakom ryggen på dem. Men det var inte mycket de kunde göra. Slagorden ”för fred” och ”för jord” var så populära bland massorna att de tveklöst och entusiastiskt gick med bolsjeviker. Till Petrogradkommittén för fosterlandets och revolutionens räddning anslöt sig den i Moskva organiserade kommittén för allmänhetens säkerhet. Den hade bildats på initiativ av Moskvas stadsduma som leddes av högersocialistrevolutionären Rudnev. Moskvakommittén för allmänhetens säkerhet stödde öppet kontrarevolutionen.

Man måste skicka trupper till Moskvas hjälp. Det gick dock inte på grund av den ståndpunkt som järnvägsmännens allryska exekutivkommitté hade intagit. Denna stödde de partier som hade lämnat kongressen och i den hade arbetarna inget inflytande. Järnvägsmännens exekutivkommitté förklarade att den stod ”neutral” i inbördeskriget och inte skulle släppa igenom trupper från den ena eller andra sidan. Denna ”neutralitet” var egentligen ett slag mot bolsjeviker och hindrade dem att skicka trupper till Moskvas hjälp. Exekutivkommitténs

^{*} Här avses det kontrarevolutionära kuppförsoket som iscensattes i augusti 1917 av general Kornilov för att upprätta militärdiktatur i Ryssland. Generalen sände en ryttarkår mot Petrograd. Bolsjeviker som stöddes av sovjeterna organiserade arbetare och soldater till väpnad kamp och undertryckte Kornilovs kuppförsoke. – *Red.*

[†] *Centroflot*, en förkortning för den allryska militärflottans centrala exekutivkommitté. Den bestod nästan uteslutande av socialistrevolutionärer och mensjeviker och stödde den provisoriska regeringen. – *Red.*

sabotage bröts av järnvägsarbetarna som tog sig an att föra över trupperna. Den 16 (3) november sände revolutionära militärkommittén i Petrograd trupper till Moskva. Men redan innan de hunnit fram hade de vitas motstånd slagits ned där.

I det svåraste ögonblicket, då officersaspiranternas revolt just hade slagits ned i Petrograd, Kerenskij fortfarande ryckte fram och striderna fortsatte i Moskva, började en hel rad centralkommittémedlemmar vackla. De tyckte att läget var hopplöst och att man måste göra kompromisser. Denna vacklan var mest uppenbar i överläggningarna med järnvägsmännens exekutivkommitté. Den 9 november antog exekutivkommittén en resolution om nödvändigheten att bilda en regering med alla socialistiska partier, från bolsjeviker till folksocialister,* och erbjöd sina tjänster som medlare. Till en början deltog endast exekutivkommitténs vänstra del i överläggningarna med centralkommittén, som gav L. Kamenev och G. Sokolnikov fullmakt att föra överläggningarna. Mensjevikerna och högersocialist-revolutionärerna lade sig till en början inte i överläggningarna, men när de fick intrycket att Kerenskij anfall och läget i Moskva hade pressat bolsjevikerna mot väggen, och när de fick reda på att man började vackla inom centralkommittén, blev de otroligt fräcka. Den 12-13 november (30-31 oktober) kom de till järnvägsmännens exekutivkommitté och krävde att man inte skulle erkänna sovjetmakten, att de som genomfört Oktoberrevolutionen – i första hand Lenin – skulle sparkas från regeringen, och att det skulle bildas en ny regering under ledning av Tjernov eller Avksentiev. Bolsjevikdelegationen med Kamenev i spetsen lämnade inte mötet och accepterade därmed att mensjevikernas och högersocialistrevolutionärernas förslag togs upp till diskussion. Följande dag, den 14 (1) november, inkallades centralkommittén. Lenin krävde att man omedelbart skulle avbryta överläggningarna med järnvägsmännens exekutivkommitté som gått över på Kaledins och Kornilovanhängarnas sida och en resolution antogs. Den 17 (4) november utträdde Nogin, Rykov, V. Miljutin och Teodorovitj ur folkkommissariernas råd då de ansåg att en socialistisk regering med alla socialistiska partier borde bildas. De fick sällskap av en rad andra kommissarier. Kamenev, Rykov, Zinovjev, Nogin och V. Miljutin förklarade att de skulle gå ur centralkommittén. De var samtliga, redan efter Oktoberrevolutionens seger, anhängare av en koalitionsregering med alla partier. Centralkommittén krävde att de skulle underkasta sig partidisciplinen. Iljitj var arg och kämpade hårt för sin åsikt. Zinovjev publicerade en anmälan om att han återgått till centralkommittén.

Tack vare bolsjevikernas fortsatta segrar samt Petrograd- och Moskvaorganisationernas skarpa ogillande av att de nämnda kamraterna lämnat centralkommittén och sina officiella poster kunde partiet ganska snabbt avklara denna händelse. Det förde tankarna tillbaka till andra partikongressen fjorton år tidigare, 1903. Då höll partiet ännu på att ta form, och Martovs vägran att gå in i Iskras redaktion framkallade en svår kris i partiet. Iljitj led svårt av denna kris. Nu innebar kamraternas avgång som CK-medlemmar och folkkommissarier endast tillfälliga svårigheter. Den revolutionära rörelsens uppgång hjälpte till att avveckla händelsen snabbt, och Iljitj som på våra promenader alltid talade om vad som just då mest av allt oroade honom, berörde inte en enda gång denna händelse. Han var helt uppslukad av frågan hur man nu skulle börja bygga upp det socialistiska systemet och hur man skulle förverkliga andra sovjetkongressens beslut.

Den 17 (4) november talade Iljitj på möten med allryska centrala exekutivkommittén och med arbetar- och soldatdeputerades Petrogradsovjett tillsammans med representanter från fronten. Hans tal andades övertygelse om seger, övertygelse om att bolsjevikernas linje var den riktiga, övertygelse om massans stöd.

---

* *Folksocialister*, ett småborgerligt parti som försvarade de rikaste kulakernas intressen på landsbygden. Deltog i den provisoriska regeringen. – *Red.*

”Kerenskijregeringens brottsliga överksamhet har fört landet och revolutionen till dödens brant; dröjsmål är verkligen detsamma som döden och genom att utfärda lagar, som tillgodoser de breda folkmassornas förväntningar och förhoppningar, utstakar den nya makten vägen för en utveckling av nya livsformer. De lokala sovjeterna kan i överensstämmelse med tid och plats förändra, bredda och utfylla de grundbestämmelser som regeringen fastställer. Massornas levande skaparkraft är det nya samhällslivets huvudfaktor. Låt arbetarna införa arbetarkontroll på sina fabriker och verk, låt dem förse landsbygden med produkter och byta dem mot säd. Varje vara, varje kilo bröd måste bokföras, ty socialismen innebär först och främst registrering. *Socialismen skapas inte på order uppifrån. Officiell byråkratisk automatism är främmande för dess anda; den levande och skapande socialismen är ett verk av folkmassorna själva.*” (Min kurs. – N. K.) (Verk, b. 26, s. 254-255)

Underbara ord!

”Makten tillhör vårt parti, som har de breda folkmassornas stöd. Några av våra kamrater kan inta en ståndpunkt som inte har något gemensamt med bolsjevismen. Men Moskvas arbetarmassor följer inte Rykov och Nogin”, sade Iljitj. (Ibid., s. 256). Han slutade sitt tal med följande ord: ”Centrala exekutivkommittén ger i uppdrag åt folkkommissariernas råd att till nästa sammanträde nominera kandidater till folkkommissarierna i inrikes ärenden, för handel och industri och föreslår Kolegajev till folkkommissarie för jordbruket.” (Ibid., s. 259) Kolegajev var vänstersocialistrevolutionär. Han accepterade inte den erbjudna posten. Vänstersocialistrevolutionärernas parti ville ännu inte ta på sig något ansvar.

Mensjevikerna, högersocialistrevolutionärerna och andra agiterade för sabotage. Tjänstemännen vägrade arbeta under bolsjevikernas ledning och kom inte till arbetet. I Petrograd-sovjeten den 17 (4) november sade Lenin: ”Det sägs att vi är isolerade. Bourgeoisin har skapat en atmosfär av lögn och förtal omkring oss, men jag har ännu inte träffat en soldat som inte skulle välkomna övergången av makten till sovjeterna med entusiasm. Jag har inte träffat en bonde som skulle vara mot sovjeterna.” (Verk, b. 26, s. 262) Och detta gjorde Lenin övertygad om segern.

Den 21 november 1917 valdes Jakov Sverdlov till ordförande i allryska centrala exekutivkommittén i stället för Lev Kamenev. Det var Iljitj som nominerade honom. Valet var mycket lyckat. Sverdlov var en ståndaktig man. Han var oersättlig i kampen för sovjetmakten och mot kontrarevolutionen. Dessutom förestod ett enormt arbete för att bygga upp en stat av ny typ och här behövdes en stor organisationsförmåga. Det var just vad Sverdlov hade.

Två år senare, den 18 mars 1919, dog Sverdlov efter att ha presterat ett enormt organisatoriskt arbete, som landet vid den tiden var i stort behov av. Lenins tal med anledning av Sverdlovs död på allryska centrala exekutivkommitténs extramöte har gått till historien som en lysande hyllning av denne oegennyttige kämpe för arbetarklassens sak. ”Under loppet av vår revolution och dess segrar”, sade Lenin, ”lyckades kamrat Sverdlov att mer fullständigt än någon annan uttrycka den proletära revolutionens viktigaste och mest väsentliga drag ...” ”Den djupaste och bestående egenskapen hos denna revolution och hos villkoren för dess segrar”, fortsatte Lenin, ”har alltid varit de proletära massornas organisation, de arbetandes organisation. Det är just denna organisation av miljontals arbetande som utgör den bästa förutsättningen för revolutionen, den djupaste källan för dess segrar ... Det var detta drag i den proletära revolutionen som förde fram en sådan man som Jakov Sverdlov, som först och främst var en organisatör.” Iljitj karakteriserade Sverdlov som ”den mest utpräglade typen av yrkesrevolutionär”, som helt och oegennyttigt gick in för revolutionens sak, var härdad av långa års underjordisk illegal verksamhet, aldrig förlorade kontakten med massorna, aldrig lämnade Ryssland, en revolutionär som ”lyckades bli inte bara en omtyckt arbetarledare, inte bara en ledare som bäst av allt kände till det praktiska arbetet utan också en organisatör av de

ledande proletärerna ... Det är denne mans utmärkta organisatoriska talang som gett oss det vi är så stolta över och det med rätta. Det är helt tack vare honom som ett kamratligt, ändamålsenligt, verkligt organiserat arbete blivit möjligt, ett arbete som är värdigt de organiserade proletära massorna och som svarar mot den proletära revolutionens behov – det samlade organiserade arbete utan vilket vi inte skulle ha gjort några framsteg, utan vilket vi inte skulle ha övervunnit en enda av de oräkneliga svårigheter, av de prövningar som vi hittills varit tvungna och som vi nu är tvungna att bemästra.” Iljitj karakteriserade Sverdlov som en organisatör som vunnit en ”obestriddlig auktoritet”, en organisatör för ”hela sovjetmakten i Ryssland” och ”den mest erfarne” organisatören av ”partiets arbete, som har skapat dessa sovjeter och förverkligat sovjetmakten ...” (Verk, b. 29, s. 7074)

Oktoberrevolutionen förändrade villkoren för den revolutionära kampen. De nya kampvillkoren krävde större beslutsamhet, större envishet, större företagsamhet, som Vladimir Iljitj tyckte om att uttrycka sig, större organisatoriska egenskaper. ”Kärnpunkten i det socialistiska uppbygget är organisationen”, sade Iljitj ofta. Och det var inte av en slump som händelsernas gång förde fram människor som inte var rädda att ta på sig ansvar, människor som tidigare inte kunde utvecklas under den underjordiska kampens villkor. De ständiga arresterna och förvisningarna lamslog deras viktiga organisatoriska arbete och nödvändigheten av hemlighet gjorde att de alltid måste hålla sig i skymundan. Till dessa män hörde Stalin, en stor organisatör i partiet och Oktoberrevolutionens seger. Det var inte utan skäl som Iljitj vid nomineringen av folkkommissarier på andra sovjetkongressen föreslog Stalin som ordförande i nationella frågor. I många år kämpade Iljitj för att befria de olika nationaliteterna, för att de skulle få möjlighet till allsidig utveckling. De sista åren kämpade han mer än någonsin för nationernas självbestämmanderätt. Jag minns hur nära han tog sig an varje detalj som hade med denna fråga att göra, hur rasande han blev när jag en gång berättade att man i utbildningskommissariatet tvekade om man skulle ge polackerna några för dem värdefulla fornminnen eller inte. Iljitj hatade stormaktschauvinism av hela sin själ och önskade att sovjetrepubliken skulle bekämpa den imperialistiska politiken att undertrycka svagare nationaliteter med en politik för fullständig befrielse av dessa nationaliteter, en politik för kamratlig omsorg om dem. Han kände väl till Stalins åsikter i nationalitetsfrågan eftersom de hade diskuterat dem mycket i Krakow. Han var övertygad om att det för Stalin var en hederssak att förverkliga det, som de hade tänkt igenom och diskuterat så noggrant under de föregående åren. De olika nationaliteterna måste få självbestämmanderätt. Uppgiften försvarades av att man måste genomföra den under häftig klasskamp. Man var tvungen att kombinera arbetet för nationernas självbestämmanderätt med kampen för proletariats diktatur och för sovjetmakten. Denna fråga var mycket intimt bunden till frågan om proletariats internationella kamp och frågorna om inbördeskriget. Vidsynthet, djup övertygelse och praktisk organisationsförmåga krävdes av den man som stod i spetsen för arbetet på nationalitetsfronten. Det var därför Iljitj valde Stalin till detta arbete.

Inför alla partiarbetare framträdde frågan om hur man skulle lära sig arbeta på ett nytt sätt, ändra alla sina vanor, hur man av gårdagens revolutionära opposition skulle göra ansvarsfulla, kunniga, företagsamma byggare av det socialistiska systemet.

* * *

Iljitj och jag bosatte oss i Smolnyj. Vi fick ett rum där en klassföreståndarinna bott förut. Det var avdelat och hade en säng i ena delen. För att komma in måste vi gå genom tvättrummet. Vi kunde ta hissen upp till Iljitjs arbetsrum. Mitt emot det låg ett litet besöksrum. Delegation efter delegation kom för att träffa honom. De flesta kom från fronten. Ofta när jag tittade in till honom fann jag honom i besöksrummet. Där trängdes en massa soldater och lyssnade på Iljitj som sade något till dem där han stod vid fönstret.

Smolnyj var alltid fullt av människor. Alla drogs dit. Smolnyj bevakades av soldater ur kulspruteregementet. Detta var sommaren 1917 förlagt på Viborgska sidan och stod helt under arbetarnas inflytande. Det var det som först gick till aktion den 3 juli 1917 och var redo att kasta sig i striden. Kerenskij beslöt att statuera ett exempel. Man förde ut dem obehäpnade på ett torg och utpekade dem som förrädare. Men det gjorde bara kulsprutesoldaterna ännu mer hatiska mot den provisoriska regeringen. I oktober kämpade de för sovjetmakten och därefter åtog de sig att skydda Smolnyj. En kulspruteskytt som hette Zjeltysjev, en bonde från Ufaguvernementet, fick till uppgift att ta hand om Iljitj. Han var mycket fäst vid Iljitj, pysslade om honom och hämtade middagen åt honom från matsalen i Smolnyj. Zjeltysjev var ytterst naiv. Han förvånade sig över allt, till och med över hur spritlampan kunde brinna. När jag kom in i rummet en gång satt han på huk på golvet framför den brinnande lampan och hällde sprit över den. Han var också förvånad över vattenkranarna och servisen. De kulspruteskyttarna som bevakade Smolnyj fann en gång en hög med skrin som tillhört de högadliga eleverna vid det tidigare Smolnyjinstitutet för flickor. De blev nyfikna på innehållet och bände upp dem med bajonetterna. Där fanns dagböcker, olika småsaker och band. Kulspruteskyttarna delade ut dem till barnen i området. Zjeltysjev gav också mig en sak. Det var en liten rund spegel med sniderier och ordet Niagara på engelska. Jag har kvar den ännu idag. Iljitj växlade ibland några ord med Zjeltysjev som var beredd att gå genom eld och vatten för honom. Zjeltysjev skulle även hjälpa Trotskij som bodde med sin familj mitt emot oss i f. d. Smolnyjförståndarinnans rum. Men han tyckte inte om Trotskij. ”Han var alltför befallande”, skrev Zjeltysjev en gång till mig.

Nu bor han i en kolchos i Basjkiriska republiken, har en stor familj, är sjuklig och sysslar med biodling. Ibland skriver han till mig om Iljitj.

Jag var hela dagarna på arbetet, först i Viborgstadsdelen och sedan i utbildningskommisariatet. Iljitj fick ofta klara sig själv. Zjeltysjev gav honom mat och bröd, de vanliga ransonerna. Lenins syster Maria tog ibland med sig mat hemifrån till Iljitj, men det var ingen som regelbundet skötte hans matlagning eftersom jag inte var hemma. En ung man vid namn Korotkov berättade för en tid sedan en händelse som hade samband med Lenin. Han var då 12 år och bodde hos sin mor som var städerska i Smolnyjs matsal. Hon hörde en gång att det var någon som gick omkring i matsalen. Hon tittade in och såg Iljitj stå vid bordet och äta en bit bröd och en bit sill. Han log förläget när han såg städerskan och sade: ”Jag var så förskräckligt hungrig.” Korotkova kände Vladimir Iljitj. En gång under de första dagarna efter revolutionen gick Iljitj ner för trappan som hon skurade. Hon var trött och lutade sig mot ledstången. Iljitj började prata med henne. Hon visste då ännu inte vem han var. Han frågade henne: ”Nå, kamrat, tycker ni att det är bättre att leva nu under sovjetmakten än under den gamla regeringen?” Och hon svarade: ”Mig gör det detsamma, bara jag får betalt för mitt jobb.” När hon sedan fick reda på att det var Lenin kom hon aldrig över det. Historien om hur hon hade svarat honom då berättade hon så länge hon levde. Nu är hon pensionerad och hennes son som då arbetade i Smolnyjs expedition har tagit sin examen som konstnär vid statliga högskolan för brukskonst.

Men till slut bosatte sig Schotmanns mor, en finska, hos oss. Hon tyckte mycket om sin son och var stolt över att han hade varit delegat vid andra partikongressen och hjälpt Iljitj hålla sig gömd under julidagarna. Hon höll rent och snyggt överallt, så som Iljitj ville ha det, och satte igång med att utbilda både Zjeltysjev, städerskorna och servitriserna i matsalen. Nu kunde jag vara lugn att Iljitj skulle bli väl omhändertagen när jag åkte hemifrån.

Mot kvällen då det mörknade kom jag hem från arbetet, och om Iljitj inte var upptagen strövade vi runt kring Smolnyj tillsammans och pratade. Det var inte många som då kände Iljitj till utseendet och han kunde gå omkring utan vakter. Men kulspruteskyttarna blev oroliga när de såg att han gick ut. De såg till att det inte samlades fientliga element omkring Smolnyj.

En gång grep de över tio hemmafruar som stod samlade i ett hörn och skällde högljutt åt Lenin. På morgonen efteråt skickade Smolnyjs vaktchef Malkov efter mig och sade: ”Vi grep några kvinnor igår som höll på att bråka här, ska vi hålla kvar dem eller inte?” Men det visade sig att de flesta redan hade gått sin väg och resten av dem var vanliga hemmafruar som inte hade en aning om någonting. Det hade varit löjligt att hålla dem kvar, så jag rådde skrattande Malkov att genast släppa dem. En kvinna vände tillbaka när hon var på väg ut, pekade på Malkov och viskade till mig: ”Är det Lenin det där?” Jag vinkade bort henne.

I Smolnyj bodde vi till mars 1918 då vi flyttade till Moskva.

Från Oktoberrevolutionen till Brestfreden

I sin artikel den 5 november 1921 Om guldets betydelse nu och efter socialismens fullständiga seger skriver Iljitj: ”Vi byggde upp sovjetstaten, utträdde på revolutionär väg ur det imperialistiska kriget, fullbordade den borgerligt demokratiska revolutionen med en så svindlande fart, *på några veckor*, från den 25 oktober 1917 till Brestfreden, att vi *till och med* efter den väldiga reträtten (Brestfreden) hade fullt tillräckliga positioner för att utnyttja ’andhämtningspausen’ och segerrikt gå framåt mot Koltjak, Denikin, Judenitj, Pilsudski och Wrangel.” (Verk, b. 33, s. 91-92)

De veckor som Lenin talar om här omfattar i huvudsak perioden i Petrograd, i Smolnyj, tiden innan vi i mitten av mars flyttade till Moskva. Iljitj stod i centrum för allt detta arbete och organiserade det. Det var inte endast ett ansträngande arbete, det slukade alla hans krafter och spände hans nerver till det yttersta. Oerhörda svårigheter måste övervinnas, en förtvivlad kamp måste föras, ofta var det en kamp mot nära arbetskamrater. Det var helt naturligt att Iljitj inte kunde somna när han kom hem sent på natten till vårt rum i Smolnyj. Han steg upp igen och gick för att ringa någon, ge några brådskande anvisningar, och när han så äntligen somnat fortsatte han prata om arbetet i sömnen...

Smolnyj var i början platsen för allt arbete, som pågick dag och natt. Det var partisammans-träden, folkskommisariernas råd och de enskilda folkskommisariatena, därifrån sändes telegram och order. Till Smolnyj kom människor från alla håll. Kansliavdelningen i folkskommisariernas råd bestod i början av fyra helt oerfarna personer som arbetade utan uppehåll och gjorde allt som krävdes för att hålla verksamheten flytande. Då kom man inte ens på tanken att exakt bestämma och begränsa deras funktioner, så obestämda och alltomfattande var de. De arbetade för fullt men deras krafter räckte inte till så Iljitj fick ofta utföra vanliga kontorsgöromål, som t. ex. att ringa. Man utnyttjade naturligtvis partiapparaten, allryska centrala exekutivkommitténs folk och andra organisationer, men även det fordrade en hel del organisationsarbete. Allt var ytterst primitivt. Det gamla statsmaskineriet måste brytas sönder länk för länk. Den byråkratiska apparaten gjorde motstånd och tjänstemännen i de gamla ministerierna och statliga myndigheterna beslöt att på allt sätt sabotera arbetet och därmed hindra sovjetmakten att bygga upp en ny statsapparat. Jag minns hur vi ”tog makten” i utbildningsministeriet. Anatolij Lunatjarskij och vi, några partiarbetare, begav oss till ministeriebyggnaden vid Tjernysjevbron. Vid ministeriet hade sabotörerna vakter, som underrättade all personal och besökare som kom till ministeriet att det var stängt. Det var till och med någon som försökte prata med oss. I ministeriet fanns inga tjänstemän förutom brevbärare och städare. Vi gick omkring i de tomma rummen där papper låg kvar på borden. Sedan samlades vi i ett rum där vi höll det första mötet med utbildningskommisariatets kollegium. Vi delade upp de olika funktionerna mellan oss. Vi bestämde att Lunatjarskij skulle hålla ett tal för den tekniska personalen, vilket han också gjorde. Han talade ivrigt. Den stora publiken lyssnade uppmärksamt men lite oförstående. De maktavande hade aldrig förr talat om sådana saker med dem.

Situationen i utbildningskommissariatet var emellertid inte så farlig. Bourgeoisin hade inte tillmätt det någon särskild betydelse och vi hade inga svårigheter med att orientera oss i verksamheten. De flesta av oss hade erfarenhet av undervisningsarbete. L. Menzjinskaja hade till exempel i många år varit lärare i Petersburg. Jag hade också undervisat en hel del, och alla var vi propagandister och agitatorer. Arbetet i stadsdelsdumorna under månaderna före Oktoberrevolutionen hade gett oss betydande kontakter och organisatoriska erfarenheter. Mitt arbete var undervisning utanför skolan (Politprosvet),* vilket jag hade erfarenhet av och där partiets och arbetarmassornas stöd hade stor betydelse. Detta arbete kunde starta genast på ett nytt sätt med massornas stöd. Det var naturligtvis dåligt med finansiering, administration, registrering och planering, men det gick snabbt framåt genom trycket från massornas enorma kunskapsförst.

Situationen var en annan på sådana viktiga områden som livsmedel, finanser och bankerna. Bourgeoisin koncentrerade sig på att försvara dessa områden. Sabotaget där var särskilt elakartat. Dessutom hade vi minst erfarenhet och praktisk kunskap inom just dessa områden. Och det var precis vad fienderna knöt sina förhoppningar till – ”de klarar inte av det”. Trycka på var vi inte heller så bra på. Vår ungdom, och inte bara ungdomen utan även de som börjat med partiarbete på senare år, föreställer sig ofta att allt var rätt enkelt – vi intog Vinterpalatset, besegrade officersaspiranterna, slog tillbaka Kerenskijs offensiv – och därmed var allt klart. Men hur vi byggde upp statsapparaten och organiserade folkkommissariatens arbete intresserar dem mindre, fastän våra första steg inom förvaltningen och hur vi lärde oss kämpa för proletariats sak i det vardagliga administrationsarbetet naturligtvis är av särskilt intresse. I sina minnen om hur folkkommissariernas råd byggdes upp under oktoberdagarna skildrar N. Gorbunov mycket episkt hur vi tog makten t. ex. på den finansiella fronten. ”Trots regeringens dekret och kraven att ställa medel till förfogande”, skriver Gorbunov, ”saboterades det fräckt av Statsbanken. Folkkommissariet för finanserna, Menzjinskij, (nu ordförande för OGPU† – N. K.) kunde inte på något sätt få banken att släppa medel som behövdes för revolutionen. Det hjälpte inte ens med att arresteras bankdirektören Szipov. Han fördes till Smolnyj och hölls i arrest där en tid. Han sov i samma rum som Menzjinskij och jag. På dagarna förvandlades rummet till kontor (för finanskommissariatet, tror jag). För att visa särskild artighet måste jag till min förargelse avstå min bädd åt honom och själv sova på några stolar.” Till direktör för Statsbanken utnämndes Pjatakov. Han kunde dock till en början inte göra något åt situationen. Gorbunov berättar att Vladimir Iljitj överlämnade ett dekret till honom med egenhändig underskrift, där Statsbanken fick order, att i strid med alla regler och formaliteter lämna ut 10 miljoner rubel till sekreteraren i folkkommissariernas råd att användas av regeringen. Till regeringskommissarie vid Statsbanken utnämndes Osinskij. Iljitj sade då han överlämnade Gorbunov och Osinskij dekretet: ”Kom inte tillbaka utan pengar.” De fick pengarna. De fick kassören att utbetala den krävda summan med stöd från de lägre tjänstemännen och med hot om Röda gardet. Pengarna överlämnades under skydd av bankens militärvakter som spänt hanarna på sina vapen. ”Det uppstod svårigheter med säckarna”, skriver Gorbunov. ”Vi hade inte tagit med oss något att lägga pengarna i. Till slut lånade brevbärarna oss ett par gamla stora säckar. Vi packade dem fulla med pengar, slängde upp dem på axeln och bar dem till bilen. Leende åkte vi iväg till Smolnyj, där vi bar in dem i Vladimir Iljitjs arbetsrum. Han var inte inne. I väntan på honom satte jag mig på säckarna med en revolver i handen. När Vladimir Iljitj kom överlämnade jag pengarna högtidligt till honom. Han tog emot dem som en självklarhet, men i själva verket var han mycket nöjd. I ett av de intilliggande rummen avdelades ett klädskaåp till förvaring av den första sovjetiska

* *Politprosvet* – avdelningen för politisk upplysning i folkkommissariatet för utbildning som ledde undervisningen för vuxna utanför skolan. – *Red.*

† OGPU – ry. förkortning för Förenade Statliga Politiska Förvaltningen. – *Red.*

statskassan. Stolar ställdes runt om det i en halvcirkel och det bevakades av en vakt. I ett särskilt dekret från folkskommisariernas råd fastställdes hur man skulle förvara och använda dessa pengar. Så lades grunden till vår första sovjetiska budget.”

V. Bontj-Brujevitj skildrar hur nationaliseringen av bankerna sedan genomfördes. Stalin ledde operationen. Bontj-Brujevitj rådgjorde med honom, förberedde allt, skrev order, organiserade transportmedel, 28 skytteförband och annat. 28 banker måste ockuperas och 28 bankdirektörer arresteras. ”Jag föreslog Malkov, vaktchefen för Smolnyj”, berättar Bontj-Brujevitj, ”att göra iordning en bra, helt avskild lokal med 28 bäddar, bord och stolar, och att han skulle vara beredd att ta emot 28 man på kost, och framför allt att han till klockan 8 nästa morgon hade te och frukost färdig för dem.” Besättningen av de 28 bankerna gick smärtfritt. Den genomfördes den 27 december 1917. ”Kort därefter anställde finanskommisarien ny bankpersonal. Många av de arresterade direktörerna ville fortsätta sitt arbete även under sovjetmakten och de sattes genast på fri fot. Till bankerna kom kommissarier och arbetet fortsatte i den mån det behövdes för att koncentrera alla penningmedel och operationer i Statsbanken.”

Det var så vi tog makten.

Partiarbetarna var mycket nervösa. De flesta hade ännu inga kunskaper i respektive områden, inget självförtroende, och ofta fick vi höra: ”Jag kan inte fortsätta arbeta så här.” Men de arbetade på och så småningom lärde de sig.

Nya områden och nya former i det statliga arbetet bildades.

Den 12 november publicerades ett dekret om åttatimmars arbetsdag.

Eftersom arbetarkontroll hade nämnts i ett upprop från andra sovjetkongressen, så började arbetarna genast tillämpa den i praktiken. Perioden före Oktoberrevolutionen hade egentligen förberett dem för detta. Fabrikerna började redan ta hänsyn till arbetarnas åsikter, och arbetarna hade vant sig vid att ställa krav. Men allt gick helt spontant. I Smolnyj samlades en kommission under ordförandeskap av Vladimir Iljitj, där M. Tomskij, A. Sjljapnikov, V. Schmidt, Glebov-Avilov, Lozovskij, Tsiperovitj och andra deltog. En del av kamraterna förespråkade statlig kontroll som skulle ersätta den spontana arbetarkontrollen, vilken ofta övergick i ockupation av fabriker och gruvor. Andra ansåg att man inte behövde föra in kontroll på alla fabriker, utan endast på de stora metallföretagen, på järnvägarna och liknande. Men Iljitj menade att man inte fick begränsa arbetarnas initiativ i denna sak. En del kanske skulle göras på fel sätt, men det var endast i kampen som arbetarna skulle lära sig riktig kontroll. Denna åsikt kom från hans grundsyn på socialismen: ”Socialismen upprättas inte på order uppifrån ... den levande, skapande socialismen är ett verk av folkmassorna själva.” (Verk, b. 26, s. 255) Kommissionen gick med på Iljitjs åsikt. Man utarbetade ett projekt som överlämnades till allryska centrala exekutivkommittén och publicerades den 29 november. Arbetarmassan var mycket aktiv. Underifrån kom ett brett initiativ. Under de allra första dagarna efter maktövertagandet föreslog fabrikskommittéernas råd att man skulle bilda ett högsta folkhushållningsråd, ett kamporgan för proletariats diktatur som skulle leda hela industrin. I detta råd skulle företrädare för arbetare och bönder ingå. Det skulle vara ett organ av ny typ. Dekretet om högsta folkhushållningsrådets bildande publicerades den 18 december 1917.

Arbetet på att lösa jordfrågan gick långsamt framåt. Teodorovitj, den förste folkskommisarien för jordbruket gick i samband med historien med järnvägsmännens exekutivkommitté i pension och åkte till Sibirien. Till ny folkskommisarie för jordbruket nominerades Schlichter, men han bodde i Moskva och fick av någon anledning inte reda på att han utan dröjsmål behövdes i Petrograd. Under tiden ansattes Iljitj i Smolnyj av bönder med frågor om vad de skulle göra med jorden. Den 18 november skrev Vladimir Iljitj Svar på böndernas förfråg-

ningar och appellen Till befolkningen. (Verk, b. 26, s. 263-267) I Svaret bekräftar han dekretet om avskaffandet av godsägarnas egendomar och uppmanar distriktskommittéerna att själva ta över godsägarjorden. I appellen manar han befolkningen att ”som en ögonsten vårda jorden, säden, fabrikerna, redskapen, varorna, transportväsendet – allt detta har nu blivit folkets egendom”. Här var målet detsamma som i dekretet om arbetarkontroll, nämligen att aktivisera massorna och bygga upp deras kampmedvetenhet. När Schlichter anlände, gav Iljitj honom uppgiften att snarast organisera mottagning av de lokala bondedelegaterna och ge dem konkreta instruktioner i samband med lagen om konfiskering av jorden. Därefter, sade Lenin, måste vi ta ministerieapparaten i våra händer – krossa sabotaget och skyndsamt utarbeta en förordning om jorden.

Den 23 november öppnades en extra kongress med bondedeputerades sovjet. Vladimir Iljitj talade två gånger på kongressen, som han ansåg ha stor betydelse. Av de 330 delegaterna var 195 vänstersocialistrevolutionärer, vilka bildade den avgörande gruppen; på kongressen kämpade man mot högersocialistrevolutionärerna (som bara hade 65 ombud). Efter Lenins andra tal antogs en resolution som godkände arbetet i folkkommisariernas råd och avtalsvillkoren med vänster-socialistrevolutionärerna. Dessa gick med på att delta i regeringen och skickade efter en tid sina representanter till folkkommisariatet. Kolegajev, vänstersocialistrevolutionär, blev folkkommisarie för jordbruket men det dröjde en tid innan han började arbeta.

I Petrograd var det inte mycket jag såg av Iljitj. Han var hela tiden upptagen i samtal med soldat-, arbetar- och bondedelegater, satt ständigt i sammanträden och arbetade ihärdigt med dekretet som skulle ligga till grund för den nya sovjetstaten. Det hände ibland att vi på kvällen eller sent på natten promenerade runt Smolnyj; Iljitj hade större behov än någonsin att tala ut, att prata om vad som oroade honom. Men han hade inte mycket tid över. Om arbetets gång fick jag inte veta så mycket av honom som av folk runt om. I Smolnyjs korridorer kunde man alltid träffa på en mängd partifolk. De kamrater, som vi träffat utomlands, år 1905 eller i Viborgstadsdelen, berättade av gammal vana om sina upplevelser för mig. Och därför hade jag god inblick i vad som gjordes. Det kom också många besökare till den avdelning vid folkkommisariatet för utbildningen där jag arbetade. Då fanns varken PUR* eller fackföreningarnas kulturavdelningar och folk drogs till folkkommisariatet för utbildningen. I förbifarten berättade man mycket intressant om stämningarna bland massorna. Jag minns särskilt en berättelse av en kamrat som kommit från fronten för att få råd om hur man skulle utveckla kulturarbetet där. Han berättade om soldatmassornas djupa hat mot herrarnas skola och hela den gamla kulturen. Soldaterna hade fått sova över i ett läroverk. Under natten stampade och rev de sönder böcker, kartor, häften, allt som fanns i skolans skåp och bord, och slog sönder allt undervisningsmaterial. ”De förbannade herrarna har utbildat sina barn här.” Jag mindes då hur en arbetare på 90-talet i söndagsskolan hade lagt ut alla bevis på att jorden var rund men avslutningsvis tillagt med ett ironiskt misstroget leende: ”Det här får man bara inte tro på, det är herrarna som hittat på det.” Iljitj och jag talade ofta om massornas misstro mot den gamla vetenskapen och undervisningen. Senare, på tredje sovjetkongressen sade Iljitj:

”Förr var hela mänsklighetens samlade förstånd och geni inriktat på att allt det goda av teknik och kultur endast skulle tillfalla några få, medan de övriga skulle gå miste av det allra nödvändigaste – utbildning och utveckling. Nu kommer alla teknikens under, alla kulturella vinningar att tillhöra alla och från och med nu kommer människans förstånd och geni aldrig att användas som medel för våld eller exploatering. Vi vet detta – och är det verkligen inte

---

* PUR – förkortning av ry. Röda arméns politiska ledning, ett partipolitiskt organ som skötte den allmänna ledningen av hela det partipolitiska arbetet i trupperna. – Red.

vårt att för denna stora historiska uppgifts skull arbeta, är det inte värt att ge alla sina krafter? De arbetande kommer att utföra detta historiska jättearbete, därför att hos dem slumrar revolutionens, återfödelsens och förnyelsens stora krafter.” (Verk, b. 26, s. 436-437) Dessa ord visade de efterblivna massorna att den gamla, förhatliga vetenskapen skulle försvinna och att den nya vetenskapen skulle arbeta endast i massornas intressen. Massorna måste lära sig att behärska den.

Politprosvet arbetade i nära kontakt med arbetarna, främst med arbetarna i Viborgstadsdelen. Jag minns hur vi tillsammans med dem utarbetade Medborgarens ABC – en kurs som varje arbetare måste behärska för att kunna delta i samhällsarbetet, i sovjeternas verksamhet och i de organisationer som sovjeterna skulle komma att utveckla allt mer och mer. Arbetarna berättade å sin sida vad som gjordes i området. Produktionen skars ner, ungdomar avskedades från fabriker och livsmedelsfrågan blev akut. Den 10 december gav folkkommissariernas råd, på Lenins förslag, en särskild kommission i uppgift att behandla de grundläggande frågorna för regeringens ekonomiska politik och organisera ett möte med provianteringsarbetare för att diskutera praktiska åtgärder mot plundringarna och för en förbättring av de arbetandes villkor. Ett par dagar senare antog folkkommissariernas råd resolutioner som Lenin skrivit om att de fabriker som utförde beställningar från flottan skulle övergå till en produkttillverkning som folket behövde. Det gick inte att helt enkelt stänga krigsfabriker, eftersom det bara skulle skapa en växande arbetslöshet.

Iljitj krävde att man snabbare skulle komma igång med arbetet på livsmedelskommissariatet som skulle avlösa livsmedelsministeriet. Där mötte vi ett särskilt starkt motstånd från den gamla apparaten. Dessutom måste vi finna nya vägar och former för att dra in arbetare i verksamheten.

Så byggdes under de första veckorna efter Oktoberrevolutionen den sovjetiska apparaten. De gamla ministerieapparaterna krossades och den sovjetiska apparaten skapades av oerfarna och ännu oskickliga händer. Det fanns ännu mycket att göra. Men att döma av vad som hade gjorts till början av 1918 hade vi gjort stora framsteg.

Viborgstadsdelen organiserade en nyårsfest i samband med att rödgardister från stadsdelen begav sig till fronten. Många av dem hade deltagit i kampen mot Kerenskij's trupper som marscherade mot Petrograd. De skulle nu till fronten för att propagera för sovjetmakten, väcka soldaternas aktivitet och föra in en revolutionär anda i hela kampen. Nyårsfesten gick av stapeln i en stor lokal i Michajlovofficersskola. De kamrater som skulle ge sig av ville liksom alla andra i Viborgstadsdelen träffa Iljitj, och jag föreslog honom att åka dit och fira det första sovjetiska nyåret tillsammans med arbetarna. Iljitj tyckte mycket om förslaget, så vi gav oss iväg. Vi hade svårt att ta oss fram över torget. Eftersom gårdskarlarna avskaffats hade ingen skottat bort snön, och det krävdes stor skicklighet av chauffören att föra bilen mellan de stora snövallarna. Vi kom fram klockan halv tolv. Den stora ”vita” salen i skolan såg ut som en manege. Iljitj, som möttes glatt av arbetarna, gick upp i talarstolen. Stimulerad av det entusiastiska mottagandet höll han ett tal som trots att det var enkelt och osmyckat berörde allt han så outtröttligt hade tänkt på den senaste tiden. Han talade om att arbetarna måste organisera hela sitt liv på ett nytt sätt genom sovjeterna. Han talade om hur de kamrater som skulle till fronten borde arbeta bland soldaterna. När Iljitj slutade sitt tal blev han hyllad. Fyra av kamraterna tog tag i stolsbenen på den stol där Iljitj satt, lyfte upp den och började hissa honom. Jag fick samma behandling. Sedan startade konserten. Iljitj drack te i stabsrummet, samtalade med kamraterna där och sedan gjorde vi vårt bästa för att gå vår väg utan att någon upptäckte oss.

Iljitj hade mycket fina minnen av den kvällen. År 1920 ville han att vi skulle åka ut i arbetarområdena – det var redan i Moskva – för att fira nyår igen med arbetarna. Vi besökte tre områden den gången.

Under julen (24-29 december enligt gamla stilen, 6-11 januari enligt nya) reste Iljitj, hans syster Maria och jag till Finland. Kosiura, som då arbetade i Smolnyj, ordnade så att vi fick bo på ett finskt vilohem, där också Bérzing var. Den oklanderliga finska renheten med gardiner för fönstren påminde Iljitj om hans hemliga vistelse i Finland 1907 och 1917 före Oktoberrevolutionen då han skrev sin bok Staten och revolutionen. Det blev inte mycket till semester. Iljitj började till och med viska som i gamla tider, när vi måste hålla oss gömda, och fastän vi promenerade varje dag var det utan någon verklig lust. Iljitj tänkte på arbetet och han utnyttjade den mesta tiden till att skriva. Det han skrev under dessa fyra dagar ansåg han vara ofullbordat och det publicerades då inte. Artiklarna – De som är skrämnda av det gamlas krossande och de som kämpar för det nya, Hur bör man organisera tävlan?, Förslag till dekret om konsumtionskommuner – publicerades först fem år efter hans död, men de tecknar på bästa möjliga sätt det som Vladimir Iljitj särskilt starkt tänkte på då. Han var då mest av allt sysselsatt med frågorna om hur man bäst skulle organisera det dagliga ekonomiska livet, hur man bäst skulle ordna det för arbetarna och förbättra deras svåra levnadsförhållanden, hur man skulle organisera konsumtionsföreningar, förse barnen med mjölk, ge arbetarna bättre bostäder och organisera den dagliga registreringen och kontrollen; hur man skulle göra allt detta så att massorna själva drogs med i arbetet, deras självständighet utvecklas och deras initiativ kom i rörelse. Iljitj tänkte igenom hur man skulle engagera de mest begåvade organisatörerna från arbetarmassan i detta arbete och skrev om tävlingen och dess organiserande roll.

Vi kunde inte ”semestra” länge. Efter fyra dagar måste vi resa tillbaka till Petrograd. Jag minns vintervägen genom de finska tallskogarna, en underbar morgon och Iljitjs tankfulla ansikte. Han tänkte på den förestående kampen. Frågan om konstituerande församlingen som skulle samlas den 18 (5) januari måste lösas de närmaste dagarna. I början av 1918 hade frågan om konstituerande församlingen klarnat helt. När andra kongressen 1903 antog partiprogrammet var den socialistiska revolutionen någonting som hörde till en mycket avlägsen framtid, arbetarklassens närmaste kampmål hade varit självhärskardömet krossande. Konstituerande församlingen hade då varit en kampparoll, som bolsjevikerna kämpat för efter kongressen mycket mer beslutsamt än mensjevikerna. Då var ännu den borgerligt demokratiska republiken den enda konkreta form för att demokratiskt organisera makten man kunde tänka sig. Under revolutionen 1905 utgjorde de spontant uppkomna arbetardeputerades sovjetembryon till en ny form av statsmakt som stod massorna nära. Under reaktionsåren tänkte Iljitj ordentligt igenom denna nya organisationstyp och jämförde den med de statliga organisationsformer som bildats under Pariskommunens dagar. Februarirevolutionen 1917 skapade jämte provisoriska regeringen också en all-rysk organisation av arbetar- och soldatdeputerade. Till en början hade sovjeterna gått i bourgeoisins ledband, och bourgeoisin hade genom sina skyddslingar – mensjevikerna och högernationalistrevolutionärerna – strävat efter att göra sovjeterna till redskap för fördunkling av massornas klassmedvetenhet. Bolsjevikerna började i april, när Lenin återkom till Ryssland, att föra bred propaganda bland massorna i syfte att höja klassmedvetandet hos arbetarna och fattigbönderna och bidrog på alla sätt till att utveckla klasskampen.

Parollen ”All makt åt sovjeterna” som arbetarna och bönderna hade skrivit på sina fanor, hade i grund och botten redan förutbestämt vilken riktning kampen i konstituerande församlingen skulle ta. Den ena sidan skulle vara för sovjeterna och den andra för borgerlig makt i form av en eller annan borgerlig republik. Andra sovjetkongressen hade redan i förväg avgjort frågan om maktformen och konstituerande församlingen hade bara att formulera den och utarbeta

detaljerna. Så ansåg bolsjevikerna. Men de borgerliga ansåg att konstituerande församlingen skulle kunna vrida historiens hjul tillbaka och genom att bilda en borgerlig republik avskaffa sovjeterna eller åtminstone minska deras roll till intet. Före Oktoberrevolutionen genomfördes omval till sovjeterna; bolsjevikerna som följde partiets beslut, fick majoritet där.

Partiet förstod långt före Oktoberrevolutionen att konstituerande församlingen inte skulle sammanträda i ett klasslöst samhälle. Redan år 1905 i sin broschyr Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen skrev Vladimir Iljitj i sin granskning av resolutionen från mensjevikernas ”konferens”, vilken hölls under bolsjevikernas tredje partikongress sommaren 1905, att mensjevikerna i sina resolutioner betecknade parollen om konstituerande församlingen som en ”avgörande seger”, samtidigt som ”parollen om en av hela folket vald konstituerande församling har övertagits av den monarkistiska bourgeoisin (se Osvobozjdenije-förbundets program) och detta just i syfte att förfuska revolutionen, att förhindra dess fullständiga seger och få till stånd en kohandel mellan storbourgeoisin och tsarismen”. (Verk, b. 9, s. 29)

Och 1917, tolv år senare, tog bolsjevikerna makten under Oktoberrevolutionen utan att vänta på någon konstituerande församling.

Men provisoriska regeringen hade uppammat en rad illusioner kring konstituerande församlingen. För att krossa dessa illusioner måste man sammankalla konstituerande församlingen och försöka ställa den i revolutionens tjänst, och – om detta visade sig omöjligt – försöka framhålla för massorna hur skadlig den var, skingra alla illusioner och rycka detta agitationsvapen mot den nya makten ur fiendens händer. Det var ingen mening med att fördröja konstituerande församlingen, och redan den 10 november publicerade folkkommissariernas råd ett beslut om dess sammankallande på fastställd tid. Den 21 november antog också allryska centrala exekutivkommittén en motsvarande resolution.

Hade bolsjevikerna majoriteten i konstituerande församlingen? De hade majoriteten av proletariatet med sig, medan mensjevikerna vid den tiden förlorat nästan allt inflytande bland arbetarna. I de viktigaste områdena, Petrograd och Moskva, var proletariatet inte bara bolsjevikiskt stämt, utan också en klassmedveten revolutionär kraft som härdats i den 15 år långa kampen. Och proletariatet hade lyckats dra med sig bönderna. Parollerna ”för fred” och ”för jord” som antagits på andra sovjetkongressen, gjorde att halva armén och flottan gick med bolsjevikerna. En överväldigande majoritet av bonderösterna gick till socialistrevolutionärerna. Dessa splittrades i höger och vänster. Majoriteten var för vänstersocialistrevolutionärerna, som stöddes av fattigbönderna och majoriteten av medelbönderna. Efter andra sovjetkongressen uteslöt socialistrevolutionärernas centralkommitté de vänsteranhängare ur partiet som deltagit i andra sovjetkongressen. Bondedeputeradesovjeternas extrakongress den 23 november (8 december) erkände sovjetmakten. Lenin talade där. Dagen efter Iljitjs tal begav sig kongressen i sin helhet till Smolnyj och anslöt sig till allryska centrala exekutivkommittén för arbetar- och soldatdeputerades sovjeterna som höll möte där. Bondedeputeradesovjeternas extrakongress beslöt att företrädare för vänstersocialistrevolutionärerna skulle delta i regeringen. Samma dag skrev Iljitj en artikel i Pravda: Arbetarnas förbund med de arbetande och de exploaterade bönderna. (Verk, b. 26, s. 298-300)

Extrakongressen visade att under inflytande av Oktoberrevolutionen och av brev från frontsoldaterna som allt mer gick över på bolsjevikernas sida, anslöt sig landsbygden, fattig- och medelbönderna, också till sovjetmakten. Bönderna hade ännu inte förstått skillnaden mellan vänster- och högersocialistrevolutionärer. De röstade på socialistrevolutionärer överhuvudtaget, men i praktiken var majoriteten klart på vänstersocialistrevolutionärernas sida. Vladimir Iljitj framförde för allryska centrala exekutivkommittén sin tanke om att införa

rätten att återkalla tidigare valda deputerade. Det var, sade han, egentligen en rätt att kontrollera vad den deputerade säger och gör. Till följd av tidigare revolutionära traditioner existerar en sådan rätt ännu i USA och i några kantonen i Schweiz. Rätten att återkalla sanktionerades av allryska centrala exekutivkommittén och ett dekret publicerades den 6 december 1917. Kommissionen för val till konstituerande församlingen hade provisoriska regeringen tillsatt redan i augusti, och den bestod av kadeter och högersocialistrevolutionärer. Den bromsade på alla sätt förberedelserna till valet och vägrade ge folkkommissariernas råd en rapport om valets gång. Den 6 december, samma dag som man antog dekretet om rätten att återkalla, valdes Uritskij till kommissarie för att leda kommissionens verksamhet.

Kommissionen vägrade arbeta under hans ledning och arresterades, men den 10 december frigavs kommissionsmedlemmarna på Lenins order. Den 6 december beslöt allryska centrala exekutivkommittén att konstituerande församlingen skulle öppnas när de 400 delegaterna anlant till Petrograd. Den 11 december försökte högersocialistrevolutionärerna och kadeterna organisera en demonstration, men förutom ett obetydligt antal intellektuella deltog varken arbetare eller soldater i den. Den 13 december upplöstes valkommissionen. Bolsjevikerna utvecklade en bred agitation och förklarade frågor i samband med konstituerande församlingen. Den 14 december talade Lenin på ett sammanträde med allryska centrala exekutivkommittén om konstituerande församlingen. Han sade där: ”Man föreslår oss att sammankalla konstituerande församlingen såsom planerat. Nej, det går vi aldrig med på. Den hade planerats som en åtgärd mot folket. Vi genomförde omvälvningen för att få garantier för att konstituerande församlingen inte skulle kunna användas mot folket ... Folket bör veta att konstituerande församlingen inte kommer att sammankallas som Kerenskij ville. Vi har infört rätten att återkalla ombud, och konstituerande församlingen blir inte sådan som bourgeoisin hade tänkt sig den. När bara några dagar är kvar till konstituerande församlingens inkallande organiserar bourgeoisin inbördeskrig, ökar sabotaget och bryter vapenvilan. Vi låter oss inte luras av formella paroller. De vill sitta i konstituerande församlingen och samtidigt organisera ett inbördeskrig (vid den tiden förde general Kaledin blodiga strider i söder vid Rostov-vid-Don. – N.K.) ... Vi skall tala om sanningen för folket. Vi skall säga folket att dess intressen står över den demokratiska institutionens. Vi får inte återvända till gamla fördomar som underordnar folkets intressen under den formella demokratin. Kadeterna skriker: ‘All makt åt konstituerande församlingen’, men i praktiken betyder det: ‘All makt åt Kaledin’. Vi måste säga detta till folket och det kommer att ge oss sitt stöd.” (Verk, b. 26, s. 316, 317-318)

Nästa dag, den 15 december, talade Iljitj på bondedeputerades andra allryska kongress, där Spiridonova var ordförande. Kongressen blev mycket stormig och högersocialistrevolutionärerna lämnade den.

Det stod allt klarare att en skarp strid skulle blossa upp kring konstituerande församlingen, och tvekan och högerstämningar började ge sig tillkänna i bolsjevikgruppen i församlingen. Den 24 december hölls ett sammanträde med centralkommittén i denna fråga. Där beslöt man att göra en CK-rapport i konstituerande församlingens bolsjevikgrupp och utarbeta teser om konstituerande församlingen. Båda uppgifterna fick Lenin ta hand om. Han skisserade teserna och nästa dag läste han upp dem i Smolnyj på ett möte med konstituerande församlingens bolsjevikgrupp. Teserna antogs enhälligt och publicerades nästa dag i Pravda. De framställde klart ett krav till konstituerande församlingen: att den skulle erkänna sovjetmakten och den linje som sovjetmakten förde i fråga om fred, jord, arbetarkontroll och i kampen mot kontrarevolutionen.

Öppnandet av konstituerande församlingen fastställdes till den 18 (5) januari 1918.

Förberedelserna till konstituerande församlingen, vilka partiet under Iljitjs ledning förde omsorgsfullt och noggrant, var en viktig etapp för att stärka sovjetmakten; det var en kamp mot den formella borgerliga demokratin, för en äkta demokrati, som gav de arbetande

möjlighet att utveckla ett väldigt revolutionärt arbete inom alla områden av det socialistiska uppbygget.

Förarbetet för konstituerande församlingens sammankallande visar hur det steg för steg fördjupades och allt mer fick massornas stöd, hur det organiserade massorna till kamp och hjälpte parti- och sovjetkadreerna att knyta nära kontakter med massorna.

Det fanns mycket kvar att göra för att förbereda och genomföra konstituerande församlingen.

Högersocialistrevolutionärerna pratade om att det var nödvändigt att kämpa mot bolsjevikerna. De som stod längst till höger byggde upp en militär organisation, som arrangerade ett misslyckat attentat mot Lenin den 1 januari. Organisationen gjorde aktiva förberedelser för ett väpnat uppror den 18 (5) januari, samma dag konstituerande församlingen skulle öppnas. Socialistrevolutionärernas centralkommitté stödde inte formellt denna militära organisation men kände till dess verksamhet och såg mellan fingrarna på den. Denna militära organisation kontaktade Förbundet för konstituerande församlingens försvar, som ställt som sitt mål att samordna alla antibolsjevikiska organisationers verksamhet. I Förbundet för konstituerande församlingens försvar ingick de mest högervidna socialistrevolutionärerna, försvarsvänliga mensjeviker, folksocialister och några kadeter. Trots den stora aktiviteten lyckades förbundet varken dra till sig arbetarna eller Petrogradgarnisonen; deras agitation hade framgång endast bland småborgarna.

Demonstrationen den 18 (5) januari hade en egenartad småborgerlig karaktär, men i staden gick rykten om att ett väpnat uppror förbereddes. Bolsjevikerna beredde sig på motstånd. Konstituerande församlingen skulle samlas i Tauriska palatset. En militärstab organiserades med Sverdlov, Podvojskij, Prosjian, Uritskij, Bontj-Brujevitj med flera. Staden och Smolnyj-området delades upp i sektioner, som patrullerades av arbetare. En grupp från kryssaren Aurora och två kompanier från pansarkryssaren Respublika tillkallades för att sköta vakthållningen i Tauriska palatset och de närliggande kvarteren. Det blev inget väpnat uppror som Förbundet för konstituerande församlingens försvar hade planerat. I stället hölls en småborgerlig demonstration under parollen All makt åt konstituerande församlingen, som i hörnet av Nevskij prospekt och Litejnyj prospekt stötte samman med vår arbetardemonstration under parollen Leve sovjetmakten. Det blev en väpnad sammanstötning som snabbt kunde avvecklas. Vladimir Bontj-Brujevitj stod i, ringde runt och sade till om saker och ting. Vladimir Iljitj's resa från Smolnyj till Tauriska palatset ordnade han i största hemlighet. Han åkte själv med Vladimir Iljitj i bil. Iljitj's syster Maria, Vera Bontj-Brujevitj och jag fick följa med. Vi kom till Tauriska palatset från en gränd. Porten var stängd men chauffören gav en överenskommen signal, porten öppnades och stängdes genast när vi släppts igenom. En vakt förde oss till några rum som anordnats för Iljitj. De låg till höger om huvudingången, och för att komma till sammanträdessalen måste man gå igenom en glasad korridor. Vid huvudingången stod en kö av delegater och åskådare, och det var naturligtvis bättre för Iljitj att använda en speciell ingång. Men all denna överdrivna hemlighetsfullhet irriterade honom. Vi satt och drack te och pratade med kamraterna som kom in. Jag minns bl. a. Kollontay och Dybenko. Vi stannade där ganska länge eftersom bolsjevikgruppen satt i sammanträde där det gick ganska stormigt till. Ordförande var Varvara Jakovleva från Moskva. Moskva-bolsjevikerna stod fast i frågan om konstituerande församlingen, några av dem gick lite för långt – de ville genast upplösa konstituerande församlingen, utan att tänka på att man först måste göra klart för massorna varför den måste upplösas.

Det var Jakov Sverdlov som skulle öppna konstituerande församlingen.

Sammanträdet öppnades klockan 4 på eftermiddagen. Då Iljitj gick till sammanträdet kom han ihåg att han lämnat en revolver i överrocken, gick efter den men hittade den inte trots att ingen obehörig gått in i hallen. Någon av vakterna hade tydligen lagt beslag på den. Iljitj

började förebrå Dybenko för att vakterna inte hade någon disciplin. Dybenko blev mycket upprörd. När sedan Iljitj gick ifrån sammanträdet överlämnade Dybenko revolvern, som vakten hade återlämnat, till honom.

Jakov Sverdlov kom lite för sent, och konstituerande församlingen beslöt att sammanträdet skulle öppnas av dess äldste medlem, Sjvetsov, som var socialistrevolutionär. Denna hade just gått upp i talarstolen och börjat prata när Sverdlov kom in. Han äntrade talarstolen, tog ifrån Sjvetsov klockan, avlägsnade honom och meddelade med sin fasta röst att centrala exekutivkommittén för arbetar-, soldat- och bondedeputerades sovjeter hade gett honom i uppdrag att öppna sammanträdet. Sedan läste han i centrala exekutivkommitténs namn upp Deklarationen om det arbetande och exploaterade folkets rättigheter, författad av Lenin och redigerad av honom tillsammans med Stalin och Bucharin, och som dagen innan publicerats i Pravda. Deklarationen hade antagits av allryska centrala exekutivkommittén som samtidigt godkänt ett beslut om att ”varje försök från vilken person eller institution det vara må, att överta några av statsmaktens funktioner kommer att ses som en kontrarevolutionär handling. Varje sådant försök kommer att undertryckas med alla de medel som står till sovjetmaktens förfogande, inbegripet användande av vapen”. (Verk, b. 26, s. 389)

Deklarationen tillkännagav att ”Ryssland förklaras för en republik av arbetar-, soldat- och bondedeputerades sovjeter. Hela den centrala och lokala makten tillhör dessa sovjeter ... Sovjetrepubliken Ryssland upprättas på grundval av ett fritt förbund mellan fria nationer, som en federation av nationella sovjetrepubliker.” Den godkände de lagar som antogs på andra sovjetkongressen. Besluten som folkkommissariernas råd antog skulle ha bekräftats av konstituerande församlingen. ”Konstituerande församlingen understöder sovjetmakten och de dekret som folkkommissariernas råd utfärdat, samt anser sin uppgift vara avslutad med fastställandet av grundprinciperna för samhällets socialistiska omdaning.” (Ibid., s. 385, 387)

Konstituerande församlingens högerflygel hade tänkt sig församlingens verksamhet helt annorlunda, att församlingen skulle ta hela makten i sina händer. Högersocialistrevolutionärerna hade majoriteten. Som mötesordförande föreslog dessa Tjernov, bolsjevikerna och vänstersocialistrevolutionärerna föreslog Spiridonova. Tjernov fick 244 röster, Spiridonova 151.

Bolsjevikerna röstade på Spiridonova därför att huvudfrågan var om konstituerande församlingen skulle rösta för sovjetmakten eller inte. Vänstersocialistrevolutionärerna stod då på bolsjevikernas sida. Nomineringen av Spiridonova skulle hjälpa bönderna att inse att arbetarklassen ville ha ett nära samarbete med bönderna, att bolsjevikerna stödde en sådan förening. I agitationssyfte hade därför nomineringen av Spiridonova stor betydelse.

Efter valet av ordförande – Tjernov – började debatten. Tjernov utvecklade den högersocialistrevolutionära synen på jordfrågan; bland vänstersocialist-revolutionärerna höjdes då ropen: ”Leve sovjeterna som gett jorden åt bönderna!” Bucharin som talade efter Tjernov föreslog att man först skulle diskutera allryska centrala exekutivkommitténs deklaration. Först och främst gällde det att besluta vem konstituerande församlingen skulle stödja: ”Kaledin, officersaspiranterna, fabrikanterna, köpmännen, direktörerna för diskontobankerna eller de grå uniformskapporna, arbetarna, soldaterna och matroserna?”

För mensjevikerna talade Tsereteli, som på alla sätt angrep bolsjevikerna, skrämde med inbördeskrig och föreslog att all makt skulle överlämnas till konstituerande församlingen.

Det har gått många år sedan dess. Vi har sett hur socialdemokraterna i Tyskland och andra kapitalistiska länder med samma metoder – genom sötsliskiga tal, försök att skrämja med inbördeskrig och genom alla möjliga löften – har förrått arbetarklassens sak och hjälpt fascisterna till makten – dessa vilda judeförföljare och brutala anhängare av den bortvissnande

godsägar- och kapitalistklassen som är dödligt rädda för kommunisterna och predikar borg-fred, men som i praktiken hjälper godsägarna och kapitalisterna att hänsynslöst exploatera de arbetande och störta dem i ett nytt världskrig, ännu mer ödeläggande än det första.

Men bolsjevikerna insåg klart vart en förlikning med högersocialistrevolutionärerna och mensjevikerna skulle leda. Skvortsov vände sig till högersocialistrevolutionärerna och mensjevikerna och sade: ”Mellan oss är allt slut. Vi slutför Oktoberrevolutionen mot bourgeoisin. Vi befinner oss på olika sidor av barrikaden.”

Vladimir Iljitj talade inte. Han satt på trappan till talarstolen, log ironiskt och skämtade, skrev något, kände sig tydligen utanför alltihop. I hans papper finns början till en artikel, där han skrev sina intryck av detta möte med konstituerande församlingen: ”En tung, tråkig och otrevlig dag i Tauriska palatsets utsökta lokaler, som till utseendet skiljer sig från Smolnyj ungefär på samma sätt som en utsökt, men död borgerlig parlamentarism skiljer sig från den proletära, enkla, i mycket ännu oordnade och ofärdiga, men levande och livliga sovjetiska apparaten.” ”Efter det levande, verkliga, sovjetiska arbetet bland arbetare och bönder, sysselsatta med någonting reellt, med att röja upp i skogen och dra upp godsägar- och kapitalistexploateringen med rötterna, hamnade jag plötsligt i en ‘främmande värld’, bland besökare från en annan värld, från bourgeoisins läger, och dess fria och ofria, medvetna och omedvetna anhängare, parasiter, tjänare och försvarare. Från en värld med de arbetande massornas kamp och deras sovjetiska organisation mot exploatörerna till en värld med sötsliskiga fraser, lugna och tomma deklamationer och löften, grundade, liksom förr, på en förlikning med kapitalisterna.” (Verk, b. 26, s. 393, 392)

För en diskussion om allryska centrala exekutivkommitténs deklaration röstade bara 146 deputerade, 247 röstade mot. Bolsjevikerna och vänstersocialistrevolutionärerna krävde en paus. Bolsjevikgruppen ville diskutera vad man skulle göra i fortsättningen. Man beslöt att inte återvända till sammanträdessalen. Raskolnikov och Lobov sändes dit för att meddela att bolsjevikerna lämnade konstituerande församlingen och förklara orsakerna. Gruppen beslöt också att inte skingra församlingen utan låta den avsluta mötet. Det fortsatte till klockan 4.40 den 6 januari, varefter de deputerade gick hem. Nästa dag bestämde allryska centrala exekutivkommittén att konstituerande församlingen skulle upplösas. Inga fler möten hölls.

Konstituerande församlingen hade ingen auktoritet och dess upplösning mottogs passivt av massorna och orsakade ingen oro. Man hade undanröjt ett hinder för det fortsatta arbetet och hejdat alla kompromisstämningar.

* * *

Man hade undanröjt detta hinder för det fortsatta arbetet, men en ännu svårare uppgift var att klara landet från det imperialistiska kriget som fortfarande höll det i sin gastkramning.

På andra sovjetkongressen den 8 november antogs dekretet om fred. De första dagarna av sovjetmaktens existens hade förflutit i militär kamp – mot Kerenskijs framryckande trupper och de revolterande officersaspiranterna – och i kamp mot kompromissvacklanden inom centralkommittén. Den 20 november beordrade folkkommissariernas råd överbefälhavaren, general Duchonin, om att inställa stridshandlingarna och inleda överläggningar om fred med Tyskland, Österrike, Turkiet och Bulgarien. Den 22 november, då det genom telefonsamtal blivit klart att Duchonin saboterade folkkommissariernas rådets order, avsattes han och till ny överbefälhavare utnämndes Krylenko. Samma dag skrev Vladimir Iljitj ett radiomeddelande till alla regements-, divisions-, kår-, armé- och andra kommittéer, till alla soldater i den revolutionära armén och matrosar i den revolutionära flottan, där han uppmanade soldaterna och matroserna att ta saken i egna händer. Iljitj satte sitt hopp till soldatmassorna, inte till generalerna.

”Soldater!”, började meddelandet, ”Fredens sak ligger i era händer. Låt inte de kontrarevolutionära generalerna sabotera fredens stora sak, omringa dem med vakter för att hindra soldaterna att ta lagen i egna händer, vilket är ovärdigt en revolutionär armé, och inte låta dessa generaler komma undan den dom som väntar dem. Upprätthåll en sträng revolutionär och militär ordning.

Låt regementena vid fronten genast välja fullmäktige för att formellt börja överläggningar om vapenvila med fienden.

Folkkommissariernas råd ger er rätt till detta.

Meddela oss på alla sätt om varje steg i överläggningarna. Att underteckna det definitiva avtalet om vapenvila har endast folkkommissariernas råd rätt till.

Soldater! Fredens sak ligger i era händer! Vaksamhet, uthållighet och energi och freden kommer att segra!

I Ryska republikens regerings namn

V. Uljanov (Lenin)

Ordförande i folkkommissariernas råd

N. Krylenko

Folkkommissarie i militära frågor och överbefälhavare”

(Verk, b. 26, s. 280)

Den 21 november vände sovjetregeringen sig till representanterna för Rysslands allierade med förslaget att granska fredsdekretet.

Den 23 november talade Iljitj i allryska centrala exekutivkommittén. Han sade att våra chanser var mycket goda. Han talade om den revolutionära fraterniseringen. ”Vi har möjlighet att komma i kontakt med Paris genom radiotelegraf, och då fredsavtalet är klart kommer vi att kunna meddela franska folket att det kan undertecknas inom två timmar och att det beror på dem om vapenstilleståndet sluts. Vi får se vad Clemenceau kommer att säga.” (Ibid., s. 282)

Den 23 november började vi offentliggöra de hemliga överenskommelserna med andra länder. De visade åskådligt att regeringarna helt fräckt hade ljugit för massorna, att de lurat dem.

Den 23 november föreslog sovjetregeringen de neutrala länderna att officiellt meddela fienderegningarna dess vilja att börja fredsförhandlingar.

Den 27 november kom svar från den tyske överbefälhavaren att fredsförhandlingarna kunde börja.

Den 23 november sade Iljitj på ett sammanträde med allryska centrala exekutivkommittén:

”Fred kan inte slutas enbart uppifrån. Fred måste nå nerifrån. Vi tror inte ett dugg på de tyska generalerna, men vi tror på det tyska folket. Utan soldaternas aktiva medverkan är den fred som sluts av överbefälhavarna instabil.” (Ibid., s. 284)

Läget i Tyskland var inte lätt. Det var ont om livsmedel. Dessutom hade folket tröttnat på kriget, och Tyskland tänkte att ett fredsfördrag med Ryssland skulle lämna händerna fria för kamp mot Frankrike, och efter en seger över Paris kunde man åter ta itu med Ryssland.

När svaret kom från den tyske överbefälhavaren, tog folkkommissariernas råd genast kontakt med de allierade (Frankrike, England, Italien, USA), och frågade om de ville börja fredsförhandlingarna med de fyra centralmakterna den 1 december.

De allierade gav inget svar, men över sovjetregeringens huvud skrev de till den avsatte general Duchonin och protesterade mot en separatfred.

Den 1 december begav sig vår delegation under ledning av Joffe till fronten. I delegationen ingick Karachan, Kamenev, Sokolnikov, Bitsenko, Mstislavskij och en representant vardera för arbetarna, bönderna, matroserna och soldaterna.

Dagen därefter riktade folkkommissariernas råd en appell till de tyska arbetarna.

Den 3 december inleddes fredsförhandlingarna. Sovjetdelegationen offentliggjorde en deklARATION, där förhandlingarnas mål förklarades vara "en allmän fred utan annektioner och kontributioner med garantier för nationellt självbestämmande". Den föreslog också att man skulle erbjuda de övriga krigförande länderna "att delta i förhandlingarna". Den 5 december undertecknades eldupphör för en vecka. Den 7 uppmanade folkkommissariatet för utrikesärenden åter representanterna för de allierade "att fastställa sin inställning till fredsförhandlingarna". Det följde inget svar på det heller.

Den 11 reste vår delegation åter till Brest-Litovsk. Nya medlemmar var Pokrovskij och Weltman (Pavlovitj).

Den 13 december återupptogs fredsförhandlingarna och vapenvilan förlängdes till den 14 januari. Överläggningarna strandade.

Den 25 december förklarade tyskarna å centralmakternas vägnar att de var överens om en fred utan annektioner och kontributioner, men endast under förutsättning att alla krigförande länder undertecknade avtalet. De visste att det inte skulle bli så, och deklARATIONEN var endast ämnad att lägga allt ansvar för fortsatt krig på ententen.

Fram till slutet av december hade överläggningarna en mer agitatorisk karaktär. Fördelen var att en tillfällig vapenvila hade nåtts, och agitationsarbetet för fred utvecklades starkt i våra och de tyska trupperna.

I början av 1918 förändrades förhandlingarnas karaktär. I början på januari riktade Ludendorff och Hindenburg, som var anhängare av en militaristisk, annektionistisk politik, ett ultimatum till Wilhelm II med hot om att avgå om inte deras krav på en energisk annektionistisk politik i Brest-Litovsk och att ledningen av överläggningarna överlämnades till militärkommandot uppfylldes. Ledningen av fredsförhandlingarna övergick till general Hoffman.

Den 7 januari begav sig vår delegation åter till BrestLitovsk, denna gång under ledning av Trotskij. Den 9 januari återupptogs fredsförhandlingarna. Nu ställde den tyska delegationen ultimatum. Till den 20 januari var Tysklands inställning klar: antingen fortsatt krig eller en annektionsfred, dvs. fred på villkor att vi till tyskarna lämnade all jord som de ockuperat och betalade dem krigsskadestånd (under förevändning att användas till fångarnas uppehälle) på ungefär 3 miljarder rubel som skulle erläggas under några år.

I mitten av januari 1918 utbröt en allmän strejk i Wien, framkallad av hungern, längtan efter fred och arbetarnas upprördhet över centralmakternas annektionistiska taktik i Brest-Litovsk. Strejken omfattade nästan hela landet och ledde till att ett arbetardeputerades råd bildades. Några dagar senare utbröt en strejk i Berlin, där enligt officiella siffror 500 000 arbetare lade ner arbetet. Det förekom strejker även i andra städer. Arbetardeputerades råd bildades. De strejkande krävde att man skulle proklamera republik och sluta fred. Men en revolution var ännu inte i sikte. All makt låg hos Wilhelm II, Hindenburg och Ludendorff, hos bourgeoisin.

Ilijtj satte starkt hopp till en kommande världsrevolution. Den 14 januari när de första socialistiska trupptransporterna gav sig i väg till fronten sade han: "Folken håller på att vakna och hör vår revolutions flammande appell, och snart är vi inte längre ensamma. Andra länders proletära styrkor kommer att ansluta sig till vår armé." (Verk, b. 26, s. 381)

Men detta var framtiden. Ett speciellt drag hos Iljitj var att han aldrig hängav sig åt önsketänkande, hur dystert verkligheten än var; han blev aldrig berusad av framgångarna, kunde alltid se verkligheten med nyktra ögon. Det var inte alltid lätt för honom. Iljitj var minst av allt en kallt räknande människa, en beräknande schackspelare. Han kände allt mycket intensivt, men han hade en stark vilja, han hade gått igenom mycket, tänkt över mycket och han hade förmågan att se sanningen i vitögat. I detta fall ställde han frågan så här: En annekationsfred är en kuslig sak. Men är vi i stånd att kämpa? Iljitj talade ständigt med soldatdelegationer som kom från fronten. Han studerade omsorgsfullt läget vid fronten och situationen i armén och deltog i ett sammanträde med första armékongressen för demobilisering. Podvojskij skriver om denna kongress: ”Kongressen hade fastställts till den 25 december 1917 men öppnades först den 30 december. Under dessa fem dagar hölls överläggningar med de mest framstående delegaterna. Fastän de var av förberedande natur hade de avgörande betydelse. På ett av dessa sammanträden närvarade också Lenin, ordförande i folkkommisariernas råd. När han tagit del av den detaljerad information som de viktigaste arméernas delegater gav ställde Lenin tre frågor till dem:

- 1) Fanns det grund att anta att tyskarna skulle anfalla oss?
- 2) Skulle armén i händelse av tyskarnas offensiv kunna flytta förråd, materiel och artilleri från frontlinjen djupt in i landet?
- 3) Skulle armén i sitt nuvarande tillstånd kunna hålla tyskarnas offensiv tillbaka?

De flesta på mötet svarade jakande på den första frågan samt nekande på den andra och tredje på grund av soldaternas demobiliseringsstämning, på grund av att allt fler gav sig i väg från fronten och hästarna var utmattade genom dåliga foderleveranser.” På mötet var närvarande omkring 300 delegater. Detta möte övertygade Iljitj om att det under dåvarande omständigheter var omöjligt att fortsätta kampen mot tyskarna. Det var ingen pessimism, han bedrev samtidigt en energisk kampanj för att organisera Röda armén för landets försvar, men han insåg klart: nu kan vi inte kämpa. ”Åk till fronten”, sade Iljitj till kamraterna som trodde att ett krig var möjligt. ”Tala med soldaterna”, rådde han dem.

För en tid sedan berättade Kravtjenko för mig om ett samtal med Iljitj vid den tidpunkten. Hon arbetade i Motovilicha, Ural. Petrograd är en sak, Perm och Ural en annan. Där var risken för en omedelbar offensiv från fienden inte så stor, dit hade ännu inte många soldater kommit från fronten. Stämningen i Ural var kampvillig. Arbetarna var redo att kasta sig i striden, förberedde förband och kanoner. Kravtjenko sändes till Iljitj för att säga att man kunde lita på Urals stöd. Kravtjenko kom till Petrograd, tittade in till Spunde, en kamrat från Ural som vid den tiden arbetade i Statsbanken och även bodde där. Den enkla järnsängen som han sov i stod ensam i ett stort sammanträdesrum. Denna lilla detalj kompletterar bilden av hur bankdirektör Sjipov hade det i arresten. Spunde förde Kravtjenko till Smolnyj och Iljitj. I Smolnyjs korridorer träffade hon Golosjtjokin, som också kommit från Ural med samma uppdrag. Han var också på väg till Iljitj. Medan de stod där och pratade kom Iljitj ut ur sitt arbetsrum. När han fick se Golosjtjokin gick han fram till dem och frågade hur det stod till i Ural. De berättade för honom om stämningarna i Ural och varför de kommit. ”Vi kan träffas ikväll”, sade Iljitj. Plötsligt såg han sjuk ut. ”Till dess kan ni gå omkring på gatorna och höra vad soldaterna pratar om.” Kravtjenko berättar att ”vi fick höra så mycket att huvudet var alldeles fullproppat mot kvällen, och intrycken var så starka att de skymde allt annat”. Kravtjenko kan inte ens komma ihåg om de träffade Iljitj på kvällen eller inte.

Golosjtjokin minns också detta möte. Han berättar att Iljitj gav honom uppgiften att ta emot soldatdelegationerna. Golosjtjokin lyssnade till deras rapporter, tog reda på stämningarna, vad som oroade dem och rapporterade sedan detta för Iljitj. Iljitj gick till delegaterna, svarade på deras frågor, talade om hur det låg till och smittade dem med sin entusiasm. Golosjtjokin blev

allt mer övertygad om hur rätt Iljitj hade. På den sjunde partikongressen behövde han inte övertygas, han hade inte längre några tvivel.

På sjunde partikongressen i början av mars sade Iljitj att de första veckorna och månaderna efter Oktoberrevolutionen – i oktober, november, december – gick vi från triumf till triumf på den inre fronten mot vår kontrarevolution, mot sovjetmaktens fiender. Orsaken var att världsimperialismen vid den tiden hade annat att tänka på än oss. Vår revolution hade inträffat vid en tid då oerhörda olyckor, såsom förintandet av miljoners människor, hade drabbat flertalet imperialistiska länder, då de stridande länderna under krigets fjärde år hade kommit in i en återvändsgränd och då frågan om folken skulle kunna fortsätta strida i ett sådant tillstånd objektivt reste sig. Det var en tid då ingen av de båda jättestora rövargrupperna omedelbart kunde kasta sig över den andra eller gå samman med den mot oss. Den första perioden av Brestöverläggningarna karakteriserade Iljitj på sjunde kongressen med orden: ”Ett tamt husdjur som ligger vid sidan av en tiger och försöker övertala tigern att acceptera en fred utan annektioner och kontributioner.” Under andra hälften av januari antog Brestöverläggningarna en annan karaktär. Det rovgiriga vildjuret, den tyska imperialismen, hade tagit strupgrepp på oss, vi var tvungna att omedelbart svara om vi skulle gå med på en annektionsfred eller fortsätta kriget och i förväg veta att vi skulle krossas i det. Lenins synpunkt vann till slut, men den inre partistriden som dragit ut i hela två månader var omåttligt svår för honom. Iljitj hade yrkat på fred. Han hade helhjärtat stöd av Sverdlov och Stalin och tveklöst gick också Smilga och Sokolnikov med honom. Men det överväldigande flertalet centralkommittémedlemmar och kamrater runt CK, kamrater som genomfört Oktoberrevolutionen, var mot Lenin. De bekämpade hans åsikt och drog kommittéerna in i kampen. Petrogradkommittén och Moskvas områdeskommitté var också mot honom. ”Vänsterkommunisterna”^{*} började ge ut sin dagliga tidning *Kommunist* i Petrograd, där de skrev att det var bättre att låta sovjetmakten gå under än att sluta en förnedrande fred och diskuterade revolutionär kamp utan att ta hänsyn till styrkebalansen. De ansåg att ett fredsslut med den tyska imperialistiska regeringen var detsamma som att överge alla revolutionära positioner och förråda det internationella proletariats sak. Bland ”vänsterkommunisterna” fanns en hel rad kamrater, med vilka Iljitj i årtal hade arbetat sida vid sida och hos vilka han sökt stöd i kampens svåraste stunder. Nu bildades kring Iljitj ett tomrum. Det fanns ingenting han inte beskylldes för! Trotskij intog en särskild position. Han tyckte om vackra ord och attityder, han tänkte inte lika mycket på hur man skulle få sovjetlandet ur kriget och ge det andrum för att stärka krafterna och samla massorna som på att inta en vacker attityd: vi går inte med på en förnedrande fred, men vi för inte heller krig. Iljitj kallade denna attityd för herrskapsfasoner och parollen ett äventyr som överlämnade landet åt plundring och anarki, det land där proletariatet tagit makten, där ett väldigt uppbygge satts igång.

Centralkommitténs röster gav den första tiden majoritet åt dem som var mot Lenin. Den 24 (11) januari röstade de flesta (9 man) för Trotskij's förslag att inte sluta fred men demobilisera armén. Mot förslaget avgavs 7 röster. Den 3 februari (21 januari) var 5 för och 9 mot att sluta fred. Den 17 röstade 5 för att man omedelbart skulle föreslå Tyskland fred, 6 röstade mot. Den 18 var 6 för och 7 mot att återuppta fredsförhandlingarna med Tyskland.

Inte förrän tyskarna den 23 februari presenterade sina villkor och krävde svar inom 48 timmar samtidigt som deras trupper ryckte fram och intog den ena staden efter den andra, förändrades situationen. Lenin förklarade att om den revolutionära fraspolitiken skulle fortsätta, skulle han lämna centralkommittén och regeringen. Röstningen om man skulle anta de tyska villkoren

---

^{*} ”Vänsterkommunisterna” – en fraktionsgrupp inom partiet, som bildades 1918. Den gick emot Brestfreden, drev partiet mot ett krig med Tyskland, vilket under dåvarande förhållanden kunde leda till sovjetmaktens undergång. Som resultat av Lenins kamp mot ”vänsterkommunisterna” erkände de flesta av dem i slutet av sommaren 1918 sina misstag och avbröt fraktionsverksamheten. – *Red.*

eller inte utföll med 7 för och 4 mot medan 4 lade ner sina röster, däribland Trotskij, som i ett så viktigt ögonblick inte ville ta något ansvar på sig i en så viktig fråga. Till de fem som ursprungligen röstat för fred till och med på tyskarnas villkor (Lenin, Sverdlov, Stalin, Sokolnikov och Smilga) anslöt sig nu Zinovjev och Stasova. Motståndarna till freden tilläts agitationsfrihet.

Men med tyskarnas offensiv följde en snabb tillnyktring. Till den sjunde partikongressen hade Lenins ståndpunkt vunnit en stor majoritet. Sjunde kongressen antog den 8 mars med 30 röster mot 12 (4 nedlagda) en resolution som godkände fredsfördraget i Brest-Litovsk. Den 16 mars ratificerades Brestfördraget på fjärde sovjetkongressen i Moskva med 704 röster mot 285 och 115 nedlagda.

Från tiden då vi kämpade för Brestfreden minns jag två ögonblick. Den 21 januari 1918 hölls ett vidgat centralkommittémöte. Då Iljitj avslutade debatten kände han kamraternas fientliga blickar riktade på sig. Iljitj hade lagt fram sin åsikt med obetydligt hopp om att kunna övertyga de närvarande. Och jag hör ännu idag hur omåttligt trött och bitter han lät efter sitt tal: ”Nå, låt oss gå!” Ingen skulle bli så glad som Iljitj om vår armé hade visat sig vara i stånd att gå till anfall eller om en revolution i Tyskland hade gjort slut på kriget. Han skulle vara glad om det visat sig att han haft fel. Men ju mer optimistiska kamraterna var, desto mer på sin vakt blev Iljitj. Jag minns ett annat ögonblick. Under den kritiska tiden från mitten av januari till slutet av februari promenerade Iljitj och jag mycket runt Smolnyj och längs Neva. Det var svårt för Iljitj och då hade han behov av att anförtro någon närstående det han oroade sig över. Jag minns inte längre vad han sade, men det stod i samklang med hans tal på sjunde partikongressen. Detta tal kan jag ännu idag inte läsa utan sinnesrörelse. Det är precis som om jag hör Iljitjs röst och hans uttal, när jag läser: ”Om det tyska proletariatet blir i stånd att gå till aktion så är ju allt bra. Men har ni kunnat mäta detta, har ni funnit ett instrument som kan fastställa att den tyska revolutionen kommer att utbryta en viss dag? Nej, det vet ni inte, och vi vet det inte heller. Ni satsar allt på detta kort. Om revolutionen utbryter så har situationen räddats. Javisst! Men om den inte utvecklas som vi önskar det, om den inte segrar i morgon, vad kommer då att hända? Då skall massorna säga er: ni har handlat som äventyrare, ni satsade på en lycklig händelseutveckling som inte inträffade, ni visade er inte vara den situation vuxen som inträdde i stället för världsrevolutionen, vilken med nödvändighet kommer men vilken ännu inte mognat.” (Verk, b. 27, s. 79-80)

Jag läser och minns en promenad längs Neva i skymningen. I väster lyste himlen över floden av den hallonfärgade vintersolnedgången. Denna solnedgång påminner mig om mitt första möte med Iljitj på pannkaksfesten hos Klasson 1894, när jag på hemvägen längs Neva gick tillsammans med några kamrater som berättade för mig om Iljitjs bror. Och här gick nu Iljitj och jag längs Neva medan han hela tiden upprepade skälen till varför ståndpunkten ”vi sluter inte fred och för inte krig” i grunden var felaktig. På hemvägen stannade Iljitj plötsligt och hans trötta ansikte lyste oväntat upp, han lyfte huvudet och utbrast: ”Men om?”, dvs. om det redan var revolution i Tyskland. Vi kom fram till Smolnyj. Det hade kommit telegram om att tyskarna börjat rycka fram. Iljitj blev dubbelt så dystert och gick för att ringa. Revolutionen i Tyskland började först den 9 november 1918, och den 13 november annullerade allryska centrala exekutivkommittén Brestfördraget.

Flyttningen till Moskva och de första månaderna där

Tyskarnas offensiv och erövringen av Pskov visade vilken risk regeringen i Petrograd utsatte sig för. I Finland blossade inbördeskriget upp. Man beslöt att flytta till Moskva. Det var nödvändigt också av organisatoriska orsaker. Arbetet måste skötas i knutpunkten för landets ekonomiska och politiska liv.

Den 12 mars kom sovjetregeringen till Moskva, centrum för Sovjetryssland. Den befann sig nu längre bort från landets gränser men närmare de guvernement med vilka man måste hålla bästa möjliga kontakt.

Den 11 mars, dagen då vi flyttade, skrev Iljitj artikeln Våra dagars huvuduppgift, som publicerades i Izvestija den 12 mars. Denna artikel var programmatisk och samtidigt karakteristisk för Iljitjs sinnesstämning vid den tiden.

Artikeln börjar med ett citat ur Nekrasovs Vem lever lyckligt i Ryssland?:

Du är fattig, du är rik och präktig
Du är stark, och du är vanmäktig –
Moder Ryssland!

I kortfattad form talar Iljitj här om den stora proletära revolutionens betydelse och framhåller sedan Brestfredens förnedrande karaktär.

Längre fram skriver han om kampen för ett mäktigt och rikt Ryssland:

”Ryssland blir sådant, om det kastar bort all modlöshet och alla fraser, om det biter ihop tänderna och samlar alla sina krafter, om det spänner varje nerv och varje muskel, om det förstår, att räddningen är möjlig endast på den internationella socialistiska revolutionens väg, på vilken vi slagit in. Att gå framåt på denna väg utan misströstan på grund av nederlagen, att sten för sten lägga ett stadigt fundament för det socialistiska samhället, att outtröttligt arbeta på att skapa disciplin och självdisciplin, på att överallt och allestädes stärka organisation, ordning, företagsamhet, gott samarbete mellan folkets alla krafter, allmän registrering och kontroll över produktionen och fördelningen av produkterna – sådan är vägen för att skapa en militär makt och en socialistisk makt.” (Verk, b. 27, s. 135)

”Vi är försvarsvänner från den 25 oktober 1917. Vi är för ‘fosterlandets försvar’, men det fosterländska krig, till vilket vi nu går, är ett krig för det socialistiska fosterlandet, för socialismen som fosterland, för sovjetrepubliken som en avdelning i socialismens världsarmé.” (Ibid., s. 136-137)

Idag, 18 år efter det artikeln skrevs, när vi redan hunnit en god bit på det socialistiska uppbyggets väg och nått avgörande segrar för socialismen i vårt land, när vi ”går genom livet med en sång”, när vi med rätta kan tala om vårt socialistiska hemlands rikedom och makt, när miljoner människor med för historien ovanlig energi och initiativ förverkligar det mål som Lenin så klart uttryckt i sin artikel kan den verka enkel och självklar. Men man måste minnas den tiden för att riktigt förstå artikelns betydelse.

Iljitj var full av energi och redo för kamp.

I Moskva bodde vi (Iljitj, Maria och jag) den första tiden på hotell National (det första sovjethuset). Vi fick två rum med bad en trappa upp. Det var vår och moskvasolen sken. Alldeles utanför hotellet började Ochotnyj rjad, en öppen marknadsplats. Det var en blomstrande del av gamla Moskva med sina marknadsbodas, vars innehavare en gång hade anställt dödsjakt på studenter. Det kom mycket folk till Iljitj, många av dem var militärer.

Den 18 mars landsatte engelsmännen 400-500 marinsoldater i Murmansk under förevändning att försvara de militärförråd som ententen redan under tsartiden hade satt upp där. Meningen med landstigningen var klar.

På National fick vi engelska köttkonserver att äta, vilket även de engelska soldaterna vid fronten åt. Jag minns hur Iljitj en gång under måltiden sade: ”Jag undrar vad vi ska ge våra soldater vid fronten att äta?” På National levde vi emellertid som på bivack. Iljitj ville så fort som möjligt få en fast bostad så att han kunde börja arbeta.

Man hade beslutat att inhysa regeringsinstitutioner och regeringens huvudmedlemmar i Kreml. Vi skulle också bo där.

Jag minns att Jakov Sverdlov och Vladimir Bontj-Brujevitj förde oss till Kreml för att vi skulle få se vår blivande bostad. Vi hade tilldelats en lägenhet i justitiebyggnaden. En gammal stentrappa, vars steg var nötta av många besökares fötter under flera årtionden, ledde oss upp till tredje våningen där tidigare högsta domstolens allmänna åklagare haft sin lägenhet. Vi skulle få tre rum med kök och egen ingång. Resten av våningen avdelades för folkkommissariernas kansli. Det största rummet skulle bli sammanträdesrum. Där hålls ännu idag sammanträden med Sovjetunionens folkkommissariernas råd. Intill det låg Vladimir Iljitjs arbetsrum närmast huvudingången, som besökarna skulle använda. Det var mycket trevligt. Men det var otroligt smutsigt i hela byggnaden. Ugnarna var trasiga och taken läckte. Vår blivande lägenhet, där vakterna hade bott, var smutsigast av allt. Det behövde repareras.

Vi fick tillfälligt två rena rum i de s. k. kavaljersrummen i Kreml.

Iljitj tyckte om att promenera omkring i Kreml där han hade fin utsikt över staden. Mest av allt tyckte han om att gå längs trottoaren mitt emot Stora palatset, där det fanns mycket att se. Han promenerade också gärna längs muren nedanför, där det fanns mycket grönska och mindre folk.

I ett av våra tillfälliga rum låg en gammal bok med bilder av Kreml, med historiska anteckningar om dess byggnader och torn. Iljitj älskade att bläddra igenom detta album. Kreml 1918 var inte särskilt likt det nuvarande. Allt andades förflutet. Intill justitiebyggnaden stod det rosafärgade Tjudovklostret med små gallerfönster. Vid branten stod en staty av Alexander II och nedanför var en gammal träkyrka belägen. Mitt emot justitiebyggnaden höll arbetare på med restaurationsarbeten. Det fanns inga nya byggnader eller parker då. Kreml vaktades av rödarmister.

Den gamla armén hade tappat moralen och demobiliserats. Vi måste organisera en ny och stark revolutionär armé, full av entusiasm och segervilja.

Den första tiden påminde Röda armén inte mycket om en vanlig armé. Entusiasmen var stor, men till det yttre såg den primitiv ut. Soldaterna hade ingen uniform. Alla kom som de var, det fanns ännu inga fastställda regler. Sovjetmaktens fiender gjorde narr av rödarmisterna, de trodde inte att bolsjevikerna skulle kunna skapa en stark och mäktig armé. Invånarna var rädda för rödarmisterna, som de tyckte liknade rövare. Jag minns en översättare som 1919 arbetade hos Adoratskij. När han bad henne gå in i Kreml och hämta en översättning så vågade hon inte göra det. Hon var rädd för rödarmisterna som bevakade Kreml.

Särskilt utlänningarna var förvånade över frånvaron av en allmänt vedertagen disciplin och ordning hos vaktmanskåpet.

Iljitj berättade för mig om ett besök av Mirbach. Vakten utanför Vladimir Iljitjs arbetsrum satt vanligen vid ett bord och läste. Då tyckte ingen av oss att det var så konstigt. När fred slutits med Tyskland och den tyske ambassadören, greve Mirbach, kommit till Ryssland, besökte han som sig bör en representant för regeringen i Kreml – folkkommissariernas råds ordförande Lenin. Vid Vladimir Iljitjs arbetsrum satt en vakt och läste en bok, och när Mirbach gick förbi in i Iljitjs arbetsrum tittade han inte ens upp utan fortsatte läsa. Mirbach såg förvånat på honom och när han sedan gick ut ur rummet stannade han framför vakten, tog boken denne läste och bad tolken översätta titeln för honom. Det var en översättning av Bebels Die Frau und der Sozialismus. Mirbach återlämnade den till vakten utan ett ord.

Rödarmisterna studerade flitigt. De förstod att de måste ha kunskaper för att segra.

När Iljitj snabbt gick längs korridoren från sin lägenhet till arbetsrummet, fullastad med tidningar, papper och böcker, hälsade han alltid särskilt hjärtligt på vakterna. Han visste att de var entusiastiska och beredda att dö för sovjetmakten.

På sjunde partikongressen (6-8 mars 1918) beslöt man att sluta fred med tyskarna, trots att den var svår och förnedrande. Beslutet kom till efter en bitter kamp. Ratificeringen av fredsfördraget med Tyskland diskuterades tillsammans med centralkommitténs rapport. Huvudtalare var Lenin med N. Bucharin från "vänsterkommunisternas" grupp som medreferent. Det blev en hård strid. På kongressen fanns 46 delegater med rösträtt, som representerade 300 000 partimedlemmar. Då var partiet inte vad det är idag. Det hade ännu inte samma enighet som man sedan dess uppnått. Av de 46 delegaterna röstade 30 för ratificering av Brest-freden, 12 mot och 4 lade ner sina röster. Med andra ord, omkring 1/3 av kongressens delegater gick emot centralkommitténs och Lenins linje. Bland dem var många framstående bolsjeviker. Den 23 februari förklarade 6 av dem att de skulle avgå från sina sovjet- och partiposter och reserverade sig för full agitationsfrihet både inom och utanför partiet. Den 24 februari antog Moskvas områdesbyrå en resolution om misstroende mot centralkommittén och vägrade underkasta sig de av dess beslut "som skulle ha samband med ett genomförande av villkoren för fredsfördraget med Österrike-Tyskland", och i en förklaring till resolutionen hette det att "en partisplittring inom den närmaste tiden knappast kan undvikas". Moskvas områdesbyrå spelade i början av 1918 rollen som allryskt organisationscentrum för "vänsterkommunisterna".

Man kan förstå den häftighet med vilken Lenin bekämpade "vänsterkommunisterna" och deras revolutionära fraser. Den 21 februari 1918 skrev han i Pravda:

"Man måste kämpa mot den revolutionära frasen, man tvingas att kämpa, att kämpa obligatoriskt för att man inte någon gång skall säga om oss den bittra sanningen: 'den revolutionära frasen om det revolutionära kriget omintetgjorde revolutionen'." (Verk, b. 27, s. 10)

Iljitj visste att massorna skulle stödja honom och inte "vänsterkommunisterna". Den fjärde extraordinarie allryska sovjetkongressen skulle ratificera fredsfördraget. "Vänsterkommunisterna" var till och med beredda att offra sovjetmakten. I sin deklaration den 24 februari skrev de: "I den internationella revolutionens intressen anser vi det vara ändamålsenligt att acceptera möjligheten av förlust av sovjetmakten, som nu blir rent formell." Iljitj var djupt upprörd av denna fras och i ett tal den 12 mars i Moskvas arbetar-, bonde- och rödarmist-deputerades sovjet sade han med ovanlig häftighet och inlevelse:

"Den ryska revolutionen har frambringat något som skarpt skiljer den från revolutionerna i Västeuropa (Min kurs. – N. K.). Den har skapat en revolutionär massa, som 1905 skolades för självständigt agerande. Den har skapat arbetar-, bonde- och soldatdeputerades sovjetter, organ som är mycket mer demokratiska än alla föregående och som gjort det möjligt att fostra den rättslösa arbetar-, soldat- och bondemassan, höja dess kulturella nivå och få den att följa oss ..." (Ibid., s. 138-139)

I samma tal gav Iljitj sin värdering av provisoriska regeringen och kompromissmakarna. Om februarirevolutionen sade han:

"Om makten då hade övergått till sovjeterna, om kompromissmakarna i stället för att hjälpa Kerenskij att driva armén i elden hade lagt fram ett förslag om en demokratisk fred, då hade arméns tillstånd inte varit så förtvivlat. De skulle ha sagt armén: stå lugnt kvar. Den skulle i ena handen hållit det sönderrivna hemliga avtalet med imperialisterna och ett förslag till alla folk om demokratisk fred, och i den andra ett gevär och en kanon och fronten skulle ha hållits hel. Då skulle man kunnat rädda armén och revolutionen." (Ibid., s. 139)

Idag då vår Röda armé, beväpnad enligt vetenskapens senaste rön, organiserat och orubbligt ”står lugnt”, känns Iljitjs ord så nära och välbekanta för varje medveten medborgare i vårt stora fosterland! Men då, på fjärde sovjetkongressen 14-16 mars, när han talade inför sovjeternas representanter med samma djupa allvar och uppriktighet som han alltid gjorde inför massorna, fällde han i förbigående en fras som var karakteristisk för honom som revolutionär och kämpe:

”Man säger att vi offerar Ukraina, som Tjernov, Kerenskij och Tsereteli är på väg att störta i fördärvet, man säger att vi är förrädare, att vi har förrått Ukraina! Jag säger: kamrater, jag har sett så mycket i revolutionens utveckling att jag inte låter mig bringas ur fattningen av ilska blickar och rop från personer som låtit känslorna ta överhand och förlorat förmågan att resonera.” (Ibid., s. 158)

Inte ens närstående kamraters fientliga blickar och utrop kunde bringa Iljitj ur fattningen. Men han var bara en människa och oenigheten med kamrater som han tidigare arbetat sida vid sida med tog han mycket hårt. Han kunde inte sova på nätterna och hans nerver var i olag. I detta fall lyckades man undvika en splittring. Fjärde sovjetkongressen ratificerade fredsfördraget med 724 röster. Mot röstade 276. 118 röster lades ner. På fjärde sovjetkongressen fanns naturligtvis inte bara bolsjevikerna. Mot fredsavtalet var mensjevikerna, anarkist-kommunisterna, höger- och vänster-socialistrevolutionärerna. På ett sammanträde med allryska centrala exekutivkommittén den 23 februari gick deras representanter emot en fred på tyskarnas villkor, 724 röster mot 276 innebar under dessa förhållanden en stor seger för Lenins linje.

Eftersom frågan om fred med tyskarna hade avgjorts, ansåg Lenin att man fått ett andrum som måste utnyttjas för att utveckla sovjetmaktens arbete inom landet. Han satte sig att skriva broschyren Sovjetmaktens aktuella uppgifter. Jakov Sverdlov kom ofta och hälsade på oss i kavaljersrummen. Han såg hur Vladimir Iljitj skrev ner sina arbeten och försökte få honom att ta en stenograf. Det tog lång tid innan Sverdlov kunde övertala honom. Han skaffade honom en bra stenograf, men det gick dåligt. Stenografens närvaro störde Iljitj, och hur den förra än försökte få Iljitj att inte lägga märke till honom, gick det inte. Iljitj arbetade ju så att han skrev ner ett par sidor och sedan länge tänkte igenom hur han bäst skulle uttrycka sig. Det kunde han inte göra med en främmande människa närvarande. Inte förrän 1923, när han var svårt sjuk och inte kunde skriva själv, började han diktera sina artiklar, men det var inte lätt för honom ens då. Han dikterade dem för Fotieva, Gljasser, Manutjarjants och Voloditjeva, som hade arbetat länge i hans sekretariat och som han var inte så generad för. Men man kunde ändå ibland höra hans nervösa skratt från hans rum.

Under slutet av mars och april 1918 arbetade Iljitj flitigt på artikeln Sovjetmaktens aktuella uppgifter. Den publicerades den 28 april i Izvestija och blev i många år framåt en vägledning till handling för bolsjevikerna. Ingenstans har Lenin så enkelt och klart förklarat huvudsvårigheterna vid denna tid, i det socialistiska uppbygget i vårt land som i denna broschyr. Vårt land var fram till Oktoberrevolutionen ett småbondeland. Miljoner bönder var helt genomsyrade av småägarmentalitet. Alla tänkte bara på sig själva, på sitt jordbruk, sin jordlapp och brydde sig inte om andra. ”Sköt dig själv, andra tar gud hand om”, tänkte bonden. Iljitj hade skrivit om denna småägarmentalitet och dess skadlighet dussintals gånger, men efter konstituerande församlingens upplösning, då maktfrågan var definitivt klar och Brestfreden gav lite andrum, reste sig problemet hur man skulle kunna fostra massorna på ett nytt sätt, till en kollektivistisk mentalitet.

Den stora proletära revolutionen hade störtat godsägarna och kapitalisterna men hade samtidigt öppnat vägen för en småborgerlig mentalitet. Man delade upp godsägarnas egendomar och började schackra med dem. Hur få bukt med denna småborgerliga mentalitet,

hur omskola massorna, hur bygga upp en ny, socialistisk samhällsstruktur, hur organisera ledningen? Dessa frågor upptog i mars–april 1918 hela Iljitjs uppmärksamhet.

Hur organisera en landsomfattande registrering och kontroll, hur höja arbetsproduktiviteten, hur lära folk arbeta, hur dra in massorna i det samhälleliga arbetet, hur väcka deras medvetenhet, hur organisera arbetet och arbetsdisciplinen på ett nytt sätt? Om detta skrev Iljitj i Sovjetmaktens aktuella uppgifter. Han skrev också om socialistisk tävlan.

När man läser om broschyren idag, upptäcker man att det fortfarande finns en hel del att lära av den. Nu förstår var och en vilken stor roll socialistisk tävlan har spelat och spelar i det socialistiska uppbygget, men då förbisåg vi denna fråga (delvis spelade inbördeskriget in här). Socialistisk tävlan började användas i stor skala under kampen för den första femårsplanen – ungefär från 1928, 10 år efter det att Iljitj skrev den.

I broschyren finns ett kapitel kallat Högre arbetsproduktivitet. Som alltid belyste Iljitj frågan från alla sidor och i samband med en hel rad andra grundfrågor.

”Arbetsproduktivitetsens höjande kräver framför allt att storindustrins materiella grundval säkerställs: att bränsle- och järnproduktionen, maskinindustrin och den kemiska industrin utvecklas ... En annan förutsättning för högre arbetsproduktivitet är för det första att hela befolkningens bildnings- och kulturstandard höjs. Detta pågår nu med kolossal snabbhet, vilket personer som är skumögda på grund av borgerlig rutin inte kan se; de kan inte fatta vilken trängtan till ljuset och vilken initiativkraft som nu tack vare sovjetorganisationen utvecklas bland folkets ‘undre skikt’. Och för det andra betingas en ekonomisk utveckling också av en bättre arbetsdisciplin, de arbetandes skicklighet och iver, arbetets intensitet och bättre organisation.” (Verk, b. 27, s. 228)

Arbetsproduktivitetsens höjning förknippade Iljitj med tävlingsfrågan.

I Sovjetmaktens aktuella uppgifter påpekade Vladimir Iljitj att arbetsproduktivitetsens höjning var ett problem som skulle ta lång tid:

”Medan man kan erövra den centrala statsmakten på några dagar, medan man under loppet av några veckor kan slå ned utsugarnas militära motstånd (och sabotage) t. o. m. på olika håll i ett stort land, så kräver uppgiften att höja arbetsproduktiviteten i varje fall flera år för en grundlig lösning (i synnerhet efter ett ohyggligt plågsamt och förhärjande krig). Här är det förvisso objektiva omständigheter som är bestämmande för arbetets långvariga karaktär.” (Ibid.)

Idag, i början av 1936, när vi upplever Stachanovrörelsen, när den nya teknik som skapats under den första och den andra femårsplanen har startat en rörelse underifrån för att höja arbetsproduktiviteten, när vi nått ett väldigt uppsving i arbetsproduktiviteten, ser vi Iljitjs artikel Sovjetmaktens aktuella uppgifter i ett nytt ljus. Hela betydelsen av den står klar.

Vladimir Iljitj talade ofta med arbetare och bönder och kunde inte undgå att överallt se en oförmåga att arbeta, och därtill en attityd, ärvd från århundraden av tvångsarbete, enligt vilken arbetet var en förbannelse som måste minskas till ett minimum. Revolutionen hade avskaffat de pådrivande förmännen och de brutala arbetsledarna. Arbetaren var glad att ingen längre drev på honom, att han kunde sitta en stund och röka när han blev trött. Den första tiden släppte verkstadsklubbarna alltför lättvindigt arbetarna till olika möten. Jag minns ett tillfälle. En kvinnlig arbetare kom till mig i folkkommisariatet för utbildningen för att få några intyg. Jag frågade henne i vilket skift hon arbetade. Jag trodde hon arbetade på natten eftersom hon kunde komma till folkkommisariatet på dagen. ”Vi arbetar inte idag. Igår kväll hade vi ett allmänt möte och alla blev efter med sina hemsysslor. Så vi röstade för att inte arbeta idag. Det är ju vi som bestämmer nu.” När man idag, 18 år efteråt, berättar detta för kamraterna har

de svårt att fatta det. Men för början av 1918 var detta karakteristiskt. Herrarna och exploatörerna med sina förmän och pådrivande översittare hade man blivit av med, men att fabriken nu blivit allmän egendom och att man måste sköta om denna samhälleliga egendom, stärka den och höja arbetsproduktiviteten var något som folk ännu inte var medvetna om. Det var därför Lenin särskilt betonade denna sida av saken. Han kunde se sanningen som den var – arbetarnas medvetenhet, deras medvetna inställning till arbetet, måste höjas och allt arbete måste organiseras på ett effektivt sätt.

Iljitj avslöjade särskilt vänstersocialistrevolutionärerna. Dessa företrädare för småbourgeoisin hade inte insett hur viktigt det praktiskt aktiva arbetet var utan betraktade det som praktikism och ”gradvishet” och drömde om ett ”revolutionärt” krig och så vidare.

Den klass som Iljitj litade på och vars ledande kraft han trodde på, trots att den klassen ännu måste resa sig och arbeta hårt med att utveckla sig själv, var proletariatet:

”Endast en klass som utan vacklan går sin väg framåt, som inte tappar modet och inte råkar i förtvivlan ens vid de svåraste, besvärligaste och farligaste etapperna kan leda de arbetande och utsugna massorna. Vi behöver inga hysteriska utbrott. Vi behöver den taktfasta marschen av proletariatets järnhårda bataljoner.”

Med dessa ord avslutade Iljitj broschyren Sovjetmaktens aktuella uppgifter.

Den 28 april trycktes den som artikel i Izvestija och den 29 talade Iljitj på allryska centrala exekutivkommitténs sammanträde.

För att ge de fackligt och politiskt aktiva arbetarna i Moskva möjlighet att lyssna till Iljitjs tal om sovjetmaktens aktuella uppgifter, höll han det i Tekniska museet. Iljitj möttes entusiastiskt, man lyssnade till honom med intensiv uppmärksamhet. Denna fråga var tydligen av stort intresse för alla. Iljitj talade ovanligt lidelsefullt. Ännu idag kan man inte läsa hans tal utan sinnesrörelse. Han talade där om det utmärkande för vår revolution, om orsakerna till dess seger, om svårigheterna med ett socialistiskt uppbygge i ett småborgerligt land, han karakteriserade vår bourgeoisie och dess svagheter, uppmanade oss att studera produktionsorganisationen hos den västerländska och amerikanska bourgeoisie, hos trustorganisationerna; han kritiserade vänstersocialistrevolutionärerna som företrädare för den småborgerliga mentaliteten, kritiserade ”vänsterkommunisterna” som gett efter för detta inflytande, men han kallade dem ändå våra vänner av igår, idag och imorgon; han talade om proletariatets roll, om den småborgerliga mentalitetens inflytande, om betydelsen av en socialistisk organisation, om att vårt proletariat måste organisera sig på nytt sätt. Endast då skulle det kunna dra med sig alla arbetande massor.

”Så länge de avancerade arbetarna inte lärt sig att organisera de många miljonerna”, sade Iljitj, ”är de inga socialister eller skapare av ett socialistiskt samhälle, och de kommer inte att skaffa sig de nödvändiga organisationskunskaperna. Organisationsvägen är en lång väg och det socialistiska uppbyggets uppgifter kräver långvarigt hårt arbete och motsvarande kunskaper, vilka vi saknar.” (Verk, b. 27, s. 268)

På sammanträde med allryska centrala exekutivkommittén den 29 april talade Iljitj också om att proletariatet som lärt sig disciplin i storproduktionen skulle förstå betydelsen av centralkommitténs förstamajparoll: ”Vi har besekrat kapitalet, vi kommer också att besegra vår egen brist på organisation.” Om järnvägarnas betydelse sade han: ”Utan järnvägar kan vi inte få någon socialism, och vi kommer alla att dö av hunger som hundar trots att säden finns i närheten”, ty ”just det är poängen, ett uttryck för det uppenbara bandet mellan stad och land, mellan industri och jordbruk, på vilket socialismen helt grundar sig. För att förena detta för en planmässig verksamhet i hela befolkningens intresse, behövs järnvägarna.” (Ibid., s. 277)

Hur förståeligt och nära känns inte detta tal idag, 18 år senare!

Då var det naturligtvis inte alla som förstod betydelsen av det, men det väckte en tanke och tände en gnista av entusiasm hos massorna.

Den 29 mars, efter fjärde sovjetkongressen, beslöt ”vänsterkommunisterna” i spetsen för Moskvas områdesbyrå av RKP(b) att ge ut sin egen veckotidning *Kommunist* och där försvara sina åsikter. Första numret kom ut den 20 april och innehöll redaktionella Teser om den nuvarande situationen. Iljitjs framträdande den 29 april i allryska centrala exekutivkommittén var i betydande grad ett svar på dessa åsikter. Han bemötte dem ännu mer detaljerat i sina artiklar Om ”radikalismens” barnslighet och småborgerligheten, som publicerades i *Pravda* den 9 och 11 maj 1918. Särskilt intressant var stycket om församhälleligande, där Iljitj skrev:

”Vi går över till våra ‘vänsterkommunisters’ missöden på inrikespolitikens område. Det är svårt att hålla sig allvarsam när man i teserna läser sådana fraser om det innevarande läget, som följande:

‘... Ett planmässigt utnyttjande av de kvarvarande produktionsmedlen är tänkbart endast om det mest beslutsamma församhälleligande genomförs’ ... ‘Inte kapitulera för bourgeoisin och dess småborgerliga intellektuella hantlangare, utan slå ned bourgeoisin och definitivt krossa sabotaget ...’

De goda ‘vänsterkommunisterna’, hur mycket beslutsamhet finner man inte hos dem – och hur lite eftertanke! Vad betyder ‘det mest beslutsamma församhälleligande’?

Beträffande nationalisering och konfiskering kan man vara beslutsam eller obeslutsam. Men det är just det som är knuten att t. o. m. den allra största ‘bestämmdhet’ i världen inte räcker för övergång *från* nationalisering och konfiskering *till* församhälleligande. Det är just det fatala med våra ‘vänstermän’ att de med denna naiva, barnsliga ordkombination ‘det mest beslutsamma församhälleligande’ avslöjar en fullständig oförmåga att förstå det väsentliga i frågan, det väsentliga i det ‘innevarande’ ögonblicket. ‘Vänstermännens’ missöde består just i att de inte fått klart för sig det väsentligaste i ‘det innevarande ögonblicket’, i övergången från konfiskering (vid vars genomförande beslutsamheten är politikerns viktigaste egenskap) till församhälleligande (vid vars genomförande det krävs en *annan* egenskap av revolutionären).

Igår var det väsentligaste i det innevarande ögonblicket att så beslutsamt som möjligt nationalisera, konfiskera, slå ned bourgeoisin och bryta sabotaget. I dag är det endast blinda som inte ser att vi nationaliserat, konfiskerat, slagit och brutit ned mera än vi hunnit föra upp i våra räkningar. Men församhälleligandet skiljer sig från den enkla konfiskeringen just genom att man kan konfiskera bara man har ‘beslutsamhet’, utan att vara i stånd att registrera riktigt och fördela riktigt, *medan man inte kan församhälleliga om man inte besitter denna egenskap.*” (Ibid., s. 300-301)

Idag då vi har den långa vägen till kolchosbygget bakom oss och sett ”svindel av framgångarna”, har vi lärt oss att bättre sätta värde på Iljitjs uttalande.

När Lenin gick igenom ”vänsterkommunisternas” tidskrift *Kommunist*, gav han följande skarpt negativa karakteristik av ”vänsterkommunisterna”:

”I tidskriften *Kommunist* ser vi vid varje steg att våra ‘vänstermän’ inte har ett begrepp om proletär järndisciplin och dess bildande och att de är fullständigt genomsyrade av den deklarerade småborgerliga intellektuelles mentalitet.” (Verk, b. 27, s. 296)

Det kom endast ut fyra nummer av *Kommunist*, juninumret var det sista.

Vänstersocialistrevolutionärerna kämpade mycket mer beslutsamt mot Lenins linje.

Den 2-3 maj 1918 ställde vänstersocialistrevolutionärerna med Spiridonova och Karelin i spetsen ett ultimatum: bolsjevikerna måste överlämna folkkommissariatet för jordbruket i deras händer. Lenin rådgjorde med de bolsjevikerna som då arbetade i jordbrukskommissariatet (V. Mesjtjerjakov, S. Sereda och andra). Bolsjevikgruppen uttalade sig bestämt mot detta. Centralkommittén förkastade vänstersocialistrevolutionärernas krav. Deras inflytande i folkkommissariatet för jordbruket försvagades.

Den 22 maj skrev Iljitj till Petrograds arbetare: ”Kamrater! Häromdagen hade jag besök av er delegat, en partikamrat, en arbetare från Putilovverken. Denne kamrat skildrade ingående för mig den ytterst beklämmande bilden av hungersnöden i Petrograd. Vi vet alla, att livsmedelsläget är lika akut i en hel rad industriguvernemang, att hungern lika plågsamt knacker på dörren hos arbetarna och de fattiga överhuvudtaget.

Och vid sidan härav iakttar vi en tygellös spekulering med spannmål och andra livsmedel. Hungersnöden kommer sig inte av att det inte skulle finnas spannmål i Ryssland utan av att bourgeoisin och alla rika går till den sista, avgörande kampen mot de arbetandes herravälde, mot arbetarstaten, mot sovjetmakten i den viktigaste och mest brännande frågan, frågan om brödet. Bourgeoisin och alla rika, däribland de rika på landsbygden, kulakerna, torpederar spannmålsmonopolet och ödelägger den statliga spannmålsfördelningen, vars syfte är att främja och gagna brödförsäljningen till hela befolkningen och främst till arbetarna, de arbetande, de behövande. Bourgeoisin undergräver de fasta priserna, spekulerar med spannmålen, håvar in en vinst på hundra, tvåhundra rubel och mer på varje pud spannmål, ödelägger spannmålsmonopolet och den riktiga fördelningen av spannmål genom att betjäna sig av mutor och korrupktion och genom att i illvillig avsikt stödja allt som är skadligt för arbetarmakten, vilken strävar efter att förverkliga socialismens främsta och viktigaste grundprincip: ’Den som inte arbetar skall inte heller äta.’” (Ibid., s. 355)

Svartabörsjobberiet med spannmål var allmänt överallt i Moskva. Jag minns en lustig händelse. Iljitj och jag var på väg till Vorobjovhöjderna. Då kände inte många till hur Iljitj såg ut, så det var ingen som lade märke till honom när han gick på gatorna. Jag såg en välgödd bonde sitta med en tom säck och rulla en cigarett. Jag gick fram till honom och började fråga hur han levde och hur han hade det med spannmål. ”Det är inte alls dåligt idag, vi har mycket spannmål och det går bra att sälja. I Moskva går folk hungriga och är rädda att det snart inte kommer att finnas bröd alls. De betalar stora pengar för säden nu. Man måste bara kunna konsten att sälja. Jag har några familjer som jag regelbundet lämnar bröd till och tjänar pengar utan att anstränga mig ...”

Iljitj hade kommit fram till oss och lyssnade på samtalet. ”Jag har en familj som bor vid Boloto”,* sade bonden. ”Boloto?”, frågade jag. Bonden stirrade på mig och sade: ”Var kommer du ifrån, som inte ens vet var Boloto ligger?” Som jag fick veta senare, var Boloto namnet på en marknadsplats (regeringshuset ligger där nu) där man sålde grönsaker och äpplen. ”Jag är från Petrograd och kom nyss till Moskva”, svarade jag.

”Från Petrograd ...”, sade bonden. Hans tankar började arbeta i en annan riktning. Han teg en stund och sade sedan: ”Lenin är bara i vägen. Jag förstår mig inte på honom. Han är korkad, tycker jag. Hans fru ville ha en symaskin, så gav han order att hämta alla symaskiner i byarna. Min systerdotter blev också av med sin. Hela Kreml är nu fullt med symaskiner sägs det ...” Jag försökte låta bli att titta på Iljitj för att inte börja gapskratta.

Denna välmående bonde och småägare kunde inte föreställa sig att Lenin inte tog något för sin egen del. Han hade hört att Lenin talat om maskiner, men kunde inte förstå vad det var för maskiner och vilken nytta man kunde få av dem.

---

* Boloto betyder på ry. också vkärr. – Red.

Hur skrattretande detta samtal än var, sade det något om den svåra väg som partiet och sovjetmakten hade att gå i kampen för socialismen, mot de rika, mot kulakerna, mot småägarmentaliteten, mot den låga arbetsproduktiviteten, mot okunnigheten och landets efterblivenhet.

I slutet av maj skrev Iljitj ett brev till Petrograds arbetare. Alla Iljitjs artiklar och tal är inte skrivna på samma sätt. Det var viktigt för vem han skrev dem. Brevet den 22 maj skrev han till dem han hoppades på, vilkas skapande krafter han särskilt trodde på – Petrograds arbetare. Han skrev:

”Petrograd är inte Ryssland. Arbetarna i Petrograd utgör en liten del av Rysslands arbetare. Men de är en av de bästa, mest framskridna, mest klassmedvetna, mest revolutionära, mest ståndaktiga avdelningarna av arbetarklassen och det arbetande folket i Ryssland, de som minst låter sig påverkas av tomma fraser, karaktärlös förtvivlan och bourgeoisins skrämselförsök. Och vid kritiska tidpunkter i folkens liv har det mer än en gång hänt, att även fåtaliga avancerade avdelningar från de framskridna klasserna ryckt med sig alla, eldat massorna med revolutionär entusiasm och utfört väldiga historiska hjälteedåd.” (Verk, b. 27, s. 358-359)

Vladimir Iljitj skrev om det väldiga organisatoriska arbete som förestod. Han ansåg det organisatoriska arbetet mycket betydelsefullt.

”Att uppvisa hjältemod i ett långvarigt och ihärdigt organisationsarbete i statsomfattande skala är ojämförligt svårare men därför också ojämförligt högre än att uppvisa hjältemod i ett uppror”, skrev Iljitj till Petrograds arbetare. ”Men arbetarpartiernas och arbetarklassens styrka har alltid bestått i att djärvt, rakt och öppet se faran i ögonen, utan fruktan erkänna den och nyktert avväga de krafter, som finns i det ‘egna’ lägret och i det ‘främmande’ lägret, utsugarnas läger. Revolutionen går framåt, den utvecklas och växer. De uppgifter vi står inför växer också. Kampen vidgas och fördjupas.” (Ibid., s. 360)

Iljitjs övertygelse om revolutionens seger tände massornas entusiasm.

Hans outtröttliga arbete var ett exempel på det heroiska organisatoriska arbete han talat om.

Förutom att organisera landets försvar mot inre och yttre fiender och leda inbördeskriget som redan börjat gjorde Iljitj en väldig insats i det socialistiska uppbygget. Han lade fram dekret om industrins nationalisering, skrev instruktioner för arbetarna inom de nationaliserade företagen, höll tal på fackföreningskongressen, i högsta folkhushållningsrådet och på folkhushållningsrådets första kongress, framträdde på arbetarkommissariernas kongress, på möten med partigrupper på företagen, på fackliga konferenser, tog emot arbetare från bl. a. Petrograd och Jelets, talade inför kommunister som mobiliserats till fronten. Och samtidigt, när krisen var som skarpast, den 25 maj, just innan Moskva förklarades i undantagstillstånd, framförde han i folkkommissariernas råd ett utkast till dekret om en socialistisk akademi för samhällsvetenskaperna, den 5 juni talade han inför internationalistiska lärare, den 10 juni sammanställde han en proklamation med anledning av det tjeckoslovakiska kontrarevolutionära upproret och senare samma dag föreslog han i folkkommissariernas råd att dra in ingenjörerna i arbetet; två dagar före attentatet mot honom talade han på utbildningskongressen om skolans stora betydelse i det socialistiska uppbygget.

Varje vecka talade Iljitj på möten i distrikten, ofta flera gånger på en dag.

Det organisatoriska ledande arbetet med massorna bar frukt och bidrog till att segern nåddes.

När man idag åter läser om inbördeskrigets historia 1918, när idag alla trådar samlats och vi har en klar bild av det gamla kapitalistiska systemets förtvivlade kamp för sin existens, förstår man att revolutionen segrade därför att massorna var inställda på kamp, därför att ett enormt

arbete utfördes bland dem, därför att massorna allt klarare insåg varför man kämpade och därför att denna kamp var något som låg dem nära om hjärtat och som de kunde förstå.

Våren och sommaren 1918 bodde Iljitj i Moskva och arbetade för högtryck. När han fick en stund ledig, kunde han ta med mig och sin syster Maria på bilturer i Moskvas ytterområden, alltid till nya platser, resa och tänka och andas frisk luft. Han intresserade sig för varje detalj runt omkring.

Medelbönderna sympatiserade med sovjetmakten, som stod för fred och var emot godsägarna, men de tvivlade ännu på att den kommit för att stanna och hade inget emot att ibland godmodigt skämta om den.

Jag minns att vi en gång körde fram till en bro som inte såg så hållbar ut. Vladimir Iljitj frågade en bonde som stod vid bron om man kunde ta sig över den med bil. Bonden skakade på huvudet och sade skrockande: ”Jag vet inte, bron är ju, ursäkta uttrycket, sovjetisk.” Iljitj upprepade sedan skrattande ofta bondens uttryck.

En annan gång återvände vi från en biltur och skulle åka under en järnvägsbro då en kohjord kom emot oss och blockerade vägen. Korna struntade fullständigt i bilen och gick inte åt sidan. Framför dem trängdes en flock får. Vi var tvungna att stanna. En bonde som gick förbi sade skrattande till Iljitj: ”Ni blev allt tvungna att lämna plats för korna.”

Snart måste dock bönderna avstå sin småägarneutralitet. I mitten av maj började klasskampen rasa överallt.

Sommaren 1918 var mycket svår. Iljitj skrev ingenting och kunde inte sova på nätterna. Det finns ett foto på honom taget i slutet av augusti alldeles innan attentatet. Han står försjunken i tankar och ser ut som om han just tillfrisknat efter en svår sjukdom.

Det var en mycket svår tid.

Bourgeoisin som förlorat allt i den proletära revolutionen sökte hjälp från utlandet. Än lånade de pengar av de allierade för att organisera uppror, än kallade de tyska trupper till hjälp och överlämnade befolkningen åt plundring och anarki, svängde än hit och än dit. Tyskarna hjälpte de vita i Finland och ockuperade Ukraina, turkarna kom till de azerbajdzjanska mussavatisternas och georgiska mensjevikernas hjälp, tyskarna ockuperade Krim, engelsmännen ockuperade Murman, de allierade hjälpte tjeckoslovakerna och högernationalistrevolutionärerna att skära av Sibirien från de centrala provinserna. Spannmålsleveranserna från Ukraina och Sibirien stoppades och Moskva och Petrograd svält. Frontringen drogs åt allt mer.

Den 21 maj skrev Iljitj i ett telegram till Petrograds arbetare:

”Situationen är kritisk för revolutionen. Kom ihåg att det *endast* är *ni* som kan rädda revolutionen, ingen annan ...

Vi har inte mycket tid på oss. Efter den ytterst svåra månaden maj kommer de ännu svårare månaderna juni och juli och kanske även en del av augusti.” (Verk, b. 27, s. 354)

De kontrarevolutionära upproren reste och samlade kulakerna. De gömde sin säd. Kampen mot hungern uppgick i kampen mot kontrarevolutionen. Vladimir Iljitj insisterade på att det skulle organiseras fattig-bondekommittéer,* agiterade ihärdigt för att arbetarna skulle gå in i

---

* *Fattigbondekommittéerna* bildades den 11 juni 1918 under den hårda klasskampen på landsbygden, när livsmedelssituationen i landet var särskilt svår. Kommittéerna skulle bland annat fördela spannmål och andra förnödenheter samt lantbruksmaskiner, hjälpa de lokala livsmedelsorganen att konfiskera kulakernas spannmålsöverskott. Kommittéerna var stödjepunkterna för proletariatets diktatur på landsbygden. De spelade en

livsmedelsgrupperna* och ge landsbygden del av sina revolutionära erfarenheter. Kampen för bröd var vid den tiden en kamp för socialism, sade han.

Det var viktigt för ”den avancerade arbetaren att ‘gå till folket’ som ledare för de fattiga, som ledare för de arbetande massorna på landsbygden, som uppbyggare av arbetets stat”, skrev Vladimir Iljitj till Petrograds arbetare. Han skrev att de arbetare som härdat och prövats i kampen var revolutionens avantgarde.

”Just detta revolutionens avantgarde – både i Petrograd och i hela landet – måste ropa ut lystringssignalen, måste resa sig i massa, måste förstå att landets räddning ligger i dess händer, att av det nu krävs lika mycket hjältemod som i januari och oktober 1905 och i februari och oktober 1917, att man måste organisera ett stort ‘korståg’ mot spannmålsspekulanterna, kulakerna, blodsugarna, desorganisatorerna och mutkolvarna, ett stort ‘korståg’ mot dem som bryter den stränga statliga ordningen vid anskaffningen, tillförseln och fördelningen av bröd för människorna och bröd för maskinerna.

Endast ett massomfattande kraftuppbud av de avancerade arbetarna förmår rädda landet och revolutionen. Vi behöver tiotusentals föregångsmän, stålsatta proletärer, som är nog klassmedvetna för att klargöra saken för miljoner fattiga på alla håll i landet och ställa sig i spetsen för dessa miljoner ...” (Ibid., s. 361, 359)

Petrograds arbetare svarade på Iljitjs appell. De organiserade ett ”korståg”. De fattiga började mer och mer samla sig kring sovjetmakten. Den 11 juni antog allryska centrala exekutivkommittén ett dekret om att upprätta fattigbondekommittéer på landsbygden. Fattigbönderna började räkna Iljitj, som arbetarna och soldaterna talade om så mycket, som sin ledare. Iljitj tänkte på de fattiga men de fattiga tänkte också på Iljitj. Lidia Fotieva, Iljitjs sekreterare, berättar hur en fattigbonde i Röda armén kom till Kreml och gav Iljitj hälften av sitt bröd. ”Låt honom äta det, det är dåliga tider”, sade han. Han bad inte ens att få träffa Iljitj, bara att man skulle peka ut honom när han kom förbi.

Iljitj blev mycket arg när försök gjordes att ordna privilegier åt honom, betala honom hög lön osv. Jag minns hur indignerad han blev för en burk nougat som Malkov, dåvarande vaktchefen i Kreml, överlämnade till honom.

Den 23 maj 1918 skrev Iljitj till Bontj-Brujevitj: ”V. Bontj-Brujevitj, kanslichef i folkkommisariernas råd.

Med anledning av att ni inte uppfyllt mitt enträgna krav på en redogörelse för grunderna till att min lön höjdes den 1 mars 1918 från 500 till 800 rubel i månaden, och med anledning av den uppenbara olagligheten i denna höjning som egenmäktigt genomförts av er i samråd med rådets sekreterare Nikolaj Gorbunov i strid med folkkommissariernas dekret av den 23 november 1917, ger jag er härmed en sträng tillrättavisning.

Ordförande i folkkommissariernas råd
V. Uljanov (Lenin)
(Verk, b. 35, s. 272)

---

stor roll för att värva bönder till Röda armén. I december 1918 upphävdes de sedan dc uppgifter som ålagts dem utförts. – Red.

* Livsmedelsgrupperna bildades 1918 i samband med den svåra livsmedelssituationen i landet. Livsmedelsgrupper bestående av arbetare och fattigbönder sändes till de spannmålsproducerande distrikten för att till fasta priser köpa upp kulakernas spannmålsöverskott eller rekvirera dem. De spelade en stor roll för att försörja befolkningen med livsmedel, politiskt skola fattigbönderna och undertrycka kulakernas sabotage av spannmålsprovanteringen. De existerade till inbördeskrigets slut. – Red.

Tyskarna slöt Brestfreden med Sovjetryssland och avbröt sin offensiv, men avstod inte från sina planer att ockupera Ryssland. Redan under Brestförhandlingarna gjorde den tyska regeringen en överenskommelse med Ukrainska centrala radan och lovade hjälpa den i kampen mot bolsjevikerna. När tyskarna ockuperat Ukraina och störtat sovjetmakten där upplöste de radan också och satte en hetman, tsargeneralen Skoropadskij, som ledare för Ukraina. Ukraina förvandlades i verkligheten till en tysk koloni. Säd, boskap, socker och råvaror fraktades i väldiga mängder till Tyskland.

De tyska imperialisterna försökte på alla sätt få igång ett inbördeskrig. Kosackatamanen Krasnov som flytt till Don bad Tyskland om bistånd, och tyskarna hjälpte honom att formera och samla vita kosackförband.

Tyskarna hjälpte vitfinnarna att slå ned revolutionen i Finland och en skoningslös räfst med de finska revolutionärerna inleddes.

Men det var inte bara Tyskland som anföll. I början av april landsteg japaner och engelsmän i Vladivostok.

Redan i april hade en rad antisovjetiska partier gått samman i ett pånyttfödelseförbund. Där ingick socialistrevolutionärer, kadeter, folksocialister, mensjeviker och gruppen Jedinstvo (Enhet). Förbundet slöt en överenskommelse med ententen om att ententtrupper skulle skickas till Ryssland mot bolsjevikerna och om att använda den tjeckoslovakiska kåren* för att organisera en omvälvning i Ryssland och krossa sovjetmakten. Den tjeckoslovakiska kåren räknade under Kerenskij 42 000 man, där fanns många reaktionära generaler och officerare. Planen för omvälvningen diskuterades av representanter för den franska militärmissionen, socialistrevolutionärernas centralkommitté och samma partis organisation i Sibirien. Man beslöt att tjeckoslovakerna under förflyttningen till Fjärran östern skulle besätta stödpunkter på järnvägarna i Ural, Sibirien och Fjärran östern.

I slutet av maj ockuperade tjeckoslovakerna Tjeljabinsk, Petropavlovsk, stationen Tajga och Tomsk och i början av juni Omsk och Samara. I slutet av maj upptäcktes i Moskva en sammansvärjning av vitgardister, ledd av Förbundet för frihetens och fosterlandets försvar, en kontrarevolutionär revolt hade organiserats på Krim och ett myteri förbereddes i Östersjöflottan. Den 4 juni bildades på Krim en borgerligt nationalistisk regering, den 19 ägde ett kontrarevolutionärt uppror rum i Irkutsk, den 20 i Kozlov och Jekaterinburg, den 29 avslöjades en monarkistisk sammansvärjning i Kostroma, den 30 proklamerades en borgerlig regering av Sibirienduman. Socialistrevolutionärerna gick tillsammans med bourgeoisin. Den 8 juni, sedan tjeckoslovakerna ockuperat Samara, organiserades där en kommitté för stöd åt konstituerande församlingen. Den 19 juni gjorde högersocialistrevolutionärerna uppror i Tambov och nästa dag dödades kamrat Volodarskij av dem i Petrograd.

Vänstersocialistrevolutionärerna slog också in på kontrarevolutionens väg.

Den 24 juni beslöt de mörda den tyska ambassadören Mirbach och organisera ett väpnat uppror mot sovjetmakten. Den 27 juni landsteg engelsmännen i Murmansk, den 1 juli arresterades i Moskva vitgardistiska grupper som upprättats under ledning av den franska missionen, den 4 juli öppnades allryska sovjetkongressen och den 6 mördade socialistrevolutionärerna Mirbach och anstiftade uppror i Moskva och Jaroslavl.

Ännu den 5 juli kritiserade Iljitj i sitt tal på femte sovjetkongressen vänstersocialistrevolutionärerna för karaktärslöshet, för att utså panik och för att inte förstå situationen, men han trodde inte att de skulle gå så långt som till uppror.

---

* Den tjeckoslovakiska kåren i Ryssland hade bildats före Oktoberrevolutionen av tjeckoslovakiska krigsfångar. Enligt en överenskommelse den 26 mars 1918 skulle kåren få avresa från Ryssland via Vladivostok, – Red.

Den 6 juli kom vänstersocialistrevolutionärerna Bljumkin och Andrejev till tyska ambassaden och lyckades få ett personligt sammanträffande med den tyske ambassadören greve Mirbach. De dödade honom med en bomb och tog sin tillflykt till en avdelning av tjejan* som stod under vänstersocialistrevolutionären Popovs befäl. Avdelningen var stationerad i Trjochsvjatitelskijgränd, dit också hela vänstersocialistrevolutionärernas centralkommitté flyttat. Tjekans ordförande, Dzerzjinskij, kom dit för att arrestera mördarna men blev själv arresterad. Samtidigt skickade Popovs förband ut patruller till de närliggande gatorna, vilka arresterade ordföranden i Moskvaskovjeten Smidovitj, folkkommissarien för post och telegraf Podbelskij, en av medlemmar i tjejakollegiet Lacis med flera och ockuperade posten och telegrafan. Vänstersocialist-revolutionärernas centralkommitté spred ett meddelande över Ryssland och den tjeckiska fronten om upproret i Moskva och kallade till krig mot Tyskland. Vänstersocialistrevolutionärernas militära aktioner föranledde folkkommissariernas råd att i sin tur inleda militära aktioner mot Popovs förband, som räknade omkring 2 000 infanterister, 8 kanoner och 1 pansarbil. På morgonen den 8 juli omringades Trjochsvjatitelskijgränd och utsattes för artilleribeskjutning. Socialistrevolutionärerna försökte svara med att öppna eld mot Kreml. Några projektiler detonerade på gården. Efter kort motstånd retirerade Popovs förband och flydde längs Vladimirvägen, där det snart skingrades. Omkring 300 man togs till fånga.

Efter socialistrevolutionärernas nederlag vid Trjochsvjatitelskijgränd ville Iljitj åka och titta på det hus som var de upproriska socialistrevolutionärernas stab. Vi reste dit tillsammans i en öppen bil. När vi passerade Oktoberstationen, var det någon som skrek "Halt!" från ett gatuhörn. Eftersom chauffören Gil inte kunde se vem det var som skrek fortsatte han köra, men Iljitj hejdade honom. Under tiden var det någon som börjat skjuta med revolver från gatuhörnet och en grupp beväpnade män sprang fram till bilen. Det var våra egna. Iljitj läxade upp dem: "Kamrater, vad är det för mening med att skjuta när ni inte ser vem ni skjuter på!" De blev förlägna. Iljitj frågade om vägen till Trjochsvjatitelskijgränd. Där blev vi genast insläppta och visades runt i rummen. Iljitj undrade varför socialistrevolutionärerna hade valt detta hus till högkvarter och hur de hade organiserat sitt försvar, men han tappade snart intresset för denna fråga, eftersom varken husets läge eller interiören var av något intresse ur denna synvinkel. Vad som jag särskilt minns är golven som var överströdda med en massa sönderrivna papper. Under belägringen hade socialistrevolutionärerna tydligen rivit sönder alla sina dokument.

Trots att det var kväll ville Iljitj åka till Sokolnikiparken. När vi kom fram till passagen under järnvägen stötte vi på en komsomolpatrull. "Halt!" Vi stannade. "Dokumenten!" Iljitj visade sitt dokument: "Ordförande i folkkommissariernas råd, V. Uljanov." "Kunde du inte hittat på en bättre historia?" Ungdomarna arresterade Iljitj och förde honom till närmaste milisstation. Där kände man genast igen Iljitj och skrattade hjärtligt. Iljitj återvände och vi åkte vidare. Vi körde in i Sokolnikiparken, och på en av vägarna utsattes vi för skottlossning igen. Det visade sig att vi körde förbi ett vapenförråd. Våra papper granskades och vi fick passera med anmärkningen att vi borde hålla oss till andra vägar så här sent. När vi åkte tillbaka måste vi åter köra förbi ungdomsposten. Men de försvann genast när de på långt håll fick syn på bilen.

Den 8 juli beslöt femte sovjetkongressen att ur sovjeterna utesluta de vänstersocialist-revolutionärer som solidariserat sig med upproret den 6-7 juli. Den 10 juli antog kongressen den sovjetiska konstitutionen och avslutade sitt arbete.

Situationen var mycket svår under hela juli.

---

* *Tjeja ry.* förkortning som betyder utomordentliga kommissionen. Den bekämpade kontrarevolution, sabotage och spekulat. – *Red.*

De trupper som stred mot tjeckoslovakerna stod under befäl av vänstersocialistrevolutionären Muravjov. Han hade efter Oktoberrevolutionen gått över på sovjetmaktens sida och hade kämpat mot Kerenskijs och Krasnovs trupper som ryckte fram mot Petrograd, han stred mot Ukrainska centrala radan och på den rumänska fronten. Men när socialistrevolutionärerna gjorde uppror den 6-7 juli gick Muravjov över på deras sida och ville vända trupperna mot Moskva. De avdelningar som han räknat med vägrade dock följa honom. Han ville ha stöd av Simbirsksovjeten men den gick inte med honom. Man ville arrestera honom men han gjorde motstånd och dödades. Simbirsk ockuperades inom kort av tjeckoslovakerna. De gick mot Jekaterinburg där Nikolaus II satt fängslad. Den 16 juli lät vi arkebusera honom och hans familj, tjeckoslovakerna hann inte rädda dem. De tog Jekaterinburg först den 23 juli.

I norr hade de engelsk-franska trupperna besatt en del av Murmanskjärnvägen.

Mensjevikerna i Baku kallade in engelska trupper. Den vita frivilligarmén intog järnvägsstationen Tichoretskaja och sedan Armavir.

Tyskarna krävde att få föra in en bataljon i Moskva för att skydda ambassaden.

Trots det svåra läget tappade Iljitj aldrig modet. Hans sinnesstämning kommer bäst till uttryck i ett brev till Clara Zetkin den 26 juli.

”Kära kamrat Zetkin!” skrev han. ”Ett stort varmt tack för Ert brev den 27/6 som jag fick av kamrat Gerta Gordon. Jag ska göra allt för att hjälpa kamrat Gordon.

Vi är alla mycket glada över att Ni, kamrat Mehring och andra ‘spartakistkamrater’ i Tyskland är ‘tillsammans med oss med själ och hjärta’. Det ger oss visshet om att de bästa elementen i den västerländska arbetarklassen, trots alla svårigheter, ändå kommer oss till hjälp.

Vi upplever nu de kanske svåraste veckorna under hela revolutionen. Klasskampen och inbördeskriget har trängt djupt in i befolkningen: överallt på landsbygden är det splittring – de fattiga är med oss, kulakerna är ursinnigt mot oss. Ententen har köpt tjeckoslovakerna, det kontrarevolutionära upproret rasar och hela bourgeoisin spänner alla sina krafter för att krossa oss. Inte desto mindre tror vi fullt och fast på att vi kan undvika den ‘vanliga’ följden (som 1794 och 1849) av revolutionens gång och besegra bourgeoisin.

Mina bästa hälsningar och min uppriktiga högaktning

Lenin.”

(Verk, b. 35, s. 282)

I slutet lade han till ett PS:

”Jag har nyligen fått den nya statsstämpeln. Här är ett avtryck. Texten lyder: Ryska socialistiska federativa sovjetrepubliken. Proletärer i alla länder, förena er!”

Det kontrarevolutionära upproret fortsatte. Tjeckoslovakerna intog Kazan, de engelsk-franska trupperna tog Archangelsk där socialistrevolutionärerna bildade högsta styrelsen för norra området. I Izjevsk organiserade socialistrevolutionärerna en revolt; högersocialistrevolutionärerna från Izjevsk ockuperade Sarapul; sovjettrupperna lämnade Tjita; frivilligarmén tog Jekaterinodar. Men de misslyckade upproren i Moskva och Jaroslavl framkallade tvekan bland socialistrevolutionärerna. Striderna mellan tyskarna och de allierade utvecklades med ny styrka, försvagade interventionen och avledde deras uppmärksamhet från Ryssland. Den 16 augusti led tjeckoslovakerna nederlag vid floden Belaja. En sammanslutning av alla våra beväpnade styrkor började. Man vidtog en hel rad viktiga organisatoriska åtgärder, utgav dekret om att dra med arbetarorganisationerna i anskaffningen av spannmål, om att upprätta skörde- och spärrförband – spannmålssituationen hade förbättrats lite, de borgerliga tidningarna hade förbjudits och slutade hetsa upp folk. Agitationen bland utländska arbetare

mot interventionen förstärktes. Den 9 augusti vände sig folkkommissariatet i utrikesärenden till den amerikanska regeringen med ett fredsförslag till de allierade.

Högersocialistrevolutionärerna som kände att de höll på att förlora fotfästet beslöt att mörda en rad bolsjevikledare, däribland Lenin.

Den 30 augusti meddelade man Iljitj från Petrograd att ordföranden i Petrogradtjekan Uritskij hade mördats klockan 10 på morgonen.

På kvällen skulle Iljitj på uppmaning av Moskvakommittén tala i stadsdelarna Basmanyj och Zamoskvoretjie.

Samma dag var Bucharin på middag hos oss och försökte övertala Iljitj att inte åka. Iljitj skrattade, viftade bort det och sade sedan för att få slut på samtalet att han kanske inte skulle åka. Hans syster Maria var sjuk den dagen och satt hemma. Iljitj gick in till henne i rock och mössa, redo att åka. Hon bad honom ta henne med sig. ”Under inga omständigheter, sitt du här hemma”, svarade han och åkte iväg till mötet utan vakt.

På andra Moskvauniversitetet hade vi ett sammanträde om folkutbildningen. Två dagar innan hade Iljitj talat där. Mötet gick mot sitt slut och jag gjorde mig i ordning för att åka hem. Jag hade lovat att köra hem en bekant, en lärare som bodde i Zamoskvoretjie. En bil från Kreml väntade på mig, men chauffören kände jag inte igen. Han körde oss mot Kreml, men jag sade till honom att vi först skulle köra hem vår passagerare. Chauffören sade ingenting utan stannade vid Kreml, öppnade dörren och släppte ut min följeslagare. Jag blev mycket förvånad över att han gjorde så och tänkte börja gräla på honom. Men han körde fram till vår ingång i allryska centrala exekutivkommitténs gård och där möttes vi av Gil, chauffören som alltid brukade köra oss. Han berättade att han kört Iljitj till Michelsonfabriken och att en kvinna hade skjutit på Iljitj och sårat honom lätt. Det märktes att han ville förbereda mig. Han såg mycket nedstämd ut. ”Säg bara om Iljitj lever eller inte”, sade jag. Gil svarade att han levde och jag skyndade mig in. I vår lägenhet fanns en massa människor, på klädhängaren hängde rockar och dörrarna stod vidöppna. Vid klädhängaren stod Jakov Sverdlov och han såg allvarlig och beslutsam ut. När jag såg honom trodde jag allt var slut. ”Hur ska vi göra nu?” var allt jag kunde få ur mig. ”Iljitj och jag har kommit överens om allt”, sade han. ”Allt är slut”, tänkte jag. Jag måste gå igenom ett litet rum, men denna korta väg kändes som en hel evighet. Jag kom in i sovrummet. Iljitjs säng hade flyttats till mitten av rummet och han låg där dödsblek i ansiktet. Han såg mig och sade tyst efter en stund: ”Är du hemma, du måste vara trött. Gå och lägg dig.” Orden var ologiska, men hans ögon sade något helt annat: ”Det är slut med mig.” Jag gick ut ur rummet för att inte oroa honom och ställde mig vid dörren så att jag såg honom men han inte mig. När jag var i rummet hade jag inte märkt vem som var där, men nu såg jag Anatolij Lunatjarskij. Han stod vid sängen och tittade på Iljitj med skrämda och medlidsamma ögon. Iljitj sade till honom: ”Det är väl inget att titta på.”

Vår lägenhet hade förvandlats till ett läger. Omkring Iljitjs säng flängde Vera Bontj-Brujevitj och Vera Krestinskaja, båda läkare. I det lilla rummet bredvid hade man ordnat en sjukvårdspunkt, syrgas hade hämtats, läkarbiträden tillkallats och alla möjliga burkar, lösningar och vadd hade dykt upp.

Vår tillfälliga hemhjälp, en lettiska, blev så rädd att hon gick in i sitt rum och låste dörren. I köket var det någon som tände fotogenköket, i badrummet höll Kizas på att skölja ur blodiga bandage och handdukar. När jag tittade på henne mindes jag de första nätterna efter Oktoberrevolutionen i Smolnyj, då Kizas utan en blund suttit uppe och gått igenom telegram som kommit in från alla håll.

Till slut kom kirurgerna: Vladimir Rozanov, Mints och andra. Iljitjs liv var utan tvivel i fara, han var en hårsman från döden. När Gil tillsammans med kamrater från Michelsonfabriken

fört hem den sårade Iljitj till Kreml och ville bära upp honom sade Iljitj ifrån och gick själv upp till tredje våningen. Han hade fått blod i lungan. Dessutom befarade läkarna att han fått matstrupen genomskjuten och förbjöd honom att dricka. Men han plågades av törst. En stund efter det att läkarna åkt därifrån och bara en sjuksköterska från stadssjukhuset var kvar bad han henne gå sin väg och kalla på mig. När jag kom in teg Iljitj en stund och sade sedan: ”Hämta ett glas te, är du snäll.” ”Du vet ju att läkarna har förbjudit dig att dricka.” Hans trick hade inte lyckats. Iljitj slöt ögonen och sade: ”Nå, gå då.” Maria var upptagen med läkarna och medicinerna. Jag stod vid dörren. Tre gånger den natten gick jag till Iljitjs arbetsrum i andra ändan av korridoren där Sverdlov och andra satt hela natten.

Attentatet mot Vladimir Iljitj upprörde inte bara alla partiorganisationer, utan också de breda massorna av arbetare, bönder, rödarmister. De hade klart insett vad Lenin betydde för revolutionen. Alla följde oroligt bulletinerna om hans hälsa i tidningarna.

På kvällen den 30 augusti publicerade partiet ett meddelande om attentatet på Lenin med Sverdlovs underskrift. Där meddelades: ”På attentat mot sina ledare kommer arbetarklassen att svara med en ännu kraftigare sammanhållning, med skoningslös massterror mot alla revolutionens fiender.”

Attentatet fick arbetarklassen att sluta leden tätare och arbeta ännu hårdare.

Socialistrevolutionärernas parti började upplösas inifrån.

Dagen efter attentatet fanns ett meddelande i tidningarna från Moskvabyrån om att socialistrevolutionärernas parti inte varit delaktigt i attentatet. Redan efter vänstersocialistrevolutionärernas juliuppror började medlemmarna, särskilt arbetarna, lämna partiet. En del bildade ett nytt parti, narodniker-kommunister, med Kolegajev, Bitsenko, A. Ustinov och andra i spetsen. De motsatte sig våldsamma aktioner mot Brestfreden, terroraktioner och aktiv kamp mot kommunistpartiet. Den del av socialistrevolutionärerna som blev kvar i partiet gick mer och mer åt höger, stödde kulakrevolter, men dess inflytande försvagades. Attentatet mot Lenin förstärkte de upplösningstendenser som påbörjats inom det socialistrevolutionära partiet och undergrävde ännu mer dess inflytande på massorna.

Det hopp sovjetmaktens fiender hyste, infriades inte. Iljitj överlevde. Läkarrapporterna blev för varje dag mer optimistiska. Läkarna och alla andra omkring Iljitj blev allt gladare. Iljitj skämtade med dem. Han fick inte röra sig, men i hemlighet försökte han resa sig upp när ingen var i rummet. Han ville så fort som möjligt börja arbeta igen. Till slut, meddelades den 10 september i Pravda att faran var över, och Iljitj gjorde ett tillägg, där han bad att inte besvåra läkarna med frågor eftersom han höll på att bli frisk. Den 16 september fick Iljitj slutligen tillstånd att gå till folkkommissariernas råd. Han var så nervös och upprörd att han knappt kom upp ur sängen, men han var glad att han äntligen kunde återvända till arbetet.

Den 16 september var Iljitj ordförande på ett sammanträde med folkkommissariernas råd. Samma dag skrev han en hälsning till konferensen med de proletära bildningsorganisationerna (Proletkult). Då var Proletkults inflytande mycket stort. En brist hos Proletkult ansåg Iljitj vara att den förband sitt arbete för lite med kampens allmänpolitiska uppgifter, att den inte gjorde tillräckligt för att höja massornas medvetenhet, föra fram arbetarna och förbereda dem till att leda staten genom sovjeterna. I sin hälsning till konferensen skrev han just om de politiska uppgifter som Proletkult stod inför. En annan artikel som han skrev några dagar senare var Om våra tidningars karaktär där Iljitj krävde att tidningarna uppmärksammar skulle iakttas vad som hände omkring dem. ”Närmare livet. Mera uppmärksamhet på hur arbetar- och bondemassan *faktiskt* bygger något *nytt* i sitt dagliga arbete. Mera *kontroll* över i vad mån detta nya är *kommunistiskt*.” (Verk, b. 28, s. 80)

Vladimir Iljitj började sitt arbete med att genast ta sig an livsmedelsproblemet. Han tog aktiv del i att utarbeta ett dekret om naturaskatt på jordbrukarna. Men han kände genast att han inte orkade med det dagliga, ansträngande administrativa arbetet, och samtyckte till att vila upp sig på landet. Han fördes till Gorki, ett gods som tidigare tillhört Reinbot, en gång guvernör i Moskva. Huset var fint med terrasser, badrum, elektrisk belysning, välmöblerat och hade en vacker park. På nedersta våningen fanns vakterna. Före attentatet var frågan om bevakning mycket problematisk. Iljitj var inte van vid det och vakterna hade inte heller någon klar föreställning om vad de skulle göra. De hälsade Iljitj med ett välkomsttal och en stor bukett blommor. Både vakterna och Iljitj kände sig förlägna. Miljön var också ny och främmande för oss. Vi var vana att bo i enkla lägenheter, i billiga rum och utländska pensionat och visste inte vart vi skulle ta vägen i de här rika rummen. Vi valde ut det minsta rummet, där Iljitj också dog sex år senare. Men även det lilla rummet hade tre stora fönster och tre väggspeglar. Det tog tid innan vi vande oss vid huset. Vakterna kunde inte heller acklimatisera sig meddetsamma. Jag minns följande händelse. Det var redan slutet av september och det började bli kallt. Bredvid det rum vi flyttat in i fanns ett stort rum med två kaminer. Kaminer kände vi till från London, där de i de flesta lägenheter var den enda uppvärmningen. ”Vill ni tända i kaminen”, bad Iljitj. Vakterna hämtade ved och letade efter skorstenen, men det fanns ingen. Nå, tänkte vakterna, kanske de här kaminerna inte behöver några skorstenar. De tände på. Men kaminerna visade sig vara endast för prydnad och inte gjorda att eldas i. Det började brinna på vinden. De släkte elden med vatten och en bit av taket rasade ner. Senare blev Gorki Iljitjs ständiga sommarställe och anpassades med tiden till vila och arbete. Iljitj tyckte om balkongerna och de stora fönstren.

Iljitj var svag efter skadan och det tog tid innan han kände sig stark nog att gå utanför parken. Hans humör var gott, som hos en tillfrisknande människa. Dessutom var en omsvängning i hela situationen under uppsegling. Läget vid fronten började förändras och Röda armén vann den ena segern efter den andra. Den 3 september gjorde arbetarna i Kazan uppror mot tjeckoslovakerna och högersocialistrevolutionärerna, den 7 intog sovjetiska trupper Kazan, den 12 Volsk och Simbirsk, den 17 Chvalynsk, den 20 Tjistolpol och den 7 oktober Samara. Den 9 september intog sovjetiska trupper Groznyj och Uralsk. Det var utan tvivel en vändning. På ettårsdagen av sovjetmaktens upprättande sade Lenin med rätta i sitt tal, att de isolerade rödgardistförbanden nu förvandlats till en stark Röd armé.

Till Gorki kom oavbrutet nyheter om revolutionen som mognade i Tyskland.

Redan den 1 oktober skrev Iljitj till Sverdlov i Moskva:

”Det har ‘accelererat’ så snabbt i Tyskland att vi inte får bli efter, men det är vi redan.

I morgon måste vi sammankalla ett gemensamt möte med

Centrala exekutivkommittén
Moskvasovjeten
Distriktssovjeterna
Fackföreningarna osv.

En *rad* rapporter måste göras om revolutionens början i Tyskland. (Segev för vår taktik i kampen mot den tyska imperialismen. Osv.)

Anta en resolution

Den internationella revolutionen har *på en vecka* kommit så nära att den kan räknas till *de närmaste dagarnas händelser*.

Inga förbund vare sig med Wilhelms regering eller med Wilhelms regering + Ebert och andra uslingar.

Men i fråga om de tyska arbetarmassorna, de arbetande miljonerna, när det uppstår en upprorsanda bland dem (ännu bara en anda), då börjar vi *organisera* en broderunion, b r öd och militär hjälp.

Vi ska alla ge våra liv för att hjälpa de tyska arbetarna i att utveckla den påbörjade revolutionen i Tyskland.

Slutsatser:

1) tio gånger mer ansträngningar för att skaffa säd (rensa alla förråd både för oss och för de tyska arbetarna).

2) tio gånger mer inskrivningar i armén.

Armén måste räkna 3 miljoner man till våren för att hjälpa den internationella arbetarrevolutionen.

Resolutionen måste på onsdag natt gå ut över hela världen per telegraf.

Ordna ett möte onsdag klockan 2. Vi börjar klockan 141 Ge mig tid för ett femton minuter långt tal. Jag kommer och åker sedan tillbaka. Sänd mig en bil i morgon bitti (och säg i telefon nu bara att ni är överens).

Hälsningar, Lenin.” (Verk, b. 35, s. 301-302)

Iljitj fick inget positivt svar fastän han bett så ivrigt om det. Man tänkte på hans hälsa. Mötet utlystes till torsdagen den 3, och onsdagen den 2 skrev Iljitj ett brev till mötet.

Mötesdeltagarna lyssnade till Iljitjs brev och antog en resolution i den anda som han hade föreslagit. Denna resolution sändes per telegraf till alla länder och över hela Sovjetryssland, och publicerades dagen därpå i Pravda.

Iljitj visste att man inte skulle sända någon bil efter honom, men ändå satt han den dagen vid vägen och väntade ... ”Man kan aldrig veta!”

Det jäste bland de tyska arbetarna. Iljitj tillmätte den teoretiska kampen, den teoretiska positionens klarhet stor betydelse. Han visste att Kautsky, vilken skrivit en rad arbeten som populariserade Marx' lära och på sin tid framträtt mot Bernsteins opportunistiska uttalanden, åtnjöt stor auktoritet som teoretiker i Tyskland. Därför blev han starkt upprörd över utdrag ur en artikel av Kautsky mot bolsjevismen, som publicerades i Pravda den 20 september. Han skrev genast till Vorovskij, som då representerade Ryska sovjetrepubliken i Schweiz, om att Zetkin, Mehring och andra borde framträda i pressen med en principiell teoretisk förklaring att det som Kautsky presenterade i fråga om diktaturen var vulgär bernsteinianism och inte marxism. Vladimir Iljitj skrev att hans broschyr Staten och revolutionen snarast måste översättas till tyska, eftersom han där behandlade Kautskys reformistiska åsikter, och bad att genast få Kautskys broschyr Proletariatets diktatur när den kom ut liksom alla Kautskys artiklar om bolsjevismen.

Under vilan i Gorki grep sig Iljitj an uppgiften att avslöja Kautsky. Resultatet blev broschyren Den proletära revolutionen och renegaten Kautsky. De sista raderna skrevs den 9 november 1918. Den slutar med orden:

”Natten mellan den 9 och 10 november meddelades från Tyskland om den segerrika revolutionens början först i Kiel och andra nordliga orter och hamnstäder, där makten övergätt till arbetar- och soldatdeputeraderåd, och sedan i Berlin, där makten också övergätt till rådet.

Den sammanfattning som återstod för mig att skriva till broschyren om Kautsky och den proletära revolutionen blir därigenom överflödig.”

Den 18 oktober hade Iljitj redan flyttat till Moskva. Den 23 skrev han till vårt sändebud i Berlin:

”Framför omedelbart våra varmaste hälsningar till Karl Liebknecht. Att en representant för de revolutionära arbetarna i Tyskland befriats ur fängelset är ett tecken på en ny epok, en epok av framgångsrik socialism, som nu börjar i Tyskland och i hela världen.

På uppdrag av Ryska kommunistpartiets centralkommitté (bolsjevikerna)

Lenin Sverdlov Stalin”

Den 23 oktober då Kar) Liebknecht befriades ur fängelset höll arbetarna en demonstration utanför ryska ambassaden.

Den 5 november 1918 beskyllde den tyska regeringen den sovjetiska beskickningen i Berlin för att ha deltagit i den revolutionära rörelsen i Tyskland och krävde att Sovjetrysslands diplomatiska och konsulära representanter med den sovjetiske ambassadören A. Joffe i spetsen genast skulle lämna landet. Den 9 november återkallades Joffe till det revolutionära Berlin av Berlins arbetar- och soldatdeputeraderåd, när han tillsammans med beskickningens personal var på väg till Ryssland.

Ettårsdagen av sovjetmakten firades mycket högtidligt. I slutet på oktober var Iljitj med om att sätta samman en appell till de österrikiska arbetarna från allryska centrala exekutivkommittén och folkkommissariernas råd, den 3 november höll han ett tal inför en demonstration som organiserats till den österrikisk-ungerska revolutionens ära. Man beslöt att hålla sjätte allryska sovjetkongressen under revolutionsdagarna. Den 6 november öppnades kongressen med ett tal av Iljitj om den proletära revolutionens ettårsdag. Senare samma dag talade han på ett högtidsmöte med fackföreningarnas allryska centralråd och Moskvas fackföreningsråd och på en fest med Moskvas Proletkult. Den 7 framträdde han vid avtäckandet av en minnestavla över Oktoberrevolutionens hjältar.

Samma dag invigde Iljitj ett minnesmärke över Marx och Engels och talade om betydelsen av deras lära och deras förutsägelser:

”Vi upplever nu en lycklig tid då dessa stora socialisters förutsägelser håller på att slå in. Vi ser alla hur solen går upp för den internationella socialistiska proletära revolutionen i en hel rad länder. Den imperialistiska folkslaktens obeskrivliga färor framkallar överallt ett heroiskt uppsving bland de förtryckta massorna och tiodubblar deras krafter i kampen för frihet.

Låt minnesmärkena över Marx och Engels åter och åter påminna miljontals arbetare och bönder om att vi inte är ensamma i vår kamp. Tillsammans med oss reser sig arbetare i mer framskridna länder. Svåra strider väntar både oss och dem. I den gemensamma kampen kommer kapitalets förtryck att krossas och socialismen kommer slutgiltigt att erövrast!” (Verk, b. 28, s. 146-147)

Den 8-11 november var Iljitj helt uppslukad av nyheterna om den tyska revolutionen. Oavbrutet talade han offentligt. Hans ansikte lyste som det gjorde 1 maj 1917. Revolutionens ettårsjubileum hörde till de lyckligaste dagarna i Iljitjs liv.

Men Iljitj glömde inte för ett ögonblick vilken svår väg som låg framför sovjetmakten. Den 8 november talade han på en konferens med Moskvaområdets fattigbönder.

Delegaterna som samlades till konferensen med fattigbondekommittéerna såg nöjda ut. En lång delegat, klädd i blå kaftan, gick uppför trappan och stannade framför en byst av en vetenskapsman. ”Den där kan komma väl till pass i byn”, sade han leende. Delegaterna talade överhuvudtaget mest om vad de skulle ta och hur de skulle dela allt mellan sig. De som lyssnade på Iljitj var fattiga självägande bönder, för vilka kollektiviseringen av jordbruket och

det kollektiva brukandet av jorden ännu inte var några aktuella frågor. Om man jämför stämningen hos de dåvarande delegaterna med delegaterna på kolchosböndernas andra kongress, ser man vilken lång väg vi gått och vilket kolossalt arbete som utförts.

Iljitj insåg att detta skulle bli ett långvarigt arbete. Han var medveten om alla svårigheter, men ansåg denna fråga avgörande. ”Erövringen av jorden blir, liksom alla erövringar av de arbetande, varaktig endast då den uppstötts genom de arbetandes självverksamhet, deras egen organisation, deras uthållighet och revolutionära styrka.

Hade de arbetande bönderna en sådan organisation?

Tyvänn inte, och i detta ligger roten, orsaken till kampens svårigheter.” (Verk, b. 28, s. 153)

Iljitj visade vägen för organisationen: att bekämpa kulakerna och sluta sig fast samman med arbetarklassen.

”Om kulaken bevarar sin styrka, om vi inte besestrar denne blodsugare, så får vi oundvikligen tsaren och kapitalisten tillbaka igen.

Erfarenheterna från alla revolutioner hittills i Europa visar tydligt att revolutionen oundvikligen lider nederlag om bönderna inte besestrar kulakerna.

Alla europeiska revolutioner har slutat i intet just därför att landsbygden inte kunnat ta hand om sina fiender. Arbetarna i städerna störtade tsarerna ... och ändå återupprättades de gamla förhållandena efter en tid.” (Ibid., s. 153)

”I tidigare revolutioner hade fattigbönderna inget stöd i sin svåra kamp mot kulakerna.

Det organiserade proletariatet – som är starkare och mer erfaret än bönderna (en erfarenhet som de fått i tidigare strider) – har nu tagit makten i Ryssland och behärskar alla produktionsmedel, alla fabriker, järnvägar, fartyg osv.

Idag har fattigbönderna en pålitlig och stark bundsförvant i sin kamp mot kulakerna. De vet att de har stadens stöd, att proletariatet kommer att hjälpa dem och redan hjälper dem så gott det kan.” (Ibid., s. 154)

”Kulakerna väntade otåligt på tjeckoslovakerna. De skulle gärna sätta en ny tsar på tronen för att ostraffat få fortsätta exploateringen, för att fortfarande kunna förtrycka drängarna och sko sig.

Räddningen låg helt i att landsbygden gick samman med staden, att landsbygdens proletära och halvproletära element (de som inte utnyttjar andras arbete) tillsammans med städernas arbetare gick till angrepp mot kulakerna och blodsugarna.” (Ibid., s. 155)

Och vidare skisserade Iljitj perspektiven för en omdaning av hela levnadssättet på landsbygden.

”Lösningen ligger endast i att gemensamt bruka jorden ... Räddningen från småbrukets nackdelar ligger i kommuner, sambruk, bondeföreningar. På så sätt kan man förbättra jordbruket, spara krafterna och kämpa mot kulakerna, parasiterna och exploatörerna.” (Ibid., s. 156)

Den 16 november 1918 öppnades de kvinnliga arbetarnas första allryska kongress. Den sammankallades av centralkommitténs kommission för agitation och propaganda bland de kvinnliga arbetarna. Inessa Armand, Samojlova, Kollontay, Staël, A. Kalinina arbetade med att organisera kongressen. Närvarande var 1 147 delegater. Det var endast kvinnliga arbetare, där fanns ännu inga kvinnliga bönder. Inte heller ställdes frågan om arbetet bland nationella minoriteter. Iljitj talade emellertid om det som mest tilldrog sig hans uppmärksamhet: om landsbygden och att kvinnan endast kan bli fri under socialismen.

”Först när vi från småbruk går över till sambruk och till gemensam bearbetning av jorden, först då blir kvinnan fullständigt fri. Det är en svår uppgift men nu, när fattigböndernas kommittéer bildas, är tiden inne för den socialistiska revolutionens befastande.

Först nu organiserar sig den fattigaste befolkningsdelen på landsbygden. I dessa organisationer av fattigbönder får socialismen en stabil grundval.

Förr inträffade det ofta att staden revolutionerades i första hand medan landsbygden gick till aktion senare.

Den nuvarande omvälvningen stöder sig på landsbygden, och detta utgör dess betydelse och styrka.” (Ibid., s. 161)

Var Iljitj än framträdde talade han om bönderna, om nationaliseringen av jorden. I samtal och på promenader nämnde han ofta ett brev från Marx till Engels 1856, där Marx skrev: ”Hela saken i Tyskland kommer att bero på möjligheten att stödja den proletära revolutionen genom ett slags andra upplaga av bondekriget. Då kommer saken att gå utmärkt.” (Verk, b. 21, s. 29)

På agraravdelningarnas första allryska kongress den 11 december 1918 sade Lenin:

”Vi kan inte leva som före kriget, på det gamla sättet, vi kan inte fortsätta att slösa med människans arbete och kraft i de enskilda småbruken. Arbetsproduktiviteten skulle fördubblas och tredubblas, besparingen av mänskligt arbete för jordbruket och produktionen skulle fördubblas och tredubblas om vi från det splittrade småbruket gick över till sambruk.” (Verk, b. 28, s. 319)

När jag bodde i Schweiz led jag av Basedows sjukdom i en svår form. Efter en operation och vistelse i bergen försvann den, men hjärtat och mina fysiska krafter hade försämrats. Efter attentatet mot Iljitj och oron för hans liv och hälsa fick jag på hösten ett svårt återfall av sjukdomen. Läkarna höllde i mig all möjlig medicin, lade mig till sängs och förbjöd mig att arbeta. Men det hjälpte föga. Då fanns det inga sanatorier. De skickade mig till en skogsskola* i Sokolniki, där vi inte fick tala politik eller arbete. Jag blev vän med barnen och Iljitj kom nästan varje kväll och hälsade på, oftast tillsammans med Maria. Jag var där under slutet av december 1918 och under januari 1919. Barnen började snart räkna mig som en nära vän och berättade om allt de oroade sig över. Någon tog fram sina teckningar och visade mig, en annan berättade om hur de åkte skidor. En nioårig pojke var ledsen över att ingen lagade mat åt hans mor. I vanliga fall hade han gjort det. Han kokade soppa av potatis och ”stekte” potatis i vatten. När modern kom hem från arbetet väntade han på henne med maten klar. Det fanns en liten flicka vid skogsskolan som kommit dit från ett barnhem. Hon hade skaffat sig många ovanor där, som att ställa in sig hos den stränga läraren och ljuga. Hennes mor var prostituerad och bodde vid Smolenskijmarknaden. De tyckte mycket om varandra. En gång berättade flickan med tårar i ögonen att modern kommit och hälsat på henne i strumplästen i kylan. Hennes älskare hade sålt hennes stövlar och köpt sprit för pengarna, och modern hade förfrusit fötterna. Flickan tänkte alltid på sin mor; hon åt inte sin brödranson utan lade undan den till sin mor; efter middagen tittade hon efter om det fanns något kvar som hon kunde spara till henne.

Barnen berättade mycket om sina liv, men skolan själv var avskild från det vanliga livet. På morgonen hade eleverna lektioner, sedan åkte de skidor och på kvällarna gjorde de julgransprydnader.

Iljitj brukade ofta skämta med barnen. De tyckte mycket om honom och väntade ivrigt att han skulle komma. I början av 1919 (enligt gamla stilen inföll julen den 6 januari) ordnade skolan

---

* För klana barn inrättades internatskolor ute i naturen, oftast i skogen. – Red.

en julfest för barnen. Hos oss i Ryssland har julfesten aldrig satts i samband med några religiösa ceremonier utan var alltid bara en fest för att glädja barnen. Barnen bjöd Iljitj att komma till julfesten. Han lovade att komma. Han bad Vladimir Bontj-Brujevitj att köpa många presenter till barnen. På väg till mig tillsammans med Maria stoppades han den kvällen av rånare. De blev generade när de såg att det var Iljitj. Iljitj, Maria, chauffören Gil och Iljitjs livvakt, som ingenting kunde göra eftersom han höll ett mjölkkrus i händerna, måste gå ur bilen och rånarna for iväg med den. Vi väntade i skogsskolan på Iljitj och Maria och var förvånade över att de kom för sent. När de till slut kom fram såg de underliga ut. Jag frågade Iljitj hur det var fatt. Han tvekade en stund, var rädd att oroa mig, men sedan gick vi in i mitt rum och han berättade vad som hade hänt.

Jag var glad att han var hel och oskadd.

År 1919

Året 1919 präglades av ett förbittrat inbördeskrig mot Koltjak, Denikin och Judenitj. Striden fördes under ytterst svåra förhållanden av svält och omfattande ekonomisk ödeläggelse. Fabriker och verkstäder stod stilla och transportväsendet var totalt desorganiserat. Röda armén var ännu inte färdigorganiserad och var dåligt utrustad. Inte överallt var sovjetmakten ännu etablerad som sig bör och den hade inte vuxit ihop med befolkningen på ett riktigt sätt. De mot sovjetmakten fientliga partierna, alla de som levde väl under den gamla regimen – godsägarnas och kapitalisternas tjänare, storbönder, köpmän och andra – förde en ursinnig agitation mot bolsjevikerna och utnyttjade okunnigheten och bristen på information bland bondemassorna för alla slags lögnhistorier.

Lenins namn åtnjöt emellertid redan stor auktoritet överallt. Lenin var mot godsägarna och kapitalisterna. Lenin var för jord, för fred. Alla visste att Lenin ledde kampen för sovjetmakten. Detta visste de arbetande massorna i de mest avlägsna hörn av Ryssland. Men Lenin tog ingen direkt del i striderna, han var inte vid fronterna och det var på den tiden svårt för de okunniga människorna, vilkas synkrets var begränsad av deras eget avgränsade liv, att föreställa sig att någon kunde effektuera ett ledarskap på avstånd. Och så uppstod det hela legender kring Lenins namn. Fiskare från Bajkalsjön i det avlägsna Sibirien till exempel berättade för tio år sedan hur Iljitj hade kommit flygande till dem i ett flygplan mitt under striderna mot de vita och hjälpt dem att besegra fienden. I Nordkaukasien sade folk att även om de inte hade sett Lenin, så visste de säkert att han hade kämpat i Röda armén där, han hade hjälpt dem att segra men det hade han gjort hemligt så att ingen visste det.

I dag vet arbetarna och kollektivjordbrukarna att även om Iljitj inte var vid fronterna, så var han med själ och hjärta hela tiden med Röda armén, han tänkte alltid på den och gjorde sitt bästa för den. De vet hur hårt han arbetade för att leda politiken in på ett riktigt spår. Han var ordförande i folkkommisariernas råd, hans verksamhet var mångskiftande, men vilken form den än tog var den oupplösligt förknippad med inbördeskriget, med kampen för sovjetmakten. På ett möte i Petrograd den 13 mars 1919 sade Iljitj angående sovjetmaktens framgångar och svårigheter:

”För första gången i historien byggs en armé upp på närhet, på oupplöslig närhet, man kan säga på oupplöslig förening mellan sovjeterna och armén. (Min kurs. – N.K.) Sovjeterna förenar alla arbetande och exploaterade – och armén byggs upp på principen av socialistiskt försvar och klassmedvetenhet.” (Verk, b. 29, s. 47)

Denna intressegemenskap kom till uttryck på tusen olika sätt. Sovjetmakten var rödarmisternas egen makt som stod dem nära.

Iljitj tyckte om att sova med fönstren öppna. Varje morgon trängde sången från rödarmisterna i Kreml in i rummet från gården. ”Vi skall dö som en man för sovjeternas makt”, sjöng de unga rösterna.

Iljitj visste utmärkt väl vad som försiggick vid fronterna. Han var i direkt kontakt med fronterna och ledde hela kampen medan han samtidigt lånade ett uppmärksamt öra till vad massorna hade att säga om kriget. Ibland var jag närvarande vid Iljitjs samtal med olika människor, och jag märkte hur skickligt han hos var och en kunde få fram det som intresserade honom. Och han var intresserad av hela situationen, av allting som försiggick vid fronterna.

jag kommer ihåg en rapport för Iljitj om rödarmisternas misstroende till de gamla militärspecialisterna. I början var vi tvungna att lära av militärspecialisterna – detta förstod också rödarmisterna, men de förhöll sig obetingat misstroagna till dem och noterade även det obetydligaste fel, till och med i det dagliga livet. Detta var förståeligt om man tänker på den klyfta som rådde mellan de kommenderande officerarna och soldaterna under den gamla regimen. Efteråt, när referenten hade gått, talade Iljitj med mig om att Röda arméns styrka låg i det faktum att dess officerskår stod så nära soldatmassan. Vi erinrade oss Veresjtjagins tavlor från kriget med Turkiet 1877-1878. Det var utomordentliga tavlor. På en av dem står en grupp officerare på en höjd och betraktar striden på avstånd. Sprättiga officerare i handskar följer i kikare striden där soldaterna stupar medan de själva befinner sig på säkert avstånd. Första gången jag såg denna tavla var jag tio år. Min far hade tagit mig med på en utställning av Veresjtjagin, och hans tavlor brände sig in i mitt minne för hela livet.

Iljitj fick en gång ett brev från professor Dukelskij i Voronezj, vilken krävde ett kamratligt förhållande till specialisterna från rödarmisternas sida. Iljitj svarade honom med en artikel i Pravda, där han sade:

”Visa en kamratlig hållning till de plågade soldaterna, till de uttröttade arbetarna, vilka under århundraden förbittrats av exploatering. Då kommer närmandet mellan det fysiska och det intellektuella arbetet att gå framåt med gigantiska steg.” (Ibid., s. 207)

En gång var jag också närvarande när Lunatjarskij berättade om ett besök vid fronten. Lunatjarskij var naturligtvis inte någon stor specialist i militära angelägenheter, men Iljitj ställde honom sådana frågor, länkade samman ett antal skenbart obesläktade fakta och styrde berättaren så skickligt att det blev en rapport av utomordentligt intresse. Iljitj visste alltid vad han skulle fråga den eller den personen om och hur han skulle få den information han önskade från honom. Han talade med många arbetare som reste till eller kom från fronten. Iljitj hade en god uppfattning om Röda armén, han visste att flertalet av rödarmisterna var bönder. Han kände bönderna väl, visste hur de arbetande bönderna hade exploaterats av godsägarna, hur de hatade godsägarna och vilken väldig drivkraft detta var i inbördeskriget. Han idealiserade dock inte privatjordbrukaren (och bönderna under dessa dagar var alla privatjordbrukare); han visste hur stark den småborgerliga mentaliteten var bland bönderna, hur svårt det var för bönderna att organisera sig, hur hjälplösa de i själva verket var i dessa dagar i fråga om organisation.

Det väsentliga i det socialistiska uppbygget är organisation, det tröttnade aldrig Iljitj på att upprepa. Han tillmätte organisationsfrågorna utomordentligt stor betydelse och satte sitt hopp till arbetarklassen, till dess organisationserfarenhet, dess nära band med bönderna. Iljitj krävde att alla de organisatoriska erfarenheterna från den gamla armén och de gamla specialisterna skulle tillvaratas, han krävde att kunskap och vetenskap skulle ställas i det arbetande folkets tjänst i Sovjetrepubliken.

Sovjetmaktens politik leddes på den rätta vägen.

Under sitt samtal med den första amerikanska arbetardelegationen i september 1927 sade Stalin:

”Är det kanske inte känt att inbördeskriget resulterade i att ockupationsarméerna drevs ut från Ryssland och de kontrarevolutionära generalerna sopades bort av Röda armén? Just detta visade att krigets öde avgörs sist och slutligen inte av den tekniska utrustningen, som Koltjak och Denikin mer än väl försågs med av Sovjetunionens fiender, utan av en riktig politik, av sympatin och stödet från befolkningens miljonmassor. (Min kurs. – N. K.) Var det en tillfällighet att bolsjevikpartiet segrade då? Naturligtvis inte.” (J. Stalin, Skrifter, b. 10, s. 105-106)

Sovjetmaktens politik under 1919 var inriktad på att stärka banden med massorna.

”Om vi kallar oss själva ett parti av kommunister”, sade Iljitj, ”måste vi inse att det är först nu, när vi är klara med de yttre hindren och krossat de gamla institutionerna, som den första uppgiften i den verkligt proletära revolutionen – den att organisera tiotals och hundratals miljoner människor – för första gången reser sig inför oss i realiteten och i sin helhet.” (Verk, b. 29, s. 310)

På andra allryska sovjetkongressen i oktober 1917 sade Iljitj att det väsentliga i det socialistiska uppbygget var organisation, och 17 månader senare, vid tiden för partiets åttonde kongress i mars 1919, när sovjetmakten stod säkert på sina fötter, dominerade de organisatoriska uppgifterna. Alla frågor som Iljitj berörde på åttonde partikongressen var intimt förknippade med organisationsproblemen. Han talade om förvaltningsapparaten, om byråkratin och kulturen, om hur bristen på kultur stod i vägen för det socialistiska uppbygget, hindrade de breda massorna från att dras in i det socialistiska uppbygget, hämmade kampen mot det förflutnas rester och hindrade att dra upp byråkratismens rötter. Han talade om landsbygden, om att stärka proletariats inflytande inte bara på jordbruksarbetarna och fattigbönderna utan också på de breda bondeskikten, på medelbönderna, vilka lever på sitt eget arbete utan att exploatera anställd arbetskraft. Han sade att de måste göras till sovjetmaktens bålverk, att man måste förse dem med förnödenheter. Han talade om den kooperativa rörelsen och sade att kommunismen måste byggas på det som kapitalismen lämnat oss i arv, att kommunismen inte kan byggas upp av kommunisterna allena, att de gamla specialisterna, vetenskapen, hela det borgerliga systemets erfarenhet måste utnyttjas för våra egna syften.

Det väsentliga i allt detta arbete var att man måste veta inte bara vilken länk man skulle gripa tag i för att dra ut hela kedjan utan också hur man skulle gripa tag i denna länk, hur kedjan skulle dras ut.

Två dagar före kongressen dog Jakov Sverdlov, allryska centrala exekutivkommitténs ordförande. I sitt tal vid Sverdlovs begravning framhöll Iljitj hans förmåga att förena teori med praktik, hans moraliska auktoritet och organisatoriska talang, och han lade särskild tonvikt på hans arbete som *en organisatör av de breda proletärmassorna*:

”Denne yrkesrevolutionär förlorade aldrig för ett ögonblick kontakten med massorna. Fastän förhållandena under tsarismen dömde honom, liksom alla dåtida revolutionärer, till en företrädesvis underjordisk, illegal verksamhet, så gick kamrat Sverdlov också under denna underjordiska och illegala verksamhet alltid skuldra vid skuldra och hand i hand med de avancerade arbetarna, vilka just vid början av 1900-talet började avlösa den föregående generationens revolutionärer ur intelligenan.

Det var vid den tiden som tio- och hundratals avancerade arbetare kom in i arbetet och skaffade sig den stålsättning i revolutionär kamp som i förening med den starkaste kontakt

med massorna utgjorde den nödvändiga förutsättningen för den proletära revolutionens seger i Ryssland.” (Verk, b. 29, s. 72)

Vid åttonde partikongressen skulle Sverdlov ha föredragit centralkommitténs organisatoriska verksamhetsberättelse. Den föredrogs i stället av Lenin.

På tal om Sverdlov sade Lenin: ”Sverdlov hade ett utomordentligt, ett otroligt gott minne, och största delen av sin verksamhetsberättelse höll han just i minnet. Det var hans personliga kunskaper om organisationsarbetet på ort och ställe (Min kurs. – N. K.) som satte honom i stånd att göra denna rapport. Jag kan inte ersätta honom ens till en hundradel ... tiotals delegater mottogs varje dag av kamrat Sverdlov och mer än hälften av dem var troligen inte befattningshavare inom den sovjetiska statsförvaltningen utan partifunktionärer.” (Ibid., s. 140)

Iljitj framhöll att Sverdlov var en utomordentlig människokännare med ett remarkabelt väderkorn för praktiska angelägenheter:

”Det är denna mans utomordentliga organisationstalang som vi har att tacka för det som vi hittills med full rätt varit stolta över. Det är honom vi har att tacka för att ett samfällt, effektivt, ändamålsenligt och verkligt organisationsarbete blivit möjligt, ett arbete som är värdigt de organiserade proletära massorna och motsvarar den proletära revolutionens behov – nämligen det eniga organiserade arbete utan vilket vi inte skulle ha haft en enda framgång, utan vilket vi inte skulle ha övervunnit en enda av de oräkneliga svårigheter eller en enda av de svåra prövningar som vi redan genomgått och som vi nu är tvungna att genomgå.

... Vi är djupt övertygade om att den proletära revolutionen i Ryssland och i hela världen kommer att föra fram allt fler grupper av människor, talrika skikt ur proletariatet och de arbetande bönderna, vilka kommer att ge den praktiska erfarenhet, den om inte individuella så kollektiva organisatoriska talang (Min kurs. – N. K.) utan vilken proletariatets miljonarméer inte kan segra.” (Ibid., s. 73, 75)

Under senare år, särskilt 1935-1936, har vi varit vittne till en markant och snabb tillväxt av de *arbetande massornas organisatoriska talang*. Konferenserna med stachanovarbetare, förare av skördetröskor och traktorer, jordbrukare och arbetare från hela Sovjetunionen och de enskilda sovjetrepublikerna ger oss ett exempel på denna kollektiva organisatoriska talang som har utvecklats under sovjetmaktens år.

Vi är inte längre enstaka individer, vi är tusenden.

Och bara en helt blind människa fattar inte vilken väldig makt som de proletära massornas kollektiva organisatoriska talang representerar.

* * *

Småägarmentaliteten var ett speciellt hinder för det administrativa och militära organisationsarbetet under de första åren av sovjetmakt.

Vid första allryska kongressen för utbildning utanför skolan i maj 1919 uppehöll sig Iljitj särskilt vid frågan om denna småägaranarkistiska mentalitet som hämmar en riktig organisation av arbetet:

”*Det arbetande folkets breda småborgerliga massor, som strävar efter kunskap och krossar det gamla, har inte förmått prestera ett enda organiserat eller organiserande inslag.*” (Min kurs. – N. K.)

Och vidare:

” I det avseendet fortsätter vi att lida av bondenaivitet och bondehjälploshet. En bonde som plundrat godsägarens bibliotek sprang hem till sig med böckerna i fruktan för att någon skulle ta dem ifrån honom. Han var ännu inte i stånd att inse att det kunde finnas en rättvis fördelning, att det allmänna inte var någonting förhatligt utan arbetarnas och de arbetandes gemensamma tillgång. Det är inte den utvecklade bondemassans fel, och från den revolutionära utvecklingens synpunkt är detta helt naturligt. Det är ett oundvikligt stadium, och när bonden tog hem biblioteket och höll det där i hemlighet så kunde han inte handla annorlunda. Han förstod inte att Rysslands alla bibliotek kunde slås samman, att det skulle finnas tillräckligt med böcker för att både stilla den läs- och skrivkunniges törst och lära analfabeten. Nu måste vi bekämpa resterna av desorganisationen och kaoset och de löjliga tvisterna mellan förvaltningsavdelningarna ... inte bygga upp parallella organisationer utan upprätta en enhetligt planerad organisation. I detta lilla verk återspeglas vår revolutions huvuduppgift. Om den misslyckas med lösningen av denna uppgift, om den inte lyckas bana väg för en verkligt planerad och enhetlig organisation – i stället för det befängda kaoset och meningslösheten i Ryssland – så kommer revolutionen att förbli en borgerlig revolution, eftersom just detta utgör det utmärkande draget för en proletär revolution med kurs mot kommunismen.” (Verk, b. 29, s. 308, 309-310)

Iljitj blottade här anarkismens rötter. Denna förnekar nödvändigheten av all planerad kollektiv verksamhet, alla former av statlig organisation enligt principen: jag gör som jag behagar.

Iljitj och jag talade ofta om anarkismen. Jag kommer ihåg vårt första samtal om detta tema i byn Sjusjenskoje. När jag kom till Iljitj i den sibiriska förvisningen, tittade jag med intresse igenom hans album som innehöll fotografier av politiska fångar. Mellan två kort av Tjernysjevskij såg jag ett av Zola. Jag frågade honom varför han hade ett kort av Zola i sitt album. Han började berätta om Dreyfus, som Zola hade försvarat. Sedan utbytte vi åsikter om Zolas verk, och jag berättade vilket djupt intryck Zolas Den stora strejken hade gjort på mig – jag läste den för första gången då jag ivrigt studerade första bandet av Marx’ Kapitalet. I romanen beskrivs den franska arbetarrörelsen och där finns bland annat en rysk anarkist Suvarin, som smeker en liten kanin samtidigt som han upprepar att allting måste ”krossas och förstöras” (tout rompre, tout détruire). Iljitj utvecklade då skillnaderna mellan en organiserad socialistisk arbetarrörelse och anarkismen. Jag erinrar mig dunkelt ett annat samtal med Iljitj på samma tema om anarkisterna inför hans resa till Tammerforskonferensen 1905. Nyligen läste jag om Iljitjs artikel Socialism och anarkism från den tiden. I den karakteriserar han på ett utomordentligt sätt anarkismen:

”Anarkisternas världsåskådning är en upp och nedvänd borgerlig världsåskådning. Deras individualistiska teorier, deras individualistiska ideal står i direkt motsättning till socialismen. Deras åsikter ger inte uttryck åt den borgerliga ordningens framtid, vilken med oemotståndlig kraft leder till arbetets församhälligande, utan åt denna ordnings nutid och t. o. m. dess förflutna, den blinda tillfällighetens herravälde över den isolerade, ensamma småproducenten. Deras taktik, som reducerar sig till förnekande av den politiska kampen, splittrar proletärerna och förvandlar dem i verkligheten till passiva deltagare i en eller annan borgerlig politik, ty det är omöjligt och ogenomförbart för arbetarna att verkligen hålla sig borta från politiken.” (Verk, b. 10, s. 55)

Detta var vad Iljitj och jag hade talat om 1905.

I maj 1919 hölls den första allryska kongressen för utbildning utanför skolan. Iljitj höll ett hälsningstal. Närvarande var 800 delegater, bland dem många partilösa. Den allmänna stämningen var entusiastisk – många av delegaterna stod i begrepp att bege sig till fronten – men vi bolsjeviker som hade organiserat kongressen såg att delegaterna i många frågor saknade en klar uppfattning av den sovjetiska demokratin, av det som skiljer vår sovjetiska

demokrati från den borgerliga, och vi bad Iljitj att ännu en gång hålla ett tal på kongressen. Han samtyckte och höll ett långt tal den 19 maj om hur man bedrar folket med parollerna om frihet och jämlikhet. Han talade om hur man bedrog folket i de kapitalistiska länderna med dessa paroller; han sade att sovjetmakten – proletariats diktatur – nu skulle leda massorna till socialismen och talade om de svårigheter som sovjetmakten ännu konfronterades med.

”Denna nya statsorganisation föds med den största svårighet”, sade Iljitj. ”Att övervinna desorganisation och småborgerlig brist på disciplin är nämligen en enastående svår sak, det är miljoner gånger svårare än att övervinna godsägar- eller kapitalistförtrycket, men det är miljoner gånger mera fruktbringande för skapandet av en ny organisation fri från exploatering. När den proletära organisationen löst denna uppgift har socialismen segrat slutgiltigt. Hela bildningsaktiviteten både utanför och inom skolan måste ägnas denna uppgift.” (Verk, b. 29, s. 345-346)

Men om en kamp var nödvändig mot anarkistiska stämningar i uppbygget av sovjetmakten, så var den ännu mer nödvändig i Röda armén. De anarkistiska stämningarna där tog formen av partisananda, det vill säga ren insubordination. Erfarenheterna av inbördeskriget i Ukraina illustrerar bäst dessa svårigheter. Iljitj talade om detta den 4 juli 1919 på ett förenat möte med allryska centrala exekutivkommittén, arbetar- och bondedeputerades Moskvasovjet, Moskvas fackföreningsråd och delegater från Moskvas fabrikskommittéer.

Iljitj talade om svårigheterna under det första året av inbördeskriget, när vi var tvungna att formera våra förband i all hast. Han sade:

”Det proletära politiska medvetandets ytterligt låga nivå i Ukraina i förening med svaghet och dålig organisation, Petljuras^{*} desorganisation och den tyska imperialismens tryck var en fruktbar jordmån för fiendskap och partisananda. I varje förband ryckte bönderna till sig vapen, valde sin egen hetman eller anförare för att upprätta en lokal myndighet. De ignorerade totalt de centrala myndigheterna, och varje anförare inbillade sig att han var traktens befälhavare och själv kunde avgöra alla ukrainska frågor utan att ta hänsyn till vad som gjordes i centrum.” (Ibid., s. 424-425)

Iljitj sade vidare att denna brist på organisation, partisanandan och kaoset hade tillfogat Ukraina oerhörda lidanden. Det var en erfarenhet som måste sätta sina spår på landet.

”Desorganisationen och kaoset har blivit en läxa för Ukraina”, sade Iljitj. ”Detta blir en vändpunkt för hela den ukrainska revolutionen som kommer att påverka hela utvecklingen i Ukraina. Det var en vändpunkt även för oss, en vändning från partisananda och revolutionärt frasmakeri av typ: vi kan göra allt! – till insikten om att vad som behövs är ett långvarigt, hårt, ihärdigt och svårt organisationsarbete. Det var den väg som vi slog in på flera månader efter Oktoberrevolutionen, och på den har vi uppnått betydande framgångar. Vi ser framtiden an helt övertygade om att vi skall övervinna alla svårigheter.” (Ibid.. s. 426)

Iljitjs förhoppningar har infriats: vår Röda armé har blivit ett mönster av socialistisk organisation.

Vid den tiden, 1919, var flertalet rödarmister privatjordbrukare som inte var rädda för hårt arbete men hos vilka småägarmentaliteten ännu var stark. Iljitj ansåg därför som särskilt viktigt att alla fronter förstärktes med proletära element. Han skrev ett brev till petrograd-arbetarna om hjälp åt Östfronten när situationen där blev kritisk; han höll ett tal vid allryska centrala fackföreningsrådets plenum, vände sig till arbetarna vid Moskvas järnvägsknut,

---

* *Petljura* ledde den kontrarevolutionära borgerligt nationalistiska rörelsen i Ukraina under den utländska militärinterventionen och inbördeskriget. Petljuras korta tid vid makten åtföljdes av massomfattande arkebuseringar, våldsdåd och en våg av judepogromer. – *Red.*

talade om kampen mot Koltjak vid en konferens med Moskvas verkstadsklubbar och fackföreningar, skrev till arbetarna och bönderna med anledning av segern över Koltjak, talade om petrogradarbetarnas roll, höll ett tal till arbetare från guvernementen Jaroslavl och Vladimir som mobiliserats till Denikinfronten och till att försvara Petrograd mot Judenitj, skrev ett brev till Petrograds arbetare och rödarmister med anledning av Judenitjs offensiv och skrev ett brev till Ukrainas arbetare och bönder med anledning av segern över Denikin.

Röda arméns organisation förbättrades stadigt.

Allteftersom sovjetmakten stärktes och inbördeskriget hjälpte massorna att skilja mellan vänner och fiender försvagades vänstersocialistrevolutionärernas inflytande. De kände marken bränna under fötterna och gick samman med anarkisterna. Tillsammans organiserade de ett bombattentat den 25 september, när partiets Moskvakommitté diskuterade agitations- och propagandafrågor i Leontievskijgränden. Tolv personer dödades, inklusive Moskva-kommitténs sekreterare Zagorskij, och femtiofem skadades. Vi fick höra nyheten om attentatet från Inessa Armand som kom hem till oss. Hennes dotter hade varit med på mötet.

* * *

När Iljitj framhöll småbondehushållets splittring och isolering och den skadliga inverkan detta hade på de arbetande böndernas hela liv och världsåskådning, underströk han från första början att man måste gå över till kollektiva bruksformer. Han sade att man borde upprätta stora kollektiva sammanslutningar för att bruka jorden gemensamt, jordbrukskommuner och sambruk. Han ansåg att stads- och jordbruksarbetarna skulle ta initiativet till denna sak, och stödde alla initiativ av arbetarna i detta avseende. Vi vet att han så tidigt som på våren 1918 stödde arbetarna i Obuchovo- och Semjannikovfabrikerna vilka reste till Semipalatinsk i Sibirien för att organisera sambruk. Han stödde också alla mer anspråkslösa åtgärder för organisation av jordens samfällda brukning.

Iljitj hade naturligtvis inga illusioner. Han talade ständigt om de förutsättningar som måste skapas för en massomfattande kollektivisering av jordbruket i praktiken. På trettonde partikongressen talade han om traktorer, om mekaniserad bearbetning av jorden, om nödvändigheten av att höja böndernas medvetenhet, varförutan en verklig kollektivisering inte kunde föras framåt. Samtidigt menade han att varje initiativ för att upprätta kollektivjordbruk borde stödjas.

Våren 1919 ställde Iljitj frågan om att organisera ett kollektivjordbruk av ny typ inför arbetarna i Gorki, där han bodde. Flertalet av arbetarna där var emellertid oförberedda till det. Reinbot, den förre ägaren till Gorki, hade valt ut lettiska arbetare till sin egendom, vilka han hade försökt hålla avsidat, isolerade från den övriga befolkningen. Gorkis arbetare, liksom alla de lettiska arbetarna, hatade godsägarna, men de var dåligt rustade vid den tiden för kollektivt arbete, för organisation av godsets förvaltning som statsjordbruk.

Jag kommer ihåg hur Iljitj vid ett möte i manbyggnaden ivrigt försökte övertala dem. Men det lyckades inte. Resultatet blev att Reinbots egendom delades upp och Gorki blev ett ordinärt statsjordbruk. Iljitjs tanke var att statsjordbruken för bönderna skulle tjäna som en förebild av effektiv jordbruksdrift i stor skala; bönderna kunde sköta ett mindre jordbruk men hade ännu inte lärt sig att sköta ett stort bruk.

Gorkis förvaltare vid den tiden – Vever – förstod inte vad Iljitj önskade beträffande statsjordbruket. En dag, när Iljitj var ute och promenerade, mötte han Vever och frågade hur statsjordbruket hjälpte bönderna i omgivningen. Vever såg förvånat på honom och svarade: ”Vi säljer plantor till bönderna.” Iljitj frågade honom inte vidare, och när Vever hade gått, tittade han bedrövat på mig och sade: ”Han förstod inte ens frågeställningen.” Efteråt blev han

mer fordrande mot Vever, som inte förstod att ett statsjordbruk måste tjäna som en förebild av effektiv jordbruksdrift i stor skala för bönderna.

En dag i början av 1919 fick jag i avdelningen för utbildning utanför skolan besök av Balasjov, en gammal elev till mig från söndagsaftonskolan. Han hade arbetat bortom Nevskaja Zastava och senare, under reaktionsåren, satt Balasjov ett par år i fängelse. Han berättade att han hade studerat jordbruk, särskilt grönsaksodling, och att han nu helt ville ägna sig åt detta arbete. Balasjov hade slagit samman sju bondejordbruk (som tillhörde släktingar) och organiserade en gemensam köksträdgård, vilken man beslutade sköta tillsammans utan anställd arbetskraft. De bildade ett sambruk och odlade fin kål som de enligt ett kontrakt levererade till Röda armén. Deras initiativ höll sig dock inte. Fattigbondekommittén tog all kålen och satte Balasjov i fängelse. Därifrån skrev han till mig. På Iljitjs begäran skickade Dzerzjinskij dit folk för att undersöka fallet. Det visade sig att förutvarande detektiver hade nästlat sig in i fattigbondekommittén. Balasjov frigavs omedelbart, men initiativet förföll.

Överhuvudtaget var sambruk för grönsaksodling ganska populära på den tiden, samtidigt som de stötte på mycket stort motstånd på grund av underskattningen av sådana slags initiativ. Vid Blagsja till exempel ledde A. Butkevitj kurser i grönsaksodling på jord som var lämpad för odling. Vår avdelning stödde dessa kurser. I februari 1919 organiserade Butkevitjs son, själv agronom och specialist på grönsaksodling, på denna jord ett slags sambruk av kursdeltagare (flertalet av dem arbetade på Gnom & Romfabriken och Semjonovmanufakturen). Enligt stadgarna delades skörden upp proportionellt till antalet arbetstimmar som satts in. Den unge Butkevitj experimenterade med gödningsämnen, nya sorter och ny sättningsmetoder. Skörden av grönsaker var högre än vid de kooperativa trädgårdsodlingarna i grannskapet, och 45 arbetarfamiljer försågs med grönsaker året runt.

Avdelningen för utbildning utanför skolan stödde det här initiativet, men Moskvas utbildningsavdelning lade beslag på jorden med motiveringen att ”45 eller 50 familjers försörjning med grönsaker har alltför ringa samhällelig betydelse i jämförelse med att man kunde organisera fysiskt arbete i skolan”. De insåg inte då betydelsen av en förebild i propagandan för kollektiva bruksformer. Det skoljordbruk som fick överta jorden kunde Moskvas utbildningsavdelning inte sköta.

Numera är det svårt att föreställa sig vilka svårigheter sådana initiativ stötte på 1919. Det förekom många sådana och de är nu glömda, men de människor som tog del i dessa initiativ har knappast glömt dem. Vladimir Iljitj var särskilt intresserad av sådana initiativ.

För att få bönderna att organisera ett jordbruk efter kollektiva linjer krävdes ett långvarigt arbete bland den stora bondemassan. Det påmindes Iljitj ständigt om när han läste brev från bönderna. Ett sådant brev om situationen på landsbygden (brevet är daterat februari–mars 1919) har en marginalanteckning av Iljitj: ”Ett klagorop för medelbonden.”

Frågan om hållningen till medelbonden dominerade vid partiets åttonde kongress (18-23 mars 1919). I sitt öppningstal formulerade Iljitj denna fråga med omisskännlig klarhet:

”Det oförsonliga kriget mot lantbourgeoisin och kulakerna sköt uppgiften att organisera proletariatet och halvproletariatet på landsbygden i förgrunden. Men för ett parti som vill lägga en solid grund för det kommunistiska samhället blir nästa steg en rätt lösning av frågan om vår hållning till medelbonden. Det är en uppgift av högre rang. Vi kunde inte ta itu med den i dess helhet förrän huvudbetingelserna för sovjetrepublikens existens hade säkerställts.”

Och vidare:

”Vi har inträtt i en sådan fas av det socialistiska uppbygget, då det gäller att på basis av arbetet på landsbygden konkret och i detalj utarbeta de viktigaste regler och anvisningar som vi bör följa för att *grunda ett stabilt förbund med medelbonden ...*” (Verk, b. 29, s. 124-125)

På åttonde partikongressen talade Iljitj om nödvändigheten av en kamratlig inställning till medelbonden, om otillåtligheten av att använda tvång mot honom och om nödvändigheten av att hjälpa honom, först och främst i fråga om jordbrukets mekanisering, för att underlätta och förbättra hans ekonomiska läge och höja hans levnadsstandard och kultur. Iljitj gick särskilt in på behovet att höja landsbygdens kulturnivå och hur vi ständigt hindras av massornas otillräckliga kultur. Han påpekade att den låga kulturnivån hindrar genomförandet av sovjetiska lagar: ”Förutom lagen finns kulturnivån, vilken inte lyder några lagar.”

Efter att ha noterat vissa begränsningar i böndernas rösträtt sade han:

”Såsom vi påvisat nödgades vår författning ta in denna olikställighet, därför att kulturnivån är låg, därför att vår organisation är svag. Men vi gör inte detta till ett ideal – tvärtom, i programmet förpliktar sig partiet att systematiskt verka för att avskaffa denna olikställighet mellan det bättre organiserade proletariatet och bönderna. Denna olikställighet skall vi upphäva så snart det lyckas oss att höja kulturnivån. Då skall vi kunna avstå från dylika inskränkningar.” (Ibid., s. 163)

Nu, när landsbygden har kollektiviserats, när jordbrukets mekanisering har blivit en realitet, när landsbygden har nått en mycket högre nivå av utbildning och kultur, kan denna anvisning av Iljitj genomföras. Sovjetunionens nya författning ger fullständig och lika rösträtt åt både arbetarna och bönderna. Och hjärtat slår fortare när man läser denna författning; den är frukten av många års arbete som av partiet letts in i den rätta fåran.

En vecka efter partiets åttonde kongress föreslog Iljitj på ett möte med allryska centrala exekutivkommittén den 30 mars 1919 Michail Kalinin till posten som allryska centrala exekutivkommitténs ordförande i stället för framlidne Jakov Sverdlov. Iljitj påpekade att Kalinin hade tjugo års partiarbete bakom sig, att denne arbetare från Petersburg, som till sin härkomst var bonde från Tverguvernementet, hade bevarat nära förbindelser med bondeekonomin och ständigt förnyade och friskade upp dessa förbindelser, att han hade en kamratlig inställning till det arbetande folkets breda massor. Blev han ordförande, så skulle medelbönderna se Sovjetrepublikens högste representant som sin man. Nomineringen av Kalinin skulle bidra till att praktiskt upprätta ett antal direkta kontakter mellan sovjetmaktens högste representant och medelbönderna, till att föra partiet och regeringen å ena sidan och medelbönderna å den andra närmare varandra.

Som vi vet infriades Iljitjs förhoppningar fullständigt. Kalinin är omtyckt av bondemassorna och står dem nära.

Iljitjs dagliga arbete visade hur uppmärksamt man måste förhålla sig till varje fråga som berörde medelbondens intressen.

Häradet Skopins konsultativa kongress skickade tre bönder till Iljitj den 31 mars 1919 med föreskriften ”att anhålla om luftskattens”^{*} upphävande för medelbonden och skikten under medelbonden”, ”att anhålla om att rekvireringen av mjölkkor helt återkallas, eftersom det finns bara en mjölkko kvar på 8-10 personer, härtill kommer att vi lider av fruktansvärda epidemier av tyfus, spanska sjukan och andra sådana sjukdomar, och mjölk är det enda födoämnet för de sjuka. Vad beträffar övriga livsmedel, såsom smör och fettämnen, så saknas de fullständigt och kan ingenstädes anskaffas”. Föreskriften sade också någonting om hästar och innehöll detaljer om uppbörderna av skatt.

^{*} Bönderna menar personskatt, men blandar ihop två närliggande ryska ord. – Red.

Iljitj tittade igenom ”föreskriften”, ställde inga frågor om vad ”luftskatten” kunde betyda utan svarade bönderna i häradet Skopin i kärnfrågan:

”Åläggandet av en extraskatt på bönder med inkomster lägre än genomsnittet är *olagligt*”, skrev han. ”Åtgärder har vidtagits för att lätta skattebördan för *medelbönderna*. I dagarna kommer ett dekret att utfärdas. Beträffande återstående frågor skall jag omedelbart kräva information från folkkommissarierna, och svar kommer att skickas till er.

Den 5 april 1919
V. Uljanov”

(Leninskij sbornik XXIV, s. 44)

Han gjorde en anteckning för sin sekreterare på böndernas brev: ”Påminn mig i folkkommissariernas råd att tala med *Sereda* och [*Frumkin*] Sviderskij. Måste utarbetas genom ett arrangemang mellan *jordbruksfolkkommissariatet* och *livsmedelsfolkkommissariatet*.”

Iljitj krävde att alla förvaltningsorgan skulle sörja för befolkningens behov.

Lenins omsorg om barnen manifesterades slående under hungersnöden 1919. Livsmedels-situationen blev kritisk i maj. Vid ekonomiska kommissionens andra möte ställde Iljitj frågan om hjälp i natura åt arbetarfamiljernas barn.

I mitten av maj 1919 blev situationen ännu värre. Det fanns mängder av spannmål, tusentals ton, i Ukraina, Kaukasien och östra delen av landet, men inbördeskriget hade skurit av alla kommunikationer, de centrala industridistrikten i europeiska Ryssland svält. Utbildningskommissariatet var överfyllt med klagomål om att det inte fanns mat åt barnen.

Den 14 maj 1919 igångsatte Nordvästregeringens armé en offensiv mot Petrograd. Den 15 maj hade general Rodzianko tagit Gdov, de estniska och finländska vitgardisttrupperna avancerade och strider började vid Koporskajabukten. Iljitj oroade sig för Petrograd. Det var dock karakteristiskt för honom att han vid just samma tid – den 17 maj – drev igenom ett dekret om kostnadsfri barnbispisning. Detta dekret föreskrev förbättring av barnens livsmedelsförsörjning och det arbetande folkets välfärd. Alla barn upp till 14 år skulle kostnadsfritt tilldelas livsmedel i första hand och oavsett deras föräldrars klassmässiga ransongrupp. Dekretet gällde stora industricentra i sexton icke-jordbruksguvernemang.

Den 12 juni kom nyheten om att garnisonen på fortet Krasnaja Gorka gjort myteri. Samma dag undertecknade Iljitj en förordning av folkkommissariernas råd som utsträckte dekretet av den 17 maj angående kostnadsfri livsmedelsförsörjning för barnen till ett antal andra orter. Åldersgränsen höjdes till 16 år.

När det gällde hjälp till behövande var byråkrati något särskilt förhatlig för Iljitj. Den 6 januari 1919 telegraferade han till tjekan i Kursk:

”Arrester omedelbart Kogan, medlem av centrala uppköpskontoret i Kursk, för att han inte har hjälpt 120 svältande moskvaarbetare och skickat iväg dem tomhänta. Publicera det i tidningar och flygblad så att alla anställda vid uppköpskontor och försörjningsorgan vet att formell och byråkratisk inställning och inkompetens ifråga om hjälp till svältande arbetare kommer att medföra sträng bestraffning – ända till arkebusering. Ordföranden i folkkommissariernas råd Lenin.” (Ibid., s. 168)

Med stor iver sörjde Iljitj för att alla folkkommissariat skulle stå arbetar- och bondemassorna och Röda armén så nära som möjligt.

Jag arbetade vid utbildningskommissariatets avdelning för utbildning utanför skolan och såg ständigt hur Iljitj intresserade sig för denna sak. Till vår avdelning kom en massa människor – arbetare, arbeterskor, bönder, soldater från fronten, lärare och partifunktionärer. Vår

avdelning blev en slags träffpunkt dit partimedlemmar kom för att förfråga sig om Iljitj och berätta om sitt eget arbete; dit kom arbetare för att fråga om hur man bäst skulle organisera propaganda- och agitationsarbetet, dit kom rödarmister och officerare i Röda armén såväl som arbetare vilka var nära förbundna med landsbygden.

Jag kommer ihåg en ung rödarmist som klagade över att de fick fel böcker, att tidningarna inte kom fram och att de inte hade några propagandister. Han krävde att fler propagandister skulle resa ut. Han var naturligtvis inte den ende som kom, men denne unge man var så flammande ivrig att han särskilt har bevarats i mitt minne.

En ung befälhavare som kom från fronten, berättade bekymrad att hans kompani, som var inkvarterat i en realskola i västra regionen, hade gjort processen kort med "herrska"-kulturen. Realskolorna hade varit privilegierade läroanstalter, och rödarmisterna slog sönder alla hjälpmedel och rev sönder läroböckerna och skrivböckerna i små bitar. "Detta är herrskapsprylar", sade de. Å andra sidan var deras törst efter kunskap starkare än någonsin. Det fanns inga läroböcker. De gamla läroböckerna med böner för tsaren och fosterlandet förstördes av rödarmisterna. De krävde läroböcker som var förknippade med det verkliga livet och med deras erfarenheter.

På kongressen för utbildningsarbete utanför skolan, där Iljitj framträdde, beslöt kongressens delegater att bege sig till fronten, och många av dem gjorde det. Bland dem var Elkina, en erfaren lärarinna. Hon begav sig till Sydfronten. Rödarmisterna bad att hon skulle lära dem läsa och skriva. Elkina började ge dem lektioner baserade på läroböckernas analytisk-syntetiska metod som då var bruklig: "Masja åt gröt", "Masja tvättade ramen" osv. "Vad lär du oss?" började rödarmisterna protestera. "Vem tusan är Masja? Vad är det för gröt? Vi vill inte läsa sådan smörja!" Och Elkina lade sina ABC-lektioner efter andra linjer: "Vi är inga slavar, inga slavar är vi."

Det var en framgång. Rödarmisterna lärde sig fort läsa och skriva. Det var just den metod att förena studierna med livet som Iljitj hade påyrkat hela tiden. Det fanns inget papper att trycka nya läroböcker på. Elkinas lärobok trycktes på gult omslagspapper, och i sina metodiska anvisningar berättade Elkina hur man skulle lära sig skriva utan penna och bläck. Man behöver bara tänka på vad för slags papper meddelandet om Tredje internationalens första kongress var tryckt på för att förstå varför Elkina skrev om detta. Det handlade inte om någon underskattning av lärobokens roll. Rödarmisterna lärde sig fort att läsa och skriva med Elkinas ABC-bok.

"Det råder inte det ringaste tvivel om att det finns en väldig kunskaps-törst och att bildningsarbetet haft oerhörd framgång – för det mesta utanför skolan –, att bildningsarbetet bland de arbetande massorna gjort mycket stora framsteg. Denna framgång kan inte inpassas i någon skolram, men den är kolossal", sade Iljitj på åttonde partikongressen. (Verk, b. 29, s. 161)

Våra politiska skolningsarbetare Sergijevskaja, Ragozinskij och andra besökte fronterna. Vi fick också talrika brev från fronterna. Här är ett utdrag ur brevet från en kamrat vid fronten, en leningradarbetare, vilken hade samarbetat med oss i organisationen av det politiska skolningsarbetet i distriktet. "Jag har just läst tidningen av den 7, där man skriver om öppnandet av kongressen för utbildningsarbete utanför skolan", skrev han. "Ja, Nadezjda Konstantinovna, när man reser härs och tvärs i Sovjetryssland, så ser man vilken massa arbete vår avdelning har att göra och hur nödvändigt detta folkbildningsarbete utanför skolan är. Jag är rädd att jag inte kommer att vara i stånd att följa hela kongressens arbete. Jag väntar på tåget på stationen Inza för att åka till stationen Nurlat. Jag har utnämnts till inspektör-instruktör och jag reser för att inspektera 27:e divisionen. Det är ett stort arbete, och huvudsakligen ett nytt sådant både i allmänhet och för mig i synnerhet. Rekommendationen som Vladimir Iljitj gav mig förpliktar mig till mycket. Om denna rekommendation sade en kamrat: 'Jag skulle ha gett mitt liv för ett

sådant brev.' Jag skriver till Er när jag har gjort arbetet. Framför till Vladimir Iljitj och alla mina bekanta mina högaktningfulla hälsningar. Fältarmén, Politiska avdelningen."

Vi fick brev från fronten och folk kom på besök. Iljitj bad att de mer intressanta besökarna skulle skickas till honom.

Vår avdelning ägnade lika stor uppmärksamhet åt upplysningsarbete bland bönderna.

Propaganda bland bönderna var en fråga som Iljitj under lång tid ägnat uppmärksamhet åt. Vi vet hur han sörjde för utgivningen av populär litteratur och artikelsamlingar, hur han sörjde för utgivningen av en populär tidning för landsbygden, *Bednota* (Fattigfolk).

Redan den 12 december 1918 hade folkkommisariernas råd utfärdat ett dekret Om mobilisering av läs- och skrivkunniga personer och organisation av propaganda för sovjetsystemet. Enligt dekretet skulle man organisera uppläsning av dekret, de viktigaste artiklarna och broschyrerna i arbetarkvarter och speciellt i byarna. Det var framförallt vår avdelning som skulle anordna sådana uppläsningar. Iljitj tryckte på oss. Läsningarna genomfördes; de väckte önskan efter kunskap. "Vi tar varken någons sida eller ansluter oss till något parti", sade bönderna från häradet Arzamas till vår agitator som hade rest dit. "När vi har lärt oss att läsa kommer vi att läsa allting själva och då skall ingen kunna lura oss."

En sektion för arbete på landsbygden upprättades vid partiets åttonde kongress, och Iljitj avgav en rapport å dess vägnar. Sektionen bestod av 66 delegater. Sereda, Lunatjarskij, Mitrofanov, Miljutin, Ivanov, Pachomov, Varejkis, Borisov och andra valdes till kommissionen för utarbetande av teserna.

Allt detta talar om vilken väldig uppmärksamhet partiet och Iljitj ägnade denna fråga.

Jag kommer ihåg med vilket intresse Iljitj brukade lyssna till allt som vår avdelning lyckades få veta om böndernas liv, om hur de förhöll sig till den ena eller den andra frågan.

En bonde från Moskvaguvernementet, som arbetade vid någon byggnadsplats, kom en gång till oss för att hämta några böcker. Han berättade om hur man före revolutionen skodde sig på leveranserna till armen, om de storleverantörer som berikade sig på denna affär. Vi skickade honom till Lunatjarskij. Han kom tillbaka och berättade: "Han var mycket trevlig. Han bad mig sitta ner på divanen medan han gick fram och tillbaka och talade mycket bra. Han gav mig några böcker. Lovade att dessutom ge mig några visella saker (visuella hjälpmedel. — *N. K.*). Jag är rädd att ta dem. Han säger att de inte kostar någonting, men jag är rädd att jag blir beskattad för dessa visella saker efteråt." Likväl tog han med sig olika slags plakat och skolhjälpmedel. Sedan kom han flera gånger till vår avdelning. Vi kallade honom också "mannen med de visella sakerna". Det är emellertid karakteristiskt att Iljitj fäste mer uppmärksamhet vid en annan sak som denne byggnadsarbetare berättade. Det var om en lärarinna som bodde i deras by. Hon fick inte någon lön, men hon gav inte upp sitt arbete vid skolan, och på kvällarna gav hon lektioner åt vuxna, som hon lärde läsa och skriva. "Den viselle mannen" berättade att han hade köpt ett par skor åt lärarinnan, eftersom hennes gamla var helt utslitna.

År 1919 var många byar ännu avskurna från resten av världen. Det fanns ingen radio på den tiden. Den analfabetiska befolkningen (i Simbirskguvernementet, där Iljitj var född, var 1919 ännu 80 procent av befolkningen analfabeter) läste inte tidningarna — i själva verket fanns det inga tidningar på grund av pappersbristen; de centrala tidningarna hade en mycket begränsad upplaga och nådde aldrig byarna. Bokleveranserna var inte organiserade och boklådorna skickade ut otrolig smörja. Landsbygden önskade lidelsefullt veta vad som hände i världen men dess enda källa till information var rykten.

Iljitj lyssnade uppmärksamt till mina berättelser om hur bönderna vände sig till oss med naiva frågor, hur monstruöst illa informerades de var angående de praktiska åtgärderna av sovjetmakten, dess struktur och deras egna rättigheter och skyldigheter, vilken okunnighet det fanns på landsbygden, hur naiva deras illitterata brev var, brev som avfattats för dem av byskrivarna med bokhållarhandstil och fulla med sirliga svängar, och hur dessa skrivare skörtade upp dem för skrivningen av breven.

Jag visade breven för Iljitj. Han brukade titta i dem med intresse. Han rådde mig att driva på organisationen av upplysningsbyråer vid våra läsesalar i byarna och vid Folkets hus. Han hade erfarenhet av rådgivningsservice under förvisningen i byn Sjusjenskoje, där bönderna från de omgivande byarna brukade komma till honom varje söndag för att få råd. I december 1918 skisserade han ett utkast till förvaltningsregler för statliga institutioner, i vilket han krävde att olika ämbetsverk skulle upprätta sådana lokala upplysningsbyråer. ”Dessa upplysningsbyråer bör inte bara ge information, både muntlig och skriftlig, utan också kostnadsfritt skriva framställningar för analfabeter och för sådana som inte klart kan avfatta dessa”, skrev Iljitj i sitt Utkast till förvaltningsregler för sovjetiska institutioner. (Verk, b. 28, s. 327)

”Anslag med mottagningstider för allmänheten måste i varje sovjetinstitution finnas både inom- och utomhus, för att de skall vara tillgängliga för alla utan passersedlar. Även till mottagningsrummet måste tillträdet vara fritt, utan varje passerkort.

I varje sovjetinstitution måste finnas en bok för kortfattad registrering av besökarens namn och ärende och vem som fått i uppdrag att handha ärendet.

Mottagning bör ske även på sön- och helgdagar.” (Ibid.)

Detta utkast publicerades först 1928, tio år senare, men vår avdelning kände till Iljitjs direktiv, och det var på hans begäran som vi började ägna större uppmärksamhet åt upplysningservice vid läsesalarna i byarna, Föreståndarna för läsesalarna förvärvade auktoritet och utvecklades själva under detta arbete, och år 1919 hade de ett bestämt inflytande på landsbygden. Upplysningsbyråarbetet var förknippat med propaganda för sovjetmakten, med propaganda för de dekret som utfärdades av sovjetmakten.

* * *

Upplysningsbyråerna var blott en av de saker som Iljitj tänkte på. Den 12 april 1919 publicerades ett dekret signerat av Kalinin, Lenin och Stalin om reorganisation av statskontrollen (Stalin var då folkkommissarie för statskontrollen). I detta dekret sägs:

”Den gamla byråkratismen har slagits sönder men byråkraterna finns kvar. Till de sovjetiska institutionerna har de fört med sig konservatismens och det kanslimässiga förhållandets anda, ineffektivitet och löslig disciplin.

Sovjetmakten förklarar att den inte kommer att tolerera byråkratism i någon form, att den beslutsamt kommer att fördriva den ur de sovjetiska institutionerna.

Sovjetmakten förklarar att endast indragningen av de breda arbetar- och bondemassorna i förvaltningen av landet och vidsträckt kontroll över förvaltningsorganen kan eliminera felen i statsmaskineriet, kan befria de sovjetiska institutionerna från det byråkratiska onda och avgjort föra det socialistiska uppbyggets sak framåt.”

Den 4 maj 1919 utfärdades ett dekret om upprättandet av Centrala appellationsbyrån vid folkkommissariatet för statskontroll, följt den 24 maj av ett dekret om upprättande av lokala filialer till Centralbyrån.

Iljitj krävde den mest förbittrade kamp mot byråkratismen inom den sovjetiska förvaltningsapparaten.

Byråkratismen hos oss i Ryssland förlöjligades i 1860-talets skönlitteratur, speciellt av Iskrapoeterna* (de var anhängare och personliga vänner till Tjernysjevskij). Dessa poeter (Kurotjkin, Michajlov och andra) hade ett stort inflytande på vår generation. De brännmärkte alla de talrika yttringarna av byråkratism, förhalande och korruption. Verser av Iskrapoeterna och alla slags anekdoter om byråkratism var ett slags intellektuell folklore under 1860-talet. Iljitjs syster Anna och jag erinrade oss ofta denna litteratur under senare år; hon hade ett utomordentligt minne. Denna litteratur var mycket populär hos familjen Uljanov. Den tidens satir hade spelat sin roll genom att hjälpa vår generation att med modersmjölken insupa ett hälsosamt hat till byråkratismen. Lenin strävade efter att sopa bort all byråkratism från sovjetlandets jord.

Iljitj själv var utomordentligt uppmärksam mot människor och brev som han fick. Ett exempel på detta är de dokument som publicerats i Leninskij sbornik XXIV.

Iljitj fick en massa klagomål och han svarade själv på dem.

Den 22 februari 1919 skickade han följande telegram till Jaroslavlguvernamentets exekutivkommitté:

”Sovjetiske tjänstemannen Danilov klagar över att tjeikan har tagit från honom tre pud mjöl och andra produkter som han skaffat sig genom arton månaders arbete för sin familj på fyra personer. Kontrollera på det noggrannaste. Telegrafera mig resultatet.

Ordföranden i folkkommissariernas råd

Lenin”

(Leninskij sbornik XXIV, s. 171 – 172)

Ett annat telegram till Tjerepovetsguvernamentets exekutivkommitté ljöd:

”Granska soldathustrun Jefrosinija Jefimovas klagomål från byn Novoselo, Pokrovskkrets, Bjelozerskhärad, angående konfiskeringen av spannmål för allmänt magasin, trots att hennes man har varit krigsfånge över fyra år och hon har en familj på tre utan någon hjälp i jordbruket. Rapportera till mig om resultatet av undersökningen och era åtgärder.

Ordföranden i folkkommissariernas råd

Lenin”

(Ibid., s. 173)

Sådana exempel skulle man kunna citera i hundratal enbart ur Lenininstitutets arkiv, och hur många fler är det inte som har förkommit! I juni 1919, när jag deltog i en två månaders resa på Volga och Kama ombord på agitationsbåten Krasnaja Zvezda, skrev Iljitj till mig: ”Jag läser breven adresserade till dig med begäran om hjälp och försöker göra vad som är möjligt.” När en människas sinne är upptaget av något stort och avgörande problem, är det ytterligt svårt och tröttande för henne att koppla om tjugo gånger om dagen till olika småsaker. Den enda gång Iljitj helt och hållet kunde ge sig hän åt något problem var under promenader eller under jakt. Kamrater erinrar sig att Iljitj då helt oförmodat kunde fälla ett ord eller en fras som visade vad hans tankar var upptagna med för ögonblicket.

Kamrater, som kommer ihåg hur Iljitj sysslade med ”småsaker”, säger ibland: ”Vi aktade honom inte som sig bör, han var belastad med småsaker; vi skulle inte ha besvärat honom med alla dessa små ärenden.” Det kan så vara, men Iljitj ansåg det vara ytterst viktigt att uppmärksamma dessa småsaker, att bara en sådan uppmärksamhet kunde göra den sovjetiska

* *Iskra*, en satirisk tidskrift med revolutionärt demokratisk inriktning. Den utgavs i Petersburg 1859-1873. – *Red.*

förvaltningsapparaten verkligt demokratisk, inte formellt demokratisk utan proletärt demokratisk.

Och som han tidigare under partiuppbygget genom personligt föredöme försökte lära kamraterna en riktig inställning till sådana frågor som agitation, propaganda och organisation, så gjorde han nu, som sovjetstatens ledare, ivrigt försök att visa hur arbetet skulle utföras i statsapparaten, hur byråkratism i varje skepnad och form skulle bannlysas från statsmaskineriet och detta bringas närmare massorna så att de hyste förtroende för det. Hans telegram till Novgorodguvernementets exekutivkommitté i juni 1919 är karakteristiskt:

”Bulatov har uppenbarligen arresterats för klagomål till mig. Jag varnar er att jag skall ha ordföranden i guvernementets exekutivkommitté, tjeikan och medlemmar av exekutivkommittén arresterade för detta och se till att de blir skjutna. Varför svarade ni inte på min fråga omedelbart?

Ordföranden i folkkommissariernas råd

Lenin”

(Leninskij sbornik XXIV, s. 179)

Också inom statsapparaten strävade Iljitj efter att bannlysa byråkratism av varje slag; han krävde en uppmärksam inställning till varje anställd, krävde att de överordnade skulle känna sina anställda, hjälpa dem i deras arbete och skapa de nödvändiga villkoren för effektivt arbete. Iljitj frågade mig ständigt om de anställda i min egen avdelning och lärde sig att känna dem; han rådde mig hur jag bäst skulle använda den ene eller andre medarbetaren. Han frågade ofta vad jag gjorde för dem, hur de klarade matfrågan och hur deras barn mådde. Ibland visade det sig att han kände medlemmarna i min avdelning, som han aldrig träffat, bättre än jag gjorde.

Det finns talrika anteckningar som visar hur Iljitj sörjde för personalen i sin egen apparat.

Vid folkkommissariérådets sammanträde den 8 mars skrev Iljitj följande anteckning till sin sekreterare angående Chrjasjtjeva, som var medlem av kollegiet för Centrala statistiska förvaltningen:

”Om Chrjasjtjeva bor långt bort och går till fots hem, så är det synd om henne.

Förklara taktfullt för henne när tillfälle erbjuds att hon kan gå hem tidigare de dagar då statistiska frågor inte behandlas eller till och med stanna hemma.” (Ibid., s. 287)

Iljitj visade särskild omsorg om medarbetarnas levnadsvillkor. Det var en tid när även högt uppsatta ämbetsmän och deras familjer inte hade nog att äta. Det sipprade ut att A. Tsiurupa, Markov från folkkommissariatet för transportväsendet och andra hungrade.

Den 8 augusti 1919 skrev Iljitj följande brev till centralkommitténs organisationsbyrå:

”Jag har just fått ytterligare information från en *säker* källa att kollegiemedlemmar *svälter* (t. ex. Markov i folkkommissariatet för transportväsendet). Jag insisterar på det mest energiska sätt att CK bör: 1) beordra centrala exekutivkommittén att ge alla kollegiemedlemmar (och andra i *liknande* ställning) ett engångsbidrag på 5 000 rubel; 2) att permanent ge dem alla *högsta* specialistlön och -ranson.

Det är verkligen en skam – de själva och deras familjer svälter! !

100 – 200 människor måste få äta upp sig en smula.” (Ibid., s. 317)

* * *

I slutet av april uppnåddes en vändpunkt på Östfronten. Röda armén började rycka framåt. Ufa och ett antal andra städer återerövrades från de vita. Offensiven mot Jekaterinburg och Perm utvecklades framgångsrikt. I slutet av juni utrustades agitationsångbåten Krasnaja Zvezda för en resa på Volga så långt som till Kama, därefter uppför Kama så långt som möjligt, sedan nedför Volga så långt striderna det tillät.

Krasnaja Zvezdas uppgift var att följa i de vitas spår och agitera för den linje som godkännts av åttonde partikongressen och konsolidera sovjetmakten överallt. Fartygets politiske kommissarie var Vjatjeslav Molotov. Båten var utrustad med en biograf och ett tryckeri, hade radio och ett stort bokförråd. Ombord var representanter för olika kommissariat (jag representerade utbildningskommissariatet) och fackförbunden.

Före avresan hade jag ett långt samtal med Iljitj om vad vi hade att göra, hur man skulle hjälpa befolkningen, vilka frågor man borde koncentrera sig på och vilka saker som vi skulle studera mer omsorgsfullt. Iljitj hade själv gärna följt med, men han kunde inte ge upp sitt arbete för en minut. Dagen före min avresa samtalade vi hela natten. Iljitj åkte till stationen för att ta farväl av oss och bad mig att skriva regelbundet och kontakta honom per telefon. Jag reste uppför Volga och Kama så långt som till Perm.

Allt arbete försiggick under Molotovs ledning. Han samlade oss före varje tilläggsplats och vi diskuterade vad vi skulle göra, vad vi ville lägga speciell tonvikt på. Efter varje landstigning rapporterade vi om det utförda arbetet och jämförde intrycken. Denna resa var utomordentligt nyttig för mig. Efter resan hade jag mycket att berätta om för Iljitj och han lyssnade till mig med väldigt intresse och gick in på varje liten detalj.

Vi höll ändlösa möten under resan och uppträdde på massmöten på Bonduzskij-, Votkinskij- och Motovilichafabrikerna, i Kazan, Perm, Tjistopol, Verchnyje Poljany och så vidare. Vår skeppstidning summerade att jag hade talat på 34 möten. Jag är ingen talare, men de frågor jag tog upp inför arbetarna, arbeterskorna, rödarmisterna och bönderna var saker som djupt oroade dem och mycket nära berörde dem. Överallt där de vita hade varit, var befolkningens hat till dem obegränsat. Jag skall aldrig glömma mötet vid Votkinskij verken, där de vita hade skjutit nästan alla tonåringar – denna ”fördömda bolsjevikiska avföda”, som de sade. Det stora massmötet grät som en man när vi började sjunga den revolutionära begravningsmarschen. Det fanns knappast en familj som inte hade en son eller dotter mördad. Aldrig skall jag glömma berättelsen om hur partisanflickor och lärarinnor pryglades till döds, aldrig skall jag glömma de oräkneliga nidingsdåden och illgärningarna, om vilka bönderna – företrädesvis medelbönder – som bodde i närheten av Kama berättade.

Befolkningens okunnighet var mycket stor. Bondkvinnorna var ännu rädda för att skicka sina barn till barnkrubborna. En ursinnig agitation mot sovjetmakten fördes bland lärarna. Jag såg ett exempel på denna agitation i Tjistopol. Den nära kontakt som landsbygdens lärare hade med bonde- och arbetarmassan förmådde dock många av dem att gå samman med bönderna och arbetarna. Vid Izjevskverken hade 95 av 96 ingenjörer flytt tillsammans med Koltjak, men hustrun till en av dem, en lärarinna i Izjevsk och min före detta skolkamrat i gymnasiet, följde inte med sin man utan stannade kvar hos de röda. ”Hur kunde jag lämna arbetarna?” sade hon till mig när vi träffades.

Den tidens privilegierade intellektuella gick över på Koltjaks sida och flydde med de vita; våra främsta agitatorer var arbetare, arbeterskor och rödarmister. De stod massorna nära. Andra armén hade en mycket säregen agitator: han hade varit präst före Oktoberrevolutionen, men efter Oktober hade han blivit agitator för bolsjevikerna. På ett möte med fem tusen rödarmister i Perm talade han om sovjetmaktens nära kontakt med massorna. ”Bolsjevikerna”, sade han, ”är våra dagars apostlar.” Och när en rödarmist frågade honom om dopet, svarade han: ”Det skulle ta ett par timmar att förklara, men kort sagt är det rena bedrägeriet!” Talen av

de röda befälhavarna från arbetarnas led var övertygande. Jag berättade för Iljitj om mötet och att en befälhavare hade sagt: ”Sovjetryssland är oöverberrinnligt på grund av dess kvadratiskhet och rymdsträckthet.” Vi skrattade, men efteråt, i samband med Ungerska republikens fall, sade Iljitj att denne befälhavare i själva verket hade rätt – vi hade manövreringsutrymme under inbördeskriget.

Azin, en röd befälhavare, kom för att träffa mig ombord på båten vid Jelabuga. Han var kosack, skoningslös mot de vita och desertörer, en oförväget modig man. Han talade med mig huvudsakligen om sin omsorg om rödarmisterna. Hans män älskade honom. Jag fick ett brev i år från en rödarmist som hade slagits mot Koltjak under hans befäl. Varje rad i brevet andas en varm kärlek till Azin. Nyligen berättade Pastuchov, medlem av centrala exekutivkommittén hur ett förband rödarmister under befäl av Azin plötsligt hade trängt in i Izjevsk, som då ännu var besatt av de vita, ridande på hästar vilkas manar var flätade med röda band, och erövrade fängelset med dödsdömda fångar (inklusive Pastuchovs sjuttioårige far och elvaårige bror; Pastuchovs två andra bröder hade stupat vid fronten). Efteråt föll Azin i de vitas händer vid nedre Volga och torterades till döds.

Krasnaja Zvezdas agitation hade stor betydelse i Tatarien, där befolkningen gav sovjetmakten sitt fulla stöd.

Vladimir Iljitj utfrågade mig i detalj om allting; han var särskilt intresserad av vad jag berättade om Röda armén, stämningen hos bönderna, hos tjuvasjerna och tatarerna, och om det växande förtroendet till sovjetmakten bland massorna.

* * *

Senare hälften av 1919 var svårare än den första. Detta gällde speciellt september, oktober och början av november. Inbördeskriget bredde ut sig. Koltjak hade besegrats, men de vita hotade sovjetmaktens centra – Moskva och Petrograd. Denikin ryckte fram från söder, där han hade bemäktigat sig ett antal synnerligen viktiga punkter i Ukraina, Judenitj avancerade från väster och stod redan vid infartsvägarna till Petrograd. De vitas segrar uppmuntrade de fiender som hittills hållit sig stilla. I slutet av november upptäcktes en kontrarevolutionär organisation i Petrograd, som var förbunden med Judenitj och subsidierad av ententen.

Hela den tid då Denikin och Judenitj ryckte fram fick Vladimir Iljitj en massa anonyma brev, med skällsord och hotelser, några av dem med karikatyrer. Intelligentian vacklade ännu och bara de mer progressiva skikten med Timirjazev i spetsen hade gått över på sovjetmaktens sida. Anarkisterna, stödda av socialistrevolutionärerna, hade arrangerat en bombexplosion inom Moskvas partikommittés fastighet på Leontievskijgränden den 25 september, under vilken några kamrater dödades.

Runtom härjade hunger och fattigdom. Röda armén måste stärkas, dess stridsanda uppehållas och kampen på krigsfronterna planeras. Röda armén, befolkningen och arbetarstäderna måste förses med spannmål, upplysnings- och agitationsarbete igångsättas i omfattande skala och hela förvaltningsapparaten byggas upp efter nya linjer – inte efter de gamla byråkratiska linjerna utan efter nya sovjetiska linjer; nya kadrer måste utväljas och skolas, man måste tränga in i en massa små detaljer.

Fastän Iljitjs förtröstan på seger inte försvagades för en minut, arbetade han från morgon till kväll, och den väldiga bördan gav honom ingen sömn. Han kunde gå upp på natten och börja telefonera för att kontrollera om en eller annan order av honom hade verkställts eller skicka ytterligare ett telegram någonstans. Han tillbringade största delen av tiden i sitt arbetsrum, tog emot folk och var nästan aldrig hemma under dessa dagar. Jag såg ännu mindre av honom än vanligt under dessa hektiska månader; vi upphörde nästan att ta promenader tillsammans och jag ville inte gå till hans arbetsrum i privata angelägenheter för att inte störa hans arbete.

Det mest brännande problemet var spannmålen. Att helt enkelt köpa en önskad mängd spannmål var under dåvarande förhållanden av småbondehushållning och vild spekulation otänkbart. Något slag av planering och system måste införas, ett antal lagar genomdrivas och passande folk mobiliseras för detta syfte. Det var därför ingen tillfällighet att Aleksandr Tsiurupa utnämndes till folkkommissarie för livsmedelsförsörjningen den 17 januari 1919. Vi hade känt honom under en lång tid; jag hade varit i förvisning tillsammans med honom i Ufa.

Hans far var en lägre tjänsteman (stadsdumasekreterare) i Alesjki, Tavrijaguvernementet. Tsiurupa var född 1870, samma år som Vladimir Iljitj, i en stor familj på åtta personer. Hans far dog tidigt, hans mor förtjänade sitt uppehälle genom att sy och Aleksandr började ge lektioner vid en tidig ålder. Han gick ut grundskolan, stadsskolan och ett jordbruksläroverk. Till yrket var han agronom, kände väl till lanthushållningen och bondelivet. Han var första gången fängslad som revolutionär 1893 och arresterades återigen 1895. Från 1897 arbetade han som statistiker i Ufa. Där tillhörde han en grupp socialdemokrater som utförde ett aktivt arbete bland järnvägsmännen och arbetarna vid de närbelägna fabrikerna. Vi hade arbetat tillsammans där. Han träffade Vladimir Iljitj två gånger i Ufa när Iljitj kom för att besöka mig och därefter brevväxlade vi regelbundet. Han skrev för Iskra. Vi kände honom som en övertygad och flammande revolutionär. År 1901 hade han organiserat en 1 majstrejk i Charkov, och 1902 arbetade han i Tula i en grupp som bland andra Sofja Smidovitj, Veresajev och Lunatjarskijs bror deltog i. År 1902 arresterades han i Samara och 1905 arbetade han åter i Ufa.

Från 1914 börjar Tsiurupa återigen ta aktiv del i bolsjevikernas revolutionära arbete. Iljitj, som var en utmärkt människokännare, värderade honom mycket högt. Han var en synnerligen anspråkslös människa, varken talare eller skribent, men en utmärkt organisatör, en praktisk man som kunde sin sak och kände till landsbygden. Samtidigt var han en utmärkt revolutionär som inte var rädd för svårigheter och helt gick upp i arbetet och kampen för en sak vars betydelse han helt igenom förstod. Han arbetade under ledning av Iljitj, som uppskattade honom och drog omsorg om hans hälsa och vila. När Iljitj såg honom trött och överansträngd, förebrådde han honom halvt på skämt, halvt på allvar för att han inte skötte om den ”statliga egendomen” (vår hemjargong för hängivna kommunister). Iljitj tyckte om Aleksandr Tsiurupa också som kamrat.

Sovjetmaktens livsmedelspolitik bestod vid den tiden i att man organiserade spannmålsmonopol, dvs. förbud mot all privat handel med spannmål, tvångsförsäljning av överskotts-spannmål till staten till fasta priser, förbud mot att undanhålla överskott, strikt inventering av alla spannmålsöverskott, strikt regelrätt överföring av spannmål från platser med överskott till platser med underskott och anskaffning av förråd för konsumtion och till utsäde. I själva verket var detta en del av planekonomin, av den socialistiska ekonomin, men den omsattes i praktiken under betingelser då själva grundvalarna för denna ekonomi ännu inte hade reorganiserats, när bondejordbruket ännu inte var kollektiviserat.

Den 29-30 juli 1919 sammankallade Moskvasovjeten och Moskvas fackföreningsråd en konferens med verkstadsklubbar, representanter för fackförbundens styrelser, delegater från Moskvas centrala arbetar-kooperativa sällskap och sällskapet Kooperationens råd för att upprätta ett enhetligt konsumtionssällskap i Moskva. På konferensen var också mensjeviker och anhängare av en oavhängig Kooperation närvarande. Vladimir Iljitj talade vid denna konferens den 30 juli.

Han önskade konferensen framgång i dess arbete men underströk mycket starkt att allt berodde på om vi lyckades vinna seger i inbördeskriget och reorganisera hela samhällssystemet efter nya linjer, som var det enda som kunde ge Kooperationen en riktig inriktning.

Han sade att det bara hade gått tjugo månader sedan den socialistiska Oktoberrevolutionen hade ägt rum och att det naturligtvis var en alltför kort tid för att reorganisera hela samhällslivet. Iljitj sade att det var nödvändigt att beseгра inte bara de gamla institutionerna, inte bara godsägarna och kapitalisterna utan också de gamla vanor som uppammats genom kapitalismen och av småbondehushållningens betingelser, vanor som genom århundraden hade absorberats hos varje småägare.

Idag, när den kollektiva jordbruksdriften har blivit den förhärskande formen i vårt land, förstår var och en vad Lenin syftade på. Han talade om att ersätta den privata jordbruksdriften med kollektiv. Han sade att det pågick en sista och avgörande strid mellan kapitalismen och socialismen, att endast socialismens seger kunde hjälpa till att för alltid få bort hunger, exploatering, den enes berikande på den andres arbete. Han talade om att bolsjevikerna hade slagit in på vägen till socialistisk spannmålsanskaffning för att försörja Röda armén och arbetarbefolkningen. Under det första året lyckades man anskaffa blott 30 miljoner pud.

”Det följande året”, sade Iljitj, ”anskaffade vi över 107 miljoner pud, oavsett det faktum att vi hade det sämre ställt i militärt hänseende och i hänseende till fritt tillträde till de rikare spannmålsproducerande områdena, eftersom vi var helt avskurna under detta andra år inte bara från Sibirien utan också från Ukraina och större delen av södern. Oavsett detta har, som ni ser, våra spannmålsanskaffningar tredubblats. Från synpunkten av vår livsmedelsförsörjningsorganisations arbete är det en stor framgång, men från synpunkten av att försörja de icke jordbrukande områdena med spannmål är det mycket lite, därför att när en omsorgsfull undersökning av livsmedelsläget bland den icke jordbrukande befolkningen och speciellt bland arbetarklassen i städerna gjordes, så visade det sig att arbetaren i städerna under våren och sommaren detta år fick approximativt bara hälften av sin föda från livsmedelsfolk-kommissariatet och var tvingad att söka resten på den fria marknaden, och hos spekulanter; i det första fallet betalar arbetaren bara en tiondel av sina utgifter och i det senare fallet nio tiondelar. Herrar spekulanter skinnar, som man hade kunnat förvänta, arbetaren nio gånger mer än det pris som staten tar för brödet. I betraktande av dessa exakta data som visar vår livsmedelssituation, måste vi medge att vi ännu är till hälften i gammal kapitalism, med en fot där, och har bara till hälften kommit ut ur detta moras, ur detta trask av spekulation och kommit ut på *vägen av verklig socialistisk spannmålsanskaffning*, då spannmål har upphört att vara en handelsvara, ett objekt för spekulation, ett objekt för och anledning till kivande, för strid och för utarmning av många.” Iljitj fortsatte:

”En avgörande och sista kamp pågår nu mot kapitalism och fri handel, och för oss försiggår nu den huvudsakligaste kampen mellan kapitalism och socialism. Om vi vinner denna kamp så blir det inget återvändande längre till kapitalism och den gamla ordningen, till allt det som var tidigare.” (Min kurs. – N. K.) (Verk, b. 29, s. 481-482, 487)

I en rad tal som Iljitj höll 1919 förklarade han för arbetarna, arbeterskorna, bönderna och rödarmisterna innebörden och kärnan i sovjetmaktens livsmedelspolitik samt talade om kollektiv jordbruksdrift. Erfarenheten har bekräftat riktigheten av den politik som då fullföljdes.

Förutom omsorgen att förse Röda armén med spannmål, tänkte Iljitj ständigt på hur man skulle stärka Röda arméns led och höja dess disciplin. Han ansåg att det bästa sättet att göra detta var att förstärka Röda armén, som mestadels bestod av bönder, med arbetare. Det var därför han så varmt välkomnade de petrogradarbetare och moskvaarbetare som avreste till fronten och striderna. Han satte sitt hopp till arbetarna, tillmätte stor betydelse åt deras avancemang till ledande befattningar som kommissarier och röda befälhavare. Han uppmanade rödarmisterna till oavslåttlig vaksamhet. I ett brev till arbetarna och bönderna i samband med segern över Koltjak påpekade Iljitj:

”Godsägarna och kapitalisterna är inte tillintetgjorda och anser sig inte besegrade; varje förnuftig arbetare och bonde ser, vet och förstår att de endast har lidit nederlag och håller sig undan, att de gömt sig och mycket ofta kamouflerat sig med ‘sovjetisk’ ‘skydds’-färg. Många godsägare har lyckats slinka in i statsjordbruk och kapitalister i olika ‘huvudstyrelser’ och ‘centra’ som sovjetjänstemän; vid varje steg lurar de på sovjetmakten för att finna fel och svagheter hos den, i syfte att störta den, att idag hjälpa tjeckoslovakerna och imorgon Denikin.

Vi måste till varje pris spåra upp och infånga dessa rövare, dessa godsägare och kapitalister som håller sig gömda, avslöja dem i *alla deras maskeringar*, straffa dem skoningslöst, ty de är de arbetandes värsta fiender, skickliga, kunniga och erfarna fiender som tåligt avvaktar ett lämpligt tillfälle för en sammansvärjning; de är sabotörer som inte ryggat tillbaka för någon förbrytelse för att skada sovjetmakten. Mot dessa fiender till de arbetande, mot godsägarna, kapitalisterna, sabotörerna och vitgardisterna måste vi vara skoningslösa.

Och för att kunna ertappa dem gäller det att vara skicklig, försiktig och medveten, att med största uppmärksamhet ge akt på den minsta oordning, den ringaste avvikelse från en samvetsgrann efterlevnad av sovjetmaktens lagar. Godsägarna och kapitalisterna är starka inte endast genom sina kunskaper och erfarenheter, inte endast genom den hjälp de får från världens rikaste länder, utan också genom vanans makt och den bristande upplysningen hos de breda massorna, som vill leva ‘som vanligt’ och inte inser nödvändigheten av att strikt och samvetsgrant följa sovjetmaktens lagar.” (Verk, b. 29, s. 514-515)

Denna uppmaning till vaksamhet skrämde många. Många historier berättades för Iljitj om att rödarmisterna stundom gjorde processen kort med en eller annan duglig befälhavare bara för att han hört till herrarna eller för att de inte gillade en order av honom eller av någon annan obetydlig förevändning. Somliga berättade detta med ett hånleende, som om de ville säga: ”Där har ni era fina rödarmister!”

Det förekom naturligtvis många fall då män anklagades inte för vad de borde anklagas för eller anklagades för någonting som någon annan hade gjort. Folk hindrades från att orientera sig riktigt genom bristen på kunskap, genom smågarkriteriet på vad som var bra och vad som var dåligt, genom en anarkistisk inställning till en rad av frågor. Iljitj låg på oss skolningsarbetare och krävde att vi skulle bredda utbildningsarbetet bland de vuxna arbetarna, bönderna och rödarmisterna, att vi inte skulle handlägga denna fråga på ett formellt och officiellt sätt utan vidga våra vuxna elevers vyer och ingjuta en anda av partimässighet i allt vad vi lärde ut. Han krävde att vi med alla till buds stående medel skulle öppna dörren till den högre utbildningen för dem som den tidigare hade varit otillgänglig för.

Det var år 1919 som en rad dekret utfärdades som öppnade dörren till högskolorna för alla. Arbetarfakulteter* organiserades, många kurser för arbetare arrangerades och den första sovjetiska partiskolan† grundades 1919.

Jag kunde komma till Iljitj – i slutet av 1919 såg han mycket dåligt ut (det finns ett foto av honom när han går till kurserna som visar hur dålig han var – trött och bekymrad) – och han kunde sitta där tyst. Jag visste att allt jag hade att göra för att få honom att vara sig själv var att berätta någonting för honom om arbetarfakulteternas eller den sovjetiska partiskolans studenter. Och där var mycket att berätta för honom om. Han var intresserad av att höra hur

* *Arbetarfakulteter* började organiseras 1919 för att förbereda arbetare och bönder för högskolestudier i syfte att utbilda egna kadrer av intellektuella och specialister. – *Red.*

† *Sovjetiska partiskolor* upprättades för att utbilda parti- och förvaltningskadrer – propagandister, partifunktionärer, personal för sovjetstatens förvaltning, politiska skolningsarbetare och organisatörer för den kooperativa rörelsen. – *Red.*

människorna blev mer medvetna, hur deras förståelse ökade för uppgifterna som de stod inför. Jag och Iljitj samtalade mycket om dessa frågor.

En partivecka organiserades i Petrograd mellan den 10 och 17 augusti; i överensstämmelse med åttonde partikongressens beslut genomfördes samtidigt en omregistrering av partimedlemmarna, vilken varade till slutet av september. Mellan den 8 och 15 oktober genomfördes en partivecka i Moskva.

Den 11 oktober skrev Iljitj sin artikel Arbetarnas stat och partiveckan som klart och tydligt uttryckte hans synpunkter på partiet, hurudan den nya, sovjetiska statsapparaten skulle vara, och hur viktigt det var att i den dra in så många arbetare och arbetande bönder som möjligt.

”Partiveckan i Moskva har sammanfallit med en svår tid för sovjetmakten”, skrev Lenin i denna artikel. ”Denikins framgångar har utlöst en extrem ökning av sammansvärjningarna från godsägarnas, kapitalisternas och deras vänners sida samt ökade ansträngningar av bourgeoisin att sprida panik och med alla till buds stående medel undergräva sovjetmaktens fasthet. De vacklande, vankelmodiga och oupplysta småborgarna och med dem de intellektuella, socialistrevolutionärerna och mensjevikerna har som vanligt blivit ännu mer vankelmodiga och varit de första som låtit sig skrämmas av kapitalisterna.

Att partiveckan i Moskva sammanfallit med en svår tidpunkt anser jag dock snarare vara en fördel för oss, ty det är till större nytta för saken. Vi behöver inte partiveckan för paradändamål. Paradmedlemmar i partiet vill vi inte ha ens till skänks. Vårt parti, den revolutionära arbetarklassens parti, är det enda regeringsparti i världen, som inte bemödar sig om att öka antalet partimedlemmar utan om att höja deras kvalitet, att rensa partiet från ‘snyltgäster’. Vi har upprepade gånger företagit omregistrering av partimedlemmarna i syfte att driva ut dessa ‘snyltgäster’ och lämna kvar i partiet endast sådana medlemmar, som är politiskt medvetna och uppriktigt hängivna kommunismen. Vi har använt såväl mobiliseringarna till fronten som subbotnikerna för att rensa partiet från personer, som endast vill ‘sko sig’ med hjälp av de förmåner som medlemskapet i regeringspartiet erbjuder men inte bära bördan av ett självuppoffrande arbete till gagn för kommunismen.

Och nu, då en förstärkt mobilisering till fronten pågår, är partiveckan en god sak därigenom att den inte erbjuder någon lockelse för snyltgäster. Till partiet inbjuder vi i stor skala endast vanliga enkla arbetare och fattiga bönder – arbetande bönder *men inte* sådana som sysslar med spekulation. Vi lovar inte och ger inte dessa vanliga enkla medlemmar några förmåner på grund av att de upptas i partiet. Tvärtom, på partimedlemmarnas lott faller nu ett svårare och farligare arbete än vad vanligen är fallet.

Så mycket bättre. Till partiet kommer endast uppriktiga anhängare av kommunismen, endast personer som i själ och hjärta är hängivna arbetarstaten, endast ärliga arbetande människor, endast verkliga representanter för de massor, som förtrycktes under kapitalismen.

Endast sådana medlemmar behöver vi i partiet.

Det är inte för reklamens skull utan för ett allvarligt arbete vi behöver nya partimedlemmar. Och de som kan utföra ett sådant inbjuder vi till partiet. För det arbetande folket öppnar vi vitt dess dörrar.” (Verk, b. 30, s. 45-46)

Vidare upprepade Iljitj vad han redan sagt vid Sverdlovs begravning – att det finns många talangfulla organisatörer och administratörer bland de vanliga arbetarna och bönderna. Det var dem han uppmanade att ta itu med det socialistiska uppbygget. ”Är ni uppriktiga anhängare av kommunismen, grip er då djärvt an med detta arbete, frukta inte för att det är nytt och för de svårigheter det innebär, låt inte störa er av den gamla fördomen att endast de som erhållit officiell utbildning är i stånd att fullgöra detta arbete.” (Ibid., s. 46-47)

Artikeln avslutades med orden: ”Det arbetande folkets massa är för oss. I detta ligger vår styrka. Det är källan till världskommunismens oöverbärrlighet.”

Under denna svåra tid vände sig Iljitj outtröttligt till arbetarna och rödarmisterna med tal och artiklar. Hans ord inspirerade dem. Massvis av arbetare från Jaroslavl, Vladimir och Ivanovo-Voznesensk gick till fronten.

”Styrkan av arbetarnas och böndernas *sympati* för sitt avantgarde”, skrev Iljitj, ”har *av sig själv* visat sig vara i stånd att *skapa underverk*.”

Det är verkligen ett underverk. Arbetarna, som har lidit oräkneliga kval av hunger, köld, ekonomiskt förfall och förödelse, bevarar inte bara sin hurtiga anda, hela sin hängivenhet till sovjetmakten, all självupppoffrande energi och heroism, utan också, trots sin brist på träning och erfarenhet, tar de på sig bördan av att styra statskeppet! Och detta vid en tidpunkt när stormen har nått höjden av raseri ...

Vår proletära revolutions historia är full av sådana underverk. De kommer säkert och oåterkalleligt – hur svåra enstaka prövningar än kan bli – att leda till fullständig seger för den världsomfattande sovjetrepubliken.” (Verk, b. 30, s. 53-54)

Ungdomen var också ivrig att gå till fronten. Vi politiska skolningsarbetare hade också mycket att göra vid den tiden i den första sovjetiska partiskolan, vid vilken vi försökte att ge ungdomen inte en ”formell” skolning, vilken Iljitj så skarpt kritiserat, utan kunskaper som skulle rusta den med förståelse för de händelser som landet genomlever. Vi var förskräckligt glada när Iljitj kom till den första sovjetiska partiskolan för att tala till dess abiturienter den 24 oktober 1919.

”Kamrater”, började han, ”ni vet att vad som har fört oss samman här idag inte är blott en önskan att fira att de flesta av er gått ut den sovjetiska partiskolans kurser utan också att omkring hälften av alla abiturienterna har beslutat att bege sig till fronten för att ge trupper som kämpar där en uppfriskande, extraordinär och effektiv hjälp.”

Efter att ha beskrivit den svåra situationen vid fronterna utan någon försköning, fortsatte Iljitj: ”Det är just därför – hur svårt offer det än är för oss att skicka till fronten hundratals abiturienter som är så högeligen nödvändiga för arbete i Ryssland – som vi inte desto mindre har samtyckt till att villfara er önskan.” (Ibid., s. 57, 62)

Iljitj fortsatte sedan att beskriva det arbete som förestod den sovjetiska partiskolans abiturienter:

”För dem som beger sig till fronten som representanter för arbetarna och bönderna kan det inte finnas något val. Deras paroll måste vara död eller seger. Var och en av er måste kunna närma sig de mest efterblivna och outvecklade rödarmisterna för att förklara situationen för dem på det mest förståeliga språk och från den arbetande människans ståndpunkt, hjälpa dem under en svår tid, avlägsna alla vacklanden, lära dem att bekämpa de talrika yttringarna av sabotage, slapphet, bedrägeri eller förräderi. Ni vet att det ännu finns många sådana företeelser i våra led och bland befälhavarna. Det är här vi behöver män som har gått igenom en skolningskurs, som förstår den politiska situationen och är i stånd att hjälpa breda massor av arbetare och bönder i deras kamp mot förräderi eller sabotage. Förutom personligt mod, väntar sovjetmakten av er att ni allsidigt hjälper dessa massor så att ni kan göra slut på all tvekan bland dem och visa dem att sovjetmakten har krafter som den tillgriper närhelst den råkar ut för svårigheter.” (Ibid., s. 63-64)

Den sovjetiska partiskolans abiturienter gjorde skäl för det förtroende som ställts på dem.

Iljitjs tal var också ett program för alla våra politiska skolningsarbetare.

Det var inte bara vid offentliga möten som Iljitj talade om vad som upptog honom utan också hemma, speciellt då närstående kamrater besökte oss. I slutet av 1919 var Inessa Armand en flitig besökare. Iljitj tyckte särskilt om att diskutera med henne om rörelsens perspektiv. Inessas äldsta dotter hade varit vid fronten och hade med nöd och näppe undgått att bli dödad under bombattentatet på Leontievskijgränden den 25 september. Jag kommer ihåg att Inessa kom till oss en gång med sin yngsta dotter Varja, som var en helt ung flicka vid den tiden och sedan blev en mycket hängiven partimedlem. Iljitj tyckte om att hänge sig åt dagdrömmeri i deras närvaro; jag kommer ihåg hur Varjas ögon brukade glittra. Han tyckte om att prata med vårt hembitråde Olimpiada Zjuravljova, moder till författarinnan Boretzkaja. Zjuravljova hade tidigare arbetat i Ural som okvalificerad arbeterska vid ett järnverk och därefter som kontorsstäderska vid Pravda. Iljitj fann att hon hade en stark proletär instinkt. Sittande i köket (av gammal vana föredrog Iljitj att inta sina måltider i köket), tyckte Iljitj om att tala med henne om de framtida segrarna.

Iljitj tog inte fel – vi firade sovjetmaktens andra årsdag med segrar.

När Denikin i början av oktober närmade sig Orjol, skickade partiets centralkommitté Stalin till sydfronten som medlem av det revolutionära krigsrådet. Stalin framlade en ny offensivplan som godkändes av centralkommittén. Vladimir Iljitj stödde den helt och fullt. En vändning till det bättre tog sin början vid sydfronten. Den 19 oktober krossade våra trupper generalerna Sjkuro och Mamontov vid Voronezj, den 20 återerövrades Orjol. Den 21 oktober började striderna vid Pulkovo som inledde nederlaget för Judenitj i dennes framryckning mot Petrograd.

Till Oktoberrevolutionens årsdag skickade Iljitj flammande hälsningar till Petrograds arbetare, skrev för Pravda artikeln Sovjetmakten och kvinnornas ställning samt för bondetidningen Bednota artikeln Två års sovjetmakt.

Den 7 november talade Lenin på ett gemensamt möte med allryska centrala exekutivkommittén, Moskvasovjeten, allryska centrala fackföreningsrådet och delegater från verkstadsklubbarna. Talet handlade om två års sovjetmakt. Iljitj tyckte inte om att tala på högtidsmöten, och hans framträdande på detta möte var ett rent sakligt tal och inte ett agitationstal. Själva dess innehåll var dock inspirerande, väckte de närvarandes entusiasm och framkallade en storm av applåder.

Iljitj sade att den viktigaste landvinning som sovjetmakten gjort under de gångna två åren hade varit "lärdomen av att bygga upp arbetarnas stat ... arbetarnas deltagande i hela statsförvaltningen". "... Det viktigaste arbete som vi har gjort var omvandlingen av den gamla statsapparaten, och trots att det var ett svårt arbete ser vi dock resultaten av arbetarklassens ansträngningar under loppet av två år och kan säga att vi på detta område har tusentals representanter för arbetarna vilka gått igenom hela kampens eld och steg för steg trängt ut den borgerliga maktens representanter. Vi ser arbetare inte bara inom statsapparaten utan också inom livsmedelsförsörjningens organ, inom ett område som nästan uteslutande var dominerat av representanter för den gamla borgerliga regeringen, den gamla borgerliga staten. Arbetarna har skapat en apparat för livsmedelsförsörjningen."

Antalet arbetare inom statsförvaltningen ökade från 30 till 80 procent under 1919.

Det viktigaste arbete som utförs, sade Iljitj, det är arbetet på att skola ledare för proletariatet. De skolas vid fronten, inom alla förvaltningens områden. Iljitj pekade på subbotnikernas* roll, på vikten av att inta arbetare i partiet. Enbart i Moskva intogs under partiveckan över 14 000 nya medlemmar i partiet. Iljitj talade om den reserv som arbetar- och bondeungdomen

---

* *Subbotnik* (av ry. subbota=lördag), frivilligt obetalt övertidsarbete för återuppbygget. – Red.

utgjorde, vilken hade fostrats under den pågående kampens förhållanden. Men det viktigaste som uppmärksamheten måste riktas på, sade Iljitj, var att åstadkomma rätta relationer med böndernas miljonmassor, att föra en omfattande upplysningskampanj bland bönderna. Han talade om hur inbördeskriget öppnade böndernas ögon för det verkliga sakläget. Iljitj talade lugnt. Den allmänna stämningen var hög.

Majakovskij, som då var populär bland de politiska skolningsarbetarna, uttryckte denna stämning i sin dikt till andra årsdagen av Oktoberrevolutionen:

Tag
 era själar
 om också bara två i taget
 droppe för droppe
 och till en värld gjut om dem
 och arbetarens
 bedrift växer
 och den kallas
 ”Revolutionen”.
 Ingen gratulant
 kommer och bankar på dörren?
 Vimmelkantig
 och av fruktan slagen?
 Det gör inget. Vi kommer
 - det är jag säker på
 att uppleva hundraårsdagen.*

När vi firade Oktoberrevolutionens tjugonde årsdag och summerade landvinningarna på det socialistiska uppbyggets front, vilka är inskrivna i Sovjetunionens nya författning, tänkte vi alla på Iljitj, på hans ord och anvisningar.

Förteckning över gamla ortnamn

Jekaterinoburg	Sverdlovsk
Jekaterinodar	Krasnodar
Jekaterinoslav	Dnepropetrovsk
Petrograd, Petersburg	Leningrad
Revel	Tallinn
Samara	Kujbysjev
Simbirsk	Uljanovsk
Tiflis	Tbilisi
Tver	Kalinin

---

* Över av Ola Palmaer